

A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Jelentés

A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Szerkesztette Holtzer Péter

Budapest | 2010

A *Jelentés* írásában, egyes részeinek, mellékleteinek
elkészítésében közreműködtek

Augusztinovics Mária | Bálint Mónika | Banyár
József | Barát Gábor | Berényi Sándorné |
Borlói Rudolf | Fehér Csaba | Gál Róbert Iván |
Hablicsek László | Havran Dániel | Hegyesiné
Orsós Éva | Holtzer Péter | Horváth András |
Horváth Gyula | Kovács Erzsébet | Köllő János |
Máté Levente | Matits Ágnes | Mészáros József |
Molnár György | Németh György | Rába Ferenc |
Réti János | Rézmovits Ádám | Varga Ágnes

A kézirat lezárásának ideje: 2009. november

Kiadja a Miniszterelnöki Hivatal
© Szerzők és szerkesztő, 2010

ELŐSZÓ | 9

Első rész

BEVEZETÉS ÉS A HATÁSVIZSGÁLAT MEGALAPOZÁSA

1. A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL BEMUTATÁSA, TEVÉKENYSÉGE | 17
 - 1.1. A *Jelentés* néhány kiemelt megállapítása | 20
 - 1.2. A *Jelentés* tartalma, fejezetei | 24
2. KORLÁTOZÁSOK | 26
 - 2.1. A kiinduló állapot – a „változatlan nyugdíjrendszer”, a modell kiindulópontja és a rendszer 2013-ra vonatkozó bizonytalanságai | 27
 - 2.1.1. A *mai rendszer* | 27
 - 2.1.2. A 2006-ot követő módosítások, a modellben történő alkalmazásuk | 28
 - 2.1.3. A 2013. évi helyzet bizonytalanságai | 30
 - 2.2. A rokkantnyugdíj kezelése | 31
 - 2.3. Munkaerő-keresleti prognózis és a visszacsatolások hiánya | 31
 - 2.4. A hatásvizsgálat időbeli kiterjedése | 33
 - 2.5. Férfi–női eltérések | 34
3. A HATÁSVIZSGÁLAT MÓDSZERTANI ALAPJAI | 35

Második rész

A HATÁSVIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

4. A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HATÁSVIZSGÁLAT ÖSSZEHASONLÍTÓ EREDMÉNYEI | 39
 - 4.1. Szempontrendszer, vizsgált változatok | 39
 - 4.2. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által vizsgált nyugdíjstruktúra-változatok | 43
 - 4.3. A paradigmák paraméterezése | 45
 - 4.4. A társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat fő megállapításai | 47
 - 4.4.1. A *demográfiai alapok* | 47
 - 4.4.2. A *foglalkoztatottsági alapok* | 48

- 4.4.3. *A vizsgált paradigmák fő megközelítésbeli eltérései* | 52
- 4.4.4. *Relatív nyugdíjak* | 53
- 4.4.5. *Korprofil és korcentrum* | 56
- 4.4.6. *Járulék szintek* | 59
- 4.4.7. *Költségvetési finanszírozási szükségletek* | 63
- 4.4.8. *Lefedettség* | 65
- 4.4.9. *A pillérek szerepe a nyugdíjak forrásaként* | 68
- 4.4.10. *A nyugdíjkiadások mértéke* | 69
- 4.5. *A hatásvizsgálat összesítő értékelése* | 69

Harmadik rész

A KERÉKASZTAL TOVÁBBI EREDMÉNYEI

- 5. A NYUGDÍJJOGOSULTSÁG, ILLETVE A NYUGDÍJÖSSZEG MEGHATÁROZÁSÁNAK ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ ADATOK NYILVÁNTARTÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI | 81
- 6. A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KERÉKASZTAL ÁLLÁSPONTJA A VEGYES NYUGDÍJRENDSZER, A MÁSODIK PILLÉR FŐ KÉRDÉSEIRŐL | 81
- 7. IDŐSÜGY | 83
- 8. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS | 84
- 9. HOGYAN TOVÁBB? EGY NYUGDÍJSZAKMAI TESTÜLET SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL, LEHETSÉGES FELADATAIRÓL, INTÉZMÉNYI FORMÁJÁRÓL, ILLETVE A NYUGDÍJMODELL FOLYAMATOS FEJLESZTÉSÉRŐL | 84

MELLÉKLETEK

- 1. A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KERÉKASZTAL TAGJAI, ÁLLANDÓ MEGHÍVOTTAI | 89
- 2. A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KERÉKASZTAL ÜLÉSEI, AZ ÜLÉSEK NAPIRENDI PONTJAI | 91
- 3. A JELENLEGI NYUGDÍJRENDSZERRŐL, A KÖZELMÚLT (2006–2009) SZABÁLYOZÁSI VÁLTOZÁSÁIRÓL ÉS 2013-RÓL | 94
- 4. AZ ÖREGSÉGI ÉS ROKKANTSÁGI NYUGDÍJRENDSZERRŐL | 105
- 5. A ROKKANTNYUGDÍJASOK ÁLLOMÁNYÁRA ÉS HALANDÓSÁGÁRA VONATKOZÓ ELŐREBECSLÉSEK | 109
- 6. TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI ELŐRESZÁMÍTÁSOK A NYUGDÍJRENDSZER ÁTALAKÍTÁSÁNAK MODELLEZÉSÉHEZ. ELŐRESZÁMÍTÁSI RENDSZER ÉS ADATBÁZIS • Hablicsek László | 119
- 7. A HATÁSVIZSGÁLAT MIKROSZIMULÁCIÓS MODELLEJE • Horváth Gyula | 146

8. NYUGDÍJJOGSZERZÉS A TELJES ÉLETPÁLYÁRA VONATKOZÓ ADATOK ALAPJÁN. JELENTÉS A KSH-ONYF-ADATFELVÉTELÉRŐL • Bálint Mónika – Köllő János – Molnár György | **173**
9. EGY PARADIGMATIKUS REFORM MEGALAPOZOTTSÁGA | **207**
10. ÁLTALÁNOS TERVEZÉSI ELVEK | **209**
11. AZ ALAPUL VETT NYUGDÍJRENDSZER (NY2006) SAJÁTOSSÁGAI A HATÁSVIZSGÁLAT TÜKRÉBEN | **212**
12. A PONTRENDSZERES NYUGDÍJPARADIGMA (NYpont) • Borlói Rudolf – Réti János | **218**
13. PONTRENDSZER ÉS ALAPNYUGDÍJ (NYp+a) – ÖREGSÉGINYUGDÍJ-REFORM KONCEPCIÓ • Augusztinovics Mária – Matits Ágnes | **234**
14. A NÉVLEGES EGYÉNI SZÁMLÁS RENDSZER (NYndc és NDctbki) • Banyár József – Gál Róbert Iván – Mészáros József | **247**
15. AZ ÁLTALÁNOS ALAPNYUGDÍJ PARADIGMÁJA (CSAKa) • Fehér Csaba | **264**
16. A „TERMÉSZETES NYUGDÍJRENDSZER” • Németh György | **274**
17. A NYUGDÍJJOGOSULTSÁG, ILLETVE A NYUGDÍJÖSSZEG MEGHATÁROZÁSÁNAK ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ ADATOK NYILVÁNTARTÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI | **286**
18. A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL ÁLLÁSPONTJA A VEGYES NYUGDÍJRENDSZER, A MÁSODIK PILLÉR FŐ KÉRDÉSEIRŐL | **289**
19. IDŐSÜGYI ÉS IDŐSÖDÉSPOLITIKAI ÖSSZEFÜGGÉSEK • Hegyesiné Orsós Éva | **293**
20. NYUGDÍJPARADIGMÁK AZ OECD-ORSZÁGOKBAN. NEMZETKÖZI ÁTTEKINTÉS • Havran Dániel | **311**
21. HOGYAN TOVÁBB? EGY NYUGDÍJSZAKMAI TESTÜLET SZÜKSÉGSÉGÉRŐL, LEHETSÉGES FELADATAIRÓL, INTÉZMÉNYI FORMÁJÁRÓL, ILLETVE A NYUGDÍJMODELL FOLYAMATOS FEJLESZTÉSÉRŐL | **393**

A *Jelentés* a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007–2009 között végzett munkájának fő megállapításait tartalmazza. A munka arra összpontosít, hogy a 2050-ig terjedő időszakban hogyan javíthatók a magyar nyugdíjrendszer meghatározó jellemzői (igazságosság, áttekinthetőség, finanszírozás, lefedettség, megfelelőség és fenntarthatóság). Az előttünk álló négy évtizedben két nagy hullám, a Ratkó-gyerekek és az ő gyermekeik (a „visszhang”) vonulnak nyugdíjba. Miután a termékenységi ráta tartósan alacsony (jelenleg 1,3 körül van az önreprodukciós szint 2-t valamivel meghaladó szintjéhez képest), ez nem képes pótolni a munkaerőpiacról kilépőket, és fokozatosan rontja a demográfiai egyensúlyt. Ezt tetézi az európai szinten rendkívül alacsony arányú aktivitás és foglalkoztatás Magyarországon, ami az amúgy is kedvezőtlen öregségi függőségi rátából már alig kezelhető teljes gazdasági függőségi rátákat produkál.

A nyugdíjrendszer önmagában ezeket a körülményeket nem képes orvosolni, a külső – demográfiai és munkapiaci – jellemzők alapvetően meghatározzák a mozgásteret. A nyugdíjrendszeren kívüli, más szakpolitikai területeket érintő kérdések sora merül fel: Milyen lépésekre lenne szükség ahhoz, hogy a ma meg nem születő gyermekek közül több szülessen meg? E gyermekek felnőve, hogyan válhatnának foglalkoztathatóbbá a munkaerőpiacon? Ehhez hasonlóan általánosabb gazdaságpolitikai kérdés a munkaerő-kereslet jövőbeli tendenciája. A nyugdíjrendszer maga is visszahathat valamelyest ezekre, de a visszacsatolások erejéről (például gyermekszámnövelés) keveset tudunk, nehezen számszerűsíthetők és modellezhetők (például a munkapiaci ösztönzöttség). Ezért ezekre a *Jelentés* nem tér ki.

A nyugdíjrendszer keretein belül annak paramétereivel és működési logikájával lehet változásokat elérni. Önmagában már nagyon sok mindent meghatároz az, hogy mekkora összegeket mennyi ideig von el a rendszer az aktívaktól, és azt – átlagosan, várhatóan – mennyi ideig, milyen színvonalon adja vissza. A járulékszintek, a nyugdíjkorhatár, a nyugdíj-megállapítási szabályok és a nyugdíjindexálás mértéke tehát egymással szorosan összefüggő tényezők. A demográfiai és foglalkoztatási helyzet meghatározó szerepét jól mutatja, hogy az Európában alacsonynak számító, átlagosan 80 ezer forint körüli

(körülbelül 300 euró) nyugdíjak kifizetéséhez igen magas, a bruttó bér egyharmadát kitevő járulékelvonásokra van szükség, és a 2009. évi paraméterváltozások bevezetése nélkül még így is folyamatos, ma még ugyan többé-kevésbé kézben tartható, de az évszázad közepére már igen magas hiány képződött volna a rendszerben.

A közelmúlt változásai (a 13. havi nyugdíj eltörlése, a korhatár-emelés újbóli elindítása, az indexálási szabályok módosítása) látszólagos pénzügyi egyensúlyt teremtenek 2050-ig. Az egyensúly azért látszólagos, mert nehezen képzelhető el, hogy tartósan fennmarad a jelenlegi helyzet: egy igen rossz foglalkoztatási mezőben a népesség arányaihoz képest kevesen fizetnek sok járulékot, a rendszer további átláthatatlan átcsoportosításokat is tartalmaz, miközben a rendszerből kiszorulók, a nyugdíjjogosultság nélkül időskorba lépők száma és aránya is aggodalomra ad okot. Addig, amíg a mai mértékben fennmarad a nyugdíjrendszer kitettsége a politikának, féltő, hogy a különböző társadalmi csoportok érdekérvényesítő képessége megbillenti az egyszerű előrejelzések alapján várható egyensúlyt. A 2009. évi paraméterváltoztatások valódi haszna az, hogy lélegzetvételnyi időhöz jutottunk, s ezért például van mód végiggondolni és megvitatni a *Jelenlétsben* leírtakat, fontos részleteket tovább vizsgálni, modellezni és finomítani, és mindezek alapján meghozni a döntéseket.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal ebben a keretrendszerben alakította ki azokat a megközelítési módokat, amelyekben elképzelhetőnek látja a jövő nyugdíjrendszerének működését. Öt különböző változat („paradigma”) társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatát végeztük el, amelyekről igyekeztünk az összképet a következő jellemzők alapján kialakítani: relatív nyugdíjak, járulékkerhelés, költségvetési finanszírozási szükségletek, lefedettség, a rendszer (a nyugdíjkiadások) mérete. E hatásvizsgálatok bemutatják, hogy hogyan lehet egymástól elkülönítve vagy együtt kezelni a nyugdíjrendszerek két feladatát, a fogyasztás simítását az életpálya mentén (az aktív és a nyugdíjas szakaszok között), valamint az időskori végletes szegénység elkerülését, melyik milyen elsőbbséget élvezhet, és ebben a tekintetben mit jelent az igazságosság és az átláthatóság követelménye.

Az öt változat egyike a társadalombiztosítási rendszeren belül bevezeti az úgynevezett pontrendszeres szisztémát. Egy másik megközelítés emellett „nulladik pillért”, egy mindenkinek a járulékfizetéstől függetlenül járó alapnyugdíjat is bevon a rendszerbe (a munkanyugdíjak – arányosan csökkentett – fenntartása mellett). Elemezzük a névleges egyéni számlás (NDC) rendszert is, amely a társadalombiztosítási pillér belső logikájába nagyfokú automatizmust épít, és csak annyi nyugdíjat enged tartósan kifizetni, amire megvan a fedezet. Negyedikként megvizsgáljuk azt a változatot, amely távlatilag

csak a tőkésített (második) pillért tartja fenn, míg a felosztó-kirovó elemet – annak NDC alapú reformja és fokozatos megszüntetése révén – fokozatosan megszünteti. Végül azt a lehetőséget is megnézzük, amelyben csak az alapnyugdíj marad fenn, és távlatilag a kötelező munkanyugdíj elemei (mind az első, mind a második pillér) megszűnnek.

A leírtakból látható: egyik paradigmáról sem mondható el, hogy megoldja minden problémánkat. A minden eddiginél nagyobb részletezettségű alapadatokra, sok millió járulékfizetőről és nyugdíjasról szóló információkra épített, mélyreható hatásvizsgálatok elsősorban azt mutatják be, hogy melyik paradigma mire helyezi a hangsúlyt, és milyenek a következményeik; hogyan lehetne átláthatóbbakká tenni az átcsoportosításokat, ezek mértéke hogyan csökkenthető, mi tekinthető fontos célnak. Láthatjuk, hogy bizonyos esetekben a relatív nyugdíjak átlagos szintje nem, de azok eloszlása jelentősen változik. Tapasztalhatjuk, hogy létezhet tartósan hiánymentes nyugdíjrendszer, de ennek ára az alacsonyabb és ingadozó nyugdíjszint és/vagy a hosszabb szolgálati idő. Lehet a munkabéreket sokkal alacsonyabb mértékben terhelni, de ahhoz vagy a jelen adófizetőit és – ha eladósodás a fedezete – a jövő generációkat kell segítségül hívni, vagy le kell értékelni a kötelező rendszerekből származó nyugdíjakat, és sokkal többet bízni a polgárok önkéntes előtakarékoságára.

Ez a *Jelentés* nem döntés-előkészítő munka abban az értelemben, hogy kész lenne a recept, már csak a jogszabályt kell megírni. A Kerekasztal az előkészületeknek azt a részét végezte el, amely segítséget adhat az értékválasztási szempontokhoz. A következő lépés már a döntéshozóké: mindezekből mi jöhet, és mi nem jöhet szóba, s azokkal kapcsolatban mit szeretnének részletesebben, pontosabban megtudni. Értelemszerűen minden paradigma futtatása más paraméterek mellett is megvalósítható, amelyek az adott változat alaptulajdonságainak keretei között más eredményekhez vezethetnek. Ugyanaz a paradigma – egyedi sajátosságai, például elosztási tulajdonságai fenntartása mellett – működhet más járulékkulcsokkal, igényelhet eltérő költségvetési finanszírozást, vagy járhat különböző nyugdíjszínvonalal – ezek a tényezők azonban egymástól függetlenül nem mozgathatók. Az ilyen érzékenységvizsgálatokat, forgatókönyvelemzéseket e munka folytatásában lehet elvégezni.

Fontosnak tartjuk, hogy a megkezdett munka ne érjen itt véget. Ehhez a Kerekasztal keretrendszerén túl kell lépni, és ki kell alakítani egy olyan intézményi struktúrát, amely a leginkább megfelelhet a nyugdíjszakmai és nyugdíj-politikai stratégiai munkának, illetve a hatásvizsgálat eszközét jelentő modell folyamatos továbbfejlesztési igényeinek. Ennek szellemében a *Jelentésben* javaslatot teszünk intéz-

mények felállítására, ami azért sürgős, hogy az elért bázisról tovább lehessen lépni. Időt nyertünk ugyan, de nem korlátlan mértékben.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a *Jelentésben* leírtak nem tekinthetők előrejelzésnek. Komoly korlátok között kellett a munkát elvégezni, amelyek közül csak az egyik a nyugdíjrendszer és a munkaerőpiac közötti visszacsatolás már említett hiánya. Több ponton szövegesen egészítjük ki a *Jelentést* ott, ahol a modellek jelenlegi változatai nem kezelnek bizonyos kérdéseket.

A Kerekasztal elsősorban az öregségi nyugdíjjal foglalkozott, és a rokkantnyugdíj kérdéseire (és a hozzátartozói kockázatokra) csak annyiban tért ki, ami ahhoz volt szükséges, hogy azokat leválasszuk az öregséginyugdíj-ügyek tárgyalásáról. Az öregségi és a rokkantsági nyugdíjbiztosítás egyes kérdéseiről ugyanakkor külön határozatot fogadott el a Kerekasztal.

A *Jelentés* nem helyezi központjába a vegyes rendszer, a tőkésített pillér fenntartásának kérdéseit. A Kerekasztal szakértői között nincs összhang a vegyes rendszer előnyei és hátrányai tekintetében – talán az összes téma közül itt térnek el leginkább a vélemények. Abban azonban egyetértés van, hogy a második pillér sem orvosolja önmagában a rendszer problémáit, a demográfiai és foglalkoztatási beágyazottságot. Abban is egyetértés alakult ki, hogy az eddigieknél hatékonyabb működésre van szükség, és arra, hogy még jobban ki lehessen használni a tőkésített pillérnek azt a nemzetközi kockázatmegosztásban rejlő lehetőségét, ami enyhítheti a hazai gazdasági és társadalmi folyamatoktól való egyoldalú függést, s amire az első pillér nem képes. Erről is külön határozatot fogadott el a Kerekasztal. A hatásvizsgálat alá vetett változatok között egy van, amely a tőkésítés szerepét állítja előtérbe.

Ugyancsak nem tárgyaljuk részletesen az önkéntes nyugdíj-előtakarékoság kérdéseit. Ez a téma kétségkívül igen fontos, a hatásvizsgálat alapján is jól látszik, hogy az előtakarékoság szerepének nőnie kell a jövőben, ha elfogadható mértékű teljes jövedelemhelyettesítést további adósság felhalmozása és/vagy magas mértékű járulékok/adók nélkül kívánunk elérni. Vizsgált paradigmáink között van olyan is, amely az időskori jövedelmek forrásának nagy részét ide helyezné át. Az öngondoskodás eszköztárával kapcsolatban az elmúlt húsz évben Magyarországon nem alakult ki egységes megközelítés, a szabályozók, az adókörnyezet szinte évről évre *ad hoc* módon változnak, kiszámíthatatlanul, a stabilitás jeleit nélkülözve. Javasoljuk, hogy a *Jelentésben* leírtakat is figyelembe véve, a döntéshozók először alakítsanak ki világos képet arról, hogy a jövőben milyen stratégiai szerepe legyen a kötelező rendszereken kívüli előtakarékoságnak. Ehhez kell igazítani az intézményrendszert, az eszközöket, a kedvezményrend-

szert – ezt világos, átlátható módon kell bemutatni, és hosszú ideig változatlanul kell hagyni. Ellenkező esetben már középtávon is még nehezebb helyzetbe hozzuk nyugdíjrendszerünket.

Fontos, technikainak látszó, de tartalmi megállapításunk az is, hogy bármilyen nyugdíjreform alapja a nyilvántartás. A keresőpálya során befizetett járulékok és a nyugdíjak közötti szorosabb és áttekinthetőbb kapcsolat alapvető feltétele a járulékfizetés és a jogszerezés folyamatos, áttekinthető, időtálló és hiteles nyilvántartása. Munkánk során tapasztalnunk kellett, hogy ennek részleteiben nincs teljes összhang az államigazgatás érintett hivatalai között. Emiatt, bár a Kerekasztal munkájának ez távolról sem központi eleme, e ponton is fel kell hívnunk a figyelmet a kérdés stratégiai szemléletű átgondolására, és a folyamatok, az illetékességi körök, az adatáramlás ennek megfelelő meghatározására.

Végül kiemeljük, hogy a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal idejének és energiájának aránytalanul nagyobb részét fordította a *nyugdíj*, mint az *időskor* ügyeire. Ez érthető is, mert maga a nyugdíj témája rendkívüli fontosságú stratégiai, társadalmi és gazdasági kérdés a következő évtizedek Magyarországon. Nem megkerülhető azonban, hogy ha a növekvő számú idősekre és idősekre csak „teherként” tekintünk, ahelyett hogy érzékelnénk fontosságukat a társadalom egésze számára, akkor nagyban megnehezítjük magunknak a szűkebben vett nyugdíjkérdések megoldását is. Szellemileg és fizikailag minél egészségesebb, aktívabb idős korosztály nélkül a *Jelentésben* leírtaknál is nehezebb kihívások elé nézünk. Ezen a ponton igyekeztünk hasznosítani a most elfogadott Idősügyi Nemzeti Stratégia előkészítő munkáinak elemeit.

Köszönetet kívánok mondani a Kerekasztal tagjainak és szakértőinek, meghívottainak, akik két és fél évig rendelkezésre bocsátották idejüket, energiájukat, és munkájuk mellett, szabadidejük terhére végeztek el egy hiánypótló munkát. Megköszönöm az államigazgatás képviselőinek segítségét, akik az üléseken és a munkacsoportokban való részvételükkel, nélkülözhetetlen adatok szolgáltatásával, fontos kérdések egyeztetéseivel és a kutatási projekteken történt együttműködésükkel alapvetően lendítették előre a Kerekasztal munkáját. Köszönöm a Miniszterelnöki Hivatal és munkatársai közreműködését a Kerekasztal működési hátterének megteremtésében, valamint a Deloitte Zrt.-nek a hatásvizsgálati modellezésben nyújtott nélkülözhetetlen segítségét.

Név szerint szeretném megköszönni *Király Júliának*, a Kerekasztal első elnökének (2007 nyaráig), a Magyar Nemzeti Bank jelenlegi alelnökének, hogy elindította a Kerekasztal működését. Ugyancsak köszönöm *Végh Szabolcsnak*, a Kerekasztal szakmai titkárának (2009 má-

jusáig), a Pénzügyminisztérium jelenlegi szakállamtitkárának, hogy nagyban segítette munkámat, az ülések összeállítását és lebonyolítását, valamint a Kerekasztal általános működését. Külön köszönöm *Augusztinovics Máriának*, *Kovács Erzsébetnek* és *Matits Ágnesnek*, hogy oroszánrészt vállaltak a hatásvizsgálat előkészítésében, eredményeinek feldolgozásában és értékelésében, végül pedig a *Jelentés* összeállításában és szerkesztésében is komoly segítséget nyújtottak.

Végül kegyelettel emlékezem meg tavalý elhunyt tagunkról, *Antal Lászlóról*, valamint ugyancsak tavalý elhunyt állandó szakértőnkéről, *Hetényi Istvánról*, akik bölcsességükkel és tapasztalatukkal gazdagították munkánkat.

Budapest, 2009. november

Holtzer Péter

 Első rész

Bevezetés és a hatásvizsgálat megalapozása

1. ♣ A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL BEMUTATÁSA, TEVÉKENYSÉGE

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal (NYIKA) 2007 elején alakult meg miniszterelnöki kezdeményezésre.¹ A cél az volt, hogy ezen a fontos területen szakértőkből álló testület vizsgálja meg a következő évtizedekre elképzelhető nyugdíjrendszereket, és elemezze a nyugdíjjal és az időskorral kapcsolatos lényegesebb kérdéseket.

A Kerekasztal indulásakor nem kapott pontos határidőt munkája elvégzésére, s azt sem rögzítették előre, hogy meddig lenne célszerű eljutnia. Költségvetését minden esetben az éves előre jelzett feladatoknak megfelelően állapította meg a Miniszterelnöki Hivatal. A Kerekasztal tagjai és szakértői alapvetően díjazás nélkül végezték feladatukat, a költségvetés elsősorban a gazdasági és társadalmi hatásvizsgálat céljaira felépített, Magyarországon (de egy-két kivételtől eltekintve Európában is) úttörő jellegű modell és adatbázis kifejlesztését és felépítését segítette. A Kerekasztal a következőket tűzte ki fő feladatául:

- a) azonosítsa a jelenlegi nyugdíjrendszer problémáit,
- b) segítsen meghatározni a nyugdíjrendszer hosszú távú társadalomstratégiai célkitűzéseit,
- c) hasonlítsa össze az alternatív célállapotok elérésének fiskális, jóléti, munkaerő-piaci és egyéb előfeltételeit, valamint valószínűsíthető következményeit,
- d) foglalmazzon meg javaslatokat azokkal a problémákkal és területekkel kapcsolatban, amelyek orvoslása, illetve tisztázása a hosszú távú stratégiai céloktól függetlenül szükséges.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal alapvető feladata tehát az volt, hogy a jelenlegi nyugdíjrendszer problémáit azonosítva, vizsgálja meg azokat a lehetőségeket, amelyek egy távlatos nyugdíjreform keretében a következő évtizedek hazai nyugdíjrendszerének működését javíthatják, elősegíthetik, majd ezekről készítsen beszámolót a kormány és a közvélemény számára. A Kerekasztal a stratégiai, hosszabb távú kérdésekre, feladatokra koncentrált.

A Kerekasztal célja az volt, hogy a társadalom egészét közép- és hosszú távon egyaránt érintő, kiemelt fontosságú kérdésekben elősegítse a konszenzus létrejöttét. Olyan elemzések elkészítését és minél szélesebb körben való megvitatását kezdeményezte, amelyek eredményeképpen a mindenkori kormányzati

1 | Egyidejűleg létrejött az Oktatás és Gyermekesély, illetve a Versenyképességi Kerekasztal is.

munkát és a jogalkotási folyamatot hatékonyan segítő ajánlások születhetnek. A nyugdíjrendszer és az időskori jövedelembiztonság kérdéseiben minél szélesebb szakértői kör bevonásával igyekezett a feltárt tények és az előrebecslések elemzésére támaszkodni.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal, összehasonlítva a nemzetközi és hazai szakirodalommal, több ponton újszerű megközelítésre vállalkozott.

1. Olyan nyugdíjmodell elkészítését tűzte ki célul, amely alkalmas több, minőségileg – „paradigmatikusan” – különböző nyugdíjreform-változat összehasonlító hatásvizsgálatára, szemben azzal, hogy a közismert nemzetközi és hazai modellek egy adott nyugdíjrendszer előreszámolására vállalkoznak.
2. Komplex társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatot kívánt lefolytatni a rendelkezésre álló keretek és idő nyújtotta lehetőségek között. Az ismert modellek jellemzően vagy a makropénzügyre koncentrálnak, és elsősorban a nyugdíj-alap egyensúlyát, a költségvetésre kifejtett hatását vizsgálják; vagy erőteljesebb mikroszimulációt folytatnak a társadalmi hatások vizsgálatára. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal a két hatást egyidejűleg kívánta vizsgálni.
3. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal – az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság és a Központi Statisztikai Hivatal együttműködésével – nagy jelentőségű mintavételi programokat is kezdeményezett azzal a céllal, hogy a hatásvizsgálati számításokhoz – bizonyos feltevésekkel kiegészítve, egy minta alapján – felmérje a 2050-ig nyugdíjba vonulók (nyugdíjra jogosultak) várható számát és eddig megszerzett jogosultságát (elismerhető szolgálati idejét és keresetét), majd ennek alapján a különböző reformváltozatok szerinti várható nyugdíját.

A Kerekasztal által folytatott társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat olyan dinamikus mikroszimuláció,² amely több millió ember (mai aktív korúak, mai nyugdíjasok, jövőbeli idősök/nyugdíjasok, a jövőben aktív korúakká válók) múltbeli tényadataira, valamint modellezéssel visszavetített múltbeli adataira és jövőbeli előreszámított adataira épül. Ismereteink szerint ez a megközelítés és modellezési mélység jelenleg a legelőrehaladottabb eljárások között szerepel Európában. Szükséges lenne, hogy az ilyen munka jövőbeli állandósítására és továbbfejlesztésére kis létszámú, állandó csapat álljon fel valamelyik, célszerűen megválasztott állami intézményben vagy kutatóintézetben.

2 | A mikroszimulációs modellek nagyszámú mintán futtatják le a változásokat (ellentétben a hagyományos szimulációs modellekkel). Az esetünkben használt modell több millió egyéni adatra támaszkodik, amelyekből különböző jellemzők (évjárat, nem, foglalkoztatási státusz stb.) szerint százezret meghaladó számú modellpontot képez. A dinamikus mikroszimuláció az egyes modellpontok életpályáját folyamatosan (évről évre léptetve) modellezi az idő múlásával, ellentétben az egyszerűbb, statikus mikroszimulációval, amelyben csak két végállapot összehasonlítására kerül sor.

A Kerekasztal szakértői a társadalmi és hatásvizsgálati munka számottevő részét (adatok és folyamatok értelmezése, adatbázisok felállítása, lehetséges paradigmák meghatározása stb.), különösen az első szakaszban, maguk végezték. A hatásvizsgálat programozási, hardver- és szoftverszükségleteihez elengedhetetlen kutatási háttérrel 2008 tavaszától a Deloitte Zrt. nyújtotta. A munkához szükséges állományi adatokat az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete szolgáltatta. Fontos kutatási partner volt a Központi Statisztikai Hivatal is. A Kerekasztal ezúton is szeretné megköszönni segítségüket, együttműködésüket.

A Kerekasztal munkájával 2009 végére eljutott odáig, hogy feltárta a szakértők által lehetségesnek tartott reformváltozatokat, és elvégezte ezek társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatát a 2050-ig tartó időszakra. Természetesen számos korlát keretei között, amelyekről a *Jelentés* leíró részében beszámolunk (lásd a 2. fejezetet). Úgy ítéljük meg, hogy a bemutatásra kerülő anyag már ad anynyi fogódzót, amennyi alapján folytatni lehet az együttes gondolkozást a jövő nyugdíjrendszerének lehetőségeiről.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztalnak nem volt döntési hatásköre. Elemzéseket, megállapításokat és javaslatokat készített a döntéshozók és a közvélemény számára. Ezek megalapozhatják a nyugdíj-politikai lépéseket, de a döntéseket a mindenkor kormány és parlament hozhatja meg.

A Kerekasztal az államigazgatás keretein kívül tevékenykedett, tagjai független szakértők, kutatók. Működése során szoros együttműködést alakított ki az államigazgatás illetékes szerveivel (Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Pénzügyminisztérium, Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, Szociális és Munkaügyi Minisztérium), amelyek képviselői az ülések állandó résztvevői voltak. Ugyancsak számos olyan szakértő vett részt a munkában, akik nem voltak a Kerekasztal formális tagjai.³

Ez a működési modell sok tekintetben elősegítette a munkát, több más szempontból azonban érdemes a továbbgondolásra. Egyrészt, a Kerekasztal szakértőinek nem kellett a napi rezdülésekre figyelemmel lenniük, sőt kifejezetten az volt a cél, hogy hosszú távú reformváltozatok legyenek a figyelem középpontjában, ne pedig rövid távú változások. Az államigazgatás részéről is megkaptunk minden segítséget a munkához. Másrészt viszont az, hogy a szakértők saját idejük terhére végezték tevékenységüket, elkerülhetetlenül vezetett olyan helyzetekhez, amikor lehetetlen volt olyan intenzitással és sebességgel minden részfeladatot ellátni, mint ahogy az egy jobban formalizált esetben elképzelhető lenne. Egy „mozgó cél” követő költségvetés is néha nehezíti a feladatvégzést.

Ezekre is tekintettel a Kerekasztal elkészített és a *Jelentésben* bemutat egy tervezetet arról, hogy a jövőben milyen formában látja célszerűnek egy, a nyugdíjfolyamatokkal szakértői szinten foglalkozó intézmény működését (lásd a 21.

3 | A Kerekasztal tagjainak és együttműködő szakértőinek listáját az 1. mellékletben mutatjuk be.

mellékletet a 393. oldalon). A továbbiakban biztosan pontosabban kell meghatározni a feladat mélységét, időigényét, az erőforrásokat, valamint azt, hogy a döntéshozatali folyamatokra milyen hatása lehet az elvégzett munkának.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2009 végével befejezettnek tekinti működését.⁴ Ez több okból is indokolt, annak ellenére, hogy működése kezdetekor a Kerekasztal nem kapott határidőt munkája elvégzésére.

Először abból a szempontból, hogy saját meghatározásunk szerint kinek milyen beszámolóval tartozunk. A Kerekasztalt a jelenlegi kormány előző miniszterelnöke indította útjára, ezzel együtt is mindig úgy tekintettünk munkánkra, hogy a hosszú távú rendszert meghatározó stratégiai választásokat majd nem lenne célszerű egyszerű kormánydöntéssel meghozni. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a sikeres nyugdíjreformokat nagyfokú politikai és társadalmi egyeztetés előzi meg, amely időt és figyelmet igényel. Ezt értelemszerűen a mindenkori kormánynak kell vezényelnie, de sok más szereplő, így a többi parlamenti párt bevonását nem lehet megkerülni. Ennek szellemében segítheti a 2010-ben felálló kormány munkáját, ha tiszta lappal indulhat, és dönthet egy ilyen folyamat elindításának alapjairól, és persze arról is, hogy milyen szakértői háttérrel hogyan kíván igénybe venni. A *Jelentés* ehhez is segítséget adhat.

Másodszor, a kormány 2008 őszén, a pénzügyi válság kezdetén az Európai Unióval kötött nagy volumenű hitelszerződés egyik feltételéül vállalta, hogy a hitel negyedik részletét 2009 negyedik negyedévében akkor hívhatja le, ha a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal szakértői munkája alapján a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát javító, a jövőben lehetséges lépésekre vonatkozó javaslatokat fogalmaz meg. Ezáltal az élet a Kerekasztal számára mégis előírt egy jól megfogható határidőt.⁵

Harmadszor pedig, összefüggésben az eddigiekkel, az is látható, hogy a jövőben a strukturális nyugdíjkérdésekkel kapcsolatos szakértői munkának lehetnek hatékonyabb keretei is. A Kerekasztal a jelenlegi háttérrel és az eddigi hatékonysággal nem lenne képes a későbbiekben jelentős mértékben hozzájárulni az eredményekhez.

1.1. • A *Jelentés* néhány kiemelt megállapítása

A következőkben kiemelünk néhány pontot a Kerekasztal tevékenységének tanulságaiból, eredményeiből. Ezek nem annyira a társadalmi és gazdasági hatásvizsgálati munka fő eredményei, azokat részletesen tárgyaljuk a 4. fejezetben. Inkább olyan pontokra igyekszünk rávilágítani, amelyek érdekes és fontos ál-

4 | A Kerekasztal 2007 márciusa és 2009 novembere között megtartott üléseinek napirendjét, valamint a Kerekasztal munkacsoportjait a 2. *mellékletben* mutatjuk be.

5 | Bár a *Jelentés* elkészültét nem sokkal megelőzően, 2009 őszén napvilágra került az a hír, hogy ezt a negyedik részletet végül csak 2010-ben fogja hívni a kormány, ez már nem befolyásolta az ütemezést.

talános szempontjai a Kerekasztal megállapításainak, illetve amelyek kijelölik a munka logikus folytatásának a lehetőségeit.

1. Mindenképpen hasznosnak tartjuk, hogy az összes elérhető nyugdíjszakértő bevonásával alaposan végig tudtuk gondolni és beszélni, hogy egyáltalán milyen eltérő nyugdíjstruktúrák jöhetnek szóba a következő évtizedek Magyarországon. Bár a munkának ehhez a részéhez nincs szükség több évre és mélyenszántó hatásvizsgálati tevékenységre, ehhez hasonló gyakorlatra az eddigiekben formalizáltan nemigen került sor.
2. A tevékenység tapasztalatai elősegítették azt, hogy végiggondoljuk, megvitassuk és átnyújtsuk azt a tervezetet is, amely a nyugdíj-politikai stratégiai és elemző munka általunk javasolt intézményi kereteire tér ki. Ezzel az elgondolással több szakértő is foglalkozott már a Kerekasztal működésének megkezdése előtt, nem véletlenül, hiszen léteznek ennek példái a világban, és hasznuk világosan körvonalazható. Mivel a működési keretek és hatáskörök eltérhetnek egymástól, mindenképpen hasznosnak bizonyult, hogy a Kerekasztal háttérrel szolgáltatott a megvitatáshoz és az értékeléshez. A javaslatot biztosan lehet tovább finomítani, de talán megszülettek az alapjai annak, hogy a nyugdíjkérdés ne maradhasson stratégiai szinten annyira „gazdátlan”, mint ahogy azt 2007 előtt sokáig tapasztalnunk kellett.
3. A professzionális apparátusra, több millió egyén adataira támaszkodó bázisra, robusztus szoftver- és hardvertámogatásra épülő hatásvizsgálat első-sorban a társadalmi, a mikroösszefüggéseket elemző részekben tekinthető az eddigiekhez képest újszerű megközelítésnek. Ez nem jelenti azt, hogy a gazdasági, makropénzügyi vizsgálat ne lenne tartalmas és tanulságos, de ezen a téren – bár nem ilyen mélységű adatokra támaszkodva – már korábban is születtek modellek.⁶ Az eloszlások, relatív nyugdíjak és más, az egyént érintő jellemzők azok, ahol a most rendelkezésre álló háttér és a dinamikus mikroszimuláció nélkül nem lehetett volna korábban előbbre jutni. Ezen a téren is bizonyosan tovább lehet majd fejleszteni a munkát (csak egy példát kiemelve: tovább lehet vizsgálni, hogy a sok millió egyén helyett a nagyságrendben százezer modellpont használata milyen egyszerűsítéseket, esetleg torzításokat vitt a vizsgálatba, lehet-e ezeket orvosolni, és érdemes-e vállalni a többletköltséget és a bonyodalmakat).
4. A demográfiai helyzet nagyon erősen hullámzik az előttünk álló évtizedekben. Ennek több összetevője van, amelyek egy része általánosabban, másik része talán kevésbé ismert a közvélemény előtt, de együttes hatásukat figyelembe kell venni. Az ötvenes évek első felének Ratkó-generációja a következő évtizedben vonul nagy tömegekben nyugdíjba, az ő gyermekeik, a „visszhang”, pedig a 2040-es évtizedben. Azt is tapasztaljuk ugyanakkor, hogy a „visszhang” gyermekei, akiket az 1990-es évtized végére vártunk, „késve”

6 | Például a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyminisztérium korábbi számításai, tanulmányai.

születnek a születések későbbi életkorra tolódása miatt, így még nem is tudhatjuk pontosan, hányan lesznek. Valószínű azonban, hogy kevesebben, mint szüleik voltak, és látjuk, hogy kevésbé éles ciklusban, ami önmagában kedvező. Annyi azonban bizonyos, hogy az évszázad közepére kevesebben lesznek keresőkorúak, mint addig általában voltak. Hogy közülük mennyien lesznek valóban „aktívak”, azaz keresők, az a munkaerőpiac alakulásától függ, erről pedig nem sikerült hiteles előrejelzést találnunk. Eközben az élettartam folyamatos növekedésével a halandósági mutatók kedvezőbbek, az új generációk túlnyomó többsége már megéri a 68 éves kort. Mindezek egyik következménye, hogy az évszázad közepén jóval többen lesznek 68 évesek, mint a közeljövőben, a Ratkó-generáció nyugdíjazását követően. A másik következmény az, hogy az erős hullámmás miatt az egyes évek keresztszociális egyensúlyai (befolyó járulékok és kifizetendő nyugdíjak különbsége) erősen szóródhatnak. Végül az is következik ezekből, hogy minden, viszonylag állandó népességet feltételező modell pontossága, hatékonysága csak korlátozott lehet.

5. Vizsgálatunkban definiáljuk a *nyugdíj-biztosítási hozzájárulások alapja (NHA)* kifejezést. Ez gyakorlatilag a járulékfizető (jogszerző) idő és ezen idő alatt elért relatív kereset szorzata – a keresetet az akkor fennálló országos átlagbér hányadaként határozzuk meg.⁷ Ez azt jelenti, hogy ha valaki 40 évig folyamatosan dolgozik, és mindig az átlagbért keresi, akkor éppen 40 *NHA*-ja lesz (amit majd az adott nyugdíjparadigma valahogy átszámít nyugdíjra). A vizsgálat során élesen kiderült, hogy nem létezik az „átlag”: a 40 évig dolgozó, átlagbért kereső személy egyáltalán nem tipikus.⁸ Ez ismét olyan alapvető tényező, amelyre bármilyen paradigma erősen reagálni fog.
6. Ráadásul van még két további erősen meghatározó tényező: a kiindulási munkaerő-piaci helyzet, valamint a vegyes rendszerbeli tagság. Általában az tapasztalható, hogy akiknek folyamatos a munkaerő-piaci jelenlétük, azok ilyen státust is fognak fenntartani egész pályájuk során, míg a töredezettebb státusúak jellemzően végig ilyenek is maradnak. A másik megállapítás egy érdekes részeredménye a hatásvizsgálati elemzésnek: a vegyes rendszer tagjainak⁹ átlagos relatív keresete közel 50 százalékkal magasabb a csak a társadalombiztosítási rendszerben maradottakénál, és mivel szolgálati idejük

7 | A figyelmes olvasó számára megjegyezzük, hogy ez valójában a jól ismert *pontalapú* számítás, amelyet azért nevezünk itt másképpen, mert több vizsgált paradigmában is szerepel a pontrendszer, de a részletek kissé eltérnek a módszertanban, és szeretnénk elkerülni a keveredést.

8 | Kiderült, hogy a részletesen vizsgált korosztályok (1954–1989 között születettek) esetében a 60 éves korban megszerzett *NHA* értéke átlagosan csak 28-ra becsülhető. Ennek eloszlása is igen szélsőséges, a teljes létszám fele legfeljebb 22 *NHA*-t szerez 60 éves korára, és további 30 százalék (azaz együttesen 80 százalék) marad a 40 *NHA* alatt, amely felett csak a populáció 20 százaléka van – igaz, hogy köztük kis létszámban persze eljutnak akár a 100 *NHA*-ig is vagy a fölé, így emelve az átlagosan kifizetett nyugdíjat.

9 | Tehát azok, akik magánnyugdíjpénztárba is fizetnek tagdíjat, és onnan várják nyugdíjuk egy részét.

viszont hasonló, így a megszerzett *NHA* értékük is közel másfélszeres. Ennek oka részben az önkéntesen átléptettek „önszelekciója” (jellemzően a magasabb státusúak, jobban keresők léptek át), részben az, hogy az 1998 utáni pályakezdők is (akik számára a vegyes rendszerbeli tagság már kötelező) javítják az átlagos *NHA* értéket.

7. A demográfiai és munkaerő-piaci háttér folyamatok tehát igen nagy erővel határozzák meg a nyugdíjrendszert. Mindez a háttér ráadásul paradigmafüggetlen.¹⁰ Nagyon leegyszerűsítve, azt mondhatjuk, hogy kedvezőtlen demográfiai és foglalkoztatási adottságokból semmilyen nyugdíjrendszer nem tud csodát tenni és egyszerre sok elégedett nyugdíjast varázsolni – úgy, hogy közben a mindenkori aktívak járulékfizetéseire is számítani lehessen. A bemutatott paradigmák abban különböznek, hogy mire helyezik a hangsúlyt, mit tartanak a nyugdíjrendszer fő feladatainak, és azt hogyan igyekeznek megvalósítani.
8. A hatásvizsgálati munka során nagyon sok energiát fordítottunk az egyik, néhány szakértő által erősen támogatott lehetőség, a névleges egyéni számlás rendszer [NDC, *Notional (Non-Financial) Defined Contribution*] modellezésére, elemzésére. Ez talán a legkomplexebb megközelítés, amelynek eredeti, svéd megvalósítását többen figyelemre méltónak találják. Ugyanakkor annak ellenére, hogy Magyarországon is már többször foglalkoztak vele, valódi hazai hatásvizsgálata eddig még nem történt meg. A klasszikus svéd NDC modellhez képest legalább két olyan tényezővel kellett megküzdünk, amelyek jelentős szakmai kérdéseket vetnek fel. Az egyik a már említett, közel sem változatlan népességi háttér, amely erősen fogyatkozó, ráadásul ciklikus változásoknak kitett populációt jelent, és munkánk befejezéséig valamelyest nyitott kérdés maradt, hogy ezt egyáltalán lehetséges-e tökéletesen kezelni. A másik az a sajátosság, hogy miközben egy névleges egyéni számlás rendszer bevezetésének megvalósítását próbáljuk modellezni, adottság a második pillért is tartalmazó vegyes rendszer fokozatos kiépülése, a befizetések – új belépőkkel párhuzamosan – növekvő részének átcsatornázása a második pillérbe, az átmeneti hiány megléte. Ez az együtthatás is számos kérdést

10 | A 2.3. alfejezetben kitérünk arra, hogy hatásvizsgálati modellünk nem tudott a visszacsatolási körökkel operálni a munkának ebben a fázisában, azaz nem tudjuk számszerűsíteni, hogy egy különösen kedvező vagy kedvezőtlen, ösztönző vagy ellenösztönző nyugdíjrendszer maga mennyiben hatna vissza pozitívan vagy negatívan a foglalkoztatási és a járulékfizetési helyzetre. Ilyen hatások bizonyosan léteznek valamelyest, extrém esetben bizonyosan erősebben (például a végtelenségbe emelt járulékkulcs biztosan drasztikus kiszorításhoz vezetne a formális munkaerőpiacon), de nagy vonalakban kijelenthetjük, hogy az *NHA*-ra ható foglalkoztatási háttér paradigmafüggetlen, azt elsősorban nem a nyugdíjrendszer tudja megváltoztatni. A demográfiai adottságok pedig még inkább függetlenek, egyes vélemények szerint ugyan egy, a gyermekvállalást pozitívan figyelembe vevő nyugdíjszámítás segíthet valamelyest a születésszámon, de azt az e nézetet valló szakértők is belátják, hogy egyrészt vitatott, másrészt jó esetben is csak enyhe lehet ez a lehetséges hatás.

feszeget az eredeti elképzeléshez képest. Nem is tudtunk minden kérdést ezen a ponton százszázalékos megnyugvással lezárni. Alapvető fontosságú nyugdíjszakmai kérdésként maradt most nyitva az is, hogy a svéd től ennyire eltérő környezetbe lehetséges-e igazán jól átültetni a svéd rendszer egyik alapelemeként funkcionáló „kiegyenlítési mechanizmust” (azaz a módszer hogyan vehető át). A *Jelentésben* kiemeltük azokat a pontokat (mind a főszövegben, mind a névleges egyéni számlás rendszerre vonatkozó 14. *mellékletben*), ahol nyitott kérdések lehetnek, és érdemes továbbgondolni a leírtakat. Ennek megfelelően felhívjuk a szakértők figyelmét – köztük olyanokét is, akik a Kerekasztal munkájában nem vettek részt, de közismerten a téma jó ismerői –, hogy rendelkezésre áll az eddig lefolytatott elemző munka eredménye és a többmilliós állományra felépített nagyméretű modell, amelyre lehetséges és érdemes további kutatási munkát alapozni.

Természetesen közelebről sem gondoljuk azt, hogy a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal minden munkát elvégzett, ami a területen csak lehetséges. Nem volt célunk és feladatunk ebben a fázisban egy olyan mélységű döntés-előkészítő anyag elkészítése, amely alapján már úgymond csak jogszabályt kell fogalmazni. Ezen a ponton most meg kell állni, és át kell adni a döntéshozóknak a témát. Cél-szerű, hogy az eddig elvégzettek alapján vizsgálják meg, mi az, amit már tisztán látnak, és mi az, amit nem, s tegyék fel további kérdéseiket. Ha mód van rá, esetleg végezhetnek egy előszűrést is: mi az, amiről már ennyi alapján is látszik, hogy nem kívánatos, és mi az, ahol további finomított vizsgálatok szükségesek, de elképzelhető, hogy az adott változat a jövőben ismét szóba jöhet.

A *Jelentés* 9. fejezetében és 21. *mellékletében* javasolt intézményi környezet, véleményünk szerint, megfelelő terepül szolgálhat a munka ilyen jellegű kiterjesztésének. Végül az is fontos szempont, hogy a 2009. év nagy jelentőségű parametrikus változtatásai nyomán (13. havi nyugdíj eltörlése, korhatáremelés, indexálási szabályok) időt nyertünk ahhoz, hogy ne rövid távú finanszírozási nyomás kényszerítse ki a nyugdíjszerkezet hirtelen megváltoztatását. Korábbi jelentéseinkben is utaltunk rá, hogy egy sikeres reform feltétele a megfontoltság és az alapos végigtárgyalás, majd tájékoztatás. Erre most inkább adottak a lehetőségek.

1.2. • A *Jelentés* tartalma, fejezetei

Nyilvánvaló, hogy sok területen a munkát lehet és szükséges is folytatni. Ezt a *Jelentést* úgy készítettük el, hogy világosan bemutassuk, meddig jutottunk el, mik a korlátok, és merrefelé, milyen irányokba célszerű tovább lépni. Ez vonatkozik a hatásvizsgálati munka részleteit, a modell bemutatását és a szóba jöhető reformváltozatokat tartalmazó részekre – ahol igyekszünk kiemelni, milyen következtetések levonására lehet vagy nem lehet alkalmas az eddig elvégzett munka – és a *Jelentés* más fejezeteire is.

A *Jelentés* három részre tagozódik. Az első rész bemutatja a hatásvizsgálatokat megalapozó megfontolásokat, kutatásokat, elemzéseket. A második rész foglalja össze magát a hatásvizsgálati munkát, annak eredményeit. A harmadik rész magában foglal néhány fontos témát, amellyel a Kerekasztal érdemben foglalkozott, határozatokat hozott, valamint olyanokat, amelyek szintén lényegesek, de kevés alkalmunk volt bennük elmélyedni. Itt, a *Jelentés* lezárásaként javaslatot is teszünk a munka folytatásának lehetőségeire.

Az első részben a Kerekasztal működését és egyes kiemelt megállapításait bemutató bevezetőt követő 2. fejezet összefoglalja azokat a korlátozásokat, amelyek keretrendszerén belül végeztük a hatásvizsgálati munkát, és aminek megfelelően mutatjuk be a *Jelentésben* az eredményeket. A 3. fejezet ismerteti a hatásvizsgálat módszertani alapjait, így egyebek mellett a demográfiai előrejelzéseket és az alkalmazott modell leírását.

Ezt követően a második részben a 4. fejezet – a *Jelentés* központi része – tartalmazza a hatásvizsgálat eredményeit. Leírjuk, hogy milyen szempontok alapján, a nyugdíjrendszer mely lehetséges céljait, vállalt értékeit számba véve jutott el a Kerekasztal oda, hogy pontosan a *Jelentésben* bemutatott lehetséges jövőbeli nyugdíjstruktúra-irányokat vette górcső alá. A változatokat, az egyes „nyugdíjparadigmákat” részletesen külön is bemutatjuk a *Jelentés* mellékletében. Mindegyik paradigmát az őket ismertető mellékletek végén külön-külön, egységes szempontrendszer szerint is értékeljük (lásd a kérdőívre adott válaszokat a 12–15. melléklet keretes részeiben). A hatásvizsgálati munkát makropénzügyi-gazdasági és mikrotársadalmi szempontból is elemezzük. Ezek alapján igyekszünk a változatokról – amennyire tudásunk alapján a hatásvizsgálat és a modell jelenlegi keretei között lehetséges – kialakítani egy összképet. Olyan jellegű következtetéseket azonban nem vonunk le, hogy az egyik paradigma „jó”, a másik „rossz”.

A *Jelentés* harmadik részében kitérünk a járulék-nyilvántartás fontos kérdéseire, amelyek elengedhetetlenek bármilyen nyugdíjreform esetében (5. fejezet). Ezután összegezzük a második, a magánpénztári pillért övező főbb kérdéseket (6. fejezet).

Külön nagy téma az idősügy. Erre sokkal kevesebb ideje és figyelme jutott a Kerekasztalnak, mint amennyit a téma megérdemel. Ezért folyamatosan igyekeztünk együttműködni olyan szakemberekkel, akik a 2009 őszén elfogadott Nemzeti Idősügyi Stratégia előkészítésének fontos részterületein dolgoztak – az ő közreműködésükkel került egy összefoglaló a *Jelentésbe* (7. fejezet).

Mellékelünk egy részletes nemzetközi kitekintést arról, hogyan működnek a nyugdíjrendszerek a világ számos országában, milyen problémákra milyen válaszokat próbálnak ott adni (20. melléklet). Erről előzetesen a 8. fejezetben szólnunk.

A *Jelentés* lezárásaként a 9. fejezet a jövőbeli nyugdíjszakmai tevékenység és a modellezési munka lehetséges intézményi kereteit írja le.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal működése során két részjelentést is készített a mostani lezáró *Jelentést* megelőzően. 2008 márciusában véglegesítettük első

jelentésüket a 2007. évi munkánkról, amely megalapozta a további működést. Az a jelentés feltérképezte a jelenlegi rendszer problémáit, és bemutatta a paradigmaváltás lehetséges irányait. 2008. októberi jelentésünk pedig a „változatlan nyugdíjrendszer” hatásvizsgálati eredményeit, az erre vonatkozó előrebecsléseket mutatta be. A mostani, lezáró *Jelentés* értelemszerűen visszanyúl ezekhez a témákhoz, egyben felhívjuk a figyelmet arra, hogy egyes részletkérdésekről a mostaninál részletesebben lehet tájékozódni a két korábbi részjelentésben, amelyek szintén megtalálhatók a Kerekasztal honlapján (www.magyarorszagholnap.hu).

2. ■ KORLÁTOZÁSOK

Ebben a részben a hatásvizsgálati tevékenység keretrendszerének néhány fontos korlátozó elemére térünk ki, amelyeket érdemes szem előtt tartani e *Jelentés* olvasásakor.

Elsőként a 2.1. alfejezetben bemutatjuk kiindulópontunkat: mit is jelent a „változatlan nyugdíjrendszer”, mi következik abból, hogy a hatásvizsgálat (az adatgyűjtési és -tisztítási követelmények, valamint a hosszú megvalósítási fázis miatt) 2006. évi munkaerő-piaci tényadatokra épül. Kitérünk arra, hogy a munka során mit lehetett és mit nem lehetett még figyelembe venni a 2006 és 2009 közötti jogszabályi változásokból, és ennek milyen következményei vannak. Azt is visszaidézzük – korábbi részjelentésünk alapján –, hogy 2013-tól a hatályos jogszabályok szerint elvileg bekövetkeznének olyan változások a rendszerben, amelyeket nem lehetséges egyértelműen értelmezni, és ennek milyen következménye volt munkánkra.

Másodszor, a hatásvizsgálat alapvetően az öregségi nyugdíj kérdéseivel foglalkozik, ugyanakkor közismerten jelentős téma a rokkantnyugdíj, a rokkantbiztosítás, ami nemcsak nagy tömegeket érint, és nagy összegeket takar, de egybemosódása az öregségi nyugdíjjal néha gondot is okoz. A 2.2. alfejezetben ismertetjük a Kerekasztal ezzel kapcsolatos álláspontját, és röviden utalunk néhány részeredményre a rokkantnyugdíjjal kapcsolatban. A *Jelentés* többi részében azonban az öregségi nyugdíjjal foglalkozunk.

Harmadszor, a 2.3. alfejezetben jelzünk két alapvető hiányosságot. 1. Semmilyen megbízható munkaerő-keresleti előrejelzésre nem tudtunk támaszkodni, így kizárólag a kínálati oldallal kapcsolatban készíthettünk előrebecsléseket, amelyek ezért értelemszerűen egyoldalúak. 2. Nem tudtunk modellezni olyan típusú lehetséges visszacsatolási köröket sem, hogy egy áttekinthetőbb, ösztönzőbb és igazságosabb nyugdíjrendszer önmagában mennyire hatna vissza a formális munkaerő-piaci részvételre, a járulékfizető képességre és készségre. Egy ilyen vizsgálat pontosítaná következtetéseinket, de erre is csak egy következő fázisban lehet törekedni.

Negyedszer, a 2.4. alfejezetben szót ejtünk arról, hogy egy ilyen jellegű társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatot milyen időtávra lehetséges és érdemes

elvégezni úgy, hogy annak eredményei értelmezhetők legyenek, ugyanakkor ne olyan emberek életpályáját modellezze, akik ma még akár meg sem születtek. E tekintetben igyekeztünk ésszerű kompromisszumot találni.

Végül, a 2.5. alfejezetben röviden azt is megemlítjük, hogy a nyugdíjrendszerek elemzésekor óhatatlanul felbukkanó férfi–női eltérések (várható élettartam, bérpályák) kezelése terén mire terjed ki a *Jelentés*.

2.1. • A kiinduló állapot – a „változatlan nyugdíjrendszer”, a modell kiindulópontja és a rendszer 2013-ra vonatkozó bizonytalanságai

2.1.1. • A mai rendszer

A magyar nyugdíjrendszer változatos történetét, a rendszer folyamatos alakulását nincs módunk e helyütt részletesen bemutatni, a 3. *melléklet* azonban összefoglalja a fontos változásokat. Kitér arra is, hogy a jelenlegi rendszer az 1975. évi II. törvényre, illetve az ezt felváltó – de alapjait megőrző – 1997. évi LXXXI. törvényre épül. Ezek alapján a társadalombiztosítási nyugdíj megállapítását két alapvető tényező határozza meg: a „pótolni vállalt kereset” és a pótlás „kiérdemelt mértéke”. A hatásvizsgálat összehasonlításai alapja ennek a törvénynek 2006-ban, illetve 2008-ban érvényes változata (a részletekre a későbbiekben térünk ki).¹¹ (Az alapként kezelt nyugdíjrendszer rövidítése a jelentésben: NY2006.)

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a jelenlegi társadalombiztosítási nyugdíjrendszer biztosításilag nem korrekt. Lényegében ennek felülvizsgálatára, az újraelosztás áttekinthetetlenségének kiküszöbölésére törekednek a hatásvizsgálatba bevont reformváltozatok.

Az elmúlt időszakban sor került egy valódi paradigmatis reformlépésre is: az 1997. évi LXXXII. törvénnyel létrejött a vegyes rendszer, a második pillér, megalkultak a magánnyugdíjpénztárak, amelyek 1998. január 1-jétől kezdtettek tagokat gyűjteni, működni. A reform lényege, hogy a nyugdíjjárulékok egy részét a továbbiakban tagdíjként a magánnyugdíjpénztárban, a tag egyéni számláján írják jóvá, és ott fektetik be. Az így felhalmozódó tőke és hozam szolgáltatja majd a vegyes rendszerbeli tagok nyugdíjának egy részét. A várakozások szerint hosszú távon ez enyhítheti a társadalombiztosítási nyugdíjpillér terheit.

A rendszer „vegyes”, mivel a társadalombiztosítási nyugdíj rendszere nem szűnt meg. Minden pénztári tag fizet továbbra is a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe is járulékot. Induláskor a mindenkori pályakezdők számára tették kötelezővé a magánpénztári tagságot, de bárki (életkori felső határ nélkül) önkéntes döntéssel taggá válhatott.¹²

11 | A többi paradigmához hasonlóan az NY2006 rendszerről is elkészítettünk egy – egyszerűsített – leírást, amely a 11. *mellékletben* található.

12 | 1998 óta több esetben rövid időszakokra újra megnyílt a belépés, illetve visszalépés lehetősége a politika aktuális megfontolásai szerint, s ekkor volt némi mozgás. De mivel ezek az

A rendszer fokozatos beindulását követően 2004 óta a pénztári tagdíj a bér 8 százaléka.¹³ A tagok által a pénztárba fizetett összeg kiesik a felosztó-kirovó első pillér aktuális finanszírozásához szükséges keretből, hiszen amit a saját egyéni számlákra fizetnek be, abból nem lehet egyidejűleg folyó nyugdíjajakat is kifizetni. A vegyes rendszer kiépülése ilyen átmeneti deficitet jár, amelynek fedezetére a központi költségvetés átutalja a nyugdíjbiztosításnak a hiányzó részt. Ez az átmeneti hiány jelenleg a GDP 1,3-1,4 százalékat teszi ki, és az előrebecslések szerint¹⁴ nem sokkal 2050 után fut ki. A második pillér, a vegyes rendszer néhány fontos kérdésére tér ki a *Jelentés 18. melléklete*.

A magánpénztári reformot követően, 1998-tól a nyugdíjrendszer – folytatva a korábbi hagyományokat – paradigmát nem érintő, kis parametrikus lépésekkel változtatva működik. Ezeket a jogalkotó alkotmányos felhatalmazásra támaszkodva teszi, abban bízva, hogy ezek a rendszer korrektségét, fenntarthatóságát javítják, és mértéküknek köszönhetően nem sértik a társadalmi szerződést: a terheket látszólag csak – láthatatlanul – kis mértékben növelik, az ellátásokat látszólag csak – érzékelhetetlenül – kis mértékben csökkentik.

2.1.2. • A 2006-ot követő módosítások, a modellben történő alkalmazásuk

A jogalkotó már 2006-ig is számos, csak 2009 után hatályba lépő szabályt is beillesztett a jogszabályba. Ezeket azóta helyenként többször is módosította.

Talán az egyik legfontosabb ilyen intézkedés az öregségi résznyugdíjat érintette. Az úgynevezett öregségi résznyugdíjat 1991-től már 10 szolgálati évvel megszerezhetőnek hirdette meg az ekkortól érvényesített jogszabály – az 1982-től a jogszabályban szereplő 20 szolgálati év megszerzését előíró szabály enyhítéseképpen. A feltételt 1993. július 1-jétől szigorították meg legalább 15 szolgálati év előírásával.¹⁵

A parametrikusnak ítélt jogi változások történetét, illetve a második pillérben bekövetkezett változásokat a 3. *melléklet* tartalmazza.

ad hoc, a rendszer stabilitását zavaró lépések egyáltalán nem tartoznak a rendszer lényegéhez, ennek minden részletét itt nem soroljuk fel. Érdeemes megemlíteni, hogy 2009 végére várható egy az eddigieknél talán jelentősebb, több tízezer tagot érintő visszalépési hullám az 1957 előtt születettek körében. Ezeknek a be- és visszalépési akcióknak a beszüntetését javasolja többek között a Kerekasztal a 18. *mellékletben*.

13 | Az 1997-ben elfogadott eredeti jogszabály alapján 1998-ban 6, 1999-ben 7, 2000-ben 8 százaléknak kellett volna lennie a tagdíjnak. A kormány 1998-at követően nem emelte a tagdíjakat, azok 6 százalékon maradtak. A 2002-es kormányváltást követően sem történt azonnali korrekció, először 2003-ra 7 százalék lett, majd az eredeti elképzelésekhez képest négy évvel később, 2004-ben állt be a 8 százalékos tagdíj.

14 | Lásd a Kerekasztal korábbi részjelentését: Eredmények a „változatlan nyugdíjrendszer” paradigmájának társadalmi és gazdasági hatásvizsgálatáról (2008. október).

15 | A résznyugdíj 2009-ben az 1997-ben hozott jogszabályok alapján megszűnt volna, de azt egy 2007. évi módosítás megtartotta.

A hatásvizsgálat megkezdésekor hosszas adatgyűjtést, egyeztetést, tisztítást és összevezetést végeztünk, együttműködve az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatósággal (ONYF) és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletével (PSZÁF). Ez a folyamat több mint fél évet, számos egyeztetést vett igénybe. Kiinduló állapotként 2007 nyarán-őszén az 1997 és 2006 közötti állományokat kaptuk meg – ezek az ONYF-nek az aktívakra, járulékfizetésekre és egyéb munkaerő-piaci státuszokra, illetve nyugdíjasokra vonatkozó adatbázisaira, valamint a PSZÁF-nek a vegyes rendszerbeli tagok pénztári befizetéseire, számlajóváírásaira kiterjedő állományaira épültek.

Ennek következtében, bár a munka kezdete óta eltelt két év, reális válaszként fel sem merülhetett, hogy a 2006. évinél frissebb adatbázist, kiinduló állapotot vizsgáljunk. Ha minden évben jelentős időt töltenénk az adatbázis frissítésével, akkor a munka sosem érne véget. El kell fogadni, hogy időbeli csúszás mindig lesz az ekkora méretű hatásvizsgálati munkákban. Másfelől ez nem is jelent problémát, mivel a cél a vizsgált paradigmáknak az alapváltozattal és egymással történő összehasonlítása, az eltérések nyomon követése, nem pedig az abszolút szintek mindenáron történő előtérbe állítása. Egy-két év ebből a szempontból gyakorlatilag közömbös.

Ezen a tisztított, egyeztetett és összevezetett adatbázison a programfejlesztési, modellezési munka nagy része 2008 nyarán kezdődött, amikor a Kerekasztal szakértői már specifikálták, hogy mit is kívánnak megvizsgálni, és eldölt, hogy a modellezési munkát a Deloitte Zrt. segíti.¹⁶ Ennek következtében a fejlesztési munka a modellben figyelembe tudta venni a 2008 nyaráig bekövetkezett parametrikus változásokat. Így a legfontosabbak közül (lásd 3. *melléklet*) a 33,5 százalékos teljes járulékkulcs, a „járuléktalanítás” és a teljes valorizálás, illetve a második pillérben a választható portfóliórendszernek megfelelő hosszú távú hozambecslések szerepelnek a számításokban (lásd a 7. *mellékletben* a *Magánnyugdíjpénztári hozamok* című alpontot a 150. oldalon).

A fejlesztés – előrelátóan – úgy készült, hogy a 13. havi nyugdíj mindig külön sorban került kimutatásra. Ezért annak 2009. évi megszüntetésekor e sor figyelmen kívül hagyása könnyen megvalósítható volt.

A hatásvizsgálati munkacsoport többször visszatért arra a fontos kérdésre, hogy ezen kívül próbáljon-e még érvényesíteni valamit a változásokból. Az érvek és ellenérvek alapos mérlegelése után arra jutottunk, hogy a munkának ebben a fázisában a modell más változásokat nem fog tükrözni, azaz két jelentős elemet nem követünk nyomon.

1. Nem vizsgáltuk a 2009 júniusában elfogadott változásokat a társadalombiztosítási nyugdíj jövőbeli indexálása terén, valamint a meginduló korhátáremelést. Ezek a változtatások a már szinte teljesen kész modellben és

16 | Horváth Gyula, a Deloitte Zrt. Aktuáriusi és biztosítási megoldások részlegének igazgatója 2008 júniusától vett részt a Kerekasztal összes ülésén, illetve ezt megelőzően már a hatásvizsgálati munkacsoport állandó résztvevőjévé vált.

a hatásvizsgálati munkában olyan mértékű újraalakítást igényeltek volna – különös tekintettel arra, hogy 2009. nyár közepére már a vizsgálandó paradigmák fejlesztése is gyakorlatilag lezárult –, amelynek időszükséglete és anyagi hatásai nem tették lehetővé a munka ilyen jellegű kibővítését.

2. A modellben szereplő, 2007-re és 2008-ra vonatkozó *előrejelzések* helyett nem követtük nyomon a bekövetkezett *tényeket*. Ebben a két évben (és várhatóan 2009-ben is) a GDP-növekedésre, foglalkoztatásra, bérekre, járulékfizetésre, pénztári hozamokra és egyéb tényezőkre vonatkozó korábbi prognózisok eltértek a valóságtól. A modell logikája (lásd 7. *melléklet*) a kiinduló, rendkívül nagy részletezettségű adatbázisra építi az éves előreléptetéseket, így abba kézi vezérléssel beavatkozni nem lehetséges. A korábban leírtak szerint nem volt lehetőségünk új adatbázisra cserélni a kiinduló adatbázist. Egyebek mellett igaz ez a növekedési adatokra is, amelyek erősen összekapcsolódnak a foglalkoztatással (lásd a 7. *melléklet* GDP-ről szóló alpontját), így a gazdasági válság gyorsasága drasztikus hatását sem lehetett beilleszteni.

Mindezzel együtt itt is igaz az, amit már írtunk: a paradigmák egymással és az alapváltozattal történő összehasonlítása szempontjából ezeknek a választásoknak nincsen érdemi hatása. Ugyanakkor többek között ezért hangsúlyozzuk minden alkalommal, hogy nem előrejelzéseket készítettünk.

Összességben tehát a *Jelentésben NY2006* néven futó „változatlan nyugdíjrendszer” az aktívák és nyugdíjasok 2006. évi tényállománya, valamint a 2008. évi paraméterkészletre és szabályokra támaszkodik, 13. havi nyugdíj nélkül.

2.1.3. • A 2013. évi helyzet bizonytalanságai

Korábbi részjelentéseinkben is vázoltuk azt a sajátos helyzetet, hogy időnként a hatályos jogszabályok értelmezése is problémát jelentett a jövő tekintetében. Ennek összefoglalása is a *Jelentés 3. mellékletében* található. A pontos értelmezhetőség, a rendelkezések ellentmondásai miatt kényszerültünk arra, hogy egyes, már jogszabályba foglalt és a jövőben elvileg hatályba lépő változások modellben történő alkalmazásától eltekintsünk, és így készítsük el előrebecsléseinket. Ez elsősorban arra vonatkozik, hogy 2013-at követően sem adóznak számításainkban a nyugdíjak (és felbruttósítás sincs), és a ma használt skála sem változik meg. Ezen túlmenően a második pilléres nyugdíjak járadékmegállapítására is feltételezéseket kellett tennünk.¹⁷

Ezzel kapcsolatban ismételten felhívjuk a döntéshozók figyelmét arra, hogy az elfogadott jogszabályok komoly bizonytalanságokat tartalmaznak a társadalombiztosítási nyugdíj 2013-tól érvényes számítási szabályai tekintetében. Először ezt másfél éve, 2008 tavaszán jeleztük. Immár csak három év van addig,

17 | Ugyan a magánpénztári járadékok szabályozása terén a *Jelentés* elkészültével egy időben, 2009. október végén az Országgyűlés elé került egy törvénytervezet, ezt a hatásvizsgálat értelemszerűen nem tudta figyelembe venni.

hogy elvileg hatályba lépne egy olyan súlyú változás, mint a nyugdíjak adóztatása. Amennyiben a döntéshozóknak valóban szándékában áll a lépést megtenni, célszerű megkezdeni a döntés-előkészítést, a hatásszámításokat és a tájékoztatást.

2.2. • A rokkantnyugdíj kezelése

A Kerekasztal öregségi és rokkantsági nyugdíjrendszerről kialakított álláspontja részletesen a 4. *mellékletben* található. Itt kiemeljük ennek fő pontjait.

1. A Kerekasztal kívánatosnak tartja, hogy egy távlatos nyugdíjreform keretében az öregségi és a rokkantsági (rehabilitációs) kockázat járulékfedezetét külön állapítsák meg. Ezt kívánná a tisztánlátás mind a makrogazdasági újraelosztási arányok, mind az egyes munkáltatók és munkavállalók szempontjából.
2. A rokkantbiztosítási alrendszer kidolgozása, teljes körű rendezése nem a Kerekasztal feladata. Így nem kívánunk állást foglalni abban a kérdésben sem, hogy a rokkantak (rehabilitálandók) is fizessenek-e öregséginyugdíj-járulékot, és így a korhatár elérésekor öregségi nyugdíjasokká váljanak, vagy – a jelenlegihez hasonlóan – életük végéig rokkantnyugdíjasok maradjanak-e. Az alapelvek és a feladatok kitűzését követően ennek részletes kidolgozása már egy jövőben megalakuló másik munkacsoportra vár.
3. Mindezen megfontolások miatt a Kerekasztal társadalmi és gazdasági hatásvizsgálata alapvetően az öregségi nyugdíjra korlátozódik, s a rokkantnyugdíjakat a jelenlegivel azonosnak feltételezi, bár némi javulást figyelembe vesz.

Ezeknek az alapelveknek a rögzítésével még a hatásvizsgálattal részletesen foglalkozó részek előtt kiemeljük és az 5. *mellékletben* bemutatjuk azt, amit a rokkantnyugdíjas-állományok modellezésével kapcsolatban általánosan érdemes tudni.

2.3. • Munkaerő-keresleti prognózis és a visszacsatolások hiánya

A nyugdíjreformra vonatkozó elgondolások legtöbbször feltételezhető, hogy visszacsatolási körök is kialakulhatnak benne. Az áttekinthetőbb, hitelesebb, a jövő szempontjából jobban prognosztizálható nyugdíjrendszer adott esetben emelheti a járulékfizetési hajlandóságot, szélesítheti a járulékfizető bázist. A biztosításmatematikailag igazságos járadékmegállapítás és a rugalmas korhatár növelheti a munkában töltött időt, és így a foglalkoztatottságot.

Ugyanakkor az elvégzett hatásvizsgálat ebben a fázisban számos okból nem volt képes számszerűsíteni az ilyen hatásokat. Ennyire komplex, szerteágazó modell megalkotásához a témával foglalkozó kutatók sem rendelkeznek új, átfogó módszertani megoldással. A jelenlegi munkára adott időkeret is igen

szűk volt ahhoz, hogy ilyen mélységű munkát el lehessen végezni. Már az egyszerűbb futtatásokhoz szükséges adatok gyűjtése, tisztítása, rendszerezése is hatalmas erőfeszítést igényelt, ezek a feladatok önmagukban kitöltötték a hatásvizsgálatra szánható kapacitás és idő nem kis részét, így az algoritmizálásba más határterületeket már nem lehetett bevonni.

Mindezek miatt a hatásvizsgálatot a mai jellemzőkből adottnak tekintett változókra építve végeztük el. Azokat a várható ösztönző és egyéb hatásokat, amelyeket a modell keretein belül nem tudunk kimutatni, szöveges kiegészítésekkel pótoljuk a paradigmák részletes ismertetését tartalmazó *12–15. mellékletben*.

Nyilvánvaló, hogy a nyugdíjkérdés nemcsak a munkaerő-kínálati, hanem a munkaerő-keresleti oldalhoz is kapcsolódik: hiába ösztönzik a munkaerőpiacra maradást, ha adott esetben nincs rá lehetőség. Ezzel kapcsolatban előrejelzéseink csak korlátozottak lehetnek a jövő tekintetében. A mellett a pozitív tapasztalat mellett, hogy az 1997 és 2009 között lezajlott korhatár-emelési hullám valóban megnövelte az 55 évesnél idősebbek körében a foglalkoztatottsági mutatókat, nem tudhatjuk, hogy ez megismétlődik-e más körülmények között is, és azt sem, hogy mekkora a mozgástér. Értelemszerűen azok a szakértők, akik a pontrendszeres vagy a névleges egyéni számlás rendszerben látják a megoldást (vagy annak egy részét), inkább valószínűsítik az ilyen hatások működését, míg mások kevésbé.

Számításaink fontos gyengesége tehát, hogy a foglalkoztatottságot csak a munkaerő-kínálati oldaláról tudjuk becsülni, a keresőképes korosztályok várható létszámából és a státuszváltozási valószínűségekből. Célszerű lett volna ezt a munkaerő-kereslettel is szembesíteni, hiszen számos ok miatt aligha feltételezhető, hogy a foglalkoztatási ráták évtizedeken át változatlanok maradnak. (Csak néhány ezek közül az okok közül: az élők munkára iránti kereslet beszűkülése a technikai-technológiai változások miatt, a kereső életpályák egyre töredettebbé válása, az egyre növekvő iskolai végzettségnek mindig a fiatalabbak esélyeit javító hatása, valamint az e tényezőkre reagáló, várható társadalmi változások.) Sajnos azonban nem találtunk olyan szakértőt, aki ilyen hosszú távú munkaerő-keresleti prognózis készítésére vállalkozott volna.

Éppen az elmondottak miatt alapvetően fontos leszögezni – ahogy azt korábbi részjelentéseinkben is megtettük –, hogy eredményeink nem tekinthetők előrejelzésnek a „változatlan” *NY2006* eset tekintetében sem. Ennek fő oka – az adatokkal kapcsolatos, minden hasonló modellezésben rejlő, valamint a 2013. évi változásokkal kapcsolatos bizonytalanságokon (lásd 2.1. alfejezet) és a mai aktívak, jövőbeli nyugdíjasok egy részének munkaerőpályájáról rendelkezésre álló töredékes információk (lásd 8. *melléklet*) mellett – pontosan e visszacsatolások és a munkaerő-keresleti előrejelzések hiánya.

2.4. • A hatásvizsgálat időbeli kiterjedése

Fontos kérdés – és egyben korlátozó tényező – az, hogy egy ilyen hatásvizsgálati munkát milyen időtávra lehet és érdemes elvégezni és értelmezni. Meddig tudunk és kívánunk előre becsülni, és hol jelentkeznek már az egyes reformlehetőségek hatásai.

Először, minden lehetséges reformjavaslatnak figyelembe kell vennie az átmenet szempontjait is. Az egyik elméleti lehetőség egy teljes mértékben felmenő rendszer, amelyben minden már aktív és nyugdíjas helyzete változatlan, és csak az új pályakezdők nyugdíjstruktúrája változik. A másik véglet lehet az, ahol egy teljesen igazságos és transzparens, a szerzett jogokat átszámító algoritmus használatával egy adott indulónaptól mindenkire már az új szerkezetet lehet érvényesíteni. Kialakítható ezek egy keveréke is, amely esetében mind a finanszírozás (átmeneti hiány, adóból történő finanszírozás stb.), mind az igazságosság (szerzett jogok mértéke, felkészülési idő) peremfeltételeit figyelembe véve, valahol az aktív életkor tartományában húznak egy vonalat.

A gyakorlatban általánosan elfogadott és a Kerekasztal által vizsgált változatokra is teljesül az az alapelv, hogy a már nyugdíjasok helyzetét, a megállapított nyugdíjakat egy újonnan bevezetett paradigma nem befolyásolhatja (az indexálás szabályai azonban például változhatnak). Továbbá jellemzően – ám nem mindenütt – általában úgy vezetnek be új rendszereket, hogy a nyugdíjban lévőkön túl, a nyugdíjhoz már közel (például 5 vagy 10 évre) lévő aktívak is a régi rendszer szabályai szerint mennek nyugdíjba, ezt azonban lehet mérlegelni. Ennek figyelembevételével elmondható, hogy egy új rendszer kimutatható hatásai hosszú idő múlva, elhúzódóan jelentkeznek, hiszen ezt az állományt „magával cipeli” a rendszer, és még jó ideig ez adja a nyugdíjasállomány nagy részét. Rövidebb átmenet eléréséhez drasztikusabb beavatkozás kell, vagy az, hogy a már nyugdíjasok is érzékeljenek valamit a változásokból, de ezt a kormányzatok nem szokták vállalni.

E miatt az alapelv miatt a hatásvizsgálati munkának azzal a meghatározó előrejelzési ellentmondással kellett megküzdenie, amely elkerülhetetlenül korlátozza a vizsgálatból levonható fő következtetéseket. Egyik oldalról, mivel a mai nyugdíjasok és majdnem nyugdíjasok állománya a meghatározó, nem lehet meglepődni azon, hogy akár 20-30 évig sem tapasztalható jól érzékelhető változás, eltérés a mai helyzethez vagy az alternatív struktúrákhoz képest. Ugyanakkor túlzottan hosszú időtávra modellezni, előre becsülni ugyancsak egyre kevésbé értelmes, mert a bizonytalanságok hatványozódnak.

Ehhez tartozik az is, hogy akkorra, amikor már főleg olyanok szerepelnek a vizsgálatban, akik ma még be sem léptek a munkaerőpiacra, erősen elnagyolttá válik a hatásvizsgálat társadalmi része, amely elsősorban az eloszlásokra összpontosít, hiszen a még be sem lépettekről gyakorlatilag nem tudunk semmit. A már aktívak esetében rendelkezésünkre áll az eddigi bérpálya, továbbá a tapasztalatok az úgynevezett átmenet-valószínűségi mátrixról, azaz hogy az egyén korábbi munkaerő-piaci pályájának töredezettségéből mi következhet a jövőbeli

töredezettségre nézve (jellemzően állandóan dolgozik; vagy hol dolgozik, hol nem; vagy jellemzően nem dolgozik; őket nevezzük röviden *alfáknak*, *bétáknak*, *gammáknak*). Természetesen az ezekre alapozott előrebecslések sem pontosak, de használhatók. A pályakezdők esetében azonban mindezt csak sokkal inkább leegyszerűsítve lehet modellezni, így információértéke – például a bérek és a majdani nyugdíjak szóródásáról – jelentősen korlátozott.

Ez a három tényező erősen korlátozza, hogy egyáltalán milyen időszakra mérlesezhetett a Kerekasztal hatásvizsgálati munkája. Végül alapvetően a 2013–2050 közötti időszak bemutatására vállalkoztunk. A mai rendszert feltételezve is sok a nyitott kérdés 2013-ra (lásd a 2.1. alfejezetet), ezért mint egységes kiindulópontot ezt logikusnak láttuk.¹⁸ A következő négy évtizedben, 2050-ig pedig már lecsökken, majd megszűnik a mai nyugdíjasok és nyugdíjhoz közel állók túlsúlya, így a hatások kezdenek kimutathatókká válni, ugyanakkor a most pályakezdők még éppen nem mennek tömegesen nyugdíjba. A 2100-ig elvégzett futtatások elsősorban a gazdasági, makropénzügyi előrebecslések esetében hasznosíthatók, de ott is szem előtt kell tartani, hogy ilyen időtávra már csak nagy bizonytalanságokkal lehetséges modellezni.

2.5. • Férfi–női eltérések

Jól ismert tény, hogy amikor nyugdíjról beszélünk, a férfiak és a nők helyzete igen eltérő. A férfiak keresőpályája jellemzően magasabb, mint a nőké, ugyanabban a pozícióban még ma is sok esetben többet keres egy férfi, mint egy nő. A szolgálati időkben, munkaerő-piaci pályákban ugyanilyen egyértelmű eltérést nem tapasztalunk. A közalkalmazotti terület – amely klasszikusan inkább „nyugdíjasállás”, még ha az utóbbi idők ezt kissé fel is kavarták – egyes szektorai több női munkaerőt alkalmaznak.

Ehhez adódik másik oldalról a férfiak rövidebb várható élettartama. Eből egyrészt következik az, hogy az özvegyek túlnyomó többsége nő, valamint az is, hogy az EU uniszex nyugdíj-megállapításra vonatkozó előírásai miatt¹⁹ a szigorúan vett biztosításmatematikai igazságossághoz képest átcsoportosítás történik a férfiktól a nőkhöz.

18 | Figyelem! Ez *nem* azt jelenti, hogy 2009 decemberében azt gondolnánk, hogy 2013. január 1-jére elő lehetne készíteni és meg lehetne valósítani a rendszerben egy alapvető reformot. Ahhoz valószínűleg jóval hosszabb előkészítés kell, beleértve a megalapozott döntési folyamatot, a társadalom bevonását abba a párbeszédbe, hogy mit kell tenni és miért, milyen érvek és ellenérvek mentén, továbbá a technikai kivitelezést. Ez az egységesen, a modellben példaként használt dátum természetesen bárhová helyezhető majd a gyakorlatban.

19 | Nem lehet különbséget tenni: ugyanolyan szolgálati idővel és kereseti pályával rendelkező 62 éves férfi és nő számára ugyanolyan nyugdíjat kell megállapítani, egységes uniszex halandósági táblákat kell alkalmazni.

A használt adatbázis értelemszerűen tartalmazza tényezőként a nemet és a keresetet. Ugyanakkor ilyen elkülönítést nem alkalmaztunk a vizsgálatokban, illetve a *Jelentésben*. Ennek egyik oka az, hogy már e nélkül is elég összetettek az ábrák, a leírások. Másrészt pedig, egyik paradigmajavaslat sem kezelte külön a férfi és külön a női aktívakat és nyugdíjasokat, nem tartalmaz változtatási javaslatot a nyugdíj-megállapítások tekintetében. A későbbiekben, ha lesz erre igény, az erre kiterjedő részletesebb elemzéseket is el lehet végezni.

3. A HATÁSVIZSGÁLAT MÓDSZERTANI ALAPJAI

Ebben a fejezetben három olyan, a mellékletekben részletesen olvasható fontos témára hívjuk fel a figyelmet, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a *Jelentés* eredményeit jobban értelmezhessük. A 6. mellékletben az alkalmazott társadalmi-demográfiai előreszámításokat tesszük elérhetővé (ez *Hablicsek László* munkája). A 21. század egészére szóló társadalmi-demográfiai előreszámítások közvetlen célja makrobebecslések készítése a hosszú távú nyugdíjmodellezés és hatásvizsgálat részére.²⁰

Ezt követően a modell leírásának legfontosabb elemei olvashatók a 7. mellékletben (a hatásvizsgálatban a Kerekasztal munkáját támogató Deloitte Zrt. tanulmányát felhasználva). Ez kiterjed a modell jellegére és technikai hátterére, a használt adatok forrására és az alkalmazott feltevések megfontolásaira. Külön részletesen bemutatjuk a modellpontok képzési elvét, valamint a modellpontokénti változók kalkulációját.

Végül a 8. mellékletben bemutatunk egy fontos kutatást a KSH és az ONYF részvételével, amely nem (vagy nem egyszerűen) elérhető múltbeli adatok visszabebecsléséhez adott alapvető fogódzót (ez *Köllő János, Bálint Mónika* és *Molnár György* munkája). A népesség várható nyugdíjának, a várható nyugdíjak eloszlásának és a nyugdíjakkal kapcsolatos jövőbeli kiadásoknak a megbecsléséhez szükségesek olyan, régebbi időszakokra vonatkozó adatok is, amelyekről statisztikai elemzésre alkalmas adatbázis nem áll rendelkezésre. Ezt a hiányt pótolja a KSH és az ONYF együttműködésének eredményeként végrehajtott adatfelvétel, amely a KSH munkaerő-felvételében rendelkezésre álló információkat kiegészítette a megkérdezettek 1958 és 2007 közötti szolgálati idejére vonatkozó (az ONYF által megállapított) adatokkal. Páratlan értékű adatgyűjtemény jött létre, amely több mint nyolcezer fő teljes eddigi munkatörténetét és számos más, egyéni és környezeti jellemzőjét tartalmazza. Ezzel lehetővé vált egyfelől az 1997 előtti jogszerzés tanulmányozása, másfelől annak vizsgálata, hogy az hogyan függ a különféle – az adminisztratív adatbázisokban nem rögzített – egyéni és környezeti tényezőktől.

20 | A Kerekasztal hatásvizsgálati tevékenysége során a munkaerő-kínálati előrejelzéseknek a mellékletben szereplőhöz képest egy módosított, az anyagunk más részein (lásd 7. melléklet) bemutatottak szerint a rendelkezésre álló munkaerő-piaci státusokra és átmenet-valószínűségi mátrixokra alapozott változatát alkalmazta.

 Második rész

A hatásvizsgálat eredményei

4. ♣ A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI HATÁSVIZSGÁLAT ÖSSZEHASONLÍTÓ EREDMÉNYEI

Ebben a fejezetben bemutatjuk a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által megvizsgált nyugdíjparadigmákat abból a szempontból, hogy azok milyen válaszokat igyekeznek adni a fő dilemmákra, a nyugdíjrendszertől várt feladatokra, érték-választási kérdésekre. A vizsgált struktúrák részletesebb leírása a *Mellékletben* található. Ezek a paradigmaleírások a *Jelentés* alapvető részei.

Fontosnak tartjuk ezen a ponton megismételni azt az alapelvet, amely egész munkánkat végigkísérte, és amelyet minden alkalommal hangsúlyoztunk is, hogy *nem feladatunk a paradigmák összemérése* és azok közül a „legjobb” kiválasztása. A hatásvizsgálaton átment különböző struktúrák a felvetődő kérdésekre más-más jellegű válaszokat igyekeznek adni. „Szerzőik” – akik az adott struktúra kidolgozását elvégezték – meggyőződése szerint, ahogy ezt a leírásokban ki is fejtik, a problémák összességére a kiválasztott paradigma adhatja a legmegfelelőbb választ. Ebben azonban értelemszerűen nincs egyetértés a szakértők között, a munka kezdetétől vállaltuk azt, hogy e tárgyban nem fogunk kialakítani „többségi véleményt”. Emellett azt ki kell emelni, hogy erre nincs is szükség, illetve igény. A szakértők feladata, hogy – amennyire lehetséges az adott keretek között – bemutassák a szóba jöhető lehetőségeket és azok következményeit, majd a döntést a politikai döntéshozókra bízzák.

4.1. • Szempontrendszer, vizsgált változatok

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal társadalmi és gazdasági hatásvizsgálati tevékenysége során igyekezett különböző jellemzőjű nyugdíjparadigmákat áttekinteni. A nyugdíjrendszerek alapvetően két célt tűznek maguk elé: 1. a kiesett munkajövedelem pótlását, azaz azt, hogy az életpálya mentén a fogyasztásban ne következzen be drasztikus visszaesés nyugdíjazáskor; és 2. a végletes időskori szegénység enyhítését, azaz hogy legalapvetőbb szükségletei fedezésére mindenki jusson legalább egy alacsony összegű időskori bevételhez.

A világ nyugdíjrendszerei ennek a két célnak a teljesítését próbálják megoldani, de a súlypontok különbözhetnek. Ehhez hasonlóan a hazai szakértők véleménye is megoszlik abban, hogy lehet-e mindkét cél maximális megvalósítására egyidejűleg törekedni, illetve melyik élvez elsőbbséget. Amint írtuk, ez nyilvánvalóan nemcsak szakmai, hanem értékválasztási kérdés is, amelyet a politikai döntéshozóknak kell mérlegelniük.

A hosszú távú hitelességet, a rendszerben való minél magasabb fokú részvételt az olyan struktúrák segítik jobban, ahol az egyén nagymértékben meggyőződhet arról, hogy amit aktív életpályája során elvonnak tőle, azt – várható értéken – visszakapja nyugdíjas korában úgy, hogy annak reálértéke – és relatív értéke – megmarad. Ezek az úgynevezett biztosításmatematikailag igazságos módon meghatározott rendszerek, amelyekben átcsoportosítás kizárólag csak aszerint lehet, hogy ki meddig él nyugdíjazása után.

A nyugdíjrendszerek intergenerációs jellegükből fakadó általános sajátossága, hogy ha az egymást követő generációk által összességében megtermelhető reáljövedelem nem állandó, akkor vagy tartalékok képződnek, vagy tartalékokat élnek fel. Egy ország népességének öregedése és fogyása önmagában nem feltétlenül jelent problémát. Elképzeltető azonban olyan helyzet, amikor

- a) a termelékenység nem növekszik egyidejűleg olyan mértékben, hogy az összjövedelem-termelés hosszú távon növekedhessen a népességöregedés és -fogyás ellenére is;
- b) a nyugdíjrendszer tartalékai túlnyomó részben (vagy kizárólagosan) a hazai gazdasági és társadalmi folyamatoknak vannak kitéve, a hazai emberi tőke hosszú távú alakulásától függenek, és/vagy a hazai reáltőkébe fektetik be őket.

Ha e két eset fennáll, akkor feltételezhető, hogy egymást követő generációk számára egyre kevésbé biztosítható a biztosításmatematikailag igazságos rendszer.

Fontos itt is kiemelnünk azt, amit nem lehet elégszer hangsúlyozni: a tőkésítés, a nyugdíjalapok bevezetése önmagában nem ad választ erre a dilemmára. Ha a felosztó-kirovó rendszer – egy része – helyett olyan szisztémát vezetünk be, amelyben továbbra is kizárólag vagy főleg belföldön fektetnek be, az a rendszer pontosan ugyanúgy lesz kitéve a negatív folyamatoknak. A rendszerfüggőségi ráta növekedése ugyanolyan hatást fejt ki az eszközárakra, mint a társadalombiztosítási nyugdíjra, hiszen egyre kevesebb vásárlója és egyre több eladója lesz a – nyugdíjalap-portfóliókban is lévő – hazai értékpapíroknak.

Ezen csak az segít, ha a nyugdíjalapok a világ azon részein is számottevő mértékben fektetnek be és osztják meg a kockázatot, ahol az eszközárak a hazaitól eltérő demográfiai és foglalkoztatási, más szóval növekedési jellemzőknek vannak kitéve (természetesen megfelelő kockázatkezelés mellett).

Az életpálya mentén történő fogyasztássimítás – a munkajövedelem-helyettesítés – ilyen keretek között tehát általánosan vetheti fel azt a kérdést, hogy ha kötelező elvonás mellett nem várható az életpálya-megtérülés javulása, sőt szinten maradása sem, akkor az ilyen jellegű kötelezést lehetséges-e és kívánatos-e fenntartani.

Az emberi természet velejárójának tűnik, hogy legtöbbször csak mérsékeltten képesek hosszú távra felelősen előre tervezni, gondolkozni. A napi gondok legtöbbször meghatározóbbak annál, mint az, hogy mi lesz negyven év múlva, és sokan gondolják úgy, hogy ráérnek később foglalkozni ezzel a kérdéssel. Bizonyosan szerepet játszik a kétely is: „Úgyis megváltozik a világ, módosulnak a szabályok, hol leszünk addigra!” Nem csak Magyarországon gondolkodnak így

az emberek (bár itt ez igen erős faktor). A kényszer is nagy úr: gyakran nyugdíj-előtakarékoság helyett muszáj a gyerek cipőjére, ebédjére költeni. Ezért, még ha esetleg nem is korrekt a magas szintű elvonás, erősen kérdéses, hogy van-e alternatívája. Egy szűk – és potenciálisan szűkülő – járulékfizető réteg terhelése folyamatos feszültségeket hagyhat a rendszerben, ugyanakkor a kötelezés számottevő csökkentése a jövőben újabb szegény nyugdíjas tömegekhez vezethet, akik – valamely említett okból – elmulasztották a szükséges mértékű előtakarékoságot.

A nyugdíjrendszerek másik alapfunkciójára áttérve, a szegénység enyhítése azt jelenti, hogy mindenkinek adunk valamennyit. A szakirodalom ezt gyakran nulladik pillérnek nevezi, és elkülöníti az első, társadalombiztosítási pillértől, mivel forrása nem járulék, hanem általános adóbevétel. Nincs ugyan kizárva, hogy ez utóbbi külön célzott legyen (ilyenek egyes, olajbevételekre alapozott tartalékalapok).

A szegénység enyhítése újraelosztással jár, hiszen olyanok jutnak nyugdíjhoz, akik azt járulékfizetésükkel nem (vagy nem teljesen) szolgálták meg. Ez igaz akkor is, ha fedezetéül az általános adóbevételek szolgálnak, és ha ezek befizetői köre szélesebb, mint a járulékfizetőké vagy személyi jövedelemadót fizetőké (például általános forgalmi adót mindenki fizet). Az alapszintű nyugdíj valamilyen mértékben a járulékfizetés ellenősztönzője.

Ezt az ellenősztönző hatást mérsékelheti egy olyan szisztéma, amelyben az alapszintű juttatást mindenki megkapja, és e fölött mindenki befizetett járulékaik arányában kap munkanyugdíjat. Ebben az esetben csökkenhetnek a munkanyugdíjat terhelő járulékok, mert az összes terhelés és az összes nyugdíjkiadás nem változik, mindössze a rendszer belső összetétele alakul át. Ugyanakkor a szolgálati idő és a különböző jövedelmek szerinti járadékok közötti különbségek csökkennek, ezért az ilyen struktúra ösztönző hatása mérsékeltebb.

A nemzetközi gyakorlatban léteznek állampolgári („nyugdíjasi”) jogon nyújtott általános juttatások, valamint rászorultsági alapon nyújtottak. Az utóbbi mellett szólhat elvileg igazságosabb volta (aki nem rászorult, az ne kapjon semmit), és így ellenősztönző hatása mérséklődhet. Ugyanakkor a rászorultsági mérés igen bonyolult, kijátszható, és nagy apparátust igényelhet, ezért e hatásokat együttesen kell mérlegelni.

Érdemesnek tartjuk megismételni a Világbanknak azt a táblázatát, amely a Kerekasztal munkáját indító összefoglalóban is szerepelt 2007 elején. Amint az *1. táblázatban* a nagy **X** (elsődleges tényező) és kis **x** (másodlagos tényező) jelek mutatják, a leszakadó, tartósan szegény rétegeket, az informális, illetve a formális szektort jellemzően más-más eszközökkel és csatornákon lehet a leg hatékonyabban a nyugdíjrendszer keretei között kezelni. A kötelezésre épülő rendszerelemek leginkább csak az utóbbiakat érik el, mivel a szürkegazdaság járulékfizetési hajlandósága igen alacsony, a tartósan szegényeké pedig gyakorlatilag elhanyagolható. Az utóbbiak esetében csak a szociális megközelítés jöhet szóba, míg az informális szektor esetében az önkéntes formák jelentősebbek lehetnek a kötelezésnél. Ezeket a szempontokat célszerű szem előtt tartani a tervezés során, mivel Magyarországon az elmúlt húsz évben kialakulóban van

1. táblázat | A lehetséges nyugdíjpillérek osztályozása

Pillér	CÉLCSOPORTOK			FŐ KRITÉRIUMOK		
	tartósan szegények	informális szektor	formális szektor	jellemzők	részvétel	forrásai, biztosítékai
0.	X	x	x	„szociális nyugdíj”, általános vagy rászorultsági alapon	maradvány- elven	költségvetés általános bevételei
1.			X	állami nyugdíjrendszer, állami kezelés, DB vagy NDC*	kötelezés	nyugdíjjárulék (esetleges tartalékképzéssel)
2.			X	vállalati vagy egyéni nyugdíjalap- megtakarítások, tőkésített DB vagy DC**	kötelezés	pénzügyi eszközök
3.	x	X	X	vállalati vagy egyéni nyugdíjalap- megtakarítások, tőkésített DB vagy DC	önkéntes	pénzügyi eszközök
4.	x	X	X	lakástulajdonlás, családi támogatás stb.	önkéntes	pénzügyi eszközök

*DB – *defined benefit*, szolgáltatással meghatározott rendszer, jellemzően a szolgálati évek és a befizetett járulékok függvényében, előre meghatározott szabályok alapján számított nyugdíjjal. NDC – *notional defined contribution*, névleges egyéni számlás rendszer, részletes bemutatását lásd később.

**DC – *defined contribution*, befizetéssel meghatározott rendszer, a befizetéseket befektetik a felhalmozási időszakban, és a hozamoktól függ a végül kialakuló nyugdíj.

Forrás: Világbank.

egy olyan társadalom, ahol a három szegmens súlya igen hasonló, és messze nem állítható, hogy a többség abban a formális szektorban lenne megtalálható, amelyhez a klasszikus felosztó-kirovó nyugdíjrendszer jól illeszkedett.

E ponton utalunk vissza a 2.4. alfejezetben írottakra a Kerekasztal által elvégezhető hatásvizsgálat lehetséges időtávjáról. A rendelkezésre álló adatok, az előrebecsülhetőség szempontjai, illetve az átmenet kérdései alapján a 2050-ig terjedő időszak kiemelt vizsgálata mellett döntöttünk – a részletes társadalmi hatásvizsgálatokat az 1954 és 1989 között születettekre elvégezve. A makrogazdasági hatásvizsgálat kiterjeszthető (a korlátozásokkal együtt) az évszázad végéig. Mint sokszor sok helyen hangsúlyoztuk, mindez nem előrejelzéshez, hanem egy korlátozott megbízhatóságú előrebecsléshez vezet.

Ugyancsak vissza kell utalnunk a 2.3. alfejezetben összefoglalt szempontokra arról, hogy a visszacsatolások és a munkaerő-keresleti prognózisok hiánya milyen határokat szab a munka mostani fázisában levonható következtetések körének. Éppen a most leírt fontos szempont, a járulékfizető képesség és készség jövőbeli alakulását, valamint a különböző paradigmák rájuk gyakorolt hatását nem tudjuk a modellbe beépíteni. A paradigmákat részletesen bemutató 12–15. *mellékletben* vázoljuk ezeket a hatásokat. A modell ilyen irányú továbbfejlesztése – kellő megalapozottság és az erőforrások megléte esetén – a Kerekasztal munkáját remélhetően folytató szervezet (lásd 21. *melléklet*) egyik legfontosabb feladata lehet.

A hatásvizsgálat – a számos korlátozás, bizonytalanság, valamint annak ellenére, hogy nem tekinthető előrejelzésnek – az eredeti célkitűzésnek megfelelően egymással összevethetővé tette a különböző változatokat. A paradigmák hason-

ló adatokra alapozva tartalmaznak pénzügyi, bevételi, kiadási, hiány- és egyéb mutatókat. Paradigmánként szerepeltetjük a nyugdíjak eloszlására, a relatív nyugdíjszintre, valamint az arra vonatkozó adatokat, hogy hányan nem jutnak megfelelő nyugdíjhoz. A hatásvizsgálati munka lényege ezeknek az adatoknak az összevetése az alapváltozattal, illetve egymással.

A 9. melléklet tartalmazza a paradigmaticus reformok megalapozottságát, a paradigmák mibenlétét érintő összefoglalást. A 10. melléklet pedig a vizsgált paradigmák bemutatását, a változatok eredményeinek tárgyalását megelőzően bemutat néhány olyan általános érvényű megállapítást, amelyekre célszerű tekintettel lenni egy hatékony nyugdíjreform, nyugdíjrendszer-tervezés folyamán. Mindkét melléklet kivonat a Kerekasztal *Első jelentéséből*.²¹

4.2. • A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által vizsgált nyugdíjstruktúra-változatok

Az ismertetett megfontolások, alapelvek és megközelítési szempontok figyelembevételével a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által vizsgált nyugdíjrendszer-változatok a következő elemekből építkeznek.

1. BIZTOSÍTÁSELVŰ, KÖTELEZŐ MUNKANYUGDÍJ

Alapelv: kötelező járulékok, *teljes mértékben* befizetéstől függővé tett nyugdíjak, csak halandósági jellegű újraelosztás.

Változatok:

a) járulékalapú társadalombiztosítás,

- pontrendszer alapján,
 - egyéni számlás nyilvántartás (NDC) alapon;
- b) tőkefedezeti (egyéni számlás) magánrendszer.

2. ADÓBÓL FINANSZÍROZOTT ALAPNYUGDÍJ

Alapelv: idős életkorban (legkorábban 65–70 év) induló, költségvetésből (és nem bérjárulékokból) finanszírozott, meghatározott összegű időskori ellátás.

Változatok:

- a) alanyi jogon (általános feltételek mellett);
- b) rászorultsági alapon.

A vizsgált paradigmák a következők szerint tartalmazzák a felsorolt elemeket.

0. A mai (2006-os) „változatlan” rendszer (NY2006; ez nem vizsgált paradigma-javaslat, hanem összehasonlítási bázis).
1. A társadalombiztosítási pillér (munkanyugdíj) működése biztosításmatematikailag korrekt, pontrendszeres, egyéni nyilvántartásra épülő szisztémában (rövidítése: NY

ont

).

21 | *Első jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007. évi munkájáról* (2008. március).

2. Csökkentett munkanyugdij, pontrendszerben (a tőkésített pillér szerepe is arányosan csökken) megfelelően csökkentett bérjárulék mellett, egységes alapnyugdij 65 éves kortól (rövidítése: $NYp+a$).
3. A társadalombiztosítási pillér működése névleges egyéni számlás (NDC) rendszerben. 70 éves korban belép mellé egy garantált minimumnyugdij is, ha a névleges egyéni számlás nyugdíj nem érné el ezt a szintet. A beépített kiegyenlítő mechanizmus automatikusan stabilizálja a rendszert, állandó keresztmetszeti egyensúlyt valósít meg (rövidítése: $NYndc$).
4. Távolatilag csak magánnyugdij – oly módon, hogy a felosztó-kirovó (első) pillér szerepe fokozatosan csökken, a tőkésített (második) pilléré fokozatosan nő, s hosszú átmenetet követően kizárólag a tőkésített pillér marad fenn –, közben pedig az első pillér névleges egyéni számlás rendszerben (NDC) működik. Ebben a modellben is belép 70 éves korban a garantált minimumnyugdij (rövidítése: $NDctbki$).
5. Távolatilag csak alapnyugdij – kizárólag egységes alapnyugdij hosszú fokozatos átmenetet követően (közben a társadalombiztosítási és a tőkésített pillér fokozatos csökkentése) (rövidítése: $CSAKa$).

Az 1. ábrán és a 2. táblázatban e felsorolás szerint osztályozzuk a vizsgált paradigmákat. A jelenlegi rendszer (NY2006) nem új vizsgált paradigma, a változatokat ezzel lehet összevetni. A táblázat és az ábra az átmeneteket követő végállapotokat mutatja. Az itt bevezetett rövidített elnevezéseket használjuk egységesen a könyv egészében.

A 2. táblázatban az átmeneteket követően meghatározó elemeket sötétebb szürkével jelöljük, míg a szintén fennmaradó egyéb rendszer elemeket világosabbal. Meg kell jegyeznünk, hogy a tőkésített pillér társadalombiztosítási pil-

1. ábra | A hatásvizsgált paradigmák osztályozása

2. táblázat | A hatásvizsgált paradigmák összetevői

A HATÁSVIZSGÁLT PARADIGMAVÁLTOZATOK		<i>NY</i> _{pont}	<i>NY</i> _{p+a}	<i>NY</i> _{ndc}	<i>ND</i> _{Ctbki}	<i>CSA</i> _{Ka}
Alapnyugdíj	alanyi		X			X
	rászorultsági (minimumnyugdíj)			(x)	(x)	
Tb-munkanyugdíj	pontrendszeres	X	X			
	névleges egyéni számlás			X		
Magánnyugdíj		(x)	(x)	(x)	X	

lérhez viszonyított szerepe csak az *ND*_{Ctbki} változatban módosul az idők során a kiinduló helyzethez képest, a többiben nem (ami nem jelenti azt, hogy abszolút szerepe is változatlan, mivel az *NY*_{p+a} és a *CSA*_{Ka} rendszerben is csökken, sőt az utóbbiban végül meg is szűnik). Erre utaltunk az Előszóban, hogy bár egy jól működtetett, nemzetközileg is megosztott tőkésített pillér csökkentheti a hazai foglalkoztatási és demográfiai adottságokkal szembeni kockázatokat, de mivel ezt nem tudjuk jól modellezni, ezért nem építettünk fel rá külön paradigmaváltozatokat.

4.3. • A paradigmák paraméterezése

Ebben az alfejezetben röviden kitérünk arra, hogy mennyiben választható el a vizsgált paradigmák lényegi sajátossága a paraméterezésüktől, milyen elvek szerint próbáltuk ebből a szempontból elvégezni a hatásvizsgálatot.

A hatásvizsgálati munka során arra törekedtünk, hogy az egyes paraméterek, szabályok között meglévő különbségek minél kevésbé zavarják a különböző paradigmák összehasonlítását. A folyamat során azonban kiderült, hogy tökéletes azonosságra nem lehet törekedni, mivel egyes tényezők eltérése a jelenlegi helyzettől nagyon erősen hozzátartozik az adott paradigma sajátosságaihoz. Ilyen lehet például egy olyan jellemző, amely egy magasabb korhatár alatt csak akkor engedi el nyugdíjba a résztvevőket, ha már legalább egy minimális szintű nyugdíjat értek, s ezáltal ösztönöz és kényszerít a munkában maradásra; vagy amikor a paradigma fontos célja a gyors és stabil egyensúlyi helyzet kialakítása; vagy az olyan megközelítés, amely a hosszú távon is elégséges egyensúlyi járulékkulcshoz – ahol éves keresztmetszetben az aktuális járulékfizetések biztosítják az aktuális kifizetéseket – kalibrálja a beszedett járulékokat.

Bár a paradigmák által nyújtott összkép fő vonalakban nem azért különbözik meghatározott pontokon, mert mások a bemeneti paraméterek, de bizonyos esetekben lehet ennek is hatása. Ezt jelezni fogjuk. Ennek szellemében a paradigmák kalibrálását úgy közelítettük meg, hogy például a rendszerek mérete (a teljes nyugdíjkifizetések) is csak ott térjen el lényegesen a többitől, ahol a rendszer méretének csökkentése önmagában is cél volt.

Összességében tehát fontos, hogy a döntéshozó ne az alapján minősítse előnyösebbnek az egyik vagy másik változatot, hogy az adott esetben kevesebb elvonást jelent, vagy éppen több nyugdíjat biztosít. Amint azt az Előszóban is leírtuk, elsőként arra lehet szükség, hogy kiderüljön, ennyi előkészítés alapján a döntéshozók már le tudják-e szűkíteni a szóba jöhető lehetőségeket, vagy szükségük van további elemzésekre, pontosításokra. Eszerint a következő körben lehet a paradigmák paraméterezését másképpen hangolni, alternatív futtatásokat elvégezni.

Ezen a ponton vissza kell utalnunk az 1.1. alfejezet 4–7. pontjaira (21–23. o.). Munkánk során az az alapelv támasztotta alá a paradigmák megtervezését és vizsgálatát, hogy parametrikus változtatásokkal sok mindent el lehet érni, de az ilyen lehetőségeknek megvannak a határai, és ezért kell a lehetséges struktúrák logikáján is gondolkodni.²²

Ez azonban megfordítva is igaz: valamikor valakiknek meg kell termelniük azt az értéket, amelyből a nyugdíjkifizetések fedezhetőek. Lehetnek ezek az egy mást követő generációk vagy az adófizetők, de egyetlen paradigma sem tudja orvosolni, ha az egyensúly felborul. Ha életpályánk során arányaiban túl kevés ideig dolgozunk, és nem teszünk félre tartalékokat (ideértve természetesen a kötelezően elvont járulékokat is), és túl sokáig szeretnénk magas járandóság mellett élni, akkor nincs az a nyugdíjrendszer, amely ezt úgy tudná elrendezni, hogy ne keletkezzenek kezelhetetlen feszültségek.

Mindezzel együtt is ki kell emelnünk, hogy az egyes paradigmák jellemzői az itt szerepeltetett paraméterek mellett igazak, de egy-egy paradigma más módon is megvalósítható. Például a névleges egyéni számlás társadalombiztosítási pillér (*NYndc*) nem kizárólag az egyéni számlás rendszer sajátosságai miatt adja a legalacsonyabb nyugdíjat, hanem mert egyben alkalmazza a svéd kiegyenlítő mechanizmust, azaz a mindenkori hiányt korrekciós tényező alkalmazásával az aktuális aktívakra és nyugdíjasokra terheli. Hasonló kiegyenlítő mechanizmust más paradigmák esetében is lehetne alkalmazni, természetesen eltérő módszerrel. A pontrendszeres tb-szisztémában (*NYpont*) a pont aktuális értékét lehet korrigálni ilyen tényezővel, az *NYp+a* vagy a *CSAKa* rendszerben az alapnyugdíj indexálásánál is alkalmazható korrekciós tényező. A lényeges kérdés mindegyik paradigma esetén az, hogy az adott életszínvonal mellett politikailag vállalható-e, hogy a hiányt a színvonal terhére számoljuk fel, vagy egyes jogosultsági feltételek szűkítésével oldjuk meg, vagy más módon, például adóbevételekből finanszírozzuk. Ezek azonban már nem szakmai, modellezési, hanem a döntéshozókra tartozó kérdések.

22 | Ilyen parametrikus változtatások voltak például 2009-ben a 13. havi nyugdíj eltörlése, az indexálásban és a korhatárelemekben beállt változtatások, illetve ezt megelőzően, 2008 elején a nyugdíj-megállapítási szabályok módosítása. A Kerekasztal tagjai között megjelent az a kisebbségi vélemény is, hogy a nyugdíjrendszer működése terén a jövőben is mindig elegendők lennének további parametrikus változtatások, és ezeken túlmenően nincs szükség a mai működés megváltoztatására.

4.4. • A társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat fő megállapításai

Az összehasonlítás társadalmi részében nem keresztmetszeti (naptári évekre vonatkozó), hanem hosszmetzeti jellegű, az egymást követő születési évjáratok (azonos évben született emberek) életpályájának kiemelkedő fordulatait, egyes életkorokban mutatkozó sajátos jellemzőit, pontosabban a paradigmaváltozatok ezekre gyakorolt hatását próbáljuk ábrázolni.

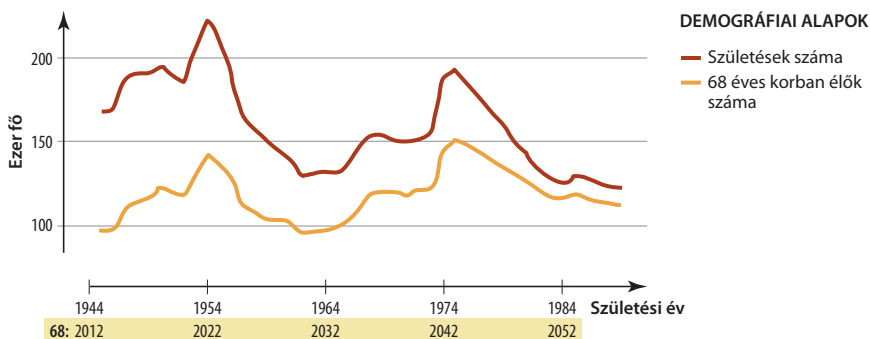
Ebben a részben csak az 1954-től 1989-ig született évjáratokkal foglalkozunk. A náluk idősebbek zöme 2013-ban már nyugdíjban lesz, a náluk fiatalabbak pedig 2050-ig nem érik el az – előrehozott – nyugdíjkorhatárt. Társadalmi elemzésünk tehát azokra a generációkra vonatkozik, amelyek tagjai 2013 és 2050 között – a korkedvezményes, korengedményes nyugdíjakat figyelmen kívül hagyva – öregségi nyugdíjba vonulhatnak, vagyis akik nyugdíjazásának feltételeit ebben az időszakban befolyásolják a paradigmaváltozatok.²³

Amint a 2.4. alfejezetben említettük, a gazdasági hatásvizsgálat a 2050–2100 időszakra is tartalmaz előrebecsléseket. Habár ezek pontossága, megvalósulási valószínűsége nyilván kisebb, mint amit a közelebbi jövőre vonatkozóan modellezünk, a fő jellemzők (átmenetek, hiányadatok) teljesebb körű áttekintéséhez segítséget nyújthatnak.

4.4.1. • A demográfiai alapok

A „népesség öregedésének” nevezett folyamat két, egymással összefüggő, de különválasztható tényezőn alapul. Az egyik a halandóság javulása, a várható élettartam hosszabbodása, a másik a születések számának alakulása. Ezt a két tényezőt mutatja be a 2. ábra, a jobb áttekintés kedvéért itt kivételesen már az 1944-től született évjáratokkal kezdve.

2. ábra | A születések és a 68 éves korban élők számának alakulása az 1944–1989 között született évjáratokban (ezer fő)

23 | A reform előtt már megállapított nyugdíjakat valamennyi paradigma változatlanul hagyja, pontosabban a paradigmának megfelelő indexálási módszerrel emeli azokat.

A születések számát a 20. század második felében éles ciklusok jellemezték. A második világháború befejezését követő 5-10 évben, mint más országokban is, rendkívül nagy volt a születések száma. Az akkor születetteket Magyarországon „Ratkó-nemzedéknek” nevezik, másutt egyszerűen születési csúcsról (*baby boom*) beszélnek. Ezek a gyermekek részben utólag pótolta, másrészt „előrehozott” szülésekből származtak, ezért a csúcsot természetes visszaesés követte egészen az 1960-as évek közepéig, amikor a születésszám ismét lassú növekedésnek indult. Azután az 1970-es években megjelent a „visszhang”, a nagy lélekszámú évfázatok ugyancsak nagyszámú gyermekeinek világrajövelete, bár ez az újabb születési csúcs néhány tízezerrel elmaradt az eredetitől.

Az élettartam hosszabbodását mutatja, hogy a megszületettek közül 68 éves kort megérők száma szinte folyamatosan közeledik a születések számához, a két görbe közötti távolság csökken, és az 1980-as években születetteknél már egészen közel esnek egymáshoz. Az előrejelzés szerint (lásd 6. melléklet) az 1954-ben születettek mintegy 64 százaléka, az 1989-eseknek már közel 92 százaléka éri meg ezt a kort.

A két tényező együttes, paradox hatásaként a 2040-es évtizedben jóval többen lesznek a 68 évesek, mint a 2010-es években. A nyugdíjrendszert tehát akkor még erősebb sokkhatás fogja érni, mint a most következő évtizedben. Aligha képzelhető el olyan nyugdíjreform, amely ezt a hatást semlegesíteni tudná.

4.4.2. • A foglalkoztatottsági alapok

Minden olyan biztosítási jellegű nyugdíjrendszernek, amely arra törekszik, hogy az egyén öregségi nyugdíja arányos legyen kereső életszakaszának hozzájárulásával, elvileg a ténylegesen befizetett öregségnyugdíj-járulékot kellene alapul vennie. Ennek azonban a valóságban sok akadálya van. A legtöbb országban a 40-50 évvel ezelőtt fizetett járulékok adatai nem is ismertek. Ha mégis, akkor sem lenne könnyű követni a nemzeti valuták értékváltozását, a pénzreformokat és az inflációt, valamint a járulékmértékek (kulcsok) gyakori változását. Az is nehezen állapítható meg, különösen utólag, hogy a járulék befizetésére kötelezett munkáltató a járulékot kellő időben, valóban befizette-e.²⁴

Ezért leggyakrabban két, a munkaügyi statisztikákból, illetve az egyéni nyugdíjjogosultságot igazoló adatokból ismert, helyettesítő tényezőt alkalmaznak: a járulékfizető (jogszerző) időt és az ezen idő alatt elért átlagos keresetet. Megjegyezzük, hogy hosszú időszak keresetének átlagolása egyébként a járulék utólagos számításához hasonló nehézségeket rejt magában.

E két tényezőtől a jogosultság mértékének, majd az ebből következő nyugdíjösszegnek a konkrét megállapítása sokféle módszerrel, sokféle „nyugdíjformula” szerint történhet. Ebben különböznek egymástól a hatásvizsgálatunkban szereplő rendszerek is, így a jelenlegi társadalombiztosítási rendszer mint

24 | Azokban a ritka kivételekben, ahol maga a munkavállaló köteles a járulékot befizetni, a tényleges „befizetési hajlandóság” még alacsonyabb. Ennek egyik, az utóbbi évtizedekből nemzetközileg jól ismert, sokat tárgyalt példája Chile.

összehasonlítási alap, valamint a különböző pontrendszerek, az egyéni számlás (NDC) és a tőkésített magánpénztárak. Az egyes rendszerek a feltételezések szerint maguk is hatnak a munkavállalásra és a járulékfizetésre. Ezek modellezése azonban messze túlfeszítette volna a rendelkezésünkre álló erőforrásokat. Ezért a következőkben közölt számok valóban inkább hatásvizsgálati, mint modellezési eredmények. Azt mutatják, hogy az adott, rögzített paraméterek mellett mennyi munkapiaci teljesítményért (ez az ismert és közös alap) kinek mikor mennyi nyugdíjat szánnak egy-egy paradigmában.

A két tényezéből egy mutatót számítunk, a *nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapját* (a továbbiakban *NHA*), amely – mint láttuk, különböző okokból – nem feltétlenül azonos a tényleges hozzájárulással (járulékfizetéssel), hanem valóban csupán annak alapja. Az idő mértékegységei közösek és állandók (nap, hónap, év), a kereseteket azonban az eredeti számítások mindig aktuális (a feltevés szerint inflálódó) forintban mutatják. Erre pedig ugyanazok a nehézségek vonatkoznak – és egyben torzítanak a képet például a figyelembe vett ár- és bérinflációval –, mint amelyeket a fizetett járulékkal kapcsolatban említettünk. Ezért az életpálya bármely időegységében az akkor elért keresetet az akkori országos átlagkereset hányadaként, vagyis relatív keresetként fejezzük ki. Az *NHA* nem más, mint a teljesített jogszerző idő és a mindenkori relatív kereset szorzata. Egyévi teljes jogszerzés átlagkereset esetén éppen 1 *NHA* értéket „ér”, rövidebb jogszerző idő, illetve kevesebb vagy több kereset ezzel arányosan kevesebbet vagy többet. Az *NHA* egyénekre vagy egyének csoportjaira időben összegezhető, átlagolható és összehasonlításra közvetlenül alkalmazható.

A végletekig egyszerűsített, elméleti nyugdíjmodellek általában a „tipikus” egyént veszik figyelembe, aki kereső életszakaszában nagyjából 40 évig folyamatosan dolgozik, mindig az átlagos bért keresi, és mindig azonos összegű vagy százalékos arányú járulékot fizeti. Ő tehát éppen 40 *NHA*-val jelentkezhetne a nyugdíjáért – azután az adott rendszer szabályai szerint bírálnák azt el. A valóságban azonban az ilyen életpálya nemcsak hogy nem „tipikus”, hanem ritka kivételként fordul elő. A tényadatokból kiinduló, mikroszimulációs hatásvizsgálati számításaink ezt jól tükrözik.

A járulékfizető idő a foglalkoztatottságtól függ. A foglalkoztatottság „sűrűségét” az egy év alatt megszerzett szolgálati (bejelentett, tehát a nyugdíj szempontjából jogszerző) napok számával mérhetjük. A 0-tól 365 napig terjedő skálát azonban az egyszerűsítés érdekében „státusokra” bontjuk. *Alfának* nevezzük azokat, akik valóban a teljes évet keresőmunkában töltik, egy év alatt 365 (szökőévben 366) jogszerző napon át dolgoznak. *Béták* azok, akik ennél kevesebbet, de valamennyi időt dolgoztak. Részletes számításaink a bétákat negyedévek szerint négy csoportra bontják: például a béta-1-esek háromnegyed évnél többet, a béta-4-esek egy negyedévnél is kevesebbet dolgoznak. Természetesen e csoportok között lényeges különbségek mutatkoznak, itt azonban a tömörség kedvéért a bétákat együtt fogjuk bemutatni. A *gammák* pedig azok, akik egy adott évben egyáltalán nem végeznek bejelentett keresőmunkát.

Az emberek azonban nem maradnak egész kereső életszakaszukban ugyanabban a státusban. Bár ennek elég nagy a valószínűsége egyes kategóriák (például felsőfokú végzettségű közalkalmazottak, orvosok, pedagógusok) esetében, de bizonyos valószínűséggel egyik évről a másikra státust „váltanak”, néha mindig, néha soha, néha változóan „bolyonganak” a státusok között. Számítási módszereink ezt az utóbbi, „bolyongásos” módszert alkalmazzák, az elmúlt évek tényeiből merített valószínűségekkel. Ezért a „beragadás” jelenségét nem tudjuk pontosan mérni. Jelentőségére azonban bizonyos mértékben mégis következtethetünk, mert ismerjük az „induló”, vagyis a 2007 előtti státusokat, és látni fogjuk, hogy ezek jól felismerhető hatást gyakorolnak a becsült életpályák további alakulására.

Amint a 2.3. alfejezetben is hangsúlyoztuk, a keresőképes korosztályok várható létszámából és státusváltozási valószínűségeiből becsülhető munkaerő-kínálati oldal mellé célszerű lenne egy munkaerő-keresleti becslést is beépíteni, de erre a modell most nem vállalkozhatott. Így a „foglalkoztatási” vagy „aktivitási” rátákat is mellőzzük a vizsgálatban.

A keresetek változását sem könnyű előre becsülni, itt is csak a múltbeli tendenciák kivetítésére vállalkozhattunk. Ezekből két tényező bontakozik ki világosan. Az egyik, hogy a kereseti esélyek folyamatosan javulnak a fiatalabbak javára, az idősebbek némi elmaradása árán. Ezt valószínűleg a folyamatosan javuló iskolázottság és az ezt honoráló munkáltatói preferenciák magyarázzák. A másik, hogy a vegyes (kétpilléres) nyugdíjrendszerbe való, eredetileg önkéntes átlépés során sajátos „önselekción” valósult meg: a magánpénztári pillérbe inkább a magasabb keresetűek léptek be, a „csak társadalombiztosítási” rendszerben maradók között több volt az alacsony keresetű. Az utóbbi tényező hatása a pályakezdők kötelező belépésével és arányuk növekedésével lassanként elmúlik.

A 3. táblázatban bemutatjuk a két említett, erősen differenciáló tényező – az induló státus és a vegyes rendszeri (magánpénztári) tagság – hatását, itt most már valamennyi figyelembe vett születési évjárat létszámmal súlyozott átlagára. A táblázat két utolsó oszlopa az érintett létszám megoszlását tartalmazza az adott sor átlaga alatti, illetve feletti *NHA* értéket elérők között.

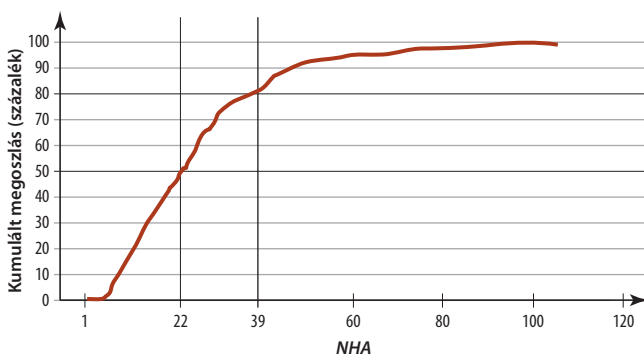
Ha a 3. táblázatban először az utolsó *Mindösszesen* blokkot tekintjük, akkor az induló (2007 előtti) státus szerepét látjuk. Ez ugyan nem jellemzi pontosan a korábban tárgyalt „beragadás” hatását, de így is látható, hogy az induló helyzet jelentős hatást gyakorol a keresőpálya eredményeire. A jogszerző évek, de különösen az átlagos keresetek és így a megszerzett *NHA* tekintetében számottevő csökkenés látható az alfaként kezdőktől a gammaként kezdők felé haladva. A „volt alfák” 33 *NHA*-t, a „volt gammák” ennek éppen a felét érték el. Ugyanakkor az induló alfáknak csak 57 százaléka, de az induló gammáknak 88 százaléka még ezeknek az átlagoknak is alatta marad. Figyelemre méltó, hogy valamennyi induló státus átlagában is 65 százalék az átlag alattiak, és csak 35 százalék az átlag feletti aránya.

3. táblázat | A nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja (NHA) 60 éves korban

	Szolgálati évek száma	Átlagos relatív kereset	NHA	Átlag alattiak (százalék)	Átlag felettiak (százalék)
CSAK TB-TAGOK					
Alfa	37,0	73,4	27,2	66,6	33,4
Béta	31,8	57,6	18,3	85,3	14,6
Gamma	26,6	56,7	15,1	90,1	9,9
Átlag	33,1	66,1	21,9	77,3	22,7
MAGÁNPÉNZTÁRI TAGOK					
Alfa	35,9	102,9	37,0	50,0	50,0
Béta	30,0	95,8	28,8	56,6	42,5
Gamma	27,1	72,1	19,5	83,0	17,0
Átlag	32,7	97,9	32,0	56,1	43,9
MINDÖSSZESEN					
Alfa	36,4	90,7	33,0	56,7	43,3
Béta	30,5	84,1	25,7	64,4	34,4
Gamma	26,8	62,0	16,6	87,7	12,3
Átlag	32,8	84,9	27,9	64,7	35,3

Ha a két első blokkot, a csak társadalombiztosítási pénztári tagok és a magán-pénztári tagok adatait tekintjük, azt látjuk, hogy a jogszerező évek tekintetében nincs jelentős különbség a két kategória között, sőt a csak társadalombiztosítási pénztári tagok még valamivel több évet is dolgoztak. Az átlagos relatív keresetek között, és így az NHA értékek között azonban kiáltó a különbség. Ezt még tetézi az eloszlás eltérése is. Míg a csak társadalombiztosítási pénztári tagoknak átlagosan csak 23, addig a magánpénztári tagoknak 44 százaléka jut a saját csoportjának átlagát meghaladó csoportba.

Mindez arra mutat, hogy a differenciálódás erőteljes, a szórás nagy, az átlag körüli eloszlás távolról sem szimmetrikus. Ezt összefoglalóan a 3. ábra is mutatja.

3. ábra | A nyugdíjasok létszámmegoszlása a 60 éves korban szerzett NHA szerint (kumulált százalékos megoszlás)

A figyelembe vett születési évjáratok nyugdíjasainak fele 60 éves koráig 1 és 22 közötti *NHA* értéket (azaz *nyugdíj-biztosítási hozzájárulási alapot*) ér el. További 30 százalék közelíti meg – lassanként felfelé araszolva – az „ideálisnak” mondható 40 *NHA*-t, és mindössze a maradék 20 százalék szerez ennél több – ellaposodva, egyre kevesebbel több – *NHA*-t. Ez, a demográfiai trendekkel együtt, többé-kevésbé megkerülhetetlen kiindulás minden nyugdíjreform-változat számára.

Összefoglalásul tehát elmondható, hogy a demográfiai adottságokat részben ellensúlyozza a munkapiaci feltételek változása. Az idősebb évjáratoktól a fiatalabbak felé haladva, mérséklődik a rendszerváltás előtti időszakban megszerzett jogosultságok szerepe, töredezettebbé válnak az életpályák, és erősen megnövekednek a bérdifferentiációk. 60 éves korukig az 1954-ben születettek átlagosan 37 jogszerző (szolgálati) évet szereztek, az 1974-ben születettek már csak 31-et, a náluk is fiatalabbaknál pedig ez a szám 30 alá süllyed. Az 1954-esek között még 68, az 1974-esek között pedig már 72 százalék azok aránya, akik az évjáratra jellemző átlagnál kevesebb nyugdíjjogosultságra tettek szert. Feltehető, hogy a jövőben növekszik azok száma és aránya, akik kiszorulnak a rendszerből, mert nem teljesítik a nyugdíjazás minimális feltételeit, nem szerzik meg a megfelelő számú szolgálati évet. Ezek a tendenciák egyfelől folyamatosan csökkentik a nyugdíjbiztosítás járulékbevételeit, másfelől azonban bizonyos mértékig mérséklék a második nagy nyugdíjazási hullám sokkhatását a rendszerre.

4.4.3. • A vizsgált paradigmák fő megközelítésbeli eltérései

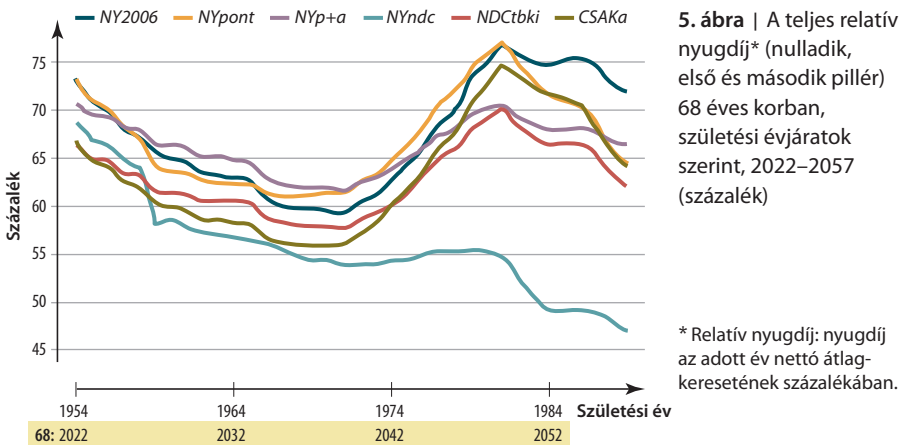
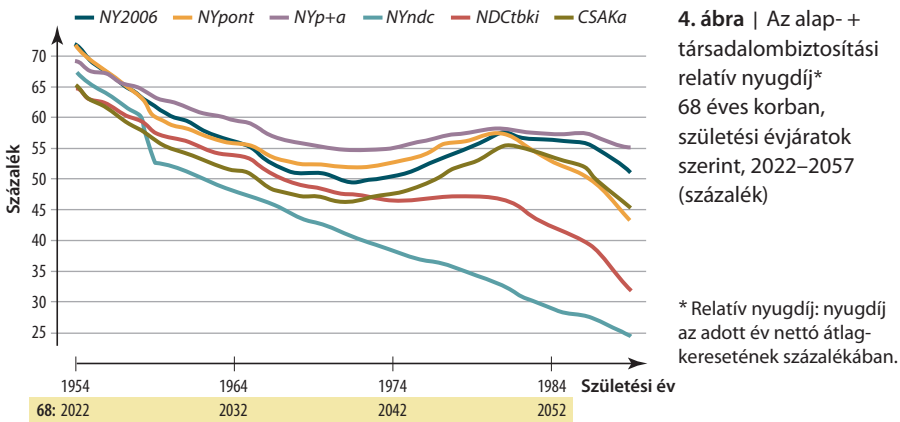
A következőkben a hatásvizsgálatba bevont paradigmaváltozatokat elemezzük több szempontból. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által vizsgált nyugdíjreform-lehetőségek mindegyikének fő célkitűzése, hogy a fő célok kezelését átláthatóbbá tegye, mint a jelenlegi rendszer. Amint korábban leírtuk, a nyugdíjrendszerek legfontosabb céljai az időskori szegénység enyhítése, illetve az életpálya mentén történő fogyasztás simítása lehet, továbbá – ha az adott nyugdíjrendszer így működik – az öregségi nyugdíj mellett a rokkantbiztosítás kezelése is. Jelenlegi nyugdíjrendszerünk ezek mindegyikét megkísérli együttesen kezelni, és így ezek a funkciók menthetetlenül össze is keverednek benne. Az egymásnak ellentmondó célok (mint például a megfelelő színvonalú nyugdíj biztosítása, az elfogadható szintű bérterhelés, valamint a kézben tartható hiány) pedig odavezetnek, hogy különösebb megalapozottság és stratégia nélkül hol az egyik, hol a másik kerül átmenetileg előtérbe – jellemzően a külső lehetőségeknek megfelelően. Emiatt az átlagpolgár számára végképp áttekinthetlenné és követhetlenné válik a nyugdíjrendszer, hogy mi miért történik és változik, és ő mire számíthat.

Amint korábban írtuk, a paradigmák a későbbi, részletesebb döntés-előkészítési modellezési munkák során különböző szempontok szerint összeállított, alternatív paraméterkészletekkel is futtathatók lesznek. A hatásvizsgálati munkában arra törekedtünk, hogy a lehetőség szerint a paradigma sajátosságait he-

lyezhessük előtérbe, és ne a paraméterezés határozza meg az összképet. Így a következőkben a relatív nyugdíjakra, a szükséges járulékkulcsokra, a finanszírozási igényekre, a rendszerből kiszorulóakra és az esetükben felmerülő szociális segélyekre, az egyenlegekre, valamint a teljes nyugdíjkiadásokra adódó fő ábrákat *összességében* kell vizsgálni. Egyben ismételten fel kell hívni a figyelmet a modell korlátaira, egyebek között arra az egyik legfontosabb korlátra, hogy nincsenek beépítve a visszacsatolási, az ösztönző, illetve az ellenösztönző hatások.

4.4.4. • Relatív nyugdíjak

A 4. és 5. ábra alapján jól követhető, hogy az 1954 és 1989 közötti születési évjáratú vizsgált korosztályok 68 éves korában – azaz 2022 és 2057 között – számított relatív nyugdíja (mindig az adott év nettó átlagkeresetének arányában) trendszerűen hasonlóan, bár eltérésekkel alakul, az *NYndc* paradigma kivételével.

A következő fő megállapításokat tehetjük.

- Amint korábban leírtuk, az általános jellemzők, így a foglalkoztatás és a demográfia erősen és egyformán meghatározók minden változatban, azokat a paradigmajavaslatok nem tudják felülmúlni.
- Az 1954 és körülbelül 1970 között születettek körében egyértelmű trendszerű relatív nyugdíjromlás tapasztalható a később születettek rovására. Ez elsősorban amiatt jelentkezik, hogy a rendszerváltás előtti időszak közel teljes foglalkoztatása átlagosan hosszabb jogszerző időszakot biztosít az idősebb korosztályok számára. A csökkenés az első 15-20 évjárat számára nagyjából 15 százalékpontos, vagyis a nettó kereset 70 százaléka körüli ellátási szint 50-60 százalékra csökken. Az *NYndc* paradigma esetében a csökkenés még nagyobb, és az 1970-es évek végén, az 1980-as években születettek ellátási szintje sem emelkedik.
- Ezt ugyanakkor korrigálja a rendszerváltást követően a munkaerőpiacra lépettek esetében a felsőoktatási expanzió, amely mind a szolgálati időre, mind a bérpályákra előnyösen hat. A körülbelül 1974 és 1984 között születettek között növekszik meg jelentősen a felsőoktatásban végzettek aránya.
- Az 1960 előtt születettek esetében a magánpénztári nyugdíj még nem ad jelentős többletet. Ezekből a korosztályokból a vegyes rendszerbe önként átlépők aránya még nem volt jelentős. Az ennél fiatalabb korosztályok a relatív nyugdíjuk egyre jelentősebb részét kapják már a második pillérből.
- Az időszak végére (a 2050 körüli évekre) minden vizsgált paradigma alacsonyabb relatív nyugdíjat ad a jelenlegi rendszernél.²⁵
- A hosszú átmenet hatása miatt a távlatilag csak alapnyugdíjat tartalmazó rendszer (*CSAKa*) még a többihez hasonló relatív nyugdíjat mutat, mert az állomány nagy része még a század közepén is számottevő nyugdíjban részesül a munkanyugdíjrendszerekből annak érdekében, hogy az átmeneti hiány kézben tartható lehessen (lásd 4.4.7. pont).
- Az *NYndc* a 2013-ra modellezett „reformévet” követő néhány éven belül eléri az egyensúly állapotát. Innentől kezdve a relatív nyugdíjak trendszerűen és szignifikánsan alacsonyabbak, mint a többi változatban.

Az 1954 és 1989 között született 36 évjáratot együtt tekintve, a 4. táblázatban világosan látszik az induló státusok fontos szerepe, és természetesen hangsúlyos a magánpénztári tagság jelentősége. Utóbbiak teljes ellátása átlagban 10-20 százalékponttal haladja meg a csak társadalombiztosítási pénztári tagokét. Kivétel az *NYndc* paradigma esete, amelyben a magánpénztári járadék sem

25 | Emlékeztetőül: az *NY2006* már csak 12 havi nyugdíjat és a 2008-tól érvényes csökkentett, „nettó nettó” módon megállapított nyugdíjszámítási képletet tartalmaz, de az indexálásra és a korhatárra vonatkozó 2009. évi változásokat nem tartalmazza. A vizsgált paradigmák is hasonló paraméterezéssel készültek, bár az indexálásra és a nyugdíjba menetelhez szükséges feltételekre vonatkozóan néhol tartalmaznak más elveket is (lásd 11–15. melléklet).

4. táblázat | A teljes relatív nyugdíj* (nulladik, első és második pillér)
68 éves korban, az összes vizsgált évjárat átlagában

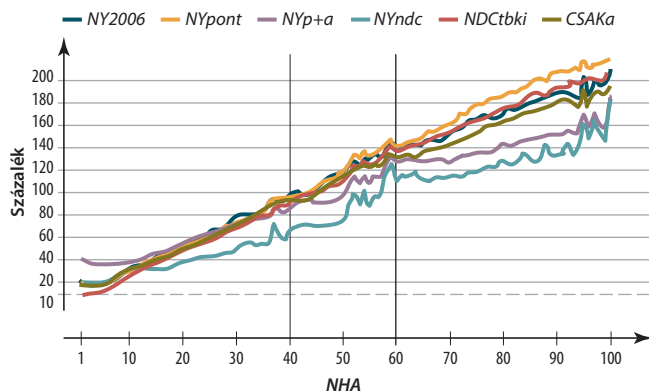
	NY2006	NYpont	NYp+a	NYndc	NDCtbki	CSAKa
CSAK TB-TAGOK						
Alfa	68,5	70,5	68,0	59,0	67,7	63,1
Béta	48,0	49,2	50,0	40,9	45,5	45,2
Gamma	46,0	47,4	46,2	40,8	39,7	43,8
Átlag	57,6	59,3	58,0	51,1	55,0	53,7
MAGÁNPÉNZTÁRI TAGOK						
Alfa	81,3	81,9	80,1	68,5	78,0	77,0
Béta	72,3	67,4	66,9	49,5	63,2	67,8
Gamma	50,5	50,0	53,3	44,6	42,9	48,6
Átlag	74,8	72,9	72,2	58,8	68,6	70,7
MINDÖSSZESEN						
Alfa	76,0	77,2	75,2	64,7	73,8	71,3
Béta	65,3	62,1	62,0	47,5	58,0	60,8
Gamma	47,5	48,3	48,6	42,1	40,8	45,4
Átlag	67,8	67,4	66,4	56,0	63,1	63,7

* Relatív nyugdíj: nyugdíj az adott év nettó átlagkeresetének százalékában.

tudja ellensúlyozni a társadalombiztosítási nyugdíjnak a többitől jelentősen elmaradó, alacsonyabb szintjét.

Ugyancsak a teljes relatív nyugdíjakat vizsgáljuk a 6. ábrán is, de itt a 60 éves korig megszerzett *NHA* (*nyugdíj-biztosítási hozzájárulások alapja*) függvényében. Más szavakkal, itt az egyes függvénytípusokban azok szerepelnek, akiknek a járulékfizetéssel lefedett szolgálati idejük és az átlagoshoz viszonyított relatív bérük szorzata megegyezik, függetlenül attól, hogy melyik korosztályhoz tartoznak.

A teljes relatív nyugdíjakat a megszerzett *NHA* függvényében vizsgálva, a következőket tapasztaljuk.

6. ábra | A teljes relatív nyugdíj* (nulladik, első és második pillér) 68 éves korban, a 60 éves korig szerzett *NHA* (*nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja*) szerint (százalék)

* Relatív nyugdíj: nyugdíj az adott év nettó átlagkeresetének százalékában.

- A paradigmaváltozatok annyiban itt is hasonló képet mutatnak, hogy főbb vonalaiban mindenütt érvényes a több munkaviszonyért és több járulékért több nyugdíj elve, másrészt az, hogy a nyugdíjszintek drasztikusan nem térnek el egymástól.
- A legalacsonyabb *NHA* mellett a legtöbb paradigmában a mindenkori nettó átlagkereset 10-20 százalékát sem kapják nyugdíjként, ami nyilvánvalóan nem elégséges a legelemibb időskori szükségletek kielégítéséhez. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) konvenciója szerint 40 százalék lenne a „kötelező” minimum.
- Az alapnyugdíjat is tartalmazó *NYp+a* változat az, amely vállalja, hogy érzékelhetően enyhíti a legalacsonyabb *NHA*-val rendelkezők szegénységét. Ennek ára az alacsonyabb munkanyugdíjrész miatt az, hogy a magasabb *NHA*-val rendelkezők relatív nyugdíja alacsonyabb lesz. Ez szignifikánsan a magas tartományokban válik el a többi változattól, tehát jellemzően a folyamatosan, az átlagbér felett foglalkoztatottaktól történik átcsoportosítás a töredezett életpályával rendelkező, az átlagbér alatt keresők javára, míg a „középen” lévő nagy tömegek helyzete változatlan.
- A másik, a szegénység enyhítését fő célként kitűző *CSAKa* változat a már ismertetett hosszú átmenet miatt nem mutat eltérő képet a többi paradigmától. Meg kell jegyeznünk, hogy az átmenet utáni tiszta állapotban pedig már nem lenne szerepeltethető az ábrán, mivel megszűnik a járulékfizetés.
- Az *NYndc* változat – a már korábban leírtaknak és a 14. mellékletben bemutatottaknak megfelelően – végig, minden *NHA* mellett a többi paradigmánál alacsonyabb relatív nyugdíjat nyújt.

Az eddigiekből azt szűrhetjük le első lépésben, hogy a vizsgált paradigmák az évszázad közepére a modellben szereplő jelenlegi paraméterezés mellett, az *NYndc* kivételével átlagosan mintegy 65-70 százalékos relatív nyugdíjszintet biztosítanak. Ezt oly módon teszik, hogy a magasabb szintű jogszerezőket magasabb relatív nyugdíjjal honorálják, ennek mértéke ott alacsonyabb, ahol a rendszer a költségvetési forrásokból a szegénység enyhítésére költ többet. Az aktív életszakaszukban jogosultságot alig szerzők relatív nyugdíja igen alacsony lesz a legtöbb esetben, ez alól az *NYp+a* nyújt az előbbieik szerint kivételt. A vizsgált korosztályok átlagában minden paradigmajavaslat csökkenti (vagy közel szinten tartja) a relatív nyugdíjat a jelenlegi rendszerhez képest. Végül azt tapasztaljuk, hogy – az *NYndc* kivételével – mindegyik változatban az 1970 körül születetté a legalacsonyabb, míg az 1980 körülieké a legmagasabb relatív nyugdíj, s ez utóbbiaké eléri, vagy kissé meg is haladja a legidősebb, 1954-es évjárátét.

4.4.5. • Korprofil és korcentrum

Érdemes egy pillantást vetni a nyugdíjazási kor alakulására is. Amint a 4.3. alfejezetben a paradigmák paraméterezésével kapcsolatban említettük, alapvetően egységes korhatár alkalmazására törekszünk, de ettől ott adódhat eltérés,

ahol a paradigma nem állna meg úgy, ha a korhatár rugalmassága és ösztönző/kényszerítő volta nem jelenne meg (NYndc, lásd 14. melléklet). Ezért alapvetően 62 éves korhatárral modellezünk (lásd 2.1. alfejezet), kivéve az utóbb említett NYndc paradigmát.

Az öregségi nyugdíjba vonulás életkora egyetlen egyén számára egyetlen dátum, de emberek különböző csoportjait tekintve nagyjából 60 és 70 év közé tehető, és az időben is változó.²⁶ A nyugdíjazás életkor szerinti alakulását korprofilnak, a nyugdíjba vonulás átlagos életkorát pedig tényleges korcentrumnak szokás nevezni. Meg kell jegyeznünk, hogy a tényleges korcentrum a legtöbb országban alacsonyabb, mint az úgynevezett törvényes korhatár.

A számítások általában 60-tól 67 éves korig követik a korprofil, az ennél tovább dolgozókat jelentéktelen arányuk miatt már együtt kezelik. Kivétel az NYndc, amelyben 70 éves koráig nem vonulhat öregségi nyugdíjba az, akinek nincs meg a minimális nyugdíjhoz – ez a mindenkori minimálbér fele – szükséges felhalmozott virtuális tőkéje.²⁷

Az 5. táblázatban látható, hogy az öregségi nyugdíjba vonulók összes száma a kiemelt négy évjáratban – a demográfiai hullámokat követve – erősen változó. A közös szabály szerint a nyugdíjra jogosultak között az idősebbek több mint fele, majd a fiatalabbak csökkenő hányada már 60 éves korban – előrehozott – nyugdíjba vonul. Általánosan elmondható, hogy a biztosítottak többsége az első lehetséges életkorban nyugdíjazását kéri. A 60-61 évesen nyugdíjba vonulók számának és arányának csökkenése a munkapiaci változások következménye.

5. táblázat | A korprofil és korcentrum alakulása négy kiemelt évjáratra

Kor	NYUGDÍJBA VONULÓK							
	száma (ezer fő)				megoszlása (százalék)			
	1954	1964	1974	1984	1954	1964	1974	1984
60	56,9	37,8	29,5	8,4	49,6	47,4	25,0	8,7
61	7,8	6,2	11,8	7,4	6,8	7,8	10,0	7,7
62	27,4	20,9	47,2	31,2	23,9	26,2	39,9	32,3
63	4,8	2,8	4,3	21,6	4,2	3,5	3,6	22,4
64	1,9	1,5	3,4	3,8	1,6	1,9	2,9	4,0
65	1,1	0,8	1,8	2,5	0,9	1,0	1,5	2,6
66	13,3	9,3	20,3	13,3	11,6	11,6	17,2	13,8
67	1,5	0,4	0,0	8,2	1,3	0,5	0,0	8,5
Összesen	114,5	79,7	118,3	96,5	100,0	100,0	100,0	100,0
Korcentrum	61,6	61,6	62,2	63,1				

26 | A karkedvezményes és korengedményes nyugdíjazásokat itt – az érintettek viszonylag jelentéktelen aránya miatt – figyelmen kívül hagyjuk.

27 | A közös képlethez képest minimális eltéréseket mutat a CSAKa változat is. Ezekről lásd a megfelelő mellékleteket.

Egyre kevesebben felelnek meg az előrehozott öregségi nyugdíj feltételeinek, így a súlypont áttolódik 62-63 éves korra. A 66 éves korban nyugdíjazottak viszonylag nagy száma és aránya nem tükrözi hibátlanul a valóságot, mert – mint említettük – számításaink csak 67 éves korig követik a gazdasági aktivitást, akik eddig nem érik el a nyugdíjjogosultság feltételeit, azokat „nulla nyugdíjjal” öregségi nyugdíjasnak tekintjük. Így a 66 évesek nagy része valójában a rendszerből kiszorultnak tekinthető. A valóságban a ténylegesen tovább dolgozók száma és aránya jelentéktelennek mondható.

Mindezek következtében a tényleges korcentrum három évtized során másfél korévvel emelkedik, a két fiatalabb évjáratban eléri, sőt meg is haladja a törvényes 62 éves kort.²⁸

Részletes, mikroszimulációs számításaink eredményei alapján a nyugdíjazás különbségei nemenként, korévenként és paradigmaváltozatonként is nyomon követhetők lennének. Ez azonban rendkívül hosszú lenne, a *Jelentés* terjedelmi korlátai közé nem illeszthető be. Ezért itt a nyugdíjba vonulás életkori megoszlását, a „korprofil” átugró megoldást választunk. A továbbiakban a 68 éves kori relatív nyugdíjakat fogjuk megfigyelni, és megmutatjuk a 60 éves korig szerzett *NHA*-k függvényében is. Ez tehát független a korprofiltól, hiszen akár hány évesen vonul nyugdíjba valaki – a névleges egyéni számlás (NDC) változat kivételével –, 68 éves korában már nyugdíjas. Ebben persze rejlik némi pontatlanság, hiszen 60 és 67 éves kor között elvileg még lehet valamennyi *NHA*-t gyűjteni. Az eddig elmondottak alapján azonban ez nem nagyon gyakori, és nem nagyon jelentős.

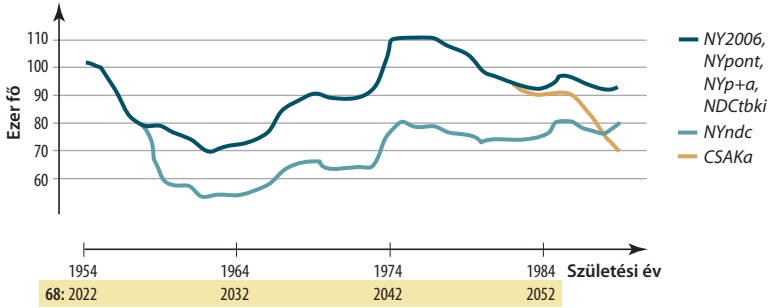
Tekintsük először a 68 éves kort megérő öregségi nyugdíjasok létszámát, előbb születési évjáratok, azután a 60 éves korig szerzett *NHA* függvényében.

A 7. ábrán lényegében a korábban tárgyalt, 20. századi születési hullám, a Ratkó-generáció és a visszhang hatása figyelhető meg. Az *NYndc* változat alacsonyabb szinten, de lényegében ugyanezt a hullámot követi.²⁹ A hosszúra tervezett, fokozatos átmenet miatt a *CSAKa* változat is csak a legfiatalabbak esetében mutat létszámcsökkenést.

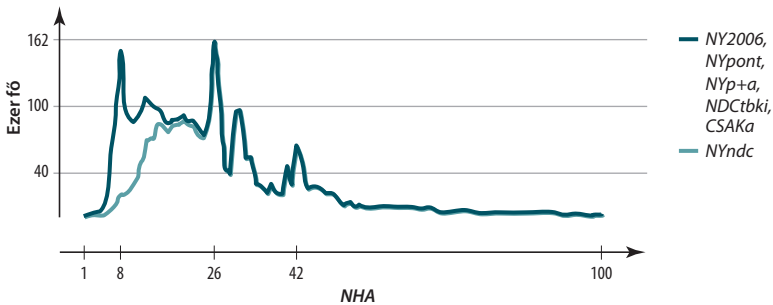
28 | Meg kell jegyeznünk, hogy az *NYndc* változat a korcentrumot a vizsgált évjáratokban mintegy 1–2,5 további évvel kitolja, és azok aránya is 15-20 százalékra nő, akik csak 70 évesen és csak a minimumnyugdíjra lesznek jogosultak. A 4.3. alfejezetre visszautalva, ha az egyensúly megteremtése és a hiány teljes megszüntetése az első számú cél, annak az alacsonyabb relatív nyugdíjak, illetve a hosszabb munkaerő-piaci jelenlét lehet az „ára”. A paraméterezés egy része itt a paradigma sajátja, attól nehezen választható el.

29 | Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az esetben még a korhatárnak a modellben alkalmazott felső korlátja – a 70 éves kor – elérésekor sem egyezik meg tökéletesen az *NYndc* és a többi paradigma öregségi nyugdíjasainak száma. Ennek oka az, hogy több rokkantnyugdíjas is lesz az öregségi korhatár elérése előtt, akik – az egységes jogszabályi kezelésnek megfelelően – a korhatár elérése után is rokkantstátusban maradnak, így nem jelennek meg az öregségi nyugdíjasok létszámában.

7. ábra | Az öregségi nyugdíjasok száma 68 éves korban, évjáratok szerint, 2022–2057 (ezer fő)

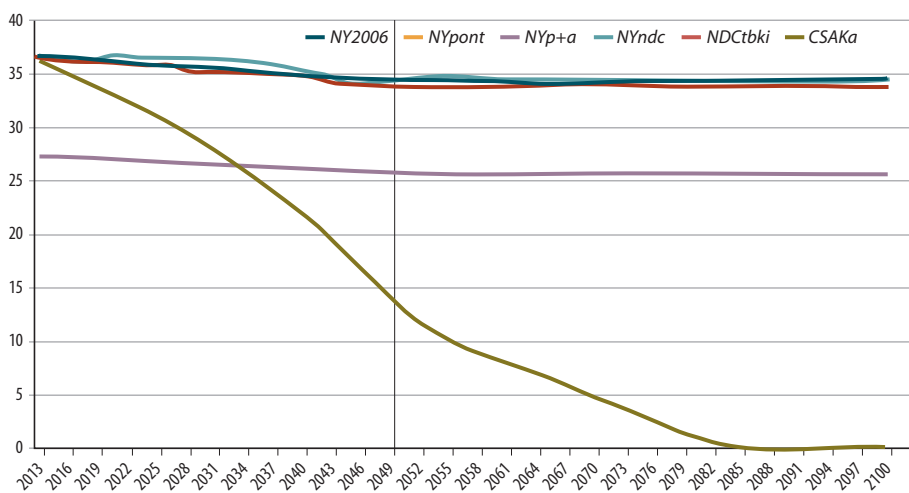
A 8. ábrán a munkapiaci viszonyok – a foglalkoztatottság és a keresetek – hatását figyelhetjük meg. Kiemelkedően magas azoknak a 68 éves nyugdíjasoknak a száma, akik mindössze 8, illetve 26-28 *NHA*-t szereztek 60 éves korukig. Nekik valószínűleg kevés jogszerző évük vagy nagyon alacsony átlagos keresetük volt. Kisebbségi „csúcs” mutatkozik még 42 *NHA* esetében – ők bizonyára a keresőpálya nagy részében alfák voltak, vagy rövidebb ideig az átlagot meghaladó volt a keresetük.

8. ábra | Az öregségi nyugdíjasok száma (a vizsgált 36 évjáratban) 68 éves korban, a 60 éves korig szerzett *NHA* szerint (ezer fő)

4.4.6. • Járulékiszintek

A következő lépésben azt nézzük meg, hogy – a nemzetközi összehasonlításban nem alacsony – átlagos relatív nyugdíjat milyen járulékokból érjük el. A 9. ábra azt mutatja először, hogy a vizsgált paradigmák milyen általános járulékterheléssel számolnak, ahol a teljes járulékbetétet a teljes járulékfizetéssel terhelte bruttó bértömegre vetítjük. Láthatjuk, hogy a változatok többsége ebből a szempontból sem tesz különbséget, és fenntartja a jelenlegi állapotot. Ettől a részből nem járulékfizetésre támaszkodó *NYp+a* és az átmenetet követően egyáltalán

9. ábra | A beszedett járulékok (rokkantnyugdíjjal együtt) és befizetett tagdíjak összege a teljes bértömeg százalékában

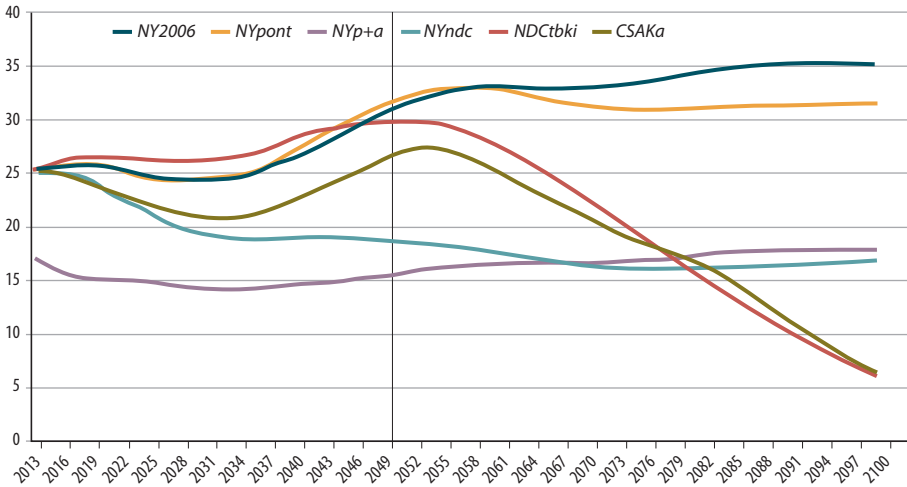

nem a járulékfizetésre alapozó CSAKa rendszerek térnek el. Az NDCTbki rendszeren belül a társadalombiztosítási járulékok és a második pilléres tagdíjak belső aránya az idők során változik, de összegük nem.

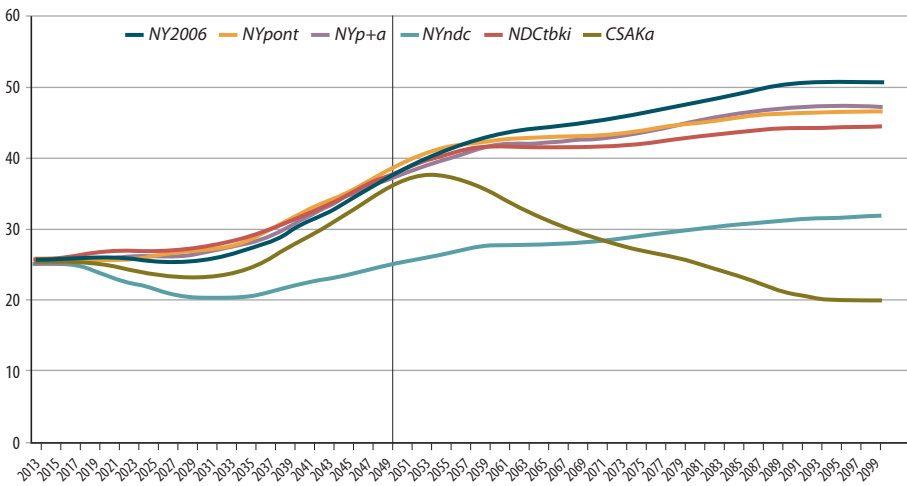
A 10. és 11. ábrán két elméleti járulékszintet mutatunk be. Mindkettő a keresztmetszeti elméleti egyensúlyt vizsgálja, azaz azt, hogy egy adott évben hogyan fedeznék az aktuális járulékbefizetések a folyó nyugdíjkifizetéseket. A 10. ábra elsőként ezt csak a társadalombiztosítási nyugdíjak tekintetében vizsgálja. A társadalombiztosítási pillér működését átalakító NYpont paradigma valamelyest csökkenti a szükséges járulékkerhelést. Az ezt célként kitűző NYp+a érzékelhetően csökkenti azt, akárcsak az egyensúly megteremtését megcélzó, alacsonyabb nyugdíjkifizetéseket és alacsonyabb helyettesítést tartalmazó NYndc változat. Végül a távlatilag társadalombiztosítási munkanyugdíjat egyáltalán nem fizető NDCTbki és CSAKa változatokban ez az elméleti keresztmetszeti egyensúlyi járulékkulcs az időszak végére már jelentéktelen.

A 11. ábra arra próbál választ adni, hogy mekkora bérterhelést jelentene, ha – függetlenül a nyugdíjkifizetések forrásától, jellegétől – az összes, aktuális évi nyugdíjkifizetést folyó járulékbefizetésekkel kellene fedezni. Figyelem! Ez a számítás csak egy absztrakció, hiszen a második pilléres elemnek éppen az előtakarékoság és a hosszú távú felhalmozás a lényege, az alapnyugdíjas elemnek pedig pontosan az, hogy azzal ne a munkabéreket terheljük, hanem az általános adóbevételekhez nyúlunk. Ez az ábra azt mutatja be, hogy ha egyébként kíváncsiak tartanánk a már bemutatott relatív nyugdíjakat, de ugyanennyi nyugdíj kifizetéséhez kizárólag a társadalombiztosítási rendszer állna rendelkezésünkre, azt mennyire lehetne (vagy nem lehetne) reálisan megvalósítani.

10. ábra | A társadalombiztosítási öregségi nyugdíjak fedezésére szükséges egyensúlyi járulék a bértömeg százalékában

11. ábra | A teljes (nulladik, első és második pillér) öregségi nyugdíjak fedezésére szükséges egyensúlyi járulék a bértömeg százalékában

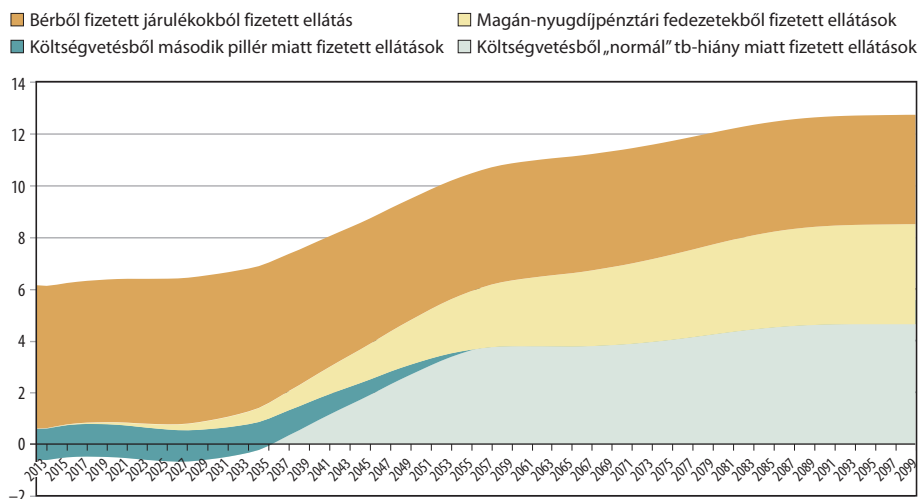
Figyelem! Ilyen bérterhelést nem tartalmaz egyetlen változat sem.

A 11. ábra – nem meglepő módon – azt mutatja, hogy ha a változatok által szolgáltatott teljes relatív nyugdíj a modellben szereplő paraméterezés mellett nem szóródik szignifikánsan, akkor az elméleti keresztmetszeti teljes terhelés a bértömeg arányában is hasonló lesz. Ez alól az eddig leírtak szerint az NYndc, illetve az évszázad második felében a CSAKa változat lesz a kivétel.

Azt is láthatjuk, hogy ma – bármilyen alapnyugdíj bevezetése előtt, illetve a vegyes rendszerből történő kifizetések megindulását megelőzően, azaz jelenleg kizárólag társadalombiztosítási nyugdíjról beszélve – még körülbelül 25 százalék általános bérterhelés mellett ki lehetne fizetni az éves öregségi nyugdíjakat.³⁰ Ugyanez az elméleti egyensúlyi bérterhelési járulékkulcs azonban már az évszázad közepén a legtöbb változatban megközelítené a 40 százalékot, majd még tovább növekedne, a függőségi ráták további romlásával. Mivel ez kezelhetetlen lenne, egyebek mellett ez is mutatja, hogy mi indokolhatja a nulladik és a második pillér működését a kívánatosnak elképzelt relatív nyugdíjszintek eléréséhez.

A fentiek összefoglalóan azt mutatják, hogy a kiinduló, reform előtti állapotban a beszedett járulékok éves szinten elegendők ahhoz, hogy az öregségi és rokkantnyugdíjakat ki lehessen fizetni.³¹ Ez egybevág azzal a megállapítással, hogy jelenleg a kialakuló teljes hiány összegénél valamelyest magasabb a vegyes rendszer kiépüléséből adódó átmeneti deficit, azaz e nélkül most enyhe többletet tapasztalnánk (lásd a 4.4.7. pontot a következő oldalon). Az évszázad közepére azonban a modell által – a CSAKa eset kivételével – alkalmazott stabil járulékszint már a legtöbb vizsgált esetben nem elegendő a keresztmetszeti egyensúlyhoz, ezért tapasztalhatjuk majd több paradigmában a hiány újbóli kialakulását. Ezt illusztráljuk a jelenlegi rendszerre vonatkozó 12. ábrán, ahol a társadalombiztosítási hiány körülbelül 2035 után ismét felbukkan, és tartósan megmarad (hasonló, paradigmaspecifikus ábrák a 11–15. mellékletben találhatók).

12. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadások forrásai az NY2006 rendszerben, a GDP százalékában

30 | Nagyságrendileg további 9 százalék járulék szükséges a rokkantnyugdíjak fedezetére.

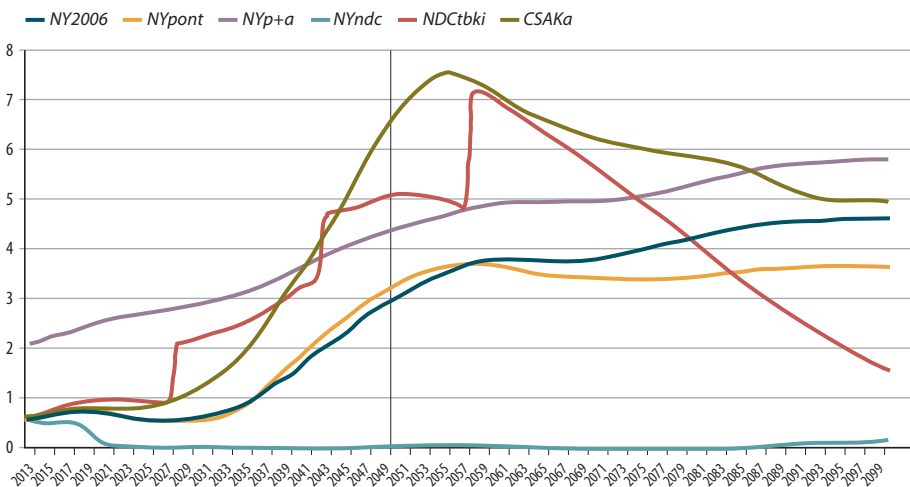
31 | A beszedett járulékok reform előtti szintje nagyjából megegyezik a keresztmetszeti elméleti egyensúlyi járulékszinttel, mindkettő 33-34 százalék, a rokkantnyugdíj-alrendszerrel együtt számítva.

4.4.7. • Költségvetési finanszírozási szükségletek

A 13. ábra a teljes költségvetési finanszírozási szükségleteket mutatja be a különböző vizsgált változatok esetén. Ez magában foglalja:

- a vegyes rendszer átmeneti hiányának finanszírozását,
- az alapnyugdíj költségeit (ahol van ilyen),
- az öregségi társadalombiztosítási nyugdíj ezeken felüli „normál” hiányát.

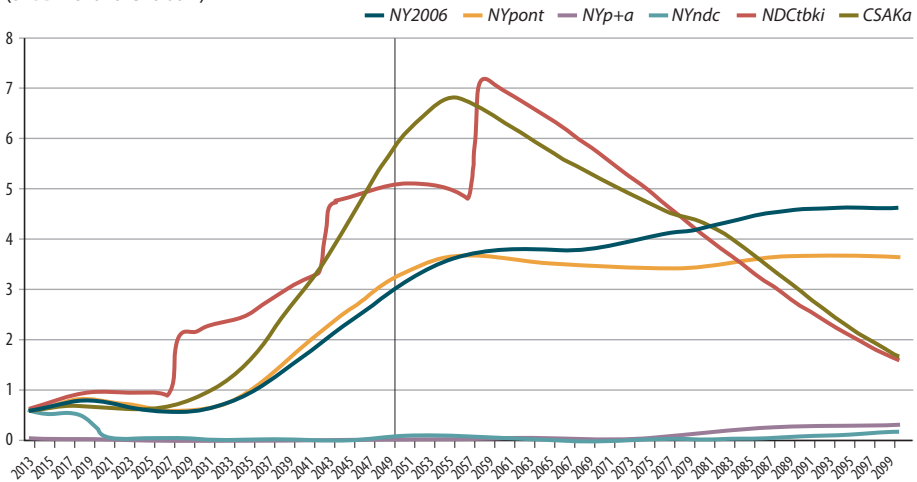
13. ábra | A teljes költségvetési finanszírozás szerepe a teljes öregséginyugdíj-kiadások finanszírozásában a különböző paradigmák esetében (a GDP százalékában)

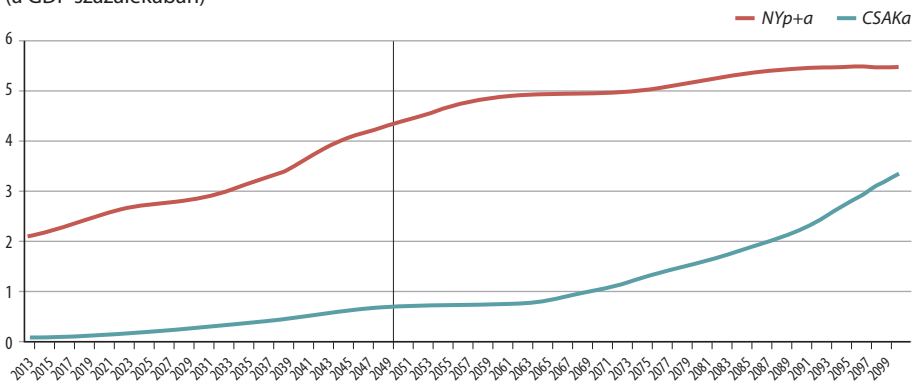
A következő összefoglaló megállapításokat tehetjük az ábra alapján.

- Jellegéből fakadóan az *NYndc* az a paradigma, amely fő feladatként a hiány teljes megszüntetését tűzi ki maga elé. Ez az egyetlen változat, ahol a költségvetést egyáltalán nem terhelik többletkiadások a nyugdíjrendszer belső erőforrásain, tartalékain felül.
- Az *NYpont* változat (a jelenlegi *NY2006*-hoz hasonlóan) kezdetben alacsonyabb, az évszázad közepén és második felében ismét magasabb költségvetési finanszírozásra szorul. Ez a hiányfinanszírozás körülbelül 2035-től már ismét tartalmaz a második pillér átmeneti deficitje mellett további „normál” hiányt is, és körülbelül 2055-től csak ezt tartalmaz, amikor a vegyes rendszer átmeneti deficitje megszűnik.
- Az *NYp+a* változatnak a legmagasabb a költségvetési finanszírozási igénye a kiinduló és a végállapotban, míg a század közepső felében ezt meghaladják a hosszú átmenettel operáló változatok. Amint a 14. és 15. ábrán látható, az *NYp+a* ki zárólag az alapnyugdíjra vesz igénybe költségvetési forrást, egyébként úgy lett kalibrálva, hogy ne keletkezzen benne egyéb hiány (azaz a vegyes rendszer átmeneti deficitjének megfelelő „normál” társadalombiztosítási többletet mutat).

14. ábra | A társadalombiztosítás hiányának alapnyugdíjon kívüli költségvetési terhe a teljes öregségnyugdíj-kiadások finanszírozásában a különböző paradigmák esetében (a GDP százalékában)

15. ábra | A költségvetésnek mint az alapnyugdíj fizetőjének szerepe a teljes öregségnyugdíj-kiadások finanszírozásában a különböző paradigmák esetében (a GDP százalékában)

- Az *NDCtbki* és a *CSAKa* paradigma jelentős átmeneti finanszírozást igényel. Az elsőben fokozatosan nő a második pillér, csökken az első pillér súlya, és ennek megfelelően a vegyes rendszer kiépülésének átmeneti deficitje itt nagyságrendileg megnő azokhoz a változatokhoz képest, ahol a második pillér mérete nem nő tovább. Ennek megfelelően (amint a 14. melléklet *NDCtbki* paradigmaleírásában is látható) a költségvetési finanszírozás egészét vagy nagyobb részét ez a típusú deficitfinanszírozás teszi ki, miközben az időszak egészében a „normál” társadalombiztosítási hiány vagy elhanyagolható, vagy többlet mutatkozik.

- A CSAKa változatban a kötelező munkanyugdíj elemei egyaránt csökkennek, majd megszűnnek, így a költségvetési finanszírozási szükséglet nagyrészt – és az évszázad közepéig szinte kizárólagosan – azért jelentkezik, mert bizonyos évjáratok már csökkentett mértékben, illetve később egyáltalán nem fizetnek járulékot (és tagdíjat), viszont a korábban megszerzett várományok alapján még sokáig kapnak társadalombiztosítási nyugdíjat. Jól látható, hogy ez az elem önmagában nagyon hasonlóan alakul az *NDCTbki* átmeneti hiányfinanszírozásához. Csak a század második felében kezd jelentősebben megnőni, majd dominánssá válni a másik elem, a valódi alapnyugdíj-finanszírozás, amelynek nincs járulékfedezete.
- Megjegyezzük, hogy az így definiált teljes költségvetésikiadás-igényhez (vegyes rendszer átmeneti hiányának finanszírozása; alapnyugdíj fizetése; „normál” társadalombiztosítási hiány) az óvatosság elve alapján nem árt hozzászámítani az olyan, nyugdíjrendszeren kívül keletkező költségeket, amelyek a nyugdíjrendszerből kiszoruló, semmilyen vagy rendkívül alacsony nyugdíjban részesülők segélyezéséből adódnak. Ezt azonban a fenti adatokhoz és ábrához nem adtuk hozzá közvetlenül, mivel szigorúan véve nem a nyugdíjrendszeren belül keletkezhetnek. Erre térünk ki azonban a következőkben, a 4.4.8. pontban.

4.4.8. • Lefedettség

Célszerű megbecsülni, hogy mekkora összeget igényel a nagyon szegény idősök alapvető megélhetéséhez szükséges, nyugdíjrendszeren kívüli szociális segélyezés, öregkori pótlólagos ellátás. A paradigmák teljes képéhez hozzátartozik azoknak a nyugdíjasoknak a száma, akik az adott nyugdíjrendszerből kimaradnak, mert nem szereznek elég szolgálati időt (illetve az *NYndc*-ben elég virtuális tőkét) ahhoz, hogy jogosulttá váljanak nyugdíjra.

A legnehezebb és máig megoldatlan feladat annak becslése, hogy hányan lehetnek olyanok, akik a számításokban sem öregségi, sem rokkantsági nyugdíjasként, sem segélyezettként egyáltalán nem szerepelnek, mert hiányoznak a számítások alapjául szolgáló adatbázisokból. Ezt a problémát a Kerekasztal hatásvizsgálata sem tudta teljes mértékben megoldani, ezért a rendszerből teljesen kiszorulóok számáról csak bizonytalan becslésünk van. A paradigmák kiadási vagy hiánymutatói következőképpen nem tartalmazzák az időskori szociális kiadásokat (amelyek az itt következő, meglehetősen konzervatív becslések szerint a század első felében éves szinten a GDP 0,2–0,4 százalékát is kitehetik). Ugyanakkor hozzátartozik az egyes változatok közötti mérlegeléshez az a feltételes kötelezettség, hogy ezek kifizetésére szükség lehet. Az időskori szociális ellátás számításával kapcsolatban a következőket érdemes tudni.

A lefedettségre irányuló vizsgálatunk, hasonlóan a 4.4.4–4.4.5. pontban a társadalmi hatásvizsgálat elemeiről leírtakhoz, itt is csak a század első felére terjed ki. Ennek ugyanaz az oka (lásd 2.4. alfejezet): azokról, akik 2050 után lesznek 60 évesek, a kiinduló állapotban még nem tudunk szinte semmit, így csak rendkívül leegyszerűsítve tudnánk őket vizsgálni, s ez a szóródásukról alig adna valós

információt. Márpedig ahhoz, hogy megbecsülhessük a rendszerből kiszorulókat számát és segélyezésük költségeit, éppen a szóródásukra lenne szükség.

Ennek következtében csak 2050-ig tudjuk ezeket a megbecsült kiadásokat hozzáadni az előző pontban bemutatott költségvetési finanszírozási szükségletekhez. 2050-et követően pedig alapvetően a foglalkoztatottság alakulása alapján lehetnének sejtéseink: ha a munkapiaci folyamatok trendszerűen nem javulnak, akkor hasonló folytatása lehet a görbéknek a század második felében is.

A modellezés során az időskori szociális ellátást egyrészt azok a személyek kapják, akik semmilyen nyugellátásra nem jogosultak (azaz akik nem szerezték meg az adott paradigmában meghatározott minimális számú jogszerző évet sem), másrészt azok a nyugdíjasok, akiknek az ellátása alacsonyabb, mint a létminimum.³² Az egy főre jutó szociális segély kiszámításának alapjául a létminimum összegének és a szóban forgó személyek jövedelmének a különbsége szolgál.

A jelenlegi NY2006 rendszer potenciális segélyezési szükségletei folyamatosan nőnek, és 2050-ben a GDP mintegy 0,35 százalékát teszik ki. Elképzelhető, hogy az igen konzervatív módon megválasztott segélyezési szint alulbecsli a valóban felmerülő szociális költségeket. Ezen az összképen nem változtatnak azok a változatok (*NYpont*, *NYndc*, *NDCTbki*), amelyek nem tartalmazzák a szegénység enyhítésének célját, nem vagy alig támogatják a rövid, töredezett bérpályával rendelkezők problémáinak nyugdíjrendszeren belüli kezelését. Az *NYp+a* átmeneti szociáliskiadás-igényt követően ilyen tételt viszont alig tartalmaz. Az időszak első felében még élnek a mai „kisnyugdíjasok”, illetve a rendszerből nyugdíj nélkül kiszorultak tömegei. A ma még aktív évjáratok esetében pedig még jelentkezik az a hatás, hogy az alapnyugdíj csak 65 éves kortól jár, ezért a 62–65 éves szegények esetében szükség lehet pótlásra. A 2030-as évektől ez az igény már jelentősen csökken, majd jelentéktelenre zsugorodik, egyrészt, mert a mai idősök fokozatosan kihálnak, másrészt, mert a mai aktívak nyugdíjazási korprofilja javul, a tényleges korcentrum ugyan nem éri el, de jobban megközelíti a 65 éves kort.

A rendelkezésünkre álló eszköztárral ezt követően közelítőleg megvizsgáltuk, hogy 60 éves korban a vizsgált 1954–1989 közötti születési évjáratba tartozók közül hányan, milyen arányban nem szerzik meg az 5, a 13, a 15, a 18 és a 20 szolgálati évet. Ez alapján tehát arra következtethetünk, hogy azok közül, akik egyébként nem a teljes „feketézónában” töltik le egész életüket (és így erről a néhány százezer emberről semmilyen értékelhető adat nem áll a nyugdíjbiztosítás rendelkezésére), illetve nem váltak 60 éves korukra már rokkant- vagy valamilyen kedvezményes korai öregségi nyugdíjasokká, milyen arányban nem válnak öregségi nyugdíjra jogosulttá. Hangsúlyozzuk, hogy ez talán az egész hatásvizsgálat legbizonytalanabb kimenetű része, ezért pontos becslésekről nem számolhatunk be.³³

32 | A modell számításaiban 2006-ban 30 000 forint, azután a bérimdexszel indexálva.

33 | Ezért ebben a pontban mellőzzük a táblázatokat és az ábrákat, mert a becslések alacsony megbízhatósági foka miatt félrevezetőek lennének.

Azt láthatjuk, hogy hozzávetőlegesen az 1960-as születési évjáratig a 60 évesek közül nagyjából mindenki megszerzi a minimális, 15 éves szolgálati időt. Ez annak köszönhető, hogy ennek jelentős részét a rendszerváltásig „könnyű” volt megszerezni, majd – ha még hiányzott – a maradék is összejöhetett, ha másként nem, töredék-munkaviszonyokból. A hatvanas években születettek között kezdenek azután megjelenni azok az évjáratok, amelyek 1–3 százalékanak, évente 1000–2000 főnek 60–62 éves korban a minimálisan előírt szolgálati évek hiánya miatt a jelenlegi NY2006 rendszer nem nyújt nyugdíjat. A hetvenes években születettek között számuk (évi körülbelül ötezres nagyságrend) és arányuk (4–5 százalék) is valamelyest nő, részben a megugró születésszám (Ratkó-visszhang), részben amiatt, hogy itt már nem jelentkezik a kilencvenes éveket megelőző időszak formálisan közel teljes foglalkoztatottságának hatása. Értelemszerűen az egyes évjáratok esetében a nyugdíjazási kor betöltésekor a nyugdíjrendszerből kiszorulóok száma *összeadódik*, azonban annak becsléséhez, hogy egy adott időpontban hányan vannak együttesen, ismernünk kellene az átlagostól nyilvánvalóan eltérő halandóságukat, de erről nincs információnk.

Egyáltalán nem meglepő módon az is igazolódik, hogy az induló státus nagyon erősen meghatározza a kifutást. A gammák, akik kiinduló állapotukban egyáltalán nem szereztek egy adott évben jogosultságot, adják a rendszerből végül kiszorulóok több mint felét, miközben arányuk a vizsgált 36 évjáratban 20 százalék alatt van. A kiinduló alfák, akiknek aránya közel 50 százalék, a kiszorulóok alig több, mint 10 százalékát adják.

A vizsgált 36 évjárat összességében körülbelül 70 ezren, átlagosan körülbelül 4 százalékban szorulnak ki a rendszerből. Amint azonban már leírtuk, ez sajnos nem a teljes kiszorulóok száma és aránya, mivel az adatbázis eleve nem teljes, néhány százezer fővel nem tud pontosan elszámolni. Továbbá sokan vannak, akiknek szintén nem lenne meg a kellő szolgálati idejük, de már kimenekültek a rendszerből. Sok egyéb tényező mellett ez is indokolja a nyugdíjrendszeren történő változtatást, illetve igazolja, hogy a nyugdíjrendszer maga nem képes megoldani a meghatározó – egyebek között foglalkoztatási – háttéréből adódó problémákat.

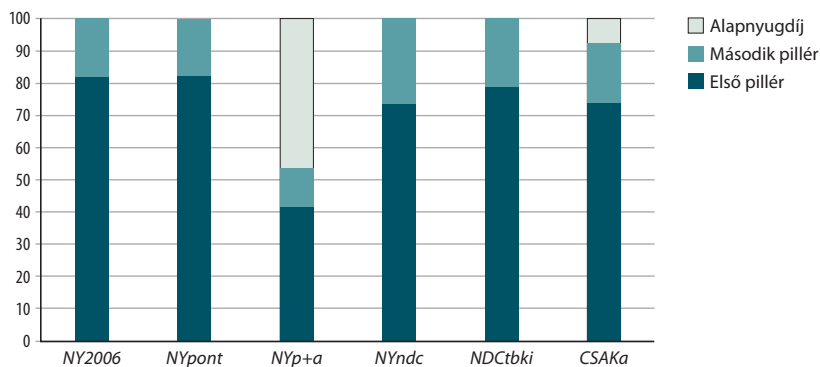
Azok a paradigmajavaslatok, amelyek 20 évről 5 évre szállítják le a minimális szolgálati időre vonatkozó követelményt (*NYpont*, *NYp+a*, *NDCTbki*), a kiszorulást lényegében megszüntetik, mivel 5 év szolgálati időt gyakorlatilag szinte mindenki összegyűjt. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem lehetnek továbbra is nagyon szegény nyugdíjasok, hiszen kevés szolgálati idővel igen alacsony jogosultságot szereznek. Ezért nincs ellentmondás abban, hogy a leírtak szerint a felmerülhető időskori szociális költségek hasonlóan alakulnak az NY2006, az *NYpont*, az *NDCTbki* és az *NYndc* esetében is. Csak míg az NY2006 változatban többen lesznek olyanok, akiknek egyáltalán nincs nyugdíjjogosultságuk, más esetekben a jogosultságot megszerzik ugyan, de olyan kis összegű nyugdíjra szólót, hogy az ő esetükben hasonlóan felmerülhet a minimális szintre történő pótlás szociális igénye. Az *NYndc* pedig a modellben egyrészt 70 évesen már

mindenkit elenged nyugdíjba, ha addig nem szerezte meg a minimális nyugdíj-szintet sem, másrészt eleve alacsonyabb relatív nyugdíjakat állapít meg, s ezért a pótlás kérdése itt is felmerülhet.

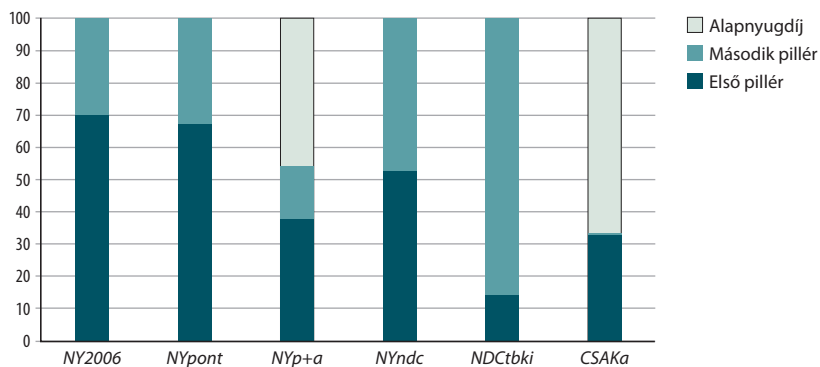
4.4.9. • A pillérek szerepe a nyugdíjak forrásaként

A 16. és 17. ábra azt mutatja be, hogy 2050-ben, illetve 2100-ban miként alakul az alapnyugdíj, az öregségi társadalombiztosítási nyugdíj és a magánpénztári járadék relatív szerepe a nyugdíjkifizetésekben. Az átmenet végén vagy vége felé járva, az alapvetően a mai társadalombiztosítási rendszer belső működésének megváltoztatását előtérbe helyező *NYpont* és *NYndc* változatok megoszlása hasonló marad a jelenlegi *NY2006*-hoz (bár az *NYndc*-ben a relatív társadalombiztosítási nyugdíjak csökkenésével ezek súlya valamelyest visszaesik a második pillér javára). Az *NYp+a* paradigmában közel 50 százalékot az alapnyugdíj fedez (míg a többi pillér súlya arányosan csökken), az *NDCtbki* változat már közel van az átmenet

16. ábra | Az alapnyugdíj, az öregségi társadalombiztosítási nyugdíj és a magánpénztári járadék relatív szerepe 2050-ben (százalék)

17. ábra | Az alapnyugdíj, az öregségi társadalombiztosítási nyugdíj és a magánpénztári járadék relatív szerepe, 2100-ban (százalék)

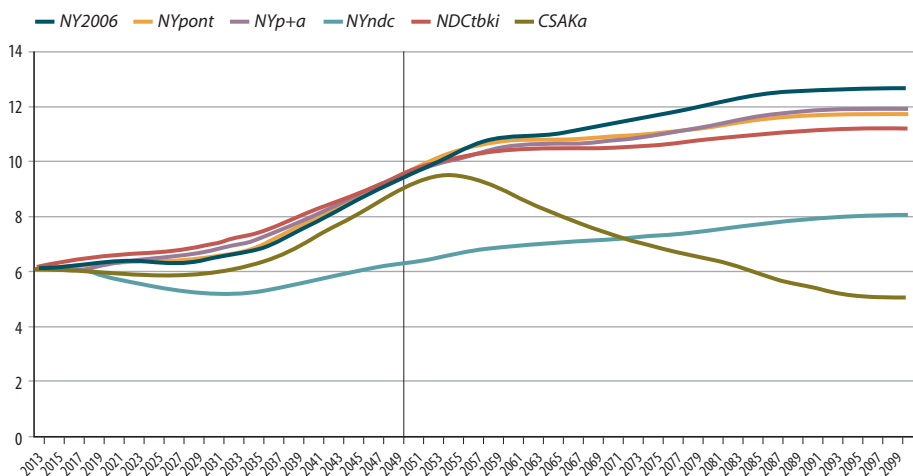

végéhez, és így a kifizetések túlnyomó része már a tőkésített pillérből származik, míg a CSAKa hosszabb átmenete miatt az alapnyugdíj súlya még 2100-ban is csak körülbelül 70 százalék. A 2050-es állapotot bemutató 16. ábra ismét jól tükrözi azt, hogy egyes változatok (elsősorban az NDCtbki és a CSAKa) átmenete igen hosszú.

4.4.10. • A nyugdíjkiadások mértéke

Végezetül a teljes nyugdíjkiadások mértékére áttérve, a 18. ábrán látható, hogy a kötelező rendszer méretét elsősorban a CSAKa paradigma csökkenti erőteljesen az átmenet teljes lefutásával, mivel ez a változat a kötelező elvonásokra alapuló elemek visszaszorítását és az önkéntes megtakarítások előtérbe helyezését tűzte ki maga elé (egy szegénységnyhító alapnyugdíjbeépítése mellett). Az NYndc is visszaszorítja – eleinte a CSAKa-énál nagyobb, később kisebb mértékben – a teljes nyugdíjkiadásokat a relatív nyugdíjszintek mérséklésével, az egyensúlyi állapot elérésével. A többi változatban a teljes rendszer mérete, a teljes kiadások szintje nem tér el jelentősen egymástól (és a jelenlegi NY2006 rendszertől, bár annál valamelyest alacsonyabbak).

18. ábra | A teljes öregségnyugdíj-kiadások, a GDP százalékában

4.5. • A hatásvizsgálat összesítő értékelése

Az összefoglalásban a paradigmákkal kapcsolatban leszűrhető megállapításokat a jobb érthetőség érdekében kétféle megközelítésben is leírjuk. Először az itt vizsgált szempontrendszert, illetve a korábban ismertetett lehetséges értékválasztási szempontokat követve mutatunk rá egyes változatok jellemzőire. Ezt követően pedig a vizsgált paradigmák sorrendjében foglaljuk össze ezeket. Ismét felhívjuk a figyelmet a 12–15. mellékletben található részletes leírásokra is.

1. A korábban leírtak alapján a paradigmák kalibrálását alapvetően úgy közelítettük meg, hogy a döntéshozó ne az alapján minősítse az egyik vagy másik változatot, hogy az adott esetben kevesebb elvonást jelent, vagy éppen több nyugdíjat biztosít. A későbbiekben ilyen irányú hangolás még végezhető.
2. Amint máshol leírtuk, a Kerekasztalnak nem feladata egy rokkantbiztosítási rendszer kidolgozása, de a vizsgált változatok egységesen törekednek az öregségi és a rokkantnyugdíjak elkülönítésére, és az öregségi nyugdíjak vizsgálatára összpontosítanak.
3. Vannak olyan változatok, amelyekben a szegénység enyhítése a mainál egyértelműbb és fontosabb. Ilyenek az alapnyugdíjat tartalmazó paradigmák (*NYp+a*, *CSAKa*). A névleges egyéni számlás (*NYndc*) és az *NDCTbki* rendszer ilyen alapnyugdíjat nem tartalmaz, de azok számára, akiknek a járandósága még 70 évesen sem érne el a minimumnyugdíjat, már lehetővé teszik, hogy legalább a minimumnyugdíjra kiegészített járandóságon menjenek nyugdíjba. Ezeknek a változatoknak tehát nem alapelemük a szegénység enyhítése, de valamilyen formában tartalmazzák azt. A pontrendszeres (*NYpont*) változat a szegénység enyhítését teljes mértékben a nyugdíjrendszeren kívülre, a segélyezési rendszerekbe utalja.
4. A munkanyugdíj mellett alapnyugdíjat is tartalmazó változat (*NYp+a*) fontos céljának tekinti a béreket közvetlenül terhelő járulékok csökkentését is.
5. A távlatilag csak alapnyugdíjat tartalmazó változat (*CSAKa*) a célállapotban kizárólag a szegénység enyhítését tekinti állami feladatnak, míg a fogyasztás simítását az egyéni gondoskodásra bízva (ahol persze az állam feladata a szabályozórendszer kialakítása és működtetése).
6. Az *NYndc* változat³⁴ arra törekszik, hogy semmilyen hiány, költségvetési kiadási igény ne keletkezzen. Ennek rendeli alá a nyugdíjak színvonalát, illetve nem teszi lehetővé, hogy a többi paradigmában szereplő alacsonyabb (62 év) korhatáron már nyugdíjba mehessen az, akinek járandósága túl alacsony lenne, és így segélyezésre szorulna.³⁵ Az *NYp+a* változatban kizárólag az alapnyugdíj fizetése a költségvetés feladata, a kalibrálás miatt más hiány nem keletkezik. A *CSAKa* változatban a hosszú átmenetet követően szintén csak az alapnyugdíj fizetése lesz a költségvetés feladata, más hiány nem keletkezik (mivel távlati kifutásában már nem működik a kötelezésre alapuló nyugdíjrendszer). Végül, a szintén hosszú átmenetet követően az *NDCTbki* változat is megszünteti a hiányt.

34 | Amint a *Jelentés* 1.1. alfejezet 8. pontja (23. o.) és a 14. melléklet utal rá, a névleges egyéni számlás rendszer modellezésével kapcsolatban érdemesnek tűnik egy-két, teljes mértékben le nem zárt kérdés további vizsgálata, amelyek alapján a paradigma jellege nem változik, egyes részeredményei azonban valamelyest finomíthatók.

35 | Az *NYndc* futtatási eredményeire általánosabban is lehet tekinteni: milyen nyugdíjszínvonalat lenne képes biztosítani egy teljesen hiánymentes nyugdíjrendszer a maihoz hasonló járulékok mellett.

7. Az *NYpont* és az *NYndc* változat „csak” a felosztó-kirovó pillér belső logikáján változtat, miközben a tőkésített pillér relatív szerepe változatlan, és nem lép be a járulékfizetéssel nem fedezett nulladik pillér sem (az *NYndc* tartalmaz időskorban egy rászorultsági kiegészítést a minimumnyugdíjra).
8. Minden olyan változat, amely távlatosan is számol a felosztó-kirovó társadalombiztosítási pillér működésével (*NYpont*, *NYp+a*, *NYndc*), a munkanyugdíj-rész belső logikájában a mainál igazságosabb működésre törekszik a tekintetben, hogy a befizetett járulékok alapján keletkezett nyugdíjváromány egyértelmű legyen, több járulék után arányosan több nyugdíj járjon. Egyebek mellett a mai rendszert jellemző átlagolás helyett a járulékalapot addicionálisan számítják.³⁶ A távlatosan csak tőkésített elemet tartalmazó szisztémát (*NDCtbki*) valódi egyéni számlás működési logikája alapján szintén ez az alapelv jellemzi.
9. A korábban leírtaknak megfelelően (2.3. alfejezet) ezeket az ösztönző elemeket nem állt módunkban modellezni [azt a várható (remélt?) visszacsatoló hatást, hogy egy ilyen jellegű rendszerben a résztvevők később mennek nyugdíjba, illetve – ha van választási lehetőségük – kevésbé húzódoznak attól, hogy valós bérszinten jelentsék be magukat].
10. Az *NDCtbki* változatban nemcsak a társadalombiztosítási pillér belső logikája, hanem mérete, jelentősége is változik az idők során. 15 évente nő a második és csökken az első pillér súlya a járulékfizetésben, míg végül 2058-ra már csak a második pillér marad fenn (a mai öregségi nyugdíjjárulék teljes mértékű fenntartása és oda csatornázása mellett).³⁷ A 2.3–2.4. alfejezetben leírtak következtében (lassú átmenet, valamint nem lehet megfelelően kimutatni, hogy a tőkésített pillér hogyan csökkenti az egyoldalú kitettséget) ebből is keveset látunk az ábrákon. Itt is elmondható, hogy az e változat mellett érvelő szakértők számára a felosztó-kirovó szisztéma mellett megjelenő tőkésítés egyértelmű előnyt jelent, és ezért hosszú távon kitűzött cél, hogy csak ez maradjon. Továbbá a feljavított társadalombiztosítási pillér áttekinthetőbb, és ösztönző szerepe is erősebb, ezért a fokozatos visszaszorulás ideje alatt is érdemes ezt használni a mai szisztéma helyett.
11. Az *NYp+a* és a *CSAka* változatokban megjelenik a rezidensi³⁸ alapnyugdíj intézménye. Itt tehát minden nyugdíjaskorúnak, járulékfizetéstől függetlenül, jár egy akkora mértékű alapszolgáltatás, amely megvédi az „éhenhalástól”,

36 | Az egyes évek járulékalapjának átlagolódása azzal jár, hogy az aktív életpálya végén még ledolgozott néhány pluszév – rugalmasabb, nem feltétlenül napi nyolcórás munkában – oda vezethet, hogy az így kialakuló átlag alapján számított nyugdíj kedvezőtlenebb, mint ha az első adandó alkalommal kimenekült volna az egyén nyugdíjba. Ha az összes ledolgozott időt addicionálisan számítják be a nyugdíj összegébe, akkor ez az ellenősztönző hatás megszűnik.

37 | Az öregségi és rokkantsági nyugdíjbiztosítás járulékai szétválasztásának a modellezés során követett általános elve szerint a *rokkantjárulék* fizetése ezt követően is fennmarad.

38 | Az EU szabályai nem engedik az alapnyugdíj állampolgársághoz kötését.

de csak az előírt korhatárnál néhány évvel később. Ezt mai értéken 30-40 ezer forint körüli szinten kalibráltuk – ezáltal a nulladik pillér mintegy 20-30 százalék relatív nyugdíjat biztosítana önmagában, a mai (2009-es paramétermódosításokat követő) átlagos 65-70 százalékos szinthez képest. Az alapnyugdíj forrását nem a nyugdíjjárulékok, hanem általános adóbevételek jelentik, azaz kevésbé terhelik közvetlenül az élőmunkát.

12. Az alapnyugdíjat tartalmazó két paradigma azonban alapvetően eltér. Az *NYp+a* fenntart mellette egy – csökkentett mértékű – munkanyugdíjrész (amelynek megvalósítási formája a pontrendszer), és így a kettő – továbbá a szintén csökkentett méretű második pillér – együtt adja a megcélzott jövedelemhelyettesítést. Ebben a változatban a szakértők tehát úgy érvelnek, hogy a szegénység enyhítésére alkalmazott, redisztributív alapnyugdíj mellett is fennmaradnak ugyanazok az ösztönzők a járulékfizetésre, mivel minden befizetett járulékforintból pótlólagos nyugdíj lesz (igaz, hogy alacsonyabb beszámítással, mint például a tiszta pontrendszer esetében). Véleményük szerint a nyugdíjrendszerek mindkét alapvető feladata ily módon teljesíthető. Itt a végső jövedelemhelyettesítésben tehát szerepet játszik a nulladiktól a harmadik pillérig minden elem, az alapnyugdíj, a pontrendszeres társadalombiztosítási pillér, a tőkésített elem, és ezt kiegészíthetik az önkéntes megtakarítások (ez utóbbiakkal a modell külön sehol nem számol).
13. Az alapnyugdíjat tartalmazó másik paradigma (*CSAKa*) azonban kizárólag az alapnyugdíjra épít – ahogy azt korábban leírtuk, mivel egy ilyen átmenetet azonnal gyakorlatilag lehetetlen megvalósítani, ezért hosszú távon. Az emellett érvelő szakértők számára a kötelező nyugdíjrendszer elsődleges feladata a szegénység enyhítése, nem pedig a jövedelem helyettesítése; ha a kettő együtt nem megy, akkor az első a fontosabb. Azt pedig kétségesnek tartják, hogy a kötelezésre alapozott rendszerek a gyenge lábakon álló és potenciálisan akár még romló foglalkoztatási és demográfiai keretek között tartósan fennmaradhatnak. Ennek a változatnak a kidolgozói az erősen konzervatív tervezés mellett tették le a garast: ha nem elhanyagolható az esélye annak, hogy a rendszer működését meghatározó rosszabb feltételekre is fel kell készülni, akkor úgy kell a rendszert felépíteni, hogy az rosszabb feltételek esetén is fenntartható legyen. E vélemény szerint a kötelezővé tétellel nem lehet célt érni, hanem – az alapnyugdíj mellett – az önkéntesség és ösztönzés révén, továbbá hitelesen köztudottá kell tenni, hogy a minimális szinten felül csak akkor lesz nyugdíjaskori jövedelemhelyettesítés, ha a felelős egyén gondoskodik erről. Ebben a paradigmában tehát – a hosszú átmenet után – a nyugdíjat, a jövedelemhelyettesítést kizárólag a nulladik (alapnyugdíj) pillér és a harmadik, önkéntes megtakarításokat tartalmazó pillér biztosítja, ahol az utóbbi szerepének sokkal jelentősebbnek kell lennie ahhoz, hogy a nyugdíjaskori jövedelem valóban megfelelő legyen.

Miután végigvettük, hogy mit állapíthatunk meg egyes fontos szempontok – relatív nyugdíj, járulékszintek, lefedettség, a költségvetésre támaszkodás mértéke, a kötelező rendszer mérete (teljes nyugdíjkiadások) – alapján a különböző vizsgált paradigmákról, a következőkben az egyes paradigmák szerinti összefoglalás során összegezzük ezeket. Ismét fontos leszögezni, hogy

- nem rangsorolunk és minősítünk – a gyakran egymásnak ellentmondó szempontok, értékek közti sorrend kialakítása a döntéshozók feladata;
- az egyes paradigmák értékelése aszerint, hogy milyen célokat hogyan valósít meg, a 11–15. melléletekben található meg részletesen;
- a paraméterezések módosíthatók, ezáltal a paradigmák egyes jellemzői is alakíthatók.

Érdemes az NY2006 rendszerből kiindulni. Ez az alapváltozat, amelyhez képest tesznek a Kerekasztal szakértői javaslatokat más paradigmákra. Amint korábban már jeleztük, az NY2006 paraméterezése tartalmazza a 2008 eleji „nettó nettó” nyugdíjszámítási képletre való áttérést, valamint a 13. havi nyugdíj megszüntetését, de nem tartalmazza az indexálásban történt változtatást és a korhatáremelés további elindítását. Ezekben is összevethető az NY2006 a többi változattal, amelyek paraméterezése ugyanerre alapul.

- Az alapváltozat a vizsgált paradigmákhoz képest magas, számos korosztályra a legmagasabb relatív nyugdíjat adja 68 éves korban (az összes vizsgált korosztály átlagában is magasabb az összes többinél). A megszerzett NHA-k függvényében nyújtott relatív nyugdíj is a legmagasabbak közt van (kivéve az egészen kicsi és egészen nagy NHA-kat, ahol a mezőny közepén).
- Ehhez magas és az időben növekvő bérterhelésre, járulékkulcsra volna szükség, s a modellben szereplő stabil járulékkulcs mellett körülbelül 2035 körül ismét társadalombiztosítási hiány lép fel, amely időben növekszik. Az évszázad közepére és második felére a költségvetési finanszírozás iránti szükséglet ismét a GDP 3,5–4,5 százaléka lesz. A szükséges járulékkulcs a legnagyobb, és a költségvetés szerepe a vizsgált változatok között a legmagasabbak között van.
- A jelenlegi rendszer nyugdíj-megállapítási szabályai alapján megjelennek a rendszerből kiszoruló, akik egyáltalán nem kapnak nyugdíjat, mert nincs elegendő szolgálati idejük. Számukra és arányukra csak nagyon bizonytalan becsléseket tehetünk, várhatóan legalább százezer főről beszélünk (de egyes kutatások, továbbá az adatbázis hiányosságai ezt akár kettőszázezerre-négy-százezerre is emelhetik). A század közepére a GDP további 0,3-0,4 százalékát jelentheti az a – nyugdíjrendszeren kívül keletkező – költségvetési kötelezettség, amely ezeket az embereket is megmenti az éhenhalástól, legalább a mai létminimum – (bér)inflációval növelt – értékét juttatva nekik segélyként.
- A teljes öregséginyugdíj-rendszer mérete, a kiadások mértéke az évszázad során folyamatosan nő, a 2013-as GDP-arányos 6 százalékról 2050-re megközelíti a 10 százalékot, az évszázad végére a 13 százalékot. Ez a rendszer a legnagyobb méretű az összes közül.

Minden olyan paradigmajavaslat, amely hosszú távon is fenn kívánja tartani a társadalombiztosítási nyugdíjat (NY_{pont} , NY_{p+a} , NY_{ndc}), törekszik a társadalombiztosítási rész belső logikáját megváltoztatni.

Az NY_{pont} változat a következőkben tér el a jelenlegi rendszerről itt leírtaktól.

- A rendszer jellemzője a biztosítási teljesítménynek a biztosítottak közötti arányos elismerése. Megmarad ugyan az a jelenlegi elv, hogy nem a járulék mértéke határozza meg a nyugdíjat, hanem a járulék alapja. A jelenlegivel ellentétben azonban additív. Teljes linearitása miatt szociális elvű átcsoportosítást sem tartalmaz.
- Egyszerű, áttekinthető. A jogszerzés egyéni számlás nyilvántartással dokumentált, az egyének folyamatosan követhetik az aktuális nyugdíjuk alakulását. A rendszer egyensúlyának fenntartásához alkalmazandó korrekciós eljárás – a pontérték módosítása – is egyszerű.
- Egyes vizsgált évjáratoknak valamivel magasabb, másoknak (a fiatalabbaknak) némileg alacsonyabb relatív nyugdíjat ad, összességében átlagosan ugyanakkora a relatív nyugdíj. Körülbelül 30 *NHA* felett, a megszerzett *NHA*-k függvényében ez a változat adja a legmagasabb jövedelemhelyettesítést.
- Az ehhez a jövedelemhelyettesítéshez tartozó egyensúlyi járulékkulcs, valamint a költségvetés finanszírozása iránti szükséglet olyan, mint az alapváltozatban (némileg kedvezőbb). Az évszázad közepén 4 százalék alatti szinten stabilizálódik a hiány.
- Az alacsonyabban megállapított minimális szolgálati idő miatt az *NY2006*-hoz hasonló kiszorulást nem figyelhetünk meg, de a rövid szolgálati idejűek megállapított nyugdíja igen alacsony lesz. Az ezt potenciálisan a nyugdíjrendszeren kívül kipótló költségvetési kötelezettség mértéke hasonlít az alapváltozatbelihez.
- A rendszer mérete, összkiadása az alapváltozaténál valamivel kisebb.

Az NY_{p+a} az alapváltozathoz képest tartalmaz alapnyugdíjat is, a munkanyugdíj szerepe kisebb, a járulékkulcs csökken.

- A vizsgált korosztályok közül az idősebbeknek a legmagasabb relatív nyugdíjat adja, a fiatalabbak esetében már a középmezőnybe, az alacsonyabb jövedelemhelyettesítések közé tartozik (ha a második pillért nem számítjuk, csak az alapnyugdíj és a társadalombiztosítási nyugdíj szerinti relatív nyugdíjat, abban minden korosztályra a legmagasabb). Az összes vizsgált korosztályra adódó átlagos relatív nyugdíj némileg alacsonyabb az előző két változatnál.
- Ez a változat megváltoztatja a megszerzett *NHA*-k függvényében adott relatív nyugdíjak görbéjének a meredekségét. A legalacsonyabb, 10 *NHA* alattiaknak egyedül ez a változat ad értékelhető szintű, 40 százalék körüli relatív nyugdíjat, és mintegy 20 *NHA*-ig itt a legmagasabb a jövedelemhelyettesítés az összes változat közül. Ugyanakkor 30 *NHA* felett kezd elválni a többtől (körülbelül 60 *NHA*-tól pedig már erősebben), és az NY_{ndc} -t kivéve a legalacsonyabb relatív nyugdíjat adja.

- A társadalombiztosítási nyugdij fizetéséhez szükséges járulékkulcs az alapváltozaténál jelentősen alacsonyabb a társadalombiztosítási nyugdij mérsékeltebb szerepe miatt, és az alapnyugdij fizetését leszámítva, hiány sem keletkezik. Az alapnyugdij fizetésével együttesen számított költségvetési finanszírozási igény azonban végig mintegy a GDP 1,5 százalékának megfelelő mértékkel magasabb az alapváltozaténál, és az évszázad első és utolsó részében az összes változat közül a legnagyobb költségvetési finanszírozást igényli (az évszázad középső felében az *NDCtbi* és *CSAKa* változatok átmeneti hiánya ezt meghaladja). Az alapváltozathoz képest tehát az átlagos relatív nyugdíjszint közel szinten tartása a járulékkulcsok csökkentésével és a hiány növelésével történik, belső átcsoportosítás mellett.
- Hasonlóan az előzőhöz, az alacsonyabban megállapított minimálisan elírt szolgálati idő miatt nem figyelhetünk meg – az *NY2006*-nál tapasztaltnál hasonló – kiszorulást a rendszerből. A rövid szolgálati idejűek megállapított nyugdíja itt is igen alacsony lesz, de számukra segítséget jelent az alapnyugdij. A segélyek nyugdíjrendszeren kívülről származó potenciális ráfordításai így elmaradnak az eddigiektől. A segélyek finanszírozási szükséglete is első sorban abból adódik, hogy az alapnyugdij csak 65 évesen lép be.
- A rendszer teljes méretét, összkiadásait az *NYp+a* nem változtatja meg az alapváltozathoz képest, de forrásai másképpen oszlanak meg.

Az *NYndc* változat³⁹ a következő összképet mutatja:

- Ebben a rendszerben a járulék mértéke is befolyásolja a nyugdíjat (nem csak a járulék alapja), az egyéni számlán a járuléktömeget tartják nyilván.
- Az egyes években változtatható hozamszámítás és indexálás miatt az egyes kohorszok eltérő helyzetbe kerülhetnek azonos biztosítási teljesítmény esetén is.
- A biztosításmatematikai képlet alkalmazásával az egyénre automatikusan terhelődik a várható élettartam változásából adódó kockázat, míg a többi paradigma esetében ennek érvényesítéséhez külön döntések szükségesek.
- A többi változathoz képest jelentősen, 10-20 százalékkal alacsonyabb relatív nyugdíjat nyújt mind a vizsgált évjáratok átlagában, mind – a legidősebbeket leszámítva – az összes évjáratban, és – a legkevesebb jogosultságot felhalmozók kivételével – az összes *NHA* esetében.
- Az ehhez (a társadalombiztosítási nyugdij fizetéséhez) szükséges egyensúlyi járulék az alapváltozaténál jelentősen alacsonyabb, az évszázad közepét követően már az *NYp+a* paradigma egyensúlyi járulékánál is kevesebb, és csak azokat a változatokat haladja meg, amelyek a társadalombiztosítási rendszert leépítik.
- Egyedülként az összes változat közül gyakorlatilag semmilyen költségvetési finanszírozást nem igényel az időszak egészében. Ezáltal az évszázad köze-

39 | Ezen a ponton ismét felhívjuk a figyelmet a 34. lábjegyzetben írtakra.

pén a GDP 4–8 százalékának, a század végén 2–6 százalékának megfelelő költségvetési kiadással lesz olcsóbb, mint a többi paradigma.

- Az időskori szociális kiadások nagyságrendje hasonló az alapváltozatéhoz. Ez elsősorban azért van, mert bár a relatív nyugdíj alacsonyabb, egy minimális szint elérése előtt 70 éves korig nem engedi nyugdíjba az aktívakat, így itt kevésbé merül fel a nyugdíjaskori segélyezés.
- A rendszer mérete, összkiadása jelentősen elmarad az alapváltozatétól és a többi paradigmáétól, 2050-ben a GDP 3–4, 2100-ban 3–5 százalékának megfelelő mértékben. Kivétel a kötelező rendszer távlati megszüntetésére és kizárólag alapnyugdíj fizetésére törekvő CSAKa változat, amely az évszázad második felében, az átmenet haladtával már kisebb méretű rendszert jelent.
- Összességében a változat az egyéni számlás rendszer közismertnek mondható sajátosságai mellett (járulékból finanszírozott felosztó-kirovó rendszer, „virtuális” tőkésítéssel) a társadalombiztosítás mindenkor keresztszemélyi egyensúlyának fenntartását is célul tűzi ki, vagyis megpróbálja a demográfiai és munkapiaci tendenciákat semlegesíteni, mégpedig a mindenkor relatív nyugdíjszínvonal szabályozásával, beleértve a reform előtt már nyugdíjazottak ellátását is (indexálási szabályok). A paradigma céljai közé tartozik a társadalombiztosítás hosszú távú stabilitásának megőrzése és a jövő terhére történő eladósodás kizárása. A Kerekasztal hatásvizsgálatában a hosszú távú egyensúly megőrzésének eszköze a relatív nyugdíjszínvonal szabályozása, ezért nyújt az összes többi változatnál jóval alacsonyabb és némileg hektikusan változó időskori ellátást.⁴⁰ Ez nem az egyedüli lehetőség. Reálisan megtervezhető lenne egy olyan rendszer is, amelyben a fő szabályozó eszköz a korhatár, és nem a nyugdíjszínvonal. Ebben az esetben a hosszú távú egyensúlyt rontó demográfiai és munkaerő-piaci változásokra a rendszer korhatáremeléssel, és nem ellátáscsökkentéssel reagál. A hatásvizsgálatnak a *Jelentésben* szereplő futtatása egy teljesen hiánymentes rendszer lehetséges nyugdíjszínvonalára mutat rá általános megközelítésben.

Az *NDCTbki* változatról a következőket mondhatjuk.

- A már ismertetett *NYndc* feltőkésített változata.
- Az alapvető kérdés az átmenet finanszírozása, a szerzett jogok elismerése.
- Kevesebb relatív nyugdíjat ad, mint az *NYndc* kivételével a többi változat. A csak a társadalombiztosítási nyugdíjból származó jövedelemhelyettesítés értelemszerűen csökken a fiatalabb generációk esetében, ahogy növekszik az átcsoportosítás az elsőből a második pillérbe, de a magánpénztári kifizetésekkel együttvéve is, a vizsgált évjáratok átlagában közel 5 százalékponttal

40 | Meg kell jegyeznünk, hogy az általában példának tekintett svéd rendszer többéves felhalmozott tartalékkal indult (és rendelkezik vele ma is), amely a kilengések ellen is ütközőként szolgál. Ilyen a hazai rendszerben nincs.

alacsonyabb jövedelemhelyettesítést jelent az alapváltozathoz képest. Eközben a megszerzett *NHA*-k szerint a leginkább lineáris jellegű megoszlást mutatja: a legkevesebb *NHA*-t szerzettek esetében a legalacsonyabb, míg a legmagasabb régiókban a második legmagasabb relatív nyugdíjat adja.

- A társadalombiztosítási rendszer kiszorulásával párhuzamosan az ehhez szükséges járulékkulcs is csökken. A modellben – a legtöbb más paradigmához hasonlóan – a stabilan beszedett 35 százalék körüli járulék (rokkantnyugdíjjal együtt) értelemszerűen azt jelenti, hogy fokozatosan csökken ezen belül a társadalombiztosítási járulék, és nő a pénztári tagdíj aránya.
- A vegyes rendszer átmenetével, a visszaszoruló első és a növekvő második pillérrel a jelenleg ismerthez (1997-es reform) hasonló logikájú, de mértékében nagyobb átmeneti hiányt tapasztalunk. Az évszázad közepén ez a GDP arányában eléri az évi 7 százalékot is, és innen csökken vissza a század végére alacsony, 1,6 százalékos szintre. Ezzel, az átmenet vége felé, 2085-öt követően már ebben a változatban lesz az *NYndc* után a legkisebb a hiány.
- A potenciálisan felmerülő szociális kiegészítési igény itt is hasonlóan alakulhat, mint az alapváltozatban.
- Az *NDCTbki* a teljes rendszer méretén sem változtat érdemben, bár az évszázad végére a kiadások teljes szintje az alapváltozaténál a GDP 1,5 százalékának megfelelő összeggel már alacsonyabb. A források belső összetétele megváltozik.

Végül a CSAKa paradigma összefoglalása a következő.

- Az alapvető kérdés itt is az átmenet finanszírozása, a szerzett jogok elismerése. A kulcskérdés az alapnyugdíj színvonalának megválasztása, ami meghatározza, hogy milyen fokú az időskori szegénység enyhítése, és ennek mekkora a finanszírozási szükséglete.
- A vizsgált évjáratok tekintetében a relatív nyugdíjban még nem észlelhető változás, az nem tér el érdemben a többi változat legtöbbjétől. A társadalmi hatásvizsgálatra vonatkozó ábráink nem mutatják, de a 15. mellékletbeli leírásban szerepel, hogy az átlagos ellátás a nettó átlagbér 23 százalékára csökken a 2050-ben belépő új munkavállalók körülbelül 2090-ben meginduló ellátásai esetében, ami az alapnyugdíj árindexálása miatt fokozatosan csökken.
- A beszedett, illetve a szükséges járuléktömeg a hosszú átmenet során csökken, illetve teljesen el is fogy. Az átmenet lezajlásával sem járulékok/tagdíjak befizetésére, sem járulékokból/tagdíjakból származó nyugdíjak kifizetésére nem kerül sor.
- Mivel a járulékszedés fokozatos csökkentése időben megelőzi a társadalombiztosítási nyugdíjak kifizetésének megszűntét (szerzett jogok, állományhatás), így jelentős átmeneti hiánnyal kell számolni ebben a paradigmában is. Ennek az átmeneti deficitnek a mértéke az évszázad közepén a GDP körülbelül 7, a század végén körülbelül 1 százaléka. Mivel eközben 2050 előtt nem sokkal már megkezdődik az első alapnyugdíjak kifizetése

is, ennek mértéke ekkor a GDP 1,5, 2100-ban pedig már 3,5 százalékát teszi ki. A kettő eredőjeként a század közepén GDP-arányosan 8, a század végén 5 százalék terheli a költségvetést. 2040 és 2085 között ennek a változatnak a legmagasabb a költségvetési finanszírozási igénye (a megelőző és a következő időszakban az NY_{p+a}).

- A lefedettségen az átmenet lezajlását követően segít, mivel a paradigma elsődleges célja a szegénység enyhítése. A rendszeren kívülről szükséges szociális kiadások nagyságrendje is alacsony, de maga az alapnyugdíj is hozzávetőlegesen csak annyi nyugdíjat biztosít mindenkinek, mint más változatok esetén a rendszeren kívülről érkező időskori szociális segély.
- A rendszer méretét jelentősen visszaszorítja ez a változat, mivel alacsony relatív nyugdíjakat nyújt, fő célja a szegénység enyhítése, az életpálya mentén történő fogyasztássimítást pedig az önkéntes összetevőkre, az előtakarékosságra bízza. A század végén a GDP mintegy 5 százalékát teszik ki a nyugdíjkiadások, és mivel ez még nem az átmenet vége, még tartalmaz társadalombiztosítási nyugdíjakat is (csökkenő mértékben), a végső kiadási szint ennél is alacsonyabbra áll be. A jelenlegi *NY2006* rendszer ennél 2,5-szer nagyobb kiadások mellett sem nyújt teljes lefedettséget, igaz, ott a relatív nyugdíjak szintje jelentősen magasabb, és a jövedelemhelyettesítés is a kötelező rendszer feladata.

Anélkül, hogy ezen a ponton, az összefoglalás végén mintegy levonnánk a tanulságokat és „rangsorolnánk”, amit – a korábban leírtaknak megfelelően – nem kívánunk, és nem is tudunk megtenni, ismét hangsúlyozzuk, hogy nem lehet – és nem is kell – a hatásvizsgálati számok alapján választani. A döntés, amely szükségszerűen már politikai is, értékválasztás kérdése. Azt követően lehet tovább paraméterezni, finomhangolásokat, alternatív futtatásokat végezni.

 Harmadik rész

A Kerekasztal további eredményei

5. ♣ A NYUGDÍJ JOGOSULTSÁG, ILLETVE A NYUGDÍJ ÖSSZEG MEGHATÁROZÁSÁNAK ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ ADATOK NYILVÁNTARTÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

A Kerekasztal hatásvizsgálatába vont öt nyugdíjreform-paradigmából négy arra törekszik, hogy szorosabb és áttekinthetőbb kapcsolat épüljön ki egyfelől a biztosított keresőpályája során általa és a munkáltatója által fizetett járulékok, másfelől a nyugdíj összege, az egyéni nyugdíjak egymáshoz való aránya között. (A négy paradigma ezt más-más formában és esetenként más célokhoz is kapcsolódóan javasolja, ebben különböznek egymástól, de az alapkövetelmény maga közös.)

A *Jelentés 17. melléklete* tartalmazza a Kerekasztal megállapításait a nyilvántartás kérdésében. Minden olyan nyugdíjreform-változatnak és javaslatnak, amely biztosítási jellegű – társadalombiztosítási és/vagy kötelező magánpénztári – nyugdíjrendszer fenntartását és továbbfejlesztését célozza, alapvető feltétele a folyamatos, áttekinthető, időtálló és hiteles nyilvántartás. Ennek tartalmaznia kell a munkavállalói és munkáltatói járulékok befizetéseit, illetve az egyéni nyugdíjjárulék alapjának (vagyis a jogszerezések – a „várományok”) egyénekre vonatkozó adatait. Mindazon részletre szükség van, amely az egyéni nyugdíj megállapításához esetleg évtizedek múlva szükséges lesz.

Egy teljes körű, a fenti követelményeket és legalább az eddigi minőséget biztosító, összehangolt informatikai rendszer létrehozása megkezdődött, de tökéletesítése előreláthatóan még jelentős munkát és időt kíván. Amíg ez be nem fejeződik, addig rendkívül aggályos a munkáltatóknak a nyugdíjbiztosító számára évenkénti, konszolidált adatokat tartalmazó bejelentési kötelezettségét megszüntetni vagy akár felfüggeszteni, mert a jogszerezés megfelelő nyilvántartásából esetleg kieső évek a nyugdíj-megállapítás jogszerűségét még a távolabbi jövőben is veszélyeztethetik.

6. ♣ A NYUGDÍJ ÉS IDŐSKOR KEREKASZTAL ÁLLÁSPONTJA A VEGYES NYUGDÍJRENDSZER, A MÁSODIK PILLÉR FŐ KÉRDÉSEIRŐL

A Kerekasztal vegyes rendszerről, második pillérről kialakított álláspontja részletesen a *18. mellékletben* található. E helyütt a fő megállapításokat ismertetjük.

A vegyes rendszer indulásakor komoly viták voltak arról, hogy van-e értelme Magyarországon az ilyen típusú reformnak. A Kerekasztal mai tagjai között is voltak az átalakításnak támogatói és ellenzői, és véleményük sok esetben ma is változatlan. Néhány fontos kérdésben ugyanakkor nagyfokú egyetértés van a szakértők – a reformot eredetileg támogatók és ellenzők – között.

1. A megvalósítás számos ponton rosszul sikerült, és a magánpénztárak első 11 éve összességében sokkal gyengébb teljesítményt hozott, mint az várható volt. Sok tennivaló van még a működés javítása érdekében, és az utóbbi évek egyes intézkedései is egyelőre csak részleges megoldást jelentenek, ezek megvalósítása sem bizonyult zökkenőmentesnek.
2. Túlnyomórészt hazai állampapírokat vásárló magánnyugdíjpénztárakat valószínűleg nem érdemes hosszú távon fenntartani, mert egy ilyen rendszer, a maga költségeivel, nem jár elegendő előnnyel az implicit államadósság fenntartásához képest, és nem jelent megfelelő többlethozamot a jövő nyugdíjasainak.
3. A negatív demográfiai trendek részleges orvoslása szempontjából csak akkor jelent a vegyes rendszer előnyt, ha érdemleges mértékű nemzetközi kockázatmegosztásra is sor kerül olyan gazdaságokkal, amelyek gazdasági, növekedési, demográfiai jellemzői eltérnek a magyarországitól.

A Kerekasztal az elmondottaknak megfelelően nem kíván összességében arról nyilatkozni, hogy előremutatónak tartja-e a vegyes rendszer megvalósítását és fenntartását. Ugyanakkor a következő, általános érvényű megállapításokat, javaslatokat teszi a döntéshozók és a nyugdíjrendszer jövőbeli alakítói számára.

- A második pillér működése bonyolult és költséges tevékenység. Az államnak mint szabályozónak mindent el kell követnie, hogy a működés minél hatékonyabb mederben folyhasson, és eredményes legyen.
- A szabályozásnak segítenie kell az egyént abban, hogy tisztán láthassa döntései lehetséges következményeit és kockázatait.
- A felhalmozási időszakban a tevékenység lényegét adó befektetések esetében meg kell adni a lehetőséget a hosszú távú hozam-kockázat optimalizációra. A szabályozásnak el kell kerülnie, hogy túlzottan szűk vagy egyoldalú befektetési mozgásteret alakítson ki, és ügyelnie kell a megfelelő hosszú távú kockázatkezelésre.
- A szövetkezeti jellegű nyugdíjpénztárak tulajdonosi szerkezete, tőkeellátottsága és áttekinthetősége nem kielégítő. Ezeknek az intézménynek megfelelő szavatoló tőkét kell felmutatniuk, szabályozásuknak meg kell egyeznie a pénzügyi intézményekével, és rendezni kell a szolgáltatók és ügyfelek jogait és kötelezettségeit.
- Alapvető adósság 1997 óta a járadékfizetési időszak részletes szabályozása. Miután 2013-tól már valós szolgáltatások is indulnak, nem halogatható ennek véglegesítése.
- A rokkantság kezelése, a kockázat megosztása az első és második pillér között is új megközelítést igényelhet, ha pedig a jelenlegi megoldás a legjobb vagy az egyetlen, amely jól kezelhető, akkor ezt deklarálni kell.
- Az államnak véglegesen le kell zárnia annak kérdését, hogy „ki járt jól vagy rosszul” az önkéntes átlépéssel a második pillérbe, hogy kell-e rendezni az 1998-ban számos szolgálati évvel, 25-30 évnél rövidebb hátralévő nyugdíjpénztári tagsági viszonytal átlépők körét.

- A tőkefedezeti nyugdíjrendszer nem egyeztethető össze az állami garanciával – a működés és a befektetések kockázatait a jól megalkotott szabályoknak kell kordában tartaniuk, de tökéletes védelem nem adható. Az államnak mint szabályozónak megalapozottan kell döntenie arról, hogy kíván-e garanciát nyújtani, valamint arról, hogy annak költségeit kire kívánja terhelni (egyedi szolgáltatókra, szolgáltatók közösségére, pénztártagok közösségére, adófizetőkre), és világossá kell tenni, hogy a védelemnek milyen elkerülendő, torz ösztönző hatásai lehetnek.

7. IDŐÜGY

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységének túlnyomó részét annak vizsgálata töltötte ki, hogy milyen lehetőségek vannak egy áttekinthetőbb, fenntarthatóbb, igazságosabb nyugdíjrendszer megteremtésére a következő évtizedekben Magyarországon. Amint a *Jelentés* más pontjain részletesen bemutattuk, a dinamikus mikroszimulációra alapuló társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat keretei között arra kerestük a választ, hogy a különböző nyugdíjrendszerek miképpen befolyásolhatják mind a makrogazdasági, pénzügyi, mind az eloszlási jellemzőket.

Azt is leírtuk, hogy ezt a hatásvizsgálatot folytatni kell, hiszen számos tényezőt, amelyek a valóságban szoros összefüggésben állnak a nyugdíjrendszer működésével, nem tudtunk kellő mélységben és alapossággal vizsgálni. Ezen belül is kiemelt fontossága van a foglalkoztatással kapcsolatos előrejelzéseknek. Önmagában is nagy előrebecslési bizonytalanságot jelent az, hogy nem tudjuk, miként alakul majd a munkaerőpiac, és ebből fakadóan értelemszerűen a mindenkorai járulékfizetők száma és az általuk fizetett járulékok teljes tömege, illetve a majdani nyugdíjvárományok dinamikája. Ezen túlmenően arról is csak véleményünk lehet, hogy egyes, a nyugdíjrendszert önmagában meghatározó jellemzők hogyan befolyásolhatják a munkaerő-kínálatot, a járulékfizetési hajlandóságot – ráadásul ezek a szakértői vélemények a Kerekasztal tagjai körében távolról sem talált egység fogadtatásra. E véleményeket a hatásvizsgálat egyes változatainak leíró részében igyekeztünk bemutatni, de a modellezésben ezekre nem lehetett támaszkodni.

Amint a Kerekasztal neve is mutatja, az *időskor* is fontos téma. Önmagában is az, hiszen meghatározó fontosságú társadalmi kérdés az egyre növekvő súlyú idősebb generáció tisztességes időskora. Ezen nemcsak a tisztességes megélhetést értjük, hanem a tartalmas, hasznos, minél aktívabb éveket is. Ezt az általános szempontot a Kerekasztalnak gyakorlatilag nem volt lehetősége vizsgálni, mivel a nyugdíjjal kapcsolatos kérdések kimerítették minden mozgósítható energiáját.

Értelemszerűen van ugyanakkor egy olyan határterület, ahol a nyugdíjügyek vizsgálata semmiképpen sem kerülheti meg az időskorral kapcsolatos kérdéseket. Ez pedig az idősödő generációk foglalkoztatása, a nyugdíjazás

előtti időszakra vonatkozó munkaerő-piaci helyzetkép, valamint a nyugdíjba vonulás korcentrumának növekedése. Ugyancsak idetartoznak egészségügyi kérdések legalább három szempontból: 1. az idősebb aktív korúak (55 évtől) munkavállalási képessége; 2. a nyugdíjaskorúak egészséges idős(ebb) éveinek tartama; 3. az idősebb generációkkal kapcsolatban felmerülő általános egészségügyi költségek.

A Kerekasztal úgy határozott, hogy e kérdések vizsgálatában együttműködik azokkal a szakemberekkel, akik a kormány számára a formálódó és 2009 őszén elfogadott Időügyi Nemzeti Stratégia elkészítésében nyújtottak szakmai segítséget. Ennek keretei között meghívtuk és meghallgattuk *Hegyesiné Orsós Évát*, aki a koordinációt végezte, továbbá többször részt vett ülésünkön *Scharle Ágota* és *Cseres-Gergely Zsombor*, akik másokkal együtt segítették az előkészítő munkát.

A 19. mellékletben bemutatjuk azt a tanulmányt – *Hegyesiné Orsós Éva* munkáját –, amely az Időügyi Nemzeti Stratégiáról szóló országgyűlési határozat egyik előkészítő dokumentumaként szolgáló tanulmánykötet, illetve az ezt készítő munkacsoport munkájának rövid összefoglalója.

8. • NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A Kerekasztal *Jelentése* nem lehet teljes anélkül, hogy bemutatnánk, az általunk vizsgált lehetőségek mennyiben tükrözik a nemzetközi gyakorlatot, és hogy a különböző nyugdíjrendszerek milyen elvek alapján működnek. Kitekintésként a 20. melléklet tartalmazza *Havran Dániel* összefoglalóját az OECD-országokban követett nyugdíjrendszerekről. A nyugdíjrendszereket érintő gazdasági, demográfiai és egyéb tendenciák ismertetését az OECD-országok jellegzetes nyugdíjrendszereinek paradigmák szerinti bemutatása követi. A hasonló rendszerű országokat együtt, csoportosítva tárgyalja a melléklet, a következő felosztásban: angolszász hagyományú, kontinentális, skandináv, poszt szocialista, dél-európai, ázsiai és feltörekvő országok. Majd tematikus tagolásban egy-egy, a Kerekasztalt foglalkoztató problémához mutat be nemzetközi példákat, eredményeket, tanulságokat, s ahol lehet, bőséges adatokkal is szolgál. Célja a napirenden lévő döntések alátámasztása.

9. • HOGYAN TOVÁBB? EGY NYUGDÍJSZAKMAI TESTÜLET SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL, LEHETSÉGES FELADATAIRÓL, INTÉZMÉNYI FORMÁJÁRÓL, ILLETVE A NYUGDÍJMODELL FOLYAMATOS FEJLESZTÉSÉRŐL

Végül a Kerekasztal által javasolt *nyugdíjszakmai testület*, illetve egy modellező csapat tevékenységének fő szempontjait mutatjuk be. A javaslat részletes kifejtése a 21. mellékletben található.

Ha egy országban nem léteznek általánosan elfogadott nyugdij-politikai elvek, a törvényhozók tájékozottsága és felkészültsége alacsony fokú, és hiányoznak azok az intézményi keretek, amelyek lehetővé tennék a nyugdij-politikai problémák megvitatását és az egységes szabályrendszer kialakítását, akkor nem lesz mód koherens nyugdíjpolitika megvalósítására. Magyarországon ezt a jelenséget tapasztaljuk. Ezért a Kerekasztal javaslatot tesz egyrészt egy rendszeresen – de időszakosan – végzendő nyugdij-politikai áttekintő munkára, másrészt egy folyamatosan végzendő modellezési tevékenységre, illetve mindkettő intézményi kereteinek kialakítására.

A bemutatott problémák orvoslására a nyugdíjrendszerrel, illetve annak egyes elemeivel már ma is foglalkozó államigazgatási szervek (Pénzügyminisztérium, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete) hatáskörük, intézményes érdekeik vagy a mindenkori kormányzathoz fűződő viszonyuk miatt nem alkalmasak. A Kerekasztal álláspontja szerint ezért egy új és jellegét tekintve is újszerű intézményre van szükség, amit a továbbiakban *nyugdíj-politikai tanácsadó testületnek* (vagy röviden csak *testületnek*) fogunk nevezni. A *testületnek* három feladata lehet: 1. koherenciavizsgálat azzal kapcsolatban, hogy a jogszabályok (változásai) mennyiben egyeztethetők össze a nyugdíjrendszer meghirdetett céljaival és eszközeivel; 2. tájékoztatás a rendszert érintő folyamatokról, azok várható hatásairól; 3. lehetséges válaszok megfogalmazása, elemezve azok várt előnyeit, költségeit és kockázatait.

A Kerekasztal álláspontja szerint egy rendszeresen, legalább ötévente egyszer életre hívott, ám időszakosan – 13–15 hónapon keresztül – működő *testület* az a megoldás, ami a feladatok jellegéhez leginkább igazodik. Meg kell azt is jegeznünk, hogy véleményünk szerint az első *testületnek* lehetőleg 2010 végén vagy 2011 elején meg kellene kezdenie munkáját annak érdekében, hogy a Kerekasztal eredményeire, a felhalmozott ismeretekre, adatokra és tanulságokra kellő mértékben támaszkodhasson.

Célszerűnek látszik, hogy a *testület* megalapításának és a tagok felkérésének joga a miniszterelnököt illesse. A Kerekasztal 2007–2009 közötti működése azt mutatja, hogy egy miniszterelnök általi felkérés nem szab gátat az eltérő nézőpontok megjelenésének, és az sem lehetetlen, hogy a felkérést követően egy *testület* nagyfokú szabadságot élvezzen a munkamódszer tekintetében.

A *testületet* létrehozó döntéssel a megrendelőnek pontosan meg kell határozni az elvégzendő feladatokat a megoldandó problémák, a rendelkezésre álló erőforrások tükrében. Az induláskor ugyancsak előre meg kell határozni a feladatokat, az elvégzésükhöz szükséges időt és költségvetést. Ezeken túlmenően a *testületet* jogilag és szervezetiileg alkalmassá kell tenni arra, hogy ne szoruljon más intézmények támogatására, adminisztratív segítségére (például a szakértők szerződtetésekor), és szakmai függetlensége minél teljesebb legyen.

A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos elemzések, döntések, javaslatok elengedhetetlen feltétele az is, hogy azok kellően részletezett modellszámításokra

épüljenek. Egy ilyen modell létrehozása és folyamatos továbbfejlesztése jelentős erőforrásokat és folyamatos munkát igényel, ezért az újabb és újabb modellek kidolgozása helyett célszerűnek látszik az elért eredmények megőrzése és javítása.

Miközben tehát a *testület* feladatai nem teszik szükségessé egy állandó intézmény működését, a modell karbantartása megkívánja a folytonosságot mind a munka szervezése, mind a résztvevők összetétele szempontjából. Szükséges, hogy egy erre szakmailag felkészült intézmény felelősségi körébe kerüljön egy modell kialakítása és működtetése, ezzel segítve mind az államigazgatási döntés-előkészítést, mind a *testület* munkáját.

MELLÉKLET

1. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tagjai, állandó meghívottai

A KERÉKASZTAL TAGJAI

NÉV	BEOSZTÁS	MUNKAHELY
ANTAL LÁSZLÓ †	tanácsadó	MKB Bank Nyrt.
AUGUSZTINOVICS MÁRIA	tudományos tanácsadó	MTA Közgazdaságtudományi Intézet
BARABÁS GYULA	ügyvezető igazgató	OTP Bank Nyrt.
BOSNYÁK PÁL	szakértő	
GÁL RÓBERT IVÁN	vezető kutató	Tárki Társadalomkutatási Intézet Zrt.
HOLTZER PÉTER, a Kerekasztal elnöke	független szakértő	
JANKOVITS GYÖRGY	elnök	Magyar Nyugdíjasok Egyesületei Országos Szövetsége
KIRÁLY JÚLIA (a Kerekasztal elnöke 2007. júliusig)	alelnök	Magyar Nemzeti Bank
KOVÁCS ERZSÉBET	egyetemi tanár	Budapesti Corvinus Egyetem
KOZÁK ÁKOS	Kereskedelmi Szolgáltató Szekció soros elnöke ügyvezető igazgató	Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége GfK Hungária
MATITS ÁGNES	független aktuárius	
NÉMETH GYÖRGY	független szakértő	
PALOTAI DÁNIEL	elemző	
RÉTI JÁNOS	független szakértő	
SIMONOVITS ANDRÁS	tudományos tanácsadó	MTA Közgazdaságtudományi Intézet
SZALAI JÚLIA	szociológus	MTA Szociológiai Kutatóintézet
SZEREMI LÁSZLÓNÉ	főtanácsos	Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége
	elnök	Nyugdíjbiztosítási Ellenőrző Testület
VIRÁG ILDIKÓ	tudományos főmunkatárs	MTA Közgazdaságtudományi Intézet
ZENTAI LÁSZLÓ	szakértő	

A Kerekasztal munkáját a következő államigazgatási képviselők, meghívottak segítették rendszeres részvételükkel

NÉV	BEOSZTÁS	MUNKAHELY
<i>Államigazgatási tanácskozási jogú tagok</i>		
BARÁT GÁBOR	főigazgató	Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
BERÉNYI SÁNDORNÉ	főigazgató-helyettes	Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
RÁBA FERENC	főigazgató-helyettes	Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
BORLÓI RUDOLF	főosztályvezető	Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
ERDŐS MIHÁLY	főigazgató-helyettes	Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete
SZÜCS JÓZSEF	főosztályvezető-helyettes	Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete
SZIKSZAINÉ BÉRCES ANNA	főosztályvezető	Pénzügyminisztérium
RÉZMOVITS ÁDÁM	főosztályvezető-helyettes	Pénzügyminisztérium
MAJOR MÁRIA	szakértő	Pénzügyminisztérium
DOBOS TÍMEA	szakértő	Pénzügyminisztérium
LENDVAI EDIT	szakértő	Pénzügyminisztérium
VARGA ÁGNES	főosztályvezető-helyettes	Szociális és Munkaügyi Minisztérium
ASZTALOSNÉ ZUPCSÁN ERIKA	főosztályvezető-helyettes	Szociális és Munkaügyi Minisztérium
LAKATOS JUDIT	főosztályvezető	Központi Statisztikai Hivatal
<i>Állandó meghívottak</i>		
BANYÁR JÓZSEF	szaktanácsadó	Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete
BORZA GÁBOR	pénzügyi vezérigazgató-helyettes ügyvezető	ING Biztosító Zrt., ING Pénztárszolgáltató Zrt. ING Nyugdíjpénztár
CSERES-GERGELY ZSOMBOR	partner tudományos kutató	Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet MTA Közgazdaságtudományi Intézet
FEHÉR CSABA	vezető közgazdász	Költségvetési Tanács Titkársága
HABLICSEK LÁSZLÓ	igazgatóhelyettes	KSH Népeségstudományi Kutatóintézet
HAVRAN DÁNIEL	tanársegéd	Budapesti Corvinus Egyetem
HETÉNYI ISTVÁN †	független szakértő, a felügyelő- bizottság elnöke	Aegon Magyarország Általános Biztosító Zrt.
HORVÁTH ANDRÁS	szakértő	
JUHÁSZ ISTVÁNNÉ	főtitkár	Stabilitás Pénztárszövetség
MÁTÉ LEVENTE	kutató	Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
MÉSZÁROS JÓZSEF	oktató	BME szociológia és kommunikáció tanszék
ORBÁN GÁBOR	elemző	Aegon Befektetési Alapkezelő Zrt.
SCHARLE ÁGOTA	ügyvezető partner	Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet
SPÄT JUDIT	elemző	OTP Bank Nyrt.

A Kerekasztal munkáját 2009. májusig, pénzügyminisztériumi szakállamtitkári kinevezéséig Végh Szabolcs segítette szakmai titkárként. A Kerekasztal üléseinek munkáját 2008. júniustól állandó jelleggel segítette Horváth Gyula, a hatásvizsgálati munkában együttműködő Deloitte Zrt. Aktuáriusi és biztosítási megoldások részlegének igazgatója.

2. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal ülései, az ülések napirendi pontjai

ÜLÉSEK	NAPIREND
1. 2007. március 19.	1. Elnöki megnyitó 2. Bemutakozás 3. A Kerekasztal célja 4. Működési rend és munkafolyamat 5. Munkaterv
2. 2007. április 3.	1. Új tagok köszöntése 2. Munkatervről szóló vita lezárása 3. Kovács Erzsébet: A hatásvizsgálat módszertani alapjai 4. Gál Róbert Iván: Ciklusok a magyar nyugdíjrendszerben 5. Egyebek
3. 2007. április 17.	1. Ciklusok a magyar nyugdíjrendszerben című vita lezárása 2. Erdős Mihály: A magánpénztári járadékrendszer lehetséges megoldási módok 3. Németh György: Alternatív paradigma 4. Egyebek
4. 2007. május 10.	1. Németh György: Alternatív paradigma 2. A magánpénztári járadékrendszerrel kapcsolatos vita folytatása 3. Az államigazgatási meghívottak összefoglalója az elkövetkezendő időszak várható kormányzati döntéseinek témáiról 4. Egyebek
5. 2007. június 5.	1. Kóbor Ádám és Bodor András beszámolója a Világbanknál folytatott kutatásokról 2. A 2007. május 10-i ülésen a magánpénztári járadékrendszerrel kapcsolatos vita alapján megfogalmazott állásponttal kapcsolatos észrevételek megtárgyalása 3. Egyebek
6. 2007. június 19.	1. Az Államreform Bizottság tájékoztatója a kormányzat rövid távú (parametrikus) reformjavaslatáról 2. Egyebek
7. 2007. június 28.	1. Matits Ágnes–Holtzer Péter: Milyen nyugdíjrendszert akarunk? A hosszú távú nyugdíjreform legfontosabb kérdéseiről 2. Egyebek
8. 2007. szeptember 12.	1. Alakuló üléshez kapcsolódó feladatok (Beszámoló a legutóbbi ülés óta elvégzett munkáról, az őszi félév munkatervének kialakítása, munkacsoportok megalakítása) 2. Egyebek
Manréza 2007. október 4–6.	1. Munkacsoportok (II. Hatásvizsgálat-körülhatárolás, V. Globális) összefoglalója, a résztvevők összefoglalója az általuk ideálisnak tartott nyugdíjrendszerről, a hatásvizsgálati munka folytatásához szükséges problémafölvetés és problémamegoldás, szűrkezóna körülhatárolása, zöld könyv előkészítése, vita a politikai behatásról, nyugdíj-politikai testület létrehozásáról, munkacsoportok kialakítása 2. Egyebek

ÜLÉSEK	NAPIREND
9. 2007. november 28.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Beszámoló a hatásvizsgálati munkáról. További feladatok 2. A termék, zöld könyv, szerkesztés, „szűrkezőna”. Vita 3. Beszámoló a többi munkacsoport részéről (adó és 2013-as változások; nyugdíjtestület; európai folyamatok) 4. Második és harmadik pillér egyes kérdései és a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal. Vita 5. Tájékoztató a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság által megküldött összefoglalóról az adatáramlás tekintetében 6. Tájékoztató a magánpénztári tagok visszalépése tárgyában kért véleménynyilvánítás eredményéről 7. Tájékoztató a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal elnökének hivatalos megbeszéléseiről 8. Egyebek
10. 2008. március 13.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Összefoglaló beszámoló a hatásvizsgálatról (2007–2008), eddigi eredmények, következő lépések 2. A Banyár–Fehér–Németh-féle második–harmadik pillér munkaanyag megbeszélése 3. Vita az <i>Első jelentés</i> tervezetéről 4. „Időskor” téma, meghívott vendég: Orsós Éva, az Időügyi Tanács tagja, az Időügyi Nemzeti Stratégia előkészítésének felelőse 5. Beszámoló találkozókról 6. Egyebek
11. 2008. június 19.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hatásvizsgálat, az alapváltozat részletes megvitatása 2. Egyeztetés a hatásvizsgálat további menetéről 3. A korhatárral foglalkozó munkacsoport beszámolója 4. A rokkantnyugdíjjal foglalkozó munkacsoport beszámolója 5. Egyebek
12. 2008. október 7.	<ol style="list-style-type: none"> 1. A hatásvizsgálat „változatlan nyugdíjrendszer” verziójáról szóló NYIKA jelentés vitája, elfogadása 2. Az ONYF–KSH–NYIKA kutatás első eredményei 3. Egyebek
13. 2008. december 12.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Összefoglalás a NYIKA munkájának állásáról, a következő lépésekről, a 2009. évről 2. Nyugdíjrendszerek nemzetközi összehasonlítása 3. A NYIKA munkája európai kontextusban 4. Egyebek
14. 2009. április 23.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Összefoglaló jelentés az ONYF–KSH–NYIKA kutatásról 2. Az egyéni nyilvántartás kérdéseiről 3. A NYIKA tevékenységéről és tagjai nyilatkozatairól 4. Beszámoló a hatásvizsgálati munkáról 5. Egyebek
15. 2009. június 18.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Második pillér, magánnyugdíjpénztárak 2. Az öregségi és rokkantsági nyugdíjrendszerről 3. Beszámoló az egyéni nyilvántartással kapcsolatos egyeztetésekről 4. Beszámoló a hatásvizsgálati munkáról 5. Egyebek

ÜLÉSEK	NAPIREND
16. 2009. november 11.	<ol style="list-style-type: none"> 1. A NYIKA munkáját lezáró <i>Jelentés</i> tartalmának, szerkezetének elfogadása 2. A nyugdíj-politikai tanácsadó testület szükségességéről, lehetséges feladatairól, intézményi formájáról készült anyag megvitatása, elfogadása a <i>Jelentés</i> számára 3. A vegyes nyugdíjrendszerről, a második pillér fő kérdéseiről szóló anyag megvitatása, elfogadása a <i>Jelentés</i> számára 4. A járulék-nyilvántartásról szóló anyag megvitatása, elfogadása a <i>Jelentés</i> számára 5. A NYIKA által korábban tárgyalta és elfogadott, illetve a NYIKA számára készült anyagok befogadása a <i>Jelentés</i> számára. <ol style="list-style-type: none"> a) Az öregségi és rokkantsági nyugdíjrendszerről b) A modell leírása (beleértve a rokkantnyugdíjasok állományára és halandóságára vonatkozó előrebecslések leírását) c) Társadalmi-demográfiai előreszámítások d) Összefoglaló jelentés a KSH–ONYF adatfelvételtől e) Az idősügyről és az idősödés politika összefüggéseiről f) Nyugdíjparadigmák az OECD-országokban g) A nyugdíjak nyílt koordinációja és az SZMM szerepe 6. Egyebek
17. 2009. november 26.	<ol style="list-style-type: none"> 1. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal Jelentésének elfogadása 2. Zárszó

A Kerekasztal munkájának jelentős része munkacsoportokban folyt. Ezek közül a legfontosabb a 2007-es felállításától folyamatosan működő hatásvizsgálati munkacsoport, amely a társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat lefolytatásáért felelt. A további eseti munkacsoportok témái: rokkantbiztosítás, nyugdíjkorhatár, második pillér, nyugdíj-politikai testület, adózás.

3. A jelenlegi nyugdíjrendszerről, a közelmúlt (2006–2009) szabályozási változásairól és 2013-ról*

A MAGYAR TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI NYUGDÍJRENDSZER RÖVID TÖRTÉNETE, MŰKÖDÉSÉNEK ALAPELEMEI

Magyarországon Mária Terézia óta létezik szektorális öregségi nyugdíj. A rendszerbe bevontak aránya kezdetben nagyon alacsony volt, később az iparosodás előrehaladtával folyamatosan növekedett, a legnagyobb bővülést 1928-tól az ipari munkásság rendszerbe való bevonása jelentette. A mezőgazdasági népességre a nyugdíjrendszer csak igen lassan (1936, 1938) terjedt ki. A feladatot három nagy [az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) a fizikai munkások, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) a magánalkalmazottak és az Országos Tisztviselői Betegsegély Alap (OTBA) a közalkalmazottak] és néhány kisebb (például MÁV) biztosítótársaság látta el. Ezek tőkésített, szolgáltatással meghatározott intézmények voltak, és a járulékfizető tagság növekedésével, nyugdíjra már jogosultak hiányában, a tőkeállomány viszonylag gyorsan gyarapodott. A tőkét elsősorban ingatlanokba és pénzügyi eszközökbe fektették, ezeket a második világháború, majd az azt követő hiperinfláció gyakorlatilag megsemmisítette. Ugyanakkor megjelent részben a nyugdíjra már jogosult, részben a mindenképpen ellátásra szoruló, rendkívül szegény idős népesség is. Nem maradt más megoldás, mint áttérés a tőkésített (várományfedezeti) rendszerről az úgynevezett felosztó-kirovó rendszerre,¹ amit 1947. január 1-jével vezetett be a kormány. Ez a rendszer azonban még távolról sem volt egységes, és továbbra sem terjedt ki a lakosság mintegy felét kitevő paraszti népességre.

A következő évtizedekben számos, egymást néhány évvel követő törvény, illetve törvényerejű rendelet módosította a rendszert, főként bővítette és kiterjesztette a nyugdíjbiztosításba bevont népességet, valamint az ellátások körét. A rendszer univerzálissáérését és alapjaiban máig érvényes elveit az 1975. évi II. törvény kodifikálta. Az 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási reformcsomag részeként fogalmazta újjá a kötelező nyugdíjrendszerhez fűződő jogokat és kötelezettségeket. A törvény hatálybalépését követő évtizedekben a paraméterek (járulékulcsok, nyugdíjformula, indexálás) szinte folyamatosan vál-

* | Az első pillérről szóló részt *Máté Levente*, a második pillérről szóló részt *Rézmovits Ádám* munkája alapján mutatjuk be.

1 | Az elnevezés lényegében azt jelenti, hogy felhalmozott tőke hiányában a mindenkor esedékes járadékokat a mindenkor befolyó járulékokból fedezik, szükség esetén állami, költségvetési hozzájárulás bevonásával.

toztak, de a nyugdíjrendszer alapjaiban változatlan maradt, és a rendszerváltást követő válságos makrogazdasági és foglalkoztatási időszakokban is lényegében helytállt. A nyugdíjak reálértéke és relatív (az átlagkeresethez viszonyított) értéke csökkent, a 13. havi nyugdíj fokozatos bevezetésével átmenetileg nőtt, majd megszüntetésével ismét csökkent, de a nyugdíjak folyósítása – néhány, régióbeli országtól eltérően – mindvégig folyamatos és megbízható maradt. A jelenlegi nyugdíjaskorú népesség túlnyomó többsége nyugdíjban részesül, még ha ezek között igen sok is a kis összegű nyugdíj. A nyugdíjjogosultság megszerzése a mai idősebb generáció számára elsősorban a korábbi, formálisan teljes foglalkoztatottság következménye. A jelenlegi és feltehetően továbbra is alacsony, töredezett foglalkoztatottság mellett a jövőben ez már nem várható.

A hatásvizsgálat összehasonlítási alapja (NY2006) az 1997. évi LXXXI. törvény 2006-ban, illetve 2008-ban érvényes változata.

2006-ban a társadalombiztosítási nyugdíj megállapítását két alapvető tényező határozta meg: a *pótolni vállalt kereset* (forintban) és a pótlás *kiérdemelt mértéke* (százalékban). A magyar öregségi nyugdíjban a pótolni vállalt kereset röviden a – járulékfizetési kötelezettséggel járó, 1988-tól kezdődően a nyugdíjmegnyílás előtti napig elért, befogadott, szükség szerint hiánypótoltt, nettósított, valorizált – keresetek havi átlagának az esetleges degresszió után fennmaradó része. A következőkben ismertetjük a pótolni vállalt kereset meghatározására szolgáló kilenclépéses algoritmust, illetve a pótlás kiérdemelt mértékét.

Kilenclépéses algoritmus a pótolni vállalt kereset megállapításához, 2006

1. A *béridőszak napokban mért hosszának meghatározása*: 1988. január 1-jétől a nyugdíjmegnyílást megelőző napig terjedő időszak.
2. A *befogadási határok (az úgynevezett „plafon”) ellenőrzése tárgyévanként*: csak a kifizetés idején a munkavállalói nyugdíjjárulék alapjául szolgáló bruttó kereset fogadható be, a befogadási korlát fölötti bruttó keresetrész nem szolgál a nyugdíj alapjául, noha a foglalkoztató e keresetrész után is köteles megfizetni a nyugdíj-biztosítási járulékot.
3. A *béridőszak érvényességének vizsgálata*: a béridőszak csak akkor érvényes, ha az igénylő a béridőszak hosszának legalább a felében rendelkezik a nyugdíjszámítás alapjául szolgáló keresettel, jövedelemmel.
4. Az *esetleg érvénytelen béridőszak érvényessé tétele a béridőszak előtt elért keresetekkel*: 1988. január 1-jétől folyamatosan visszafelé haladva kell az igénylő társadalombiztosítási múltjában megkeresni azokat a naptári napokat, amelyeken volt a nyugdíjszámítás alapjául szolgáló keresete, jövedelme, s ezeket is be kell vonni a bérszámításba.
5. Az *esetleg még mindig érvénytelen béridőszak érvényessé tétele minimálbérékkel*: ha az 1988. január 1-je előtt elért keresettel, jövedelemmel ellátott napok bevonásával sem sikerül a béridőszakot érvényessé tenni, akkor a nyugdíjmegnyí-

lás napjától folyamatosan visszafelé haladva, minden olyan naptári napra, amelyen az igénylő nem rendelkezik a nyugdíjszámítás alapjául szolgáló keresettel, jövedelemmel, az azon a napon érvényes minimálbér harmincad részével növelni kell az az évben elért bruttó keresetét, és egy nappal növelni kell azon napok számát, amelyeken a nyugdíjszámítás alapjául szolgáló keresettel, jövedelemmel rendelkezett, egészen addig, míg ezekkel a pótoltnapokkal együtt a bér-időszak érvényessé nem válik.

6. *Nettósítás*: minden olyan év bruttó jövedelmeit, amelyik beletartozik a bér-időszakba, az az évben érvényes személyi jövedelemadózási szabályai alapján kialakított és a nyugdíjtörvényben meghatározott módon nettósítani kell.
7. *Valorizáció*: az előbbieket szerint kiszámolt keresetek közül a nyugdíjmegnyírást megelőző harmadik év előtti kereseteket a nyugdíjmegnyírást megelőző második év kereseti szintjére kell hozni a kormány által kiadott valorizációs tábla szerint. A valorizációból tehát kimarad a nyugdíjmegnyírást megelőző harmadik év, és a valorizáció nem a nyugdíjmegnyírást követően történik.
8. *A havi kereset meghatározása*: a bér-időszakban elért/befogadott/szükség esetén pótoltnet/értőssítőt/valorizált keresetek összegét el kell osztani azoknak a napoknak a számával, amelyekre ilyen keresetet kiszámoltunk, így kapjuk meg a napi keresetet; a napi kereset 365-szöröse az éves kereset. Az éves kereset 12-ed része a havi kereset.
9. *Degresszió*: a havi keresetet csökkenteni kell; a kereseteket évente megújuló módon sávokra kell osztani. Minél magasabb sávban van egy keresetrész, annál kevesebbet lehet belőle figyelembe venni a nyugdíj kiszámításához.

A pótlás kiérdemelt mértéke a nyugdíjmegnyírást megelőző megszerzett szolgálati időtől függően a pótolni vállalt kereset adott százaléka, ha a szolgálati idő:

- tíz évnél kevesebb, akkor 0 százalék;
- tíz év, akkor 33 százalék;
- tíz és huszonöt év között, akkor évente 2 százalékponttal több;
- huszonöt év, akkor 63 százalék;
- huszonöt és harmincöt év között, akkor évente 1 százalékponttal több;
- harmincöt év, akkor 74 százalék;
- harmincöt év fölött, akkor évente 1,5 százalékponttal több, de a 100 százalékot csak a növelés (bónusz) jogán haladhatja meg.

Mindezek alapján egyrészt látható, hogy a pótolni vállalt kereset mértékének meghatározása távolról sem egyszerű, és a biztosítottak túlnyomó többsége számára áttekinthetetlen. Ugyancsak tapasztaljuk, hogy a pótlás kiérdemelt mértékének meghatározásához használt, „skálának” nevezett százaléksor nem egyenletes (lineáris), hiszen kétszer annnyival „honoralja” a tíz és huszonöt közötti szolgálati évet, mint a huszonöt és harmincöt közöttit. Ugyanakkor ismét valamivel jobban elismeri a viszonylag hosszú – 35 évnél magasabb – szolgálati időt, bár nem annyival, mint a 25 évig tartót.

A társadalombiztosítási öregségi nyugdíjban mindmáig létezik az elfogadható joggyűjtést honoráló minimális nyugdíj intézménye. A tárgyévben érvényes minimális öregségi nyugdíj legkisebb összegét a tárgyév előtti év végén a kormány határozza meg. A jogalkotó külön névvel illeti azokat az öregségi nyugdíjakat, amelyekre a minimális nyugdíj intézménye vonatkozik. Ezek a legalább húsz szolgálati évvel elnyert öregségi teljes nyugdíjak voltak. Ezzel szemben az öregségi résznyugdíj azoknak jár, akik az öregséginyugdíj-korhatárt ugyan betöltötték, de nyugdíjba vonulásukig nem szereztek húsz szolgálati évet, viszont legalább tizenöt szolgálati évet megszereztek. Esetükben azonban a nyugdíjformula nem tartalmazza a minimális nyugdíj intézményét.²

A degresszió, a nem lineáris skála és a nyugdíjminimum a jelenlegi társadalombiztosítási nyugdíjrendszer „szolidaritási” elemei. Elvileg és alapjában ugyan a biztosítási teljesítmény – a szolgálati idő és az elért kereset – a kiindulópont, gyakorlatilag azonban ezek az elemek a járulékok újraelosztását jelentik, és ez az újraelosztás mindenki – jogalkotók és biztosítottak – számára áttekinthetetlen, követhetetlen és nem számszerűsíthető, még pusztán az öregségi nyugdíjat tekintve sem. A valóságban még tovább ködösíti a képet, hogy az öregségi és a rokkantsági nyugdíjak egyazon, nem nevesített járulékmértékből lennének finanszírozandók. A rokkantsági nyugdíjakkal azonban a Kerekasztal által elvégzett hatásvizsgálat nem foglalkozott.

VÁLTOZÁSOK A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI NYUGDÍJRENDSZERBEN 2006 ÓTA

2006

1. A munkáltatói járulékkulcs 18 százalék.
2. A munkavállalói járulékkulcs 8,5 százalék (magánpénztári tagoknak 0,5 százalék).
3. Az ideiglenes özvegyi nyugdíj és a nyugdíjjog nélküli özvegyek özvegyi nyugdíja az elhunyt jogszerző nyugdíjának ötven százalékáról ötvenöt százalékára nőtt.

2007

1. A munkáltatói járulékkulcs 21 százalék, a munkavállalói továbbra is 8,5 százalék.
2. A saját jogú nyugdíjasként folytatott keresőtevékenységre is kiterjed a nyugdíjbiztosítás: a nyugdíj mellett foglalkoztatott a munkajövedelméből egyéni nyugdíjjárulékot fizet, és minden így megszerzett 1 év szolgálati idő után a nyugdíját meg kell emelni a járulékalapot képező keresete átlagának 0,4 százalékával.

2 | Meg kell jegyeznünk, hogy a minimális nyugdíj összege igen alacsony, jelenleg havi 28 ezer forint körül van. Jelentősége már nem annyira az öregségi nyugdíj megállapításában érvényesül, hanem inkább abban, hogy számos – nyugdíjon kívüli – szociális ellátás összegét ehhez kötik.

3. Az ideiglenes *özvegyi nyugdíj* és a nyugdíj jog nélküli özvegyek özvegyi nyugdíja 60 százalékra nőtt.
4. A *rokkantsági nyugdíjak finanszírozásának változása*: az Egészségbiztosítási Alap 2007-től nem finanszíroz nyugellátást (a korhatár alatti III. csoportos rokkantsági nyugdíjak és a kapcsolódó hozzátartozói ellátások átkerültek a Nyugdíjbiztosítási Alaphoz).
5. A *korkedvezményre* jogosító munkahelyet fenntartónak 13 százalékos korkedvezmény-járadékot kell fizetnie, de ennek terhét csak fokozatosan hárítják rá, 2007-ben még teljes egészében a költségvetés fizeti.

2008

1. A *munkáltatói járulékkulcs* 24 százalék, a munkavállalói járulékkulcs 9,5 százalék (magánpénztári tagoknak 1,5 százalék).
2. „*Járuléktalanítás*” a *pótolni vállalt kereset kiszámításában*: a tárgyévi bruttó keresetekből le kell vonni a tárgyévben érvényes nyugdíj-, egészségbiztosítási, munkavállalói és vállalkozói járulékokat, és csak a járulékok levonása utáni bruttó keresetből kell kiindulni.
3. *Áttérés a „teljes” valorizációra*: a járuléktalanított és fiktív adókkal csökkentett tárgyévi nettó kereseteket a nyugdíjmegnyílás előtti év szintjére kell valorizálni, megszűnik a nyugdíjmegnyílást megelőző második év szintjére valorizálás, s ezzel együtt a nyugdíjmegnyílás előtti harmadik év valorizátlansága. A KSH-nak az előző évre vonatkozó statisztikai jelentése csak március végén teszi lehetővé a tárgyévben alkalmazandó valorizációs tábla megjelentetését; a tárgyév elején induló nyugdíjak helyett addig csak előleget kaphatnak a jogosulttá válók.
4. A *40 év fölötti szolgálati évek* az eddigi 1,5 helyett 2 százalékot érnek a skálán.
5. A *saját jogú nyugellátások köre bővül az 50–79 százalékos mértékű egészségkárosodással megalapozható rehabilitációs járadékkal*: legfeljebb három évre adható annak, akinek rehabilitációs munkahelyet tudnak biztosítani, az ellátás szja-köteles, alapesetben a III. csoportos rokkantsági nyugdíj 120 százaléka.
6. A *rehabilitációs járadék egészségkárosodás alapján*: változik az „orvosi rokkantság” definíciója, az 50–79 százalékos egészségkárosodott csak akkor III. csoportos rokkant, ha nem rehabilitálható.
7. A *jogi rokkantság szigorítása*: a keresőképeség csökkenésének igazolására szükség van a megrokkulás előtti kereset négyhavi átlagára, ennek kell legalább 30 százalékkal csökkennie a megrokkulás hónapjára.
8. A *nyugdíjas foglalkoztatás szigorítása*: a korhatárt be nem töltött saját jogú nyugdíjas nyugdíját év végéig szüneteltetni kell, ha az évben elért keresete elérte a tárgyévi minimálbér tizenkétszeresét.
9. Az *előrehozás újraszabályozása*: előrehozott nyugdíjra a férfiak a 60., a nők az 59. életévük betöltésével csak akkor jogosultak, ha 40 év szolgálati időt szereztek, a csökkentett összegű előrehozott nyugdíjhoz legalább 37 év szolgálati idő szükséges.

2009 (SZEPTEMBER VÉGÉIG)

1. A 2003-ban fokozatosan indult, 2006-ban már teljessé vált 13. havi nyugdíj az év második felétől megszűnik.

A JÖVŐBEN ÉLETBE LÉPŐ, DE MÁR KODIFIKÁLT VÁLTOZÁSOK 2006-HOZ KÉPEST

1. Az úgynevezett „szuperbruttósítás” 2010-től: a pótolni vállalt kereset kiszámításában a 2010-es vagy későbbi évek járuléktalanított keresetéhez hozzá kell számítani a kereseteket terhelő munkáltatói társadalombiztosítási járulékot, s ezt a jövedelemadó alapot kell alávetni a nyugdíjbiztosítás nettósító eljárásának. Számottevő induló nyugdíjszintváltozást egyelőre nem okoz, csak a számítás áttekinthetetlenségét növeli.
2. Korhatáremelés az 1951 után születettek: a jelenleg 62 éves öregségnyugdíj-korhatár az 1951 után születettek évenként fél évvel növekszik mindaddig, amíg el nem éri a 65 éves öregségnyugdíj-korhatárt. Az előrehozás korhatára is növekszik az így definiált ütemben.
3. A skála kiegyenesítése (lineárisrá tétele) 2013-tól: minden megszerzett szolgálati év 1,65 százalékot ér a pótlás kiérdemelt mértékében felső határ nélkül. A magánnyugdíj-pénztári tagok esetében a skálatényező 1,22 százalék.³
4. A svájci indexálás (50 százalék várható tárgyévi tervezett áremelkedés, 50 százalék várható tárgyévi tervezett nettó béremelkedés) helyett 2010-től új indexálást vezetnek be, amelynek mértéke a GDP-növekedéstől függ. Eszerint, ha a növekedés nem éri el a 3 százalékot, tiszta árindexálás van, 5 százalék növekedés felett a svájci index érvényes, míg a kettő között sávosan nő a figyelembe vett bérindexálás része a súlyozott átlagban. Emellett 2010 novemberében először (és azután minden novemberben) nyugdíjprémium is beléphet, ha a tervezett GDP-növekedés meghaladja a 3,5 százalékot, és a költségvetés tárgyévi egyensúlycélja teljesülni látszik. A nyugdíjprémium összege legfeljebb évi 80 000 forint, a következő két szám szorzata:
 - a GDP változatlan áron számított növekedése – tárgyéven várható – mértékének 3,5-del csökkentett összege, de legfeljebb 4,
 - a nyugellátás november havi összegének 25 százaléka, de legfeljebb 20 000 forint.

3 | Mivel így például 40 év szolgálati idő esetén a jelenlegi 80 százalékból 66,6 százalék lesz, ez vagy 17,5 százalékos nyugdíjcsökkentést jelent, vagy azt, hogy az új szorzókat bruttó módon megállapított, magasabb összegekre kellene majd megállapítani, s a nyugdíj ezt követően adózna. A „visszaemlékezések” szerint 1997-ben ez utóbbi volt a jogalkotó szándéka, ez azonban sem a nyugdíjak számítására, sem az adózásra vonatkozó törvényekből nem derül ki. E miatt a súlyos bizonytalanság miatt nem vettük ezt a már kodifikált változást figyelembe a hatásvizsgálat során (lásd főszöveg 2.1.3. pont, illetve a jelen melléklet utolsó fejezete).

6. *A nyugdíjkorrekció elhalasztása:* a 2005 végén elfogadott, a nyugdíjak korrekciós célú emeléséről szóló törvény 2006-tól 2010-ig terjedő öt éves nyugdíj-intézkedési programot tartalmazott, amely különösen az 1990-es évtized első felében – a gazdasági feltételek gyors átalakulása és a nyugdíjszabályok gyakori változása miatt – kialakult, a nyugdíjasok egyes csoportjai közötti aránytalanságokat mérsékli. A 2009-re tervezett nyugdíjkorrekciót átütemzték 2010-re, a 2010. évi korrekciós változásokat pedig nem vezetik be.

VÁLTOZÁSOK A MÁSODIK PILLÉRBEN 2006–2009 KÖZÖTT

2007

1. *Érvényesíthető díjak, költségek felső határának meghatározása:* maximálták 1. a tagdíjbefizetés arányában meghatározott működésre fordítandó, valamint 2. a vagyonkezelési díjakat, illetve költségeket.

A szabályozás értelmében működési célokra a pénztárak 2007-ben a tagdíjbevételek legfeljebb 6 százaléka, 2008-ban legfeljebb 5,5 százaléka érvényesíthetők, 2009-től pedig legfeljebb 4,5 százaléka érvényesíthetők.

Az éves vagyonkezelési díj felső határa 2007-ben a kezelt vagyon 0,9 százaléka, 2008-tól pedig 0,8 százaléka volt. 2011-től a vagyonkezelési díj felső határa tovább csökken: évi 0,1 százalékpontos csökkenés eredményeként 2014-től 0,4 százalékra mérséklődik. Ugyanilyen mértékű a vagyonkezelésre fordított költségekre vonatkozó korlátozás abban az esetben, ha a vagyonkezelési tevékenységet a magánnyugdíjpénztár saját maga végzi.

2. *Választható portfóliós rendszer:* 2007-től lehetőség nyílt, 2009-től pedig már kötelezettség érvényesült arra vonatkozóan, hogy a pénztárak választható portfóliós rendszert alakítsanak ki. Ennek keretében a tagi megtakarítások három eltérő kockázatú portfólióba kerülnek. Az egyes tagokat életkoruk szerint sorolják be a növekedési, kiegyensúlyozott, illetve klasszikus portfóliókba. A besorolást a tagok felülbírállhatják, de a nyugdíjazást közvetlenül megelőzően már nem választható a növekedési portfólió.

Az egyes portfóliókhoz eltérő befektetési limitek is tartoznak, amit az eredeti elképzelések szerint 2009 júliusától kellett volna kötelezően érvényesíteni. A kormány 2008. októberi döntése alapján ezt a kötelezettséget két évvel később, 2011 júliusától kell teljesíteni.

3. *Központi tagdíjbevallás és tagdíjbeszedés:* 2007-től a magánnyugdíj-pénztári tagdíjat a foglalkoztatóknak nem a pénztárakhoz, hanem az APEH részére kell bevallani és befizetni. A befizetett összeget az adóhatóság haladéktalanul továbbítja a megfelelő pénztár részére, míg a tagdíjbevallást a bevallást követő hónap végéig. Ezt követően válik lehetővé a befizetett összeg jóváírása a tagok egyéni számláin.

2008

1. *Elszámolóegységes elszámolás:* a pénztáraknak 2008-tól lehetséges, 2009-től pedig kötelező elszámolóegységes alapon elszámolni a befektetési eredményeket. Az elszámolóegységes rendszerben néhány napos csúszással folyamatosan figyelemmel kísérhetők a befektetési folyamatok, a megtakarítások értékének változása.

2009 (SZEPTEMBER VÉGÉIG)

1. *Befektetési eredmények nyilvánosságra hozatala:* a magánnyugdíjpénztáraknak a befektetési eredményeik nyilvánosságra hozatalakor kötelező szerepeltetniük a tízéves hozammutatókat:
 - a vagyonkezelői teljesítményt jellemző átlagos hozamot; illetve
 - az egy főre jutó vagyonnal súlyozott tízéves átlaghozamot (vagyonnövekedési mutató), amely az egyéni számlák alakulását jellemzi.Korábban az ötéves – súlyozatlan – hozammutató nyilvánosságra hozatalát írták elő a jogszabályok.
2. *A visszalépés lehetőségének korlátozott megnyitása:* 2009 második félévében korlátozott körben – az 1956-ban vagy azt megelőzően születettek részére – megnyílt a lehetőség a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe történő visszalépésre. Erről az érintettek tértivevényes levélben kaptak tájékoztatást.
3. *Hozamgarancia bevezetése 2010-től:* valamennyi tagdíjbefizetésre vonatkozóan – a felhalmozási időszak egésze tekintetében – garantált az inflációval meg egyező mértékű hozam, tehát az, hogy a tagdíjbefizetések a felhalmozási időszakban nem veszíthetnek értékükből.
4. *Átlépési szabályok korrigálása:* annak érdekében, hogy az átlépéssel kapcsolatos döntést a pénztártagok a korábbiaknál tudatosabban hozzák meg, az eljárásra vonatkozóan új szabályok léptek hatályba 2009 júliusában. Ugyancsak új szabály, hogy amennyiben a pénztártag a korábbi átlépést követő két éven belül ismételen az átlépés mellett dönt, ennek költségeihez – legfeljebb 5 ezer forint erejéig – közvetlenül is hozzá kell járulnia.
5. *Devizamegfeleltetési szabályok érvényesítése a felhalmozási időszakra:* a devizaárfolyam-változásból adódó kockázatok mérséklése érdekében a jövőben a felhalmozási időszakra is kiterjednek az úgynevezett devizamegfeleltetési szabályok. Ezek értelmében a növekedési, a kiegyensúlyozott, illetve a klaszszikus portfóliók legfeljebb 35, 20, illetve 5 százaléka fektethető forinttól eltérő pénznemben nyilvántartott eszközbe.

A 2013. ÉVI HELYZET BIZONYTALANSÁGAIRÓL⁴

1997-ben a parlament elfogadott egy olyan szabályrendszert (1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról), amely számos változtatást tartalmaz 2013-tól, s ennek egyes pontjai nagymértékben hiányosak, más pontjai ellentmondásosak.

E problémák közül a legjelentősebb az, hogy a hatályos törvény szerint 2013-tól a nyugdíjakat nem a nettó, hanem a bruttó keresetek átlagából, valamint új, lineáris szolgálati idő-skála alapján kell kiszámítani. A nyugdíj mértéke szolgálati évenként a bruttó átlagkereset 1,65 százaléka, magánnyugdíj-pénztári tagok esetén annak 1,22 százaléka lesz a jelenlegi, a rövidebb szolgálati időt viszonylagosan felértékelő skálamértékek helyett. A skála egésze továbbá lefelé tolódik, így a 40 éves szolgálati viszonyhoz a mai – a nettó jövedelmek alapján számított nyugdíjakra vonatkozó – 80 százalékos szorzó helyett a bruttó jövedelmek alapulvételével számított 66 százalék (a vegyes rendszerben a tb-nyugdíj részre 48,8 százalék) adódik. A degresszió – vagyis az egyébként a legmagasabbra adódó nyugdíjak felső sávja egy részének visszatartása – is megszűnik 2013-ra. Végül, a törvényalkotó szándéka és a jogszabály szelleme alapján az következik, hogy a nyugdíjakat adóztatni fogják – ugyanakkor ennek pontos jogszabályi helye nem található!

Mindennek következtében számtalan kérdés megválaszolatlan. Egyrészt a pontosan számszerűsített előrejelzések is szóródnak a téren, hogy ez milyen változásokat okoz majd az induló nyugdíjszínvonalban. Míg tehát a mértékben nem vagyunk biztosak, kimutatható, hogy a változás iránya és mértéke más-más a – szolgálati idő hosszát tekintve, illetve az országos átlagbérhez képest – különböző életpályákra. Nem tudhatjuk, hogy a jogalkotó valóban bele kívánt és kíván-e ilyen módon nyúlni a relatív nyugdíszintekbe.

Nem tudjuk még, hogy a nyugdíjak hogyan fognak adózni, ugyanúgy-e, mint a bérek, továbbá ugyanazokat a kedvezményeket, adójóváírásokat élvezik-e majd. Nem tudjuk, hogy miként kezelné a szabályozás a kettős adóztatást (az elmúlt évek esetei közül sokban és jelenleg is adózott pénzből vonják a nyugdíjjárulékunkat, azaz még egyszer nem lenne „elegáns” megadóztatni ugyanazt a jövedelmet). Nem tudjuk, mi történne a 2013 előtt már megállapított nyugdíjakkal, vajon azokat továbbra is nettó alapon számítanák, vagy valamilyen módon felbruttósítva, hogy azután – más esetleges jövedelmekkel összevonva – szintén adózzanak. Azt sem tudjuk, hogy vajon a magán-nyugdíj-pénztári járadékok is adókötelesekké válnának-e (a tagdíjakra sem jár az évek többségében adóleírás), vagy az egyik forrásból származó nyugdíj adóköteles, a másik pedig adómentes lenne.

4 | Kivonat az *Első jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007. évi munkájáról* (2008. március) című dokumentumból.

Végezetül, az önkéntes rendszerekkel kapcsolatban szintén tisztázatlan, hogy ha bármilyen adózási rendszert vezetnének be, vajon hogyan alakulna a ma adómentes szolgáltatásokat ígérő önkéntes nyugdíjpénztári számlák sorsa (mivel ezek esetében is keverednek az adózott pénzből történő befizetések, a magánszemélynek – és a tagdíjbefizetést átvállaló munkáltatónak – járó kedvezmények, valamint a kamat- és árfolyamnyereség adómentessége).

Amikor az európai nyugdíjszabályozás harmonizálásáról beszélünk, elképzelhető, hogy – munkaerő- és nyugdíjmozgási – problémák merülhetnek fel esetleg akkor, ha Magyarország szabályozása eltérne sok más országétól. Az Európai Unió országaiban jellemző, hogy a nyugdíj-megtakarítások a befizetésekor, illetve a hozamok jóváírásakor nem adóznak, de a nyugdíjak folyósításkor adókötelesek (EET: *exempt, exempt, taxed*), míg Magyarországon jelenleg a befizetések nem adómentesek, de minden más igen (TEE – *taxed, exempt, exempt* – típusú rendszer).

A 2013-at követő nyugdíjrendszerben rejlő másik jelentős dilemma abból adódik, hogy jelenleg Magyarországon szinte egyáltalán nem működik valódi életjáradék-szolgáltatói piac.⁵ Amint már említettük, nagy biztonsággal állítható, hogy a magánpénztárak maguk, sajátos szövetkezeti formájukból adódóan, feltőkésítetlenségük miatt, valódi tulajdonos hiányában nem alkalmasak járadékszolgáltatásra. A megoldás tehát a pénztári szervezeti forma átalakítása és/vagy speciális járadékszolgáltatóhoz történő kiszervezés lehet. Ugyanakkor ma még az érvényes szabályozásnak megfelelő járadékszolgáltatót sem feltétlenül találunk meg a piacon.

Azt például tudjuk, hogy a törvény a járadékszolgáltatóknak az úgynevezett uniszex halandósági tábla használatát írja elő azzal, hogy a nemek közti különbségtétel nem megengedett. Ez problémákat is okozhat majd. Azt viszont nem lehet tudni, hogy egységes országos vagy pedig pénztárspecifikus halandósági tábla használata lesz majd előírva, illetve megengedve.

Nem tudjuk azt sem, hogy a törvény milyen differenciálási lehetőséget ad majd a járadékszolgáltatók számára, és ezen belül is a technikai kamatlábra mit fog tartalmazni. Ez alapvetően befolyásolhatja, hogy a szolgáltatók milyen nyugdíjnövekedést mernek majd garantálni, illetve mit kell majd garantálniuk, s így értelemszerűen befolyásolja az induló nyugdíj szintjét ugyanarra a nyugdíjazáskori számlaállományra vetítve. Nem utolsósorban, jelenleg a tb-nyugdíjak indexelésére a svájci index (50 százalék nettó béremelkedés, 50 százalék infláció) van előírva, s a szabályozás szerint a magánpénztári járadék indexelésének *legalább* a tb-nyugdíjak indexelését kell elérnie. Ami probléma, mivel a béremelkedés figyelembevétele többletkockázatot jelent a szolgáltatónak, amely drágítja a szolgáltatást (csökkenti a nyugdíjat). Ha tiszta inflációkövetés

5 | A 2009 végén a parlament előtt lévő törvényjavaslat a kérdések egy részét kezelheti. Azt azonban továbbra sem tudjuk, hogy milyen járadékszolgáltató piac alakul majd ki Magyarországon.

lenne előírva, azt elvileg le lehetne fedezni inflációindexált államkötvényekkel. Ezek nemigen léteznek Magyarországon, Európában inkább, s 2013 után talán a magyarországi szolgáltatók is bevonhatják ezeket a portfóliójukba.

Végül, a piac hiánya miatt természetesen semmit sem tudunk arról, hogy milyen költségekkel fog működni a járadékszolgáltatás. Számos ország tapasztalata mindenesetre az, hogy nem alakul ki túlzottan erős verseny, néhány szolgáltató uralja ezt a piacot is, ennek hatása a nem túl olcsó járadékkonverzió. Ebből a szempontból kritikus lesz, hogy a járadékot másik EU-tagországbeli szolgáltatótól is meg lehet-e vásárolni.

A Kerekasztal hosszas vitákat követően úgy határozott, hogy további információig a hatásvizsgálat lefolytatásához úgy kezeli a „változás nélküli” alapállapotot, mintha a bemutatott 2013-ra várható módosítások nem is szerepelnének a jogszabályokban. Ez tehát azt jelenti egyebek között, hogy a belátható jövőre vonatkozóan nem vesszük figyelembe a nyugdíjak adózására vonatkozó elképzeléseket sem. A magánpénztárakat illetően, miután ott a járadékok szabályozására vonatkozó elképzelések már belátható közelségben vannak, kevésbé okoz problémát ezek figyelembevétele. Így például, jelenlegi tudásunk szerint a 0 százalék technikai kamatláb beépítése alkalmazható.

A fentiekből is egyértelműen következik, hogy a Kerekasztalnak fel kell hívnia a döntéshozók figyelmét: alapvető kérdéseket kell tisztázni szoros határidőn belül annak érdekében, hogy a 2013. évi változásokra fel lehessen készülni.

4. Az öregségi és rokkantsági nyugdíjrendszerről*

Hagyományos megközelítésben a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer feladata a kieső munkajövedelem valamilyen arányú pótlása, a jövedelemkiesés fő oka pedig a megöregedés, az özvegyé (árvává) válás és a keresőkorban bekövetkező (betegség vagy baleset miatti) megrokkulás. A hazai társadalombiztosítás máig is együtt, egy rendszerben kezeli ezeket a kockázati tényezőket. A különböző okok miatt keletkező jogosultságok és az ezekre visszavezethető ellátások elkülönített számbavétele statisztikailag megoldott, így a rendszer napi működőképessége jelenleg is biztosítva van. A járulékfedezet azonban közös, így az ellátási feladatok közötti újraelosztás nem mutatható ki, ami ezért átláthatatlan. Az is csökkenti a tisztánlátás lehetőségét, hogy azok a magánnyugdíjpénztárak, amelyek igénybe vételét 1998 óta a törvény kötelezően előírja (a továbbiakban a rövidség kedvéért: második pillér), nem kezelnek sem rokkantsági, sem özvegyi kockázatot.¹ Általában sem a biztosítottak, sem munkáltatóik nincsenek tisztában azzal, hogy tulajdonképpen milyen célokra fizetik a munkajövedelem egy része után – örökösen változó százalékos arányban – kivetett járulékot.

Ezért gyakran vitatják, hogy mire vezethető vissza a jelenlegi társadalombiztosítási nyugdíjrendszer hiánya (legnagyobb tételén, a második pillérbe áramló, a költségvetés által kötelezően megtérítendő járulékon túlmenően) – vajon a demográfiai „öregedésre”, azaz az élettartam hosszabbodására, vagy az alacsony szintű járulékfizetői foglalkoztatottságra, vagy a „túláságosan bőkezű” öregségi nyugdíjra, vagy a rokkantnyugdíjasok kiemelkedően magas számára és arányára. A vita azonban nem lehet eredményes, mert a közös járulékfedezet felosztása csak önkényes feltevésekre támaszkodhat. A valóságban egyfelől a megöregedés, másfelől a keresőkori betegség vagy baleset egymástól nagyon is különböző, ezért eltérő kezelést igénylő, kétféle kockázat.²

Az öregségi nyugdíj mindenkit érint, aki bizonyos életkort elér. A keresőkori járulékfizetésen alapuló, biztosítási jellegű öregseginyugdíj-rendszertől azt kívánjuk, hogy az öregségi nyugdíj legyen arányos a befizetett járulékkal. A kettő

* | A Kerekasztal 2009. június 18-i ülésén megtárgyalta és elfogadta.

1 | A második pillérben felhalmozott személyes vagyoni nyugdíjba vonulásig tartó örökölhetősége nem azonos az özvegyi kockázat kezelésével, mert a nyugdíjba vonulás után az örökölhetőség megszűnik, és mert a pénztári tag döntésére van bízva az is, hogy kik legyenek az örökösök, meg az is, hogy nyugdíjazáskor egy vagy két életre szóló járadékot választ-e.

2 | Mindkét kockázat esetében fennáll a túlélő hátramaradók bizonyos mértékű jogosultsága, ezért az özvegyi nyugdíjat talán nem szükséges külön kezelni, továbbra is be kellene számítani mind az öregségi, mind a rokkantsági nyugdíj kockázatába.

egyenlőségét azonban csak hosszmetsetben, az életpálya egészére értelmezve lehet megkövetelni. Vagyis azt várjuk, hogy az életjáradék (a keresőkor teljes tartama alatt befizetett járadék) legyen egyenlő az életjáradékkal (a nyugdíjas életszakasz teljes tartama alatt élvezett öregségi nyugdíjjal), természetesen jelenértékben, vagyis például a nyugdíjba vonulás időpontjára kamatolt, illetve diszkontált értéken. Ezt az egyenlőséget természetesen csak csoportokra (például az azonos évben születettek) vagy a biztosítottak összességére lehet kiszámolni, egyénekre nem, hiszen az egyéni élettartam bizonytalan, senki sem tudhatja, ki mennyi ideig él. Ezért van szükség öregséginyugdíj-biztosításra, amelynek résztvevői a hosszú élet vagy korai halál kockázatát osztják meg egymással. Egy ilyen, hosszmetsetben korrekt és kiegyensúlyozott öregséginyugdíj-biztosítási rendszer keresztmetsetben – vagyis egymást követő naptári években és időszakokban – szükségszerűen többletet és/vagy hiányt produkál, a demográfiai (korábbi születési) ciklusok levonulásával³ és a változó foglalkoztatottsággal párhuzamosan.

Ezzel szemben a megrokkulás, a keresőkorban jelentkező, teljes vagy részleges munkaképtelenség csak viszonylag keveseket érint.⁴ Esetükben viszont nem lehet a biztosítási korrektséget hosszmetsetben, vagyis az életpályán értelmezni. A harmincéves korban jelentkező szklerózis multiplex áldozatainak, a negyvenévesen munkahelyi vagy közlekedési balesetet szenvedőknek, az ötvenévesen veseműtéten vagy végtag-amputáción átesetteknek az ellátását nyilvánvalóan nem lehet (kizárólag vagy elsősorban) attól függővé tenni, hogy ezt megelőzően mennyi járadékot fizettek (a harmincévesek keveset, a negyvenévesek valamivel többet, az ötvenévesek még többet, de ők sem eleget). Ezekre a kockázatokra is jellemző azonban, hogy egyénenként nem mérhetők fel, nem láthatók előre, itt is biztosításra van szükség.⁵ A biztosítási korrektség itt csak keresztmetsetben értelmezhető és valósítható meg, vagyis azt kívánhatjuk, hogy adott naptári időszak átlagában a kockázatviselők összessége által befizetett járadék fedezze a kárösszeget, vagyis az ellátások költségét.

Egy ilyen, keresztmetsetben korrekt és kiegyensúlyozott rokkantbiztosítási rendszert hosszmetsetben – vagyis egyénekre, esetleg csoportokra – nézve, elkerülhetetlen, hogy egyesek számára többlettel, mások számára pedig hiánnyal jár.

3 | Jelenleg a demográfiai helyzet kivételesen kedvező: a második világháborút követési születési csúcs (*baby boom*) gyermekei még, az ő gyermekeik már keresőképes korban vannak. (Más kérdés a keresőképes korúak alacsony foglalkoztatottsága.) Mégis egyes országok – például az Egyesült Államok – máris felemelték a járadékkulcsot, hogy a jelenlegi többletekből tartalékot képezzenek a majdani hiányokra.

4 | 2008 óta rokkantsági nyugdíj megállapítására csak akkor kerül sor, ha az egészségkárosodott személy nem rehabilitálható, ellenkező esetben adott időtartamra rehabilitációs járadékra tarthat igényt. A két elnevezés azonban nem indokolja, hogy makrogazdasági és biztosítási szempontból ezeket megkülönböztessük, a rehabilitációs járadék fedezetét is a rokkantsági biztosítás keretében kellene kezelni.

5 | Egyes véleményekkel ellentétben a rokkantak, illetve a rehabilitálandók ellátása sem rászorultsági alapon nyugvó „szociális ellátás”, hiszen a kockázatban mindenki osztozik.

Vannak, akik sokkal többet kapnak, mint amennyit fizettek, míg mások, akik egész keresőkorukban fizettek, nem kapnak érte semmit. Az utóbbiak a szerencsések, hasonlóan azokhoz az autósokhoz, akik nem okoztak, illetve nem szenvedtek balesetet, miközben fizették a biztosítást. Ennek nem mond ellent, hogy a szükséges járulék mértékét itt is az életpálya egészét figyelembe vevő, biztosításmatematikai szempontból korrekt módon kell meghatározni.

A tisztánlátás érdekében – a kétféle kockázat alapvető különbsége miatt, valamint a társadalombiztosítási és a második pillér eltérő kockázatkezelésére tekintettel is – kívánatos, hogy egy távlatos nyugdíjreform a jelenleg egységes társadalombiztosítási nyugdíjrendszert két, a jelenlegihez hasonlóan kötelező, világosan elkülönülő alrendszerre bontsa: egy öregségi és egy rokkantsági-ra. Mivel a folyósított ellátások jogcímei jelenleg is láthatók, valójában „csak” a járulékfedezet megbontása, ebből következően a többlet és hiány kimutatása szükséges – ami azonban nem csekély feladat, alapos aktuáriusi szakértelmet és elmélyült szakmai munkát igényel.

Ahhoz ugyanis, hogy mindkét alrendszer a maga sajátos módján biztosítási szempontból korrekt legyen, a járulékfedezetek meghatározásánál figyelembe kell venni a két alrendszer közötti, valamint a társadalombiztosítási és a második pillér közötti kölcsönös összefüggéseket is.

Ha csökken a rokkantsági ellátást igénybe vevők száma és korosztálynkénti aránya – mint reméljük és próbáljuk előmozdítani –, akkor megnövekszik az „öregségi kockázat”, többen érik meg munkaképesen az öregségi nyugdíj korhatárát. Az arányok feltehetően változni fognak az időben, már csak a foglalkoztatási lehetőségek változása miatt is. Valószínű tehát, hogy a járulékfedezeteket időnként – bár lehetőleg nem túl gyakran és nem politikai indíttatásra – felül kell majd vizsgálni.

Nem mindegy, hogy a megrokkantak életük végéig „rokkantnyugdíjasok” maradnak, és lényegében mindvégig „rokkantellátást” élveznek (csak statisztikailag átminősülnek „korhatár felettinek”, mint jelenleg), vagy az öregségi korhatár elérésekor öregségi nyugdíjat állapítanak meg számukra. Az előbbi esetben a rokkantsági járuléknak halálig tartó ellátást kell fedeznie, és az öregségi járulék csak a nem rokkantak öregségi nyugdíjára szolgál. Az utóbbi esetben viszont a rokkantnyugdíj után öregségi járulékot kell fizetni, és nyilván ennek a fedezete is csak a rokkantbiztosítási járulék lehet, a rokkantságra háruló járulékteher azonban a két esetben nem azonos. Ebben a kérdésben jelenleg nincs szakmai egyetértés a szétválasztást támogató szakértők között sem. Annyi bizonyos, hogy a döntéshez nemcsak az adminisztratív egyszerűséget, hanem az igazságosságot és a biztosítási korrektséget is mérlegelni kell majd.

Ha a második pillér továbbra sem tartalmazza a rokkantsági kockázatot, akkor nem tartalmazhatja a jelenlegi közös járulékfedezetnek a rokkantságra jutó részét sem.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer két alrendszerre bontása nem kíván két intézményi rendszert, két hatóságot és/vagy

adminisztratív apparátust. A járulékfedezet megosztása bizonyosan jár némi többletköltséggel a meglévő intézményi felépítésen belül is, de ez biztosan elenyésző ahhoz képest, amit a megkettőzés jelentene. Ebben teljes az egyetértés a szétválasztást támogató szakértők között. Megosztanak a vélemények arról, hogy a két rendszert két elkülönült pénzügyi alapon kellene-e kezelni, vagy sem – ebben a kérdésben további alapos szakértői vizsgálatokra lenne szükség.

*

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal az itt leírtakkal kapcsolatban a következőket tartja szem előtt.

1. A Kerekasztal kívánatosnak tartja, hogy egy távlatos nyugdíjreform keretében az öregségi és a rokkantsági (rehabilitációs) kockázat járulékfedezetét külön állapítsák meg. Ezt kívánná a tisztánlátás mind a makrogazdasági újraelosztási arányok, mind az egyes munkáltatók és munkavállalók szempontjából.
2. A rokkantbiztosítási alrendszer kidolgozása, teljes körű rendezése nem a Kerekasztal feladata. Így nem kíván állást foglalni abban a kérdésben sem, hogy a rokkantak (rehabilitálandók) is fizessenek-e öregséginyugdíj-járulékot, és így a korhatár elérésekor öregségi nyugdíjasokká váljanak, vagy – a jelenlegihez hasonlóan – életük végéig rokkantnyugdíjasok maradjanak-e. Az alapelvek és a feladatok kitűzését követően ennek részletes kidolgozása már egy jövőben megalakuló másik munkacsoportra vár.
3. Mindezen megfontolások miatt a Kerekasztal társadalmi és gazdasági hatásvizsgálata alapvetően az öregségi nyugdíjra korlátozódik, ahol a rokkantnyugdíjakat a jelenlegivel azonosnak feltételezi, bár némi javulást figyelembe vesz.

5. A rokkantnyugdíjasok állományára és halandóságára vonatkozó előrebecslések

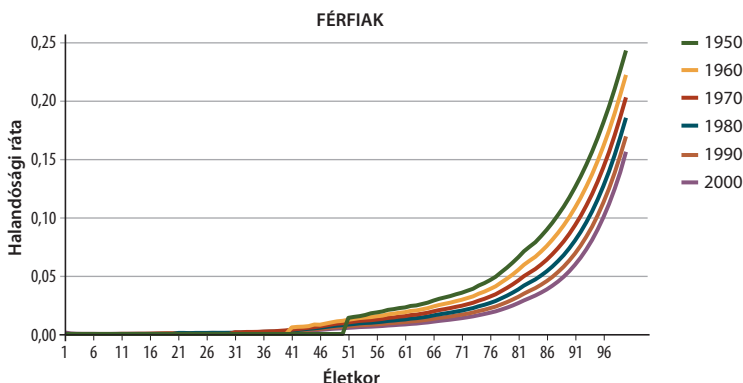
A BECSLÉSEK LEÍRÁSA

Halandósági ráták

Annak érdekében, hogy becslésünk megfeleljen a népesség-előrejelzésnek, a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal által használt demográfiai modell (Hablicsek László munkája) feltételezéseiből indultunk ki. Az átmenet-valószínűségi mátrix alapján elvégeztük a rokkantnyugdíjasok halandósági rátájának elemzését. Azt tapasztaltuk, hogy a rokkantnyugdíjasok halandósági rátája lényegesen magasabb, mint a teljes népességé. Kiszámítottuk a rokkantnyugdíjasok és a teljes népesség halandósági rátáinak korszecifikus arányát, és a kapott adatokat kiegyenlítettük. A kapott arányok alapján korrigáltuk a demográfiai modell halandósági rátáit, és a rokkantnyugdíjasokra, illetve a népesség többi tagjára vonatkozóan két különböző halandósági táblázatot használtunk.

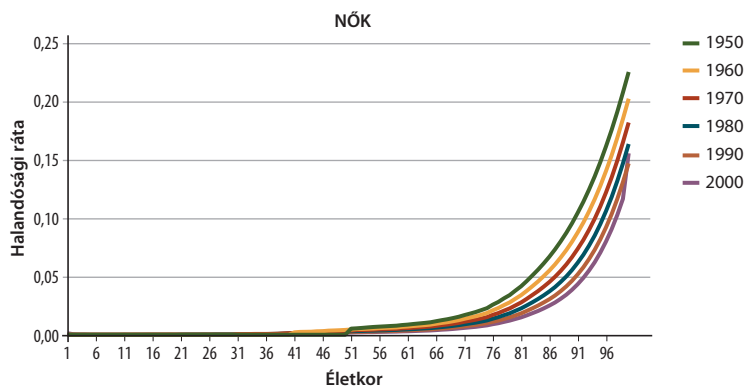
Szemléltetési céllal az 1. ábra korszecifikus halandósági rátákat tartalmaz a Hablicsek által készített demográfiai modellből kiválasztott kohorszokban, a 2. ábra pedig a rokkantnyugdíjasok és a népesség többi tagjának halandósági rátái közti arányokat mutatja be.

1. ábra | Férfi- és női halandósági ráták évjáratonként (folytatás a következő oldalon)

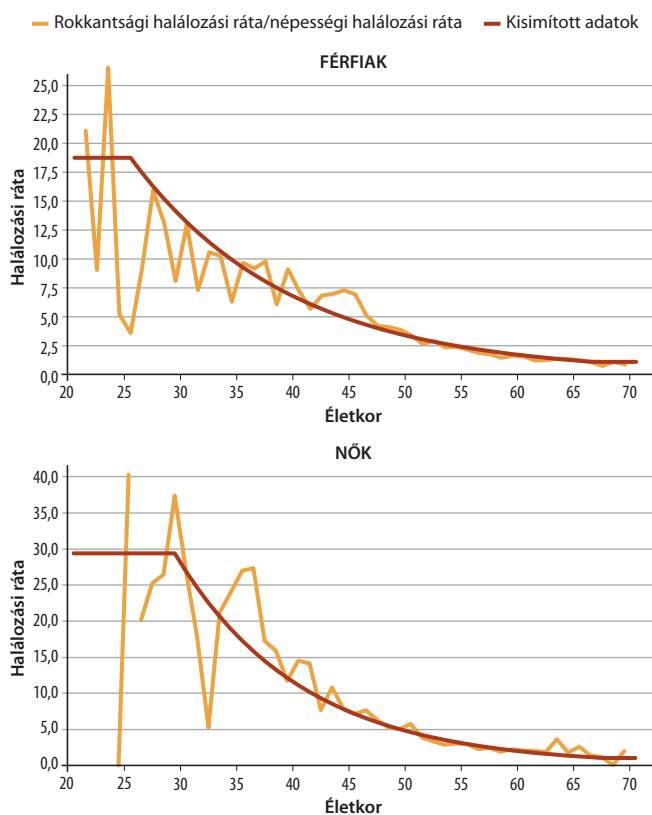
Forrás: Hablicsek László modelljei.

1. ábra | Férfi- és női halandósági ráták évjáratonként (folytatás az előző oldalról)

Forrás: Habcsek László modelljei.

2. ábra | A rokkantsági halálzási ráta eltérése a teljes népességtől

Forrás: A Deloitte Zrt. számításai.

Rokkantsági ráták

A rokkantsági rátákat az átmenet-valószínűségi mátrixból vezettük le. Figyelembe kellett vennünk ugyanakkor a (2004. évi adatokból felépített) átmenet-valószínűségi mátrix és az előrejelzés kezdete közötti hároméves különbséget. Ebben a három évben jelentősen csökkent az új rokkantsági nyugdíjasok népességen belüli aránya. Ezért egységesen, 78 százalékos tényezővel korrigáltuk a rokkantsági rátákat. Ez a százalékos érték a 2007-ben és 2004-ben regisztrált rokkantsági ráták átlagának felel meg, amelyet az új rokkantnyugdíjasok számával súlyoztunk (azaz az egyes évekre vonatkozó rokkantsági rátákat úgy számítottuk ki, hogy az új rokkantnyugdíjasok számát elosztottuk a teljes népesség számával).

Az új rokkantnyugdíjasok rokkantsági kategóriák szerinti megoszlása

Az egyes rokkantsági kategóriák részesedését a rokkantnyugdíjasok számára vonatkozó adatokból vezettük le (1. táblázat).

1. táblázat | Rokkantsági nyugdíjasok számának alakulása rokkantsági kategóriánként,* 2000–2007 (ezer fő)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Nyugdíjkorhatár fölötti rokkantnyugdíjasok</i>								
III. kategória	295	288	291	294	298	302	307	311
I. és II. kategória	42	40	41	42	43	43	44	45
Összesen	337	328	332	335	340	345	352	356
<i>Nyugdíjkorhatár alatti rokkantnyugdíjasok</i>								
III. kategória	348	367	378	385	386	383	377	368
I. és II. kategória	81	84	83	82	80	78	76	74
Összesen	429	451	461	467	466	461	453	442

* III. rokkant, de nem teljesen munkaképtelen, II. teljesen munkaképtelen, de mások gondozására nem szorul, I. teljesen munkaképtelen, és mások gondozására szorul.

Forrás: ONYF.

A részesedéseket egy adott rokkantsági kategóriába (I., II. vagy III.) tartozó, nyugdíjkorhatár alatti rokkantnyugdíjasok számának az összes nyugdíjkorhatár alatti rokkantnyugdíjas számához viszonyított arányaként határoztuk meg a 2007. évi adatok alapján (2. táblázat). Nem álltak rendelkezésre külön az I. és külön a II. kategóriára vonatkozó adatok. Ezért feltételeztük, hogy a rokkantnyugdíjasok egyenlően oszlanak meg e két kategória között.

2. táblázat

A rokkantsági nyugdíjasok százalékos megoszlása kategóriánként

Kategória	Százalék
I.	8,4
II.	8,4
III.	83,3

Forrás: ONYF, Deloitte.

AZ ORSZÁGOS NYUGDÍJBIZTOSÍTÁSI FŐIGAZGATÓSÁG
TÁJÉKOZTATÓJA A REHABILITÁCIÓS JÁRADÉKRÓL
(Kivonat)

Rehabilitációs járadékra a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvény szerint bejelentett magyarországi lakóhellyel rendelkező személy jogosult, aki

- 50–79 százalékos mértékű egészségkárosodást szenvedett, és ezzel összefüggésben foglalkoztatásra rehabilitáció nélkül nem alkalmas, és
- keresőtevékenységet nem folytat, vagy
- a keresete, jövedelme legalább 30 százalékkal alacsonyabb az egészségkárosodás bekövetkezését megelőző négy naptári hónapra vonatkozó keresete, jövedelme havi átlagánál (2009. július 1-jétől akinek az egészségkárosodása a szolgálati idejét megelőzően keletkezett, annak az igénybejelentés időpontját megelőző négy naptári hónapra vonatkozó keresetét kell vizsgálni), továbbá
- rehabilitálható,
- a rokkantsági nyugdíjhoz az életkora szerint szükséges szolgálati időt megszerezte, és
- nem részesül egyéb társadalombiztosítási, pénzbeli egészségbiztosítási, nyugdíjszerű rendszeres vagy munkanélküli-ellátásban.

2009. augusztus 31-ét követően megállapításra kerülő ellátás esetében az EGT-tagállamban, illetve szociálpolitikai vagy szociális biztonsági egyezményrel érintett tagállamban végzett keresőtevékenységet és az ott szerzett keresetet, jövedelmet is vizsgálni kell az ellátás megállapításánál.

Rehabilitációs járadékra nem jogosult az, aki

- öregségi nyugdíjban, előrehozott öregségi nyugdíjban, csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíjban, karkedvezményes nyugdíjban, rokkantsági nyugdíjban, öregségi járadékban, munkaképtelenségi járadékban, özvegyi járadékban, növelt összegű öregségi, munkaképtelenségi és özvegyi járadékban, korbetöltés címén járó özvegyi nyugdíjban, rokkantság címén járó özvegyi nyugdíjban, vagy
- bányásznyugdíjban, korengedményes nyugdíjban, egyes művészeti tevékenységet folytatók öregségi nyugdíjában, szolgálati nyugdíjban, polgármester öregségi nyugdíjában vagy közszolgálati járadékban, vagy
- terhességi-gyermekágyi segélyben, gyermekgondozási díjban, táppénzben, baleseti táppénzben, vagy
- munkanélküliség esetére járó ellátásban, az EGT-tagállamban, illetve szociálpolitikai vagy szociális biztonsági egyezményrel érintett államban megállapított munkanélküliség esetére járó ellátásban, vagy
- átmeneti járadékban, rendszeres szociális járadékban, bányász dolgozók egészségkárosodási járadékában, rokkantsági járadékban, vagy
- a hadigondozottak és nemzeti gondozottak pénzbeli ellátásaiban, a nemzeti helytállásért elnevezésű pótlékban részesül.

Az igénybejelentő laphoz az egészségkárosodás mértékének a megállapításához csatolni kell az orvosi dokumentációkat is:

- az egészségi állapotra, gyógykezelésre, rehabilitációra vonatkozó összefoglaló adatokat tartalmazó háziorvosi, kezelőorvosi véleményt („Beutaló”),
- ha korábban részesült egészségügyi ellátásban, az erről szóló zárójelentést,
- ha foglalkoztatott, a foglalkozás-egészségügyi alapszolgáltatás orvosának (üzemorvos) tájékoztatóját a munkaköri feladatairól, a munkavégzés körülményeiről, kockázati viszonyairól, arról, hogy egészségi állapota alapján a jelenlegi munkakörében tovább foglalkoztatható-e.

Az egészségkárosodás mértékét és a rehabilitálhatóságot az Országos Rehabilitációs és Szociális Szakértői Intézet (a továbbiakban: ORSZI) állapítja meg. Az ORSZI a nyugdíj-biztosítási igazgatási szerv megkeresésére komplex minősítést végez, és szakhatósági állásfoglalást ad az igénylő

- egészségkárosodásának mértékéről,
- szakmai munkaképességéről,
- a rehabilitálhatóságról, a rehabilitáció lehetséges irányáról, a rehabilitációs szükségletekről, valamint az ehhez szükséges időtartamról, illetőleg
- arról is, ha nem rehabilitálható.

A nyugdíj-biztosítási igazgatási szerv eljárása során az ORSZI szakhatósági állásfoglalásához kötve van.

A járadék attól a naptól állapítható meg, amelytől valamennyi jogosultsági feltétel teljesült, de legkorábban az igénybejelentés napjától. Amennyiben az igénylő azon a napon terhességi-gyermekágyi segélyben, gyermekgondozási díjban, táppénzben, baleseti táppénzben részesül, a rehabilitációs járadék az ellátás megszüntetésének a napjától állapítható meg.

A rehabilitációs járadék összegét a III. csoport szerint járó rokkantsági nyugdíjjal megegyező módon kell megállapítani. Az ellátás összege, a magánnyugdíj-pénztári tagságtól függetlenül, megegyezik a III. csoport szerint járó rokkantsági nyugdíj összegének 120 százalékaival.

2009. július 1-jétől a rokkantsági nyugdíj felülvizsgálatát követően megállapított rehabilitációs járadék összege nem lehet kevesebb a jogosultság utolsó hónapjára járó rokkantsági nyugdíj összegénél.

A rehabilitációs járadék a rehabilitációhoz szükséges időtartamra, de legfeljebb három évre állapítható meg. A hároméves időtartam nem hosszabbítható meg. Ha a rehabilitáció a maximális időtartam lejártáig sem volt sikeres, akkor a járadékos egészségi állapotától függően rokkantsági nyugdíjra vagy munkanélküli-, szociális ellátásra válhat jogosulttá.

A rehabilitációs járadékra jogosult a rehabilitáció sikeres megvalósítása érdekében az állami foglalkoztatási szervvel együttműködésre köteles. Ennek keretében írásbeli megállapodásban kell vállalnia, hogy teljesíti a rehabilitációs megállapodás mellékletében meghatározott rehabilitációs tervben foglaltakat. A megállapodás elsősorban a munkaképesség helyreállításához szükséges szolgáltatásokra, vállalásokra épül, azaz rögzítésre kerül, hogy az ellátásban részesülő személynek mit kell megtennie azért, hogy ismét munkába tudjon állni, illetve, hogy ehhez milyen állami segítséget kap.

A megállapodás tartalmazza például, hogy

- a járadékos vállalja az együttműködési kötelezettség teljesítését, valamint elfogadja a számára felajánlott megfelelő munkahelyet, valamint térítési kötelezettséggel nem járó képzési lehetőséget, továbbá

- az önálló munkahelykeresés formáit,
- a járadékos részére nyújtandó rehabilitációs szolgáltatásokat, valamint
- a rehabilitációs járadékban részesülőnek az állami foglalkoztatási szervnél történő jelentkezési gyakoriságát, a kapcsolattartás módját.

Az együttműködési kötelezettség teljesítése a járadék folyósításának feltétele.

A rehabilitációs járadékot a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság folyósítja. A járadék összegéből nyugdíjjáruelket kell fizetni, ezért a rehabilitációs járadék folyósításának időtartama nyugdíjra jogosító szolgálati időnek minősül.

Adózás szempontjából a rehabilitációs járadék a rokkantsági nyugdíjjal esik egy tekintet alá. Egészségügyi ellátásra a járadékban részesülők a rokkantsági nyugdíjasokhoz hasonló módon jogosultak.

A járadékban részesülő 10 munkanapon belül köteles értesíteni az állami foglalkoztatási szervet, ha

- az egészségi állapotában tartós rosszabbodás következett be, illetve
- keresőtevékenységet folytat, vagy keresete, jövedelme megváltozott, illetve
- a rehabilitációs megállapodás alapjául szolgáló körülményeiben egyéb lényeges változás következett be.

A járadék összegét 50 százalékkal csökkenteni kell, ha keresőtevékenység folytatása esetén a járadékban részesülő személynek 3 egymást követő hónapra vonatkozó – a személyi jövedelemadóval és járulékokkal csökkentett – keresetének, jövedelmének havi átlaga meghaladja

- a rokkantsági nyugdíj alapját képező havi átlagkereset összegének 90 százalékát, illetve annak a megállapítást követően a rendszeres nyugdíjemelések mértékével növelt összegét,
- de legalább a mindenkori kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegét.

2009. augusztus 31-ét követően az EGT-tagállamban, illetőleg szociálpolitikai vagy szociális biztonsági egyezményvel érintett tagállamban végzett keresőtevékenységet és az ott szerzett keresetet, jövedelmet is figyelembe kell venni. Ezzel kapcsolatban a nyugdíjasnak bejelentési kötelezettsége van, aminek elmaradása esetén az esetleges jogalap nélkül kifizetésre kerülő nyugellátás teljes összegének visszafizetésére kötelezhető.

Megszűnik a rehabilitációs járadékra való jogosultság, ha a járadékos

- kérte,
 - az ellátás időtartama letelt,
 - három naptári hónapot meghaladóan, egybefüggően külföldön tartózkodik, vagy bejelentett magyarországi lakóhelye megszűnik,
 - keresőtevékenység folytatása esetén a járadékban részesülő hat egymást követő hónapra vonatkozó keresetének havi átlaga meghaladja a rokkantsági nyugdíj alapját képező havi átlagkereset összegének 90 százalékát, illetve annak a megállapítást követően a rendszeres nyugdíjemelések mértékével növelt összegét, de legalább a mindenkori kötelező legkisebb munkabér összegét (2009. augusztus 31-ét követően az EGT-tagállamban, illetőleg szociálpolitikai vagy szociális biztonsági egyezményvel érintett tagállamban végzett keresőtevékenységet és az ott szerzett keresetet, jövedelmet is figyelembe kell venni),
 - egészségi állapotában olyan tartós rosszabbodás következik be, amely rehabilitációját lehetetlenné teszi,
-

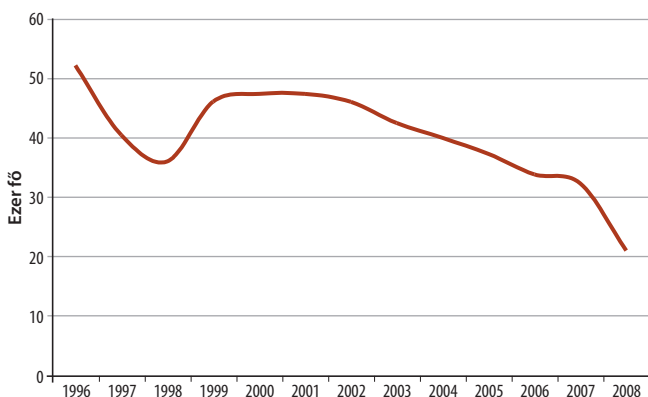
- a rehabilitációs megállapodásban foglalt kötelezettségeit felróható módon nem teljesíti,
- az elrendelt felülvizsgálaton nem vett részt, vagy nem járult hozzá a szükségesnek tartott vizsgálatok elvégzéséhez.

Az igény érvényesítésére, a jogorvoslatra, a jogalap nélkül felvett ellátás megtérítésére, a járadékból történő levonásra – ha a rehabilitációs járadékról szóló törvény másképpen nem rendelkezik – a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló törvény rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

A rehabilitációs járadék iránti igényt elutasító határozat jogerőre emelkedését követő 12 hónapon belül előterjesztett újabb igénybejelentést csak akkor kell elbírálni, ha a döntés kiadására azért került sor, mert az egészségkárosodás nem érte el a jogszabályban meghatározott mértéket, és a rendelkezésre álló egészségügyi dokumentáció alapján megállapítható, hogy az igénylő egészségi állapotában az elutasítást követően tartós rosszabbodás következett be.

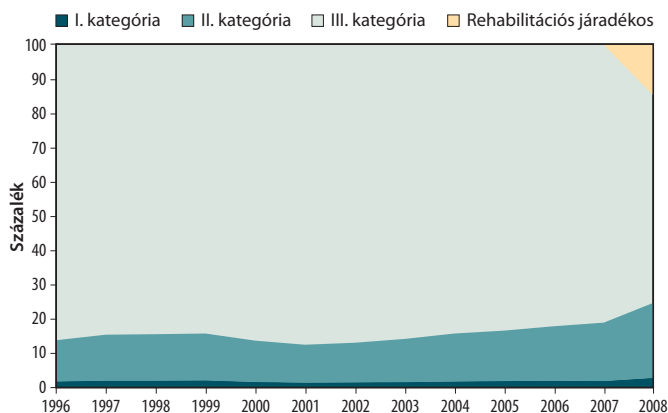
A KEREKASZTAL ROKKANTAKRA VONATKOZÓ ELŐREBECSLÉSEI

A rokkantnyugdíjasok jövőbeli állományának becslése a jelenleg ismert tendenciákon alapul. Eszerint, amint a 3–5. ábrán látható, az utóbbi néhány évben már csökkenni kezdett az új megállapítású rokkantnyugdíjazás – ami sok esetben kényszerű menekülőpályát jelentett a kilátástalan munkaerő-piaci helyzet elől – eddigi nagy volumene, nőtt a megállapításkori átlagos életkor, és a legenyhébb, III. kategória részaránya is valamelyest alacsonyabbá vált.¹

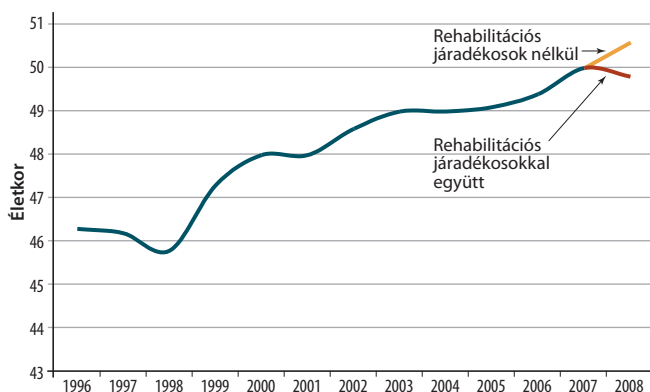

3. ábra | Az adott évben újonnan megállapított rokkantnyugdíjasok számának alakulása, 1996–2008 (ezer fő)

1 | 2008-ban bevezették az új *rehabilitációs járadék* fogalmát is, amelynek megjelenését láthatjuk a 4–5. ábrán.

4. ábra

Az új megállapítású rokkantnyugdíjasok kategóriái szerinti százalékos megoszlása, 1996–2008

5. ábra

Az új megállapítású rokkantnyugdíjasok átlagos nyugdíjazási életkora, 1996–2008

A másik alapvető feltételezésünk a rokkantnyugdíjasok jövőbeli alakulásával kapcsolatban az, hogy eltérő halandósági mutatókat veszünk figyelembe úgy, hogy feltételezzük: az általános demográfiai előrejelzések halandósági átlagához képest a rokkantak valamelyest előbb, a nem rokkantak valamelyest később halnak meg. Ez természetesen némi egyszerűsítés, de a valóságot tükrözi.

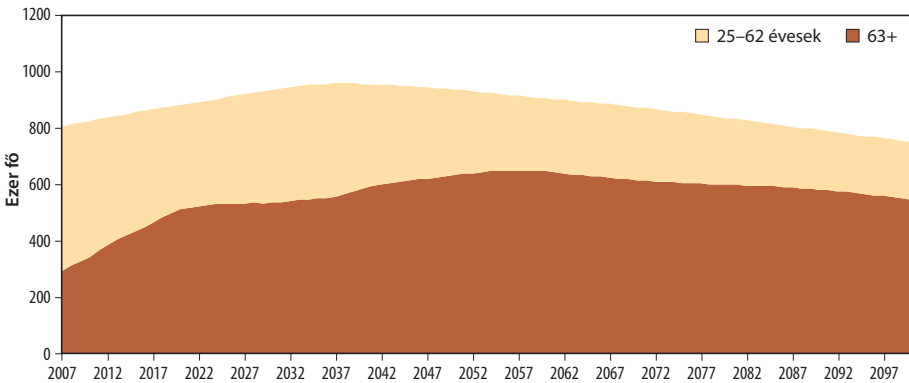
Mindezt és a kiinduló állapotot figyelembe véve, a modellszámítások azt tartalmazzák, hogy az időszak egészében nem tér el jelentősen a rokkantnyugdíjasok száma a 800 000-tól. Ez egyébként ma a teljes népesség 8 százalékát jelenti, de 2050-re meghaladja a 10 százalékot (és a rokkantnyugdíjasok száma az öregségi nyugdíjasok számának 40-50 százalékát teszi ki a vizsgált időszakban). A kiinduló állapotban ugyanis a nyugdíjkorhatárnál fiatalabb rokkantnyugdíjasok jelentik a teljes rokkantnyugdíjas-állomány körülbelül 60 százalékát, s emiatt – bár, amint említettük, valamelyest rosszabb halandóságot tételezünk fel – igen sokáig tart az állományhatás. A viszonylag fiatalon, 40-50 éves kor körül rokkanttá vált emberek igen sokáig rokkantnyugdíjasok maradnak (hiszen a szabályok szerint az öregségi korhatár elérésével is változatlan marad

a státusuk). Ezért látjuk a 6. ábrán azt, hogy míg a korhatárnál fiatalabb, új megállapítású rokkantnyugdíjasok száma fokozatosan csökken, az idősebbeké még igen sokáig nő, s így a kettő együtt alig csökkenhet (sőt a következő 30-35 évben még növekszik is).

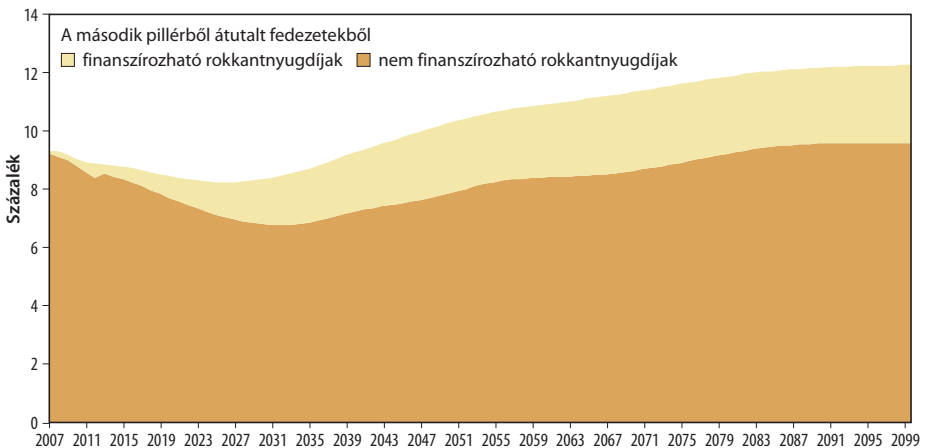
Ahogy az a korábbiakban is kifejtettük, a rokkantnyugdíjak rendszerének az öregségnyugdíj-rendszerről történő leválasztását alapvető jelentőségűnek ítéljük. A tisztánlátás érdekében fontosnak tartjuk, hogy a bérekből elkülönítetten és nevesített módon történjen a rokkantnyugdíjak forrásául szolgáló járulékok beszedése. Ennek tervezéséhez jó támpontul szolgálhatnak a modelleredmények.

A 7. ábra azt mutatja, hogy a rokkantnyugdíjrendszer becsült kiadásainak összege a tárgyévi bruttó keresetek százalékában a jelenlegi 9,3 százalék szintről az évszázad végére 12 százalék körüli szintre emelkedhet. De mivel – a jelenlegi

6. ábra | A rokkantnyugdíjasok számának várható alakulása (ezer fő)

7. ábra | A rokkantnyugdíj-kifizetések alakulása a tárgyévi bruttó bértömeg százalékában

rendszer sajátosságait figyelembe véve – azt feltételezzük, hogy a magán-nyugdíjpénztári tagok a megrokkánáskor átviszik a társadalombiztosítási rendszerbe az addig felgyűlt egyéni fedezeti összegeket, a rokkantnyugdíjrendszer kiadásainak egy része a második pillérből átutalt összegekből lenne finanszírozható. A számítások szerint a második pillérből átutalt fedezet a jelenlegi 1-2 százalék helyett az összes rokkantnyugdíj-kiadásnak legfeljebb a 20 százalék körüli részét fedezheti. Következésképpen a maradék részt kellene a mindenkori járulékbevételekkel fedezni. A század közepéig eszerint a bruttó bérek körülbelül 7,5 százalékát jelentő járulék megfelelő fedezeteket jelentene a tervezett rokkantnyugdíjak finanszírozására.

Megjegyezzük, hogy ha a jövőben is összemosódna a rokkantnyugdíjak és a nem rokkantnyugdíjak forrásául szolgáló járadékok finanszírozása, a becslések szerinti rokkantnyugdíjrendszer kiadásai a járulékok jelenlegi szintjének mind nagyobb hányadát emészténék fel, növelve ezzel az első pillér hiányát. Az évszázad végén, ha az adott évi rokkantnyugdíj-kiadásra elkülönítjük a szükséges járulékbevételeket (azaz úgymond a rokkantnyugdíj-alrendszer „egyensúlyát” helyeznénk előtérbe), akkor a nem rokkantnyugdíjra szánt kiadásoknak már 44 százalékát kellene a járulékbefizetéseken túli költségvetési finanszírozásokból fedezni. Ez a költségvetési forrásokból finanszírozandó hiány már az évszázad közepére elérné a GDP 3 százalékának megfelelő összeget, s az évszázad végére már közel 6 százalék lenne.

6. ♣ Társadalmi-demográfiai előreszámítások a nyugdíjrendszer átalakításának modellezéséhez. Előreszámítási rendszer és adatbázis

Hablicsek László

BEVEZETŐ

A 21. század egészére szóló társadalmi-demográfiai előreszámítások a nyugdíjreformhoz kapcsolódó modellezési munkálatokhoz készültek. Az előreszámítások közvetlen célja makrobebecslések készítése a hosszú távú nyugdíjmodellezés és hatásvizsgálat részére, tágabb értelemben pedig a jövő társadalmi-demográfiai keretének felvázolása, amivel minden nyugdíjreformnak számolnia kell.

Természetesen azt nem tűzhettük ki célul, hogy minden részletre kiterjedő társadalmi helyzetképet vázoljunk. Feladatunkat ebben a munkaszakaszban hat területre szűkítettük.

1. NÉPESSÉG-ELŐRESZÁMÍTÁS. Ez a klasszikus demográfiai előrebecslés, ami bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisek nyomán mekkora lesz az adott nemű, életkorú népesség száma egy jövőendő évben. A számítások 2001-től 2100-ig szólnak, férfiakra és nőkre, 0 és 120 éves kor között korévenként adják meg a létszámokat. A számítások kiterjednek a népesség változását előidéző eseményekre is (születések, halálozások, vándorlások). A számítások „melléktermékei” az előrevetített halandósági táblák, amelyek nélkülözhetetlenek a nyugdíjmodellezés biztosításmatematikai részleteihez.
2. ISKOLÁZOTTSÁGI ELŐRESZÁMÍTÁS. Ez a klasszikus demográfiai előrebecslés legfontosabb kiterjesztése, ami bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisek nyomán mekkora lesz az adott nemű, életkorú és befejezett legmagasabb iskolai végzettségű népesség száma a jövőendő években. Öt iskolai végzettségi fokozatot különböztettünk meg: nincs nyolc osztálya, nyolc osztályt végzett, szakiskolát végzett, gimnáziumban vagy szakközépiskolában érettségizett, főiskolai vagy egyetemi diplomát szerzett. Az iskolai végzettség rendkívül erős befolyásoló tényező, az előreszámítás lehetőséget ad arra, hogy számoljunk a folyamatban lévő közép- és felsőfokú iskolázási expanzió rövid és hosszú távú hatásaival.
3. MUNKAERŐ-KÍNÁLATI ELŐRESZÁMÍTÁS.¹ A gazdaságilag aktív népességet számítja előre, ami a foglalkoztatottak és az álláskeresők együttese (ennek érté-

1 | A Kerekasztal hatásvizsgálati tevékenysége (lásd 7. melléklet) során a munkaerő-kínálati előrejelzéseknek az itt szereplőhöz képest egy módosított, a *Jelentésben* bemutatottak szerint a rendelkezésre álló munkaerő-piaci státusokra és átmenet-valószínűségi mátrixokra alapozott változatát alkalmazta.

két levonva a teljes népességből, megkapjuk a gazdaságilag nem aktív népességet). A számítás rendkívül részletes, mert bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisek nyomán mekkora lesz az adott nemű, életkorú és befejezett legmagasabb iskolai végzettségű, gazdaságilag aktív és gazdaságilag nem aktív népesség száma a jövőendő években.

4. CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI ELŐRESZÁMÍTÁS. Ez a klasszikus demográfiai előrebecslés másik legfontosabb kiterjesztése, ami bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisek nyomán mekkora lesz az adott nemű, életkorú és családi állapotú népesség száma a jövőendő években. A négy de jure családi állapot (nőtlen/hajadon, házas, elvált, özvegy) mellé az új párkapcsolati tendenciáknak megfelelően felvettük az élettársi kapcsolatot is, mégpedig a de jure családi állapot szerint bontva [élettársi kapcsolatban álló nőtlen/hajadon, elvált, özvegy, házas (!)]. Összes párkapcsolaton a házasságokat és a nem házasság élettársi kapcsolatokat értjük. A számítások nemek és életkor szerint készültek, és az alkalmazott módszernek megfelelően részletes képet kaptunk a családi állapotot változtató tényezőkről is: házasságkötés, válás, özvegyülés, újjaházasodás, különböző családi állapotúak elhalálozása, vándorlása.
5. A ROMA RÉSZNÉPESSÉG ELŐREBECSLÉSE. Alacsony iskolai végzettsége és más szempontokból is (halmozottan) hátrányos helyzete miatt a létszámában gyorsan növekvő roma kisebbség különös figyelmet igényel. A számítások az úgynevezett szociológiai (más szóval: teljes) roma/cigány résznépességre vonatkoznak, amelynek létszáma mintegy háromszorosa a magukat roma/cigány/beás nemzetiségűnek vallók számának. A számítás bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisekkel mennyi lesz az adott nemű, életkorú roma népesség száma a jövőendő években. Ugyancsak tartalmazza az előreszámítás a népmozgalmi komponenseket is (születések, halálozások, vándorlások).
6. A FOGYATÉKKAL ÉLŐ RÉSZNÉPESSÉG ELŐREBECSLÉSE. Az előreszámítás bemutatja, hogy az alkalmazott hipotézisekkel mennyi lesz az adott nemű, életkorú és befejezett legmagasabb iskolai végzettségű tartós testi vagy szellemi fogyatékkal élő személy a jövőendő években.

A jövő bizonytalan, hosszú távon az eltérések egy rögzített trajektóriától halmozódnak, ezért szükséges, hogy az előreszámítások *több változatban* készüljenek, megadva *alternatív fejlődési pályákat*, képezve egy táguló rést, amiben a valós fejlődést várjuk.

Előreszámítási rendszerünkben *minden előrevetítés a következő öt változatban készült*.

1. ALAPVÁLTOZAT. Más néven középső változat, bemutatja az átlagos, a mai ismeretek szerint leginkább reális pályát.
2. IDŐSVÁLTOZAT. Olyan fejlődési pályát mutat be, amelyben a hangsúly az életkilátások szakadatlan növelésén van, még azon az áron is, hogy a népesség utánpótlása megroppan.
3. FIATALVÁLTOZAT. Olyan fejlődési pályát mutat be, amelyben a hangsúly a gyermekvállalásra helyeződik, még azon az áron is, hogy az életkilátások a lehetségesnél jóval szerényebb mértékben javulnak.

4. ALAPVÁLTOZAT INTENZÍV BEVÁNDORLÁSSAL. Ez a változat bemutatja, hogy a középső pálya mennyiben módosul, amikor a hangsúly a népesség nyitottságára helyeződik.
5. ALAPVÁLTOZAT MÉRSÉKELT BEVÁNDORLÁSSAL. Ez a változat bemutatja, hogy a középső pálya mennyiben módosul, amikor a hangsúly a népesség zártságára helyeződik.

Le kell szögeznünk, hogy ezek a változatok lényegében egyenrangúak, köztük megvalósulási esély szempontjából nincs kitüntetett. Az egyes tématerületeken a speciális hipotéziseket úgy állítottuk össze, hogy azok egybecsengjenek a fenti általános jellemzőkkel. Kivétel a roma népesség előreszámítása, ahol az *alapváltozat* és *intenzív*, illetve *mérsékelt* bevándorlás helyett a *magas* és az *alacsony* változatot számoltunk. Előbbi a magasabb gyermekszámot párosítja az erősebben növekvő élettartammal, utóbbi az alacsonyabb termékenységet a kevésbé javuló életkilátásokkal. Választásunkat a résznépesség speciális demográfiai fejlődése indokolja.

A következőkben sorra vesszük az egyes előreszámításokat, azok hipotéziseit, a változatait és a legfontosabb eredményeket.

NÉPESSÉG-ELŐRESZÁMÍTÁS

Egy előreszámítás *tágabb értelemben vett hipotézise* mindaz az adat, amit a jövőbeli számításokhoz felhasználunk. Például a népesség-előreszámítás teljes hipotézisállománya a nők életkor szerint bontott születési arányai, a kor szerinti elhalálozási valószínűségek, a kor szerinti vándorlási egyenlegek, amelyeket valamilyen módszerrel minden előreszámítási évre kalkulálunk.

A *szűkebb értelemben vett hipotézis* (továbbiakban: *hipotézis*) azokat a *változó* paramétereket jelenti, amelyeket az előreszámítás teljes hipotézisállományának generálásához alkalmazunk. Hangsúlyozni kell, hogy az így kapott eredmény függ attól a módszertől is, ahogy a tágabb értelemben vett hipotéziseket kiszámítjuk.

Hipotézisek

A népesség-előreszámítás az uralkodó nemzetközi gyakorlatnak megfelelően *alkotóelem-módszerrel* készült. Az eljárás pontosan reprodukálja az utánpótlási folyamatot, kalkuláljuk a születéseket, halálozásokat, vándorlásokat, és érvényesítjük az idő előrehaladását a népesség életkorában.

A hipotézisek ennek megfelelően a gyermekvállalásra (termékenység), az életkilátásokra (halandóság) és a nemzetközi vándorlásokra vonatkoznak.

A gyermekvállalás jövőbeli alakulását két mutatóval jellemezzük. A *teljes termékenységi arány* (másképp: átlagos gyermekszám) azt fejezi ki, hogy az adott

naptári évben az életkor szerinti szülési gyakoriságok alapján mekkora lenne a nők átlagos végső gyermekszáma, azaz életük során hány gyermeknek adnának életet. A másik mutató pedig a *szülő nők átlagos kora*.

A teljes termékenységi arányszám hosszabb ideje igen alacsony szintű Magyarországon. Értéke 1,3 körüli, ami azt jelenti, hogy 100 nőnek (200 szülőnek) mindössze 130 gyermeke születne élete során. A szülő nők átlagos kora viszont emelkedik, már meghaladta a 28 évet is (korábban a jellemző életkor 24 év volt).

Az életkilátások alakulását a *születéskor várható átlagos élettartammal* írjuk le. Kifejezi, hogy az adott naptári év kor szerinti halálozási gyakoriságai mellett mennyi lenne az újszülöttek által leélt életévek átlagos nagysága.

A határokat átszelő mozgásokat a *vándorlási egyenleggel* jellemezzük. Kifejezi, hogy egy adott évben mekkora a be- és a kivándorlások különbsége. A határokat átszelő mozgásokat akkor tekintjük vándorlásnak, amikor a költöző személy huzamos időre (legalább egy évre) szóló tartózkodási engedélyt kap a fogadó országban.

A hipotézisek és az előreszámítások változatait az 1. és a 2. táblázat foglalja össze.

1. táblázat | A hipotézisek három változata

Mutató	Alacsony hipotézis	Közepes hipotézis	Magas hipotézis
Termékenység	Az átlagos gyermekszám 2020-ban 1,3, majd ezen a szinten marad 2100-ig. A szülő nők átlagos kora 2020-ban 29 év, és változatlan 2100-ig.	Az átlagos gyermekszám 2020-ban 1,5, majd ezen a szinten marad 2100-ig. A szülő nők átlagos kora 2020-ban 31 év, és változatlan 2100-ig.	Az átlagos gyermekszám 2020-ban 1,8, majd ezen a szinten marad 2100-ig. A szülő nők átlagos kora 2020-ban 33 év, és változatlan 2100-ig.
Életkilátások	A születéskor várható átlagos élettartam a férfiaknál a 2001. évi 68,3, a nőknél 76,7 évről 2100-ra 82,0, illetve 88,0 évre emelkedik.	A születéskor várható átlagos élettartam a férfiaknál a 2001. évi 68,3, a nőknél 76,7 évről 2100-ra 90,0, illetve 95,0 évre emelkedik.	A születéskor várható átlagos élettartam a férfiaknál a 2001. évi 68,3, a nőknél 76,7 évről 2100-ra 98,0, illetve 102,0 évre emelkedik.
Nemzetközi vándorlások egyenlege	A vándorlások mérlege a 2001. évi 9,7 ezer főhöz képest 2021-től évente 5000 fő, a 2001 és 2021 közötti növekedés, majd csökkenés után.	A vándorlások mérlege a 2001. évi 9,7 ezer főhöz képest 2021-től évente 15 000 fő, a 2001 és 2021 közötti növekedés, csökkenés, majd újbóli növekedés után.	A vándorlások mérlege a 2001. évi 9,7 ezer főhöz képest 2021-től évente 25 000 fő, a 2001 és 2021 közötti növekedés, csökkenés, majd újbóli növekedés után.

2. táblázat | Az előreszámítás egyes változatai

Mutató	Alapváltozat	Idősváltozat	Fiatalváltozat	Alapváltozat intenzív bevándorlás	Alapváltozat mérsékelt bevándorlás
Átlagos gyermekszám	közepes	alacsony	magas	közepes	közepes
Szülő nők átlagos kora	közepes	alacsony	magas	közepes	közepes
Születéskor várható élettartam	közepes	magas	alacsony	közepes	közepes
Nemzetközi vándorlások egyenlege	közepes	alacsony	magas	magas	alacsony

A 3. táblázat bemutatja az előreszámítás hipotéziseinek értékeit az egyes változatokban és kiválasztott naptári években.

3. táblázat | A népesség-előreszámítás számszerű hipotézisei változatonként

Változat/mutató	2001	2025	2050	2075	2100
<i>Alapváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	1,31	1,50	1,50	1,50	1,50
Szülő nők átlagos kora	27,6	31,0	31,0	31,0	31,0
Férfiak születéskor várható élettartama	68,3	73,8	79,7	85,2	90,0
Nők születéskor várható élettartama	76,7	81,8	86,7	91,2	95,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	9684	15 000	15 000	15 000	15 000
<i>Idősváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	1,31	1,30	1,30	1,30	1,30
Szülő nők átlagos kora	27,6	29,0	29,0	29,0	29,0
Férfiak születéskor várható élettartama	68,3	76,0	84,5	91,9	98,0
Nők születéskor várható élettartama	76,7	83,7	90,8	97,0	102,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	9684	5000	5000	5000	5000
<i>Fiatalváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	1,31	1,80	1,80	1,80	1,80
Szülő nők átlagos kora	27,6	33,0	33,0	33,0	33,0
Férfiak születéskor várható élettartama	68,3	71,9	75,3	78,7	82,0
Nők születéskor várható élettartama	76,7	80,0	82,8	85,5	88,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	9684	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>Alapváltozat intenzív bevándorlással</i>					
Átlagos gyermekszám	1,31	1,50	1,50	1,50	1,50
Szülő nők átlagos kora	27,6	31,0	31,0	31,0	31,0
Férfiak születéskor várható élettartama	68,3	73,8	79,7	85,2	90,0
Nők születéskor várható élettartama	76,7	81,8	86,7	91,2	95,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	9684	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>Alapváltozat mérsékelt bevándorlással</i>					
Átlagos gyermekszám	1,31	1,50	1,50	1,50	1,50
Szülő nők átlagos kora	27,6	31,0	31,0	31,0	31,0
Férfiak születéskor várható élettartama	68,3	73,8	79,7	85,2	90,0
Nők születéskor várható élettartama	76,7	81,8	86,7	91,2	95,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	9684	5000	5000	5000	5000

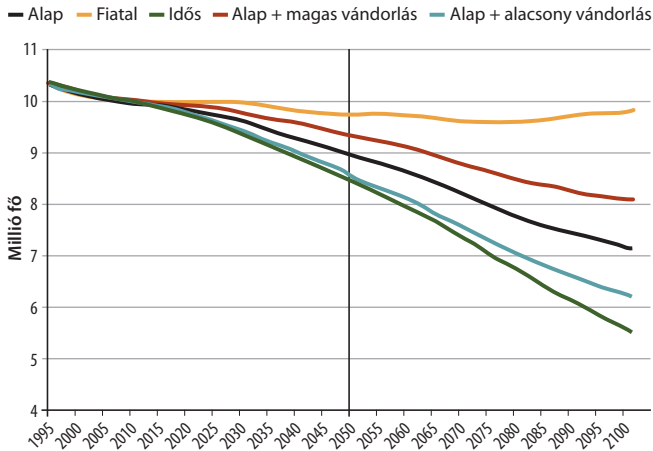
A népesség-előreszámítás kiemelt eredményei

Népesség-előreszámításunk kiemelt eredményei a következőkben foglalhatók össze.

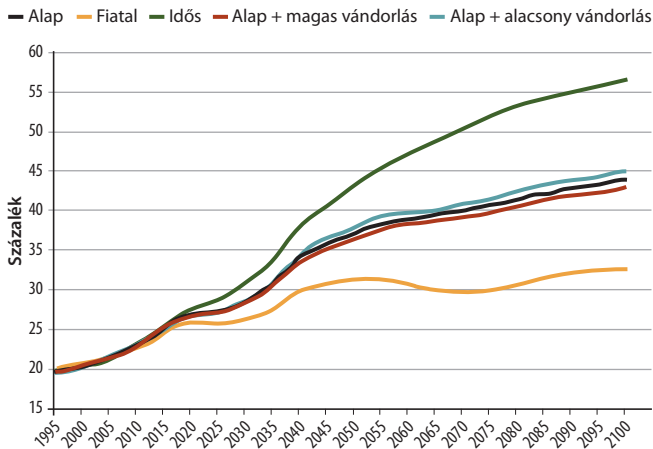
- Folytatódik a népességszám lassúnak tűnő, de hosszabb távon egyre inkább elkerülhetetlenné váló csökkenése (1. ábra). A népesség száma 2050-ben 9 millió körül, 2100-ban 7,2 millió körül alakulhat. Intenzív bevándorlás (éven-

te átlagosan 25 ezer fő) és lényegesen magasabb gyermekvállalás (100 nőre jutó 180 gyermek) szükséges ahhoz, hogy a népességszám 10 millió fő közelében maradjon (fiatalváltozat).

- Napjainkban induló új tendencia az aktív korúak létszámának folyamatos és igen jelentős csökkenése. Alapváltozatként a 20–59 évesek száma 2050-ig 1,6 millió fővel csökken, 2100-ig megfeleződik. A népességbeli arányuk 2050-ig a jelenlegi 57 százalékról 46, 2100-ig 41 százalékra csökken. A bevándorlás nem irreális mértékei a csökkenést ± 250 ezer fővel módosíthatják a század közepéig.
- Felgyorsul a népesség öregedése, az idősek száma és aránya folyamatosan és jelentősen emelkedik (2. ábra). A 60 évesek és idősebbek aránya a mai 22 százalékról 2050-ig 35–40, 2100-ig 40–45 százalékra emelkedik, és egy idő után többen lesznek, mint az aktív korúak. A 85 éven felüli népesség száma 2050-ben négyszerese, 2100-ban hétszerese lehet a jelenleginek, arányuk a népességben fokozatosan a 10 százalékot is meghaladja.

1. ábra
A népességszám
alakulása, 2001–2100
(millió fő)

2. ábra | A 60 évesek
és idősebbek arányának
alakulása, 2001–2100
(százalék)

- A népesség öregedése átírja a függőségi mutatók értékeit. Jelenleg 38 idős ember jut 100 aktív korúra, 2050-ben az alapváltozat szerint 81, 2100-ban 107, miközben a 100 aktív korúra jutó fiatalok száma változatlan: 37 fő. A teljes függőségi arány megduplázódik: 2100-ban 137 nem aktív korú jutna 100 aktív korúra, szemben a mai 75-tel.
- A halandóság feltételezett lényeges javulása 2050-ig 5–14 évvel, 2100-ig 12–27 évvel növeli a születéskor várható élettartamot. A 60 éves korban várható életévek száma a század közepéig 5–12, a század végéig 9–21 évvel emelkednek.

ISKOLÁZOTTSÁGI ELŐRESZÁMÍTÁS

Az iskolázottsági előreszámítás tartalmazza az egyes életkorokban a különböző iskolai végzettségű személyek számát. Az előreszámítás részben dinamikus aránymódszerrel készült. Az *aránymódszer* lényege, hogy a korcsoportokat felosztjuk iskolai végzettség szerint, és az így kapott arányokat vetítjük előre. A *részben dinamikus* jelző pedig arra utal, hogy a fiatal életkorokban, amikor a(z első) végzettség megszerzése tömegesen folyik, az arányok változása évről évre történik az adott korcsoportban. Idősebb életkorokban, amikor a végző végzettségi szintek lényegében kialakulnak, az arányok változása életkorról életkorra történik az adott születési évjáraton belül.

A hipotézisek ennek megfelelően a 30 éves korra kialakuló végzettségi arányokra vonatkoznak. Előfeltételezésünk, hogy az iskolai végzettség szintje nem függ a népességfejlődési alternatíváktól, hosszabb távon a változások minden népességben egy irányba mutatnak: időről időre egy-egy – mindig magasabb – végzettségi szint válik általánossá. Éppen ezért az *iskolázottsági előrebecslés egyetlen hipotézisállományt alkalmaz az öt népesség-előreszámítási változatra*.

Hipotézisek

Az öt (befejezett legmagasabb) végzettségi szint szerint az előreszámítás a következő hipotézisre épül.

- *Nincs nyolc osztályos*. A nyolc osztályt sem végzettek aránya már jelenleg is igen alacsony, 2001-ben a 30 évesek körében 2 százalék. Emelkedésre a jövőben sem számítunk, 2050-ben az arány 1,0 százalék, 2100-ban 0,5 százalék.
- *Nyolcosztályos végzettségű*. A nyolc osztályt végzettek aránya 2001-ben a 30 évesek körében még igen magas, 21 százalék volt. A jövőben folyamatos és jelentős csökkenést feltételezünk, arányuk 2050-ben 7 százalék, 2100-ban 4 százalék lehet.
- *Szakiskolai végzettségű*. Az érettségi nélküli szakképzésben részt vevők és ott szakmai végzettséget szerzők aránya 2001-ben a 30 évesek körében még igen magas, a férfiak körében 40 százalék, a nőknél 24 százalék volt. A jövőben

folyamatos és jelentős csökkenést feltételezünk, arányuk 2050-ben 7–10 százalékra, 2100-ban 4–5 százalékra eshet a férfiak, illetve a nők esetében.

- *Középiskolai végzettségű, érettségizett.* A jelenlegi gimnáziumban és szakközépiskolában végzettek, érettségizettek aránya 2001-ben a 30 éves férfiak körében 25 százalék, a nők körében 36 százalék. 2050-ben hipotézisünk szerint mindkét nem esetében 38 százalék lesz. Ezt követően az arány a felsőfokú végzettség előnyére visszaesik, és 2100-ban az érettségizettek, de diplomát nem szerzők aránya 4–6 százalékra csökken.
- *Felsőfokú végzettségű.* 2001-ben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 30 évesek körében még alacsony volt: 13 százalék a férfiak, 17 százalék a nők körében. A folyamatban lévő iskolázási boom alapvetően módosítja az arányokat. Feltételezésünk szerint 2050-ben 44–47 százalék, 2100-ban 84–87 százalék lesz a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 30 éves korban.

A 4. táblázat bemutatja az előreszámítás hipotéziseinek értékeit a kiválasztott naptári években.

Végzettség	2001	2025	2050	2075	2100
Férfiak					
Nem végeztek nyolc osztályt	2,1	1,7	1,0	0,8	0,5
Nyolcosztályos végzettségűek	20,6	11,0	7,1	5,7	3,8
Szakiskolai végzettségűek	39,6	18,3	9,8	7,9	5,2
Középiskolai végzettség, érettségizettek	25,0	40,7	38,1	20,0	6,3
Felsőfokú végzettségűek	12,7	28,2	43,9	65,7	84,2
Nők					
Nem végeztek nyolc osztályt	2,2	1,4	0,9	0,7	0,5
Nyolcosztályos végzettségűek	21,1	9,9	6,7	5,2	3,7
Szakiskolai végzettségűek	24,0	11,9	7,4	5,4	4,0
Középiskolai végzettség, érettségizettek	35,6	44,2	38,5	20,5	4,4
Felsőfokú végzettségűek	17,0	32,5	46,5	68,1	87,4

4. táblázat
Az iskolázottsági
előreszámítás
számszerű hipotézisei
(százalékos megoszlás
30 éves korban)

Az iskolai végzettség előreszámításának kiemelt eredményei

Az iskolai végzettség előreszámításának kiemelt eredményei a következőkben foglalhatók össze.

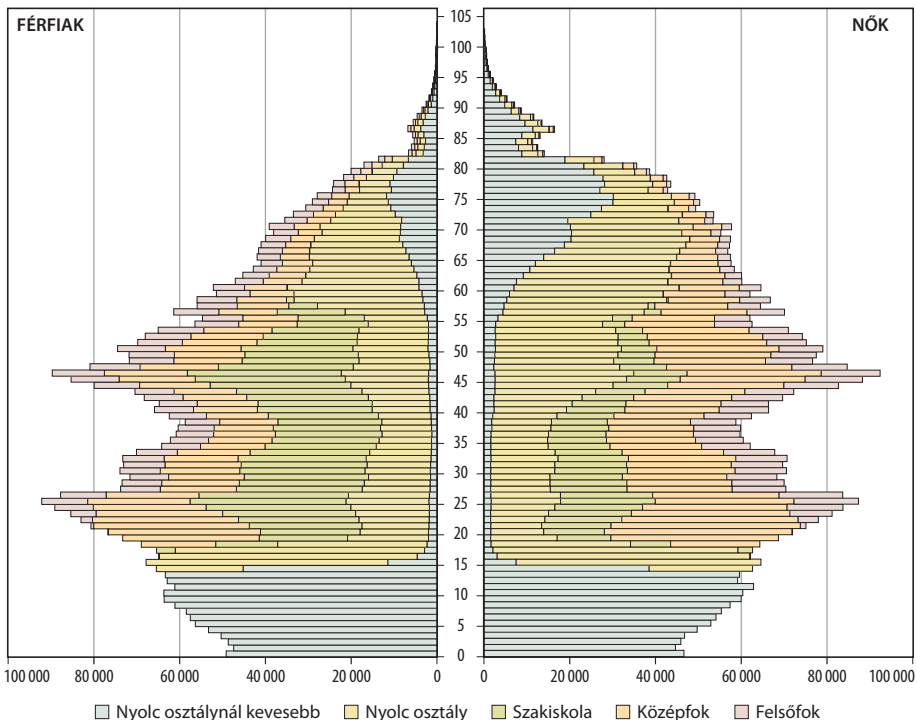
- Az iskolai végzettség szerinti előreszámításból adódó egyik legfontosabb következtetés, hogy folytatódik az iskolázottsági szint, *a magasabb végzettségi szintekkel rendelkező népesség számának expanzív emelkedése.*
- *Fokozatosan minimálisra csökken, de nem tűnik el az érettséggel nem rendelkezők csoportja.* A 15 éves és idősebb népesség körében a nyolc osztályt nem végzettek száma a 2001. évi 951 ezer főről 2025-re 235 ezer, 2050-re 124 ezer, 2100-ra 59 ezer főre csökkenhet. Az általános iskolai végzettségűek száma

2001-ben 2,9 millió fő volt, 2025-re 1,8 millió, 2050-re 1,0 millió fő várható. 2100-ban létszámuk kevesebb mint félmillió fő lehet. A szakiskolai végzettségűek száma 2001-ben 1,6 millió fő volt. 2025-re 1,3 millió főt, 2050-re 721 ezer főt, 2100-ra 238 ezer főt számítottunk előre.

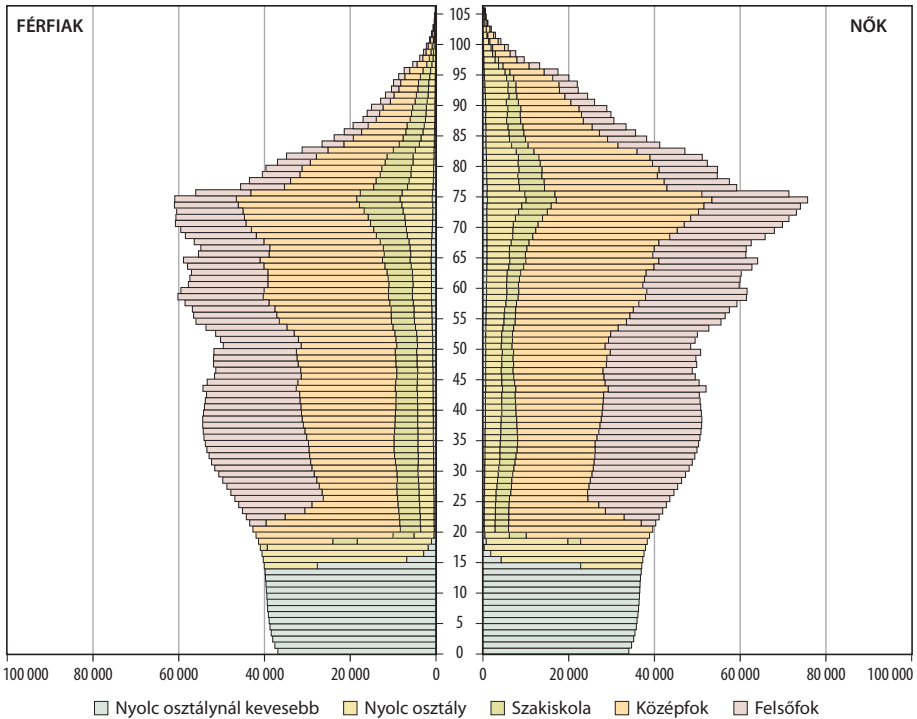
- *Ugrásszerűen emelkedik, és fokozatosan uralkodóvá válik a legalább középfokú végzettség.* A középfokú végzettségűek, érettségizettek száma 2001-ben 2,2, 2025-ben 3,3, 2050-ben 3,5 millió fő. Ezt követően a létszám a felsőfokú végzettségűek javára csökken, 2100-ban 1,5 milliót jelez az előreszámítás. A felsőfokú végzettségűek száma 2001-ben 936 ezer fő volt. 2025-ben már 1,7 millió főt várhatunk, 2050-ben létszámuk meghaladhatja a 2,5 millió főt. 2100-ban 4,2 millióval számolhatunk.
- *Az iskolázottság expanzív emelkedése az idős korokban is érvényre jut.* 2001-ben a 60 évesek és idősebbek 88,7 százaléka volt legfeljebb szakmunkás végzettségű, 12,3 százaléka legalább érettségizett. 2025-ben már 54,4 százalék, 2050-ben 75,5 százalék, 2100-ban 91,5 százalék lehet a legalább középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a ma idősek számító korcsoportban.

A népesség 3. és 4. ábrabeli korpiramisai jól mutatják az iskolai végzettség szerkezeti megváltozását.

3. ábra | A népesség korpiramisa iskolai végzettség szerint, 2001 (alapváltozat, fő)

4. ábra | A népesség korpiramisa iskolai végzettség szerint, 2050 (alapváltozat, fő)

MUNKAERŐ-KÍNÁLATI ELŐRESZÁMÍTÁS

A gazdasági aktivitási előreszámítás az egyes életkorokban gazdaságilag aktívak, azaz definíció szerint a foglalkoztatottak vagy álláskeresőket számát tartalmazza. Előreszámításunk *kínálati előrebecslés*, ami azt jelenti, hogy lakossági megkérdezésen alapul, azokat tekintjük gazdaságilag aktívnak, akik a kérdéses alkalmmal annak vallották magukat.

Az előreszámítás a 2001. évi népszámlálási és a 2005. évi mikrocenzus információira épül. A számítások aránymódszerrel készültek. Az aránymódszer lényege, hogy meghatároztuk a korévenkénti *munkaerő-piaci részvételi arányokat*, és ezeket becsüljük előre a hipotéziseknek megfelelően.

Számításaink az iskolai végzettségi előreszámításokra épülnek. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az általános kor szerinti, hanem a kor szerinti és iskolai végzettség szerinti aktivitást is számítottunk.

A hipotézisek négy, az elvégzett elemzések szerint meghatározó jellemzőre vonatkoznak: pályakezdési életkor, nyugdíjkorhatár, iskolai végzettségek közötti különbség, férfiak és nők közötti különbség.

A pályakezdési életkor emelkedése az iskolázás egyre hosszabbodó időtartama miatt alaptendencia. A növekedés úgy érvényesül, hogy az aktivitási arányszámokhoz tartozó életkorok emelkednek. Az emelkedést fékezi a felsőfokú végzettségűek lehetséges foglalkoztatottsága.

A nyugdíjkorhatár emelése a jövőben is alaptendenciának számít: a népesség öregedése kikényszeríti a kisebb-nagyobb korhatáremeléseket, legalábbis hosszabb távon. A korhatáremelés lényege az egyensúly biztosítása a pályakezdési életkorral amúgy is rövidülő aktív életszakasz és a nem aktív életszakaszok között.

Az alacsonyabb és a magasabb iskolai végzettségek között igen nagy különbség van a gazdasági aktivitásban. Ennek mérséklését a társadalom igényli, hosszabb távon tehát számítani kell rá. Hasonlóan a férfiak és a nők közötti aktivitási különbségek terén is.

Az iskolai végzettséggel egyezően egyetlen aktivitási hipotézist alkalmaztunk az öt népesség-előreszámítási változatra.

Hipotézisek

A gazdasági aktivitási előreszámítás a következő hipotézisekre épül.

- *Pályakezdési életkor.* A pályakezdési életkor minden iskolai végzettség esetében 2020-ig egy évvel, 2050-ig újabb egy évvel, és 2100-ig is újabb egy évvel emelkedik.
- *Nyugdíjkorhatár.* Az öregségi nyugdíj korhatára 2009-ben egységesen 62 év lesz, ami 2020-ra 65, 2050-re 68, 2100-ra 70 évre emelkedik.
- *Iskolai végzettségek közötti aktivitási különbség csökkenése.* A diploma nélküliek aktivitása azonos mértékben közelít a diplomásokéhoz, a közeledés mértéke 2009-ig 5 százalék, 2020-ig 20 százalék, 2050-ig 50 százalék, 2100-ig 80 százalék.
- *Férfiak és nők közötti különbség csökkenése.* A nők aktivitása közelít a férfiakéhoz, a közeledés mértéke 2009-ig 5 százalék, 2020-ig 20 százalék, 2050-ig 50 százalék, 2100-ig 80 százalék.

A gazdasági aktivitási előrebecslés kiemelt megállapításai

A gazdasági aktivitási előrebecslés kiemelt megállapításai a következőkben foglalhatók össze.

- *A magyarországi gazdasági aktivitás európai mércével mérve alacsony szinten áll.* A 15 éves és idősebb népességnek kevesebb mint 50 százaléka aktív gazdaságilag. 100 gazdaságilag aktív személyre csaknem 140 eltartott jut. *A demográfiai öregedés felgyorsulása miatt elengedhetetlen, hogy a gazdasági aktivitás szintje jelentősen emelkedjen, az eltartási arány csökkenjen Magyarországon.*

- A folyamatban lévő nyugdíjkorhatár-emelés és az iskolázottsági expanzió együttes hatására *a gazdaságilag aktívak számának átmeneti növekedése várható*, ez azonban hosszabb távon nem ellensúlyozza a demográfiai hatást. Hat-hatós intézkedések nélkül a gazdaságilag aktívak létszáma a század közepéig 1 millió fővel lesz kevesebb, a 15 évesek és idősebbek közötti arányuk 40 százalékra esik vissza.
- A nyugdíjkorhatár 65 évre emelése, a pályakezdési életkor emelkedésének lassítása, a férfiak és a nők, illetve a különböző iskolai végzettségűek közötti aktivitási különbségek 25 százalékos csökkentése szükséges *a lisszaboni célkitűzések eléréséhez* a 2020-as évekig. Ebben az esetben 2021-ben 70 százalékos aktivitási arány mellett 4,6 millió gazdaságilag aktív személlyel számolhatunk. Ehhez képest az aktivitási *alapváltozat* kissé pesszimistább: 4,5 millió foglalkoztatottat és álláskeresőt jelez, ami 68 százalékos aktivitási aránynak felel meg 2021-re.
- *A demográfiai alapok zsugorodása miatt a gazdasági aktivitás emelése nemcsak a következő 15 évre szóló, hanem az egész századra kiterjedő kihívás, folyamatos, összetársadalmi együttműködést igénylő feladat.* További nyugdíjkorhatár-emelés, a pályakezdési életkor növekedésének mérséklése, a nők gazdasági aktivitásának emelése a gyermekvállalási és gyermeknevelési minták átalakulásával, az aktivitás területi és társadalmi különbségeinek csökkenése egyaránt szükséges. Ennek elmaradása gyorsan növekvő, a század közepén már 170-hez, a végén 200-hoz közeli eltartási arányokat váltana ki, ami valószínűleg maga után vonná a kialakult jóléti rendszerek részleges vagy teljes összeomlását.
- A nyugdíjmodellezéshez javasolt aktivitási becslések azzal számolnak, hogy a nyugdíjkorhatár 2050-ig 68, 2100-ig 70 évre emelkedik, a pályakezdési életkor 3 évvel nő. A nemek közötti különbség 80 százalékkal mérséklődik. Ugyanennyivel csökken az alacsonyabb végzettségűek hátránya a legmagasabb végzettségűekhez képest.
- Az előreszámítások alapváltozatában a gazdaságilag aktívak aránya a 15 évesek és idősebbek között lényegesen emelkedik, a század folyamán 50 százalék felett marad. A gazdaságilag aktívak száma 2050-ig nem csökken 4 millió fő alá (de 2100-ban már csak 3,3 millió lesz). Lényegesen átalakul a gazdaságilag aktívak korszerkezete, növekszik az idősebb, sőt egészen idős munkavállalók száma. A 65 évesek és idősebbek aránya az összes gazdaságilag aktív között ma 1 százalék alatt van, a század végére 15 százalék felett lehet. Mérséklődnek az eltartási arányok (gazdaságilag nem aktívak/gazdaságilag aktívak), a 2001. évi 1,5-es szintről először 1,2-es, majd 1,15-os szintre. Ugyanakkor az eltartási arányon belül erősen megnő az idős népesség eltartási rátája: 2001-ben 42 nem aktív 60 éves és idősebb jutott 100 gazdaságilag aktívra, 2100-ban már több mint 70. Így továbbra is jelentős társadalmi szolidaritás szükséges a jóléti rendszerek fenntartásához.
- A számítások fiatalváltozatában a megnövelt gyermekszám pótlólagos munkaerőforrásként jelenik meg már a 2030-as években. Ennek következtében

tartóssá válhat a 4,5 millió fő körüli gazdaságilag aktív létszám, sőt a növekvő létszámú szülői generációk keltette születési többletspirál hatására a század végére megközelítheti az 5 millió főt. Emellett csak átmeneti nehézségek mutatkoznak az eltartási terhekben, a 2020-as években 4 fővel több jut az aktívakra. Ez azonban gyorsan lecseng, és a század közepére már a fiatalváltozat mutatja a legalacsonyabb eltartási arányokat, a század végére pedig messze a legkedvezőbb ráták alakulnak ki.

- Az idősváltozatban ezzel szemben a túl alacsony gyermekszám erodálja a munkaerőforrást, a gazdaságilag aktívak száma a magas aktivitási szint ellenére a század közepére 4 millió fő alá, a végére 2,2 millió főre apad. A gazdaságilag aktívak aránya a 15 évesek és idősebbek között alacsonyabbá válik a 2001. évi kirívó szintnél is. Az eltartási arányok a 2020-as évektől emelkedésbe csapnak át, és a század egészében magasak lesznek.
- *Az intenzív bevándorlás révén a munkavállalók száma egészen a 2070-es évekig megmaradhat a 4 milliós szinten, mérsékelt gyermekvállalás mellett is.* A visszafogott vándorlás ugyanakkor jelentős pótlólagos csökkenést okoz az aktív népesség körében.
- Az iskolázottsági váltás következtében a gazdaságilag aktívak között fokozatosan túlsúlyba jutnak először a legalább középfokú, majd a század második felében a felsőfokú végzettségűek, miközben minden végzettségi szinten emelkedik a kor szerinti aktivitás.

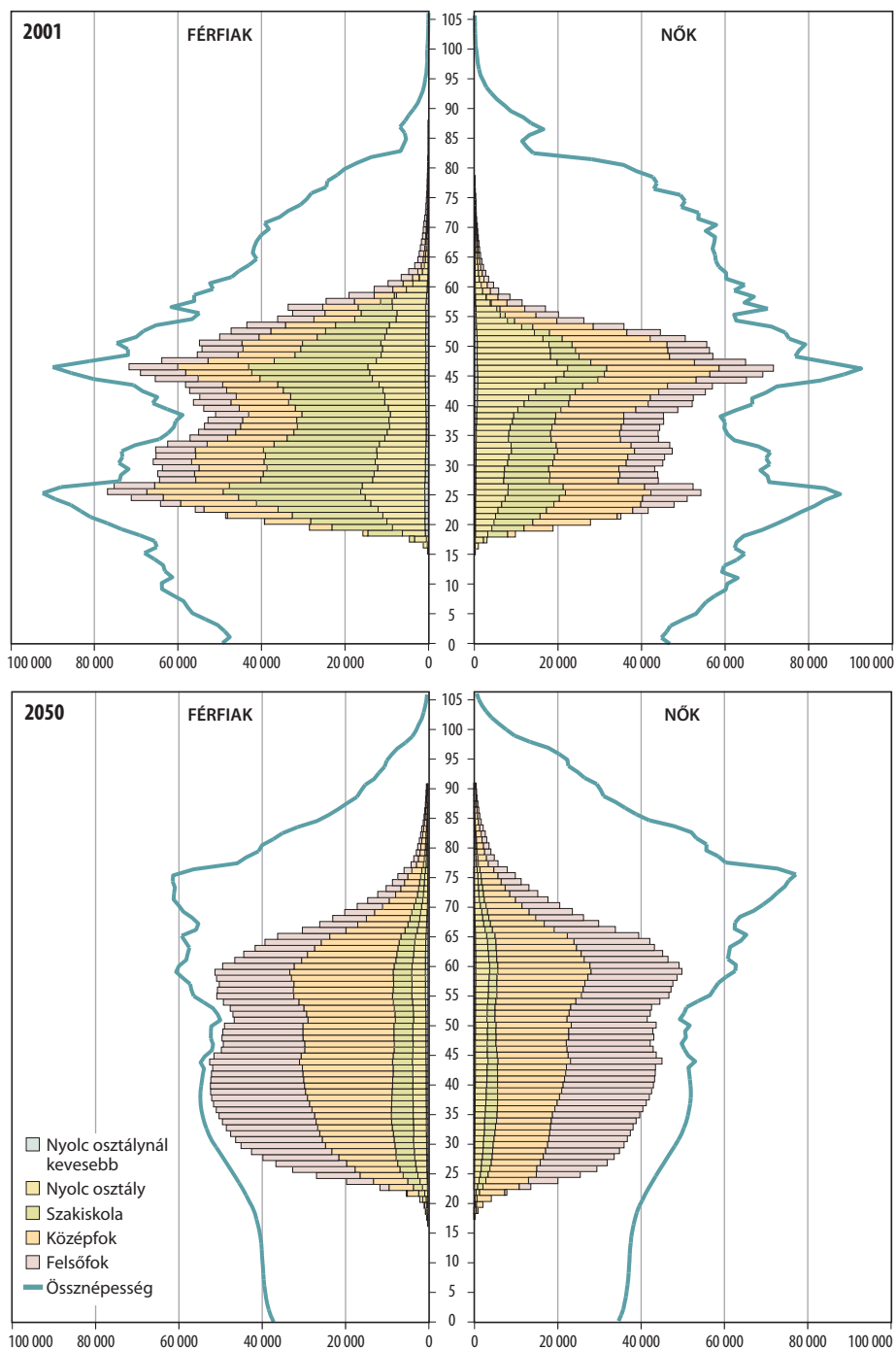
Az 5. táblázat bemutatja az előreszámítás főbb eredményeit az egyes változatokban és kiválasztott naptári években.

5. táblázat | A gazdaságilag aktívak előreszámításának főbb eredményei

Változat/mutató	2001	2025	2050	2075	2100
<i>Gazdaságilag aktívak száma (ezer fő)</i>					
Alapváltozat	4106,9	4460,6	4158,4	3747,7	3336,3
Idősváltozat	4106,9	4423,5	3846,5	2988,0	2249,7
Fiatalváltozat	4106,9	4497,2	4539,0	4724,3	4859,5
Alapváltozat intenzív bevándorlás	4106,9	4520,8	4364,1	4094,0	3805,9
Alapváltozat mérsékelt bevándorlás	4106,9	4400,4	3952,8	3401,4	2866,1
<i>Gazdaságilag aktívak aránya a népességben (százalék)</i>					
Alapváltozat	40,3	45,8	46,4	46,8	46,4
Idősváltozat	40,3	46,2	45,3	42,2	40,2
Fiatalváltozat	40,3	44,9	46,6	49,2	49,5
Alapváltozat intenzív bevándorlás	40,3	45,8	46,6	47,1	46,9
Alapváltozat mérsékelt bevándorlás	40,3	45,7	46,1	46,4	45,9

A gazdaságilag aktív népesség iskolai végzettség szerinti korfáit 2001-ben és 2050-ben az 5. ábra mutatja a következő oldalon.

5. ábra | A gazdaságilag aktív népesség korfája iskolai végzettség szerint, 2001 és 2050 (fő)

ELŐRESZÁMÍTÁS CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINT

A családi állapot szerinti előrebecslés egyike a legbonyolultabb demográfiai előszámításoknak. Az uralkodó eljárás szerint az előszámítás pontosan leképezi a családi állapotbeli változás folyamatait: a nőtlenek/hajadonok házasságkötését, a házasságok válását, özvegyülését, az elváltak és az özvegyek újrakházasodását. Mindemellett a halálozást is családi állapot szerint vesszük figyelembe.

A teljes házasodási folyamat modellezése mellett előszámításunk abszolút újdonsága az élettársi kapcsolatban élők figyelembevétele. A legújabb párkapcsolati folyamatok tendenciája az, hogy a házasság mellett nagy számban jelennek meg olyan élettársi kapcsolatok, amelyek tartósságuk, a kapcsolatban állók családi életre, a gyermekvállalásra és -nevelésre való elkötelezettsége révén a házastársi kapcsolathoz közel álló minőséget jelentenek. Éppen ezért a csökkenő arányú házasodás nem feltétlenül jelenti az összes párkapcsolat csökkenését is.

További újdonság, hogy a hipotézisek megfogalmazása családi élettáblák alapján történt. A ma megfigyelt házasodási, házasságmegszűnési arányok, az élettársi kapcsolatban állók arányai ugyanis akkor ítélték meg helyesen, ha azokat egy születési évjáratra vonatkoztatjuk. Ezt tettük meg a családi élettáblák megkonstruálásával, és azok elemzése révén álltak elő az előszámítás hipotézisei.

A családi állapot szerint előszámítás kiindulópontjai a következők.

- *Igen lényegesek a különbségek az egyes családi állapotúak halandóságában.* A nem házas 30 éves férfiak 8-9, a nők 4-5 évvel hamarabb halnak, mint a házasok. A különbségek az elmúlt 17 évben növekedtek.
- A nőtlenek/hajadonok jelenlegi házasságkötési gyakoriságai mellett 40 százalékuk pártában marad.
- *A megkötött házasságok 33 százaléka válás következtében bomlik fel.* A férfiaknál a házasságok további 48 százaléka a saját elhalálozásuk, 18 százaléka pedig megözvegyülésük miatt bomlik fel. A nőknél ez a két arány fordított.
- *Az elváltak férfiak 40 százaléka, a nők egyharmada újrakházasodik.* Minimális az özvegyek körében az újrakházasodás.
- *Egyre növekszik a házasságra lépők átlagos kora.* 1990 óta a nőtlenek/hajadonok átlagos házasságkötési kora 6 évvel emelkedett.
- *2001-ben a házasságban élők száma még négyszeresen meghaladta az élettársi kapcsolatban élőkét:* előbbiek 2,4 millióan, utóbbiak 600 ezren voltak. Ugyanakkor a nem házas népesség jelentős része, több mint egyharmada élettársi kapcsolatban él.
- Az élettársi kapcsolatokkal együtt a párkapcsolatban élők aránya a 20–64 évesek között 50 százalék.

Hipotézisek

A hipotézisek a családi állapotbeli változás meghatározó elemeire: a halandóságra és az első házasságkötésekre, továbbá az összes párkapcsolatban élőkre vonatkoznak. Három hipotézisegyettest dolgoztunk ki: alacsony, közepes és magas feltételrendszert (6. táblázat).

A halandósági hipotézis a 30 éves korban várható élettartamokra szól. Az első házasságkötések hipotézise a végső házasságkötési arányt és a házasulók

6. táblázat | A családi állapot szerinti változásokra vonatkozó hipotézisek három változata

Mutató	Alacsony hipotézis	Közepes hipotézis	Magas hipotézis
Családi állapot szerint várható élettartamok	A házasok és nem házasok életkilátásai követik az országos átlagot, a köztük lévő különbség a század végéig nem változik.	A házasok és nem házasok életkilátásai követik az országos átlagot, a köztük lévő különbség a század végéig 25 százalékkal mérséklődik.	A házasok és nem házasok életkilátásai követik az országos átlagot, a köztük lévő különbség a század végéig 50 százalékkal mérséklődik.
Nőtlenek/hajadonok végső házasságkötési aránya	A nőtlenek végső házasságkötési aránya a 2006. évi 56,4-ről 2040-ig 30 százalékra csökken. A hajadonok jelenlegi 62,0 százalékos házasodása 32 százalékra módosul. 2040 után az arányok változatlanok.	A nőtlenek végső házasságkötési aránya a 2006. évi 56,4-ről 2040-ig 50 százalékra csökken. A hajadonok jelenlegi 62,0 százalékos házasodása 54 százalékra módosul. 2040 után az arányok változatlanok.	A nőtlenek végső házasságkötési aránya a 2006. évi 56,4-ről 2040-ig 70 százalékra emelkedik. A hajadonok jelenlegi 62,0 százalékos házasodása 75 százalékra módosul. 2040 után az arányok változatlanok.
Nőtlenek/hajadonok átlagos házasságkötési kora	A nőtlenek átlagos házasságkötési kora a 2006. évi 31,4 évről 2040-ig 40 évre emelkedik. A hajadonok jelenleg 29 éves korban kötnek átlagosan házasságot, és ez 38 évre módosul 2040-ig. 2040 után a házasságkötés átlagos kora változatlan.	A nőtlenek átlagos házasságkötési kora a 2006. évi 31,4 évről 2040-ig 35 évre emelkedik. A hajadonok jelenleg 29 éves korban kötnek átlagosan házasságot, és ez 33 évre módosul 2040-ig. 2040 után a házasságkötés átlagos kora változatlan.	A nőtlenek átlagos házasságkötési kora a 2006. évi 31,4 évről 2040-ig 30 évre csökken. A hajadonok jelenleg 29 éves korban kötnek átlagosan házasságot, és ez 28 évre módosul 2040-ig. 2040 után a házasságkötés átlagos kora változatlan.
Párkapcsolatban élők aránya a 20–64 évesek között és a nemek közötti különbség	A családiállapot-változás alacsony hipotézise mellett az élettársi kapcsolatban állók kor szerinti arányai úgy változnak, hogy 2050-re a 20–64 évesek között az összes, párkapcsolatban álló aránya a 2001. évi 51,3-ről 45 százalékra csökken. Egyúttal a férfiak és a nők között az élettársi kapcsolat kor szerinti arányaiban a különbség 65 százalékkal csökken. 2050 után az arányok változatlanok.	A családiállapot-változás közepes hipotézise mellett az élettársi kapcsolatban állók kor szerinti arányai úgy változnak, hogy 2050-re a 20–64 évesek között az összes, párkapcsolatban álló aránya a 2001. évi 51,3-ről 60 százalékra emelkedik. Egyúttal a férfiak és a nők között az élettársi kapcsolat kor szerinti arányaiban a különbség 65 százalékkal csökken. 2050 után az arányok változatlanok.	A családiállapot-változás magas hipotézise mellett az élettársi kapcsolatban állók kor szerinti arányai úgy változnak, hogy 2050-re a 20–64 évesek között az összes, párkapcsolatban álló aránya a 2001. évi 51,3-ről 75 százalékra emelkedik. Egyúttal a férfiak és a nők között az élettársi kapcsolat kor szerinti arányaiban a különbség 65 százalékkal csökken. 2050 után az arányok változatlanok.

átlagos korát célozza. Az élettársi kapcsolat esetében a kapcsolat gyakorisága és a férfi–nő különbség csökkenése a hipotézisek tárgya.

A népesség-előreszámítás hipotéziseivel kombinálva öt előreszámítási változat készült a családi állapot változására és az élettársi kapcsolatokra (7. táblázat). Ezek elnevezése egyezik a népesség-előreszámítási változatokéval, a hipotézisek pedig összecsengenek.

7. táblázat | A családi állapot szerinti előreszámítás egyes változatai

Mutató	Népesség-előreszámítási				
	alapváltozat	idősváltozat	fiatalváltozat	alapváltozat intenzív bevándorlás	alapváltozat mérsékelt bevándorlás
30 éves korban várható élettartam	közepes	magas	alacsony	közepes	közepes
Első házasságkötés gyakorisága	közepes	alacsony	magas	közepes	közepes
Házasságra lépők átlagos kora	közepes	magas	alacsony	közepes	közepes
Összes párkapcsolat aránya	közepes	alacsony	magas	közepes	közepes

A családi állapot szerinti előreszámítás kiemelt eredményei

A családi állapot szerinti előreszámítás főbb eredményeit a következőkben foglaljuk össze (8. táblázat).

- *Az elkövetkezendő időszak mélyreható változásokat hoz a népesség családi állapot szerinti szerkezetében:* csökken a házások száma, növekszik a nem házásoké, erősen emelkedik az élettársi kapcsolatban élők száma. 2025-re a házások száma a 2001. évi 4,2 millióról 3,2–3,4 millióra, a nem házásoké 4,0 millióról 5,0 millióra változik, az élettársi kapcsolatban élők száma pedig 600 ezerről 1,4–1,9 millió főre emelkedhet a különböző hipotézisek szerint.
- *A nőtlenek/hajadonok száma minden előreszámítási változatban emelkedik.* A 2001. évi 2,3 millióról 2050-ig 3,4–4,1 millióra, 2100-ig 3,2–3,7 millióra. Arányuk a 15 éves és idősebb népességben 27 százalékról 40–70 százalékra változhat.
- *Az elváltak számának alaptendenciája a csökkenés,* de egy újbóli magas házasságkötési periódus az elváltak számának további jelentős emelkedését vonja maga után. Az elváltak száma a kiindulási 750 ezer főről 230–500 ezer főre csökken az idős- és az alapváltozatban, míg a magas házasságkötési fiatalváltozat szerint tovább emelkedik, és elérheti az egymillió főt is.
- *Az özvegyek létszáma minden változatban csökken,* részint a férfiak és a nők halandósága közötti különbség mérséklődése, részint a házasságkötési gyakoriságok visszaesése miatt. A 2001. évi létszám 990 ezer fő, ez 2025-ben 850 ezer fő körül lehet, 2050-ben 600–620 ezer, 2100-ban 170–420 ezer fő.
- *Az élettársi kapcsolatban élők száma a következő időszakban igen erősen emelkedik,* néhány év alatt meghaladja az egymillió főt. Ezen a nagyságrenden ma-

rad a század folyamán, kivéve az idősváltozatot, ahol a majdnem mindenre kiterjedő zsugorodás ezt a csoportot is érinti.

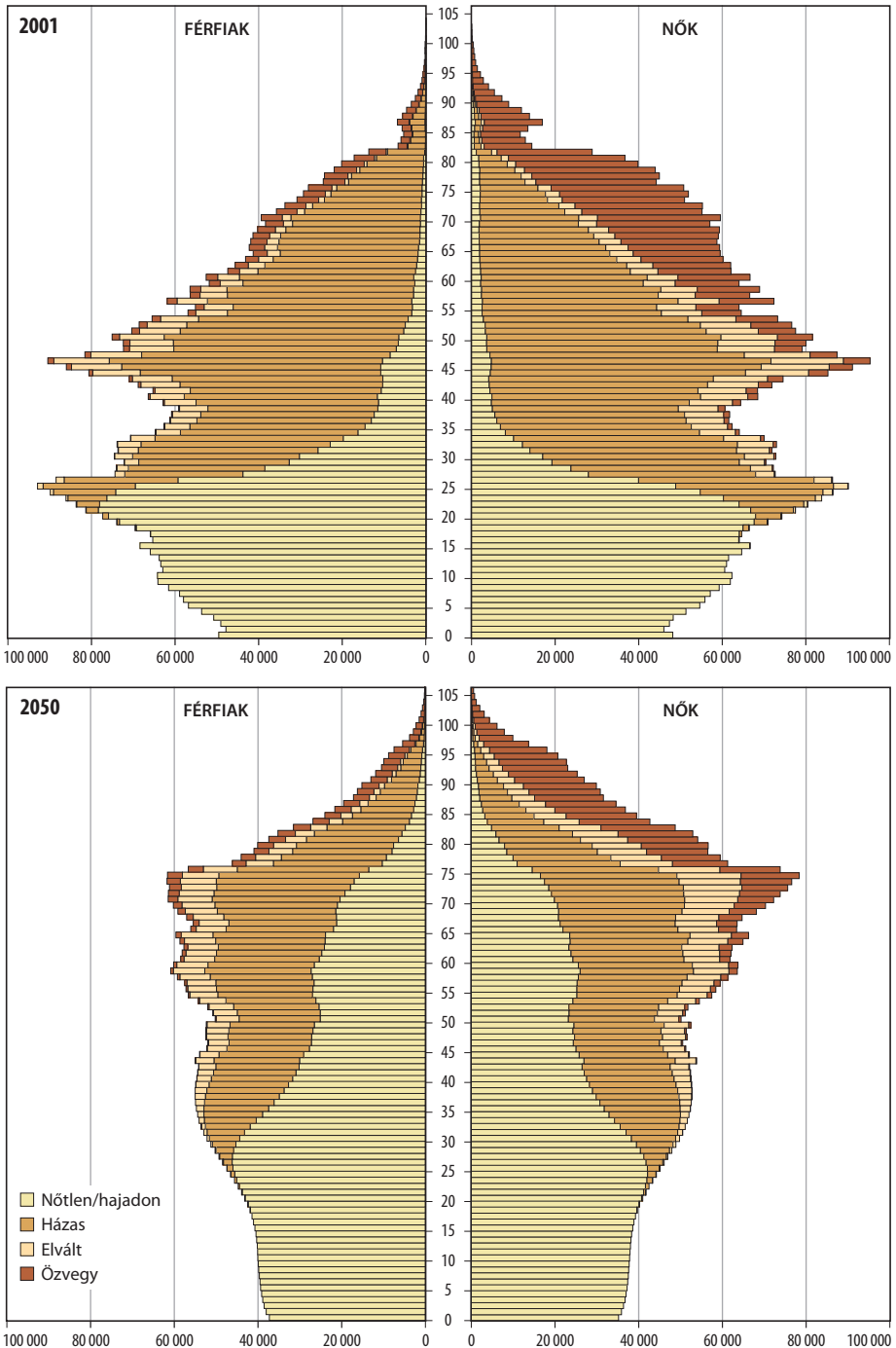
- *A párkapcsolatban élők népességbeli aránya* az alapváltozatban tartósan 50, a fiatalváltozatban 60 százalék feletti. Az idősváltozatban az arány 2050-re 50, 2075-re 40 százalék alá csökken.

8. táblázat | A családi állapot szerinti előreszámítás főbb eredményei
(15 évesek és idősebbek, 1000 fő)

Változat/mutató	2001	2025	2050	2075	2100
<i>Alapváltozat</i>					
Nőtlen/hajadon	2306,9	3193,3	3811,0	3890,9	3587,6
Házass	4459,4	3303,5	2631,0	2198,1	2027,7
Elvált	752,5	959,3	779,2	587,7	520,8
Özvegy	989,4	850,6	610,4	399,3	251,4
Élettársi kapcsolatban	596,4	1680,0	1645,7	1360,2	1148,4
15 éves és idősebb népesség összesen	8508,3	8306,7	7831,6	7075,9	6387,6
<i>Idősváltozat</i>					
Nőtlen/ hajadon	2306,9	3291,2	4077,7	4231,5	3739,6
Házass	4459,4	3224,7	2229,3	1476,6	1041,0
Elvált	752,5	957,7	705,8	394,9	227,6
Özvegy	989,4	853,4	621,5	389,7	166,2
Élettársi kapcsolatban	597,6	1448,6	1381,1	1010,5	724,1
15 éves és idősebb népesség összesen	8508,3	8327,1	7634,4	6492,6	5174,5
<i>Fiatalváltozat</i>					
Nőtlen/ hajadon	2306,9	3074,5	3392,8	3344,6	3215,5
Házass	4459,4	3405,8	3285,2	3349,1	3606,9
Elvált	752,5	962,7	910,2	944,5	1038,2
Özvegy	989,4	847,8	608,7	449,3	420,2
Élettársi kapcsolatban	597,6	1928,8	1873,6	1751,7	1702,8
15 éves és idősebb népesség összesen	8508,3	8290,9	8196,9	8087,6	8280,8

A népesség 6. ábrabeli 2001. évi és 2050. évi korpiramisai jól érzékeltetik a várható családi állapot szerinti változásokat.

6. ábra | A népesség korpiramisa családi állapot szerint, 2001 és 2050 (alapváltozat, fő)

A ROMA RÉSZNÉPESSÉG ELŐRESZÁMÍTÁSA

Az előreszámítás az úgynevezett szociológiai roma népességre vonatkozik, amelyet általában a teljes a roma népességgel azonosítanak. A meghatározás azért lényeges, mert a roma népesség esetében az önmeghatározás (milyen nemzeti-ségűnek tartja magát) és a besorolás (a környezete milyen etnikumúnak tartja önt) egészen eltérő eredményeket ad: háromszor akkora a besorolás szerinti, mint az önbevallás alapján számított roma népesség.

Az előreszámításhoz számos becslésen keresztül vezet út, mert ma a teljes roma népesség jellemzőiről csak kismintás adatfelvételek tájékoztatnak. Ezért felhasználtuk a népszámlálási információkat is – azon az alapon, hogy alapvető hasonlóság mutatkozik az önbevallás és a besorolás módszerével kapott struktúrákban. Ezzel együtt a hazai roma népesség demográfiai jellemzői meglehetősen bizonytalanok.

Az előreszámítás alapvetése az, hogy a hazai roma népesség a demográfiai átalakulás más fázisában van, mint a nem roma többség. Még magas a gyermekszáma, még viszonylag magas a halandósága, fiatal a korösszetétele, jelentős növekedési potenciállal rendelkezik. Hosszabb idő, jelentős modernizációs lépcsőfokok megtétele után mutathat a többséghez hasonló jellemzőket. Az átalakulás gyorsasága elsősorban a gyermekvállalás alakulásától, mögötte pedig az iskolázottsági szint emelkedésétől függ. Bizonytalan tényező a nemzetközi vándorlás is.

A roma népesség előreszámítása a teljes népességhez hasonlóan *alkotóelem-módszerrel* készült, tehát a népesedési folyamatokra (termékenység, halandóság, vándormozgalom) állítunk fel hipotéziseket.

A roma népesség kiinduló adatai 2001-ben: népességszám 550 ezer fő, átlagos gyermekszám 3,0, az átlagos szülési kor 25 év. A férfiak születéskor várható élettartama 61,3 év, a nőké 68,7 év, a nemzetközi vándorlás egyenlege +280 fő (technikai szám).

Hipotézisek

A roma népesség jellemzői szerinti változásokra vonatkozó hipotéziseink változatait a 9. táblázat foglalja össze.

Öt előreszámítási változatot képeztünk (10. táblázat). A teljes népességtől eltérően az alapváltozat + intenzív, illetve mérsékelt bevándorlás helyett a lényegesebbnek tűnő magas és alacsony változatot számoltunk ki, tekintettel arra, hogy a roma népesség esetében a természetes létszámbővülés lényegesebb eleme, mint a vándorlási nyereség (ami hosszabb távon esetleg szintén nem lebecsülendő). Az egyes változatok a 10. táblázatbeli hipotéziseken alapulnak.

A 11. táblázat bemutatja az előreszámítás hipotéziseinek értékeit az egyes változatokban és kiválasztott naptári években.

9. táblázat | A roma népesség jellemzői szerinti változásokra vonatkozó hipotézisek három változata

Mutató	Alacsony hipotézis	Közepes hipotézis	Magas hipotézis
Termékenység	Az átlagos gyermekszám 2030-ra 1,55-re csökken, az átlagos szülési kor 29 évre emelkedik. 2030-tól a paraméterek értéke nem változik.	Az átlagos gyermekszám 2040-re 1,75-re csökken, az átlagos szülési kor 31 évre emelkedik. 2040-től a paraméterek értéke nem változik.	Az átlagos gyermekszám 2050-re 2,05-re csökken, az átlagos szülési kor 33 évre emelkedik. 2050-től a paraméterek értéke nem változik.
Életkilátások	A férfiak születéskor várható átlagos élettartama a 2001. évi 61,3 (a nők 68,7) évről 2100-ra 75,0 (illetve 80,0) évre emelkedik.	A férfiak születéskor várható átlagos élettartama a 2001. évi 61,3 (a nők 68,7) évről 2100-ra 86,5 (illetve 90,0) évre emelkedik.	A férfiak születéskor várható átlagos élettartama a 2001. évi 61,3 (a nők 68,7) évről 2100-ra 96,2 (illetve 100,0) évre emelkedik.
Nemzetközi vándorlások egyenlege	A vándorlási egyenleg (növekedés, majd csökkenés után) 2020-tól évi 0 fón állapodik meg.	A vándorlási egyenleg (növekedés, majd csökkenés után) 2020-tól évi +500 fón állapodik meg.	A vándorlási egyenleg (növekedés, majd csökkenés után) 2020-tól évi +1000 fón állapodik meg.

10. táblázat | A roma népességre vonatkozó előreszámítás változatai

Mutató	Alapváltozat	Idősváltozat	Fiatalváltozat	Magas változat	Alacsony változat
Átlagos gyermekszám	közepes	alacsony	magas	magas	alacsony
Szülő nők átlagos kora	közepes	alacsony	magas	magas	alacsony
Születéskor várható élettartam	közepes	magas	alacsony	magas	alacsony
Nemzetközi vándorlások egyenlege	közepes	alacsony	magas	magas	alacsony

11. táblázat | A népesség-előreszámítás számszerű hipotézisei, változatonként

Változat/mutató	2001	2025	2050	2075	2100
<i>Alapváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	3,00	2,15	1,75	1,75	1,75
Szülő nők átlagos kora	25,3	30,3	30,7	30,7	30,7
Férfiak születéskor várható élettartama	61,3	67,8	74,4	80,8	86,5
Nők születéskor várható élettartama	68,7	74,9	80,7	86,1	91,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	280	500	500	500	500
<i>Idősváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	3,00	1,66	1,55	1,55	1,55
Szülő nők átlagos kora	25,3	28,4	28,7	28,7	28,7
Férfiak születéskor várható élettartama	61,3	70,4	80,1	89,0	96,2
Nők születéskor várható élettartama	68,7	77,4	86,0	93,7	100,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	120	0	0	0	0

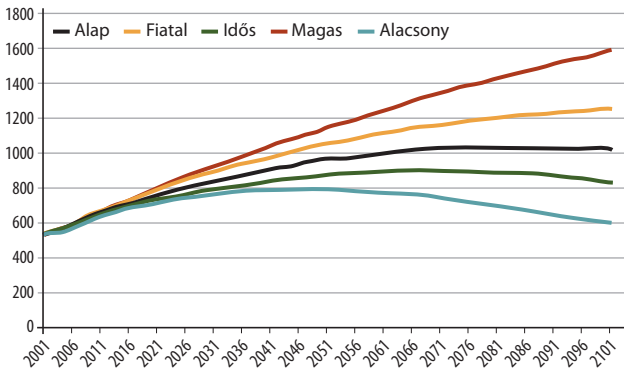
11. táblázat | A népesség-előreszámítás számszerű hipotézisei, változatokként (folytatás)

Változat/mutató	2001	2025	2050	2075	2100
<i>Fiatalváltozat</i>					
Átlagos gyermekszám	3,00	2,53	2,05	2,05	2,05
Szülő nők átlagos kora	25,4	32,1	32,7	32,7	32,7
Férfiak születéskor várható élettartama	61,3	64,9	68,2	71,6	75,0
Nők születéskor várható élettartama	68,6	72,0	74,6	77,3	80,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	540	1000	1000	1000	1000
<i>Magas változat</i>					
Átlagos gyermekszám	3,00	2,53	2,05	2,05	2,05
Szülő nők átlagos kora	25,4	32,1	32,7	32,7	32,7
Férfiak születéskor várható élettartama	61,3	70,4	80,1	89,0	96,2
Nők születéskor várható élettartama	68,7	77,4	86,0	93,7	100,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	540	1000	1000	1000	1000
<i>Alacsony változat</i>					
Átlagos gyermekszám	3,00	1,66	1,55	1,55	1,55
Szülő nők átlagos kora	25,3	28,4	28,7	28,7	28,7
Férfiak születéskor várható élettartama	61,3	64,9	68,2	71,6	75,0
Nők születéskor várható élettartama	68,6	72,0	74,6	77,3	80,0
Nemzetközi vándorlások egyenlege	120	0	0	0	0

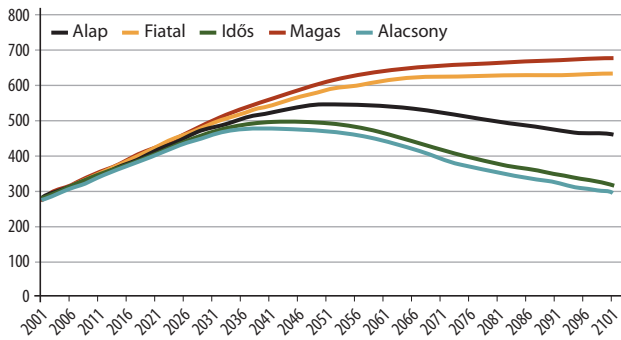
A roma népesség előreszámításának kiemelt eredményei

A roma népességre vonatkozó előreszámítás kiemelt eredményei a következőkben foglalhatók össze.

- *Folytatódik a roma népesség létszámának gyors emelkedése (7. ábra).* A létszám 2050-ben 800 ezer és 1 millió 150 ezer közé tehető, 972 ezer fős középső értékkel, amely az alapváltozat becslése. Még az alacsony változatban is lényegesen magasabb a létszám a mai szintnél (800 ezer fő az 550 ezerrel szemben), az idősváltozatban a bővülés 61, az alapváltozatban 77, a fiatalváltozatban 92, a magas változatban 108 százalék.
- *Fokozatosan kibontakozik a fiatalok arányvesztése az aktív korúakkal és az időskorúakkal szemben.* Ez először az aktív korúakat érinti, kialakul az öregedés átmeneti szakaszában lévő népesség jellegzetes, közepén „tömött” korösszetétele. Ezután gyorsul csak fel az öregedés, amikor a nagy létszámú generációk eléri az időskort.
- *A népesség öregedése a roma népességben is alapfolyamat.* Az idősök száma és aránya folyamatosan és jelentősen emelkedik. A 60 évesek és idősebbek száma a 2001. évi 30 ezerrel szemben 2025-ig 83 ezerre, 2050-ig 180 ezerre, 2100-ig pedig 380 ezerre emelkedik az alapváltozat szerint. Arányuk 2060-ra éri el a teljes népesség mai szintjét, 2100-ra a teljes népesség 2050. évi idősarányát.

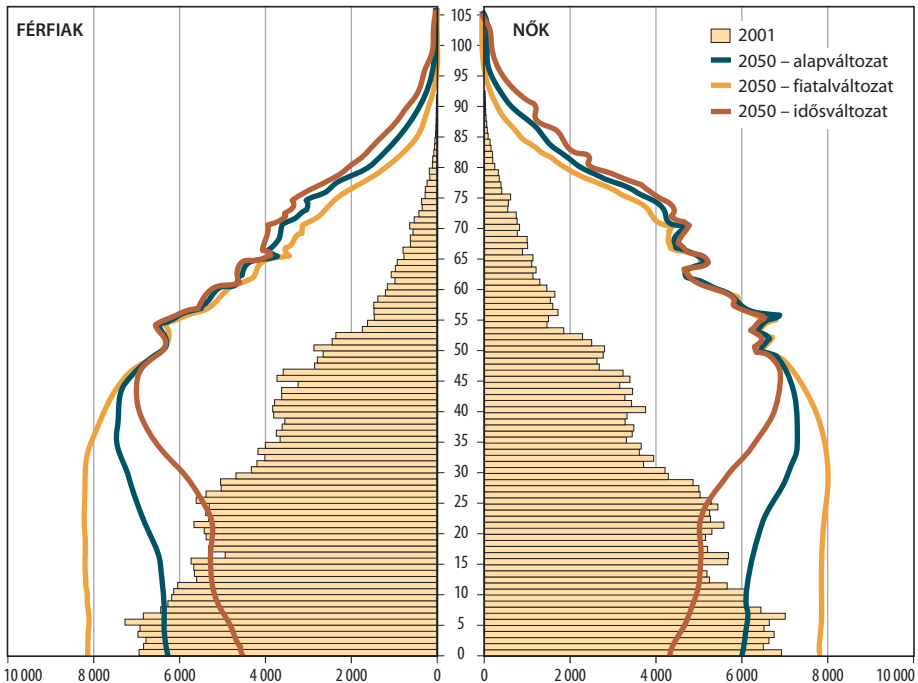

7. ábra | A roma népelemszám alakulása, 2001–2100 (ezer fő)

8. ábra | A 20–59 évesek számának alakulása a roma népességben, 2001–2100 (ezer fő)

9. ábra | A roma népesség korpíramisa, 2001 és 2050 (fő)

A FOGYATÉKKAL ÉLŐ NÉPESSÉG ELŐREBECSLÉSE

Az előreszámítás azokra vonatkozik, akiknek tartós testi vagy értelmi károsodása van. Mozgássérültek, látás- és hallássérültek, testi fogyatékkal, értelmi fogyatékkal, egyéb fogyatékkal élők tartoznak ebbe a csoportba. Nagyon fontos kérdés a modern társadalmakban az irántuk megnyilvánuló szolidaritás, a legtöbb országban igen jelentős összegeket fordítanak arra, hogy a fogyatékkal élők élete élhető legyen.

A fogyatékkal élők nem azonosak a rokkantnyugdíjasokkal, hiszen sokan közülük gyermekek, illetve idősek, számosan dolgoznak közülük nyugdíjszerű ellátás nélkül is. A 2001. évi adatok szerint mintegy harmaduk rokkantnyugdíjas.

Két adatforrás állt rendelkezésre a fogyatékkal élők létszámtrendjeinek vizsgálatára, az 1990. és a 2001. évi népszámlálás. Teljes körű adatfelvételekről van szó, tehát minden önbevallott ismervük rendelkezésre áll. Többek között az iskolai végzettsége is, és ezt tettük meg az előreszámítás egyik sarokpontjának.

A számítások öt végzettségi szint, nem és életkor szerint történtek. A hipotézist az 1990 és 2001 közötti változásokra alapoztuk. Kétféle változást néztünk: kor szerinti bontásban a fogyatékkal élők arányának módosulását és az életkor szerinti „halasztást”, illetve „előrehozást”.

Hipotézisek

A fogyatékkal élő népességre vonatkozó hipotéziseink változatait a 12. táblázat foglalja össze.

12. táblázat | A fogyatékkal élő népességre vonatkozó hipotézisek három változata

Mutató	Alacsony hipotézis	Közepes hipotézis	Magas hipotézis
A fogyatékoság intenzitása	A fogyatékkal élők aránya a népességben életkorok szerint a 2001. évi szinteken változatlan.	A fogyatékkal élők aránya a népességben életkorok szerint 2030-ig 50 százalékkal emelkedik, figyelembe véve azt is, hogy a fogyatékosok rögzített maximális aránya életkoronként 30 százalék.	A fogyatékkal élők aránya a népességben életkorok szerint 2030-ig 100 százalékkal emelkedik, figyelembe véve azt is, hogy a fogyatékosok rögzített maximális aránya életkoronként 30 százalék.
A fogyatékoság életkor szerinti eltolódása	A fogyatékkal élők életkorok szerinti arányában nincs életkor szerinti eltolódás.	A fogyatékkal élők életkorok szerinti arányában +5 év eltolódás érvényesül 2100-ig.	A fogyatékkal élők életkorok szerinti arányában +10 év eltolódás érvényesül 2100-ig.

A népesség-előreszámítás hipotéziseivel kombinálva öt előreszámítási változat készült a családi állapot változására és az élettársi kapcsolatokra. Ezek elnevezése egyezik a népesség-előreszámítási változatokéval, a hipotézisek pedig összecsengenek (13. táblázat).

13. táblázat | A fogyatékkal élő népességre vonatkozó előreszámítás változatai

Mutató	Népesség-előreszámítási				
	alapváltozat	idősváltozat	fiatalváltozat	alapváltozat intenzív bevándorlás	alapváltozat mérsékelt bevándorlás
Fogyatékoság intenzitása	közepes	magas	alacsony	közepes	közepes
Életkori eltolódás	közepes	magas	alacsony	közepes	közepes

A fogyatékkal élők előreszámításának kiemelt eredményei

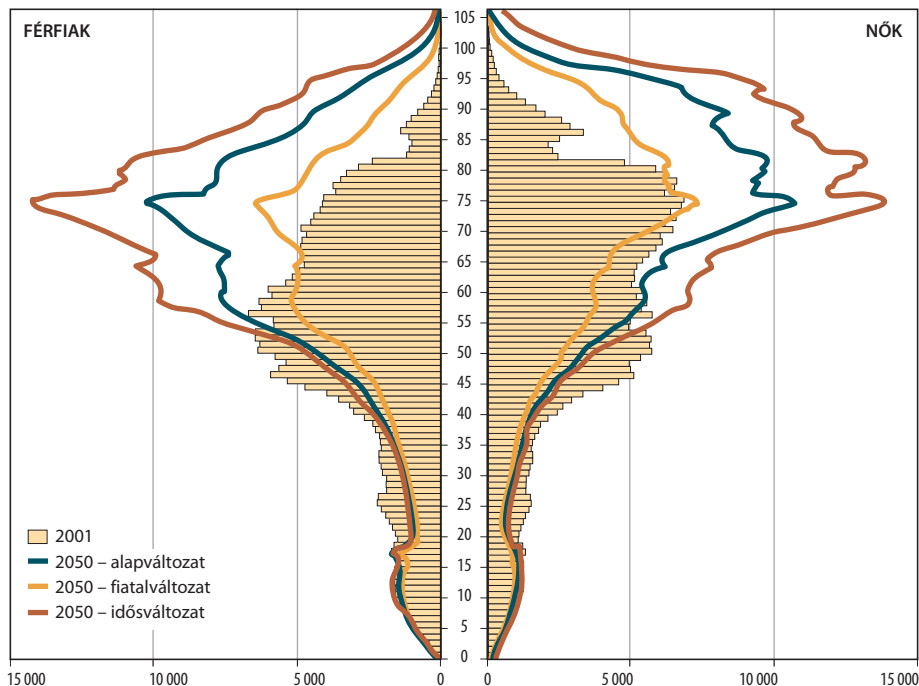
A fogyatékkal élők előreszámításának kiemelt eredményeit a következőképpen összegezhetjük.

- *A fogyatékkal élők létszámváltozásának alaptendenciája az emelkedés (14. táblázat).* Az alapváltozatban a létszámnövekedés a század közepéig 200 ezer fő, 40 százalék. Az idősváltozatban a fogyatékkal élők száma eléri az 1 millió főt. Több lesz a fogyatékkal élők száma magas bevándorlás esetén, még a fiatalváltozatban alkalmazott nulla bevándorlás feltételezése mellett is félmillió fő felett marad.
- *A koreltolódás hatására és más szerkezeti változások következményeként a fogyatékkal élők egyébként is idős csoportja még idősebbé válik (10. ábra).* 2050-ig centrális életkoruk megközelíti a 90 évet. Hangsúlyozni kell, hogy itt az úgynevezett egyéb fogyatékoság térnyeréséről van szó, a „klasszikus” sérülések esetében az öregedés kisebb mértékű.

14. táblázat | A fogyatékkal élők létszáma az egyes előreszámítási változatokban

Év	Alapváltozat	Idősváltozat	Fiatalváltozat	Alapváltozat intenzív bevándorlás	Alapváltozat mérsékelt bevándorlás
2001	577 009	577 009	577 009	577 009	577 009
2025	793 264	976 679	547 604	798 262	788 315
2050	790 379	1 029 412	528 960	817 423	763 326
2100	637 185	711 636	524 406	706 578	567 810

10. ábra | A fogyatékkal élők korfája, 2001, 2050 (alapváltozat, fő)

HALANDÓSÁGI TÁBLÁK A 21. SZÁZADRA

A társadalmi-demográfiai előreszámítások egyik hozadéka a halálozási arányok, valószínűségek előrebecslése. Közvetlen módon három előreszámítás tartalmaz halandóság-előrebecslést: a népességi, a családi állapot szerinti és a romákra vonatkozó. Utóbbi bizonytalan kiindulási adatokon alapul, ezért sem célszerű külön kezelni, a néphalandóság és a családi állapot szerinti halandóság ugyanakkor igen fontos a nyugdíj-modellezési munkák szempontjából is.

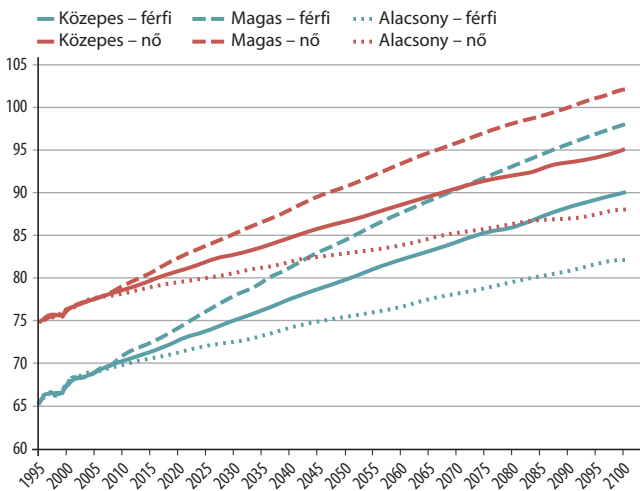
Három halandósági táblasorozatot készítettünk el:

- *Néphalandósági táblák naptári évenként:* a szokásos, egy naptári év halálozási adatain alapuló halandósági táblák. Négy táblasort tartalmaznak: perspektivikus elhalálozási valószínűségek, perspektivikus továbbélési valószínűségek, stacioner népességek, várható élettartamok. Férfiak és nők, 0–120 éves életkor, három halandósági hipotézis szerint.
- *Néphalandósági kohorsztáblák:* átlós eljárással elkészítettük a 2001. évtől indítva a születési évjáratok hátralévő éveire a „tényleges” (a halandósági hipotéziseken alapuló) kohorszélettáblákat. Négy táblasort tartalmaznak: perspektivikus elhalálozási valószínűségek, perspektivikus továbbélési valószínűségek, stacioner népességek, várható élettartamok. Férfiak és nők, $x - 120$ éves

életkor, ahol x a 2001. év elején a betöltött évek száma, három halandósági hipotézis szerint.

- *Néphalandsági táblák családi állapot szerint:* halandósági táblák a nőtlen/hajadon, házas, elvált és özvegy népességre. Független szemléletben, azaz a családi állapot-változás kizárásával. Négy táblasort tartalmaznak: perspektivikus elhalálozási arányok, valószínűségek, stacioner népességek, várható élettartamok. Férfiak és nők, $x - 120$ éves életkor, ahol x a 2001. év elején a betöltött évek száma, három halandósági hipotézis szerint.

Ízelítőül a 11. ábra közli a néphalandsági táblákból nyert születéskor várható élettartamokat.

11. ábra | A születéskor várható élettartam három halandósági hipotézis szerint

7. 🐼 A hatásvizsgálat mikroszimulációs modellje

Horváth Gyula

A MODELL

A modell jellege

A modell az Európai Unió klasszifikációja szerint, úgynevezett mikroszimulációs módszerrel készült. Ez azt jelenti, hogy – a Magyarországon eddig használt modellekkel ellentétben – kiindulópontunk a biztosítottak egyedi adatait tartalmazó adatbázis volt, számításaink során a biztosítottak homogén csoportjaira készítettünk előrejelzést, majd ezeket összegeztük. Ezeket a homogén csoportokat a szaknyelv modellpontoknak hívja, a továbbiakban mi is ezt a kifejezést használjuk. A számításokhoz körülbelül 100 000 ilyen modellpontot használtunk, ezek előállításának módját írásunk második felében ismertetjük részletebben.

Az ilyen, majdnem egyedi jellegű számítás nagy előnye, hogy nemcsak a nyugdírendszer makrogazdasági elemzésére alkalmas, hanem az olyan kérdések megválaszolására is, hogy várhatóan milyen lesz a nyugdíjak eloszlása, hányan lesznek a szegénységi küszöb alatt stb. Hátránya lehet azonban a bonyolultabb eljárás és a nehezebb verifikálhatóság, valamint az is, hogy feltevésekre van szükségünk.

A modellezés technikai háttere

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal a modellezési feladatok elvégzésével egy külső tanácsadó céget, a Deloitte Zrt. aktuárius és biztosítási tanácsadó részlegét bízta meg. Ezt a döntés a következők indokolták:

- a Kerekasztalnak mint szervezetnek nem volt elegendő erőforrása arra, hogy egy ilyen nagy mennyiségű munkát elvégezzen;
- a munka olyan aktuáriusi-modellezési ismereteket igényelt, amelyek a Kerekasztalon belül csak korlátozottan álltak rendelkezésre.

Öt különböző nyugdíjváltozatot és jó néhány alváltozatot egy speciális aktuáriusi programcsomagban (Prophet™) készítettek el.

Adatok

A számítások legfontosabb adatforrásául szolgáló adatbázis minden olyan biztosított adatait tartalmazta, aki 1997–2006 között legalább egy nap járulékfizetési kötelezettséggel járó tevékenységet végzett. (Ez tartalmazta a következő adatokat: kor, nem, ledolgozott napok száma és éves bruttó fizetés, magán-nyugdíjpénztári tagság, magán-nyugdíjpénztári vagy 2006. december 31-én).

Mivel az adatbázis csak 1997-től állt rendelkezésünkre, ezért meg kellett becsülnünk az 1997-et megelőző időszakban megszerzett jogosultságokat is. Ehhez háromféle eljárást alkalmaztunk.

- Az 1990–1996 közötti időszakra visszafelé számolva, átmenet-valószínűségi mátrixok segítségével becsültük meg a megszerzett szolgálati időket, valamint az ismert bérinfláció és előléptetési fizetésemelési feltevések alapján a bruttó kereseteket.
- Az 1988–1989 közötti évekre más módszert kellett választanunk, hiszen ezt az időszakot teljesen eltérő foglalkoztatási viszonyok jellemezték. A keresetek becsléséhez – jobb eljárás híján – az előző bekezdésben említett eljárást alkalmaztuk, de ennek esetleges torzító hatása a nyugdíjakra csekély, hiszen csak két évről van szó. A szolgálati napok száma esetében országos (nemenként különböző) foglalkoztatottsági adatok alapján számoltunk.
- Az 1988 előtti időszakra csak a szolgálati időt kellett becsülnünk, hiszen a nyugdíjképletben ezen időszak fizetései már nem játszanak szerepet. A szolgálati idő becslésekor az előző bekezdés szerint jártunk el.

Ugyancsak rendelkezésünkre álltak a már nyugdíjasok korcsoportos, nyugdíjtípus (öregségi, rokkantsági stb.) és a nyugdíj összege szerint csoportosított adatai.

Feltevések

DEMOGRÁFIA. Demográfiai előrejelzésként a Habcsek László és kollégái által előállított előrejelzés-csomag alapváltozatát használtuk, azzal a módosítással, hogy az abban szereplő bevándorlási többlettel nem számoltunk. Az előrejelzés előfeltevéseit és részleteit a 6. melléklet tartalmazza.

FOGLALKOZTATOTTSÁG. A foglalkoztatottság előrejelzésére az aktív (a munkaerőpiacra már kilépett, de még nem nyugdíjas) népességet aszerint osztottuk hat csoportra, hogy az év hányad részét dolgozták végig. Az adott csoporthoz tartozás természetesen változik az életpálya során, ennek leírására az úgynevezett átmenet-valószínűségi mátrixokat használtuk. Az átmenet-valószínűségi mátrix a tagok adatain alapul, és az egyes státusokból a többi státusba történő

átmenetek valószínűségeit tartalmazza a nem és életkor különböző kombinációinak függvényében. Az 1. táblázat a 30 éves férfiakra vonatkozó átmenet-valószínűségi mátrixot tartalmazza. (Például annak valószínűsége, hogy egy 30 éves férfi egész évben dolgozott, majd a következő évben egyetlen napot sem dolgozik, 1,32 százalék.)

1. táblázat | A 30 éves férfiakra vonatkozó átmenet-valószínűségi mátrix (százalék)

	Egész évben	1–3/4 évet	3/4–2/4 évet	2/4–1/4 évet	Legfeljebb 1/4 évet	0 napot	Rokkantnyugdíj	Öregségi nyugdíj	Halál
Egész évben	84,70	10,46	1,65	1,07	0,68	1,32	0,07	0,00	0,05
1–3/4 évet	45,95	30,82	8,88	5,78	4,36	4,01	0,12	0,00	0,09
3/4–2/4 évet	28,51	20,35	13,60	11,65	10,38	15,23	0,17	0,02	0,10
2/4–1/4 évet	20,76	14,95	12,52	13,81	12,98	24,80	0,05	0,00	0,13
Legfeljebb 1/4 évet	11,36	10,48	10,43	12,14	19,49	35,85	0,00	0,03	0,24
0 napot	2,49	4,46	5,11	6,40	9,68	71,58	0,13	0,02	0,13
Rokkantnyugdíj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	98,48	0,00	1,52
Öregségi nyugdíj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00

Az átmenet-valószínűségi mátrixok használata a következő három feltételezésen nyugszik:

- a foglalkoztatási folyamatok alapvetően kortól és nemtől függenek;
- a foglalkoztatási folyamatok időben nem változnak;
- a folyamat „emlékezet nélküli”, azaz annak a valószínűsége, hogy valaki a következő időszakban státust vált, csak attól függ, hogy most milyen státusban van, attól nem, hogy hogyan került az adott státusba.

Természetesen mindhárom feltevessel szemben súlyos kritikák fogalmazhatók meg, ugyanakkor megjegyezzük, hogy az ilyen jellegű modellezés meglehetősen elterjedt a nyugdíjmodellezés világában. A főbb kritikai megjegyzések (amelyek egyben jelzik a továbbfejlesztés irányait is) a következők.

- A foglalkoztatottsági folyamatok az időben változnak. Nem állíthatjuk, hogy egy 30 éves férfi ugyanúgy vált státust 2050-ben, mint 2020-ban. Természetesen ez így igaz, de nem állt rendelkezésünkre olyan modell, amellyel ez a változás megbecsülhető.
- A foglalkoztatottsági viszonyok erősen függenek az iskolázottságtól. Ez is jogos ellenvetés, de a rendelkezésre álló adatbázisok nem tartalmaztak iskolázottsági adatokat.
- Az átlagos iskolázottsági szint növekedése javítja a foglalkoztatottságot. E kritikával szemben már felmerülhet az az ellenvélemény, hogy az átlagos iskolázottság eltolódása az egyes szintek foglalkoztatottsági értékének devalvációjával is járhat (ahogyan például az érettségi értéke megváltozott az elmúlt évtizedekben).

- Az egyes nyugdíjváltozatok hatnak a munkaerő keresleti és kínálati oldalára is, jelenleg ez a visszacsatolás nem szerepel a modellben.

BÉREK. A bérek alakulását részben a mindenkori bérinfláció határozza meg (lásd később a 3. táblázatot). A nyugdíjszámítás szempontjából azonban kiemelkedően fontos az úgynevezett előléptetési fizetésemelés figyelembevétele.

Az előléptetési fizetésemelést az adatbázisban szereplő aktív tagok fizetési adataiból vezettük le. Az adatbázisban található nem- és életkoradatokra számítottuk ki a 2006. évi átlagfizetést (a nullás rekordokat nem vettük figyelembe). Az átlagokat Hodrick–Prescott-szűrő segítségével egyenlítettük ki. Az előléptetési fizetésemeléseket a szomszédos életkorok közötti fizetésváltozások alapján határoztuk meg. Végül oly módon skáláztuk az előléptetési fizetésemeléseket, hogy az adatbázisban elérjük az átlagfizetést (2. táblázat).

Életkor	Férfiak	Nők	Életkor	Férfiak	Nők
19	10,51	11,48	30	3,86	1,55
20	9,93	10,71	31	3,40	1,25
21	9,42	10,02	32	2,98	1,13
22	8,95	9,40	33	2,59	1,16
23	8,12	8,23	34	2,24	1,31
24	7,38	7,06	35	1,91	1,54
25	6,69	5,89	40	0,63	2,34
26	6,05	4,74	45	0,21	1,75
27	5,45	3,69	50	0,43	1,74
28	4,88	2,79	55	0,53	1,86
29	4,35	2,07	60	0,53	1,86

2. táblázat | Előléptetési fizetésemelések, 2006. évi átlagfizetések alapján (százalék)

GAZDASÁG. *Inflációs feltevéseink* a Pénzügyminisztérium által használt OECD-előrejelzésen alapultak (3. táblázat).

Év	Fogyasztói árindex	Bruttó bérinfláció	Év	Fogyasztói árindex	Bruttó bérinfláció
2007	8,00	8,00	2015	2,00	4,71
2008	4,71	5,75	2020	2,00	4,95
2009	3,38	5,89	2025	2,00	4,86
2010	2,00	5,25	2030	2,00	4,74
2011	2,00	4,55	2035	2,00	4,41
2012	2,00	4,11	2040	2,00	3,98
2013	2,00	4,02	2045	2,00	3,77
2014	2,00	4,27	2050	2,00	3,73

3. táblázat | Inflációs feltevések (százalék)

Magán-nyugdíjpénztári hozamok. A befektetések (nominális) megtérülését a kockázatmentes kamatláb és a kockázatos eszközök megtérülésének súlyozott átlagaként határoztuk meg. Feltételezéseinkben háromféle portfólió szerepelt. A konzervatív portfólióba (100 százalék kötvény) olyan tagok fektetnek be, akiknek kevesebb mint 5 évük van hátra a törvényes nyugdíjkorhatárig. A kiegyensúlyozott portfólióba (70 százalék kötvény és 30 százalék részvény) olyan tagok fektetnek be, akiknek 5–15 évük van hátra a törvényes nyugdíjkorhatárig. A fiatal tagok, akiknek még több mint 15 évük van hátra a törvényes nyugdíjkorhatárig, a növekedési portfólióba fektetnek be (40 százalék kötvény és 60 százalék részvény). Ez a felosztás megfelel a jelenlegi szabályozásnak, feltételezve, hogy a tagok nem élnek döntési lehetőségükkel.

Feltételezésünk szerint a kötvények hozama megegyezik a kockázatmentes kamatlábbal. A kockázatos eszközök (részvények) megtérülését kockázati prémiummal növelt kockázatmentes kamatlábként határoztuk meg. Nyilvános forrásból vettük át a kockázati prémium mértékére vonatkozó feltételezést.¹ Ez a piaci részvényportfólió kockázatmentes kamatláb feletti hozamát vizsgálja, és ez alapján 4,91 százalékra teszi a kockázati prémiumot.

E feltételezéseink alapján az adott nyugdíjpénztári portfóliók várható megtérüléseit a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat | Nyugdíjpénztári portfóliók várható megtérülései (százalék)

Év	Nominális kockázatmentes kamatláb	Részvény- hozamok	Konzervatív portfólió	Kiegyensúlyozott portfólió	Növekedési portfólió
2008	7,71	12,62	7,71	9,19	10,66
2009	6,38	11,29	6,38	7,85	9,33
2010–	5,00	9,91	5,00	6,47	7,95

Bruttó hazai termék. Az eredmények GDP arányában történő kifejezéséhez szükséges a nominális GDP előrejelzése. Az összehasonlítás érdekében a nominális GDP két előrejelzését készítettük el: 1. az OECD adatai alapján, valamint 2. a modellünkéből származó foglalkoztatási előrejelzés alapján. A reál GDP növekedésének és a GDP-deflátor növekedésének szorzata adja meg a nominális GDP növekedési értékét.

Az OECD előrejelzése tartalmazza a potenciális GDP-növekedés és fogyasztói árindex (CPI) előrejelzését. A reál GDP-növekedést egyenlőnek tekintettük a potenciális GDP-növekedéssel. Feltételeztük, hogy a GDP-deflátor növekedési üteme azonos a fogyasztói árindexszel. Az eredményként kapott nominális GDP-növekedés becsléseit az 5. táblázat tartalmazza. Egyszerűsítve, a reál GDP

1 | http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/

növekedése a foglalkoztatás és a termelékenység növekedésének szorzata. A foglalkoztatási előrejelzés a modell mellékterméke, mivel a jogszerző évek számának meghatározása érdekében előre kell jeleznünk az aktív tagok munkatevékenységét. Ugyanakkor foglalkoztatási előrejelzésünk valószínűleg eltér az OECD előrejelzésétől, mivel más népesség-előrejelzést, részvételi rátát és munkanélküliségi rátát alkalmaztunk. A következő GDP- és nyugdíj-előrejelzés érdekében úgy döntöttünk, hogy korrigáljuk az OECD előrejelzését. Átvettük az OECD munkatermelékenység-növekedési adatait, és megszoroztuk a modellünk által generált foglalkoztatási adatokkal. Továbbá azonos árinflációt alkalmaztunk. Az 5. táblázat mutatja be a reál GDP növekedési rátájának az előrejelzését, illetve az OECD-adatokon és a mi modellünkön alapuló nominális GDP-növekedés összehasonlítását.

Év	Reál GDP-növekedés	Nominális GDP-növekedés	
		OECD	saját modell
2007	1,3	6,8	6,8
2008	3,3	8,2	9,9
2009	3,3	6,8	8,1
2010	2,9	5,0	6,2
2011	3,0	5,0	6,2
2012	2,8	4,9	5,2
2013	3,0	5,1	5,0
2014	3,0	5,1	5,2
2015	3,0	5,1	4,7
2020	2,9	4,9	4,4
2025	2,7	4,8	4,2
2030	2,5	4,5	3,8
2035	1,9	3,9	3,3
2040	1,0	3,0	2,9
2045	0,9	2,9	2,8
2050	1,1	3,1	2,7

5. táblázat | A reál és a nominális GDP-növekedés becslései (százalék)

A modellezett nyugdíjrendszer

A modellezés során a nyugdíjrendszer 2006. év végi paramétereiből indultunk ki. Bizonyos, már meghirdetett változtatásokat igyekeztünk beépíteni a modellbe. Más esetekben (például a 13. havi nyugdíj) igyekeztünk elkülönítetten számolni a különböző nyugdíjelemeket, s ez lehetővé teszi, hogy a felhasználó maga döntsön arról, hogy mely elemeket vegyen figyelembe elemzésében.

Valamennyi nyugdíjparadigma esetében feltételeztük, hogy a reform 2013. január 1-jén kezdődik. Az egyes paradigmákra vonatkozó átmeneti szabályokat

a megfelelő fejezetek tartalmazzák. Fontos leszögezni, hogy a modellezés (is) megmutatta, hogy egy paradigmátikus reform esetében legalább olyan fontos az átmeneti időszak szabályozása, mint maga az elérni kívánt végállapot.

A következőkben a 2013-ig terjedő időszakra vonatkozó főbb paramétereket ismertetjük.

JÁRULÉKOK. A járulékköteles jövedelem a munkavállalók esetében az úgynevezett járuléklafonnal van maximálva. Ez az érték 2007. január 1-jétől 6 748 850 forint volt. A plafont a modellben a bérinflációval növeltük. A járulékkulcsokat a 6. táblázat tartalmazza.

6. táblázat | Járulékkulcsok

Naptári év	Első pillér	Második pillér
Csak az első pillérben tagok		
2006	26,5	0,0
2007	29,5	0,0
2008–	33,5	0,0
A második pillérben is tagok		
2006	18,5	8,0
2007	21,5	8,0
2008–	25,5	8,0

AZ ELLÁTÁSOK KISZÁMÍTÁSÁNAK MÓDJA. A hatályos jogszabály 2013-tól írja elő az ellátások kiszámítási módszerének módosítását. Mivel a szabályozás részletei (például mit jelent a bruttó nyugdíj) jelenleg még nem ismertek, ezeket a változásokat a modellben nem tudtuk figyelembe venni. Ennek megfelelően a nyugdíjkiadásokat abból a feltételezésből kiindulva jeleztük előre, hogy az ellátások kiszámítására a jelenleg érvényes nyugdíjképlet és jogi paraméterek alapján kerül sor. A 2013 előtt és után kifizetett nyugdíjakra is ugyanazt a képletet alkalmaztuk.

A 2013 előtti, első pillér szerinti ellátások kiszámításakor figyelembe kell venni minden olyan jövedelmet, amely után nyugdíjjárulékot fizettek 1988 óta (figyelembe véve az egyes évekre meghatározott plafont is). A bruttó jövedelmet minden évben csökkenteni kell a személyi jövedelemadó számított (azaz nem a ténylegesen megfizetett) összegével, bizonyos, külön kormányrendeletben lefektetett korrekciókkal.

Idővel változott a nettó jövedelem számításának a módja is. A változások az adósávok számát, az adókulcsokat, az adóalap-, illetve adókedvezményeket különösen is érintették. A nettó fizetés jelenlegi számítási módja:

- a nettó fizetés kiszámításakor kizárólag a járuléklafonig (2007-ben évente 6 748 850 forintig) terjedő bruttó fizetést kell figyelembe venni;
- a járuléklafon alatti fizetést csökkenteni kell a számított járulékok összegével (2007-ben a fizetés 17,0 százaléka);

- a fizetés ezenkívül személyijövedelemadó-köteles: 2007-ben a személyi jövedelemadó mértéke 1 700 000 forint éves jövedelemig 18 százalék, míg az e fölötti összegre 36 százalék; és
- a személyi jövedelemadó összegét csökkenti az adójóváírás: 2007-ben az adójóváírás mértéke legfeljebb az adóalap 18 százaléka, de maximum 108 000 forint.

A nyugdíjalap meghatározásához a nettó jövedelem kiszámításakor feltételeztük, hogy a járuléklafon, az adósávok és az adójóváírás felső határa a bérlációval arányosan fog növekedni (7. táblázat).

7. táblázat | A nettó jövedelem kiszámítása a nyugdíjalap meghatározásához

Adósáv (forint)	Fix adóösszeg (forint)	Adókulcs (százalék)	Adójóváírás
0–1 700 000	0	18	az adóalap 18
1 700 000 és felette	306 000	36	százaléka, legfeljebb 108 000

2007-től a számított adóval csökkentett jövedelmet korrigálni kell az országos nettó átlagjövedelem növekedésével a magánszemély nyugdíjazás előtti utolsó munkában töltött évéig. A módosítás hatálybalépése előtt csak a magánszemély nyugdíjazása előtti második évig kellett a korrekciót elvégezni.

A 8. táblázat összefoglalja az 1988 óta felmerült korrekciós tényezőket, amelyeket 2007-ben figyelembe kell venni a járulékalapban.

Naptári év	Tényező	Naptári év	Tényező
1988	16,168	1998	2,567
1989	13,830	1999	2,278
1990	11,374	2000	2,045
1991	9,063	2001	1,760
1992	7,471	2002	1,471
1993	6,348	2003	1,287
1994	4,986	2004	1,218
1995	4,428	2005	1,106
1996	3,772	2006	1,028
1997	3,040	2007	1,000

8. táblázat
Korrekciós tényezők

Ezt követően az átlagos havi jövedelem korrigált összegét helyesbíteni kell egy degresszív skála segítségével, azaz a magasabb jövedelemsávba tartozó átlagos kereset egyes részeit nem kell teljes mértékben figyelembe venni. A képletben szereplő jövedelemsávokat 1998-ig a nominálbér-emelkedéssel indexálták, azóta pedig a nominálbér-emelkedés plusz 8 százalék az indexálás mértéke. Ez az indexálási módszer viszonylag rövid idő alatt megszünteti a degressziót (9. táblázat).

Átlagos havi jövedelem (forint)	Nyugdíj alap-meghatározási tényező (százalék)
0–202 000	100
202 001–230 000	90
230 001–259 000	80
259 001–289 000	70
289 001–318 000	60
318 001–347 000	50
347 000 forint és felette	40

9. táblázat | Degresszívítási
tényezők 2007-ben

Végül az így korrigált átlagos havi jövedelem (a továbbiakban: *nyugdíj alap*) összegét meg kell szorozni az adott személy jogszerző éveinek a számához rendelt kulccsal. Az ellátás nem lineárisan növekszik a járulékfizetési évek számával. A rendszer 15 jogszerző év esetén 43 százalékos helyettesítési rátát biztosít, amely 25 jogszerző évig évente 2 százalékkal, a következő 11 jogszerző év után 1 százalékkal, majd ezt követően évente 1,5 százalékkal emelkedik. Ez azt jelenti, például, hogy 40 jogszerző év után a ráta 80 százalék (10. táblázat).

10. táblázat | Az öregségi nyugellátás meghatározására szolgáló tényezők

Jogszerző időszak (év)	Nyugdíj alap százaléka	Jogszerző időszak (év)	Nyugdíj alap százaléka	Jogszerző időszak (év)	Nyugdíj alap százaléka
10	33,0	21	55,0	32	70,0
11	35,0	22	57,0	33	71,0
12	37,0	23	59,0	34	72,0
13	39,0	24	61,0	35	73,0
14	41,0	25	63,0	36	74,0
15	43,0	26	64,0	37	75,0
16	45,0	27	65,0	38	77,0
17	47,0	28	66,0	39	78,5
18	49,0	29	67,0	40	80,0
19	51,0	30	68,0	41	82,0
20	53,0	31	69,0	42	84,0

Forrás: Calculation of the Old-age Pension.doc.

A jövedelem alap jelenleg az 1988 óta eltelt évek keresete, de ez fokozatosan módosulni fog a teljes életkeresetre. A korábbi évek jövedelmét valorizálni kell a fizetések országos átlaga alapján.

KÉSŐBBI NYUGDÍJAZÁSI BÓNUSZ. Ha valaki a törvényes nyugdíjkorhatár után megy nyugdíjba, minden további munkában töltött 30 nap után jogosult a nyugellátás 0,5 százalékanak megfelelő bónuszra.

MINIMÁLIS NYUGDÍJ. Az első pillérben a minimális nyugdíj összege 2007-ben havonta 27 130 forint. A minimális nyugdíj több más szociális ellátásra (például rendszeres szociális segélyre) való jogosultság küszöbértékeként is szolgál. Az értékét ugyanúgy indexálják, mint a jövedelemalapú rendszer szerinti ellátásokat, azaz a svájci indexálás szerint.

A MÁSODIK PILLÉR BEN RÉSZT VEVŐ TAGOK NYUGELLÁTÁSA. Az a munkavállaló, aki a szolgálati idejének egy részében a magánnyugdíjába is teljesített járulékfizetést, kisebb összegű ellátásra számíthat, mint az a munkavállaló, aki kizárólag a társadalombiztosítási nyugellátásra jogosult. A nyugellátás összege a 75 százaléka lesz annak a társadalombiztosítási nyugdíjnak, amire az adott munkavállaló jogosult lenne, ha nem lépett volna be a második pillérbe. Az ő esetükben ugyanakkor a társadalombiztosítási nyugdíj kiegészül a kötelező magánnyugdíj pillérjéből történő kifizetésekkel.

Ha a biztosított úgy dönt, hogy az általa befizetett és a magánnyugdíjában felhalmozott járulékok teljes összegét átutaltatja a társadalombiztosítási nyugdíjába, akkor nyugellátásának az összege azonos lesz azzal a nyugdíjösseggel, amit azok kapnak, akik a teljes biztosítási időszak alatt kizárólag a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe teljesítettek járulékbefizetéseket. Ezzel a lehetőséggel csak abban az esetben lehet élni, ha a magánszemély 2012 vége előtt eléri a nyugdíjkorhatárt, és kevesebb mint 120 hónapig volt tagja a nyugdíjpénztárnak.

FOLYÓSÍTOTT NYUGDÍJAK INDEXÁLÁSA. A nyugdíjak indexálása a bérnövekedés 50 százalékával és az infláció 50 százalékával történik (úgynevezett svájci indexálás) minden év januárjában.

Akik már kaptak nyugdíjat az előző évben, jogosultak voltak az úgynevezett 13. havi nyugdíjra is, amelynek összege 2006 óta a havi nyugellátás 100 százaléka. A 13. havi nyugdíj folyósítása két részletben, legkésőbb minden év májusában és novemberében történt.

A NYUGDÍJAK ADÓZÁSA. A nyugellátás jelenleg adómentes.

KORENGEDMÉNYES NYUGDÍJ. Jelenleg többféle korengedményes nyugdíjazási lehetőség létezik Magyarországon, és ezek kihasználtsága igen magas, így az átlagos tényleges nyugdíjazási idő lényegesen alacsonyabb, mint a jogszabályban előírt 62 év.

A férfiak jelenleg 60, míg a nők 57 évesen mehetnek korengedményes nyugdíjba (11. táblázat). A korengedményes nyugdíjra jogosító életkor 2013-ig a nők esetében is 60 évre emelkedik. A számítások készítése idején 38 jogszerző év után lehetett korengedményes nyugdíj mellett igénybe venni a teljes összegű nyugellátást, ami 2009-től 40 évre emelkedett. A számítások készítése idején minimum 33 jogszerző év szükséges a részleges nyugellátásra való jogosultság megszerzéséhez, ami 2009-től 37 évre emelkedett.

11. táblázat | Korengedményes nyugdíjra való jogosultság feltételei

Születés éve	Törvényes nyugdíjkorhatár	Korengedményes nyugdíjkorhatár	Teljes összegű nyugellátáshoz szükséges szolgálati idő	Csökkentett összegű nyugellátáshoz szükséges minimális szolgálati idő
<i>Férfiak</i>				
1946–1948	62	60	38	33
1949–1952	62	60	40	37
1953 és utána	62	60	n. a.	37
<i>Nők</i>				
1947–1951	62	57	38	33
1952–1953	62	59	40	37
1954 és utána	62	60	n. a.	37

A 2013 előtt fizetett nyugdíjak csökkentése a *12. táblázatban* bemutatott módon történik. Ennek megfelelően a maximális levonás 30 százalék, amelyre 5 hiányzó év esetén kerül sor az 1947 és 1948 között született férfiak, illetve az 1950 és 1951 között született nők esetében.

Hiányzó évek száma	Korengedményes nyugdíj miatti levonás havonta	Korengedményes nyugdíj miatti levonás évente
1	0,1	1,2
2	0,2	2,4
3	0,3	3,6
4	0,4	4,8
5	0,5	6,0

12. táblázat

Korengedményes nyugdíj miatti levonások 2013 előtt* (százalék)

* Ezek a kulcsok csak az 1953 előtt született férfiakra és az 1952 előtt született nőkre vonatkoznak.

A 2013 után fizetett nyugdíjakból történő levonások módszere várhatóan a fentiekől eltérő lesz. Ezt a változást nem modelleztük a korengedményes nyugdíj miatti levonások tekintetében.

VESZÉLYES MUNKAKÖRÜLMÉNYEK MIATTI KORAI NYUGDÍJAZÁS. Azok a személyek jogosultak korengedményes nyugdíjra, akik nagy fizikai megerőltetést jelentő vagy egészségre ártalmas munkakörökben dolgoznak. Ez a nyugdíjtípus két évvel korábban elérhető azok számára, akik legalább 10 évig (férfiak), illetve 8 évig (nők) dolgoztak ilyen munkakörben, és a nyugdíjkorhatár további egy évvel csökkenthető az ilyen munkakörben eltöltött minden további öt év (férfiak), illetve négy év (nők) esetében. Az igénybevevők viszonylag kis száma miatt ezt a lehetőséget nem modelleztük.

Rokkantsági ellátások

A ROKKANTSÁG DEFINÍCIÓJA. A magánszemély életkortól függetlenül rokkantnak minősül, ha

- megromlott egészségi állapota, fizikai vagy mentális betegsége miatt 67 százalékos mértékben elveszítette a munkaképességét; és
- egészségi állapotában nem várható javulás a következő egy évben.

Három rokkantsági kategória létezik a rokkantsági fok súlyossága szerint:

- III. rokkantsági fok: olyan rokkantak tartoznak ide, akik nem váltak teljesen munkaképtelenné (azaz akiknek a munkaképessége legalább 67 százalékkal csökkent, de nem teljesen alkalmatlanok a munkavégzésre);
- II. rokkantsági fok: olyan rokkantak tartoznak ide, akik teljesen munkaképtelenné váltak, de nem szorulnak gondozásra (azaz akiknek a munkaképessége 100 százalékkal csökkent, de akik nem igényelnek folyamatos gondozást);
- I. rokkantsági fok: olyan rokkantak tartoznak ide, akik teljesen munkaképtelenné váltak, és gondozásra szorulnak (azaz akiknek a munkaképessége 100 százalékkal csökkent, és folyamatos gondozást igényelnek).

JOGSZERZŐ IDŐSZAK. A rokkantsági nyugdíjra való jogosultság és a nyugellátás összege a rokkanttá váláskori életkor, a munkaviszonyban töltött idő és a rokkantsági fok függvénye. A szükséges jogszerző időszak hosszát az életkor határozza meg. A teljes összegű rokkantsági nyugdíjra való jogosultság megszerzéséhez szükséges minimális szolgálati idő korfüggő: a 22 éves vagy fiatalabb személyek esetén érvényes 2 évtől az 55 év fölötti korosztályra vonatkozó 20 évig terjed a 13. táblázatnak megfelelően.

Életkor	Jogszerző évek minimális száma korengedményes nyugdíjra nem jogosító szakmák esetén	Jogszerző évek minimális száma korengedményes nyugdíjra jogosító szakmák esetén	13. táblázat Jogszerző évek minimális száma
0–22	2,0	n. a.	
22–24	4,0	3,0	
25–29	6,0	4,0	
30–34	8,0	6,0	
35–44	10,0	8,0	
45–54	15,0	12,0	
55 és felette	20,0	16,0	

Azon szakmák minősülnek korengedményes nyugdíjra jogosító szakmáknak, ahol a munkavállalók szélsőséges fizikai kitettségben vagy az egészségre különösen ártalmas körülmények között dolgoznak. Például a föld alatti bányákban dolgozó vájárok, a kohászati üzemekben dolgozó olvasztárok vagy öntőmun-

kások, vagy az ionizáló berendezésekkel dolgozó orvosok minősülnek korengedményes nyugdíjra jogosító szakmában dolgozó munkavállalónak. A kiválasztott szakmák körében nem modelleztük ezeket a sajátos körülményeket.

Az a munkavállaló, aki a rokkanttá válásának időpontjáig még nem érte el a rokkantsági nyugdíjra jogosító szolgálati időt, szintén jogosulttá válhat a rokkantsági nyugdíjra, amennyiben már ledolgozta az eggyel fiatalabb korosztály számára előírt jogszerző éveket, és ezt követően nem volt 30 napot meghaladó szünet a szolgálati idejében.

Bármely rokkant személy jogosulttá válhat részleges rokkantsági nyugdíjra, aki, bár nem rendelkezik a nyugdíjazáshoz előírt szolgálati idővel, teljesíti a rokkantsági nyugdíjra való jogosultság minden más követelményét. A részleges rokkantsági nyugdíjjogosultság megszerzéséhez

- legalább 10 szolgálati év elegendő az olyan rokkantak esetén, akik már betöltötték a 45. életévüket, vagy 1993. július 1-jéig betöltik az 55. életévüket;
- legalább 15 szolgálati év elegendő az olyan rokkantak esetén, akik az 1993. június 30. és 2009. január 1. közti időszakban fogják betölteni az 55. életévüket.

Amennyiben a rokkantság munkahelyi baleset vagy foglalkozási ártalom következménye, a minimális jogszerző időszakra vonatkozó követelmény nem érvényes. Ezt a rendelkezést nem építettük bele a modellbe.

A ROKKANTSÁGI NYUGDÍJAK ÖSSZEGE. A rokkantsági nyugdíj kiszámításának módja hasonló az öregségi nyugdíj esetén alkalmazott módszerhez, azzal a kivétellel, hogy a jogszerző évek várható száma helyére a tényleges számot kell behelyettesíteni, és a nyugellátás összegét korrigálni kell a három rokkantsági foknak megfelelően. A rokkantnyugdíj összege a következő tényezőktől függ:

- életkor (betöltött életévek) a rokkanttá válás időpontjában;
- nyugdíjra jogosító szolgálati idő hossza; és
- a rokkantság foka.

2007 februárjától az I. kategória minimális havi rokkantsági nyugdíja 29 370 forint, a II. kategória esetén 28 340 forint, míg a III. kategóriánál 27 130 forint.

A II. kategóriában a rokkantnyugdíj összege 5 százalékkal magasabb, mint a III. kategóriában, míg az I. kategóriában 10 százalékkal magasabb, mint a III. kategóriában.

A rokkantnyugdíjat a nyugdíjkor eléérésekor nem váltja föl az öregségi nyugdíj. A jogosultság akkor szűnik meg, ha a nyugdíjas már nem minősül rokkantnak, vagy rendszeresen dolgozik.

A MÁSODIK PILLÉR TAGJAI RA VONATKOZÓ ROKKANTSÁGI NYUGDÍJ. Amennyiben egy rokkantnyugdíjassá váló személy a második pillér tagja, akkor a második pillérben vezetett személyes megtakarítási számláján felhalmozott összegek átutalás-

ra kerülnek az első pillérbe. Az átutalt összeg ellenértékeként az ilyen személy teljes összegű rokkantnyugdíjat kap az első pillérből. Az átutalt összeg része az első pillér bevételeinek (transzfer garanciális célokra), és a rokkantnyugdíj 75 százalék feletti összege az első pillér kiadása (garanciális kiadás).

Özvegyi nyugdíjak

JOGOSÍTÓ FELTÉTELEK. A magánszemély akkor válik jogosulttá *átmeneti özvegyi* nyugdíjra, ha a házas- vagy élettársa:

- megszerezte az öregségi vagy rokkantsági nyugdíjhoz előírt szolgálati időt; vagy
- öregségi nyugdíjasként vagy rokkantsági nyugdíjasként hunyt el.

Az átmeneti özvegyi nyugdíj a házas- vagy élettárs elhalálozásától számított legalább 1 évig jár (és bizonyos feltételek mellett még hosszabb ideig, például egy olyan özvegy esetén, aki az elhunyt jogán árvasági segélyre jogosult, és 18 hónapnál fiatalabb gyermeket nevel, addig, amíg az árva el nem éri a 18 hónapos életkort; rokkant vagy tartósan beteg gyermek esetén az átmeneti özvegyi nyugdíj a gyermek 3 éves koráig fizethető).

Az átmeneti özvegyi nyugdíj megszűnését követően a magánszemély akkor válik jogosulttá az *állandó* özvegyi nyugdíjra, ha a házas- vagy élettárs halálakor:

- elérte a rá vonatkozó öregséginyugdíj-korhatárt; vagy
- rokkant; vagy
- olyan rokkant gyermeket nevel, aki a házas- vagy élettárs után jogosult árvasági segélyre, vagy krónikusan beteg gyermeket vagy legalább két, árvasági segélyre jogosult gyermeket nevel; vagy
- a fenti feltételek egyike teljesül a házas- vagy élettárs elhalálozásától számított 10 éven belül.

AZ ÖZVEGYI NYUGDÍJ ÖSSZEGE. Az özvegyi nyugdíj számítása azon nyugdíj alapján történik, amelyet az elhunyt házas- vagy élettárs kapott vagy kapott volna. Özvegyek esetén az *átmeneti* özvegyi nyugdíj összege azon öregségi vagy rokkantsági nyugdíj 50 százaléka, amelyre az elhunyt személy jogosult volt vagy lett volna az elhalálozás időpontjában.

Amennyiben a megözvegyült házas- vagy élettárs 10 éven belül teljesíti a fenti kritériumok valamelyikét vagy mindegyikét (törvényben előírt nyugdíjkor, rokkantság, két vagy több árva gyermek), akkor a következő összegű *állandó* özvegyi nyugdíjra lesz jogosult:

- az alapul szolgáló nyugdíj 60 százaléka, amennyiben az özvegy saját jogon nem kap nyugdíjat; vagy
- az alapul szolgáló nyugdíj 30 százaléka, amennyiben az özvegy saját jogon is kap nyugdíjat (öregségi nyugdíj, rokkantsági nyugdíj vagy balesettel összefüggő rokkantsági nyugdíj).

A gyermek 16 éves koráig – vagy amennyiben tanulmányokat folytat, legfeljebb 25 éves koráig – jogosult az elhunyt szülője nyugdíjának a 30 százalékára. A nyugdíj 60 százalékának megfelelő ellátásra jogosult minden árva (akinek mindkét szülője meghalt) vagy félárva, akinek az élő szülője rokkant.

A MAGÁN-NYUGDÍJPÉNZTÁRI RENDSZER (MÁSODIK PILLÉR). A reformált rendszert 1998-ban vezették be. Azok, akik önként átmentek az új, vegyes rendszerbe, 2002 végéig visszatérhettek a tisztán felosztó-kirovó rendszerbe. Továbbá, a 2002. nap-tári évben felfüggesztették a pályakezdők azon kötelezettségét, hogy belépjenek egy magánnyugdíjpénztárba, de ezt később újra életbe léptették. 2009-ben ismét megnyílt az átlépés lehetősége az 52 év felettiek számára.

A pályakezdők a törvény szerint kötelesek belépni egy nyugdíjpénztárba. 2006. január 1-jétől pályakezdőnek minősül mindenki, aki első alkalommal köt biztosítási jogviszonyt Magyarországon, és még nem töltötte be a 35. életévét.

A magánnyugdíjrendszer keretein belül biztosított személyek vagy az általuk megnevezett kedvezményezettek jogosulttá válhatnak:

- nyugellátásra vagy
- a magánnyugdíjpénztár által beszedett tagdíjakból és más befektetésekből eredő hozamok összegű kifizetésére.

A nyugellátás a következő formában folyósítható:

- járadék, amelyet a pénztár tagjai havi részletekben, előre kapnak meg az életük végéig;
- járadék egy fix kezdeti tartammal, amelyet a pénztár a nyugállományba vonulástól számított, előre meghatározott ideig fizet a tagnak vagy a kedvezményezettnek (örökös), majd az előre meghatározott időszak végét követően fizet a tag élete végéig;
- járadék egy fix időpontig, amelyet a pénztár fizet a tagjának a haláláig, és azt követően a pénztártag által megjelölt kedvezményezettnek a pénztár szabályzataiban előre meghatározott ideig;
- közös özvegyi járadék, azaz olyan nyugellátás, amelyet a pénztártag és a kedvezményezettje (vagy kedvezményezettjei) kapnak egészen addig, amíg valamelyikük életben van.

A járadékokat az első pillér indexálási módszerével kell indexálni (svájci indexálás). A technikai kulcs 1,5 százalékpontonál nagyobb mértékben nem haladhatja meg az ellátások indexálási kulcsát. Az ellátások kalkulációja során uniszex halandósági táblázatokat kell alkalmazni.

A pénztár összegű kifizetést is teljesíthet az olyan tagok kérésére, akiknek a különböző alapokban lévő összesített tagsági ideje a nyugdíjkor eléérésekor 180 hónapnál kevesebb.

Az alkalmazott modell leírása

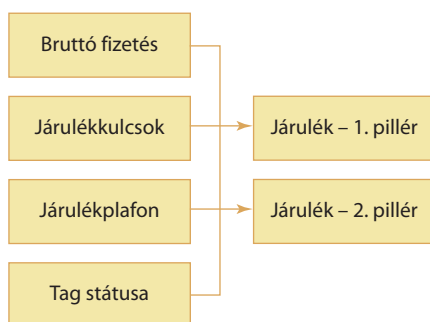
Ennek az alfejezetnek az a célja, hogy röviden ismertesse az alkalmazott modellt. Modellünk három részből áll:

1. a modellpontonkénti változók kalkulációja:
 - az aktív tagok járulékai (első és második pillér),
 - öregségi, rokkantsági, özvegyi és árvasági nyugdíjak (első pillér),
 - az alap összege és életjáradék-kalkuláció (második pillér) és
 - esetleges állami garanciák és transzferek;
2. az aktív tagok és a nyugdíjasok számának a kiszámítása:
 - az aktív tagok száma és
 - az öregségi/rokkantsági/özvegyi/árvasági nyugdíjasok száma;
3. az átmenet-valószínűségi mátrix alkalmazása.

A MODELLPONTONKÉNTI VÁLTOZÓK KALKULÁCIÓJA. A nyugdíjrendszer leírása alapján elkészítettük a különböző változókra vonatkozó definíciókat és szabályokat.

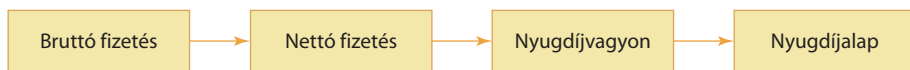
JÁRULÉKKALKULÁCIÓ. Az összes járulék a munkaadói járulék és a munkavállalói járulék összegének felel meg. A járulék a bruttó fizetés és a megfelelő járulékkulcs szorzata. A munkavállalói járulékot befolyásolja továbbá a járuléklafon és az aktív tag státusa (tehát hogy a teljes évben vagy csak korlátozott ideig fizet járulékot a rendszerbe). Attól függően, hogy az aktív tag részt vesz-e a második pillérben vagy sem, vagy a teljes járulék az első pillérbe áramlik, vagy megoszlik a két pillér között (1. diagram).

1. diagram

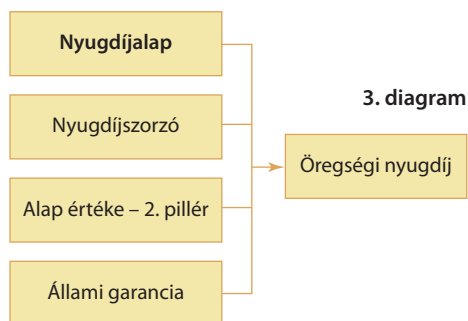
A NYUGDÍJALAP KALKULÁCIÓJA. Az előrejelzés minden hónapjára kiszámítjuk a nettó fizetést a bruttó fizetés korrekciójával. Figyelembe vesszük a járuléklafont, a járulékkulcsot és az adószabályokat. Az előrejelzés során összeadjuk ezeket a havi nettó fizetéseket, hogy megkapjuk a nyugdíjvagyon értékét. Egy aktív tag nyugdíjazásakor az egy hónapra jutó átlagos nyugdíjvagyon szolgál a nyugdíj alapjául (2. diagram).

2. diagram

AZ ÖREGSÉGI NYUGDÍJ KISZÁMÍTÁSA.

Az öregségi nyugdíj kiszámítása két külön kalkulációt jelent az első pillér és a második pillér esetében (3. *diagram*). Az első pillér szerinti öregségi nyugdíjat a nyugdíjalap és a nyugdíjszorító szorzataként számítjuk ki. A nyugdíjalapot a nyugdíjvagyonból vezetjük le. A nyugdíjszorítót a jogszerző évek várható száma alapján határozzuk meg (forrás: átmenet-valószínűségi mátrix). A számítás figyelembe veszi a minimálnyugdíj összegét és a korengedményes nyugdíjra vonatkozó szabályokat is. A második pillér esetén az öregségi nyugdíjat életjáradékként számítjuk ki az alap értékéből.

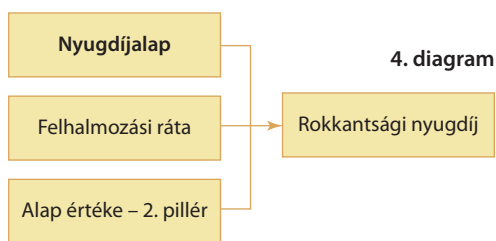

Állami garancia. A fentiekén túl egy új nyugdíjas (aki a második pillér tagja) választhat, hogy a számított évjáradékot kapja a második pillérből plusz az öregségi nyugdíjat az első pillérből, vagy azt az öregségi nyugdíjat, amelyre akkor lenne jogosult, ha csak az első pillérben lett volna biztosított. Mint az előzőekben már elmondtuk, ha a biztosított úgy dönt, hogy az általa befizetett és a magánnyugdíjában felhalmozott járulékok teljes összegét átutaltatja a társadalombiztosítási nyugdíjágba, akkor nyugellátásának az összege azonos lesz az olyan személyeknek fizetendő nyugdíj összegével, akik a teljes biztosítási időszak alatt kizárólag a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe teljesítettek járulékbe-fizetéseket. Erre annak a magánszemélynek van lehetősége, aki 2012 vége előtt eléri a nyugdíjkorhatárt, és kevesebb mint 120 hónapig volt tagja a nyugdíjpénztárnak.

Feltételezzük, hogy ez a lehetőség akkor alkalmazható (az állami garancia akkor lép életbe), amikor a második pillérből fizetendő járadék alacsonyabb, mint az első pillér szerinti öregségi nyugdíj 25 százaléka.

A ROKKANTSÁGI NYUGDÍJ KALKULÁCIÓJA.

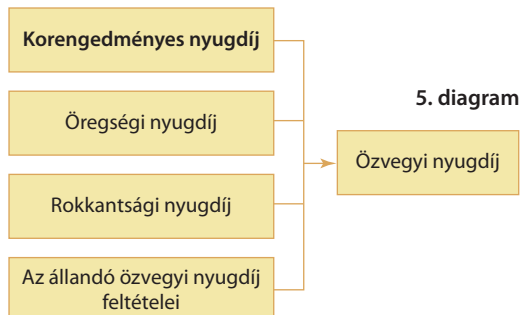
A rokkantnyugdíj kiszámítása két külön kalkulációt jelent az első pillér és a második pillér esetében (4. *diagram*). Az első pillér szerinti rokkantnyugdíjat a nyugdíjalap és a nyugdíjszorító szorzataként számítjuk ki. A nyugdíjalap a nyugdíjvagyonból kerül leveze-

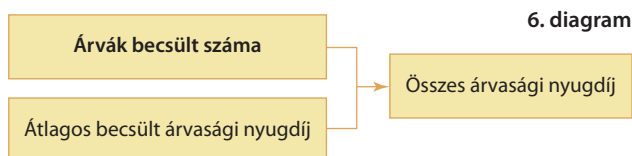
tésre. A nyugdíjszorító a jogszerző évek várható száma (forrás: átmenet-valószínűségi mátrix) és a törvényes nyugdíjkorhatárig hátralévő évek száma alapján kerül meghatározásra. A számítás figyelembe veszi a minimálnyugdíj összegét és az egyes rokkantsági fokok bekövetkezésének valószínűségét is.

A második pillér tagjai esetén feltételeztük, hogy a felhalmozott összeg áttulalásra kerül az állami pillérbe, és a rokkantnyugdíjas teljes rokkantnyugdíjat kap az államtól.

ÖZVEGYI NYUGDÍJ KALKULÁCIÓJA
Az özvegyi nyugdíjat azon öregségi vagy rokkantnyugdíj bizonyos százalékában kell meghatározni, amelyet az elhunyt házaspár vagy élettárs kapott vagy kapott volna. A módszer különbséget tesz az átmeneti és az állandó özvegyi nyugdíj között (5. diagram).

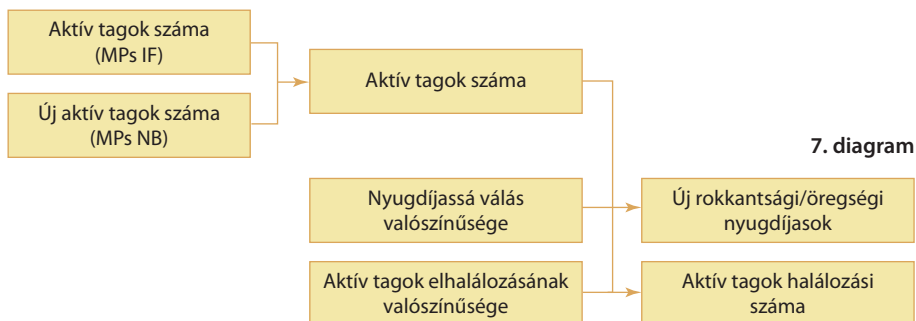

AZ ÁRVASÁGI ELLÁTÁS KALKULÁCIÓJA. Csak az árvasági ellátások teljes összegét számítottuk ki, az egyes modellpontokra nem végeztünk kalkulációt. A számítás az árvák várható számán (lásd a következő, *Az aktív tagok és nyugdíjasok számának kalkulációja* című pontot), az átlagos özvegyi nyugdíj összegén és az özvegyek és árvák arányán (ez az átlagos özvegyi nyugdíj és az átlagos árvasági nyugdíj aránya 2007 januárjában) alapul (6. diagram).

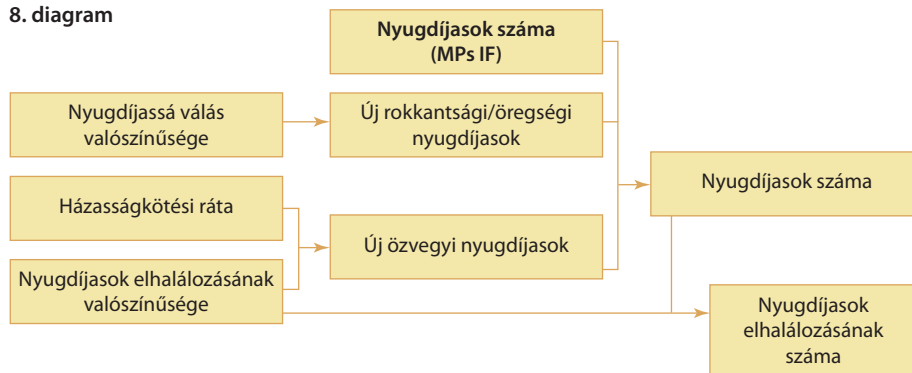
AZ AKTÍV TAGOK ÉS NYUGDÍJASOK SZÁMÁNAK KALKULÁCIÓJA

Aktív tagok száma. Az előrejelzés kezdetekor az „aktív tagok száma” megegyezik a különböző modellpontokban lévő aktív tagok összegével („aktuális” modellpontok). Az előrejelzés során az „aktív tagok száma” növekszik az újonnan belépő aktív tagokkal („új üzlet” modellpontok), és csökken az új nyugdíjasok és az elhalálozások számával (7. diagram).

Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíjasok száma. Az előrejelzés kezdetekor a *nyugdíjasok száma* megegyezik a megfelelő modellpontokban szereplő nyugdíjasok számával (*aktuális* modellpontok). Az előrejelzés során az *öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíjasok* számát az határozza meg, hogy az aktív tagok milyen valószínűséggel válnak nyugdíjassá (rokkantsági és öregségi), hogy a nyugdíjasok milyen valószínűséggel haláloznak el, valamint az özvegyi nyugdíjak szempontjából a házasságkötési ráta (8. diagram).

8. diagram

Árvasági ellátottak száma. Az árvasági nyugdíjasok számát az egyes vizsgált naptári évekre a 25 éves vagy annál fiatalabb népességre vonatkozó előrejelzések állandó százalékában határoztuk meg. Ezt a százalékot az árvasági nyugdíjasok számára vonatkozó adatok alapján állapítottuk meg.

MODELLPONTOK ÉS LEVEZETÉSÜK

Modellpontok – aktív tagok

ADATKORREKCIÓK ÉS EXTRAPOLÁCIÓK

Adatbázis. Megkaptuk a nyugdíjrendszer összes aktív tagjának adatbázisát (adatok: kor, nem, ledolgozott napok száma és éves bruttó fizetés az 1997–2006 közötti időszakban). Módosítottunk egyes rekordokat, ahol a fizetési és ledolgozott munkanapi adatok nem feleltek meg egymásnak (ilyen esetekben becsült fizetéssel dolgoztunk), és kiszűrtünk 632 adatbázisrekordot (az összes rekord egy tizedes részét).

Makrogazdasági feltételezések 1950–2007. A modellpontok létrehozása érdekében² a tagok adatait extrapolálnunk kellett a múltba. Ennek érdekében a bérinflációval (valorizációs együttható), az előléptetési fizetésemeléssel, a férfiak és nők foglalkoztatási rátájával és az adókkal kapcsolatos feltételezésekre támaszkodtunk.

Az 1997 előtti időszakra vonatkozó becslések. Mivel az adatbázis 1997 óta tartalmaz adatokat, csak a fizetések összegére, a meghatározó időszakban (1988–1996) ledolgozott napok számára és (a magánszemély születésétől felhalmozott) összes szolgálati időre vonatkozó információk becslésére volt szükség.

A fizetések becslése: az 1997 előtti fizetésekre vonatkozó becslésekhez az adatbázisban már szereplő azon legkorábbi év napi fizetési adatait használtuk fel, amelyben a magánszemély több mint 10 napot dolgozott, és nem nulla volt a fizetése. Ezt a napi fizetést extrapoláltuk visszafelé az egyes naptári évek bérinflációra és előléptetési fizetésemelésekre vonatkozó információi felhasználásával. Ezt követően az éves fizetés megállapítása érdekében az eredményként kapott napi fizetést megszoroztuk az egyes években ledolgozott napok számával.

Ennek a megközelítésnek vannak korlátai. Bizonyos körülmények között szélsőséges fizetésnövekedést adhat eredményül. Ha például a magánszemély csak 10 napot dolgozott kiemelkedően magas fizetésért, ezt a fizetést kell visszafelé extrapolálni, majd felszorozni a ledolgozott napok átlagos számával. Az adatbázisban előfordulnak ilyen esetek, de nem nagy számban.

Ledolgozott napok számának becslése: a ledolgozott napok számának becslése naptári évek szerinti bontásban történik. Az 1990 előtti ledolgozott napok számát a tag neve, a naptári év és az annak megfelelő foglalkoztatási ráta alapján becsültük. Átadták részünkre a megfelelő foglalkoztatási rátákat. Ugyanakkor az 1990 előtti extrapolálás során:

- a férfiak esetében 100 százalékos foglalkoztatási rátából indultunk ki. Az adott időkeretre vonatkozó foglalkoztatási ráták nem tartalmazzák azokat az időszakokat, amelyekkel a férfiak szintén szerezhettek jogszerző éveket (tanulmányok, katonai szolgálat);
- az 1988-ban 26 évesnél idősebb nők esetén a jogszerző évek számát megnöveltük hárommal. Az adott időkeretre vonatkozó foglalkoztatási ráták nem tartalmazzák azokat az időszakokat, amelyekkel a nők szintén szerezhettek jogszerző éveket (gyes/gyed/gyet).

2 | A modellpont modellünk inputja. Lehet egy magánszemély vagy hasonló tulajdonságokkal rendelkező személyek egy csoportja (például státus, kor, nem, kezdő nyugdíjköteles jövedelem, ledolgozott jogszerző évek, kezdő fizetés stb.). Az előrejelzést elvégezzük minden egyes modellpont tekintetében, majd az eredményeket az összes modellpontra összesítjük. Az előrejelzés ilyen megközelítése lehetővé teszi az összes, a nyugdíjszámítás szempontjából fontos jogi paraméter rögzítését, ugyanakkor a jogi rendszernek teljesen megfelelő összesített eredményeket biztosít anélkül, hogy túlságosan egyszerűsítő feltételezésekkel kellene élni.

1990 után a ledolgozott napok számát a tagok kora és a ledolgozott napok középértéke alapján becsültük, amelyet a státusok közötti átmenet-valószínűségi mátrixából vezettünk le.

A becsült fizetés és ledolgozott napok korrekciója. Részletes adatokat kaptunk a 2007-ben nyugállományba vonuló új öregségi nyugdíjasokról. Ezek között az adatok között szerepel a teljes életút alatt ledolgozott évek száma és az újonnan megítélt nyugdíj szintje kor és nem szerinti bontásban. Ennek megfelelően össze tudtuk hasonlítani a 2007. évi modell eredményeit a tényadatokkal.

Kiderült, hogy a jogszerező évek (ledolgozott napok) extrapolációja elfogadhatóan közelítette a valóságot. Ugyanakkor, az ellátás összegét tekintve, a nettó fizetésből eredő nyugdíjvagyon lényegesen alulbecsültnek tűnt. Mivel a nyugdíjvagyon kalkulációja kizárólag az 1988 utáni adatokon alapult, és a rendelkezésre álló adatok az 1997–2006 közötti időszakra vonatkoztak, az eltérést okozhatták pusztán az 1988–1996 közötti időszakra vonatkozó adatok (azaz az előléptetési fizetésemelés és a bruttó bérinfláció) extrapolációja során alkalmazott feltételezéseink is. Ez nem meglepő, mivel az előléptetési fizetésemeléseket a 2006. évi adatokból vezettük le. Továbbá, a tényleges bruttó bérinfláció nemcsak a tiszta bérinflációt tükrözi, mert a béremelkedést az előléptetési fizetésemelések és a népességi-szenioritási struktúra is módosítja.

A nyugdíjvagyont mintegy 13 százalékkal becsültük alul a férfiak, és 20 százalékkal a nők tekintetében. Ezért azon férfiak és nők esetén, akik a teljes 1988–1996 közötti időszakban aktív korban voltak, megnöveltük a nyugdíjvagyont ezekkel a százalékokkal. Feltételeztük, hogy a modell helyes adatokat szolgáltatott azok esetében, akik 1997-ben vagy később léptek be a munkapiacra, így itt 0 százalékos korrekciót alkalmaztunk. A korrekciót lineárisan intrapoláltuk azok esetében, akik 1989 és 1995 között álltak munkába. Feltételeztük, hogy a munkapiacra lépés 20 éves korban történik. A korrekciós százalékokat a 14. táblázat tartalmazza.

Születési év	Férfiak	Nők
–1968	13,00	20,00
1969	11,56	17,78
1970	10,11	15,56
1971	8,67	13,33
1972	7,22	11,11
1973	5,78	8,89
1974	4,33	6,67
1975	2,89	4,44
1976	1,44	2,22
1977–	0,00	0,00

14. táblázat
Nyugdíjvagyon-
korrekciós százalékok

Forrás: NYIKA.

A 2006-os fizetések becslése. Azon tagok esetén, akik 2006-ban semmilyen fizetést nem kaptak, a fizetést az utolsó nem nulla összegű fizetésre állítottuk be, amelyet tovább extrapoláltunk a bérinfláció és az előléptetési fizetésemelés alapján. Ez biztosítja, hogy amennyiben a tag (a modellezés során) gamma státusból átkerül a foglalkoztatotti (alfa vagy béta) státusba, a fizetése nem nulla lesz.

Egyéb változók. A második pillérben felhalmozott kezdő vagyon értéke az adatbázisból származik, minimális összege nulla. A kezdeti státus a 2006-ban ledolgozott napok számán alapul a 15. táblázatnak megfelelően.

Státus	Munkanapok, 2006	15. táblázat Kezdeti státus
Gamma	0	
Béta-4	1–89	
Béta-3	90–179	
Béta-2	180–269	
Béta-1	270–364	
Alfa	365, 366	

Forrás: NYIKA.

A kezdeti nyugdíjvagyon az adózott éves fizetés az átértékelési szabályoknak megfelelően újraszámított értékének felel meg. A nyugdíjvagyonat minden egyes tag esetében 1988-tól becsüljük.

A nyugdíjkalkulációt meghatározó éves nettó fizetés kiszámítása a következőképpen történik:

- a kiindulópont az adott év napi járulékplafonnal maximált éves bruttó fizetése szorozva a ledolgozott napok számával;
- ebből az összegből levonjuk a társadalombiztosítási járulékok adott százalékát;
- a fizetést évesítjük, és a társadalombiztosítási járulékok nélkül számított éves fizetés lesz az adó alapja;
- levonjuk az adókedvezményeket.

Az így kiszámított nettó fizetést évente átértékeljük, és összesítjük a kezdeti nyugdíjvagyonba.

CSOPORTOSÍTÁS. Az előrejelzendő tagok számának csökkentése és a valós idejű előrejelzés lehetővé tétele érdekében a hasonló tagokat egyetlen modellpontba csoportosítottuk a megadott kritériumok alapján (16. táblázat). Az egyes modellpontokba sorolt tagokat összesítettük, és az egyéb változókat átlagoltuk minden egyes modellpontban.

16. táblázat | Csoportosítási kritériumok

Változó	Csoportosítási intervallum
<i>Csoportosítási kritériumok változói</i>	
SP kód	A modellpontok csoportjának azonosítása, amelynek keretében kimutathatók a különálló összesített eredmények (külön SP kódot adtunk a férfiaknak és nőknek, a felosztó-kirovó és a vegyes rendszer tagjainak, a pályakezdőknek a munkapiacra lépés éve szerint, a státusoknak – aktív és nyugdíjas)
Nem	0; 1 (0 ... férfi, 1 ... nő)
Életkor az előrejelzés kezdetekor	0; 1; ...
Státus	gamma; béta-4; béta-3; béta-2; béta-1; alfa
Vegyes rendszer	0; 1 (0 ... felosztó-kirovó; 1 ... mindkét pillér)
<i>Az adott intervallumok szerint csoportosított változók</i>	
Jogszerző évek kezdeti száma az előrejelzés kezdetekor	0; 1; ...
Pénztári egységek kezdeti értéke a második pillérben az előrejelzés kezdetekor	0; az 500 ezernél kisebb értékeket 100 ezres intervallumokra osztottuk fel; a 3 milliónál kisebb értékeket 500 ezres intervallumokra osztottuk fel; és egyéb.
Fizetés az előrejelzés kezdetekor	0 Egyéb: megközelítően az inputadatbázis 8 százalékát tartalmazza egy-egy intervallum.
Nyugdíjvagyon	0; a 2 milliónál kisebb értékeket 500 ezres intervallumokra osztottuk fel; a 10 milliónál kisebb értékeket 1 milliós intervallumokra osztottuk fel; az 50 milliónál kisebb értékeket 5 milliós intervallumokra osztottuk fel; egyéb.

ÖSSZEHANGOLÁS – FIZETÉS, NYUGDÍJVAGYON ÉS JOGSZERZŐ ÉVEK EXTRAPOLÁCIÓJA. Mintát vettünk az adatbázisból, és ezen a mintán független, manuális újraszámítást hajtottunk végre.

Az eredeti számításban használt extrapolált bruttó fizetéseket indexáltuk, és az eredményként kapott növekedési rátákról megállapítottuk, hogy azonosak a várt előléptetési fizetésemelésekkel. A mintából az adórendszer múltbeli paraméterei alapján manuálisan számítottuk ki a nettó fizetéseket a bruttó fizetésekből kiindulva, és az eredményeket azonosnak találtuk. A ledolgozott napok átlagos száma alapján elvégeztük az extrapolált ledolgozott napok számának független, manuális kalkulációját, amely alátámasztotta az eredeti számítás hitelességét. Az extrapolált nettó fizetések és ledolgozott napok alapján elvégeztük a nyugdíjvagyon és a jogszerző évek manuális újraszámítását, ami szintén az eredeti számításokkal azonos eredményeket hozott. E vizsgálatok segítségével megállapítottuk, hogy a feltételezéseink alapján a fizetésekre, nyugdíjvagyonra és jogszerző évekre elvégzett kalkulációk helytállóak.

ÖSSZEHANGOLÁS – AKTÍV TAGOK SZÁMA, FIZETÉS, PÉNZTÁRI EGYSÉG ÖSSZEGE. A következő számításokat végeztük el az input adatbázisok alapján:

- aktív tagok összlétszáma;
- aktív tagok száma a különböző kor, nem, nyugdíjrendszer és státus szerinti kombinációkban;
- összes fizetés összege;
- átlagfizetés összege a különböző kor, nem és nyugdíjrendszer szerinti kombinációkban;
- összes pénztári egység összege; és
- pénztári egység átlagos összege a különböző kor és nem szerinti kombinációkban.

Ezeket az eredményeket egybevetettük a megfelelő számításokkal a Prophet modellben alkalmazott végleges modellpontok alapján (17. táblázat). A modellpontok és az inputadatbázisok alapján nyert eredmények közti különbségek nem haladták meg az 1,5 százalékot, és ezeket elsősorban az inputadatbázisokon alapuló független számítások egyszerűsítései okozták.

17. táblázat | A modellpontok összehangolása – aktív tagok

Változó	Modellpont-adatbázis (forint)	Megkapott adatbázisok (forint)	Különbség (százalék)
Aktív tagok száma	4 953 552	4 954 599	0,02
Összes fizetés összege (éves fizetés)	7 488 259 379 220	7 493 136 684 793	0,07
Pénztári egységek összege	1 427 998 441 752	1 428 004 760 300	0,00

Modellpontok létrehozása a hiányzó népesség esetében

Összehasonlítottuk a férfiak és a nők számát a 2006. évi népesedési adatokban a részünkre átadott adatbázisokban található aktívak és nyugdíjasok számával. Azt tapasztaltuk, hogy a népesség egy része különböző korcsoportokból és nemekből hiányzik az adatbázisokból. Az adatbázisokból hiányzó népesség aránya korcsoportonként változik. Különböző okai lehetnek annak, hogy az emberek miért nem szerepelnek az adatbázisokban. Ezért különböző megközelítést alkalmaztunk az ilyen hiányzó népességre vonatkozó modellpontok létrehozásakor.

- Új modellpontokat hoztunk létre azoknak, akik soha nem dolgoztak (úgynevezett *örök gammák*). Az örök gammák számát úgy határoztuk meg, hogy összehasonlítottuk a 29 éves férfiak népességét az aktív adatbázisban található férfiak számával (1,2 százalék), illetve az azonos korú női népességet az aktív adatbázisban található nők számával (0 százalék). Feltételeztük, hogy az örök gammák százalékos aránya azonos a különböző korcsoportokban.

Ezek a személyek nem befolyásolják a járulékokat és a jelenlegi rendszer kiadásait (ugyanakkor fontosak az átalánynyugdíj modellezéséhez).

- Új modellpontokat hoztunk létre azon aktív személyekre, akik nyugdíjkor előtt álltak, és nem szerepeltek sem az aktívak, sem a nyugdíjasok adatbázisában (azaz a 2006-ban 25–58 év közötti férfiak és a 2006-ban 25–55 év közti nők). Mivel ezek a személyek hiányoznak az aktív tagok adatbázisából, nem dolgoztak az 1997–2006 közötti időszakban (a továbbiakban *1997 utáni gammák*). Ugyanakkor elképzelhető, hogy 1997 előtt dolgoztak, és valószínűsíthető, hogy korábban szereztek jogszerző éveket. Úgy állapítottuk meg az ilyen személyek számát, hogy a *soha nem dolgozók* (örök gammák) százalékos arányát levontuk az *adatbázisban nem szereplő* népesség százalékából, azaz abból a csoportból, akik nem szerepeltek sem az aktívak, sem a nyugdíjasok adatbázisában. A modellpontok létrehozásakor az ilyen személyek 1997 előtti pályájával kapcsolatban az átlagos fizetéseket és munkaidőket feltételeztük (azaz születéstől 1997-ig becsültük a szolgálati időket és 1988-tól 1997-ig a fizetéseket). Az 1997–2006 közötti időszakra a szolgálati időket és a fizetéseket nullának vettük.
- Új modellpontokat hoztunk létre azon korai nyugdíjkorban lévő aktív személyeknek, akik nem szerepeltek az aktívak adatbázisában, ugyanakkor még nem voltak nyugdíjasok (a 2006-ban 59 éves férfiak és a 2006-ban 56 és 57 éves nők, a továbbiakban *korrekciós modellpontok*). Ezek a személyek valószínűleg tévedésből nem szerepelnek az aktívak adatbázisában, azaz amiatt, hogy különböző időpontokban hasonlítottuk össze a nyugdíjasok és az aktívak adatbázisát. A fenti személyekkel kapcsolatos modellpontok létrehozásakor a teljes életpályájuk során aktív tagoknak tekintettük őket. Ennek megfelelően átlagos fizetést és szolgálati időt tulajdonítottunk nekik a teljes életpályájukra (azaz mind az adatbázisban szereplő 1997–2006 közötti, mind pedig az 1997 előtti időszakra).

Modellpontok – nyugdíjasok

ADATKORREKCIÓK ÉS EXTRAPOLÁCIÓK. A nyugdíjasokra vonatkozó adatok az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság *Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők állománystatisztikai adatai* című kiadványából származtak

Az adatok szerkezete az egyes nyugdíj–nyugdíjas típusokra (18. táblázat). A hivatkozott ONYF-kiadványból kétfajta táblázatot használtunk fel. Az egyik táblázat a nyugdíjasok számát adja meg különböző életkor, nem és nyugdíjösszeg intervallum szerinti kombinációkra. A másik táblázat a nyugdíjasok számát, a nyugdíj teljes összegét és az átlagos nyugdíjat tartalmazza életkor és nem szerinti kombinációkra.

A modellpontok létrehozása során a tagok megoszlását vizsgáltuk a különböző életkor, nem és nyugdíjösszeg intervallum szerinti kombinációk között.

Nyugdíjasok típusa	Nyugdíjak típusa	18. táblázat Nyugdíjak–nyugdíjasok struktúrája
Öregségi nyugdíj	Öregségi nyugdíj	
Állandó rokkantság a korhatáron túl	Rokkantsági nyugdíj	
Bányászok	Öregségi nyugdíj	
Állandó rokkantság a korhatár előtt	Rokkantsági nyugdíj	
Özvegyi nyugdíj (átmenetivel együtt)	Özvegyi nyugdíj	
Árvák	Árvasági nyugdíj	
Mezőgazdasági szövetkezetek	Öregségi nyugdíj	
Baleseti járadék	–	
Rokkantsági járadék	–	
Háztartási pótlék, jövedelempótlék	–	
Egyéb	Öregségi nyugdíj	

A nyugdíjasokra vonatkozó adatok 2007 januárjából, tehát az indexálás utánról származnak. Mivel modellünk 2006. december 31-én indul, az indexálás kétszeres figyelembevételének az elkerülése érdekében az átlagnyugdíjat csökkentettük a 2007. évi indexszel.

CSOPORTOSÍTÁS. A bemutatott táblázatok alapján létrehoztuk a nyugdíjasok modellpontjait. 662 modellpontot hoztunk létre a struktúrában szereplő valamennyi nyugdíjtípusra (születési év, nem, nyugdíjasok száma, nyugdíj).

ÖSSZEHANGOLÁS. A modellpontok adatbázisa alapján a következő számításokat hajtottuk végre:

- összes nyugdíjas száma az egyes nyugdíjtípusokban,
- összes nyugdíj összege az egyes nyugdíjtípusokban,
- nyugdíjasok száma a különböző nyugdíjtípusok, nem és életkor szerinti kombinációkban.

19. táblázat | Modellpontok összehangolása – nyugdíjasok

Változó	Modellpont-adatbázis (forint)	Megkapott adatbázisok (forint)	Különbség (százalék)
Öregségi nyugdíjasok száma	1 696 967	1 697 003	0,00
Összes öregségi nyugdíj összege	120 483 616 477	120 492 181 947	0,01
Rokkantsági nyugdíjasok száma	802 505	802 506	0,00
Összes rokkantsági nyugdíj összege	47 151 092 815	47 137 630 369	–0,03
Özvegyi nyugdíjasok száma	146 156	146 160	0,00
Összes özvegyi nyugdíj összege	7 028 079 120	7 041 432 789	0,19

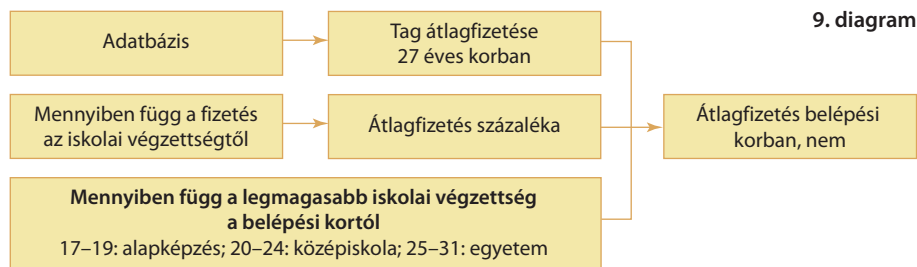
Modellpontok – új aktív tagok

FELHASZNÁLT ADATOK. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal átadta részünkre az ONYF és PSZÁF adatbázis összekapcsolásából a jelenlegi aktív tagokat és a *Hablicsek László* által elkészített népesség-előrejelzést tartalmazó adatbázisokat. Az adatokat nem korrigáltuk.

CSOPORTOSÍTÁS

Új tagok száma. Kiszámítottuk az adott korcsoportban szereplő aktív tagok és teljes népesség arányát az egyes korcsoportokra (aktivitási ráta a 17–30 éves korosztályban). Különbséget tettünk férfiak és nők között. Ezt követően megbecsültük az új tagok számát a különböző nemek és életkorok szerinti kombinációkban. A becslés során megszoroztuk a kalkulált aktivitási arány növekedését a megfelelő nemű és életkorú népesség számával.

Fizetés. Megközelítésünket a tagok 27 éves kori átlagfizetésére vonatkozó számításra alapoztuk. Ezt a fizetést az adatbázisból vezettük le. A többi új tagra vonatkozó modellpont esetén a fizetést a 27 éves kori átlagfizetés százalékában határoztuk meg. Ez a százalékos arány életkoronként és az adott életkorban feltételezett iskolai végzettség alapján is eltér. A megszerzett iskolai végzettséget az alapján határoztuk meg, hogy a tag mikor lépett be a munkapiacra (9. diagram).

8. ♣ Nyugdíjjogszerzés a teljes életpályára vonatkozó adatok alapján Jelentés a KSH-ONYF-adatfelvételtől

Bálint Mónika • Köllő János • Molnár György*

A KSH-ONYF-ADATFELVÉTELÉRŐL

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal kezdeményezésére, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF) példás együttműködésének eredményeként páratlan értékű adatgyűjtemény jött létre, ami közel kilencezer ember teljes eddigi munkatörténetét és számos más, egyéni és környezeti jellemzőjét tartalmazza. Ezzel lehetővé vált egyfelől az 1997 előtti jogszerzés tanulmányozása, másfelől annak vizsgálata, hogyan függ a szolgálati idő különféle – az adminisztratív adatbázisokban nem rögzített – egyéni és környezeti tényezőktől.

Az adatfelvétel módszere

A KSH munkaerő-felmérése 1992 óta negyedévente vesz fel a munkaerő-piaci aktivitásra vonatkozó adatokat, számos, az egyénre és a családra vonatkozó háttérváltozóval együtt. A munkaerő-felmérés véletlen háztartási mintákra vonatkozik, és negyedévente 50–80 ezer főre terjedt ki az elmúlt 17 évben.

A munkaerő-felmérés kérdezőbiztosai a 2008 első negyedévében felkeresett személyeknek felajánlották a lehetőséget, hogy egy előrenyomtatott levél aláírásával, bérmentesített borítékban kérjenek az ONYF-től betekintést a róluk tárolt okmányokba. Aki élni kívánt a lehetőséggel, annak a levelére rávezették a munkaerő-felmérésbeli azonosító számait. Az ONYF-hez összesen 9611 ilyen kérelem érkezett.

Az érdeklődők alfanumerikusan még nem tárolt okmányait az ONYF rögzítette, majd kiegészítette a már alfanumerikusan is meglévő adatokkal. Összesen mintegy 190 ezer okmányról több mint hárommillió adatot dolgoztak fel, majd az érdeklődő ügyfeleknek választ küldtek. A nem azonosítható, illetve ONYF-okmánnyal nem rendelkező, valamint a visszakérdező ügyfelek által még

* | Az MTA Közgazdaságtudományi Intézet munkatársai (e-mail: kollo@econ.core.hu). A szerzők köszönetet mondanak *Augusztinovics Máriának, Borlói Rudolfnak, Gyombolai Mártonnak, Lakatos Juditnak, Máté Leventének, Rába Ferencnek és Tóth Renátának* az adatfelvételt és az elemzést segítő munkájukért, tanácsaikért.

vitatott eseteket kiszűrve, az ONYF 9452 személy 2007-ig tartó munkatörténetét tárta fel. Ezek közül 8528 személy munkaerő-felmérésbeli adatait a KSH átadta az ONYF-nek.

Az adatkérők és a munkaerő-felmérésbeli adattal rendelkezők száma közötti eltérés abból adódik, hogy 925 olyan személy is küldött levelet az ONYF-nek, aki *nem szerepelt* a munkaerő-felmérés mintakeretében: ők olyan, a nyugdíjki-látásaik iránt érdeklődő szomszédok, rokonok, barátok, akiknek a mintabeli személyek átadták vagy lefénymásolták a levelet. Őket ebben a tanulmányban figyelmen kívül hagyjuk.

További esetszámvesztesség származott abból, hogy a kérdezettek egy részének neme, illetve kora nem egyezett meg a munkaerő-felmérésben és a Kelenben (Központi Elektronikus Nyugdíj-nyilvántartási Rendszer). A kérdezett *neme* 309 esetben tért el, a *születési évben* pedig 242 esetben találtunk két évnél nagyobb különbséget. (Ennél kisebb differenciát még megengedhetőnek tartottunk, tekintetbe véve, hogy a kérdőívet nem mindig a célszemély válaszolja meg.) A két-féle hiba összesen 565 fővel csökkentette az elemzésbe vonható minta méretét, ami végül is 8032 főből áll.

Az adatfelvétel elsődleges célja a még nem nyugdíjas népesség teljes életpálya mentén teljesített szolgálati idejének felmérése volt, és nem is vártuk, hogy a saját jogon nyugdíjban részesülők adatot kérnek. Ez a várakozás meglepő módon nem teljesült, mint az 1. táblázatban látható, a munkaerő-felmérés mintájában lévő öregségi nyugdíjasok 1,3 százaléka (161 fő), a rokkantnyugdíjasok 8,3 százaléka (477 fő) kért adatot. Az özvegyi-szülői nyugdíjasok, valamint az ideiglenes özvegyi nyugdíjban részesülők esetében az adatkérési hajlandóság (a két csoportban együttesen 10,1 százalék) nem sokkal maradt el a mintaátlagtól (14,2 százalék).

1. táblázat | Adatkérők a 15–74 évesek munkaerő-felmérésbeli mintájában

		Kért-e ONYF-adatot?		Összesen
		nem	igen	
Nem kap nyugdíjat	fő	30 634	7350	37 984
	százalék	80,7	19,3	100,0
Öregségi nyugdíjat kap	fő	12 432	161	12 593
	százalék	98,7	1,3	100,0
Rokkantsági nyugdíjat kap	fő	5158	477	5 635
	százalék	91,5	8,5	100,0
Özvegyi/szülői nyugdíjat kap	fő	352	32	384
	százalék	91,7	8,3	100,0
Ideiglenes özvegyi nyugdíjat kap	fő	38	12	50
	százalék	76,0	24,0	100,0
Összesen	fő	48 614	8032	56 646
	százalék	85,8	14,2	100,0

A minta súlyozása a munkaerő-felmérés adatainak a segítségével

Nyilvánvaló, hogy az ONYF-től adatot kérők nem véletlenszerűen választottak ki a munkaerő-felmérés magyar népességet reprezentáló mintájából, ezért az adatok csakis a rendelkezésünkre álló minta megfelelő súlyozásával – torzultságának korrigálásával – adhatnak képet a teljes népesség nyugdíjjszerzéséről. A megfelelő súlyok kialakításához figyelembe kell venni a mintába kerülésre ható különféle tényezőket. Az eljárás során azzal a feltevessel élünk, hogy a megfigyelt változók (nem, kor, iskolázottság, lakóhely és a többi) alapján képezhető csoportokon *belül* a mintába kerülés véletlenszerű volt. (A későbbiekben, Az *endogén szelekcióból adódó problémák* című pontban ezt a feltevést részben feloldjuk.) Ha sikerül megbecsülnünk, hogy a mintába ki milyen eséllyel került be, akkor a bekerülési esély reciproka megfelelő súly: a nagy valószínűséggel bekerülő egyének alacsony, a kis eséllyel bekerülők magas súlyt kapnak.¹ A súlyozott mintában az előbbiek kevés, az utóbbiak sok magukhoz hasonló – hasonlóknak feltételezett – egyént reprezentálnak.

Milyen tényezőket célszerű figyelembe venni a súlyozás alapjául szolgáló becsléshez?

A legfontosabb hatótényező nyilvánvalóan az *életkor*: a korhatár felé közeledőket az átlagosnál jobban érdekli a várható nyugdíjuk. Az összefüggés nem feltétlenül lineáris: elképzelhető, hogy a közvetlenül korhatár előtt állók már informálódtak a várható nyugdíjukról, vagy hozzávetőlegesen kiszámolták, számíthatnak-e nyugdíjra, és mekkorára. A valamivel fiatalabbak esetében sincs már messze a korhatár, ugyanakkor az adatkérésben való érdekeltségüket fokozza, hogy az aktív életpályájuk viszonylag nagy része már a rendszerváltás utáni, a jogszerzés szempontjából bizonytalanabb időszakra esett.

Egy másik alapvető tényező az *iskolázottság*, ami két úton, közvetlenül és közvetve is befolyásolhatja a mintába kerülést. A közvetlen hatás növeli az adatkérés valószínűségét: az iskolázottabbak gazdasági döntéseiben nagyobb szerepet játszanak a jövőre vonatkozó várakozások (ezért is jártak többet iskolába), emiatt az ONYF-től kapott tájékoztatás számukra értékeesebb, továbbá minden bizonnyal könnyebben értelmezhető is. A közvetett hatás várhatóan inkább csökkenti a részvételi hajlandóságot: minél képzetebb rétegről van szó, annál magasabb azok aránya, akik – bejelentett munkahelyeken – végigdolgozták az iskola elhagyása óta eltelt időt, ezért maguk is tisztában vannak azzal, mennyi szolgálati időt halmoztak fel.

Az adatkérési hajlandóság függhet attól, hogy a kérdezettnek vannak-e eltartott családtagjai vagy olyan hozzátartozói, akikre számíthat a jövőben, és befolyásolhatják a jövőbeli munkapiaci pályára vonatkozó várakozások, bizonytalanságok is.

1 | Véletlen kiválasztódás esetén a célsokaság minden tagja azonos eséllyel kerül a mintába, ezért minden egyén súlya 1.

2. táblázat | Az adatkérés valószínűségének becslése (probit)

Függő változó: 1, ha kért adatot, 0 egyébként. Minta: 15–74 éves munkaerő-felvételben megkérdezettek.

Magyarázó változók	Marginális hatás	Z-érték
A 2008-as nyugdíjkorhatárig hátralévő évek száma	0,008	18,96**
A 2008-as nyugdíjkorhatárig hátralévő évek számának négyzete	–0,000	28,05**
Iskolázottság: 0–8 osztály	–0,009	2,24*
Iskolázottság: szakmunkásképző	0,004	1,09
Iskolázottság: középiskola	0,009	2,49*
Férfi	–0,012	5,43**
Házas	0,009	2,80**
Egyéb rokonként él a háztartásban	–0,008	1,95
Gyermekeként él a háztartásban	0,003	0,73
Nem magyar állampolgár	–0,051	4,37**
Nappali tagozaton tanul	–0,040	7,47**
Mióta dolgozik az adott helyen (év)	0,000	1,24
Mióta nem dolgozik (év)	–0,003	12,98**
Nem kap nyugdíjat	0,014	0,50
Öregségi nyugdíjat kap	–0,099	4,79**
Rokkantsági nyugdíjat kap	–0,051	2,29*
Özvegyi-szülői nyugdíjat kap	–0,011	0,36
Járadékot kap	0,016	1,73
Szociális segílyt kap	0,005	0,82
Gyest, gyedet, gyeteket kap	0,013	2,15*
2007. év 4. negyedévi kistérségi munkanélküliségi ráta	–0,000	1,15
Lakóhely: közepes népsűrűségű terület	0,030	6,46**
Lakóhely: ritkán lakott terület	0,063	15,66**

Végül, de nem utolsósorban, az adatkérés valószínűsége függ a kérdés körülményeitől, attól, hogy a kérdezőbiztos ténylegesen járt-e a lakásban, s ha igen, kivel beszélt, mennyi időt fordított a kérdésre, milyen szigorú a kérdezőbiztosok ellenőrzése az adott megyében és a többi.

A felsorolt hatótényezők egy része pontosan, más része közelítő változókkal mérhető, és megállapítható, hogy milyen befolyást gyakoroltak az adatkérés valószínűségére. E célra *probit* modellt használunk, egy olyan – maximum likelihood módszerrel becsült – regressziós függvényt, amelynek bal oldalán egy kétértékű változó áll (kért adatot = 1, nem kért = 0), a jobb oldalán pedig különféle, az egyénre és környezetére vonatkozó változók. A 2. táblázatban bemutatott együttthatók azt mérik, hogyan befolyásolta az adott változó egységnyi változása az adatkérés valószínűségét a magyarázó változók átlagértékénél.² Így például a *férfi* változó sorában szereplő –0,012 érték azt jelenti, hogy az átlag-

2 | A probit becslőfüggvény nemlineáris, ezért a magyarázó változók marginális hatása eltér azok különböző értékeinél. A becslést a Stata-programcsomag *dprobit* eljárásával készítettük.

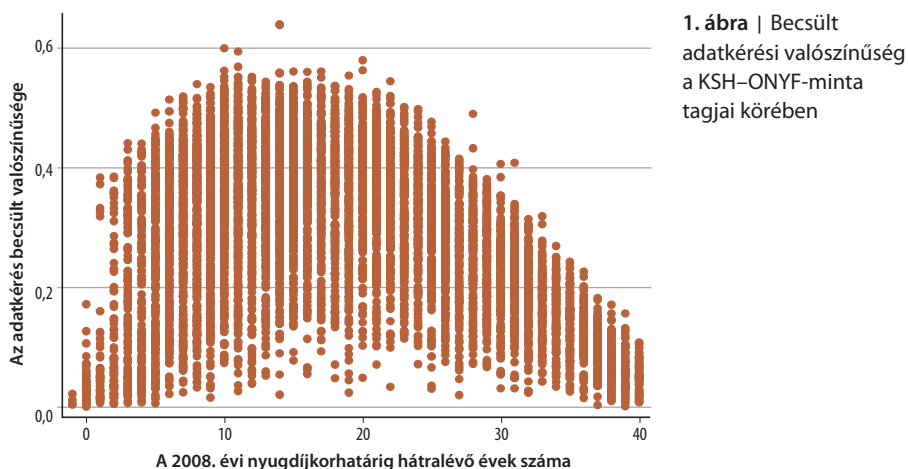
Magyarázó változók	Marginális hatás	Z-érték
Az aktivítási kérdőív kitöltésére fordított idő (perc)	0,002	7,98**
A felkeresés sorszáma (1–6.)	–0,003	4,28**
Budapest	–0,001	0,08
Baranya	0,037	4,02**
Bács-Kiskun	0,078	8,54**
Békés	0,102	9,34**
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,079	8,25**
Csongrád	0,038	3,92**
Fejér	0,070	7,23**
Győr-Moson-Sopron	0,048	5,01**
Hajdú-Bihar	0,030	3,39**
Heves	0,073	7,28**
Komárom-Esztergom	0,022	2,32*
Nógrád	0,062	5,82**
Pest	0,041	5,15**
Somogy	0,018	1,98*
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,065	6,78**
Jász-Nagykun-Szolnok	0,077	7,49**
Tolna	0,044	4,43**
Vas	0,054	5,40**
Veszprém	0,097	9,36**
Pseudo R^2	0,2157	
Megfigyelések száma	57 168	

*5 százalékos; **1 százalékos szinten szignifikáns. Referenciakategóriák: diplomás, nő, egyedülálló, ideiglenes övezgyi nyugdíjat kap, nem kap transzfert, sűrűn lakott településen él, Zala megye.

értéküknél rögzítve más tényezőket, egy férfi (nem = 1) 1,2 százalékkal kisebb valószínűséggel kért ONYF-adatot, mint egy nő (nem = 0). Az „interjú hossza” változóhoz tartozó 0,002 érték azt jelenti, hogy ha az aktivitási kérdőív lekérdezése egy perccel tovább tartott, az 0,2 százakkal növelte az adatkérés valószínűségét, azonosnak véve más tényezőket.

Az adatkérési valószínűséget igen erősen, de nem lineárisan befolyásolta a nyugdíjkorhatárig hátralévő évek száma. Mint azt az adatkérőkre becslt valószínűségek mutatják (1. ábra), legnagyobb eséllyel a nyugdíj előtt 10–20 évvel állók kerültek be a KSH–ONYF-mintába, körükben az adatkérési valószínűség egyeseknél megközelítette a 60 százalékot.

A nyugdíjig hátralévő idő adott értéke mellett kisebb valószínűséggel kértek adatot a férfiak, az egyedülállók, az alacsony iskolázottságúak, a nem magyar állampolgárok, a nyugdíjasok és rokkantnyugdíjasok, valamint azok, akik régóta nem dolgoztak. Ami az utóbbit illeti, egy szórás egységnyi, 8,8 éves különbség a munka nélkül töltött időben 2,4 százalékos eltérést mutat az adatkérési hajlandóságban.

A magas népsűrűségű, városias településekhez viszonyítva 3, illetve 6 százalékkal magasabb volt az adatkerők aránya a közepes, illetve alacsony népsűrűségű falvakban – ez összhangban áll a városiak és falusiak együttműködési hajlandóságáról a szociológiai kutatásokban leszűrt tapasztalattal.

A kistérségi munkanélküliség hatása, ami igen erőteljesnek tűnik egy egyváltozós probit modellben (az együtttható 0,033, a Z-érték 12,1), elenyészik a településtípusra, illetve a megyékre vonatkozó kétértékű változók bevonása után.

Az adatkerési arány összefüggött a felvétel körülményeivel. Az aktivitási kérdőív kitöltésére szánt idő minden többletperce 0,19 százalékkal növelte az adatkerés valószínűségét. Bár a hatás szignifikáns, nem tekinthető nagyon erősnek: egy szórás egységnyi, 4,9 perces eltérés nagyjából 1 százalékos különbséget jelez előre az adatkerési valószínűségben. Szignifikáns és negatív a felkeresés sorszámanak hatása is. A munkaerő-felmérés kérdezettjeit összesen hatszor keresik fel a kérdezőbiztosok, negyedévente egyszer, és sokadszori felkereséskor előfordulhat, hogy nem mennek be a lakásba. Az is ilyen irányba hathat, ha a kérdezettek együttműködési készsége erősebb az első, mint az ötödik-hatodik találkozásnál. Akármilyen is az ok, az adatok arra utalnak, hogy a hatodik alkalommal felkeresettek adatkerési hajlandósága 1,5 százalékkal alacsonyabb volt, mint az első ízben felkeresetteké, más tényezőket azonosnak véve.

Elképzelhető, hogy a megyék közötti különbségek előidézésében is szerepet játszanak a munkaerő-felmérés technikai részletei. A megyék közötti eltérések a kistérségi munkanélküliség-rátára való kontrollálás után is jelentékenyek. Azon megyék között, ahol az átlagnál nagyobb volt az adatkerési hajlandóság, előfordulnak rossz munkapiaci helyzetben lévők (Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg), de kifejezetten jó helyzetűek is (Fejér, Veszprém), ami összefügghet a kérdezőbiztosok megyénként eltérő intenzitású ellenőrzésével.

Noha a probit modell esetében az illeszkedés mérésére nem állnak rendelkezésre olyan jól értelmezhető mutatók, mint a lineáris regresszióból ismert r^2 , az

elérhető indikátorok viszonylag pontosnak mutatják a becslést. A 0,22 értékű pszeudo R^2 kifejezetten magasnak mondható a bináris választási modellek világában, és a helyesen klasszifikált esetek aránya (85 százalék) is magas.

A probit modell alapján a munkaerő-felmérés mintájának minden tagjára megbecsülhető az adatkérés valószínűsége – ennek reciprokát használjuk fel súlyként. A súlyok 1,6 és 534,5 közé esnek, az átlaguk 5,33, a szórásuk 10,6.

Az endogén szelekcióból adódó problémák

Az életkor, az iskolázottság és más exogén tényezők szerinti válaszadási arányok figyelembevétele sajnos nem feltétlenül elegendő a mintaszelekció torzító hatásának kiszűrésére. Az igazi problémát az jelenti, hogy a szelekció nem kis részben az érdeklődésünk tárgyát képező változó (az eddig befutott életpálya során felhalmozott szolgálati idő) szerint történik.

Feltehető, hogy minél instabilabb, szaggatottabb a kérdezett munkapiaci pályája, annál értékesebb lehet számára az ONYF-tól kapott információ. Azok, akik egyáltalán nem dolgoztak, vagy egész életükben bejelentett állásban dolgoztak, kevésbé érdekeltek az adatkérésben, mint azok, akik a rendelkezésre álló időnek a harmadát vagy felét töltötték munkában, az idő egy részében nem bejelentett állásban dolgoztak, gyakran változtattak munkahelyet és a többi. Feltehető, hogy azonos életkor esetén nagyobb eséllyel kerültek a mintába olyanok, akik ilyen értelemben közepes mértékben kötődtek/kötődnek a munkapiachoz. Az sem mindegy, hogy a pálya töredezettségéről milyen hosszú időszakban beszélhetünk, hogy valaki két évből dolgozott-e egyet, vagy 40 évből 20-at. A munka (m) és az iskola elhagyásától mért idő (k) hányadosa mindkét esetben $m/k = 0,5$, de az utóbbi egyén erősebben érdekelt az adatkérésben. Valószínűsíthető tehát, hogy a mintában erősen felülreprezentáltak azok az idősebb személyek, akik egy hosszabb időszakban lazán kötődtek a piachoz.

Endogén – a minket érdeklő célváltozó, a kumulált szolgálati idő értéke által befolyásolt – mintaszelekció esetén viszonylag bonyolult eljárásokra vagy pótlólagos információkra van szükségünk ahhoz, hogy a minta torzultságát megfelelő súlyozással mérsékelhessük. Az egyszerűség kedvéért – az iskolázottság közvetlen hatását és az életút hosszával összefüggő, az előző bekezdés végén tárgyalt interaktív hatást elhanyagolva – tegyük fel, hogy az adatkérésből származó haszon (y) az (1) additív függvény szerint függ az életkortól ($k + x$, ahol x az iskolában, k a munkapiacon töltött évek száma) és a munkában töltött idő arányától (m/k). Az egyénre utaló indexet elhagyva:

$$y = \alpha(k + x) + \beta \frac{m}{k} \left(1 - \frac{m}{k} \right) + u, \quad m \leq k. \quad (1)$$

Azoknál, akik sohasem dolgoztak ($m = 0$), vagy egész aktív életükben dolgoztak ($m = k$), a haszon csak az életkortól, valamint az egyénre jellemző reziduális té-

nyezőktől (u) függ, azaz $y = \alpha(k + x) + u$. A haszon az (1) egyenlet szerint adott életkorban $m = k/2$ esetén maximális. A haszon második komponensét m/k függvényében egy fordított U alakú görbe írja le, aminek a konkrét alakja változatos lehet. Itt az ezt megengedő paramétereket elhagyva, egy szabályos parabolaformát feltételezünk, szintén a tárgyalásnak – a következtetéseket nem érintő – egyszerűsítésére törekedve.

Sajnos, m/k -ról nem rendelkezünk még pontatlan, a munkaerő-felmérésből származó információval sem, azonban feltételezhető, hogy m/k korrelál bizonyos személyes és környezeti jellemzőkkel, mint a települési munkanélküliség szintje, az iskolázottság vagy a képzettség iránya. Még tovább egyszerűsítve a tárgyalást, a levonható következtetések sérelme nélkül, tegyük fel, hogy m/k csak az iskolázottságtól és egy sor meg nem figyelhető változótól (v) függ:

$$\frac{m}{k} = \gamma x + v. \quad (2)$$

A behelyettesítések elvégzése és azonos átalakítások után a megfigyelhető változókra (k, x) rendezett haszonfüggvény a (3) alakot ölti:

$$y = \alpha k + (\alpha + \beta\gamma)x - \beta\gamma^2 x^2 + [\beta v(1 - v - 2\gamma x) + u]. \quad (3)$$

A részvételből származó haszon tehát függ a munkapiacon töltött (potenciális jogszerző) időtől (k), valamint az iskolázottságtól (x), egyrészt, mert adott potenciális jogszerző idő esetén az iskolázottabb ember közelebb van a nyugdíjkorhatárhoz, másrészt, mert az iskolázottság növeli m/k -t, és ezen keresztül befolyásolja y -t. A szögletes zárójelben lévő utolsó tag a munkapiachoz való kötődést, illetve a részvételi hasznot befolyásoló meg nem figyelhető egyéni tényezőkön kívül egy meg nem figyelhető változóval összeszorított x -es tagot is tartalmaz. Ha tehát rendelkeznénk y valamilyen mércéjével, és – felhasználva az életkor és az iskolázottság megfigyelhető k és x változóit – megbecsülnénk a (3) függvényt, a maradéktag korrelálna a modell egyik magyarázó változójával (x), ami torzított paramétereket és megbízhatatlan makrobeclést adna.

Természetesen y -t magát nem tudjuk, és nem is akarjuk megfigyelni, hanem feltételezzük, hogy a munkaerő-felmérés kérdezettje akkor kért adatokat az ONYF-tól, ha az ebből származó haszna meghaladta a kérés – nem jelentős – költségeit. Ez valamilyen bináris választási (probit vagy logit) modellhez vezet, amelynek segítségével megbecsülhető az adatkérési valószínűség minden egyénre, a valószínűségek reciprokával pedig elvégezhető a teljeskörűsítő súlyozás, ahogy azt az előzőekben tárgyaltuk. Csakhogy a bináris választási modellek is arra a feltételezésre építenek, hogy a mögöttes strukturális modell [a (3) haszonfüggvény] reziduuma független a magyarázó változóktól. Hiába becsljük meg az adatkérés valószínűségét a munkaerő-felmérés egész mintájára az ott megfigyelt változók (például k és x) segítségével, a becslt valószínűségek torzítottak, a súlyok hibásak lesznek.

A minta torzultságának figyelembevételére elvileg három út kínálkozik, ebből az egyiket elszalasztottuk, a másik gyakorlatilag járhatatlan, a harmadik azonban elfogadható kompromisszumok árán helyreállíthatja a minta reprezentativitását.

1. A legegyszerűbb eljárás az lett volna, amit a kutatás elindulása előtt javasoltunk: a munkaerő-felmérésben a minta összes tagjának fel kellett volna tenni egy-két (nem több) rövid kérdést arról, hogy ők maguk mit gondolnak a felhalmozott szolgálati idejükről. Ez lehetőséget teremtett volna arra, hogy megállapítsuk a mintába kerülés valószínűségét az életkor, az iskolázottság és a (szubjektív) kumulált szolgálati idő szerint képzett csoportokban, ami pontosabb súlyokat és megbízhatóbb makrobebecslést tett volna lehetővé.
2. A torzítás az elemzés fázisában (annak vizsgálatában, hogy a személyes és környezeti jellemzők hogyan hatnak a kumulált szolgálati időre) enyhíthető olyan segédváltozók, instrumentumok felhasználásával, amelyek eleget tesznek két feltételnek: *a)* korrelálnak a magyarázó változókkal, például az iskolázottsággal, de *b)* nem korrelálnak a munkapiaci kötődést adott iskolázottság mellett befolyásoló, meg nem figyelt tényezőkkel. Sajnos, a munkaerő-felmérésben nem állnak rendelkezésre olyan egyéni szintű változók, amelyek eleget tesznek ezeknek a feltételeknek. A rendelkezésre álló adatok alapján családi, települési vagy foglalkozási változók jöhetnek szóba. A család más tagjainak iskolázottsága például korrelál a megfigyelt egyén iskolázottságával, de a munkapiaci kötődés függhet a házastárs iskolázottságától: egy érettségizett feleség nagyobb valószínűséggel dolgozik egy diplomás, mint egy általános iskolát végzett férj oldalán. Hasonlóképpen, az egyén iskolázottsága korrelál a települési iskolázottság szintjével, de, mint arra számos kutatás rámutatott, a foglalkoztatás valószínűsége *adott egyéni iskolázottság mellett* magasabb azokon a településeken, ahol magasabb az iskolázottság *átlagos* szintje. Esetlegesen valamilyen foglalkozási szintű mutató jöhetne számításba, mint amilyen az egyén foglalkozási csoportjának átlagos iskolázottsága, a foglalkozáshoz sorolás azonban nem minden esetben végezhető el.
3. Szerencsére, az *Augusztinovics–Gyombolai–Máté* (2008) ismertetett, hatmillió főre kiterjedő, a Kelenből épített adatbázisban (a továbbiakban AGM-adatbázis) azonosíthatók a KSH–ONYF-felvétel adatkérői, így megállapítható, hogy a KSH–ONYF-minta szerkezete hogyan tér el az AGM-adatbázisától életkor és az 1997–2006-ban felhalmozott kumulált szolgálati idő szempontjából. (Az AGM-adatbázis nem tartalmaz az iskolázottságra vonatkozó adatot, ennek következményeire még visszatérünk.)

Súlyozás az AGM-adatbázis alapján

A súlyozás során azzal a kényszerű feltevéssel élünk, hogy az 1997–2006-ban felhalmozott szolgálati idő erősen korrelál a teljes életpályán (2008-ig) megszerzett szolgálati idővel.³ Mindkét minta esetében az 1997–2006 közötti években felhalmozott szolgálati időt véve figyelembe, a 3. táblázatbeli összetételt kaptuk.

3. táblázat | A KSH–ONYF-minta és az AGM-adatbázis tagjainak megoszlása születési év és az 1997–2006-ban (azon belül az első és utolsó jogszerző év közötti időszakban) felhalmozott szolgálati idő szerint

	–1945	1945–49	1950–54	1955–59	1960–64	1965–69	1970–74	1975–79	1979–	Összesen
<i>KSH–ONYF-minta (fő)</i>										
Gamma	16	82	113	91	58	46	22	8	5	441
Béta–4	2	36	72	62	44	36	35	27	106	420
Béta–3	3	23	88	103	84	64	62	80	127	634
Béta–2	2	47	139	173	155	151	136	176	167	1146
Béta–1	8	140	663	771	609	630	585	511	226	4143
Alfa	2	124	652	743	503	334	235	71	4	2668
Összesen	33	452	1727	1943	1453	1261	1075	873	635	9452
Csakt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>AGM-adatbázis (ezer fő)</i>										
Gamma	40	29	41	40	27	31	35	25	0	269
Béta–4	79	59	83	88	81	95	112	141	309	1048
Béta–3	37	47	67	72	66	85	106	149	191	821
Béta–2	35	64	85	90	84	105	136	196	175	970
Béta–1	87	198	225	221	188	222	269	304	138	1852
Alfa	62	128	230	214	158	142	110	42	5	1092
Összesen	327	511	706	700	592	669	753	853	855	5967
Csakt	26	14	15	15	15	19	22	20	36	184

Alfa = a vizsgált tíz év minden napján munkaviszonyban állt személyek.

Béta = a béta–1 csoportba azok a nem alfák tartoznak, akik az időszak összesen több mint háromnegyedében fizettek járulékot; hasonló módon, negyedével csökkentve az időtartamot, adódik a többi béta-kategória.

Gamma = a vizsgált tíz évben egyetlen napig sem volt járulékfizető.

Csakt = a jogszerzés kizárólag transzferjövedelmek utáni járulékbefizetéssel történt.

A KSH–ONYF-mintában nem különíthető el a munkavállalással és a transzferjövedelmek utáni állami befizetéssel történt jogszerzés, az AGM-adatbázis esetében viszont – egyelőre – nem tudtuk elvégezni az alfa–gamma besorolást az összes jogszerzés alapján. Ezért a „csak transzferrel szerzett jogosultságot” (*csakt*)

3 | Tudjuk, hogy ez a feltevés erős, akadnak olyanok, akik 1997–2006-ban nem szereztek jogosultságot („tízéves gammák”), de korábban felhalmozták a nyugdíj megszerzéséhez szükséges szolgálati időt. A kérdést az írás későbbi részében részletesen vizsgáljuk.

sort az AGM-adatbázisban figyelmen kívül hagytuk, és $N = 5967 - 184 = 5783$ ezer fő adataival számoltunk.

A táblázat mindkét felében kiszámítva a $p_{ij} = N_{ij} / \sum \sum N_{ij}$ cellaszázalékokat, a KSH-ONYF-mintában, illetve az AGM-adatbázisban kapott p értékek hányadosát használhatjuk (analitikus) súlyként.

A súlyokat a 4. táblázat mutatja. Mint látható, a várakozással ellentétben az 1997–2006 közötti munkaerő-felmérésekben a *magas*, illetve *nyugodan alacsony* szolgáltatási idejű kérdezettek tekinthetők túltreprzentáltak a KSH-ONYF-mintában. (Az alacsony súlyok utalnak túl-, a magasabbak alulreprezentáltságra!) Természetesen elképzelhető, hogy itt statisztikai látszatról van szó, ami más fontos magyarázó változók hiányából, illetve abból adódik, hogy nem a teljes életpályán, hanem csak az 1997–2006 közötti időszakban megszerzett szolgáltatási időt ismerjük.

4. táblázat | A KSH-ONYF-minta 54 csoportjához rendelt súlyok

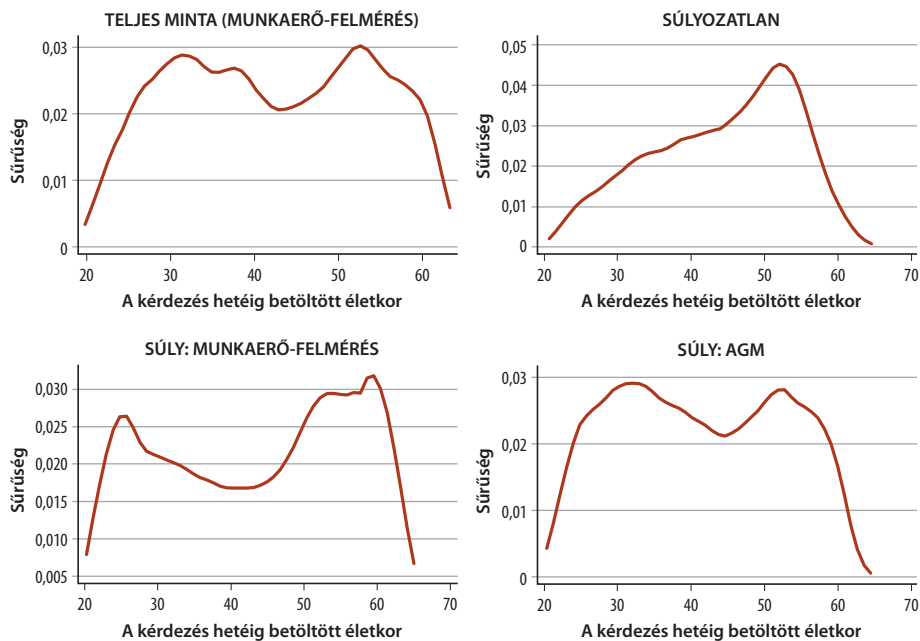
	Gamma	Béta-4	Béta-3	Béta-2	Béta-1	Alfa
–1945	4,1	64,6	20,2	28,6	17,8	50,7
1945–1949	0,6	2,7	3,3	2,2	2,3	1,7
1950–1954	0,6	1,9	1,2	1,0	0,6	0,6
1955–1959	0,7	2,3	1,1	0,9	0,5	0,5
1960–1964	0,8	3,0	1,3	0,9	0,5	0,5
1965–1969	1,1	4,3	2,2	1,1	0,6	0,7
1970–1974	2,6	5,2	2,8	1,6	0,8	0,8
1975–1979	5,1	8,5	3,0	1,8	1,0	1,0
1979–	..	4,8	2,5	1,7	1,0	2,0

Látható, hogy a legidősebb csoport súlyosan alulreprezentált, javasoljuk, hogy rájuk az elemzés ne terjedjen ki. Várakozásunknak megfelelően a fiatalok és a (részben már) nyugdíjas korúak alul-, a néhány évvel a nyugdíj előtt állók viszont erősen felülreprezentáltak. Az átlagosnál nagyobb valószínűséggel kerültek a mintába az alfa, a béta-1 és a béta-2 csoport tagjai, ami valószínűleg az iskolázottság (rejtve maradó) közvetlen hatásának tudható be. Ugyancsak nagy számban kerültek be az idősebb korosztályokba tartozó gammák, akik 1997–2006-ban nem szerepeltek a Kelenben, de – mint a későbbiekben tárgyaljuk – sokuk rendelkezik nyugdíj jogosultsággal még a szocializmus idejében felhalmozott szolgáltatási idejüknek köszönhetően.

A különféle súlyokkal kapott eredmények összevetése

A súlyozatlan és a kétféleképpen súlyozott mintákat először a legerősebb torzító tényező, az életkor megoszlása szerint hasonlítjuk össze, majd a bennünket leginkább érdeklő változó, a kumulált szolgáltatási idő értékeit és eloszlását vetjük egybe.

2. ábra | Kormegoszlás a súlyozatlan és súlyozott KSH–ONYF-mintában, valamint a teljes munkaerő-felmérés mintájában (kernel-sűrűségfüggvények)

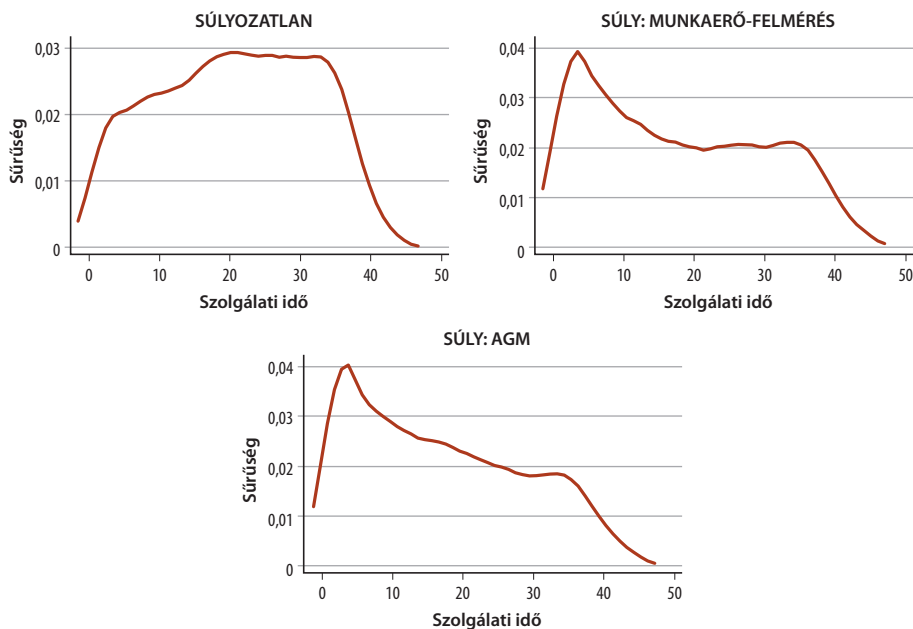
A 2. ábrán látható, hogy a súlyozatlan minta koreloszlása erősen eltér a munkaerő-felmérésben mérttől, míg a súlyozott mintákban viszont látjuk a Ratkó-korosztályhoz és az ő gyermekeikhez (a Ratkó-visszhang) tartozó csúcsokat.⁴

A 3. ábra a kumulált szolgálati idő eloszlását mutatja a súlyozatlan és súlyozott KSH–ONYF-mintákban. Látható, hogy a súlyozott minták szerkezete erősen eltér a súlyozatlantól, ugyanakkor egymáshoz hasonló.

A súlyozás jelentőségét végül a 4. ábrával érzékeltetjük, amely a minta tagjai által átlagosan megszerzett szolgálati időt mutatja az első jogszerző év és 2006 között, évenként. (Egész éves jogszerzés a minta összes tagjánál = 1.) Az egymást követő kohorszok belépése és az iskola elhagyását követő első években alacsony szolgálati idő miatt a görbe alacsonyról indulva emelkedik, majd 1980 táján eléri a 80 százalékos szintet. A rendszerváltás után, egészen 1997-ig zuhanásszerű csökkenést látunk, amit részleges regenerálódás követ. A súlyozatlan mintában a szolgálati idő az ezredforduló után visszatérni látszik a rendszerváltás előtti szintre, ez azonban a minta *nem véletlen szelekciójából eredő* látszat. A súlyozott mintákban a szolgálati idő a rendszerváltás előtti szintnél mintegy 15-20 százalékponttal alacsonyabb szinten stabilizálódott 1997 után, ami megfelel a más források alapján várt értéknek.

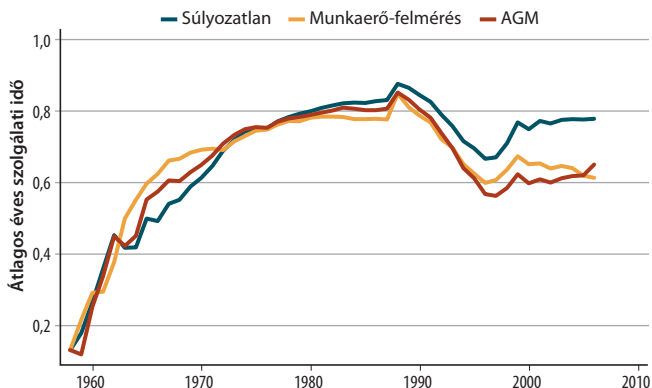
4 | A teljes munkaerő-felmérés mintájából csak a 22–63 éveseket vesszük figyelembe, alkalmazkodva ahhoz, hogy az adatkérők között nincsenek ennél fiatalabbak, illetve idősebbek.

3. ábra | A súlyozatlan és kétféleképpen súlyozott KSH–ONYF-minta eloszlása az életpályán megszerzett szolgálati idő szerint, 1958–2007 (kernel-sűrűségfüggvények)

A kétféle súly közötti választáshoz nincsenek támpontjaink – az egyik elhanyagolja az endogén szelekció problémáját, a másik erősen hiányos információkon alapul –, ám szerencsére a szolgálati időnek és más változóknak a kétféle súllyal számított értékei igen közel esnek egymáshoz. A továbbiakban a munkaerő-felmérés súlyaival számított eredményeket mutatjuk be.

Egy megjegyzés a jogszerzési pályához. A 4. ábrán az átlagos éves szolgálati idő trendjében 1987 és 1988 között törést látunk: egyik évről a másikra 4-5 szá-

4. ábra | Átlagos éves szolgálati idő 1958–2006 között a súlyozott és súlyozatlan mintákban

Megjegyzés: Az ábra az első jogszerző évet követő szolgálati időket veszi figyelembe, ezen belül azonban a nulla jogszerzést is.

zalékponttal nő meg az osztónapok száma. Az „ugrás” mögött feltételezhetően az áll, hogy 1997-ben, a jogszabályban rögzített feltételeknek megfelelően, 1988-ig visszamenően átvizsgálták és korrigálták az adatokat. (1988-tól kezdve a nyugdíj összegét az 1988 és a nyugdíjazás időpontja közötti valorizált nettó átlagkereset összegéből állapítják meg.) Valójában nem is hirtelen „ugrásról” van szó, hanem arról, hogy az 1988-at megelőző évek korrigálatlan adatai lefelé torzítanak, azaz az igazi jogszerzési görbe magasabban húzódna.

A Függelék F2. táblázatában megvizsgáltuk, kiket érintett erősen a feltételezett korrekció. Várakozásunk szerint az 1987 és 1988 közötti ugrás annál nagyobb volt, minél instabilabb a kérdezett jogszerzési pályája. Ezt a teljes életpályán, illetve az 1998 előtti életpályán mért relatív szolgálati idővel mértük. Míg a személyes jellemzők semmilyen befolyást nem gyakoroltak az 1987–1988. évi ugrásra, annak nagysága erősen összefüggött a hosszabb időszakban mért átlagos jogszerzési idővel, ami, úgy tűnik, alátámasztja, hogy valóban nem egyszeri törésről van szó, hanem arról, hogy az 1988 előtti adatok korrigálatlanok és lefelé torzítanak.

TANULSÁGOK AZ ADMINISZTRATÍV ADATOKON NYUGVÓ MODELLEZÉS SZÁMÁRA

A KSH-ONYF-adatfelvétel rendszeres megismétlésére nyilvánvalóan nincs mód, ezért különösen fontos kérdés, hogy az egyszeri felmérésből levonhatók-e az adminisztratív adatokon alapuló, rendszeres elemzést segítő tanulságok. Mint ismeretes, az elemzési célra leginkább használható Kelen adatbázisnak két súlyos fogyatéka van: egyfelől, nem tartalmaz az iskolázottságra vonatkozó információt, másfelől, viszonylag rövid időre tekint vissza. Ezért azt a két kérdést tesszük fel, hogy vajon 1. a Kelenben is rendelkezésre álló foglalkozási kódok pótolhatják-e az iskolázottságra vonatkozó adatokat, és 2. a szolgálati időre vonatkozó, 1997-től elektronikusan tárolt adatokból milyen pontossággal következtethetünk a teljes életpályán megszerzett szolgálati évek számára.

Következtethetünk-e az iskolázottságra a foglalkozás alapján?

A nyugdíjrendszer modellezésének egyik nehézsége abban áll, hogy miközben a munkapiaci életút és ezzel a nyugdíjjogosultság eltérései legerősebben az iskolázottsággal függnek össze, a Kelen nem tartalmaz az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat. Egy lehetséges kerülő út, hogy a foglalkozási megoszlásból próbálunk következtetni az iskolázottsági megoszlásra.

Egyéni szinten a feladat nem oldható meg. Ha valakiről csak annyit tudunk, hogy esztergályos, akkor bizonyos valószínűséggel lehet alapfokon, szakmunkás szinten, középfokon vagy akár felsőfokon végzett. Ha azonban rendelkezünk megbízható adatokkal az egyes foglalkozások iskolázottsági megoszlásáról, akkor:

1. megbecsülhető, hogy az esztergályosok közül hány ilyen vagy olyan végzettségű akad;
2. az így kapott foglalkozás- és iskolázottságspecifikus létszámok foglalkozások szerinti összegzésével meghatározható az egyes iskolázottsági kategóriák nagysága a népesség egészében vagy különböző részpapulációkban (például az alfák, a béták vagy a nyugdíjasok között); valamint
3. azon erős feltevés mellett, hogy a foglalkozásokon belüli iskolázottság szerinti eltérések elhanyagolhatók, megbecsülhető valamely változó (például osztónap, napi jövedelem és a többi) értéke egy-egy iskolázottsági kategóriára a foglalkozásokra megfigyelt értékek súlyozott átlagaként.

Az eljárás akkor védhető, ha a foglalkozási megoszlás alapján generált és ténylegesen megfigyelt iskolázottsági szerkezet egymáshoz hasonló. A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal modellezési munkálatai szempontjából különösen fontos, hogy a Kelen adatbázisában elvégzett foglalkozás–iskolázottság átszámítás pontos-e. Ennek ellenőrzése a Kelenben és a KSH munkaerő-felvételében egyaránt szereplő egyének adatait vizsgáljuk meg, kihasználva, hogy a KSH–ONYF-adatfelvételben ismert a Kelenben rögzített foglalkozás (legmagasabb FEOR), valamint a munkaerő-felmérésben a kérdezett által közölt, „tényleges” iskolázottság is.

Első lépésben megvizsgáltuk 17 foglalkozási csoport iskolázottság szerinti szerkezetét a KSH munkaerő-felvételéből épített paneladatbázisban, ami valamivel több, mint egymillió megfigyelést tartalmaz 1993–2003-ra (5. táblázat). Az adatok a 15–64 éves, nem nyugdíjas népesség azon tagjaira vonatkoznak, akik a megfigyelés időpontjában dolgoztak, vagy tíz évnél rövidebb ideje nem dolgoztak (esetükben az információ az utolsó munkahelyre vonatkozik). A foglalkozási és iskolázottsági szerkezet, valamint a kettő kapcsolatának történelmi változásai miatt a foglalkozások iskolázottság szerinti megoszlását külön-külön végeztük el az 1964-ben vagy előtte születettek (611 499 megfigyelés) és a fiatalabbakra (396 497 megfigyelés).

Második lépésben megvizsgáltuk a KSH–ONYF-minta foglalkozási megoszlását a már említett életkori csoportokban (foglalkozási adat összesen 8438 főre állt rendelkezésre). Az egyes foglalkozásokba tartozó létszámot az 5. táblázatban szereplő valószínűségek alapján iskolázottsági csoportokra osztottuk szét, majd a foglalkozások mentén összegeztük. Végül, az így generált iskolázottsági megoszlást összevetettük a minta tagjairól rendelkezésre álló iskolázottsági tényadatokkal. Az eredményt a 6. táblázat mutatja.

A találati arányt igen jónak nevezhetjük, figyelembe véve a foglalkozási felosztás durvaságát és a felhasznált adatbázisok közötti időbeli elcsúszásokat. Komoly eltérést egy helyen látunk: a generált adatok erősen alábecsülik a szakmunkás végzettségűek arányát az idősebbek esetében. Ez feltevésünk szerint esetleg azzal magyarázható, hogy azok között a munkaerő-felmérésben megkérdezettek között, akik az ONYF-tól adatot kértek, felülreprezentáltak voltak a szakmunkás végzettséggel segéd- vagy betanított munkát végzők.

5. táblázat | Az egyes foglalkozási csoportokban dolgozók megoszlása iskolai végzettség szerint a munkaerő-felmérés 1993–2003. évi összevont mintájában (sorszázalék)

Foglalkozás	1964 UTÁN SZÜLETETTEK				1964-BEN VAGY ELŐTTE SZÜLETETTEK			
	0–8 osztály	szakmunkás	közép	felső	0–8 osztály	szakmunkás	közép	felső
Takarítók	66	26	8	1	75	18	6	1
Anyagmozgatók	67	27	6	0	70	22	6	1
Gépkezelők	37	48	14	1	51	35	13	2
Őrök, portások	23	54	22	1	46	34	16	3
Sofőrök	16	58	25	1	32	48	18	3
Mezőgazdasági	47	39	13	2	60	27	11	3
Építőipari	13	76	11	1	19	68	11	2
Ipari	19	61	19	1	29	49	20	2
Kereskedelmi	11	49	38	3	18	39	37	6
Szolgáltató	13	42	42	2	30	36	31	3
Irodai	7	15	72	7	16	13	64	7
Technikus	4	18	67	11	11	13	61	15
Ügyintéző	3	10	67	20	6	8	68	17
Vezető	2	16	47	35	3	9	44	43
Felsőfokú	1	3	20	75	2	2	20	76
Tanár, orvos	0	1	10	89	1	1	9	89
Ismeretlen	53	22	22	3	60	19	16	5

A foglalkozási besorolás négyjegyű FEOR-kódok alapján történt, a program elérhető az MTA KTI adatbankban (Bálint Mónika, balintm@econ.core.hu). A megfigyelések száma: 1 007 996.

6. táblázat | Megfigyelt és a foglalkozás* alapján generált iskolázottság az ONYF–KSH-mintában (súlyozatlan minták)

Minta	Általános iskola	Szaktanulmányok	Középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
<i>Teljes minta</i>					
Generált	21,3	31,2	30,6	16,9	100,0
Megfigyelt	20,2	36,6	29,2	13,9	100,0
<i>Fiatalok (1964 után születettek)</i>					
Generált	15,7	36,5	32,5	15,3	100,0
Megfigyelt	16,9	37,8	30,6	14,7	100,0
<i>Idősebbek (1964-ben vagy előtte születettek)</i>					
Generált	25,4	27,4	29,2	18,0	100,0
Megfigyelt	22,6	35,8	28,1	13,4	100,0

*1997–2006-ban betöltött legmagasabb FEOR.

Összefoglalóan: úgy tűnik, a modellezők nem követnek el nagy hibát, ha a foglalkozási megoszlásból kiindulva vonnak le következtetéseket a különböző iskolázottsági kategóriákra. Az 1–2. lépések esetében a tévedés kockázata kicsi, a 3. típusú számításnál azonban figyelembe kell venni, hogy az egy további,

erős és sok esetben valószínűleg nem helytálló feltevessel él. Ilyen számításokhoz az 5. táblázathoz hasonló, de oszlopszázalékokat tartalmazó táblázatra van szükség (F1. táblázat).

Következtethetünk-e a Kelen adataiból a teljes életpályán megszerzett jogosultságra?

A Kelenen alapuló számítások másik, első látásra az előzőnél is súlyosabbnak tűnő fogyatékoossága, hogy az adatok viszonylag rövid időt – jelenleg alig több, mint tíz évet – fognak át. Ebben az alfejezetben azonban megmutatjuk, hogy az 1997–2006. évi átlagadatból viszonylag kis hibával következtethetünk a teljes életpályán megszerzett szolgálati idő átlagára.

Érdeklődésünket azokra korlátozzuk, akik 1997 előtt kerültek be az ONYF regiszterébe, és 2006-ig ott is maradtak, azaz potenciálisan tíz évnél többet dolgoztak (6147 fő). Esetükben azzal a naiv feltevessel élünk, hogy egész életpályájukon is olyan arányban szereztek szolgálati időt, mint 1997–2006-ban. Ezután megvizsgáljuk a tényadatok (az egész életpályára vonatkozó jogszerzés) és a naiv becslés viszonyát, illetve azt, hogy az utóbbi segítségével milyen pontossággal tudjuk előre jelezni a teljes életpályán megszerzett szolgálati éveket. Végezetül, megvizsgáljuk, hogy a reziduumok csoportszinten szisztematikusan különböznek-e.

Mint a 7. táblázatban látható, az átlagokban nincs nagy különbség. A naiv becslés 24,8 éves átlagos kumulált szolgálati időt jelez előre egy 28,3 éves életpályán, míg a KSH–ONYF-minta tényadatai szerint a megszerzett szolgálati évek száma 22,9.

	Átlag	Szórás
Szolgálati idő 1997–2006-ban	8,6	2,1
Naiv becslés a teljes életpályára	24,8	11,0
Tényleges szolgálati idő	22,9	10,3
Évek az első jogszerzéstől 2006-ig	28,3	9,8

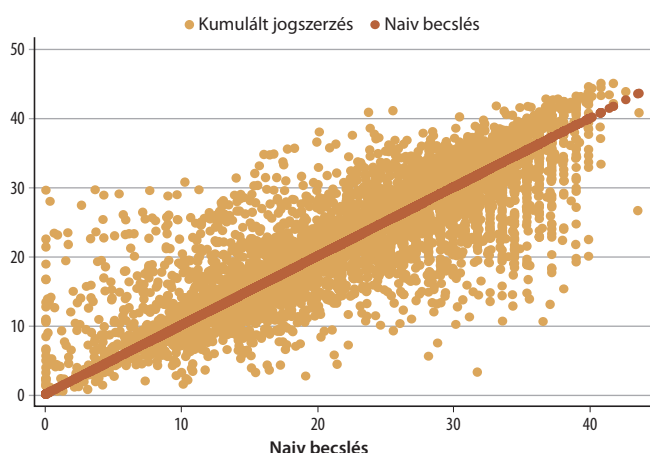
7. táblázat | Tényadatok és naiv előrejelzés az 1997–2006-os AGM-adatbázisból

Megjegyzés: a táblázatban azok szerepelnek, akik 1997 előtt szereztek először jogosultságot, és 2006-ig nem mentek nyugdíjba, azaz 10 évnél több szolgálati évet szereztek vagy szerezhettek volna (N = 6147 fő).

Második lépésben egy konstans nélküli egyváltozós regresszióval vizsgáljuk a naiv becslés és a tényadatok viszonyát az előző lépésben elemzett mintában. Az egyenlet bal oldalán a tényleges életpálya menti kumulált szolgálati idő (S) áll, a jobb oldalán az 1997–2006. évi adatokon alapuló naiv becslés (S^*).

$$S_i = \beta S_i^* + u_i. \quad (4)$$

A kapott paraméter $\beta = 0,905$, a t -érték 388, az illeszkedést mérő r^2 pedig 1-hez közeli: 0,961. A becslés és tényleges értékek viszonyát az 5. ábra mutatja. Látható, hogy az illeszkedés igen jó, de a naiv becslés alacsony értékeinél előfordul-

5. ábra | A naiv becslés és a tényleges életpálya menti kumulált szolgálati idő összefüggése (tényadatok és becslült értékek egyváltozós regresszióból)

nak magas tényadatok, magas értékeinél pedig ennél is nagyobb számban rövid tényleges szolgálati idők. Ezért célszerű megvizsgálni, vajon a reziduumok (u) nem függnek-e össze az 1997 előtti életpálya hosszával. A 8. táblázat adataiból látható, hogy a kohorszok szerinti eltérések nem jelentősek. Az 1945–1949-es kohorsz esetében a naiv eljárás 2,2 évvel alulbecsli a tényleges szolgálati időt, az ennél fiatalabb korosztályok esetében azonban az eltérés egy évnél kisebb.

Kohorsz	Átlag	Szórás	Esetszám
1945–1949	2,17	7,10	190
1950–1954	0,74	6,53	1178
1955–1959	0,79	5,47	1439
1960–1964	0,13	4,79	1113
1965–1969	0,35	3,42	934
1970–1974	–0,39	2,75	808
1975–1979	–0,48	1,96	462
1980–1984	–0,86	1,66	23
Teljes minta	0,40	4,94	6147

8. táblázat | Reziduumok a (4) egyenletből kohorszanként (év)

Megjegyzés: a mintáról lásd a szöveget. A táblázatban azok szerepelnek, akik 1997 előtt szereztek először jogosultságot, és 2006-ig nem mentek nyugdíjba, azaz 10 évnél több szolgálati évet szereztek vagy szerezhettek volna (N = 6147 fő).

Míg a becslült értékek és a tényadatok átlaga igen közel esik egymáshoz, a meglehetősen magas szórásértékek azt jelzik, hogy az életkoron kívüli más dimenziókban a becslés igen pontatlan lehet.

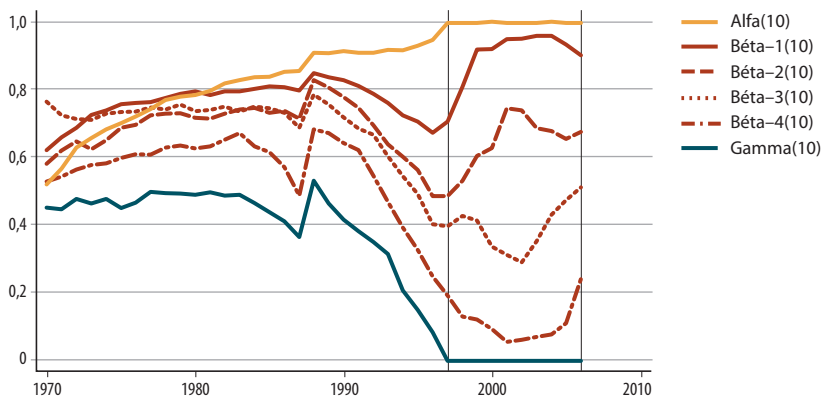
Vizsgálódásunk szerint ennek fő oka, hogy az 1997–2006-ban kevés szolgálati évet szereztek egy része ezt megelőzően viszonylag sok évet halmozott fel, és viszont. A 9. táblázat szerint az 1997–2006-os „tízéves gammák” a megelőző években átlagosan 9 szolgálati évet teljesítettek, a béta–4 csoport tagjai 10 évet. A naiv eljárás erősen alulbecsüli a teljes szolgálati időt a 10 éves időtávon gyengén teljesítők esetében, és túlbecsüli a jól szereplők esetében.

9. táblázat | Tényadatok és naiv becslés az 1997–2006-os jogszerző státusz szerint (év)

Státusz 1997–2006-ban	Kumulált szolgálati idő 1997–2006-ban	Naiv becslés a teljes életpályára	Tényleges szolgálati idő a teljes életpályán	Tény – becsült különbség
Gamma	0,0	0,0	9,0	9,0
Béta-4	1,3	3,2	10,1	6,9
Béta-3	3,9	10,2	14,8	4,6
Béta-2	6,4	16,5	17,5	1,0
Béta-1	9,2	25,3	22,6	-2,7
Alfa	10,0	31,3	27,6	-3,7
Összesen	8,6	24,8	22,9	-1,9

Megjegyzés: a csoportok meghatározását lásd a 3. táblázat jegyzeteiben.

Az adatok rámutatnak arra, hogy egy-egy rövid időszakban (mint amilyen az 1997–2006-os) mért alfa-gamma státusz nem vetíthető ki a teljes életpályára. Az 1997–2006-os alfa-gamma csoportok hosszabb távon is jobbak/rosszabbak az átlagnál, de, ahogy azt a 6. ábra mutatja, a csoportközi különbségek 1997 előtt lényegesen kisebbek voltak, mint az osztályozás alapjául szolgáló 1997–2006-os időszakban.

6. ábra | Az 1997–2006-os tízéves alfák-gammák szolgálati ideje 1970–2006-ban

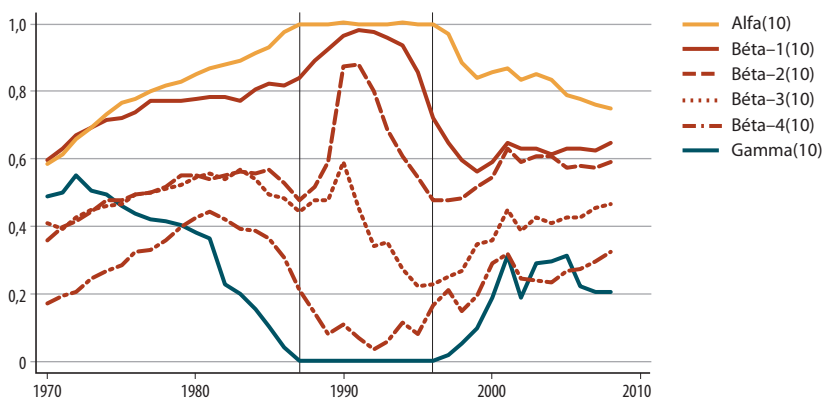
Megjegyzés: az ábra csak az első jogszerző évet követő szolgálati időket veszi figyelembe, ezen belül azonban a nulla jogszerzést is.

Mindez nemcsak azzal függ össze, hogy a rendszerváltás előtt a szolgálati idők csoportközi különbségei kisebbek voltak, mint manapság, hanem egyenesen következik a megfigyelés módjából is. Mint a későbbiekben tárgyaljuk, „hosszabb távon valamennyien béták vagyunk”, azaz a teljes életpályán történő 100 százalékos jogszerzés nagyon ritka, és az „örök gammák” aránya is igen alacsony. Ebből adódóan az életpálya menti jogszerzés várható értéke a tízéves alfa-státusra

mint feltételre vetítve 100 százaléknál kisebb, a *tízéves gamma-státusra mint feltételre* vetítve pedig nullánál nagyobb. Ebből adódóan az alfa-gamma csoportok jogszerzési görbéi bármely megfigyelt rövid periódus *előtt és után* összetartanak.⁵

Annak illusztrálására, hogy majdnem mindegy, időben hol jelöljük ki a tízéves megfigyelési „ablak” helyét, mozdítsuk el azt 1987–1996-ra, soroljuk be a megfigyelt személyeket az alfa-gamma csoportokba az ez alatt a tíz év alatt megszerzett szolgálati éveik szerint, majd vizsgáljuk meg, mennyi jogosultságot szereztek 1987 előtt és 1996 után! Mint a 7. ábrán látható, a jogszerzési görbék a kijelölt időablak előtt és után is közelednek egymáshoz.

7. ábra | Az 1987–1996-os tízéves alfák-gammák szolgálati ideje 1970–2006-ban

Az itt leírtakból két fontos következtetés adódik, az egyik jó, a másik rossz hír az adminisztratív adatokon alapuló elemzés számára. A jó hír az, hogy a Kelen – még ma is csak 12 évre visszanyúló – adataiból meglehetősen pontossággal következtethetünk a teljes életpályán megszerzett szolgálati idő átlagára, sőt a kohorszokra vonatkozó becslések sem félrevezetőek. A rossz hír, hogy a 6. és 7. ábrán bemutatott „átlaghoz húzás” miatt a rövid időszak adatai alapján kialakított alfa-gamma csoportosítás hosszabb távon érvényét veszti. Az életpálya egészében a jogszerzési különbségek lényegesen kisebbek, mint azt valamely – akár tíz év szélességű – ablakon betekintve látjuk.

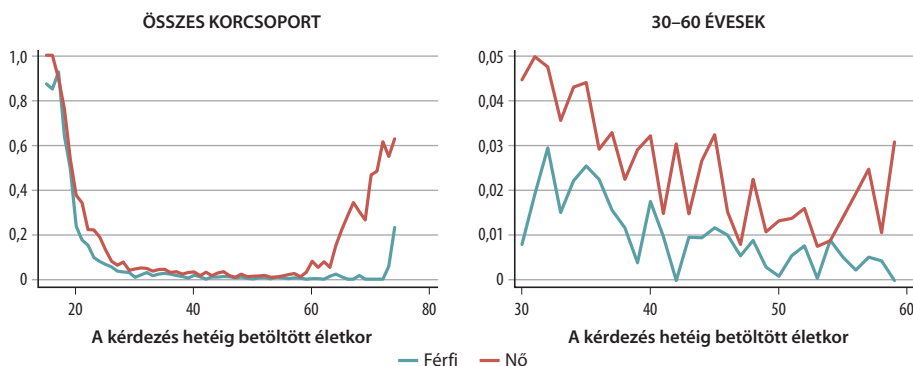
5 | A jelenség oka a galtoni „átlaghoz húzás” (*regression to the mean*). Ha a vizsgált időablakban és utána mért jogszerzés (x és y) egyaránt tartalmaz véletlen hibát, és ezek együttes eloszlása normális, m^x és m^y az átlaguk, s^x és s^y a szórásuk, továbbá r az x és y közötti korreláció, akkor az ablak utáni jogszerzés várható értéke az ablak alattira mint feltételre vonatkoztatva: $E(y|x) = m^y + r(x - m^x)(s^y/s^x)$. Mivel $r < 1$, a feltételes várható értékek befelé húznak. Lásd például Keuzenkamp (2000) 124–125. o.

A MINTÁBÓL SZÁRMAZÓ EREDMÉNYEK

A kumulált szolgálati idő meghatározói

ÖRÖK GAMMÁK, ÖRÖK ALFÁK. A 2008. január–márciusi munkaerő-felmérésben megfigyelt 15–74 éves, nappali tagozaton nem tanuló népesség 8,1 százaléka nyilatkozott úgy, hogy soha nem volt rendszeres jövedelmet biztosító munkája. Az arány azonban rendkívül erőteljesen változik az életkorral, mint azt a 8. ábra két része mutatja. A korábban nem dolgozók aránya 100 százalék körüli értékről indulva 30 éves korig a férfiaknál 1–2 százalékra, a nőknél 4–5 százalékra esik, majd még tovább csökken: 50 éves korban már mindkét nemnél 1 százalék körül alakul. A nyugdíjkorhatárnál idősebb, *de nem nyugdíjas* népességben ismét magas arányokat látunk.

8. ábra | Azok aránya, akiknek nem volt rendszeres jövedelmet biztosító munkája (15–74 évesek a nappali tagozaton tanulók és öregségi nyugdíjasok nélkül = 1)

A korábban nem dolgozók egy kis része szerepelt az adatkérők mintájában, és nullánál nagyobb jogosultságot szerzett. Arányuk a súlyozott KSH-ONYF-mintában 3,5 százaléknak adódik, a kumulált szolgálati idejük átlagosan 4,4 év. Valószínűsíthető, hogy esetükben transzferjövedelmek utáni befizetésekkel történt jogszerzésről van szó – ezt a gyanút erősíti, hogy az AGM-mintában tízéves időtávon a (csak) nem munkával jogot szerzők aránya 3 százalék volt: lásd a 3. táblázat két alsó sorát!

Még az örök gammáknál is kisebb csoportot képeznek az örök alfák: 10 fő, a súlyozott KSH-ONYF-minta 8 ezreléke szerzett 100 százalékos jogosultságot a 2006-ig befutott életpályáján.

ÁTLAGOS SZOLGÁLATI IDŐK. A 2006-ig megszerzett szolgálati évek számát az öregségi nyugdíjjal nem rendelkezőkre kohorszonsként mutatja a 10. táblázat. Az idősebb korosztályok felé haladva a szolgálati idő emelkedik, az 1950–1954-

10. táblázat | Kumulált szolgálati idő a KSH–ONYF-minta öregségi nyugdíjban nem részesülő tagjai esetében születési idő és iskolázottság szerint

Kohorsz	0–8 osztály	Szakiskola	Középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
1945–1949	21,0	22,5	22,8	27,8	22,4
1950–1954	21,9	27,7	29,1	29,7	26,6
1955–1959	21,8	26,9	26,8	25,1	25,3
1960–1964	19,2	23,4	21,3	21,0	21,6
1965–1969	16,8	19,2	17,7	17,0	18,0
1970–1974	12,0	14,7	12,9	10,3	13,0
1975–1979	7,7	9,8	8,3	6,4	8,4
1980–1984	4,0	4,5	2,4	1,8	3,0
1985–1989	1,9	2,4	0,7	0,0	1,5
Összesen	17,5	19,0	16,0	15,7	17,2

ben születettek esetében mért 26,6 évig. Az ennél idősebb *nem nyugdíjasok* szolgálati ideje alacsonyabb, 22,4 év, ami minden bizonnyal azzal függ össze, hogy e kohorsz jobban teljesítő tagjai már nyugdíjba vonultak.

Figyelemre méltó, hogy az iskolázottság szerinti különbségek viszonylag kicsik. Az 1950–1954-es kohorszban például a diplomások átlagosan 29,7 évet szereztek, ami a csoport átlagos tagja számára a korhatárig még hátralévő hat évben maximálisan 35,7 évre egészülhet ki. Az általános iskolát vagy azt sem végzettek esetében a szolgálati idő átlaga 21,9 év, ami maximálisan 27,9 évre nőhet az öregségi korhatár eléréséig. E mögött a viszonylag kis különbség mögött két tényező ellentétes hatása húzódik meg. Egyfelől, az általános iskola után tovább nem tanulók potenciálisan 8-9 évvel többet tölthetnek munkával, mint a diplomások: az 1950–1954-es kohorszban a végbizonyítvány megszerzéséhez szükséges minimális időt követően 40 év állt rendelkezésükre munkavégzésre, míg ez az érték a hasonló korú diplomásoknál csak 32 év. Ez igen nagy mértékben tompítja a másik tényezőnek – az alacsonyabb relatív szolgálati időnek – az iskolázottság szerinti különbségeket növelő hatását. Mint a 11. táblázatban látható, a kohorsz 0–8 osztályt végzett tagjai a potenciális jogszerző idő 53 százalékában szereztek szolgálati időt, míg ez az érték a diplomásoknál 90 százalék. Vegyük észre azt is, hogy a felhalmozott szolgálati idő átlaga még a legkevesbé iskolázott csoport középkorú évjárataiban is meghaladja a 15 évet (az 1965–1969-es kohorszbeli, a felvétel idején átlagosan 40 éveseknél 16,8 év), az ennél idősebb évjáratoknál pedig eléri vagy meghaladja a 20 évet.

11. táblázat | Szolgálati idő a potenciális jogszerező idő* egy évre vetítve a KSH–ONYF-minta öregségi nyugdíjban nem részesülő tagjai esetében, születési idő és iskolázottság szerint (maximális jogszerezés = 1)

Kohorsz	0–8 osztály	Szakiskola	Középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
1945–1949	0,45	0,53	0,54	0,75	0,52
1950–1954	0,53	0,73	0,79	0,90	0,71
1955–1959	0,60	0,81	0,83	0,91	0,76
1960–1964	0,62	0,83	0,78	0,92	0,79
1965–1969	0,64	0,84	0,81	0,95	0,81
1970–1974	0,57	0,82	0,76	0,82	0,75
1975–1979	0,48	0,74	0,70	0,80	0,70
1980–1984	0,36	0,54	0,35	0,63	0,44
1985–1989	0,24	0,44	0,16	..	0,27
Összesen	0,51	0,72	0,62	0,81	0,65

* Potenciális jogszerező idő: életkor *minusz* az adott végzettség megszerzéséhez minimálisan szükséges évek száma *minusz* 6 év.

JOGSZERZÉSI PÁLYÁK. Az egyes kohorszok különböző iskolázottságú tagjai által az egyes naptári években megszerzett szolgálati időt a 9. *ábra* mutatja. Az ábra csak a legidősebb kohorsztag 18. életévét követő jogszerezéseket tartalmazza, és csak kivételes esetben mutatja a szünidei diákmunkával, tanulószerveződéssel szerzett szolgálati éveket, illetve az általános iskolát végzettek esetében az első két-három év jogszerezéseit.⁶ A diplomások pályái oly mértékben térnek el a kevésbé iskolázottakétól, hogy azokat külön ábrán (10. *ábra*) mutatjuk be.

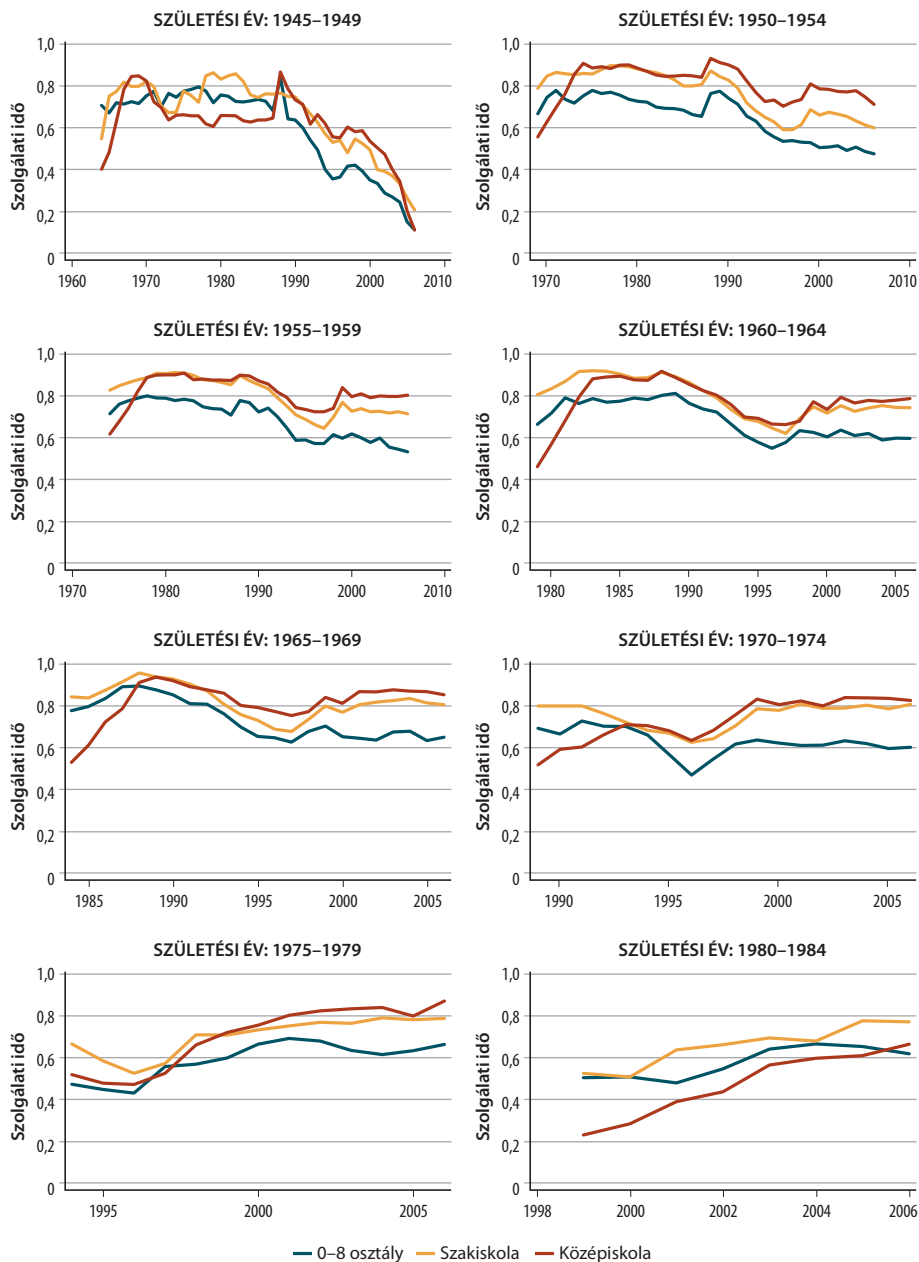
Az 1945–1949-es évjárat esetében a relatív szolgálati idő a rendszerváltás pillanatától kezdve zuhanni kezdett, és a korábbi állapot részlegesen sem állt helyre. Az 1950 és 1974 között születettek különböző kohorszaiban a rendszerváltás sokkját követően részleges regenerálódást figyelhetünk meg a szakmunkás végzettségűek esetében, és szinte teljeset az érettségizettek esetében, míg a 0–8 osztályt végzettek esetében a foglalkoztatáscsökkenés tartósan bizonyult.

Az 1975 utáni évjáratok esetében a pályát a munkába állás folyamata dominálja: a jogszerezési görbék emelkednek, és az iskolázottság szerinti különbségek viszonylag kicsik.

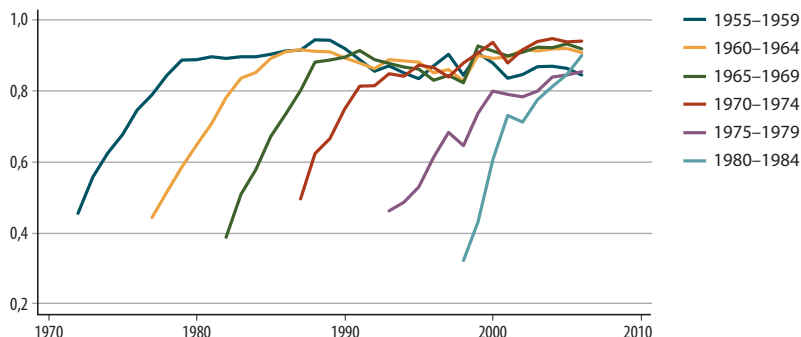
A diplomások esetében a rendszerváltás okozta sokkot sokkal kisebbnek mutatják az adatok, és a relatív szolgálati idő az ezredfordulóra visszatért a szocializmus éveire jellemző sávba. A fiatalabb évjáratok munkába állásának lassulását is csak egy kohorszban (1975–1979-ben születettek, a 10. *ábrán* jobbról a második görbe) figyelhetjük meg.

6 | Az ezeket is tartalmazó ábrákat a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2008. október 5-i ülésén bemutattuk, lásd a honlapon.

9. ábra | Jogszerzési pályák iskolázottság és kohorszok szerint

10. ábra | Jogszerzési pályák kohorszok szerint a diplomásoknál

ELTÉRÉSEK A KUMULÁLT SZOLGÁLATI ÉVEKBEN. A megfigyelt életpályán elért összes szolgálati év szóródását regressziós egyenletekkel vizsgáljuk, amelyek bal oldalán a felvétel időpontjáig megszerzett jogosultság áll (években mérve), jobb oldalán pedig egy sor, az egyént és lakóhelyét jellemző változó. Az iskolázottság és az életkor (potenciális munkapiaci tapasztalat) hatását interaktív változókkal mérjük, megengedve, hogy az idő múlása iskolázottsági szintenként eltérő mértékben növelje a szolgálati évek számát. A családi helyzetet jellemző változók közül csak azokat vesszük figyelembe, amelyek valószínűleg a 2006-ig befutott életpálya egészén, mindvégig jellemzők voltak: ilyennek tekintettük a nappali tagozatos tanulói státust, valamint azt, ha a megfigyelt személy gyermek minőségben élt a családban. A regionális változók közül a szelekciós probit modellben (2. táblázat) már megismerteket szerepeltetjük. A modellt a teljes KSH-ONYF-mintára, férfiakra és nőkre külön-külön is, valamint az öregségi és rokkantnyugdíjasok bevonásával és a nélkül is megbecsüljük. A főszövegben az alapmodellt mutatjuk be (12. táblázat), a többi specifikációból csak a legfontosabb részleteket emeljük ki.

A legfontosabb eredmény tárgyalását későbbre halasztva, a kontrollváltozók paraméterei alapján azt látjuk, hogy azonos hosszúságú (potenciális) munkapiaci pálya és iskolázottság esetén kevesebb szolgálati évet gyűjtöttek a tanulók és a gyermekstátusban élők, valamint a bevándorlók. A megyék közül Szabolcs-Szatmár-Bereg, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és (kakukktójásként) Komárom-Esztergom esetében látunk nagyjából három évvel alacsonyabb jogszerzést, minden más tényezőt azonosnak tekintve. A kistérségi munkanélküliség hatása a megyékre történő kontrollálás után nem szignifikáns. (A megyékre és a nép-sűrűségre vonatkozó változók elhagyása esetén a paraméter $-0,14$, egyszázalékos szinten szignifikáns, azaz egy százalékkal magasabb munkanélküliség $0,14$ évvel rövidíti a megszerzett szolgálati időt.) A kisvárosokban, falvakban élők közel három évvel hosszabb jogosultságot szereztek, mint a nagyvárosok lakói, más tényezők azonossága esetén.

12. táblázat | A kumulált szolgálati idő legkisebb négyzetes regressziós becslése

Magyarázó változók	Együttható	t-értékek
Potenciális munkapiaci tapasztalat × 0–8 osztályos végzettség	0,431	17,47**
Potenciális munkapiaci tapasztalat × szakmunkásképző	0,598	18,14**
Potenciális munkapiaci tapasztalat × érettségi	0,588	15,82**
Potenciális munkapiaci tapasztalat × diploma	0,734	14,45**
Férfi	0,828	1,67
Családi státus: gyermek	–3,590	8,33**
Nappali tagozaton tanul	–1,781	2,33*
Külföldön született	–4,435	2,24*
Nem magyar állampolgár	–5,794	2,38*
2007. negyedik negyedévi kistérségi munkanélküliségi ráta	–0,085	1,05
Közepes népsűrűségű terület	2,874	2,39*
Ritkán lakott terület	2,638	2,34*
Budapest	1,094	0,57
Baranya	–3,018	1,49
Bács-Kiskun	–0,859	0,68
Békés	–0,736	0,58
Borsod-Abaúj-Zemplén	–2,771	1,80
Csongrád	–1,163	0,85
Fejér	0,188	0,15
Győr-Moson-Sopron	1,221	0,88
Hajdú-Bihar	–0,729	0,55
Heves	–1,031	0,57
Komárom-Esztergom	–2,021	0,91
Nógrád	–0,330	0,23
Pest	–0,702	0,51
Somogy	0,257	0,16
Szabolcs-Szatmár-Bereg	–3,204	2,25*
Jász-Nagykun-Szolnok	0,192	0,13
Tolna	0,022	0,02
Vas	0,855	0,49
Veszprém	–1,238	0,90
Konstans	2,474	1,48
Megfigyelések száma	8027	
R ²	0,46	

* 5 százalékos, **1 százalékos szinten szignifikáns.

Az érdemi eredményre térve, azt látjuk, hogy a munkapiacon (potenciálisan) eltöltött egy-egy év az általános iskolát végzetteknél 0,43 évvel, a szakiskolát és középiskolát végzetteknél 0,59 évvel, a diplomásoknál pedig 0,73 évvel növelte a megszerzett szolgálati időt.

A 13. táblázat szerint, ahol a becslést nemenként külön-külön végeztük el, a férfiaknál a megszerzés nagyobb mértékű, az iskolázottság szerinti különbségek pedig hasonlóak a két nemnél.

Iskolai végzettség	Férfi	Nő
0–8 osztály	0,53	0,36
Szakiskola	0,69	0,52
Középiskola	0,67	0,52
Főiskola, egyetem	0,86	0,64

13. táblázat | A munkapiaci tapasztalat egy-egy évének hatása a kumulált szolgálati időre, nemenként

Megjegyzés: valamennyi közölt együtttható szignifikáns 1 százalékos szinten. A paraméterek a 12. táblázatban közölt modell nemenként külön-külön becsült variánsából származnak.

Megvizsgáltuk, hogyan módosulnak az eredmények, ha a potenciális megszerzési időt nem az iskola legkorábbi lehetséges elhagyásának időpontjától mérjük. Az egyik lehetséges alternatív mérték a *legmagasabb általános végzettség, illetve szakmai képzés megszerzése* óta eltelt idő, ami a munkaerő-felmérés adataiból rekonstruálható. E mutató előnye, hogy az oktatás tényleges elhagyásának időpontjától mér, hátránya azonban, hogy a valóságosnál rövidebbnek mutatja a potenciális munkapiaci tapasztalatot, ha a szakmai képzés megszerzése felnőttkorban történt.

A másik lehetséges életpályahossz-mutató az *első nyugdíjjogszerzés* óta eltelt évek száma, aminek nyilvánvaló hátránya, hogy érzéketlen az iskolából való kilépés és a tényleges pályakezdés között eltelt idő különbségeire. Elsősorban a diplomások és a szakközépiskolások esetében gyakori az iskolarendszer végleges elhagyását megelőző első megszerzés, nyári munka, bejelentett alkalmi munka, szakmai gyakorlat vagy tanulószerveződéssel végzett munka keretében. Az első megszerzés és a tényleges pályakezdés között tátongó „lyuk” miatt egy-egy év hozama a valóságosnál alacsonyabbnak tűnik.

Ennek a hatásnak a kiküszöbölése érdekében korrigáltuk az első megszerzés évét. Megvizsgáltuk, hogy az első megszerzést követően volt-e egy vagy több egymás utáni év, amikor egyáltalán nem történt megszerzés. Az ilyen éveket nevezük 0 megszerző időszaknak. Elsősorban a diplomások esetében fordul elő, hogy tanulmányaik megkezdése előtt vagy az alatt egy-egy évben végeznek csekély mértékű nyári/kiegészítő munkát, így több (tipikusan két) 0 megszerző időszak is előfordulhat pályájuk során.

Amennyiben az első vagy első két 0 megszerző időszak előtt szerzett jogok összességében nem érték el a teljes életpálya kumulált megszerzésének 2 százalékát, úgy az első megszerzés éve helyett a 0 megszerző időszak utáni első évet nevezzük *első érdemi megszerző évnek*. Vagyis a munkapiaci karrier elején végzett elenyésző (2 százalék alatti) mértékű megszerzést elhagyjuk, ha utána van nem megszerző időszak.

A korrekció a népesség átlagosan mintegy negyedét érintette, iskolai végzettség és nemek szerinti bontását a 14. táblázat mutatja be. Előzetesen nagyobb különbséget vártunk a legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a szakmunkások

Iskolai végzettség	Férfi	Nő
0–8 osztály	0,15	0,17
Szakiskola	0,16	0,12
Középiskola	0,28	0,28
Főiskola, egyetem	0,53	0,39

14. táblázat | Azok aránya, akiknél az első jogszerzés nem azonos az első érdemi jogszerzéssel, 2 százalékos szinten, iskolai végzettség és nemek szerinti bontásban

között. Azt valószínűsítjük, hogy a képzetlenek esetében is voltak sikertelen iskolai próbálkozások, illetve a képzetlen nők esetében megjelenhet a korai gyermekszülés hatása is, ami előtt nem végeztek érdemi munkát.

A különféle hosszmutatók hatását megvizsgáltuk a teljes KSH–ONYF-mintára és a nyugdíjasok kizárásával is. Az eredményeket a 15. táblázat foglalja össze.

Az eredmények összevetése nem könnyű feladat, és nem állítjuk, hogy a következő interpretáció teljes és hibamentes. A következő megfigyeléseket emeljük ki.

Az első jogszerzés óta eltelt idővel végzett számítások sokkal kisebb iskolázottság szerinti különbségekre utalnak, mint amit az első két mérce alkalmazása

Az életpálya hosszának megragadására használt mutató, illetve iskolai végzettség	Teljes minta	Nyugdíjasok nélkül
<i>Kor – szükséges iskolai évek – 6</i>		
0–8 osztály	0,43	0,71
Szakiskola	0,60	0,91
Középiskola	0,59	0,89
Főiskola, egyetem	0,73	0,99
R^2	0,46	0,78

<i>Legmagasabb végzettség megszerzése óta eltelt idő</i>		
0–8 osztály	0,38	0,62
Szakiskola	0,55	0,82
Középiskola	0,56	0,81
Főiskola, egyetem	0,70	0,92
R^2	0,44	0,72

<i>Első jogszerzés óta eltelt idő</i>		
0–8 osztály	0,67	0,78
Szakiskola	0,80	0,85
Középiskola	0,77	0,83
Főiskola, egyetem	0,82	0,81
R^2	0,70	0,83

<i>Első érdemi jogszerzés óta eltelt idő</i>		
0–8 osztály	0,70	0,80
Szakiskola	0,82	0,86
Középiskola	0,80	0,86
Főiskola, egyetem	0,89	0,88
R^2	0,72	0,84

15. táblázat | A munkapiaci tapasztalat egy-egy évének hatása a kumulált szolgálati időre – variánsok

Megjegyzés: valamennyi közölt együtttható szignifikáns 1 százalékos szinten. A paraméterek a 12. táblázatban közölt modell olyan variánsából származnak, ahol az első négy változót végzettségi szintenként rendre az itt jelzett négy-négy változóra cseréltük ki.

esetén kapunk. Az első jogszerzés helyett az első érdemi jogszerzés figyelembevétele részben helyreállítja a diplomások és a középiskolát végzettek közötti eltérést, a képzetlenek és a szakiskolai végzettségűek közöttit viszont nem.

A két első mércével operáló számítások nagy különbséget mutatnak aszerint, hogy a becslés kiterjed-e a nyugdíjasokra is. Egy-egy év hozama lényegesen nagyobbak mutatkozik, ha csak a még aktívakat tekintjük, ami azt jelzi, hogy a szolgálatiév-vesztés igen nagy mértékben a nyugdíjba vonulással (az életpálya lerövidítésével) függ össze. Ez kihat az iskolázottság szerinti hatáserősségekre is: a képzetek és kevésbé képzetek közötti különbség kisebbnek tűnik a nem nyugdíjasoknál, mint a teljes mintában.

Az az eredmény, hogy a hatások gyengébbek a második, mint az első mérce alkalmazása esetén, összefügg a lemorzsolódással. A második mérce esetében az óra a legmagasabb végzettség megszerzésének évétől ketyeg: ha valaki közben sikertelenül próbálkozott egy magasabb végzettség megszerzésével nappali tagozaton (nem munka mellett), annak a pályájában nem jogszerző, ugyanakkor magasabb iskolai végzettséget sem eredményező „lyuk” képződik, ami megmagyarázhatja az első és második modellben kapott hatáserősségek eltérését.

Ennek a megfontolásnak az alapján az első mércét, vagyis azt, amelyik a legmagasabb végzettség megszerzéséhez szükséges minimális idő lejártától méri az életpálya hosszát, mindenképpen jobbnak tekintjük a másodiknál és a harmadiknál is. A végzettség eléréséhez minimálisan szükséges időt követően az egyén különböző módon mulaszthatja el a jogszerzést: iskolai évismétléssel, a tanulmányai meghosszabbításával, második képzettség megszerzésével, álláskereséssel, gyermekápolással, betegeskedéssel, munkakerüléssel vagy feketemunkával. A kumulált szolgálati idő felhalmozása szempontjából ezek egyként improduktív életszakaszok, még ha természetesen eltérően hatnak is a nyugdíj várható nagyságára – egy olyan kimenetre, amit ebben a tanulmányban nem vizsgálunk.

Ugyanakkor a harmadik és a negyedik mérce esetében a modell illeszkedésének jóságát mérő R^2 mutatók sokkal magasabbak, mint az első mérce esetében. A különbség elsősorban a teljes minta esetében szembetűnő, de a nyugdíjasok nélküli almintá esetében sem elhanyagolható.

A rendszeres nyugdíjmodellezés számára fontos következtetés, hogy a korrigálatlan adminisztratív adatok (amelyek a harmadik mércét használják) félrevezető eredményeket produkálhatnak. Megítélésünk szerint az általunk alkalmazott algoritmus – habár egy-egy egyén esetében nem feltétlenül pontos – alkalmas a tényleges munkapiaci karrier kezdetének és a relatív szolgálati időnek a pontosabb megállapítására.

Mobilitás

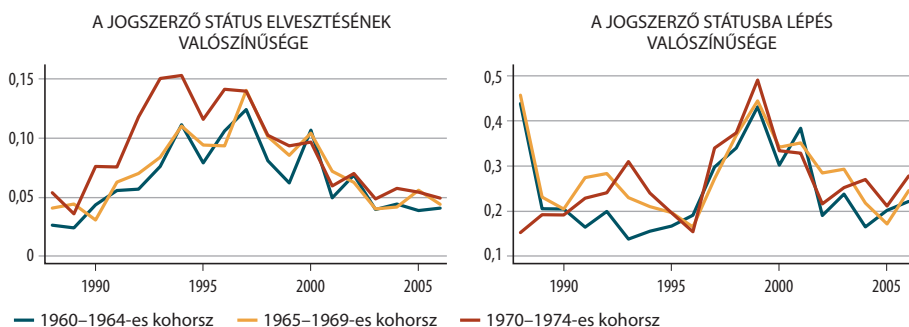
A felvett éves adatok bizonyos korlátok között alkalmasak a jogszerző és nem jogszerző státusok közötti mobilitás elemzésére, annak megállapítására, hogy az egyének milyen valószínűséggel léptek ki abból a „kockázati csoportból” (jogszerzők, nem jogszerzők, alfák, béták, gammák és a többi), ahová valamely évben tartoztak. A korlátot az jelenti, hogy retrospektív adatokkal dolgozunk, nem rendelkezünk a korábbi kockázati csoportok egészére vonatkozó információval. Különösen súlyos hiányosság, hogy a KSH-ONYF-minta gyakorlatilag nem tartalmaz öregségi nyugdíjasokat, miközben a kockázati csoportokból való kilépés elsősorban nyugdíjba vonulás útján történik. Ezt a problémát nem kezelhetjük másként, mint úgy, hogy figyelmünket a fiatal korosztályokra korlátozzuk. Ugyanakkor a vizsgált korosztályoknak elegendően idősseknek is kell lenniük ahhoz, hogy adataink viszonylag hosszú időszakot fogjanak át.

Az elemzéshez az 1960 és 1974 között született három korcsoportot választottuk, ahol az öregségi nyugdíjasok aránya rendre 3,2, 5,3 és 0 százalék volt a felvétel időpontjában. E korosztályokon belül azokat vizsgáljuk, akiknek az első jogszerzése 1989 előtt történt, hogy kiiktassuk a pályakezdéssel összefüggő zavaró hatásokat, adataink tehát 1989–2006-ra vonatkoznak.

Jogszerzőnek a kialakult hagyomány szerint azokat tekintettük, akik egy adott évben 6 hónapot meghaladó szolgálati időt szereztek. Megvizsgáltuk, hogy egyének milyen valószínűséggel léptek át az így definiált jogszerző és nem jogszerző csoportokból a komplementer csoportba. Az eredményeket a 11. ábra mutatja be.

A három csoport görbéi egymáshoz igen közel haladnak, és azt jelzik, hogy a jogszerzésbe lépés valószínűsége 0,2 körül volt a transzformációs visszaesés időszakában. A Bokros-csomagot követő fellendülés idején a jogszerzésbe (nagyjából: állásba) lépési esély óriási mértékben növekedett, 1999-ben elérte az 50 százalékot. Ezt követően azonban, a foglalkoztatás növekedésének megtorpa-

11. ábra | Mobilitási indexek három korcsoportra, 1989–2006*

*1960 után születettek, első jogszerzés 1989 előtt

násával párhuzamosan csökkenni kezdett a belépési valószínűség, és ma alig haladja meg a rendszerváltás első éveiben mért értékeket.

A jogszerző státusz elvesztésének esélye a transzformációs visszaesés éveiben nagymértékben növekedett, 5 százalékról 10-15 százalékra. Ezután az esély nem növekedett, hanem tovább csökkent, ami összhangban áll azzal a megfigyeléssel, hogy a fellendülés az állások stabilizálódásával járt, az azt követő munkaerő-piaci pangás pedig (egészen a világgazdasági válság kezdetéig) inkább az állásba lépési esélyek csökkenését, semmint az állásvesztési esélyek növekedését eredményezte.

Összességében, az adatok a felvételt megelőző hét-nyolc évben a mobilitás nagymértékű csökkenésére utalnak: mindkét mobilitási mutató nagyjából a felére csökkent a kilencvenes évek közepi-végi csúcspontjához képest.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

Az utóbbi években több kísérlet történt a népesség várható nyugdíjának, illetve nyugdíj-jogosultságának megbecslésére adminisztratív adatok, illetve ismételt keresztmetszeti felvételek felhasználásával (*Augusztinovics*, 2005, *Augusztinovics–Köllő*, 2007; *Augusztinovics–Gyombolai–Máté*, 2008). A KSH–ONYF-adatfelvétel újabb lehetőséget nyitott a kérdés tanulmányozására, ezen belül első ízben nyílt mód a jogszerzés hosszú távra visszatekintő elemzésére.

Jelentésünkben a felvételtől nyerhető legfontosabb eredményeket igyekeztünk bemutatni, különös figyelmet fordítva arra, hogy egyszeri felvételtől van szó, amelynek legfontosabb funkciója, hogy segítse a folyamatos – államigazgatási adatokon nyugvó – elemzést és előrejelzést. Fontosnak tartottuk továbbá annak megmutatását, hogy milyen típusú elemzésekre alkalmas, illetve nem alkalmas az adatfelvétel. A modellezés esetenként másként definiált vagy másként csoportosított mutatókat igényel.

HIVATKOZÁSOK

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA (2005): Népesség, foglalkoztatottság, nyugdíj. *Közgazdasági Szemle*, 52. évf. 5. sz. 429–447. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–KÖLLŐ JÁNOS (2007): Munkapiaci pálya és nyugdíj, 1970–2020. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf. 6. sz. 529–559. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–GYOMBOLAI MÁRTON–MÁTÉ LEVENTE (2008): Járulékfizetés és nyugdíjjogosultság 1997–2006. *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. 7–8. sz. 665–689. o.
- KEUZENKAMP, H. A. (2000): *Probability, econometrics and truth*. Cambridge University Press, Cambridge.

FÜGGELÉK

F1. táblázat | Az egyes iskolázottsági kategóriák foglalkozások közötti megoszlása a munkaerő-felmérés 1993–2003. évi összevont mintájában (százalék)

Foglalkozás	Iskolai végzettség				Összesen
	0–8 osztály	szakmunkás	közép	felső	
1964-ben vagy előtte születettek					
Takarítók	7,4	1,8	0,7	0,2	2,7
Anyagmozgatók	11,2	2,8	0,8	0,1	4,0
Gépkezelők, összeszerelők	10,8	9,0	3,2	0,7	6,9
Őrök, portások	1,7	2,5	1,3	0,3	1,7
Gépjárművezetők	1,9	4,4	2,3	0,4	2,8
Mezőgazdasági	6,5	3,4	1,4	0,6	3,3
Építőipari	2,9	10,7	1,9	0,4	5,3
Ipari	12,8	26,7	10,3	1,9	16,2
Kereskedelmi	6,3	18,6	18,0	4,3	14,1
Szolgáltató	1,9	3,7	4,7	0,8	3,3
Irodai	1,5	2,0	12,5	3,6	5,1
Technikus	1,0	2,9	13,6	6,7	6,0
Ügyintéző	0,5	1,3	10,8	9,8	4,7
Vezető	0,2	1,0	3,8	8,7	2,4
Diplomás foglalkozású	0,1	0,3	2,5	28,4	3,6
Tanár, orvos	0,0	0,1	1,0	28,4	3,1
Be nem sorolt	33,3	8,8	11,2	4,7	14,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1964 után születettek					
Takarítók	13,0	3,6	1,3	0,3	5,5
Anyagmozgatók	8,2	2,9	0,8	0,4	3,7
Gépkezelők, összeszerelők	9,8	7,4	2,9	0,8	6,1
Őrök, portások	3,3	2,7	1,4	0,5	2,3
Gépjárművezetők	4,3	7,1	2,8	0,9	4,3
Mezőgazdasági	9,6	4,8	2,0	1,2	5,1
Építőipari	3,3	13,3	2,3	0,7	5,5
Ipari	14,2	26,6	11,9	2,5	15,6
Kereskedelmi	5,2	12,5	12,5	3,9	9,1
Szolgáltató	2,6	3,5	3,1	0,6	2,7
Irodai	2,9	2,7	14,4	3,1	6,0
Technikus	1,9	2,3	12,0	6,1	5,3
Ügyintéző	0,9	1,4	12,3	6,4	4,8
Vezető	0,6	1,9	9,6	19,1	5,8
Diplomás foglalkozású	0,2	0,3	3,3	24,8	4,3
Tanár, orvos	0,1	0,2	1,2	24,6	3,6
Be nem sorolt	19,8	6,9	6,2	4,0	10,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Foglalkozás	Iskolai végzettség				Összesen
	0–8 osztály	szakmunkás	közép	felső	
Összes korcsoport					
Takarítók	11,2	2,8	1,0	0,3	4,4
Anyagmozgatók	9,2	2,9	0,8	0,3	3,8
Gépkezelők, összeszerelők	10,2	8,1	3,1	0,8	6,4
Őrök, portások	2,8	2,6	1,4	0,4	2,1
Gépjárművezetők	3,5	5,9	2,6	0,7	3,7
Mezőgazdasági	8,6	4,1	1,8	1,0	4,4
Építőipari	3,2	12,1	2,1	0,6	5,4
Ipari	13,7	26,6	11,2	2,3	15,8
Kereskedelmi	5,5	15,3	14,8	4,0	11,0
Szolgáltató	2,3	3,6	3,8	0,7	2,9
Irodai	2,5	2,4	13,6	3,3	5,6
Technikus	1,6	2,6	12,7	6,3	5,5
Ügyintéző	0,8	1,4	11,7	7,5	4,8
Vezető	0,5	1,5	7,2	15,8	4,5
Diplomás foglalkozású	0,2	0,3	3,0	26,0	4,0
Tanár, orvos	0,1	0,2	1,1	25,8	3,4
Be nem sorolt	24,2	7,7	8,2	4,2	12,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

F2. táblázat | Az éves szolgálati idő 1987–1988. évi változásának regressziós becslése
Függő változó: az éves osztónapok hányadosának logaritmus

Magyarázó változó	Együttható	t-értékek
<i>Teljes életpályán mért szolgálati idő alapján</i>		
Férfi	–0,0085	–0,73
Legfeljebb nyolc osztály	–0,0085	–0,53
Szakiskola	–0,0015	–0,10
Felsőfokú	–0,0137	–0,73
Születési év (munkaerő-felmérésből származik)	0,0002	0,18
Jogszerző státus (teljes): béta–4	0,4499	2,46*
Jogszerző státus (teljes): béta–3	0,1591	3,52**
Jogszerző státus (teljes): béta–2	–0,0108	–0,70
Jogszerző státus (teljes): alfa	–0,0096	–0,11
Konstans	–0,5146	–0,17
Megfigyelések száma	3197	
R^2	0,0065	
<i>1998 előtti életpályán mért relatív szolgálati idő alapján</i>		
Férfi	–0,0069	–0,60
Legfeljebb nyolc osztály	–0,0092	–0,59
Szakiskola	0,0079	0,56
Felsőfokú	–0,0529	–2,77

F2. táblázat (folytatás)

Magyarázó változó	Együttható	t-értékek
Születési év (munkaerő-felmérésből származik)	-0,0009	-0,60
Jogszerző státus 1998 előtt: béta-4	0,3755	7,59**
Jogszerző státus 1998 előtt: béta-3	0,1602	5,65**
Jogszerző státus 1998 előtt: béta-2	0,0679	4,30**
Jogszerző státus 1998 előtt: alfa	0,0040	0,06
Konstans	1,7952	0,60
Megfigyelések száma	3197	
R^2	0,0294	

*5 százalékos, **1 százalékos szinten szignifikáns.

Referenciakategóriák: nő, érettségizett, jogszerző státus: béta-1.

9. ♀ Egy paradigmaticus reform megalapozottsága*

Paradigmán azokat a feltételezéseket, koncepciókat és választott értékeket értjük, amelyek meghatározzák egy ezeket valló, ezekkel egyetértő közösség világszemléletét. A paradigmák ritkán valósulnak meg maradéktalanul, azonban zsinórmércéül szolgálhatnak a szakmapolitikai és társadalompolitikai döntésekben. A magyar nyugdíjrendszer évtizedek alatt kialakult paradigmái a következők:

- teljes lefedettség,
- járulékfinanszírozás,
- nemzeti kockázatközösség (nincsenek „külön kis társadalombiztosítások” közalkalmazottaknak, fegyveres erőknek, ahogy erre más helyeken vagy időben van/volt példa),
- kereset-, illetve járulékarányos ellátások,
- magas szintű állami kötelezés és ezzel együtt járó állami felelősségvállalás annak érdekében, hogy ne csak a szegénység, hanem a jelentős életszínvonal-esés is elkerülhető legyen,
- a magas célzott (átlagos) helyettesítési ráta elsőbbsége az egyén döntési szabadságával szemben, az egyén nem kellően előrelátó viselkedésében rejlő társadalmi kockázatok elkerülése érdekében.

Amikor a paradigmák, az általánosan, de csak elvi síkon elfogadott elvek és a valóság eltérnek egymástól, akkor felmerül a kérdés, hogy az egyének, csoportok viselkedését kell-e, lehet-e az elvekhez igazítani, vagy fordítva: esetleg az alapelvek már nem tükrözik az érdek- és értékviszonyokat, ezért újra kell őket gondolni. Erről szól a paradigmaticus reformokról történő gondolkodás, az egyes lehetséges struktúrák közötti stratégiai választás kérdése.

A magyar nyugdíjrendszer számos, általunk felsorolt paradigmája és a valóság között szakadék tátong.

- A *teljes lefedettség* nem valósul meg, a mai aktív korosztályok tagjai közül sokan vagy teljesen hiányoznak a rendszerből, vagy nem szerzik meg a szükséges minimális jogosultságot.
- A *járulékfinanszírozás* szintén csak részlegesen valósul meg, mivel a járulékbételek nem fedezik teljes mértékben az ellátásokat, a nyugdíjbiztosítás

* | Kivonat az *Első jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007. évi munkájáról* (2008. március) című dokumentumból.

évről évre költségvetési támogatásra szorul. Habár a járulékkulcs magas, a járulékbévételek elmaradnak mind a folyó kiadási szükségletektől, mind a hosszú távú egyensúlyt biztosító szinttől.

- A *nemzeti kockázatközösség*, az egységes állami nyugdíjbiztosítás sértetlenül fennáll.
- Az *ellátások kereset- és járulékarányos* volta a rendszerben erősödik, ezt segíti a magánpénztárak bevonása és a társadalombiztosítási nyugdíjképlet változásai is. Emiatt azonban a nem megfelelő járuléktörténettel rendelkezők egyre nagyobb tömegei szorulnak majd ki a munkanyugdíjból, és kényszerülnek más transzferekre támaszkodni. A mai állapotok szerint elkerülhetlenné vált, hogy a jövő idősei közül sokan olyan szociális kifizetésekben részesüljenek, amelyeket semmilyen járulékfizetés nem alapozott meg.
- Az *állami szerepvállalás kívánatos mértéke és módja* (kényszerítés *versus* ösztönzés, szabályozás *versus* végrehajtás, finanszírozás *versus* finanszíroztatás) alapvetően értékválasztás kérdése. E téren is több legitim, történetileg kipróbált modell létezik, a modellek közötti átmenet pedig nem lehetetlen.

A nyugdíjrendszer két lehetséges irányba fejlődhet tovább: vagy a jelenlegi paradigmák megtartása, bízva abban, hogy a kötelezés, ellenőrzés és ösztönzés ereje lehetővé teszi a rendszer legfontosabb jellemzőinek fennmaradását (még ha némileg más paraméterek mentén is); vagy az említett paradigmák valamelyikének, esetleg többnek a feladása, alapjaiban más irányba történő elmozdulás.

A két lehetőség közötti választást az határozza meg, hogy kívánatos-e és lehetséges-e a jelenlegi paradigmák érvényesülésének fenntartása, és/vagy újakra van-e szükség. Az alapelvek természetesen nem válogathatók össze szabadon, azok egymást többé-kevésbé meghatározzák, így a lehetséges változtatásoknak is logikus egészszé kell összeállniuk alapvető feltételezés és alapvető értékválasztás mentén. Két, mindent meghatározó kérdés a következő.

1. Figyelembe véve az adózáshoz, az állami funkciók minőségéhez, a nyugdíj-ígérvények megvalósulásához kapcsolódó és az emberek viselkedésébe, életstratégiájába már beépült várakozásokat, lehetséges-e a járulékfizetési fegyver javítása olyan mértékben, hogy a ma kívánatosnak tartott helyettesítési ráta és elviselhetőnek tekintett adó- és járuléktérhelés egyensúlyi állapothoz vezessen?
2. Figyelembe véve, hogy az öngondoskodáshoz szükséges előrelátás és lehetőség igen gyakran hiányzik, kívánatos-e az egyének fogyasztási és megtakarítási döntéseinek korlátozása továbbra is az eddigi mértékben, annak érdekében, hogy időskori jövedelmük meghaladja azt a minimumot, amit a társadalom elfogadhatónak tart, és aminek finanszírozása így kikényszeríthető?

10. ♣ Általános tervezési elvek*

A vizsgált paradigmák bemutatását és e változatok eredményeinek tárgyalását megelőzően összefoglalunk néhány olyan általános érvényű megállapítást, amelyekre egy hatékony nyugdíjreform, nyugdíjrendszer-tervezés folyamán célszerű tekintettel lenni.

1. A változások mértékét és gyakoriságát egy nyugdíjrendszerben célszerű minimalizálni, mivel az alkalmazkodás a rendszer minden szereplőjének költséges. Ezért a fennálló rendszert érdemben csak akkor szabad megbolygatni, ha hibásnak bizonyult, vagy ha már azt akadályozza, hogy a nyugdíjrendszer céljait hatékony, áttekinthető és igazságos módon el lehessen érni.
2. Pénzügyi szempontból egy nyugdíjrendszert mindig konzervatív módon ajánlatos tervezni (nem pedig úgy, hogy létezik-e olyan feltételegyüttes, amelyben a megálmodott végcél teljesül). A döntéshozók felelőssége, hogy pénzügyi szempontból fenntartható rendszert állítsanak fel, azaz olyat, amely képes – saját szabályrendszerének megtartása mellett – biztonságosan üzemelni, és semmilyen körülmények között nem fenyeget pénzügyi összeomlással, vagy nem szűkíti más, hasonlóan fontos társadalmi feladat ellátásának mozgásterét.
3. A nyugdíjrendszerek elsődleges társadalompolitikai feladata, hogy megfelelő szintű jövedelmet nyújtsanak mindazoknak, akik jövedelemtermelő képességüket feltehetően véglegesen elvesztették – azaz az időseknek és a rokkantaknak –, valamint azoknak, akik eddig kizárólag vagy főképpen e keresők jövedelmére támaszkodhattak – azaz a hátramaradottaknak. A nyugdíjreform minden más célja (például a tőkepiacok fejlesztése, a pénzügyi fegyelem erősítése stb.) csak másodlagos lehet ehhez képest.
4. A nyugdíjrendszertől nem várható, hogy helyrehozza az aktív életpályaszakaszon kialakult különbségeket, igazságtalanságokat, egyenlőtlenségeket. A társadalom azon tagjai, akik szegénységben élnek le életük aktív részét, nem számíthatnak arra, hogy nyugdíjas korukra ez a nyugdíjrendszer által megváltozik. Egy nyugdíjreformnak ez nem lehet feladata.
5. Nem várható az sem, hogy egy „tökéletesen megtervezett” nyugdíjrendszer mindent önmagában megoldjon. (Ezért nincs recept: ami egyik országban

* | Kivonat az *Első jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007. évi munkájáról* (2008. március) című dokumentumból.

bevállik, máshol esetleg hatástalan.) Például hiába tervezünk meg egy kitűnő, átlátható, kötelezéses munkanyugdíjon alapuló rendszert, ha valamilyen okból (például az élőmunka adóterhelése magas, ellenősztrőnzők működnek a formális rendszerekben történő részvételre) alacsony marad a foglalkoztatottak és járulékfizetők száma. Vagy oktatási reform nélkül a következő generációk is tömegesen termelik újra azon pályakezdeket, akik érdemi tudás és képességek nélkül hagyják el az iskola falait, és lesznek akár teljes aktív életpályájuk során gyakorlatilag alkalmazhatatlanok a formális gazdaságban. A foglalkoztatottság és az oktatás problémáinak kezelését semmiféle nyugdíjreform nem helyettesítheti: ha a munkakínálat túl nagy része tartozik az alacsony hozzáadott értékű szegmenshez, akkor a legjobban kidolgozott nyugdíjreform sem képes a problémákon segíteni, ez a hátrány átörökítődik a nyugdíjas időszakra is.

6. A megfelelő időskori jövedelem biztosítása alapvetően az egyén feladata, az állam elsődleges szerepe az ehhez szükséges keretek meghatározása. Az egyéni felelősséget erősíteni és fejleszteni szükséges (például a pénzügyi műveltség emelését célzó hatékony programokkal), míg a morális kockázatokhoz (*moral hazard*) vezető szabályokat minimalizálni kell olyan mértékben, amennyire a rendszer elszegényedést megakadályozó általános céljai azt lehetővé teszik.
7. Az államnak mindenekelőtt azokat a körülményeket kell biztosítani, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyének megszerezhessék a nyugdíjjogosultságokat, illetve felhalmozhassák a nyugdíj-megtakarításokat. Ugyanakkor a végletes időskori szegénység ellen valamiféle védelmet kell nyújtania azok számára is, akik nem tudtak megfelelő jogosultságot és/vagy tartalékot szerezni. Ha szigorúbbak azok a szabályok, amelyek a jelenkori fogyasztás egy részét kötelezően átirányítják az időskori jövedelem biztosítására, akkor kisebb az a veszély, hogy az idősebb állampolgárok a szegénység helyzetébe kerülnek. Ugyanakkor a felhalmozási időszak erőteljesebb szabályozása növeli az állam explicit és implicit felelősségét és helytállási kötelezettségét a résztvevők várakozásaival kapcsolatban.
8. A nyugdíjrendszereknek fenntarthatóknak kell lenniük az egyének és a generációk közti átcsoportosítás szempontjából is – magasabb járulékszintnek magasabb nyugdíjhoz kell vezetnie. Túl magas járulék fizetésének előírása ugyanakkor a jelenbeli fogyasztás túlzott mértékű kényszerű elhalasztását jelenti az egyén számára a jövőbeli fogyasztás érdekében. Ezért a magas járulék nem feltétlenül fenntartható. Nagyfokú szolidaritás fennállása esetén pedig a rendszer pénzügyi terheinek nagy részét viselő magasabb jövedelműektől próbálnak átcsoportosítani az alacsony keresetűekhez, így ennek fenntarthatósága sem biztos.
9. A nyugdíjrendszer – mint igen hosszú távú, egyének és generációk együttműködési hajlandóságán alapuló szerződéses viszony – csak akkor működik, ha a társadalomban általában adottak ehhez a feltételek: ha a polgárok

tudják, hogy érdemes és lehet együttműködni (és hinni a másik partnerségében). A jövő nyugdíjparadigmáiról szóló döntéshozatal során ezeket is figyelembe kell venni, összhangban azzal az alapkövetelménnyel, hogy ezeket a rendszereket konzervatív módon kell tervezni: nem az a kérdés, hogy milyen ideális működést tételünk fel, hanem hogy a legrosszabb esetben is mit kell teljesíteniük.

10. A döntéshozóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy – a leggondosabb társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat bármilyen eredménye, számításai és leíró jellegű értelmezése mellett is – végül olyan döntéseket kell majd hozni, amelyekhez az előrebecslések és számítások legfeljebb csak támpontot nyújthatnak. A Kerekasztal nem hoz döntéseket, még csak egyértelművé sem teszi, hogy a döntési alternatívák közül melyik a „legjobb”. A végső döntéshez az értékválasztási szempontokat, rangsorokat is világossá kell tenni.
11. A jövő lehetséges nyugdíjrendszeréről, annak összetevőiről és belső logikájáról majdan a parlamentnek, kormánynak és lehetőleg ellenzékének minél nagyobb összhangban kellene döntenie. A más országokban sikeres (illetve sikertelen) nyugdíjreform-folyamatok arra intenek, hogy időt és teret kell hagyni a valódi vitákra, egyeztetésekre, a különböző nézetek és vélemények ütköztetésére és figyelembevételére. Alacsony fokú konszenzus mellett átvitt fontos, a rendszer logikáját meghatározó változtatások jellemzően nem működnek jól, viszont erősíthetik egy társadalom „reformfáradtságát”.

11. ♣ Az alapul vett nyugdíjrendszer (NY2006) sajátosságai a hatásvizsgálat tükrében

KIINDULÁS

A *Jelentés* 2.1. alfejezetében és 3. *mellékletében* tárgyaltuk azt az alapként kezelt nyugdíjrendszert, amelyet a modellszámítások során az összehasonlításokhoz használtunk. Ez a változat ugyanakkor úgy is értelmezhető, hogy mit tudunk mondani a magyar nyugdíjrendszer jövőjéről, ha feltesszük, hogy ez az alapul vett nyugdíjrendszer változatlan marad. Ez a melléklet ezzel az alaphelyzettel foglalkozik. Ezt a „változatlan nyugdíjrendszert” vizsgálta részletesen a Kerekasztal második, 2008. októberben publikált részjelentése is. Ellentétben a többi, a 12–15. *mellékletekben* foglalt paradigmaleírásokkal, az NY2006 tehát nem egy a megtervezett szóba jöhető lehetőségek közül, hanem a bázis, s ennek megfelelően ennek a mellékletnek nincs is névvel ellátott szerzője.

AZ ELLÁTOTTSÁG ALAKULÁSA

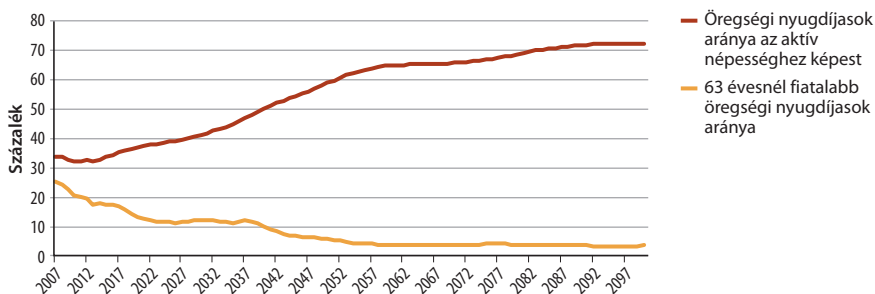
Az alapul vett nyugdíjrendszer gyakran említett problémái a következők:

- a) az aktív népességhez képest magas a nyugdíjasok aránya,
- b) magas a korhatár alatti nyugdíjasok száma,
- c) egyre több ember kimarad a nyugdíjrendszerből (azaz sokan nem szereznek elegendő szolgálati időt a nyugdíjjogosultsághoz),
- d) sok a kis összegű nyugdíj,
- e) a rendszerben átláthatatlan és igazságtalan az újraelosztás.

A modellszámítások alapján azt vizsgálhatjuk, hogy hosszú távon hogyan alakulnak ezek a problémák.

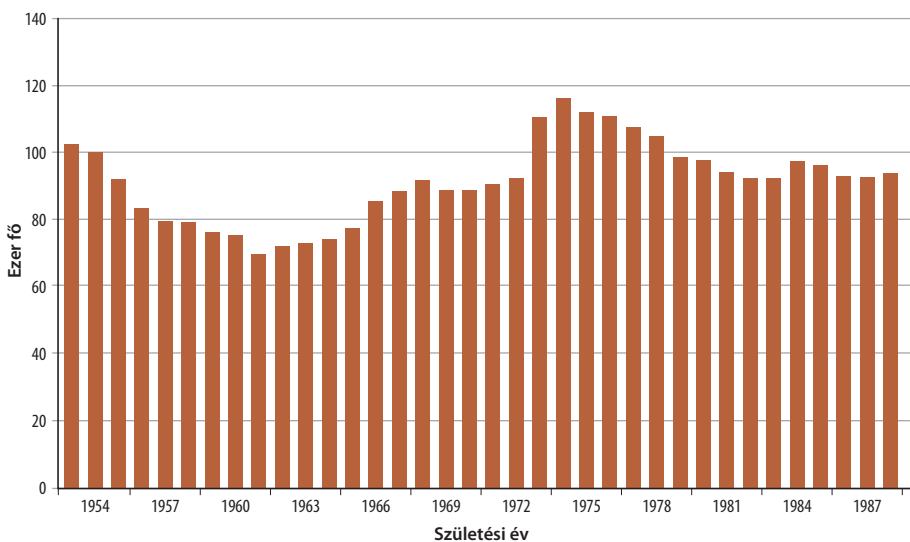
- a) A jelenlegi egyharmados szinthez képest a demográfiai előrejelzések szerint az évszázad végére 70 százalék fölé emelkedhet a nyugdíjasok aránya az aktív népességhez viszonyítva (lásd 1. *ábra*). Ennek az oka, hogy egyrészt nő a nyugdíjasok száma, miközben jelentősen csökken az aktív munkavállalók száma.
- b) A jelenlegi 25 százalékról fokozatosan minimálisra (az évszázad végére 3 százalékra) csökkenhet a 63 évnél fiatalabb öregségi nyugdíjasok aránya, ahogy a munkába állás ideje kitolódik, a pályák töredezettebbek, és így az előrehozott és a rendes korhatár eléréséig egyre kevesebben szerzik meg a szükséges szolgálati időt.

1. ábra | A nyugdíjasok arányának alakulása (százalék)

- c) Ugyanakkor a már korábban tárgyalt demográfiai sajátosságok következtében a különböző évjáratok esetében jelentősen különbözhet a nyugdíjasok száma (lásd 2. ábra). Következésképpen évről évre változik az új nyugdíjasok száma, azaz időről időre változhat a társadalombiztosítás első pillérének terhelése.

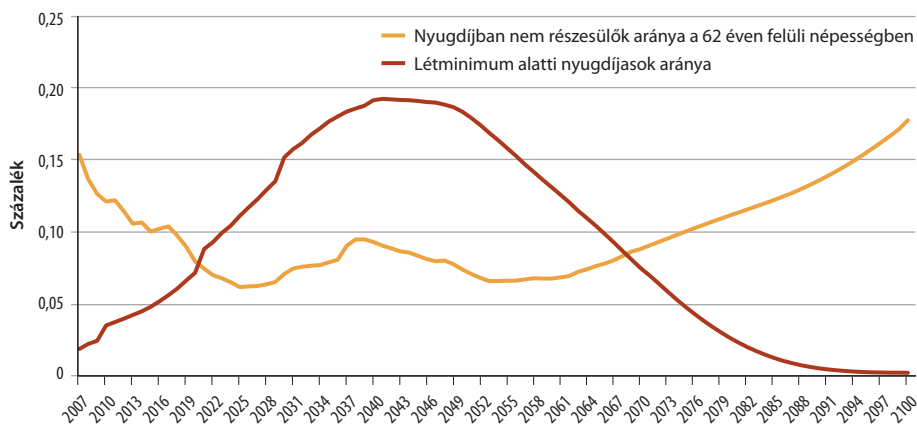
2. ábra | 68 éves nyugdíjasok száma születési évjáratonként (ezer fő)

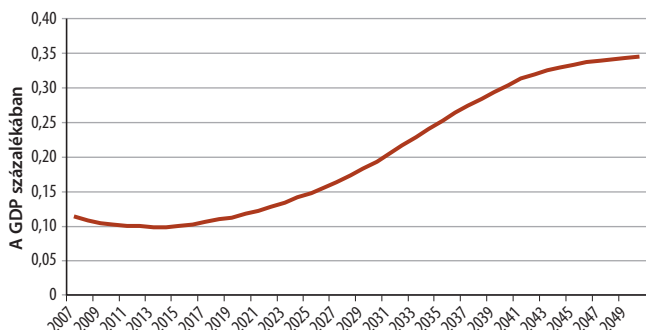
- d) A rendszerből kimaradók esetében – e *Jelentés* 4.4.8. pontjában (65. o.) leírtakon túl – meg lehet vizsgálni, hogy miként alakul a 62 éven felüli népességben a nyugdíjasok aránya. A 3. ábra kettős hatás érvényesülését tükrözi: egyrészt, ha nő a nyugdíjba vonulási korcentrum, akkor csökkenhet a 62 éven felüli népességben a nyugdíjasok aránya, következésképpen nőhet az ellátásban nem részesülők aránya. Másrészt, ha nő a kiszoruló aránya, akkor is

nőhet az ellátásban nem részesülők aránya. A század közepéig az NY2006 rendszerben összességében egyre csökkenhet az ellátásban nem részesülők aránya a 62 éven felüli népességben, majd ezt követően várhatóan egyre növekszik.

3. ábra | A nyugdíjellátás hiányának alakulása a 62 éven felüli népességben (százalék)

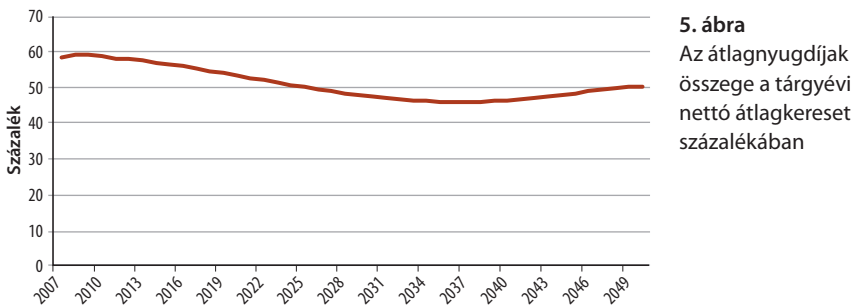
e) A kisösszegű nyugdíjak arányát a létminimum alatti nyugdíjasok számával is vizsgálhatjuk (3. ábra). A modellszámítások szerint a század közepéig drasztikusan növekedne a létminimum alatti nyugdíjban részesülők aránya, majd gyakorlatilag eltűnnének ezek az alacsony nyugdíjak. A jelenlegi 2 százalékról a 2040-es évek közepére közel 20 százalékra nőhet az alacsony nyugdíjellátások aránya, de ezt követően – a magasabb életkorban történő nyugdíjba lépés hatására – fokozatosan csökkenne (2100-ban mindössze 3 százalék) a létminimum alatti nyugdíjak aránya. A 4. ábra azt mutatja, mekkora időskori segélyezésre lenne szükség a század közepéig a létminimum alatti nyugdíjak miatt.

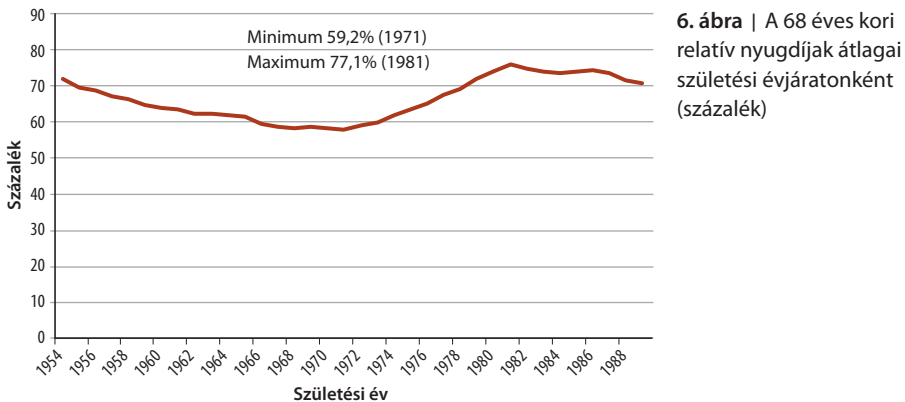
4. ábra | A minimális nyugdíjszintet sem elérők részére potenciálisan felmerülő időskori segélyezés mértéke a GDP százalékában

A NYUGDÍJAK MÉRTÉKE

A nyugdíjak mértéke a kiinduló rendszerben többféleképpen értékelhető. Egyrészt megállapítható, hogy az öregségi nyugdíjak (első és második pillérből együttesen) a mindenkori nettó átlagbérek arányában számolva a jelenlegi 60 százalék körüli szintről a század közepére 50 százalék körüli szintre csökkenne (lásd 5. ábra). Ezt akár elfogadhatónak is tekinthetjük, de nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a nyugdíjszint az átlagos európai nyugdíjakhoz képest relatív értelemben nagyon alacsony. A 2007. évi átlagnyugdíj összege nem éri el az évi 3000 eurót, és az előrejelzések szerint ez az összeg mindvégig 5000 euró alatt maradna.

Változatlanul megmaradna a születési évjáratonként elérhető nyugdíjak közötti különbözőség, és szó sincs arról, hogy az átlagos nyugdíjszint csökkenése a fiatalabb korosztályok átlagos relatív nyugdíjának csökkenésével arányosan jelenne meg. A 6. ábra a 68 éves kori relatív nyugdíjak (68 éves kori nyugdíj a tárgyévi nettó átlagkereset arányában) átlagait mutatja.

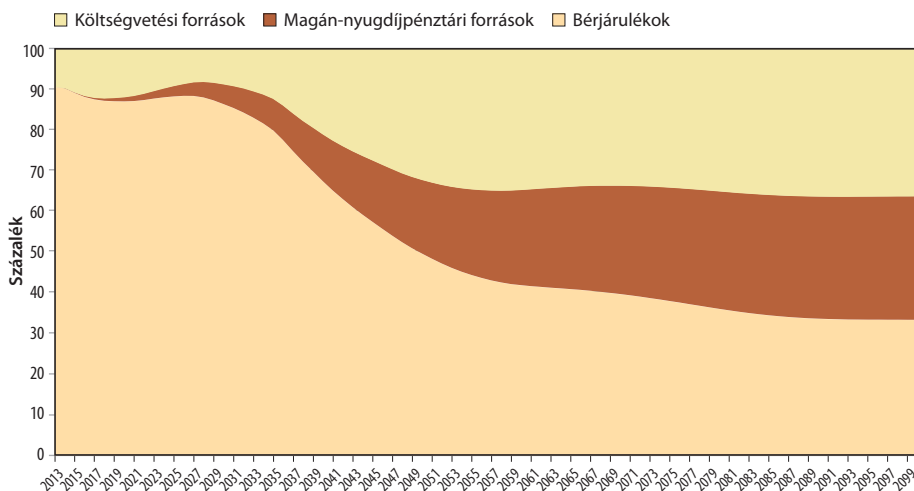

A NYUGDÍJAK FINANSZÍROZÁSA

A folyó finanszírozású első pillér feltételezése felveti azt a kérdést, hogy az első pillérből tervezett nyugdíjkifizetésekhez mekkora – a bruttó bértömeg hány százalékát jelentő – járulékokra lenne szükség ahhoz, hogy a társadalombiztosítás első pillére egyensúlyban legyen. Ezt mutatja a tervezett összes nyugdíjkifizetéseknek a modellben számított tárgyévi bruttó bértömeg arányában kifejezett mértéke. Ez a „szükséges” járulékszint az NY2006 rendszer kiemelkedően magas lenne. A 2007. évi 36 százalékról a század közepére 39 százalékra emelkedne, majd az évszázad végére közel 50 százalék lenne. Vagyis ahhoz, hogy az NY2006 rendszer szerinti nyugdíjkifizetések teljesíthetők legyenek, a bruttó béreket közel 50 százalék nyugdíjjárulékokkal kellene terhelni.

Ha csak a kiinduló rendszernek megfelelő 33,5 százalék járulékszintben gondolkodunk, valamint ha az öregségi nyugdíjak finanszírozására csak a rokkantellátások után megmaradó összeget tekintjük fedezetnek, akkor a mindenkori hiányt értelemszerűen a költségvetésből kellene pótolni. A számítások azt mutatják, hogy az első pillér költségvetésiforrás-szükséglete folyamatosan nőne az NY2006 nyugdíjrendszerben, s az évszázad közepétől a kötelező rendszerből tervezett összes nyugdíjkiadás körülbelül 35 százalékát jelentené (lásd 7. ábra).

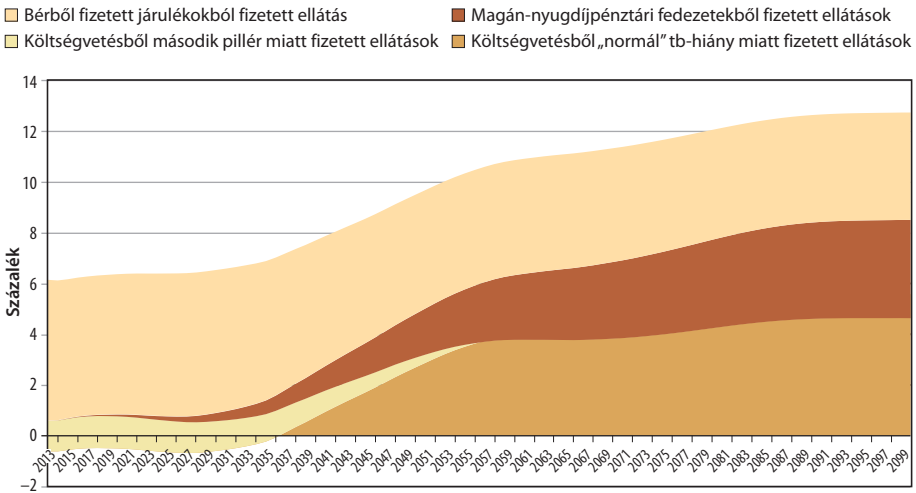
7. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadások forrásának megoszlása az NY2006 rendszerben

A költségvetési forrás iránti szükséglet ma jelentősnek ítélt tétele a második pillérbe teljesített járulékbefizetések miatt fizetendő költségvetési transzfer összege. A számítások bemutatják, hogy e nélkül az NY2006 rendszerben az első pillérben nincs hiány, sőt némi többlet is keletkezik a járulékbefizetésekből. Ugyanakkor a második pillér miatt teljesítendő nettó költségvetési transzfer teljesen eltűnik a század közepére, viszont egyre nagyobb lesz a „normál”, azaz

a járulékbefizetések nem kielégítő mértéke miatt keletkező társadalombiztosítási hiány (lásd 8. ábra). Az NY2006 rendszer szerinti társadalombiztosítási nyugdíjak kifizetéséhez szükséges költségvetési források mértéke a század végére elné a tervezett GDP 4 százalékát.

8. ábra | A teljes öregségnyugdíj-kiadások forrásai az NY2006 rendszerben, a GDP százalékában

ÖSSZEFOGLALÁS

A kiinduló rendszer (NY2006) várható tendenciáit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Elviselhetetlenül megnőne a bérek járulékkerhelése.
2. Az önmagában is nagyon magas (33,5 százalék) kiinduló járulék szint mellett jelentősen nőne a társadalombiztosítási ellátások költségvetésiforrás-szükséglete, a mai 1 százalék körüli szintről a század végére elné a GDP 4 százalékát jelentő szintet.
3. A 15 év minimális szolgálati idő miatt nőne a nyugdíjrendszerből kiszorulóok száma. A század közepére az ellátatlan időskorúak becsült tömege akár több százezres is lehet.
4. Az abszolút értelemben alacsony jelenlegi (átlagosan kevesebb, mint havi 250 euró) nyugdíjszint a magas járulékkerhelés mellett sem emelhető érdemben.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az NY2006 rendszer várható tendenciái messzemenően indokoltá teszik a paradigmatis nyu gdíjreformot.

12. ♣ A pontrendszeres nyugdíjparadigma (NYpont)

Borlói Rudolf • Réti János

KIINDULÁS – AZ ELÉRNI KÍVÁNT CÉLOK

A következőkben összefoglaljuk azokat az értékeket, amelyek mentén a Magyarországon hosszú távra szólóan működtethető nyugdíjmodellek közötti választásban a pontrendszeres nyugdíjrendszert tartjuk a leginkább alkalmasnak.

A társadalom egészséges működésének egyik feltétele, hogy létezzen a társadalom döntő részének időskori (valamint rokkantság, özvegység, árvaság esetére szóló) szociális biztonságát szolgáló, a korábbi rendszeres jövedelemnek a szóban forgó kockázatok bekövetkezése miatti kiesését pótló *kötelező nyugdíj-biztosítási rendszer*. Ennek a kötelező nyugdíjrendszernek a társadalomban tömegesen, tipikusan előforduló, az itt jelzett okokra visszavezethető szükséghelyzeteket rendszerszerűen kell kezelnie. A rendszer kötelező voltára tekintettel fontos elem a szolidaritás, amely alapján a résztvevők eltérő kockázati szintjei ellenére (ideértve elsősorban a férfiak és a nők eltérő várható élettartamát) a biztosításban való részvétel feltételei mind a járulékfizetési kötelezettség, mind az ellátás szempontjából mindenki számára azonosak.

Megközelítésünkben a kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszer a *munkanyugdíj* funkcióját tölti be. A nyugdíj alapvető feladatának a kieső munkajövedelmek arányos pótlását tekintjük. A nyugdíjnak az aktív életszakasz kereseti viszonyait kell ilyen értelemben átörökítenie az inaktív életszakasz meghatározó jövedelmébe, a nyugdíjba. Ahogyan a járulékfizetés is a munkajövedelmekkel arányos, ugyanúgy az ellátásnak is jövedelemarányosnak kell lennie. Ez indokolt a járulékfizetés mindkét funkciója, vagyis a jogszerzés, illetve a folyó kiadások fedezetének megteremtése szempontjából. A munkanyugdíj ezáltal egyben – általában és tipikusan – teljesíti a kötelező nyugdíjrendszerrel szemben szokásosan támasztott azon követelményt is, hogy a társadalom tagjai elkerülhessék a végletes időskori szegénységet. Ez mindazok esetében teljesül, akik megélhetésének alapvető forrása a (legális) aktív koruk egészében vagy viszonylag hosszú szakaszában a munkajövedelem volt.

A javasolható kötelező nyugdíjrendszerben meg kell valósulnia annak a követelménynek, hogy a *nyugdíjak legyenek arányosak a biztosítási teljesítménnyel*. Biztosítási teljesítményen azt értjük, hogy ki milyen hosszú időszakon keresztül és milyen összegű keresetek után fizette a járulékot. A mai nyugdíjrendszertől eltérően az aktív életszakasz során bármikor – az addig már felhalmozott jogokhoz képest – megszerzett további jogok tényleges és arányos többletet kell

hogy biztosítsanak a nyugdíjban. A javasolható nyugdíjrendszerben már nem lehetnek olyan elemek (mint a mai rendszerben például a degresszív nyugdíjskála, a keresetek nyugdíjalapba történő degresszív beszámítása), amelyek eltérítik a nyugdíjarányokat a biztosítási teljesítmények arányaitól.

Megközelítésünk egyik középponti jelentőségű eleme, hogy a nyugdíjrendszerben legyen konkrét, a *biztosítási teljesítménytől függő, azzal arányos úgynevezett nyugdíjígéret*. Ez a nyugdíjígéret sem többet, sem kevesebbet nem jelent, mint azt, hogy a biztosított előre tudja, hogy ha ennyi és ennyi ideig fizeti a járulékot, ennyi és ennyi kereset után, és az adott életkorban vonul nyugdíjba, akkor ennyi és ennyi nyugdíjat fog kapni. Ez kiszámíthatóságot, tervezhetőséget jelent, és elősegíti az inaktív kori jövedelembiztonság megvalósulását. Természetesen életszerűtlen lenne azt állítani, hogy egy adott nyugdíjígéret változatlan formában korlátlan időn át fenntartható. A demográfiai feltételek, a foglalkoztatási helyzet stb. lényegi megváltozása szükségessé teheti a nyugdíjígéret korrekcióját is, amely például – a pontszámos rendszerbe is beépíthető – „automatizmuszerű” korrekciós mechanizmusokkal is elérhető. Arról van csak szó, hogy a nyugdíjígérettel rendelkező, szolgáltatással (ellátással) meghatározott rendszer a feltételek változásával kapcsolatos kockázatokat megosztja a nyugdíjrendszer valamennyi szereplője (biztosított, munkáltató, nyugdíjas, állam) között, nem terheli azokat elsősorban az ellátottakra.

A nyugdíjnak nemcsak indulásakor, hanem a teljes nyugdíjas életszakaszban is ki kell fejeznie a biztosítási teljesítményt! A nyugdíj-aránytalanságok megelőzéséhez nem elegendő, hogy a nyugdíjarányok csak megállapításuk idején tükrözzék a biztosítási teljesítmények arányait. A tartós arányosság követelményének csak a bérindexált nyugdíjak felelnek meg. A mindenkori induló nyugdíjak szintje az egymást követő években a bérdinamika szerint emelkedik. Ha az állományban levők nyugdíja jellemzően ennél kisebb ütemben nő, akkor ez azt jelenti, hogy minél régebben van valaki nyugdíjas állományban, annál nagyobb a nyugdíjmaradása az új(abb) nyugdíjakkal szemben. Általános követelményként is megfogalmazható, hogy az aktív és inaktív időszakok meghatározó jelentőségű jövedelmei (a munkajövedelmek, illetve a nyugdíjak) alakuljanak egymással párhuzamosan. A pontszámos nyugdíjrendszer következetesen és igen egyszerű módszerrel mindenki számára biztosítja, hogy az induló nyugdíj megállapítása és rendszeres emelése áttekinthetően, egységes elvek és módszerek szerint történjen.

Elsősorban az különbözteti meg az általunk javasolt modellt az alapnyugdíjat és pontrendszeres munkanyugdíjat együttesen alkalmazó NYp+a modelltől, hogy megközelítésünkben *a kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszernek nem feladata, hogy (az aktív életúttól, a biztosítási teljesítménytől függetlenül) minden időszerű személy számára védelmet nyújtson a „végletes szegénység” ellen* – a kötelező nyugdíjrendszer kizárólag a „teljesítmény szerinti elosztás” eszköze.

Természetesen rászorultság szerinti elosztásra is szükség van. Úgy gondoljuk azonban, hogy azt és annak eszközeit minden tekintetben el kell különíteni a munkanyugdíjtól. Célszerűbbnek tartjuk, hogy azt a nyugdíjvolument,

amely egy minden – az életkori feltételt teljesítő – személy számára nyújtandó alapnyugdíjként a *nem* rászorulókhöz kerülne, a munkanyugdíj terjedelmének növelésére fordítsák, annak érdekében, hogy biztosítási teljesítmény egységnyi többletéhez nagyobb nyugdíjtöbblet legyen kapcsolható. Ez növeli a munkanyugdíj ösztönző erejét.

A kötelező nyugdíjrendszer *társadalmi elfogadásának*, elfogadtathatóságának, a biztosításban való részvételre irányuló ösztönzésnek egyik fontos előfeltétele, hogy a rendszer a benne részt vevők (biztosítottak, ellátottak) számára *érthető és átlátható* legyen. A mai nyugdíjrendszer tapasztalataiból is okulva, nagyon fontos, hogy tegye jól ábrázolhatóvá a jogszerzési folyamat fokozatos előrehaladását, a járulékfizetés „hasznosulását”, a nyugdíj folyamatos gyarapodását. Mindezzel erősítse a biztosítástudatosságot – azt, hogy nemcsak kötelező, hanem egyben érdemes is a jövedelemarányos biztosítási védelemben részt venni, a védelem „árát” hosszú időtávon át megfizetni. A pontrendszeres nyugdíjrendszer e tekintetben is igen célszerű modell, mivel a biztosítási teljesítményt, annak az aktív életút alatti fokozatos felhalmozódását egyszerűen értelmezhetően, fokozatosan gyarapodó pontszámokban fejezi ki. A pontszám és a pontérték ismeretében minden időpontban tudhatja a biztosított, hogy mennyi lenne a nyugdíja, ha az adott pillanatban menne (mehetne) nyugdíjba.

A JAVASLAT LÉNYEGE, A SZÁMÍTÁSOK SORÁN VIZSGÁLT MODELL

A javaslat a jelenlegihez képest nem kezdeményez változtatást a *biztosításba bevont személyek* körét illetően. A pontrendszeres nyugdíjszisztéma által *kezelt kockázatok* körébe az öregségi, a rokkantsági és a hozzátartozói kockázatok egyaránt beletartoznak. Bár a modellezés – a többi modellhez hasonlóan – csak az öregségi kockázattal foglalkozott, a valóságban ténylegesen működő pontrendszeres nyugdíjrendszer teljes mértékben alkalmas a rokkantsági és a hozzátartozói kockázatok megfelelő kezelésére is.

A jogszerzési folyamatot illetően a következőket indokolt kiemelni. *Jogviszonyt* keletkeztetnek (a maihoz hasonlóan): a munkaviszony és az ehhez hasonló jogviszonyok, a vállalkozói jogviszony, a megbízási jogviszony. Ugyancsak jogviszonyt keletkeztetnek a különféle ellátotti időszakok, mint például a táppénz, a terhességi-gyermekágyi segély, a gyed, gyet, gyes, az álláskeresői ellátások. Elvi jelentőségű az a feltétel, amely szerint az ellátásokból, illetve az ellátások után az általános szabályok szerint kell egyéni, valamint (központi forrásból fedezendő) munkáltatói nyugdíj(biztosítási) járulékot fizetni. Minden jogszerzésnek kell, hogy legyen járulékfedezete.

A modellezés során a jogszerzési folyamat „egyénenkénti” kezdete (a keresőtevékenység, ezzel a biztosítási jogviszony létrejötté) a többi modell esetében is használt „korprofil” szerint határozódik meg. Ugyanez igaz arra is, hogy az egyes években a biztosítottak milyen valószínűségek szerint lesznek az év kisebb-na-

gyobb hányadában jogszerzők. Vonatkozik továbbá a jövedelemmegoszlásokra, a nyugdíjazási korprofilra (az adott jogosultsági feltételeket is figyelembe véve), a megrokknási arányokra, a kihalási rendre stb.

A kötelező nyugdíjbiztosításnak a társadalomban széles körben létező, tipikusnak tekinthető jövedelmeket indokolt a biztosítási védelembe bevonnia. Egy társadalmi méretű, kötelező rendszernek nem célszerű kiterjednie a csak kevesek által megszerezhető, kiugróan magas jövedelmek teljes egészére, csak azoknak a *biztosítási jövedelemhatárig* (a „plafonig”) terjedő részére. Javaslatunk szerint a biztosítási védelembe bevont, keresőtevékenységből származó jövedelem az országos bruttó átlagkereset 2,5-szereséig terjed. Ezt a plafont arányosan kell számítani: vagyis az év naptári napjai közül a ténylegesen bérezett napok arányában (a plafon adott személyre vonatkozó éves összegének meghatározásánál a napi szintű plafont annyival kell megszorozni, ahány napon az adott biztosított személy az adott évben jövedelmet szerzett).

A javasolt kötelező nyugdíj-biztosítási rendszerhez önkéntesen is lehet csatlakozni: akinek biztosítást keletkeztető jogviszonya nincs, megállapodást köthet a nyugdíj-biztosítási szervekkel az általa választott (de a plafonnál nem nagyobb) jövedelemre, az általános feltételek szerinti járulékfizetéssel (munkáltatói + egyéni) a járulékfizetés idejére vonatkozó jogszerzésre. A rendszernek erre az elemére a modellezés nem terjedt ki.

Bármilyenfajta nyugdíjrendszer kialakításának egyik kulcskérdése a „*méretezés*”, bár a rendszer karakterét elsősorban nem ez adja meg. A nyugdíjrendszer természete, tulajdonságai, érdekeltiségi, ösztönzési hatása elsősorban attól függnek, hogy hogyan értékeli a biztosítási teljesítményeket, milyen módon (szabályokkal, képletekkel) ismeri el az aktív életút során fizetett járulékokat, az azok alapjául szolgáló kereseteket az induló nyugdíjakban és azok indexálásában, továbbá hogy a nyugdíjhoz milyen jogosultsági feltételeket köt. A „*méretezés*” a modell karakterét nem, vagy lényegesen kevésbé határozza meg, de természetesen alapvetően fontos a rendszer hosszmetzeti és keresztmetzeti egyensúlya, a költségvetés rövid és hosszú távú kiegyensúlyozottsága szempontjából. Adott demográfiai, munkaerő-piaci, jogosultsági stb. feltételek mellett az egyensúly szempontjából meghatározó a járulékmérték és az úgynevezett helyettesítési ráta egymással összhangban levő meghatározása.

Ebből az is következik, hogy a modellszámítások során adódó, a finanszírozhatóságra, a költségvetésre vonatkozó eredmények nem meghatározók a modell minősítése tekintetében, hiszen ezek az eredmények a modell karakterének módosítása nélkül, a járulékmértékek, illetve a helyettesítési ráta kismértékű változtatásával érdemben befolyásolhatók. Mindezek miatt nincs meghatározó jelentőségük a modellszámítások során alkalmazott konkrét paraméterértékeknek sem.

Ezek előrebocsátása után jelezzük, hogy az eredeti elgondolás szerint a pontrendszeres nyugdíjrendszerben az öregségi kockázat kezelésére 21 százalék *járulékmérték* szolgált. Ebből a munkáltató által fizetett járulék 14 százalék, a biztosított által (a plafonig) fizetett 7 százalék. A tényleges modellezés során – a több

modellre alkalmazható egységes kulcs érdekében – ennél némileg nagyobb mértékkel történtek a számítások.

Itt jelezzük, hogy a vizsgált modell a *magánnyugdíjrendszer* fennmaradásával számol. A számítások során a tőkésített rendszer súlya egyharmad volt; ennek megfelelően a 21 százalékos járulékmérték is ilyen arányban oszlott meg a két pillér között oly módon, hogy a $2/3:1/3$ arány mind a munkáltatói, mind pedig az egyéni járuléknál érvényesült.

A pontrendszeres nyugdíjrendszer, ezen belül a jogszerzési folyamat megjelenítésének lényegéhez tartozik, hogy a jogszerzések megszerzett *nyugdíjpontokban* fejeződnek ki, és nyugdíjpontokként halmozódnak fel. A nyugdíjpontot a következőképpen kell értelmezni. Egy adott naptári évben 1 nyugdíjpontot szerez az, akinek az adott naptári évben elért, biztosításba bevont jövedelemvolumenének (a befizetendő járulék alapjának) nettó (személyi jövedelemadóval és a keresetből levont járulékokkal csökkentett) összege megegyezik az országos átlagos, éves szintű bruttó kereset nettósított összegével. Ennél kisebb vagy nagyobb éves keresetvolumen 1-nél arányosan kevesebb vagy több pontot ér. Ilyen értelemben a ledolgozott idő és az elért kereseti szint „egymásba átváltódik”: például az adott évben fél évig fennállt, de havonként az országos átlag kétszeresének megfelelő szintű keresetet biztosító keresőtevékenység ugyanúgy 1 pontnyi jogszerzést eredményez, mint a teljes évben végzett, az országos átlagnak megfelelő keresettel díjazott munka.

Megközelítésünkben a biztosítási teljesítményt teljes egészében arányosan elismerő és a jogokat fokozatosan felhalmozó nyugdíjrendszerben is szükséges az öregségnyugdíj-jogosultságot *életkori feltételhez* kapcsolni. Ez a korhatár természetesen lehet, sőt kell is, hogy bizonyos határok között rugalmas legyen. Ugyanakkor az öregségi nyugdíj esetében természetes elem, hogy a jogfelhalmozó időszak és az ellátotti időszak aránya meghatározott keretek között szabályozott. Ez szükséges mind a megfelelő színvonalú ellátások megállapításához, mind pedig a rendszer finanszírozhatóságához.

A korhatárt illetően adottságnak tekinthető a 2009. évi törvénykezés során meghatározott korhatáremelés alapulvétele. (Az 1952-es születési évjáratról kezdve évjáratonként fél év emelés a 65 éves korhatár eléréséig.) A modellezés során azonban a törvényben szabályozott korhatáremelés még nem épült be a feltételrendszerbe egyik vizsgált modell esetében sem.

Bár a pontrendszeres nyugdíjszisztémának nem specifikáló eleme, de javasolható, hogy a 20 évnél rövidebb megszerzett szolgálati idő esetén a nyugdíjazásra csak az általános korhatárnál magasabb életkor elérése után legyen lehetőség. A modellezés során a következő feltételekkel történt a számítás: 5 és 19 év közötti szolgálati idő esetén az öregségnyugdíj-korhatár 2017-ig bezárólag 65 év, 2018 és 2022 között 66 év, 2023 és 2027 között 67 év, 2028-tól pedig 68 év.

Az öregségnyugdíj-jogosultság minimális feltétele a megszerzett 5 szolgálati év. Az ennél rövidebb szolgálati idő nyugdíjra nem jogosít, de a befizetett járulék bizonyos korlátok között visszaigényelhető. (Ez utóbbira azonban a modelszámítások nem terjedtek ki.)

A rugalmas nyugdíjba vonulást biztosító előrehozott nyugdíjazás feltételeit azonosnak vesszük a 2013-ban (és később) érvényes törvényi feltételekkel. Vagyis legalább 37 év szolgálati idő esetén kerülhet rá sor a törvényben rögzített életkori és nyugdíjcsökkentési feltétellel. (Megfontolandó, hogy az előrehozás lehetséges időtartama 2-ről 3 évre növekedjen.)

A pontrendszeres nyugdíjrendszer egyik meghatározó sajátossága, hogy miként alakul ki az induló nyugdíj összege az aktív életút során megszerzett összes pontszám alapján. A *nyugdíj kiszámítási szabálya*: meg kell állapítani az aktív életút alatt szerzett összes pontszámot. Az induló nyugdíj összegét az összpontszám és 1 nyugdíjpont aktuális forintértékének a szorzata adja. Az 1 nyugdíjpont aktuális forintértékét a nyugdíjazás éve országos átlagos bruttó havi átlagkeresetének nettósított összege alapján, annak meghatározott százalékaként kell kiszámítani. Ez a százalékos mérték a pontrendszeres nyugdíjrendszernek (a járulékmérték mellett) a másik, meghatározó jelentőségű paramétere, amely lényegében meghatározza a keresetek és a nyugdíjak közötti helyettesítési arányt. A járulékmértékkel való viszonya – adott demográfiai, foglalkoztatási, jogosultsági stb. feltételek mellett – határozza meg a pontszámok nyugdíjszisztema rövidebb és hosszabb távú egyensúlyi feltételeit.

A modellszámításokban alkalmazott százalékos mérték 2,0 százalék volt. Ez – egy tipikus példát véve – 80 százalékos helyettesítési rátát ad azok számára, akik 40 éven keresztül az országos átlagnak megfelelő szinten kerestek és fizettek járulékot, s ezzel éppen 40 nyugdíjpontot gyűjtöttek aktív életútjuk során. Ez a százalékos mérték természetesen parametrizált, változtatható. Adott jogosultsági és egyéb szabályok mellett eldönthető, hogy a társadalom bizonyos mértékig kevesebb forrást (alacsonyabb járulékmértéket) igénylő és alacsonyabb szintű helyettesítést, nyugdíjszínvonalat biztosító kötelező nyugdíjrendszert működtet, vagy magasabb ellátási színvonalat finanszíroz, magasabb járulékok „ellenében”.

A pontszámok nyugdíjrendszer „méretezése”, ezáltal egyensúlyi feltételeinek biztosítása alapvetően e két paraméterrel elméletileg egyszerűen megoldható. Természetesen a valóságban a döntési szituáció jóval bonyolultabb, hiszen a járulékszint és az ellátási színvonal kérdései egyidejűleg merülnek fel a jogosultsági (elsősorban az életkori, korai nyugdíjazási lehetőség stb.) feltételek meghatározásával, illetve a változó demográfiai, foglalkoztatási, gazdasági helyzetre való megfelelő reagálás kérdéseivel. Alapösszefüggésében azonban igaz, hogy a pontrendszer nagyon jól érzékelhetően állítja szembe egymással, hogy milyen fedezeti szintből milyen ellátási szint finanszírozható.

A rendszer a biztosítási elv következetes érvényesítésének megfelelően nem alkalmaz nyugdíjminimum-szabályt. A megélhetési garanciákat a szociális ellátórendszer keretében kell megadni. Ezáltal a forrásokat még akkor is lényegesen célzottabban lehet felhasználni a társadalom nagy többségét kitevő nem rászorultaknak is járó alapnyugdíjhoz képest, ha az egyedi elbíráláson, a rászorultság személyenkénti mérésén alapuló elosztás bizonyos fokig szubjektív, és működtetése sem olcsó.

A nyugdíj *nettó összegként* képződik: adó- és járuléklevonás nem terheli. Emellett az szól, hogy az időskori jövedelembiztonság magasabb foka érhető el, ha a nyugdíj jogok szerzésekor megtörténik az adóztatás (azáltal, hogy a nettó keresetnek a relatív nagysága keletkezteti a nyugdíj jogot), mint ha a bruttó módon megállapított nyugdíjak a nyugdíjas életszakasz során a mindenkor változó adózási feltételeknek lennének „kitéve”.

A pontszámos nyugdíjrendszer meghatározó sajátossága, hogy az a biztosítási teljesítményt *az induló nyugdíjban is és a teljes nyugdíjas életszakasz során is azonos* tartalommal és azonos formában értékeli. Ha például valaki aktív életszakaszában 40 nyugdíjpontot szerzett, induló nyugdíja ezen pontszám és a nyugdíjazáskor aktuális pontérték szorzata. A nyugdíjemeléseket a pontérték aktuális értékének évről évre történő növekedése automatikusan biztosítja, értelemszerűen (a pontérték növekedési automatizmusának megfelelően) bérkövető módon.

Nem lényegi része a pontrendszernek, de a javasolt szisztémában öregségi nyugdíjasként további nyugdíj jogok az aktív kori megszerzés szabályai szerint szerezhetők. Erre azonban a modellezés nem terjedt ki.

A rendszer modellezésekor 2013. évi bevezetést feltételeztünk. A pontrendszeres (vagy bármilyen más, a korábbtól lényegesen eltérő) nyugdíjrendszer bevezetése speciális *átállási szabályokat* igényel. Miután ezek egyrészt elvi kérdéseket is felvetnek, másrészt pedig sok félreértés is tapasztalható, az átállási szabályok kérdéseit itt viszonylag részletesebben tárgyaljuk.

Mivel a nyugdíj-megállapítás hosszú, múltbeli megszerzési folyamatot értkel utólagosan, új nyugdíjrendszer bevezetése kapcsán kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a bevezetés előtt megszerzett jogosultságok csorbítatlanul érvényesülhessenek. Ezért az alkotmányosság követelményét és a jogbiztonság elvét messzemenően teljesítő szabályozásra, ehhez pedig az átmenet (átállás) folyamatának előzetes megtervezésére van szükség.

Az új rendszer fő szabályként bevezetésétől kezdve mindenkire kiterjed, aki- nek még nem állapították meg a nyugdíját, a bevezetések már nyugdíjasokat viszont nem érinti. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy minél közelebb jutott valaki a nyugdíjra való jogosultsághoz, annál indokoltabb a – rá nézve esetleg kedvezőtlen kimenetelű – változásokkal szembeni védelme, illetve annál inkább veszt jelentőségéből, hogy az új rendszer által közvetített (új) követelmények, ösztönző, orientáló hatások az ő esetében is érvényesüljenek. Éppen ezért kézenfekvő és a nemzetközi gyakorlatban is ismert megoldás, hogy a nyugdíjjogosultság megszerzéséhez közelállókra egy új – a megelőzőtől lényegesen különböző – nyugdíjrendszer kötelező erővel már nem terjed ki. A modellezés során a kritérium az 55. életév volt. Akik ezt az életkort az új nyugdíjrendszer bevezetésékor már betöltötték, a mai rendszer szerint folytatják és fejezik be a megszerzést.

A nyugdíjjogosultságok értékelését illetően alapelvnek tartjuk, hogy minden jogosultságot a megszerzésekor érvényes szabályok szerint kell elismerni. Tehát a jelenlegi rendszer működési ideje alatt szerzett jogosultságokat a mai nyugdíjrendszer szabályai szerint kell értékelni, a pontszámos nyugdíjrendszer

bevezetését követően szerzett jogosultságokat pedig már – értelemszerűen – az új rendszer szabályainak megfelelően. Fontosnak tartjuk, hogy a jelenlegi és az új nyugdíjrendszer szabályai egymástól függetlenül működhessenek; ne kerüljön sor arra, hogy a mai rendszerben szerzett jogosultságok – valamilyen konverzióval – beépüljenek az új rendszerbe, s annak szabályai szerint értékelődjenek.

Ezért a következő javasolható. A két nyugdíjrendszerben szerzett jogosultságokat külön-külön kell értékelni, és egy-egy önálló nyugdíjrészszel kell elismerni. Ez biztosítja, hogy minden jogszerzés a korábbi, illetve későbbi rendszer eltérő szabályaitól függetlenül értékelődjön.

Mindkét nyugdíjrész megállapítására a nyugdíjazáskor kerül sor. Így válik lehetővé, hogy mindkettő az aktív életút teljes szolgálati idejének ismeretében, valóságos nyugdíjazási szituációban (aktuális nominális színvonalon és egyéb aktuális paraméterekkel) legyen megállapítva.

Az új rendszer bevezetése előtt szerzett jogosultságok értékelése a szolgálati idő és a nyugdíj alapjául szolgáló átlagkereset alapján történik a mai rendszer megszűnésekor érvényes nyugdíjskála alapján. Az átlagkeresetet a nyugdíjazás idején érvényes paraméterek (valorizáció) szerint kell meghatározni. Szolgálati időként a teljes életút során elért időből kell kiindulni, és a nyugdíjskála alapján meghatározott nyugdíjból kell az – összes szolgálati időn belül a régi rendszerben megszerzett idő hányada szerinti – arányos nyugdíjat megállapítani. Az itt leírt eljárásra azért van szükség, mert a jelenlegi rendszer a degresszív (a rövid szolgálati időt jelentősen preferáló) nyugdíjskála következtében a „részteljesítményt” felülértékeli. Ezért a megszerzett jogok elismerése a nyugdíj megosztása útján tehető arányossá.

A fentiek szerint számítható az egyik önálló nyugdíjrész. A másik önálló nyugdíjrész az, amelyet a pontrendszeres nyugdíjrendszer bevezetését követően szerzett nyugdíjjogok alapján kell kiszámítani – értelemszerűen már az új rendszer szabályai szerint. A pontszámos rendszer jellege miatt ez a nyugdíjrész eleve független az előzőtől.

A régi rendszerben szerzett jogokhoz kapcsolódó külön nyugdíjrész léte nem változtat azon, hogy a régi nyugdíjrendszer már a megszűnése pillanatában hatályon kívül került; jogszerzés annak keretei között már nem lehetséges. Az új rendszer bevezetését követően a régi rendszerben szerzett jogosultságokat „le kell zárni”. Ezt az ügyviteli feladatot egyébként akkor sem lehet „megtakarítani”, ha a régi rendszerben megszerzett jogosultságokat az új rendszerbe kívánánk „konvertálni”, hiszen ez utóbbihoz is a régi rendszerben szerzett jogokat ugyanúgy hitelesen meg kell állapítani, és az új rendszerbe „be kell építeni”. Minden biztosítotttra vonatkozóan meg kell határozni az elért szolgálati időt, valamint a régi rendszer megszűnésének pillanatában érvényes (a nyugdíj alapjául szolgáló) átlagkeresetet. Ezt az átlagkeresetet kell – egy szorzással – valorizálni nyugdíjazáskor.

Nem helytállóak tehát azok a gyakran megfogalmazott észrevételek, hogy a javasolt megoldás még évtizedekig életben tartja a régi nyugdíjrendszert. Való-

jában az abban megszerzett jogok lezárása és a megszűnés kori nyugdíjformula szerinti értékelése már a rendszer megszűnésekor megtörténik; nyugdíjazáskor már csak az aktuális nominális színvonalra történő valorizálás van hátra.

SZÁMÍTÁSOK

A továbbiakban a modellezési munkának a *Jelentés* főszövegében közölt eredményei közül kiemelünk néhányat (illetve hivatkozunk rájuk), amelyeket a pontrendszeres nyugdíjrendszer jellemzése szempontjából lényegesnek, érdekesnek tartunk.

Társadalmi hatások

A modellszámítások általános eredményei közé tartozik, hogy a biztosítottak összetétele igen heterogén abban a tekintetben, hogy munkaerő-piaci pozícióik mennyire stabilak, vagyis hogy teljes életútjuk során mennyi nyugdíj-biztosítási pontot képesek felhalmozni. Emellett – az 1954–1989 közötti születési évjáratokat vizsgálva – az egyre fiatalabb korosztályok felé haladva az prognosztizálható, hogy a megszerzett szolgálati idő folyamatosan csökken, a járulékfizetés alapjául szolgáló kereset relatív (a mindenkori átlagos keresethez viszonyított) értéke viszont számottevően nő. E két tényező együttes hatására a biztosítási teljesítmény (a *Jelentés* fogalmi rendszerében a *nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja*, *NHA*) emelkedik, de például még az 1984-es születési évjárat esetében is csak 30 *NHA* pontot ér el, szemben a kimondva-kimondatlanul „normának” számító 40 ponttal (ami 40 éven át tartó, átlagos szintű keresetet eredményező keresőtevékenységgel érhető el).

A jogszerzésben érvényesülő differenciálódást jól érzékelteti a *Jelentés* főszövegének 3. táblázata (51. o.), amely valamennyi vizsgált születési évjárat összesített adatait mutatja. Az adatok alapján pontosan követhető a felhalmozott jogszerzés differenciáltsága: a legrosszabb munkaerő-piaci helyzetű gammák *NHA* pontban mért jogszerzése alig a fele az átlagénak.

Ezek után várható volt, hogy nagy részarányban prognosztizálhatók gyenge jogszerzéssel nyugdíjazottak a 68 éves öregségi nyugdíjasoknak a 60 éves korukig elért *NHA* pontok szerinti létszámmegoszlását vizsgálva, amint az a *Jelentés* főszövegének 3. és 8. ábráján látható.

Mindezek fényében kérdésként merül fel, hogy a többi vizsgált nyugdíjmodellhez képest milyen nyugdíjakat eredményez egy olyan szisztéma – a pontrendszer –, amely hangsúlyozottan a biztosítási teljesítmények szerint kívánja a nyugdíjakat megállapítani (és a szociális ellátórendszer feladatának tekinti a végletes időskori szegénység megakadályozását). Ezt mutatja a 4. ábra a főszövegben (53. o.), amely a relatív (a mindenkori nettó átlagkeresethez viszonyított) nyugdíjszintet jelzi a születési évjárat függvényében.

Látható, hogy a pontrendszer az időszak döntő részében hasonlóan „viselkedik”, mint a mai gyengébb jogszerzést – a degresszív szolgáltatási-idő-skála révén – előnyben részesítő nyugdíjrendszer, vagyis a maihoz képest e tekintetben sem jelent visszalépést a szociális biztonság szintjét illetően. Emellett az időszak nagy részében nincs „drámai” mértékű elmaradásban a pontrendszert az alapnyugdíjjal együtt alkalmazó modellhez képest sem. Számottevőbb elmaradás csak az itt vizsgált időszak végén jelentkezik, amikor a prognózisok eredményei már eleve bizonytalanabbak. Hasonló következtetés vonható le akkor is, ha a magánnyugdíj-rendszerből származó kifizetéseket is figyelembe vesszük, amint az a főszöveg 5. ábráján (53. o.) szerepel.

A főszöveg 4. táblázata a relatív nyugdíjszinteket a munkaerő-piaci státus szerinti csoportokra külön-külön mutatja be az egyes vizsgált modellekre (55. o.).

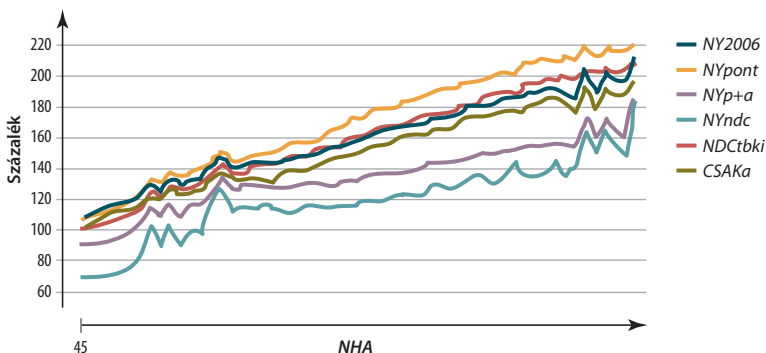
A lehetséges összehasonlítások közül érdemes kiemelni az „önmagában álló”, illetve az alapnyugdíjjal kombinált pontrendszer esetében tapasztalható eltéréseket. Látható, hogy bár az alapnyugdíjat is alkalmazó modell az eltérő munkaerő-piaci státusúak között kiegyenlítettebb relatív nyugdíjszinteket hoz létre, mint a „kizárólagos” pontrendszer, azonban az eltérések csekélyek, általában nem, vagy alig haladják meg a 2 százalékpontot; egy pozícióban van csak 3 pontot elérő különbség.

Amint a Jelentés főszövegének 6. ábrája is mutatja (55. o.), a pontrendszeres nyugdíj leginkább csak a magas biztosítási teljesítmény nagyobb mértékű elismerésében „válík el” a többitől.

Külön-külön vizsgálva az átlagosnál alacsonyabb és az átlagosnál magasabb biztosítási teljesítményűeket, a 6. ábrához képest némileg áttekinthetőbb képet nyújt a főszövegben külön nem szereplő 1. és 2. ábra.

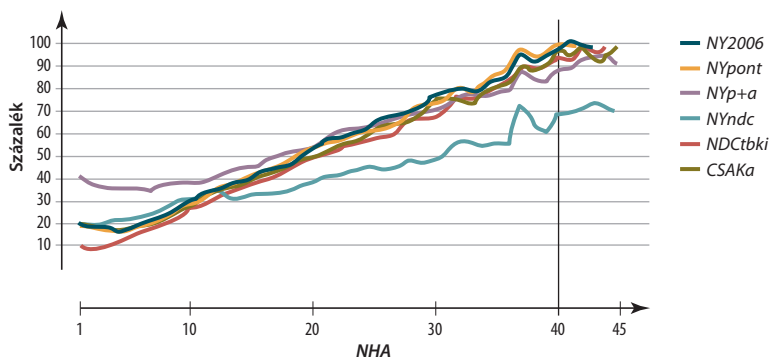
Látható, hogy a pontrendszeres nyugdíjszisztéma a gyenge jogszerzési tartományon is „lépést tart” a többivel, kivéve a szélsőségesen alacsony NHA pontértékeket, ahol a – biztosítási teljesítménytől függetlenül járó – alapnyugdíjnak

1. ábra | A teljes relatív nyugdíj* (nulladik, első és második pillér) 68 éves korban, a 60 éves korig szerzett NHA (nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja) szerint, a magasabb NHA-k esetén

* Relatív nyugdíj: nyugdíj az adott év nettó átlagkeresetének százalékában.

2. ábra | A teljes relatív nyugdíj* (nulladik, első és második pillér) 68 éves korban, a 60 éves korig szerzett NHA (nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja) szerint, az alacsonyabb NHA-k esetén

* Relatív nyugdíj: nyugdíj az adott év nettó átlagkeresetének százalékában.

tulajdoníthatóan az alapnyugdíjjal együtt alkalmazott pontrendszer bármely más modellhez képest lényegesen nagyobb relatív nyugdíjszintet biztosít.

A magas jogszerzési tartományon – ha nem is erőteljes mértékben, de – érvényesül a pontrendszer azon tulajdonsága, hogy a jobb biztosítási teljesítményt erőteljesebben ismeri el.

Makrogazdasági pénzügyi hatások

A következőkben továbbra is a *Jelentés* főszövegében szereplő hatásvizsgálati elemzésből választjuk ki a pontrendszeres nyugdíjrendszer jellemzése szempontjából lényegesnek tartott eredményeket.

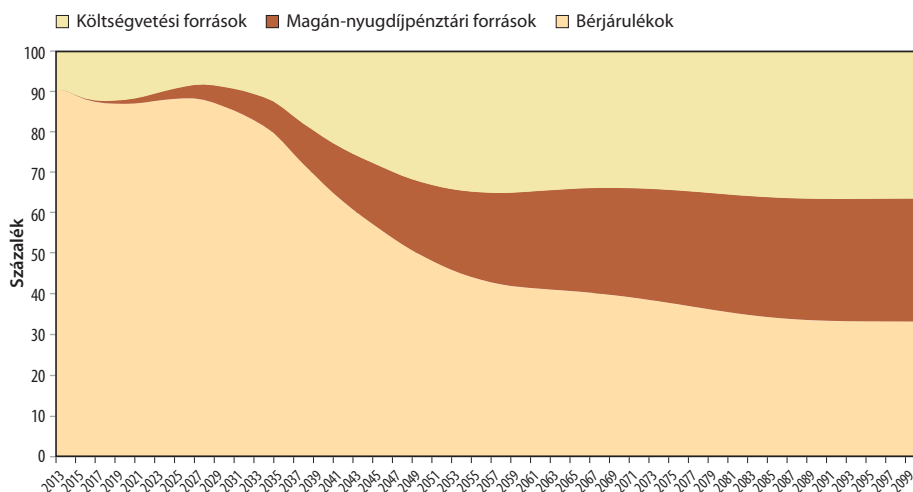
Elöljáróban ismételten fel szeretnénk hívni a figyelmet arra, hogy a pontrendszeres (vagy bármely más) modell „méretezését” illetően a döntéshozónak (és természetesen a modellezőnek is) van mozgástere. Ez azt is jelenti, hogy a modellezés során kimutatott pénzügyi hatások – viszonylag tág határok között – nem magát a javasolt nyugdíjrendszert, hanem az éppen modellezett paraméteregyüttest jellemzik. A makrogazdasági pénzügyi hatások más, a gyakorlati alkalmazás szempontjából ugyancsak reális alternatívát jelentő paraméterkombinációval a kívánt irányban változtathatók.

A *Jelentés* főszövegének 18. ábrája – amely az alapnyugdíj, a társadalombiztosítási nyugdíj és a magánnyugdíj együttes összegét tartalmazza – jól mutatja, hogy a különböző modellezett nyugdíjrendszerek többsége a teljesítendő kiadások relatív, a GDP százalékában kifejezett nagyságát, ennek időbeli lefutását tekintve nem tér el jelentősen egymástól (69. o.). A pontrendszeres nyugdíjrendszer e tekintetben középen helyezkedik el azok között, amelyek alkalmazása nem jár a kötelező rendszer méretének érdemi csökkenésével. Fontos annak vizsgá-

lata is, hogy ezt a kiadási szintet milyen forrásokból lehet finanszírozni. Ezt mutatja a 3. ábra.

Látható, hogy a vizsgált paraméterkombináció mellett a pontrendszeres nyugdíjrendszernek sem elhanyagolható a költségvetési források iránti igénye, bár az időszak végére a jelenlegi rendszerhez képest mintegy 1 százalékponttal kisebb. [Itt egyébként ismét jeleznünk kell, hogy a modellszámítások egyik modell esetében sem kalkulál(hat)tak a modellezési munkák megkezdése után történt lényeges törvényi változások hatásával, mint például a korhatár 3 évvel történő megemelésével, ami a nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlyát hosszú távon is nagymértékben javítja.]

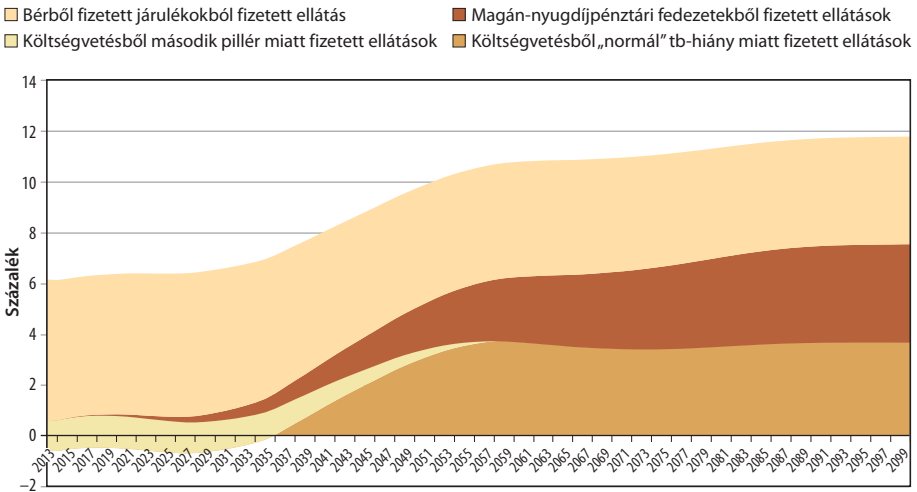
3. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadás forrásainak megoszlása az NYpont szisztémában

Pontosabb képet kapunk azonban, ha a költségvetési finanszírozás iránti igény okát is megjelenítjük (lásd 4. ábra). Ebből kiderül, hogy a 2030-as évtized végéig a költségvetési finanszírozás kizárólag a magánnyugdíjrendszerre, az oda történő tagdíjfizetésre vezethető vissza, sőt a járulékkiesés teljes pótlása szufficites lenne a Nyugdíjbiztosítási Alapban. Tehát a pontrendszer a következő évtizedekben a vizsgált paraméterekkel is biztosítja a finanszírozhatóságot, és csak a 2030-as évek végétől kezdődő időszak prognosztizált folyamataira tekintettel merül fel a feltételezett paraméterkombinációtól eltérő „méretezés” kérdése.

Indokolt megvizsgálni a költségvetés teljes – minden tényezőre összegzett – finanszírozási szerepének időbeli alakulását, amint az a főszöveg 13. ábráján látható (63. o.). (Megjegyzendő, hogy az alapnyugdíjjal együttesen alkalmazott pontrendszer esetében a költségvetés jelentősebb szerepvállalásának másik oldala a járulékszint jelentős csökkentése.) Az „önállóan alkalmazott” pontrendszeres nyugdíjrendszer költségvetési finanszírozási igénye mentes a nagyobb

4. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadás forrásainak megoszlása az *NYpont* szisztémában, a GDP százalékában

időbeli változásoktól. Hosszú távon ugyan fokozatosan nő, ám ez parametrikus eszközökkel távlatosan (de semmiképpen sem három-öt évenkénti „beleavatkozásokkal”) kezelhető, ha azt az egyensúlyi feltételeknek (demográfia, munkaerőpiac, GDP stb.) az évszázad közepén és azt követően várható tényleges alakulásáról szóló, az évek, évtizedek múlásával egyre pontosabb ismereteink ténylegesen szükségessé teszik.

Fontos elemzési kérdés annak vizsgálata, hogy a pontrendszeres szisztémában (és a többi modellben) a teljes (a társadalombiztosítási nyugdíj, a magánnyugdíj és – ahol van – az alapnyugdíj összegeként adódó) öregséginyugdíj-kifizetés hiánymentes finanszírozásához az egyes években hány százalékos bérarányos járulékkerhelés lenne szükséges. A pontrendszeres szisztémára vonatkozóan az állapítható meg (lásd a főszöveg *11. ábráját* a 61. oldalon), hogy az „középtájon” helyezkedik el a kötelező nyugdíjrendszer terjedelmét lényegesen nem változtató modellek között.

A PARADIGMA ÉRTÉKELÉSE EGYSÉGES SZEMPONTRENDSZERBEN

I. JÓLÉTI ÉS ELOSZTÁSI SZEMPONTOK

a) Cél-e az időskori szegénység megelőzése

1. *a rendszer tagjai (járadékfizetők) esetében?* • Igen. A hangsúly a teljesítménnyel arányos jövedelempótláson van;
2. *a rendszeren kívül rekedt időskorúak esetében?* • A rendszeren kívül rekedt időskorúak esetében ez a szociális ellátórendszer feladata.

b) Cél-e (vagy csak elkerülhetetlen jelenség) a különböző jövedelmű egyének közötti újraelosztás? • A rendszer a biztosítási teljesítménnyel (NHA) arányos nyugdíjat biztosít. Ugyanakkor a biztosítási kockázatmegosztásból (például az eltérő élettartamokból) adódó újraelosztás a nyugdíjrendszer lényegéhez tartozik.

c) Cél-e az eltérő nemű, családi állapotú és gyermekszámú egyének közötti újraelosztás? • Nem, illetve csak annyiban, amennyiben az az elfogadott kockázat lényegéhez tartozik, a biztosítás kötelező jellegéből adódik. A rendszer szolidáris elemeiből következően (a nők és a férfiak azonos feltételekkel vesznek részt a biztosításban, holott várható élettartamuk eltérő, egyedülállók is fizetnek járulékot a hozzátartozói ellátásokra) a többi kötelező rendszerhez hasonlóan itt is van átcsoportosítás.

d) Cél-e az eltérő jogokat (megtakarításokat) felhalmozó egyének közötti újraelosztás? • A biztosítási teljesítménytől függ a nyugdíj.

e) Várható-e nem szándékolt újraelosztás, és ha igen, kiktől kikhez? • Ha a „nem szándékolt” elfogadott következményként értelmezhető, akkor ilyen, hogy a magasabb jövedelműek tovább élnek. De ez az újraelosztás is a kötelező, mindenki számára azonos jogi feltételekkel működő biztosításból következik.

f) Mekkora a célzott átlagos helyettesítési hányad az előrejelzési időszak végén belépők esetében? • Ez parametrikus kérdés, és külön kell szabályozni az összes mérlegelendő szempont, de első sorban az elvárható és a társadalom számára elfogadható nyugdíjszint függvényében.

g) Tartalmaz-e a paradigma sajátos szabályokat azokra nézve, akik ideiglenesen vagy tartósan a jövedelemeloszlás két szélén helyezkednek el, vagy egyáltalán nem rendelkeznek járulékfizetéssel vagy más módon jogszerezést keletkeztető jövedelemmel? • A társadalomban tipikus jövedelmeket kívánja befogadni, ezért biztosítási plafont alkalmaz, amely közvetett módon a nyugdíjak lehetséges maximális összegét is szabályozza. A legalacsonyabb jövedelmek esetén is lehetséges bizonyos korrekció (minimális garancia) teljes ledolgozott életpálya esetén, de csak „kivételes”, a rendszer lényegét nem módosító mértékben.

II. A PARADIGMA A NYUGDÍJRENDSZER LEHETSÉGES CÉLJAI KÖZÜL MELYIKET ÉS MENNYIBEN TELJESÍTI?

a) Az időskori szegénység enyhítése, elkerülése • Elsősorban a teljesítménnyel arányos jövedelempótlást célozza, de ezzel egyben megoldja a társadalomban tipikus, tömeges élethelyzetekben (munkajövedelemből történő megélhetés és az aktív életszakasz nagy részében) az időskori szegénység elkerülését, enyhítését is.

b) Az életpálya-keresetek kisimítása • Igen.

- c) *Mennyire nyújt biztonságot hosszú távon az egyén számára (indexálás)?* • A bérindáxlás révén az aktívak és a nyugdíjasok jövedelme párhuzamosan nő.

III. FISKÁLIS SZEMPONTOK

- a) *A megvalósítandó rendszer az átmenet lezárultával várhatóan a jelenlegi rendszernél hány százalékkal kisebb közösségi, az időskori jövedelembiztonságot célzó kiadással (nyugdíj + segély) jár?* • Bizonyos, a társadalom számára elfogadható határok között paraméterezés kérdése.
- b) *Az átmenet során mekkora a legnagyobb – csak az átmenetre visszavezethető – hiány?* • A pontrendszer alkalmazására történő átmenet nem okoz átállási többletköltséget, ugyanis a nyugdíjrendszerben a jövőbeli nyugdíjazáskor realizálható nyugdíjigok folyamatos megszerzése érdekében a járulékfizetés folyamatos marad, és ez egyben megteremti a fedezetet az aktuális (folyó) kiadásokra.

IV. A RENDSZER KITERJEDÉSE

- a) *Ha a viselkedési hatásoktól eltekintünk, a paradigma várhatóan növeli/csökkenti az időskorú ellátottak létszámát?* • Kevesebbeket rekeszt ki, mert a mai rendszerhez képest leszállítja a nyugdíjra való jogosultság biztosítási idő feltételét (ugyanakkor magasabb életkori feltételt támaszt rövidebb jogszerző idő esetén).
- b) *Milyen viselkedési hatásokat vélelmez a paradigma gazdája?* • A rendszer egyszerűsége, átláthatósága, a teljesítmény arányos elismerése várhatóan növeli a biztosítástudatosságot, s ezzel együtt a hajlandóságot a rendszerben való részvétellel.
- c) *A várt viselkedési hatások bekövetkezése lényeges feltétele-e az I. és II. pontban jelölt jellemzőknek?* • A pontrendszeres szisztémának mindenképpen jellemzője a nyugdíjak teljesítményarányossága, a nyugdíjak relatív pozíciójának a nyugdíjas életszakasz során való megőrződése, az átláthatóság.
- d) *Kezeli-e a modellezett paradigma a kellő jogszerző idővel nem rendelkezők jövedelembiztonságát?* • Az önálló jogszerzési idő feltételének jelentősége nagymértékben csökken. A kérdés úgy merül fel, hogy a teljesítményarányos nyugdíj – gyenge biztosítási teljesítmény esetén – mennyiben alapozza meg az időskori megélhetést.

V. MENNYIBEN SEGÍTI ELŐ A RENDSZER HOSSZÚ TÁVÚ FENNTARTHATÓSÁGÁT?

- a) *Pozitív módon:*
- 1. ösztönöz vagy sem a rendszerben való részvétellel, illetve általában az időskori biztonság értékében az elötakarékosságra?* • Ösztönöz, az előzőkben jelzett okokból;
 - 2. mennyire kapcsolódik gördülékenyen az önkéntes nyugdíjcélú elötakarékossági megoldásokhoz?* • Nincs akadály.
- b) *Negatív módon: nem tartalmaz-e ellenösztönzést a munkapiacon való legális részvétellel (járulékstint stb.)?* • A munkát végzőket a biztosításban való részvétellel ösztönzi, gyengíti a feketegazdaság iránti érdekeltséget, s ezzel egyben a járulékalap bővítése, a kulcsok lehetséges csökkentése irányába mutat. Emellett a finanszírozási terhek egy része kivethető nem bérarányosan is.
- c) *Mekkora folyamatos állami pénzbevonást igényel?* • Paraméterezés kérdése, bizonyos – a társadalom által fedezeti, illetve ellátási oldalról kölcsönösen elfogadható – határok között.
-

- d) *Stabilitás: mennyire van kitéve a rövid távú politikai megfontolásoknak?* • Ez elsősorban nem a nyugdíjparadigmától, hanem a rendszer közjogi beillesztésétől függ. A rendszer nem igényli, de nem is teszi lehetetlenné a beavatkozást.
- e) *Illeszthetőség: mennyire könnyen illeszthető a társadalmi biztonsági rendszer más alrendszereihez (nyugdíjrendszer más elemei, rokkantsági rendszer, egészségügyi finanszírozási rendszer stb.)?* • A rokkantsági nyugdíjrendszer szerves része a pontrendszeres szisztémának. Nincs akadálya az egyéb rendszerekhez történő illesztésnek sem.
- f) *Továbbfejleszthetőség: mennyire hagy teret a rendszer továbbfejleszthetőségének, a változó körülményekhez való adaptációnak, illetve mennyire merev?* • Nem merev rendszer, de minden nyugdíjrendszer megkívánja az elérhető stabilitást.

VI. A RENDSZER MENNYIRE KORREKT A RÉSZTVEVŐKKEL SZEMBEN?

- a) *Generáción belül: milyen mértékű újraelosztást tartalmaz, s alapvetően kik az újraelosztás „donorjai”, és kik a kedvezményezettjei?* • Nincs újraelosztás a kockázati és a szolidaritási (például nő-férfi) újraelosztás értelemszerű, a biztosítás céljából is adódó kivételén túl.
- b) *Egy-egy generáció mennyiben állja a saját nyugdíját, s mennyiben más generáció terhére finanszírozzák azt (generációs korrektség)?* • Alapvetően nem paradigmafüggő kérdés. A rendszer szabályainak, mértékeinek konkrét, a jövőbeli folyamatokat is felmérő tervezésekor, kimunkálásakor kell megvalósítani.
- c) *Mennyire átlátható a rendszer korrekt vagy inkorrekt volta?* • A pontrendszer a jogszerzést annyira világosan ábrázolja, hogy korrektsége a hozzá nem értőknek is könnyen átlátható.

13. ♣ Pontrendszer és alapnyugdíj ($NYp+a$) – öregségnyugdíj-reform

Augusztinovics Mária • Matits Ágnes

KIINDULÁS

Paradigmajavaslatunk abból a – nemzetközi szakirodalomban sokak által támogatott és a Világbank által is képviselt – felfogásból indul ki, hogy egy öregségnyugdíj-rendszernek két funkciója van:

1. A kereső életszakasz jövedelméből fizetett hozzájárulás alapján korrekt (a hozzájárulással arányos) időskori jövedelmet nyújtani a kieső munkajövedelem pótlására.
2. Megakadályozni a végletes időskori szegénységet.

Ha a foglalkoztatottság viszonylag teljesnek mondható, akkor a két funkció gyakorlatilag egybeesik, és egyetlen rendszer keretében is megvalósítható.

Lényegében ilyen egységes a mai (NY2006) társadalombiztosítási nyugdíj-rendszer is, amennyiben a nyugdíj-megállapítás kiinduló alapja a keresőkori munkapiaci teljesítmény. Ezt azonban számos újraelosztási részszabály egészíti ki, illetve módosítja. Ezek között a kisebb jövedelműeknek kedvez elsősorban a szolgálati évek szerinti jövedempótlás úgynevezett nem lineáris – lefelé hajló – skálája, valamint a beszámítható keresetnél alkalmazott degresszió. Van azonban fordítottnak („perverznek”) nevezhető újraelosztási szabály is, amely a legkisebb jövedelműektől von el jövedelmet a többe keresők javára, ez pedig a nyugdíjjogosultság alsó határaként megjelölt 15 szolgálati év. Ez azt jelenti, hogy aki például bármilyen okból csak 14 évig dolgoz(hat)ott, az 14 évnyi járulékfizetésért nem kap semmit – ebből a járulékbévetelből nyilván magasabb nyugdíjat lehet fizetni a hosszabb szolgálati idővel rendelkezőknek. Az is ennek a része, hogy a magasabb jövedelműek/magasabb nyugdíjjal rendelkezők tovább élnek, vagyis a korábban meghaló szegények finanszírozzák a gazdag túlélők nyugdíjait. A részleteiben gyakran változtatott, de alapjaiban 1975 óta változatlan társadalombiztosítási nyugdíjrendszert az 1. funkció tekintetében 1998 óta kiegészítik a kötelező magánpénztárak.¹

Úgy gondoljuk azonban, hogy nemcsak jelenleg, hanem a 21. század következő évtizedeiben sem reális teljes foglalkoztatottságra számítani. Ennek számos oka van: a technikai-technológiai változások miatt beszűkülő munka-

1 | A jelenlegi rendszerről lásd a *Jelentés* főszövegének 2.1. alfejezetét, valamint a 3. és 11. mellékletet.

erő-kereslet, az egyre töredezettebb kereső életpályák, az egyre növekvő iskolai végzettségnek mindig a fiatalabbak esélyeit javító hatása és így tovább.

Ilyen helyzetben pedig a két funkció egyetlen, egységes sémában kezelése technikailag egyre bonyolultabb, számos igazságtalanság forrása lenne, és mindeki (keresők, munkáltatók, nyugdíjasok, törvényalkotók) számára egyre átláthatatlanabb újraelosztáshoz vezetne.

JAVASLATUNK LÉNYEGE

Mint a többi paradigmaváltozat, a mi javaslatunk is csak az *öregségi* nyugdíjakra vonatkozik, a rokkantsági (rehabilitációs) ellátás kérdéseivel nem foglalkozunk. A reform életbelépése előtt megállapított nyugdíjakat mi sem változtatjuk meg, megfelelő átszámításuk technikai kérdés, amellyel itt nem foglalkozunk. Az „új” rendszer minden következménye csak a reform életbelépése után érvényesül. Javaslatunk lényegében csak a társadalombiztosítási rendszerrel foglalkozik, a magánpénztárak helyzetét csak a járulékkulcson keresztül érinti. A két funkciót két, egymástól eltérő (gyakran pillérnek nevezett) nyugdíjsémában javasoljuk kezelni. Hangsúlyozandó, hogy ez nem kíván két különböző hatóságot, lebonyolító apparátust, sőt az adminisztráció és így a költségek megkettőzése kifejezetten kerülendő. A két séma csupán két nyugdíjszámítási szabályrendszert és két különböző teherviselési (finanszírozási) megoszlást jelent.

A 2. *funkcióval kezdjük*, mert ez az egyszerűbb. A végletes időskori szegénység elkerülését szolgálná az *alapnyugdíj*, amely munkapiaci teljesítménytől függetlenül, bizonyos életkortól (javaslatunkban 65 éves kortól) mindenkinek járna, aki megfelelő hosszúságú (például 40 évnyi) magyarországi rezidenciával rendelkezik. (Az állampolgársághoz kötést az Európai Unió szabályai tiltják.)

Ellenezzük az alapnyugdíj „rászorultsághoz” kötését, bár sokan úgy hiszik, hogy ez a „szociális érzékenység”, a társadalmi „szolidaritás” megfelelő formája. Minden eddigi tapasztalat szerint azonban a „rászorultsági alapú” juttatások rosszul célzottak. A rászorultság megállapítása körülményes, esetenként eltérő, rendkívül bonyolult szabályozást kíván, kiskapukat hagy nyitva személyes részrehajlásra és korrupcióra, miközben igen gyakran a valóban rászorulókat el sem éri. Gazdaságilag pedig nem közömbös, hogy az ehhez szükséges adminisztráció bonyolult, egyénre szabott, és viszonylag gyakran ismétlődő, éppen ezért rendkívül költséges. Pontos számításokkal nem tudjuk igazolni, de szilárd meggyőződésünk, hogy az alapnyugdíj rászorultsághoz kötése sokkal többbe kerülne, mint az, hogy néhány ezer vagy tízezer olyan „gazdag” is kap alapnyugdíjat, akinek esetleg nincs rá szüksége (miközben a finanszírozás társadalmivá tétele mellett amúgy ő is részt vesz a finanszírozásban).

Az alapnyugdíj finanszírozási forrása nem lehet bérjárulék, mert ez teljesen igazságtalanul terhelne a munkavállalókat és a munkáltatókat. A költségvetés általános bevételeiből, esetleg egy külön létesítendő adónemből kell fedezni,

mindkét esetben a finanszírozás szélesebb adófizetői körre terhelődik, és így igazságosabban, „szolidárisabban” oszlik meg, mint a bérjárulék.

Az alapnyugdíj természetesen nem a jelenlegi nyugdíjszínvonalhoz „adódna hozzá” – ekkora terhelést a társadalom és a költségvetés nem tudna elviselni. A jelenlegi szint kettéosztására teszünk javaslatot, mégpedig – eddigi számításainkban – nagyjából az átlag szintjén fele-fele arányban, bár az arányok változtathatók. Az „átlagosan” fele-fele azonban természetesen nem mindenkire egyformán lenne érvényes, a jelenlegihez viszonyítva eltérő megoszlások alakulnának ki az átlag körül. (Erre a számítási eredmények ismertetésénél visszatérünk.) Az átlagos öregségi nyugdíjszint másik fele szolgálná az 1. funkciót.

Az 1. *funkció* ellátására egy biztosítási jellegű, bérjárulékon alapuló *pontrendszer* javasolunk. Ez szigorúan biztosítási jellegű, a halandósági kockázat szükséges megosztásán kívül semmiféle újraelosztást nem tartalmaz.

A pontrendszer egyik változatát az *NYpont* paradigmát leíró 12. *melléklet* bemutatja, ehhez hasonló számos országban működik. Lényege, hogy a biztosított keresőpályája során járulékot fizet, ezzel pontokat „gyűjt”, majd nyugdíjba vonulásakor és később is egy pont relatív értéke határozza meg a nyugdíját. Javaslatunk is ezen az elven alapszik.

A „pontgyűjtés” legtisztábban a ténylegesen befizetett járulék alapján történhetne, ennek azonban számos akadálya van. A messze múltban, esetenként 30-40 évvel a nyugdíjazás előtt ténylegesen befizetett járulékok általában nem ismertek, de ha igen, akkor sem igazítanak el jól, hiszen az ár- és bérszínvonal szinte folyamatosan, a járulékkulcsok pedig gyakran változtak. Ezért – mint az *NYpont* rendszerben és ugyancsak számos ország gyakorlatában – mi is „helyettesítő” megoldást alkalmazunk. Eszerint egy év alatt egy pontot szerez az, aki az év során mindvégig dolgozott, és pedig éppen az adott év átlagos *bruttó* bérének megfelelő javadalmazásért. Ennél rövidebb jogszerző idő átlagos kereset mellett csak arányosan kevesebbet (töredékpontot) biztosít, magasabb kereset viszont többet. (Például félévnyi jogszerzés az átlagkereset kétszeresével szintén egy pontot eredményezhet, viszont például teljes év az átlagkereset kétszeresével két pontot „hoz”). Röviden szólva: a pont a jogszerző időtől és az időegységre számolt relatív keresettől függ. Ezért állandó marad, és az évek során szerzett pontok egyszerűen összeadhatók.

Nyugdíjazáskor és később, a folyamatos ellátás keretében egy *pont relatív* – a mindenkor átlagos *nettó* keresethez viszonyított – *értéke* határozza meg a nyugdíjat. Aki kétszer annyi pontot gyűjtött, mint egy másik egyén, annak a nyugdíja mindig kétszeres lesz. Maga a nyugdíj színvonala a mindenkor relatív pontértéktől, ezen keresztül tehát a nettó átlagkereset alakulásától is függ.

Ha a relatív pontértéket és a fizetendő járulék mértékét („kulcsát”) nem egymástól függetlenül, hanem egymáshoz igazítva, a demográfiai trendeket és az adórendszert, a bruttó és a nettó kereset egymáshoz viszonyított arányát figyelembe véve határozzák meg, akkor a pontrendszer biztosításilag korrekt. Az átlagos relatív életjárulék és az átlagos relatív életjáradék egybeesik,

a halandósági kockázat megosztásán kívül nincs újraelosztás, és a rendszer hosszmetriai – az életpályák mentén – önfenntartó, nincs szüksége külső „támogatásra”. Természetesen ez nem azonos a keresztszetszeti pénzügyi „egyensúllyal”. A foglalkoztatás vagy a demográfia drasztikus változása – például a születési hullámok várható végigvonulása – mindig okozhat keresztszetszeti többleteket vagy hiányokat. (Egy jól vezérelt rendszerben kívánatos az időnkénti többletek felhalmozása, tartalékolása a későbbi hiányok fedezetére, még akkor is, ha pénzügyileg a rendszer felosztó-kirovó finanszírozási módban működik.)

A relatív érték időben változtatható, bár viszonylagos állandósága kívánatos. Az esetleg szükséges változás – reális és társadalmilag elfogadható korlátok között – alkalmazkodhat az adott demográfiai és gazdasági helyzethez, elsősorban a foglalkoztatottság és a reálbérek előre nem látott változásához, de ezt mindig törvényben kell rögzíteni. Nem lehet miniszteri intézkedés vagy színfalak mögötti egyezkedés terméke.

A pontrendszer tehát az általános elképzeléstől eltérően nem hordoz konkrét „nyugdíjígert”, a manapság gyakran használt kifejezések szerint nem „elátással (szolgáltatással) meghatározott”, hanem „befizetéssel meghatározott”. Csak annyit „ígér”, hogy aki kétszer annyit teljesített, az mindig kétszer annyit fog kapni. A relatív pontérték esetenként szükségessé váló változtatásával mégis rugalmasan alkalmazkodhat az adott körülményekhez.

A pontrendszer egyik nagy előnye – a korrektség, az aránytartás és a rugalmasság mellett – az egyszerűsége. Nem kell valorizálni, diszkontálni, ár- és bérdinamikát utólag vagy előre számításba venni – egy pont mindig egy pont marad. Az egyén keresőélete minden évében pontosan tudja, akár körülményes tájékoztatás nélkül maga is nyilvántarthatja, hogy addig hány pontot szerzett, tehát a mindenkor átlaghoz képest mennyi nyugdíjra számíthat.²

Fenntartjuk a részvétel munkavállalókra kötelező jellegét, mert számolunk a „fogyasztói rövidlátással”: 20-30 éves korukban az emberek még nem gondolnak arra, hogy egyszer nyugdíjasok is lesznek, aztán időskorukra ott maradnak az alapnyugdíjjal, ami jó keresők esetében a munkával elért életszínvonal részleges fenntartására sem elegendő. Fenntartjuk a magánpénztári rendszerben való részvételt – és a társadalombiztosítási nyugdíj ennek megfelelő csökkentését is. (Más kérdés, hogy helyes-e vagy sem a kezdetben önkéntes, később pályakezdőknek már kötelező vegyes rendszerbe való belépés egész életre szóló „bebetonozása”, de ezzel itt nem foglalkozunk.)

Az általunk javasolt pontrendszer az egyszerűséget tovább javító tényezőkben tér el a 12. mellékletben leírt NYpont rendszertől.

Egyrészt, nem javasoljuk a kétféle – reform előtti és reform utáni – jogosultságok évtizedekig tartó kétféle figyelembevételét (lásd 224–225. o.), ami vélemény-

2 | A legegyszerűbb „nyugdíjkalkulátor”: ha valaki 40 évig dolgozik, és mindig éppen átlagosan keres, akkor pályája végén 40 pontjának kell lennie. Lesz-e annyi, vagy több, vagy kevesebb?

nyünk szerint jelentős adminisztrációs többletet róna a nyugdíj kiszámítását végző apparátusra, és követhetetlen lenne a nyugdíjba vonulók számára. Mégis tiszteltetben tartjuk a reform előtt szerzett jogosultság elismerését, de úgy, hogy a számítások számára képletben írtuk le, hogyan kell a reform előtt szerzett jogosultságot pontokra átszámítani. Attól kezdve csak a pontok élnek.

Másrészt, a pontokból nyugdíjat kiszámító formulába beépítettünk egy „demográfiai” tényezőt: ha a nyugdíjba vonuló egyén életkora miatt (természetesen nem egyéni egészségügyi adottságai alapján, hanem szigorúan csak életkoránál fogva) rövidebb vagy hosszabb nyugdíjas élettartamra számíthat, mint saját születési évjárata átlagosan, akkor azzal arányosan növelni vagy csökkenteni kell a pontokból számított nyugdíjat. Ezzel feleslegessé válik mindenféle, mesterséges korlátokhoz szabott „bónusz” vagy „málusz”. Tulajdonképpen feleslegessé válik a nyugdíjazási korhatár merev rögzítése is,³ erre csak más, például munkajogi szempontokból lehet szükség.

Javaslatunk kényes pontja, hogy ha valaki a jelenlegi korhatár elérésekor vagy annál fiatalabban kényszerül igénybe venni a pontrendszeri nyugdíjat, akkor hogyan hidalja át a nyugdíjazás és a 65 éves korban megnyíló alapnyugdíj közötti különbséget jövedelmében? Úgy gondoljuk azonban, hogy a korhatár lassanként úgyis felnő 65 évre, az alapnyugdíj kezdetét nem kellene ezzel arányosan növelni.

Harmadrészt, nem technikai, hanem lényegi eltérés javaslatunk és az NY

rendszer között, hogy az alapnyugdíj bevezetése miatt kisebb – mintegy feleannyi – járulékkulcsot és relatív pontértéket javasolunk a pontrendszerben. Ez éppen az alapnyugdíj egyik célja és eredménye: az élőmunkára háruló járulékteher csökkentése.

SZÁMÍTÁSAINK

Társadalmi hatások

Itt is azokra a generációkra koncentrálunk, amelyek a 2013-tól 2050-ig tartó 38 éves időszakban érkeznek a szokásos nyugdíjazási életkorba. Ezek az 1954-től 1989-ig született évjáratok. Itt is, mint a *Jelentésben*, mellőzzük a nagyjából 60–67 éves kor között elhúzódó nyugdíjazási periódus hatását. A „munkapia-ci teljesítményt” itt is az ott bevezetett NHA (nyugdíj-biztosítási hozzájárulás alapja, lásd a 4.4.2. pontot a főszövegben, 49. o.) mutatóval, az ellátást pedig

3 | Ha valaki úgy gondolja 55 éves korában, hogy neki elég – vagy 62 éves korában, hogy neki kevés – a pontjaival szerzett pontrendszeri nyugdíja, miért ne vonulhatna nyugdíjba korábban vagy később? És miért kellene a további – pontokat már nem növelő, járulékteher nem hordozó – munkavállalását korlátozni?

a periódust nagyjából lezáró, 68 éves kori ellátással fogjuk jellemezni.⁴ Ez a vizsgálat tehát nem keresztmetszeti, nem egy-egy naptári év bemutatására szolgál, hanem az életpályahatások megközelítésére.

Elsősorban az alapnyugdíj szerepét, hatását kívánjuk bemutatni. Ezért elkészült egy *referenciaszámítás* is, amely minden részletében pontosan azonos az általunk javasolt pontrendszerrel, azzal az egyetlen kivétellel, hogy nem kíséri alapnyugdíj, ezért mind a járulékkulcs, mind a relatív pontérték éppen kétszerese a paradigmában figyelembe vettnek. Előzetes kalkulációink alapján a számítások az 1. táblázatbeli értékek mellett készültek:

	Referencia	NYp+a
Öregségi nyugdíj járuléka a bruttó bér százalékában	30	15
– ebből munkáltató	20	10
– munkavállaló	10	5
Ha vegyes rendszeri tag, akkor	tb-pontrendszerbe	2
	magánpénztárba	8
Relatív pontérték 1 pont a mindenkori nettó átlagkereset százalékában	2,32	1,16
Alapnyugdíj	0	lásd lent

1. táblázat

A figyelembe vett paraméterek az NYp+a paradigmában

A járulék nem tartalmazza a rokkantellátáshoz való hozzájárulást, mivel a rokkantbiztosítás kérdése az egész hatásvizsgálatban nem került tisztázásra. Az előzetesen kalkulált járulékkulcsokat az egyszerűség kedvéért felfelé kerekítettük, a relatív pontérték hasonló kerekítése azonban rendkívül durvává tette volna a nyugdíjak számítását. Ennek következtében ezek a megadott járulékkulcsok enyhén túlfinanszírozzák a pontrendszert, becslésünk szerint azonban az eltérés nem jelentős, és bizonyára nem ártalmas.

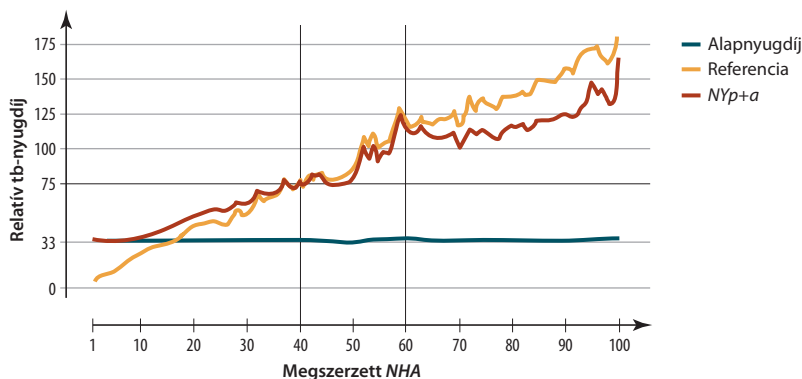
Az alapnyugdíj havi összege 2007. évi forintértékben 37 ezer forint, az akkori nettó átlagkereset 36 százaléka, attól kezdve pedig a bérek indexével növekszik. Alaposan végiggondoltuk, hogy nem lenne-e helyesebb az alapnyugdíjat inkább a nyugdíjasok mindenkori fogyasztói árindexével növelni. Ebből azonban – a reálbér távlati növekedését feltételezve – az alapnyugdíj és így az átlagos ellátás folyamatos leértékelődése, az arányok állandó változása következett volna. Ezért arra a következtetésre jutottunk, hogy az alapnyugdíj tekintetében is a bérindex alkalmazása áll összhangban a pontrendszer természetével, amelynek logikája relatív (bérhez viszonyított) jellegénél fogva a bérekhez való igazodást követeli meg.

4 | Az NHA mutató elvileg azonos lenne a pontrendszeri pontokkal, a számításainkban figyelembe vett pontok száma azonban ettől némileg eltér a 2013 előtt szerzett jogosultságok változatlan szintet tartó átszámítása miatt. Az eltérés természetesen elsősorban az idősebb születési évjáratoknál mutatkozik, amelyeknél a 2013 előtt szerzett jogok még jelentős szerepet játszanak.

A szokásos „durva kalkulációban”, amely a „reprezentatív” egyént 40 éven át egyfolytában átlagkeresőnek, tehát 40 ponttal rendelkezőnek tételezi fel, így a mindenkori átlagkereset 82 százalékának megfelelő ellátás jutna (40,6 százalék pontrendszeri és 37 százalék alapnyugdíj), ami „borzasztóan soknak” tűnik.⁵ Csakhogy ez a durva kalkuláció nagyon félrevezető. Látni fogjuk, hogy a biztosítottak túlnyomó többsége 40 pontnál jóval kevesebbet gyűjt össze élete során, így az átlagos ellátás szintje nem magasabb, hanem alacsonyabb, mint a jelenlegi rendszerben, amelyben egyébként – mint említettük – 15-20 szolgálati évnél kezdődik egyáltalán a nyugdíjjogosultság.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az alapnyugdíj átrendezi az arányokat: többletet juttat a „szegényeknek”, akik a pontrendszerben képtelenül alacsony nyugdíjhoz jutnának, és valamennyit elvesz a „gazdagoktól”, akik sok szolgálati évvel és magas keresettel sok pontot gyűjtenek. Ezt az arányváltozást az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra | Relatív alap- és pontrendszerű nyugdíjak 68 éves korban

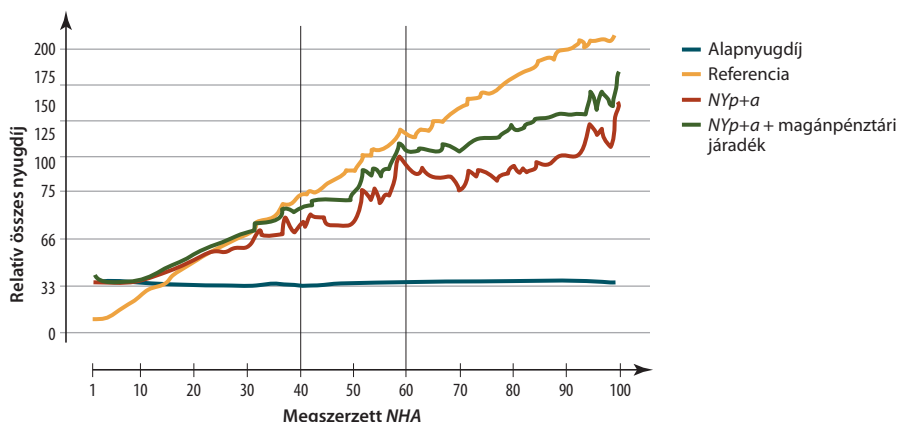
Az 1. ábra szerint 37 NHA-ig kedvezőbb (magasabb ellátást nyújt) az NYp+a rendszer, mint a referenciául szolgáló „tisztá”, alapnyugdíj nélküli, de kétszeres pontrendszer. 37 és 45 NHA között a kettő gyakorlatilag azonos, 45 és 60 NHA között a koncepció szerinti alapnyugdíj + pontrendszer minimálisan kevesebb, majd 60-tól növekvő NHA mellett növekszik az NYp+a paradigma szerinti „elmaradás” a tisztá pontrendszer szerint számított ellátástól.

Az „elmaradás” már 40 NHA-nál elkezdődik, és nagyobb mértékű, ha nemcsak az alap- és pontnyugdíjat vesszük figyelembe, hanem hozzáadjuk a magánpénztári járadékot is, így a teljes időskori nyugdíjellátást kapjuk. Ezt mutatja a 2. ábra.

40 évnél több jogszerző idővel kevesen rendelkeznek. Ennél több NHA értéket általában az átlagosnál többet keresők szereznek, itt tehát érvényesül – és a 2. áb-

5 | A jelenlegi nemlineáris skála mellett 40 évhez 80 százalék tartozik.

2. ábra | Relatív alap- + pont- + magánpénztári rendszerű nyugdíjak 68 éves korban

rán jól látszik –, hogy a vegyes rendszeri tagok átlagosan a jobban keresők közül kerülnek ki, és így számukra a magánpénztári járadék is magasabb a referencia-számításban, mint a paradigmában (a megfelezett magánpénztári járulék miatt).

Az egyszerűség kedvéért 40 NHA értéknél húzzuk meg a határt az alapnyugdíj „nyertesei” és „vesztesei” között. A teljes létszám megoszlása nyertesek és vesztesek között azonban nagyon is figyelemreméltó. Ezt mutatja a 2. táblázat.

	„Nyertes”	„Vesztes”	Együtt	Nyertesek az Együtt százalékában
Nők (ezer fő)	1514,3	324,6	1838,9	82,3
Férfiak (ezer fő)	1137,9	306,9	1444,8	78,8
Összesen (ezer fő)	2652,2	631,5	3283,7	80,8
Nők aránya (százalék)	57,1	51,4	56,0	

2. táblázat
Az alapnyugdíj
nyertesei és
vesztesei

A 2. táblázatban szereplő, összesen közel 3,3 millió fő azoknak a száma, akik az 1954–1989-es születési évjáratokból a számításokban 68 éves korban öregségi nyugdíjasok. (Nem szerepelnek azok, akik már fiatalabban meghaltak, illetve 68 éves korban rokkantsági nyugdíjasok.)

Természetesen ez a 3,3 millió ember nem egyszerre, egy időpontban 68 éves, hanem születési évjáratonként egy naptári évvel eltolva, tehát egy 36 éves időszakon keresztül.

Paradigmajavaslatunk ezek közül több mint 2,7 millió ember, azaz több mint 80 százalék (a nők esetében még valamivel magasabb százalék) számára kedvezőbb – jobb időskori ellátást – biztosít, mint amit a referenciának tekintett, alapnyugdíjat nem tartalmazó, „tisztá” pontrendszer nyújtana.

A legnehezebb és máig egyetlen kutatás által sem tökéletesen megoldott kérdés annak a becslése, hogy hányan vannak azok a 68 éves korban még élők, akik

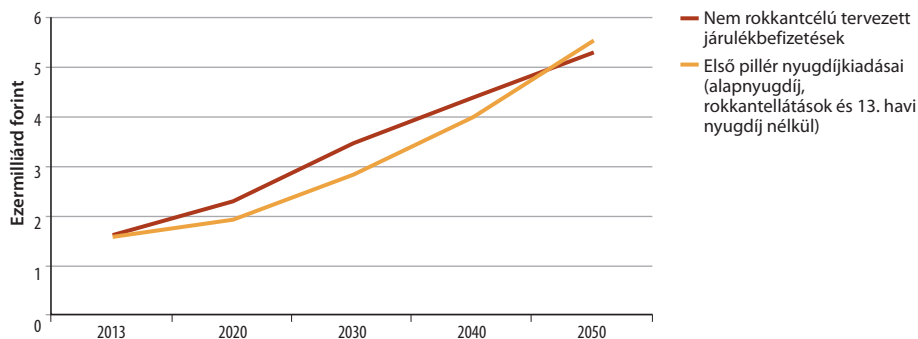
a számításokban nem is szerepelnek sem öregségi, sem rokkantsági nyugdíjas-ként, mert nem fordultak elő a számítások alapjául szolgáló adatbázisokban (lásd 7. melléklet) – vagy azért, mert egyáltalán soha nem végeztek keresőmunkát, vagy pedig azért, mert az adatbázisok keletkezését megelőzően dolgoztak ugyan, de nem eleget ahhoz, hogy nyugdíjjogosultságot szerezzenek. Az sem egyértelmű, hogy ezek közül hányan vannak, akik saját jogon nem nyugdíjasok, de özvegyi ellátásban részesülnek. Az azonban világos, hogy mindezeket (talán néhány, rendkívül magas özvegyi ellátást élvezőt leszámítva) szintén további „nyerteseknek” kellene tekintenünk, hiszen az alapnyugdíjat pusztán életkoruknál fogva meg fogják kapni.

Ezzel a hiányossággal együtt is, összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy *a számítási eredmények igazolták azt a társadalmi célkitűzést, amelynek érdekében az alapnyugdíj bevezetését javasoljuk – nem is szólva arról a gazdasági célkitűzésről, hogy alacsonyabb legyen az élőmunka járuléktérbelése.*

Makropénzügyi hatások

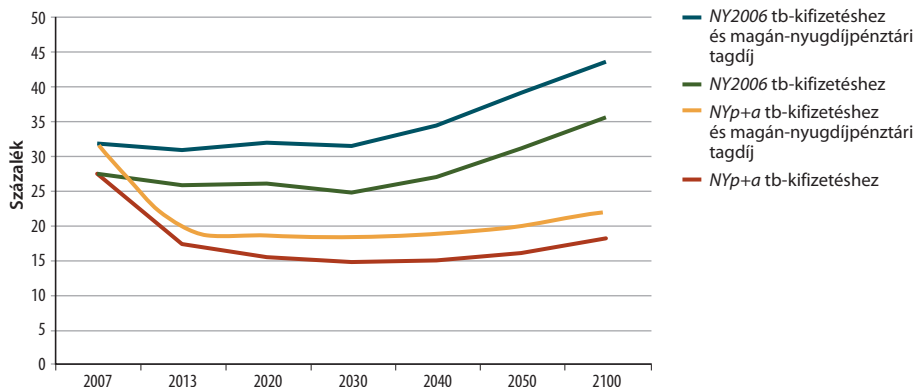
A javaslat kidolgozásához tartozott annak a járulékszintnek a definiálása, amely értelmezésünk szerint a társadalombiztosítási nyugdíjkiadásokhoz várhatóan megfelelő fedezeteket biztosít. Ezért nem tekinthetjük meglepetésnek a számítások erre vonatkozó eredményeit. Azt látjuk, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjalap hosszú távon gyakorlatilag egyensúlyba kerülne a tervezett járulékmértékek [a bruttó bér 15 százaléka, amelyből 10 százalék a munkáltatói és 5 százalék a munkavállalói (azaz plafonnal értelmezett) járulék (lásd 3. ábra)] mellett.

3. ábra | Az első pillér tervezett kiadásai és bevételei az NYp+a paradigma szerint

Mivel a javaslat a második pillérbe fizetendő járulékokra vonatkozóan is a jelenlegi felét tervezi, elmondható, hogy ebben a változatban a kiinduló állapothoz képest (NY2006) a járulékmérték jelentős csökkenése érhető el (lásd 4. ábra).

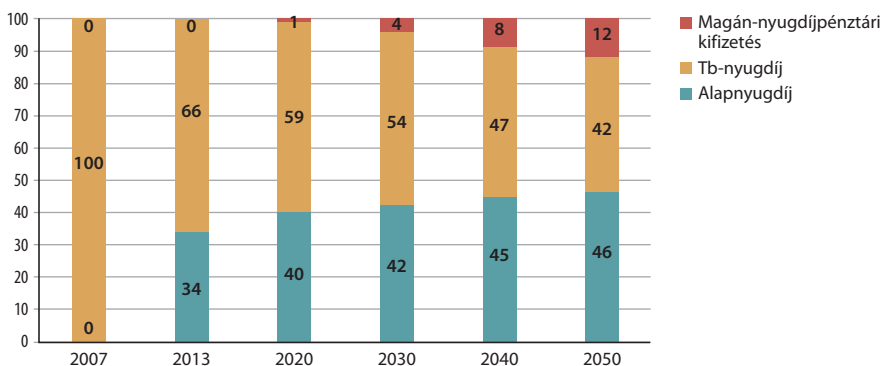
4. ábra | A bérek járulékterhelése

A járulékterhelésen azt értjük, hogy a tervezett tárgyévi nyugdíjkifizetések (alapnyugdíj, 13. havi nyugdíj és rokkantcélú kifizetések nélkül) és a második pillérbe teljesítendő járulékok összege a bruttó bértömegnek hány százalékát jelentené. (Ezt tekinthetjük a szükséges járulék szintjének, ami a javaslatban értelemszerűen nem sokban tér el a tervezett járulékszinttől.)

Az eredmények alapján az is látható, hogy 2050 körül már előállna a stratégiaileg tervezett nyugdíjstruktúra: ekkor a tervezett összes nyugdíjkiadásoknak közel fele (46 százalék) lenne alapnyugdíj, 42 százaléka járulékfedezetű munkanyugdíj és 12 százalék a kötelező magánnyugdíjpénztárakból fizetett járadék. Értelemszerűen a továbbiakban növekedne a magánnyugdíj súlya a járulékfedezetű nyugdíjak terhére (lásd 5. ábra).

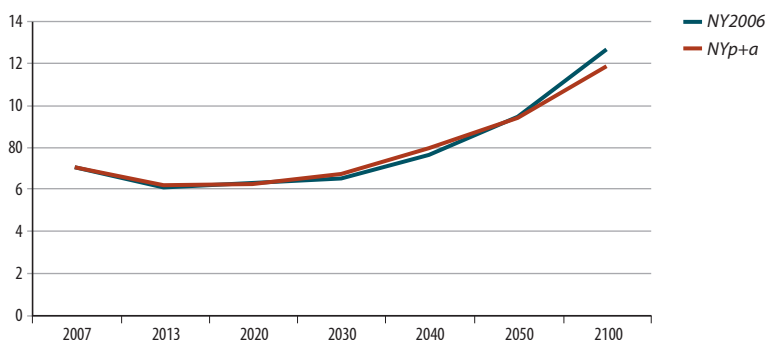
5. ábra | A kötelező rendszerből tervezett nyugdíjkifizetések megoszlása az NYp+a paradigma szerint (százalék)

Nagyon fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a járulékszint jelentős csökkentése, valamint a nyugdíjszerkezet stratégiai átalakítása mellett az éves tényleges nyugdíjkiadások összege (következésképpen az átlagos ellátási szint) nem csök-

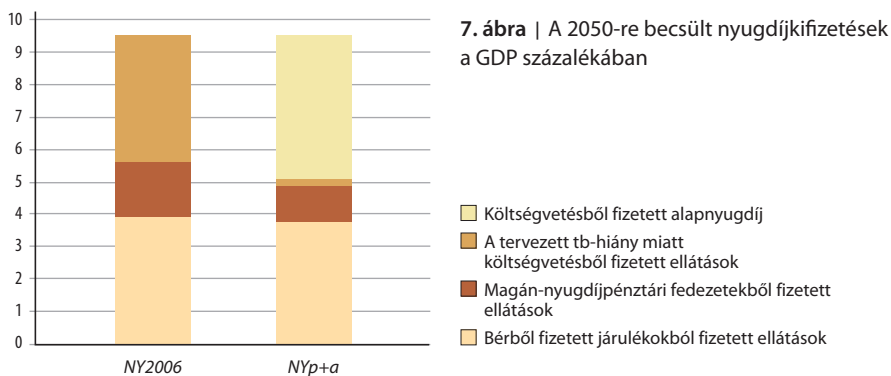
ken. A 6. ábra mutatja, hogy egy adott évben kifizetett összes nem rokkantcélú nyugdíjak összege (alapnyugdíj, társadalombiztosítási nyugdíj + magán-nyugdíjpénztári szolgáltatások) gyakorlatilag azonos az NY2006 változatban tervezett, hasonló célú kiadások összegével.

6. ábra | A tervezett összes nyugdíjkiadások összege a GDP százalékában

Ezt azonban alapvetőnek tartjuk, hiszen az egy főre jutó öregségi ellátások összegének csökkentése a jelenlegi szintről nem lehet kívánatos. Ne feledjük el, hogy az öregségi átlagnyugdíj havi értéke az NY2006 esetén 2007-ben nem érte el a 330 euró összeget, ami az EU átlagában kiemelkedően alacsonynak számít. Az NYp+a paradigma által javasolt megoldásban az öregségi ellátások átlagos mértéke még (óvatos euróárfolyam-becslés mellett) 2050-ben sem haladná meg a 450 euró/fő/hó szintet. Ezért érthető, hogy gyakorlatilag minden változat esetén közel azonos a kötelező rendszerben tervezett nem rokkantcélú nyugdíjkifizetések összege, hiszen az időskori szegénység elkerülése a jelenleginél alacsonyabb szolgáltatási szinten már eleve nem oldható meg.

Ugyanakkor a szolgáltatásokhoz szükséges költségvetési források mértéke az alapnyugdíj bevezetése mellett sem haladná meg lényegesen azt a szintet, ame-

lyet az NY2006 változatban a társadalombiztosítás hiánya miatti költségvetési források jelentenének. A költségvetési források iránti összes szükséglet 2050-re tervezett mértéke a GDP 0,7 százalékával magasabb, mint az NY2006 esetében tervezett költségvetésiforrás-szükséglet mértéke (lásd 7. ábra). És akkor még nem beszéltünk arról, hogy esetünkben az NY2006 esetén kiszoruló jó része is nyugdíjellátásban részesülne, míg alapesetben ezek részére további költségvetési forrásokat igényelne az elkerülhetetlenül szükséges segélyezés.

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy a számítási eredmények visszaigazolták azt a gazdasági célkitűzést is, hogy az öregségi nyugdíj színvonalának fenntartása mellett az állami költségvetésből ehhez szükséges kiadások összességükben csak minimálisan növekedjenek, az élőmunkát terhelő járulék öregséginyugdíj-bevételek jelentős csökkentése mellett.

A PARADIGMA ÉRTÉKELÉSE EGYSÉGES SZEMPONTRENDSZERBEN

I. JÓLÉTI ÉS ELOSZTÁSI SZEMPONTOK

- a) Cél-e az időskori szegénység megelőzése? • Az alapnyugdíj bevezetésével éppen ezt szolgálja.
 1. a rendszer tagjai (járulékfizetők) esetében? • Igen.
 2. a rendszeren kívül rekedt időszerűak esetében? • Igen.
- b) Cél-e (vagy csak elkerülhetetlen jelenség) a különböző jövedelmű egyének közötti újraelosztás? • A munkanyugdíj (pontrendszer) esetén nincs újraelosztás.
- c) Cél-e az eltérő nemű, családi állapotú és gyermekszámú egyének közötti újraelosztás? • Nem.
- d) Cél-e az eltérő jogokat (megtakarításokat) felhalmozó egyének közötti újraelosztás? • Nem.
- e) Várható-e nem szándékolt újraelosztás, és ha igen, kiktől kikhez? • Nem.
- f) Mekkora a célzott átlagos helyettesítési hányad az előrejelzési időszak végén belépők esetében? • Nem a helyettesítési arányt célozza. Célzott szint: 40 évig átlagkeresetet kereső egyén a mindenkori átlagkereset körülbelül 82 százalékát kapná (körülbelül felét alapnyugdíjként).
- g) Tartalmaz-e a paradigma sajátos szabályokat azokra nézve, akik ideiglenesen vagy tartósan a jövedelemelosztás két szélén helyezkednek el, vagy egyáltalán nem rendelkeznek járulékfizetéssel vagy más módon jogszerezést keletkeztető jövedelemmel? • A pontrendszeres nyugdíjban nem részesülők is kapnának alapnyugdíjat. A magas kereseti kategóriáknál a jelenleginél alacsonyabb az ellátás szintje.

II. A PARADIGMA A NYUGDÍJRENDSZER LEHETSÉGES CÉLJAI KÖZÜL MELYIKET ÉS MENNYIBEN TELJESÍTI?

- a) Az időskori szegénység enyhítése, elkerülése? • Igen (minimális szinten).
- b) Az életpálya-keresetek kisimítása? • Járulékfizetéssel arányos járadékok a pontrendszerben.
- c) Mennyire nyújt biztonságot hosszú távon az egyén számára (indexálás)? • Bérindex.

III. FISKÁLIS SZEMPONTOK

- a) A megvalósítandó rendszer az átmenet lezárultával várhatóan hány százalékkal kisebb közösségi, az időskori jövedelembiztonságot célzó kiadással (nyugdíj + segély) jár, mint a jelenlegi rendszer? • Körülbelül azonos a közösségi kiadás (de ott a társadalombiztosítási hiány fedezete, itt az alapnyugdíj miatt).

- b) *Az átmenet során mekkora a legnagyobb – csak az átmenetre visszavezethető – hiány?* • A GDP 5-5,5 százaléka (alapnyugdíj-finanszírozás).

IV. A RENDSZER KITERJEDÉSE

- a) *Ha a viselkedési hatásoktól eltekintünk, a paradigma várhatóan növeli/csökkenti az időskorú ellátottak létszámát?* • Növeli.
- b) *Milyen viselkedési hatásokat vélelmez a paradigma gazdája?* • Az alapnyugdíj esetleg elkényelmeseít, de a járulékarányos járadék a pontrendszerben esetleg befizetésre ösztönözhet.
- c) *A várt viselkedési hatások bekövetkezése lényeges feltétele-e az I. és II. pontban jelölt jellemzőknek?* • Nem.
- d) *Kezeli-e a modellezett paradigma a kellő jogszerű idővel nem rendelkezők jövedelembiztonságát?* • Igen.

V. MENNYIBEN SEGÍTI ELŐ A RENDSZER HOSSZÚ TÁVÚ FENNTARTHATÓSÁGÁT?

- a) *Pozitív módon:*
- öszönöz vagy sem a rendszerben való részvételre, illetve általában az időskori biztonság értékében az előtakarékoságra?* • Két ellentétes hatás: részben ellenöszönzés van (alapnyugdíj miatt – bár véleményünk szerint aktív életkorban az alacsony összegű alapnyugdíjnak nincs semmiféle ellenöszönző hatása a munkavállalásra), részben ösztönöz (alacsony járadékok, nincs újraelosztási hatás);
 - mennyire kapcsolódik gördülékenyen az önkéntes nyugdíjcélú előtakarékoságj megoldásokhoz?* • Összekapcsolható.
- b) *Negatív módon: nem tartalmaz-e ellenöszönzést a munkapiacon való legális részvételre (járulék szint stb.)?* • Az alapnyugdíj miatt esetleg.
- c) *Mekkora folyamatos állami pénzbevonást igényel?* • A GDP 4-5 százaléka.
- d) *Stabilitás: mennyire van kitéve a rövid távú politikai megfontolásoknak?* • Nincs kitéve, a szabályok normatívvá tehetők.
- e) *Illeszthetőség: mennyire könnyen illeszthető a társadalmi biztonsági rendszer más alrendszereihez (nyugdíjrendszer más elemei, rokkantsági rendszer, egészségügyi finanszírozási rendszer stb.)?* • Rokkantság leválasztandó; az egészségügyi rendszertől függetlenné tehető.
- f) *Továbbfejleszthetőség: mennyire hagy teret a rendszer továbbfejleszthetőségének, a változó körülményekhez való adaptációnak, illetve mennyire merev?* • Nem merev.

VI. A RENDSZER MENNYIRE KORREKT A RÉSZTVEVŐKKEL SZEMBEN?

- a) *Generáción belül: milyen mértékű újraelosztást tartalmaz, s alapvetően kik az újraelosztás „donorjai”, és kik a kedvezményezettjei?* • Generáción belül csak az adott biztosítási kockázatmegosztás (eltérő halandóság) miatt van újraelosztás. „Donorjai” a korán halók, kedvezményezettjei a sokáig élők.
- b) *Egy-egy generáció mennyiben állja a saját nyugdíját, s mennyiben más generáció terhére finanszírozzák azt (generációs korrektség)?* • Csökkenne a saját generációs finanszírozás (második pillér súlya csökken).
- c) *Mennyire átlátható a rendszer korrekt vagy inkorrekt volta?* • Az átláthatóság és közérthetőség garantált.
-

14. ♣ A névleges egyéni számlás rendszer (*NYndc* és *NDCTbki*)

Banyár József • Gál Róbert Iván • Mészáros József

Ez a leírás a *Jelentés NYndc és NDCTbki* paradigmaváltozataihoz kapcsolódik. Az *NYndc* jelöli az „önfenntartó”, míg az *NDCTbki* az időleges névleges egyéni számlás rendszert [*NDC, Notional (Non-Financial) Defined Contribution*]. A két modell a névleges egyéni számlás rendszer két szélsőséges megvalósulása, az egyik esetben a rendszer továbbra is felosztó-kirovó elven működik, míg a másik esetben fokozatosan alakul át teljes mértékben tőkefedezeti rendszerré. A „reális” modell valahol a két véglet között van. A *Jelentés* 1.1. alfejezetének 8. pontjában (23. o.) kifejtettek szerint a hatásvizsgálat által modellezett névleges egyéni számlás változat – a Kerekasztal rendelkezésére álló időt és anyagi kereteket a végsőkéig kihasználva – felvetett és nyitva hagyott néhány olyan kérdést, részletet, amelyeket a paradigma szakértői és a modell fejlesztői nem tudtak a munka ezen fázisában teljes egészében lezárni. Ennek következménye az, hogy míg a modell eredményei tükrözik a névleges egyéni számlás rendszer jellemzőit, nem zárható ki, hogy a modellezési munka esetleges folytatása, finomítása – más, már a Kerekasztalon kívüli keretek között – valamelyest módosíthatja a pontos eredményeket (például a nyugdíjszinteket a kimutatottnál enyhébb mértékben csökkenti). A melléklet szerzői az általuk a következőkben leírtakat tekintik a névleges egyéni számlás rendszerparadigma teljes körű és kívánatos megvalósításának.

SZÓHASZNÁLAT

Világszerte egyre inkább terjed az eredetileg mondhatni „beépítetten”, tehát kizárólagosan szolgáltatással meghatározott (*defined benefit*), felosztó-kirovó rendszerű társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek (első pillér) olyan jellegű reformja, amely ezeket a rendszereket hozzájárulással meghatározottá (*defined contribution*) teszi. Mivel a korábbiakban úgy tűnt, hogy a hozzájárulással meghatározott nyugdíjrendszerek „beépítetten” nem felosztó-kirovó, hanem feltőkésített jellegűek, ezért a felosztó-kirovó rendszerű, hozzájárulással meghatározott rendszerek elé – megkülönböztetésül – odatették először a *névleges (notional)*, majd később a nem pénzügyi (*non-financial*) jelzőt. Így alakult ki e rendszerek szokásos rövidítése, az *NDC*.

Az *NDC* rendszer a szokásos felosztó-kirovó, szolgáltatással meghatározott rendszerekben már eddig is megnyilvánuló belső tendenciák logikus végpont-

ja. Ez egyben rávilágít arra, hogy a szokásos szolgáltatással és hozzájárulással meghatározott megkülönböztetés valójában nem két végletet jelent. Végletes szolgáltatással meghatározott rendszerként ugyanis leginkább Mária Terézia kegydíjait lehetne megnevezni, amelyek teljes egészében függetlenek voltak attól, hogy a kegydíjban részesülő mennyivel járult hozzá a kegydíjak forrásához. Ebből a szempontból a felosztó-kirovó, szolgáltatással meghatározott rendszer egyik változata sem tiszta szolgáltatással meghatározott rendszer, hiszen a szolgáltatási szint kiszámításához valamilyen mértékben (általában nem következetesen, nagy egyéni eltéréseket megengedve) mindegyikben figyelembe veszik, hogy a biztosított milyen hosszú időn keresztül mennyi járulékot fizetett, vagyis mennyivel járult hozzá a rendszer fenntartásához. Az NDC rendszer ezért nem a felosztó-kirovó, szolgáltatással meghatározott rendszerek ellentéte, mivel egy bennük is érvényesülő tendenciára épül, azt következetesen végigviszi.

Minden NDC rendszer központi eleme az egyéni számla. Ahogy általában a számlákon pénzbeli kifejezéseket szoktak könyvelni, úgy az NDC rendszer számláin is – ebben az értelemben nem tekintjük számlás rendszereknek azokat, ahol valamilyen absztrakt egyenleget vezetnek. Ezért a továbbiakban ezt a rendszert egyéni számlás rendszernek vagy egyéni számlás nyugdíjrendszernek is nevezzük. Úgy gondoljuk, hogy ez nem okoz kavarodást, hiszen

1. mivel a Kerekasztal által vizsgált paradigmák lényegében csak az első pillérre, illetve elsősorban arra vonatkoznak, ezért nem fogjuk ezt a rendszert összekeverni a második pillér feltőkésített egyéni számlás rendszereivel (például a magyar nyugdíjpénztári rendszerrel);
2. bár a pontrendszer is tágabb értelemben egyéni számlás rendszer, de annak egy annyira specializált s bizonyos szempontok szerint optimalizált változata, hogy ott sem használják ezt az elnevezést;
3. ha az „egyéni számlás rendszer” elnevezést valamiért mégis általánosabb értelemben használnánk (vagyis a fogalomba beleérténénk a pontrendszert és a feltőkésített hozzájárulással meghatározott rendszereket is), akkor azt könnyen körül lehet írni az „általánosabb értelemben vett” stb. fordulatokkal.

A RENDSZER ELEMEI – ALAPNYUGDÍJ, MUNKANYUGDÍJ, MÁSODIK ÉS HARMADIK PILLÉR, ADÓZÁS

Nagyon fontos, hogy bár paradigmánkat (sőt: paradigmáinkat) NDC rendszernek nevezzük, az valójában csak az általunk elképzelt nyugdíjrendszer első pillére, amit szervesen kiegészít a második és a harmadik pillér, valamint a nulladik pillér. Igaz, ez az első pillér lenne hosszú ideig a legnagyobb terjedelmű és legfontosabb nyugdíjpillér.

Az NDC rendszer definíció szerint *munkanyugdíjrendszer*, így eleve nem kezeli azoknak az időseknek a problémáját, akik – saját hibájukból vagy sem – kiestek a munka világából, vagy csak kismértékben halmoztak fel nyugdíjjogosultsá-

got. Emiatt úgy gondoljuk, hogy a nyugdíjrendszer számunkra elfogadható céljai közül az időskori szegénység enyhítését egy kizárólag munkanyugdíjból álló rendszer nem teljesíti, azt tehát ki kell kiegészíteni egy a befizetésektől nem függő *alapnyugdíjjal*.¹ Ezt mi is – másokkal együtt – hajlamosak vagyunk a *nulladik pillérnek* nevezni.

Az alapnyugdíjjal kapcsolatban célszerű elkerülni, hogy

1. biztos nyugdíj-ellenőrzést jelentsen a munkanyugdíjrendszerben való részvételre,
2. túl nagy terhet jelentsen a költségvetésnek.

Ezért javasoljuk

1. az alapnyugdíj jogosultsági korhatárának erőteljes felemelését a munkanyugdíj korhatárához képest, sőt ennek a várható élettartam (benne a munkaképeskor-tartomány) növekedésével való folyamatos növelését is. Oly módon kellene minden évben megállapítani az alapnyugdíj belépési korhatárát, hogy az ennél a korhatárnál várható hátralévő élettartam hosszú távon állandó legyen. Az induló korhatárt 70–75 év között lehetne meghúzni, vagyis csak azok kapnának alapnyugdíjat, akik ténylegesen rászorulnak, s már végképp nem tudnak a munkájukból megélni;
2. ha van munkanyugdíj, és az kisebb az alapnyugdíjnál, akkor az alapnyugdíjból csak akkora összeget folyósítsanak, hogy az pótolja az első és második pillérből származó nyugdíj és az alapnyugdíj különbözetét.

Az alapnyugdíj mértékét is úgy kellene megállapítani, hogy az ne jelentsen túlzott ellenőrzést a munkanyugdíjrendszerben való részvételre. Javaslatunk szerint az alapnyugdíj tervezett mértéke a mindenkori gyes összegének felelne meg. Megjegyezzük, hogy a Kerekasztal számra készített modellszámításaink az összehasonlíthatóság érdekében ettől eltérő összeggel készültek.

Az alapnyugdíj az *NYndc* és az *NDCTbki* paradigmában egyforma lenne. Nyugdíjrendszer-javaslatunkban a második pillérnek fontos, de e két változatban eltérő szerepe lenne. Az *NYndc* paradigmában maradna az első és a második pillér közötti jelenlegi megosztás, az *NDCTbki* változatban a két pillér közötti arány fokozatosan módosulna a második pillér javára. A többi önkéntes, nyugdíjcélú előtakarékosági formával (összefoglalóan a harmadik pillérrel) nem foglalkozunk, ugyanakkor fontosnak tartjuk őket. Ösztönzésüket azonban nem – az egyébként megkérdőjelezhető redisztribúciót tartalmazó – adókedvezményekkel javasoljuk elérni, hanem az adózás generális átalakításával. Eszerint minden nyugdíj bruttó, azaz adóköteles jövedelem lenne, s együtt adózna minden esetlegesen meglévő másfajta jövedelemmel, viszont a nyugdíjcélú megtakarítás nem tartozna a személyi jövedelemadó alapjához.

1 | A *Jelentés* fogalomkészlete alapján [lásd a *Jelentés* 4.2. alfejezet 1. ábra (44. o.) és 1. táblázat (45. o.)] ez az elem a rászorultsági alapon felmerülő minimumnyugdíj.

Az öregségnyugdíj-rendszer elemein kívül szorosan kapcsolódik ehhez a rendszerhez a rokkantsági és a hozzátartozói ellátás (alapvetően az özvegyi és árvajáradék) kérdése, amelyekről csak röviden szólunk.

A rokkantsági nyugdíj külön rendszerbe kerülne, de a nyugdíjkorhatárt megért rokkant már az öregségnyugdíj-rendszerhez tartozna, innen kapná ellátását az általános szabályok szerint. Ezért a rokkantnyugdíjat is „bruttósítani” kellene úgy, hogy tartalmazza az általános szabályok szerinti nyugdíjjárulékot. Ez azért lenne előnyös, mert nyitva hagyná a rokkantak rehabilitációjának a lehetőségét.

A rokkant- és hozzátartozói ellátásoknak külön járulékforrásuk lenne, azaz a kiegészítéssel, hogy csak rövid ideig járó időleges özvegyi járadék tartozna ide a halál után közvetlenül, s hosszabb özvegyi ellátást a házaspárok számára kötelező, kétszemélyes biztosítási szisztémával helyettesítenénk.

Az általunk javasolt egyik modell (az „önfenntartó” névleges egyéni számlás rendszer: NY_{ndc}) kulcseleme egy önszabályozó mechanizmus. A jelenleg létező névleges egyéni számlás vagy hasonló rendszerek nem mindegyike alkalmaz efféle eljárást – a mi javaslatunk a svéd társadalombiztosítás módszerére épül. A szóban forgó mechanizmus algoritmusa évről évre hozzáigazítja a nyugdíjvárományokat és a nyugdíjakat a hosszú távú egyensúly követelményéhez. Mivel az algoritmus aktuális értékekre épül, azaz a számítások során nincs szükség előrejelzésekre, az önszabályozó eljárás jelentősen csökkenti a politikai manipuláció lehetőségét azáltal, hogy szükségtelenné teszi a folytonos beavatkozásokat. A hatásvizsgálat jelen változatában az önszabályozó mechanizmus a járadékokat alakítja; elméletileg azonban kidolgozható olyan algoritmus is, amely a járulékokat vagy a korhatárt alakítja a hosszú távú fenntarthatóság érdekében.

A politikai kitettség csökkentésén kívül fő hajtóerőnk a nyugdíjrendszer hosszú távú stabilitásának folyamatos biztosítása, vagy ami ezzel azonos tartalmú, a később született generációk kizsákmányolásának megszüntetése. A jelenlegi rendszer erőteljes újraelosztást valósít meg generációkon belül is és generációk között is, ami meghatározott, általánosan elfogadott elvek és világos mechanizmusok alkalmazása alapján jogos is lehet. E helyütt nincs mód a szóban forgó elvek és eljárások leírására; az azonban kimondható, hogy a ma érvényes rendszer nem átlátható, és nincsenek olyan intézményesült megoldások, amelyek az újraelosztást szabályoznák.

AZ NDC MUNKANYUGDÍJRENDSZER ÁLTALÁNOS MŰKÖDÉSE

A felhalmozási szakasz

AZ EGYÉNI SZÁMLA. Az egyéni számlás nyugdíjrendszer – egyetlen lényegi pont kivételével – ugyanúgy működik, mint a második pillér feltőkésített, egyéni számlás, hozzájárulással meghatározott rendszerei, azt is lehetne mondani: azok működését szimulálja. Tehát mindkét rendszerben az egyes biztosítottak

által *ténylegesen befizetett* nyugdíjjárulékot jóváírják egy, a biztosított nevére szóló számlán (vagyis egyéni számlán), s az ott felgyűlő tőkét kamatoztatják. A kamatoztatás tekintetében van az előbb említett lényegi különbség a két rendszer között. A feltőkésített egyéni számlás rendszerekben ugyanis a kamat egyértelmű, a befektetett tőke tényleges hozama (a teljes hozamnak az egyéni számla tulajdonosa számára jóváírt része). A felosztó-kirovó rendszerű első pillérben azonban nem történik meg a járulékok tényleges felhalmozása (amit az egyéni számlák sugallnak), hanem – a felosztó-kirovó rendszer általános szabályai szerint – az adott évben beszedett járulékokat főszabályként az adott évben ki is fizetik járadékként (mellékszabályként a felosztó-kirovó rendszer is működhet kisebb-nagyobb felhalmozott tartalékokkal). Emiatt az egyéni számlás nyugdíjrendszerben az egyéni számlákon felhalmozott tőke kamatának nagysága (az „index”) nem magától értetődő, sőt látszólag önkényesen lehet megállapítani. Ez természetesen nem így van, erről a későbbiekben részletesen írunk.

AZ EGYÉNI SZÁMLA ÖRÖKLÉSE, MEGOSZTÁSA. A járadék összege maga nem öröklhető, de ha a számla tulajdonosa meghal, az egyéni számlán lévő egyenleget oly módon lehetne örökölni, hogy az kizárólag más egyéni nyugdíjszámlára kerülhet át, tehát készpénzben felvenni nem lehetséges. Ezáltal továbbra is azt a szerepet töltené be, amit eredetileg szántak neki. Mivel a házastárs védelme is a nyugdíjrendszer célja, ezért az öröklés irányított lenne, mégpedig a számla egyenlege

- a) a házastárs egyéni számlájára kerülne (ha nincs neki, akkor nyitnának),
- b) házastárs hiányában a gyermekek egyéni számlái között kerülne egyenlően szétosztásra,
- c) gyermekek hiányában a szülők egyéni számlájára kerülne,
- d) szülők hiányában a számlatulajdonos előzetesen kedvezményezettet jelölhet meg,
- e) kedvezményezett jelölésének hiányában a többi számlatulajdonos egyéni számlái között kerülne szétosztásra.

Az egyéni számla egyenlege házaspár esetén lényegében közös erőfeszítés eredménye, amit esetleg a tényleges egyéni felhalmozás nem fejez ki megfelelően. Emiatt válás esetén a házastárs házassága alatti hozzájárulásokból származó számla-egyenlegrészeket egyenlően osztják szét a két volt házastárs egyéni számlái között.

Ha az özvegyé vált házastárs már járadékban részesül, akkor az örökölt számlaegyenleg azonnal járadékra váltódik, s növeli az özvegy járadékát.

Járadékos szakasz

A JÁRADÉK MEGINDULÁSA. A járadék legkorábban a hivatalos nyugdíjkorhatár (ami alacsonyabb, mint az alapnyugdíjra jogosító korhatár) betöltésekor indul meg, de annak megindulását a biztosított elhalaszthatja későbbre. A járadék viszont csak akkor indulhat meg a nyugdíjkorhatár betöltésekor, ha az egyéni

számlán lévő tőke elegendő legalább az alapnyugdíj szintjének megfelelő járadékra. Ennek hiányában a járadék csak abban az életkorban indulhat meg, amikor a nyugdíjtőke eléri ezt a szintet (figyelembe véve, hogy egyre magasabb korban egyre kisebb tőkére van szükség ugyanakkora járadékszint eléréséhez). Ha a tőke még az alapnyugdíjra jogosító korhatár elérésekor sem éri el az alapnyugdíjhoz szükséges szintet, akkor az alapnyugdíj indul meg, ami „elnyeli” a biztosított megtakarítását.

JÁRADÉKRA VÁLTÁS, KORREKTSÉG. Az egyéni számlás rendszer abban is hasonlít a feltőkésített, hozzájárulással meghatározott rendszerekhez, hogy nyugdíjba vonuláskor ugyanolyan elven – vagyis az aktuáriusi ekvivalencia elvén – számítják ki a nyugdíjas járadékát. Eszerint mindenki akkora járadékot kap, amelynek diszkontált várható értéke megegyezik a nyugdíjba vonulás idejének egyéni számlaegyenlegével (a járadékra váltáskor). A diszkontálást ugyanazon a kamatlábon kell elvégezni, amellyel az egyéni számlák a felhalmozási szakaszban is kamatoznak, figyelembe véve természetesen azt is, hogy a járadék milyen mértékben emelkedik. (Például: ha a járadék azzal a kamatlábbal emelkedik, mint amivel az egyéni számlák egyenlege, akkor a diszkontálást 0 százalékos kamatlábbal kell elvégezni.) A várható értékeket a biztosított túlélési valószínűségei segítségével lehet kiszámítani. Ezek egyénileg nagyon sok tényezőtől függenek, azonban a szabályozás általában csak némelyek figyelembevételét engedi. Emiatt a felhalmozott tőke és a járadék ekvivalenciája csak bizonyos korlátokkal teljesül, de még így is azt lehet mondani, hogy a nyugdíjrendszerek közül ez a rendszer a leginkább korrekt, korrektségen értve a befizetések és kifizetések közötti minél pontosabb megfeleltetést. Egyéni számlás modellre tett javaslatunkban a nemzetközi példákhoz hasonlóan – amelyekben a szabályozás a társadalombiztosítási járadék esetében általában leginkább csak a belépési kort engedi figyelembe venni a túlélési valószínűségekre ható tényezők közül, s az olyan fontos tényezők figyelembevételét pedig, mint a nem, egészségi állapot stb., tiltja – szintén csak a belépési kort lehetne figyelembe venni, de érdemes lenne más tényezők (az iskolai végzettség és a felhalmozott nyugdíjtőke) nagyságának figyelembevételén is elgondolkodni. [Mindkettő előnyben részesítené az alacsonyabb jövedelmű rétegeket, csökkentve ezáltal a járadékra váltás során megvalósuló, a szándékolttal ellentétes irányú („perverz”) – az alacsonyabb jövedelműek rovására, a magasabb jövedelműek javára szolgáló – redisztribúciót.]

A túlélési valószínűségeket technikailag a halálozási táblákból, mégpedig – mivel a szokásokkal ellentétben itt nemek szerint nem különböztethetjük meg a népességet – az uniszex halálozási táblákból számítjuk. Ilyeneket a KSH minden évben publikál, de ezek az aktuális népesség halálozási adatain alapuló, mondhatni „historikus” halálozási táblák nem alkalmasak a járadékkalkulációra a várható hátralévő élettartam (feltehető) folyamatos növekedése miatt. Ezért a rendszer működéséhez szükséges, hogy legyenek ezt a folyamatos növekedést figyelembe vevő, előrevetített halálozási táblák. Mivel egy későbbi

generáció (azaz egy később született korcsoporthoz tartozó) várhatóan tovább él, mint egy korábbi, ezért az előrevetített halálozási táblák szükségszerűen kohorszokként (például születési év szerint) eltérő táblák. Ez másképpen azt is jelenti, hogy a hátralévő élettartam növekedése miatt várhatóan csökken az ugyanakkora tőkéhez rendelt induló járadék mértéke az adott életkorban később nyugdíjba vonuló kohorszok számára.

Kérdés persze, hogy mi történik, ha menet közben kiderül, hogy az adott kohorszra vonatkozó halálozási előrevetítés nem volt pontos. Ez mindkét irányban történhet: lehet alul- és túl- is becsülni a hátralévő élettartam növekedését. Úgy gondoljuk, hogy a rendszer logikájából adódó, korrekt megoldás az, ha egy-egy kohorsz halálozási kockázatát az adott kohorsz viseli, vagyis az indexálásban érvényesíteni kell a tudottá vált, az előrevetített halálozási táblától eltérő halálozási változást.

EGYSZEMÉLYES ÉS KÉTSZEMÉLYES JÁRADÉKOK. Mivel az időskorú, özvegy házastársak védelmét is a nyugdíjrendszer feladatának tekintjük, ezért házaspárok számára kötelezővé tennénk azt, hogy tőkéjüket kétszemélyes járadékokra váltsák a következők szerint.

- a) Az először nyugdíjba menő házastárs aszimmetrikus kétszemélyes járadékokra váltja a nyugdíjtőkéjét, ahol a társbiztosított a járadék 30 százalékát kapja élete végéig, ha a biztosított előbb meghalna.
- b) Válás esetén a kétszemélyes járadék egyszemélyessé alakul, ahol a még nem nyugdíjas egyéni számláján lévő összeg és a már járadékos egyéni tartalékán a válás általános szabályai szerint osztozkodnak.
- c) A másodszorra nyugdíjba menő házastárs nyugdíjtőkéje hozzáadódik az először nyugdíjba menő házastárs egyéni tartalékához, s közös, szimmetrikus járadékot kapnak, ahol az özvegy járadéka a közös járadék 65 százaléka lesz.
- d) Válás esetén a kétszemélyes járadék két azonos összegű egyszemélyes járadékká alakul.
- e) Két járadékos házassága esetén a két egyszemélyes járadék a fenti szimmetrikus kétszemélyes járadékká alakul át.

A befizetések és a kifizetések közötti egyensúly

Mivel a felosztó-kirovó rendszerekben nem magától értetődő, hogy a járulékbefizetések és a járadékkifizetések egy-egy évben megegyeznek, ezért a rövid távú („keresztmetszeti”) egyensúlyt (legalábbis elméletben) a járulékkulcs, a szolgáltatások vagy a korhatár időnkénti egyszeri változtatásával teremti meg. (Ez a nyugati világ demográfiai és munkaerő-piaci viszonyai között jellemzően járulékkulcs-emelést, szolgáltatás-csökkentést vagy korhatáremelést jelent.)

Bár az NDC rendszer is felosztó-kirovó rendszer, ennek ellenére itt egyik fenti út sem járható. A szolgáltatások egyszeri csökkentése ugyan elképzelhető,

de nem egyensúlyi okokból, hanem csak a rendszeren belüli okok (például az élettartam tervezettnél nagyobb növekedése) miatt. A járadékot ugyanis a befizetések és kifizetések ekvivalenciájának elve alapján állapították meg, s ebbe az elvbe nem fér bele a szolgáltatás pillanatnyi egyensúlyi okok miatti változtatása. A járuléknövelés sem járható út, hiszen a megnövelt járulék után megnövelt jogosultság keletkezik, vagyis ezzel a módszerrel a pillanatnyi hiányokat olyan áron kezelnék, hogy azt eltolnák a jövőbe, s egyben meg is növelnék annak mértékét. Ez a rendszert már középtávon is fenntarthatatlanná tenné. Az NDC rendszernek ezért lényegi eleme a *járadékkulcsok stabilitása*.

Természetesen a többi felosztó-kirovó rendszerben sem csak ez a két módszer létezik, sőt sokkal gyakoribb, hogy az egyensúlyi problémák megoldását időben kisimítják az indexálás változtatásával s külső források átmeneti bevonásával. Működnek olyan felosztó-kirovó rendszerek is, amelyeknek vannak átmeneti (puffer) tartalékai. Alapvetően az NDC rendszerben is e módszerekkel lehet a befizetések és a kifizetések közötti pillanatnyi egyensúlyt megteremteni.

Megjegyezzük, hogy a Kerekasztal hatásvizsgálata az egyes paradigmák összehasonlíthatósága érdekében olyan kötött paramétereket adott, amelyek mellett az NDC-rendszer folyamatosan megtakarít, azaz vagyont halmoz fel. Valójában eredeti tervünkben nincs szó vagyonfelhalmozásról – a folyamatosan keletkező többleteket a járadékkulcs csökkentésére vagy nyugdíjmelésre használnánk.

Indexálás – a paradigmák szétválása

Az egyéni számlás rendszer nagyon fontos jellemzője az index mértéke, olyannyira, hogy e mentén válnak szét a különböző lehetséges NDC paradigmák (így az itt bemutatottak is). Mint korábban láttuk, az egyéni számlás rendszer esetén nem egyértelmű az alkalmazott kamatláb. Mi is kétféle kamatlábat javasolunk, s emiatt kétféle NDC lehetőségét vetjük fel:

1. „önfenntartó” NDC (*NY_{NDC}*),
2. időleges NDC (*NDC_{tbki}*).

„ÖNFENNTARTÓ” NDC (*NY_{NDC}*). Az eszmei kamatláb (*notional interest rate, NIR*) számításával kapcsolatos kutatások az NDC rendszerek megjelenése nyomán indultak újra, mert az új rendszer működtetéséhez egy merőben gyakorlati kérdésre kell válaszolni. A tőkefedezeti nyugdíjrendszerek esetében a hosszú távú hozamokat az éves hozamokból számolják. A napi eszközértékelés alapján akár az évesnél rövidebb periódusokra is lehet hozamot számolni. A felosztó-kirovó rendszerekben a hozamszámítás hagyományos módszere viszont épp fordított: az éves átlagos hozamokat a becsült életpályaértékekből szokták számolni, annak ellenére, hogy éves értékek is számíthatók lennének. Az NDC rendszer működtetéséhez pedig pontosan ilyen éves értékekre van szükség. Ezek nélkül nem

lehet fenntartható módon kamatoztatni az eszmei megtakarításokat. Az optimális eszmei kamatláb ugyanis nem más, mint a járulékok keresztmetszeti hozama a felhalmozási periódusban. Ha a kamatláb ettől eltér, akkor valamilyen kiegyenlítő mechanizmusra van szükség, hogy a rendszer tartósan fenntartható legyen.

Svédországban az eszmei kamatláb az átlagkereset hároméves mozgó átlagának növekedése. Kirgíziában a bértömeg (azaz a járulékalap) növekedésének 75 százalékával kamatoztatják az eszmei tőkét. Lengyelországban eredetileg ugyanezt a módszert alkalmazták, de 2005-től a teljes járulékalap-növekedést használják eszmei kamatlábként. Lettországból a kezdetektől fogva így jártak el. Olaszországban a nominális GDP-növekedés öt éves mozgó átlagát alkalmazzák.

Ezek az eljárások csak közelítőleg jók. Az átlagkereset-index nem veszi figyelembe a foglalkoztatásban bekövetkező változásokat. A bértömegindex félrevezető, ha a járulékkulcsok megváltoznak. A GDP-növekedés eszmei kamatlábként használata csak akkor megbízható, ha a bérek aránya a GDP-n belül nem változik. E problémákat kiküszöböli, ha az eszmei kamatlábat a járuléktömeg változási üteméhez kötjük. A járuléktömeg-index azonban még mindig nem tükrözi a járulékfizetési korprofilok, illetve a nyugdíjas-halandóság változásait, és például nagymértékben felnagyítja az eszmei nyugdíjtőkét egy, a beérés folyamatában lévő, tehát a stacionárius állapottól szükségszerűen eltérő nyugdíjrendszerben.

A probléma megoldására javasolt elképzelések közül a legnagyobb hatású a svéd társadalombiztosítási igazgatóságon készült – a mi tervezetünk gyakorlatilag megegyezik ezzel az elképzeléssel. A megoldás lényege, hogy az alkalmazott kamatlábat (legyen az a bérindex vagy a járuléktömeg-index) egy kiegyenlítő mechanizmus révén korrigálják, ha az eltérít a hosszú távú egyensúly követelményeitől.

A Kerekasztal hatásvizsgálata során olyan leegyszerűsítő megoldásokat választottunk, amelyek megkönnyítették a modellezést – az időkorlát miatt még így sem teljesen végigvitt – munkáját. Eszerint mind a már megállapított nyugdíjakat, mind a nyugdíjárományokat a járuléktömeg növekedésével kamatoztattuk, majd a svéd kiegyenlítő mechanizmus egy változatával korrigáltuk őket.

Megjegyezzük, hogy a kiegyenlítő mechanizmus a hatásvizsgálat jelen szakaszában még nem működik tökéletesen. Egyrészt, miként erről már volt szó, a rendszer nincs teljesen lezárva, a keletkező többletek nem csatolódnak vissza. Mint említettük, a paraméterek egységesítése miatt a járulékokat nem változtattuk, a keletkező többletek pedig a mostani változatban nem kerülnek vissza sem közvetlenül, sem áttételesen nyugdíjmelésként. Ezért egy továbbvitt hatásvizsgálati gyakorlat a jelenleg kimutatottnál feltehetően magasabb nyugdíjakat eredményezne, nem produkálna viszont ekkora többleteket évről évre, és így nem is halmozna fel vagyont (amely a jelen modellváltozatban szintén nem épül be a rendszerbe).

További egyszerűsítés, hogy a nyugdíjrendszerben jelenleg és még a következő évtizedekben zajló privatizációs átmenet következményei egyelőre nem szerepelnek a modellben. A szóban forgó átmenet ugyanis folyamatosan torzítja az eredményeket azáltal, hogy befolyásolja a kiegyenlítő mechanizmus képletében szereplő értékeket. Az átmenet ugyanis folyamatosan növeli a magánpénztári járulékfizetés súlyát, tekintve, hogy a nyugdíjba vonuló évfolyamok még teljes járulékkukat a társadalombiztosításba fizetik, a pályakezdők viszont már kötelezően pénztártagok. A következő évtizedekben pedig a járadékok kifizetésében fog folyamatosan csökkenni a társadalombiztosítás és növekedni a pénztári szektor súlya. A modell jelen változatában azonban még csak a társadalombiztosításba kerülő járuléktömeg és az onnan fizetett járadéktömeg alapján számol indexeket, illetve hosszú távú nyugdíjfizetési kötelezettségeket. Ennek az egyszerűsítésnek a korrekciója ugyancsak magasabb nyugdíjakat eredményezne.

Mindezek a megfontolások csak az önfenntartó *NYndc* paradigmára érvényesek.

IDŐLEGES NDC (*NDC_{TBKI}*). Az „önfenntartó” *NYndc* esetében lényegében az a cél, hogy az egyéni számlás rendszer önfenntartó felosztó-kirovó rendszerként működjön az idők végezetéig, vagy legalábbis addig, amíg új megfontolások alapján meg nem változtatják. Ugyanakkor egy egyéni számlás rendszernek nem feltétlenül az a célja, hogy felosztó-kirovó rendszerként működjön, hanem megfogalmazható egy olyan cél is, hogy felosztó-kirovó rendszerként hosszabb távon fokozatosan szüntessék meg, vagyis tőkésítsék fel.

Ilyen kifutással persze a rendszer hosszú távú fenntartását nem az index megválasztása biztosítja, hanem a feltőkésítés (ahol a már feltőkésített részekre természetesen többé már nem az NDC indexe vonatkozik), így az NDC rendszeren belül is az indexálás megválasztása nagyobb szabadságfokkal történhet. Természetesen ekkor is célszerű azonban figyelembe venni az NDC rendszer fő jellemvonását, a korrektséget. A kérdés tehát az, hogy mi a korrekt kamatláb ilyenkor. Több ilyen elképzelhető, de leginkább az egy főre jutó bruttó bér növekedése mint kamatláb, illetve index mellett lehet jól érvelni. Ekkor ugyanis egyrészt az életpálya különböző időszakaiban az egyéni számlára teljesített befizetések egyfajta természetes közös nevezőre kerülnek, másrészt pedig a járadékos szakaszban a járadékosok életszínvonala (eltekintve az esetleges halandósági korrekciótól) az aktívakéval párhuzamosan változik. Hátrány, hogy kedvezőtlen demográfiai tendenciák mellett – mint amivel Magyarország is szembenéz – ilyen index esetén szükség lehet (átmenetileg) más (állami) forrásokra is.

A feltőkésítést úgy képzeljük el, hogy a jelenlegi munkanyugdíjrendszer két pillére közötti határvonalat fokozatosan eltoljuk a második pillér javára (például 15 évente az egész rendszer 25 százalékát az új belépők esetében áttesszük a második pillérbe), s így végső soron a második pillért tesszük kizárólagossá. Mivel nem gondoljuk, hogy a jelenlegi magyar második pillér szervezetiileg és működésileg tökéletes lenne, ezért ezt a nagyobb felelősséget ez a pillér csak lényeges reform után tudja viselni, amit azonban itt nem fejtünk ki. Csak jelzé-

sül: ahogyan az NDC rendszert először Svédországban vezették be, tehát maga az NDC egyfajta „svéd példa”, úgy a második pillér reformjában is leginkább a „svéd példát” (az ottani második pillért) tartjuk irányadónak.²

AZ NDC ÁLTAL MEGKÍVÁNT KERETFELTÉTELEK

Az egyéni számlás rendszer bevezetése felfogható a nyugdíjrendszer ésszerűsítésére tett lépésként. Mint ilyen, más államháztartási alrendszer ésszerűsítését is generálhatja, illetve bizonyos mértékig meg is kívánja. Ezek közül – fontossága miatt – csak egyet emelnénk ki, az adórendszert, viszont azt három szempontból is:

1. a nyugdíjak adózásának elve,
2. a járulékok beszedésének átalakítása,
3. a járulékbefizetés biztosítottakhoz rendelése.

Már utaltunk rá, hogy az NDC rendszer akkor működik optimálisan, ha az adózás területén egységes elvek érvényesülnek, vagyis minden nyugdíjcélú befizetés (akár az első, akár a második vagy a harmadik pillérbe történik) mentes a személyi jövedelemadó alól, viszont minden nyugdíjkifizetés az általános adózási szabályok szerint, más jövedelmekkel összevonva adózik. Tehát az adórendszer egyrészt nem torzítja a tisztánlátást, vagyis lehetővé teszi a rendszer zászljára tűzött korrektség biztosítását, másrészt pedig nem tartalmaz indokolatlan (illetve főleg: nem átlátható és nem feltétlenül szándékolt) átcsoportosításokat társadalmi rétegek között.

Az NDC rendszer járulékkvezérelt rendszer, ezért számon kell tartani, hogy ki mennyi járulékot fizetett be ténylegesen. Ma ezt senki sem tudja, csak azt, hogy ki mennyit vallott be.³ A járulékbeszédést és -nyilvántartást tehát úgy kell átalakítani, hogy ez az információ az érintettek számára egyértelműen ki is derüljön. Mivel jelenleg a járulékok befizetéséért nem a munkavállalók, hanem a munkáltatók felelősek, ezért előfordulhat, hogy a munkavállaló nem a saját hibájából nem fizeti be a járulékot, sőt esetleg sokáig nem is derül ki számára, hogy a nevében eljáró, esetleg már megszűnt cég nem fizetett. Ezért az átalakítás során fontos egyrészt egy azonnali információs visszacsatolást kialakítani, amelynek révén mindenki számára azonnal kiderül, hogy fizetett-e (fizettek-e

2 | Az időleges NDC paradigmában (NDCtbki) programozástechnikai okokból a hatásvizsgálat NDC rendszer helyett egy technikai pontrendszert tartalmaz. Ez azonban a hatásokon nem változtat, mivel egy visszavonuló NDC-rendszer nem tartalmazza azokat az automatizmusokat, amelyeket egy klasszikus névleges egyéni számlás rendszer igen, ezért működése a pontrendszerétől lényegében nem tér el, s azzal egyszerűbben modellezhető és prezentálható, a leírtak szerint a bérindexálást alkalmazva.

3 | A témáról részletesebben lásd a *Jelentés 18. mellékletét*.

utána) járulékot, s hogy az egyéni számlája egyébként hogyan áll, másrészt lehetőség szerint a járulékfizetést minél közelebb kell telepíteni a biztosítotthoz.

A rendszer logikájából következik, de fontos rá felhívni a figyelmet, hogy ha a járulékot az egyes biztosítottak egyéni számláján gyűjtik, akkor az valójában az egyes biztosítottakhoz tartozik. Célszerű ezért az NDC rendszer bevezetésével egyidejűleg megszüntetni a járulékok megosztását munkáltatói és munkavállalói járulékra, s azt egyértelműen és teljesen a munkavállalóhoz rendelni. Annak eldöntése, hogy a nem fizető munkáltató okozta kárt miképpen osszuk meg az egyéni munkavállaló és a munkavállalók közössége között, további vizsgálatot igényel. Azt a gyakorlatot azonban, amely szerint a nemfizetésért a munkavállalói közösség teljes mértékben jótáll, kétségesnek tartjuk.

TOVÁBBLÉPÉSI LEHETŐSÉGEK

Az általunk javasolt NDC paradigmák kapcsán bemutattunk olyan vonásokat (a számlaegyenlegek megosztása a házastársak között válás esetén, a kötelező kétszemélyes járadék mint özvegyi ellátás, a feltőkésítés lehetősége, ami lehetőség nyújt az adott ország demográfiai meghatározottságából való kilépésre), amelyek nem tartoznak szorosan magához az NDC módszertanához, de illusztrálják, hogy az egyéni számlás rendszerhez viszonylag könnyen kapcsolhatók más hasznos rendszerek. Ezt a rugalmasságot, továbbfejlesztési lehetőséget az NDC azzal éri el, hogy szigorúan számba veszi, kinek mi jár, a rendszer szintjén mire és milyen áron van lehetőség.

Felhívjuk a figyelmet néhány (korántsem az összes!) lehetséges jövőbeli továbbfejlesztési irányra, amelyeket az NDC által bevezetett szigorú elszámolás tesz lehetővé. Az NDC rendszer könnyen módosítható úgy, hogy támogassa a fokozatos nyugdíjba vonulást. Eszerint lépcsőről lépésre be lehet vezetni azt a gyakorlatot (például először az állami alkalmazottaknál), hogy nem egyetlen nyugdíjkorhatár van, hanem több, s mindegyiknél a munkaidő csökken az előzőhöz képest (illusztrációképp: 62 éves korban napi 6, 65 éves korban napi 4, 68 éves korban napi 2 órára csökken a munkaidő), a munkavállaló ehhez mérten kap fizetést. Ezzel párhuzamosan 62 éves korban a nyugdíj egynegyede, 65 éves korban a nyugdíj egykettede, 68 éves korban pedig a nyugdíj háromnegyede jár, ami a végleges nyugdíjba vonuláskor éri el a végleges mértéket. A folytatólagos járulékfizetés miatt minden egyes állomásnál a nyugdíjat újra megállapítják, és megemelik. Ezt a jellemvonást akár önkéntes választás alapján, akár rendszer szinten is be lehet vezetni, s valószínűleg nem szükséges hosszan taglalni a fokozatos nyugdíjba vonulás előnyeit a cezúrajellegű mai nyugdíjba vonuláshoz képest – mind az egyén pszichéjére, mind a gazdaság egészére nézve.

Az NDC rendszer korrekt rendszer abban az értelemben, hogy mindenki (várható értékben) annyi nyugdíjat kap, amennyi nyugdíjcélú befizetést teljesített. Kérdés azonban, hogy ha korrektségre törekszünk, akkor e tekintetben

az NDC rendszerben lehet-e találni még általánosabb szempontot? A válasz: igen, nemcsak a nyugdíjcélú befizetéseket lehet figyelembe venni, hanem általában mindenfajta hozzájárulást a nyugdíjrendszer fenntartásához. Ilyen hozzájárulás lehet az – különösen a felosztó-kirovó rendszerek esetében –, hogy valaki nevelt-e fel (tehát nem: szült, nemzett stb.), és ha igen, hány nyugdíjjáruelköt fizető gyermeket (tehát nem csak egyszerűen: gyermeket). Úgy gondoljuk, hogy a nyugdíjrendszer ilyen továbbfejlesztése, amely figyelembe veszi a gyermekszámot is, nagyon fontos lépés lenne, amihez jó alapot teremtene az NDC által bevezetett pontos elszámolás, illetve az általa hozott szemlélet: nevezetesen, a rendszerhez való hozzájárulással arányos a rendszerből kapott nyugdíj.

Úgy is lehet mondani, hogy a társadalombiztosítás jelenlegi működésmodja általánosságban a gyermekesektől csoportosít át a gyermektelenekhez, így a középosztályi családokban a gyermekvállalás ösztönzése ellen hat. A modellszámítások az általunk javasolt rendszer kiegészítő „demográfiai pillérét” nem vizsgálták, de megítélésünk szerint egy ilyen pillér létrehozása mindenképpen indokolt és szükséges.

A PARADIGMA ÉRTÉKELÉSE EGYSÉGES SZEMPONTRENDSZERBEN*

I. JÓLÉTI ÉS ELOSZTÁSI SZEMPONTOK

- a) *Cél-e az időskori szegénység megelőzése?* • Igen, mindkét NDC paradigmának célja általában minden magyar(országi) idős (végletes) szegénységének a megelőzése. Ezt azonban nem maga az NDC munkanyugdíj nyújtana, hanem a vele együtt bevezetni gondolt nulladik pillér (alapnyugdíj), amire ezért nem a járulékfizetés jogosít. Megjegyzendő, hogy különösen kedvezőtlen demográfiai viszonyok mellett az önfenntartó NYndc egyre nagyobb rétegek esetében nem fogja elérni az alapnyugdíjküszöböt.
- b) *Cél-e (vagy csak elkerülhetetlen jelenség) a különböző jövedelmű egyének közötti újraelosztás?* • Nem cél, sőt a lehetőség szerint maximálisan próbáljuk elkerülni. Újraelosztás az NDC paradigmákban csak azért létezik, mert 1. van alapnyugdíj, 2. mert a járadék megállapításánál korlátozott számú szempontot lehet igénybe venni a várható élettartam kiszámítása során. A jövedelmi kategóriák közötti újraelosztás kérdésénél nagyobb hangsúlyt fektetünk a generációk teljes életpályái közötti újraelosztásra. Az („önfenntartó” NYndc modellben) általunk javasolt önszabályozó eljárás alkalmazását kifejezetten az a törekvés motiválta, hogy folyamatosan biztosítható legyen a hosszú távú stabilitás, és így megszüntessük azt a tendenciát, amely szerint az aktuális járulékfizetők és járadékosok a később érkező generációk terhére eladósítják a rendszert.

* | A két paradigma értékelésekor általában közös jellemzők esetében NDC-ről vagy az egyéni számlás rendszerről beszélünk, tehát ekkor a megállapítás mindkét NDC paradigmára érvényes. Ahol ez nem igaz, ott külön megnevezzük, ha az „önfenntartó” NYndc-ről vagy „időleges” NDCtbki-ről van szó.

- c) *Cél-e az eltérő nemű, családi állapotú és gyermekszámú egyének közötti újraelosztás?* • A jelenlegi javaslataink a nyugdíjak megállapításánál a gyermekszámot nem veszik figyelembe. Ugyanakkor a gyermekszám szerinti újraelosztást, tehát azt, hogy a jelenlegi konstrukció erőforrásokat csoportosít át a gyermekesektől a gyermektelenek felé, olyan fontos kérdésnek tartjuk, amit kezelni kell. A következőkben e kérdésre még visszatérünk.
- d) *Cél-e az eltérő jogokat (megtakarításokat) felhalmozó egyének közötti újraelosztás?* • Csak kismértékben, a nulladik pillérben, amennyi elkerülhetetlen az időskori végletes szegénység elkerülése érdekében.
- e) *Várható-e nem szándékolt újraelosztás, és ha igen, kiktől kikhez?* • Amennyiben csak az életkort vesszük figyelembe a járadék megállapításánál, úgy újraelosztás történik a férfiktól a nők felé.
- f) *Mekkora a célzott átlagos helyettesítési hányad az előrejelzési időszak végén belépők esetében?* • A fentiekben jeleztük, hogy a jelenlegi modellfuttatás két, egyelőre ki nem küszöbölt torzító hatás miatt (nem szándékolt vagyonfelhalmozás, privatizációs átmenet) alulbecsli a várható nyugdíjakat.
- g) *Tartalmaz-e a paradigma sajátos szabályokat azokra nézve, akik ideiglenesen vagy tartósan a jövedelemeloszlás két szélén helyezkednek el, vagy egyáltalán nem rendelkeznek járulékfizetéssel vagy más módon jogszerezést keletkeztető jövedelemmel?* • A nulladik pillér létrehozása nagyrészt az egyik végletet szolgálja. A magas jövedelműek részvételét járuléklafonnal korlátozzuk.

II. A PARADIGMA A NYUGDÍJRENDSZER LEHETSÉGES CÉLJAI KÖZÜL MELYIKET ÉS Mennyiben Teljesíti?

- a) *Az időskori szegénység enyhítése, elkerülése?* • Javasolt rendszerünk (maga az NDC rendszerű első pillér) – mint általában a szokásos biztosítási elven működő rendszerek – nem tartalmaz kiegészítő elemeket a biztosításon kívül rekedtek számára, ezért 70 éves kortól kezdődően alapnyugdíjat javaslunk bevezetni. Így a javasolt nyugdíjrendszer az időskori szegénységet a nulladik pillér bevezetésével kívánja enyhíteni. Az NDC kötelező jellege („kötelező munkanyugdíj”) is ezt a célt szolgálja.
- b) *Az életpálya-keresetek kisimítása?* • Igen, mint minden kötelező munkanyugdíjnak, az NDC-nek is ez a célja.
- c) *Mennyire nyújt biztonságot hosszú távon az egyén számára (indexálás)?* • Az időleges NDCTbki a bérindex révén megteremti ezt a biztonságot, az önfenntartó NYndc esetében ez a demográfiai és munkaerő-piaci folyamatoktól függ. Ugyanakkor mindkét javasolt rendszer sarkalatos kialakítási szempontja a keresztmetszeti és hosszsmetszeti egyensúlyi szempontok következetes érvényesítése (az önfenntartó NYndc-nél szigorúan, az időleges NDCTbki-nél pedig egy átmeneti idő után). Mivel a rendszerek kialakításánál ezeket az egyensúlyi szempontokat döntő mértékben veszik figyelembe, így ezek a rendszerek hosszú távon is egyensúlyi pályán futnak, azaz stabilan kiszámíthatóan működnek. Ebből a követelményrendszerből világosan következik, hogy az egyes generációk nem képesek a következő generációk terhére a maguk számára kedvezőbb ellátásrendszert kialakítani. Így megítélésünk szerint a rendszer az egyének számára hosszú távon is biztonságos. Ilyen értelemben tehát mindkét rendszer csak olyan mértékben teremt jövedelembiztonságot, amilyen mértékben megvan

a fedezete. Más oldalról viszont a hosszú távú stabilitás folyamatos biztosítása garanciát ad arra, hogy az időskori jövedelembiztonság reálisan elérhető lesz nemcsak a most élő generációk, hanem a jövő nemzedékei számára is.

III. FISKÁLIS SZEMPONTOK

- a) *A megvalósítandó rendszer az átmenet lezárultával várhatóan hány százalékkal kisebb közösségi, az időskori jövedelembiztonságot célzó kiadással (nyugdíj + segély) jár, mint a jelenlegi rendszer?* • A keresztmetszeti és hosszmetsetszeti egyensúlyi szempontok következetes érvényesítéséből következően mindkét rendszer általánosságban változatlan feltételek mellett kisebb ellátásokat nyújt, mint a jelenlegi, túlgérkezett rendszer. A modellszámítások jelen szakaszában nem készült becslés a pontos arányra. A korábban már ismertetett korlátok (kényszerű vagyonfelhalmozás visszacsatolás nélkül, a privatizációs átmenet torzító hatása) miatt a jelen modellfuttatási eredmények nem véglegesek.
- b) *Az átmenet során mekkora a legnagyobb – csak az átmenetre visszavezethető – hiány?* • A két különböző modellszámítás esetén nyilvánvalóan két különböző hiánycél teljesül. Az egyik esetén a hiányok lehetséges minimalizálása a legfontosabb kritérium, és mivel a rendszer továbbra is felosztó-kirovó finanszírozású, így az átmenetre visszavezethető hiány nem keletkezik. A másik kísérleti számítás esetén a rendszer gyors feltőkésítése volt az alapvető célfüggvény, így nyilvánvaló, hogy nagyon jelentős átmeneti hiány keletkezik.

IV. A RENDSZER KITERJEDÉSE

- a) *Ha a viselkedési hatásoktól eltekintünk, a paradigma várhatóan növeli/csökkenti az időskorú ellátottak létszámát?* • Az alapnyugdíj és a kötelező kétszemélyes járadékok révén növeli az ellátottak létszámát, azonban ezt nem új források bevonásával, hanem a meglevők ésszerűbb és korrektebb elosztásával teszi meg. Átmenetileg, amennyiben eltekintenénk a viselkedési hatásoktól (de ezektől nem lehet eltekinteni), összességében csekély mértékben csökkenti az időskori ellátottak számát azáltal, hogy a nem kellő felhalmozást gyűjtő biztosítottak csak később mehetnének nyugdíjba.
- b) *Milyen viselkedési hatásokat vélelmez a paradigma gazdája?* • A mikrohatásokat figyelembe véve, a rendszer erőteljesen ösztönöz a munkapiaci részvételre és a járulékfizetésre. Az időskori nyugdíj döntő mértékben az egyéni számlán felhalmozott befizetésektől függ, az alapnyugdíj pedig csak egy későbbi életkorban nyílik meg, így az a jelenlegi ösztönző hatás, amely a munkaerőpiacról történő minél korábbi távozásra ösztönöz, jelentős mértékben csökken. Rendszerünk gazdaságfőhárító hatása is, hiszen míg a jelenlegi rendszer valamilyen ellátás igénylésében és a szűrkezónában történő foglalkoztatásra ösztönöz, addig a javasolt rendszer legalábbis nem tartalmaz ellenösztönzőket a biztosítási teljesítmény növelésére. Rendszerünk alapellátást nyújt azoknak, aki nem halmozta fel kellő biztosítási teljesítményt, de csak magasabb életkorban, ezáltal tartva őket – reményeink szerint – hosszabb ideig a munkaerőpiacon. Mint azt leírtuk, a rendszer jelentős egyéni ösztönzőket tartalmaz a biztosítási teljesítmény növelésére és a rendszerben való bennmaradásra. Mivel rendszerünk biztosításmatematikailag korrekt, így egyszerűen átlátható és kiszámítható a befizetés és az ellátás viszonya, másfelől, mivel tartósan egyensúlyi pályán halad, ezért a nyugdíj előtti

generációknak nem kell tartaniuk a nyugdíjba lépés feltételeinek szigorításától. (Jelenleg az a biztosított várakozás, hogy a rendszer szabályai állandóan szigorodnak, rendkívül erős ösztönző erőt jelent a minél korábbi nyugdíjba menetelre.)

- c) *A várt viselkedési hatások bekövetkezése lényeges feltétele-e az első és második pontban jelölt jellemzőknek?* • Nem, ezek a rendszer bevezetésének hozadékai. Egy önmagát erősítő evolúciós folyamat indulhatna el egy automatikus szabályozás elvén működő, korrekt rendszer esetén.
- d) *Kezeli-e a modellezett paradigma a kellő jogszerző idővel nem rendelkezők jövedelembiztonságát?* • Az alapnyugdíj bevezetése révén igen.

V. MENNYIBEN SEGÍTI ELŐ A RENDSZER HOSSZÚ TÁVÚ FENNTARTHATÓSÁGÁT?

- a) *Pozitív módon:*
 - 1. *öztönöz vagy sem a rendszerben való részvételre, illetve általában az időskori biztonság értékében az előtakarékosságra?* • A korrekt elszámolás miatt egyértelműen megéri az embereknek részt venni a rendszerben;
 - 2. *mennyire kapcsolódik gördülékenyen az önkéntes nyugdíjcélú előtakarékossági megoldásokhoz?* • Mivel az első pillér logikája lényegében megegyezik a második, illetve a harmadik pillér logikájával, ezért a különböző nyugdíjcélú előtakarékossági rendszerek nagyon könnyen illeszkednek egymáshoz, s viszonylag könnyű közöttük az átjárás is.
- b) *Negatív módon: nem tartalmaz-e ellenőztönzést a munkapiacon való legális részvételre (járulékszint stb.)?* • A munkáltató oldaláról nem, mert megszűnik a munkáltatói járulék, így a munkáltató nem nyerve, ha illegálisan foglalkoztatja a munkavállalót. A munkavállaló oldaláról enyhül ez a nyomás, mert a járulékként befizetett pénz nem vesz el.
- c) *Mekkora folyamatos állami pénzbevonást igényel?* • Az alaprendszer maga biztosítási rendszer, így közvetlen állami forrásokat nem igényel, az alapnyugdíj, amelyet a megfelelő biztosítási teljesítménnyel nem rendelkezők számára nyújt, adóból finanszírozott, így állami eszközöket igényel, de mivel szabályaink a többi paradigmánál szigorúbbak, ezért ez az igénybevétel lényegesen kisebb.
- d) *Stabilitás: mennyire van kitéve a rövid távú politikai megfontolásoknak?* • A rendszer konstrukciója miatt viszonylag nehéz rövid távon változtatni benne, illetve minden változtatásnak azonnal kiderül a teljes költsége. A rendszer számos ponton visszacsatolásokat tartalmaz, amelyek állandóan egyensúlyi pályán tartják, ezért automatikusan adaptálódik a külső környezet változásához. Ez az automatikus adaptálódás a rendszer jelentős előnye, hiszen nem igényli a politikai manipulációt, azaz a nyugdíjrendszer szavazatvásárlási felhasználását, és lehetőséget sem teremt rá.
- e) *Illeszthetőség: mennyire könnyen illeszthető a társadalmi biztonsági rendszer más alrendszereihez (nyugdíjrendszer más elemei, rokkantsági rendszer, egészségügyi finanszírozási rendszer stb.)?* • Mivel a rendszer nem fiktív mutatókat, hanem pénzben kifejezett összegeket tart nyilván, ezért a legtöbb piaci megtakarítási sémával vagy nyugdíjpénztári rendszerrel könnyen összefűszülhet. Az általunk javasolt igazgatási rendszernek megfelelő további ágakra is teszünk javaslatot.
- f) *Továbbfejleszthetőség: mennyire hagy teret a rendszer továbbfejleszthetőségének, a változó körülményekhez való adaptációnak, illetve mennyire merev?* • Úgy gondoljuk, hogy ez a rendszer engedi

meg ezt leginkább (lásd még a *Továbblépési lehetőségek* című részt). A rendszer a teljes életpályát figyelembe veszi, dokumentálja, az életpályán történő befizetéseket nyilvántartja, így igen rugalmas.

VI. A RENDSZER MENNYIRE KORREKT A RÉSZTVEVŐKKEL SZEMBEN?

- a) *Generáción belül: milyen mértékű újraelosztást tartalmaz, s alapvetően kik az újraelosztás „donorjai”, és kik a kedvezményezettjei?* • A generációkon belül minimális mértékű újraelosztást tartalmaz (alapvetően a halandósági valószínűségekre ható tényezők korlátozott figyelembe vehetősége miatt), de távlatilag elhatározás kérdése csak, hogy ez így marad, vagy sem.
- b) *Egy-egy generáció mennyiben állja a saját nyugdíját, s mennyiben más generáció terhére finanszírozzák azt (generációs korrektség)?* • A rendszer alapvetően törekszik arra, hogy lehetőség szerint egy generáció saját maga termelje meg nyugdíjának a fedezetét, illetve annyi nyugdíjat kapjon, amennyire fedezetet teremtett. Ezzel nem akarjuk kizárni az egyes generációkat érő, előre nem látható és el nem hárítható sokkok következményeinek szétterítését, ezt azonban célszerű átláthatóvá tenni és világos szabályokhoz kötni.
- c) *Mennyire átlátható a rendszer korrekt vagy inkorrekt volta?* • A javaslat kidolgozásának fő motívációja a korrektség és az átláthatóság megteremtése. Mivel a járulékfizetést egyéni számlákon, a mindennaposan használt valutában, és nem absztrakt értékekben vezetik, az indexszabály pedig („önfenntartó” NYndc esetében) nem manipulálható, politikai döntésektől jórészt független, a rendszer maximálisan átlátható. Valójában az NDC egyes kritikusai épp a teljes átláthatóságot kifogásolják.

15. ♣ Az általános alapnyugdíj paradigmája (CSAKa)

Fehér Csaba

Az általános alapnyugdíj paradigmája (CSAKa) alapvető irányváltást javasol olyan kérdésekben, amelyek lényegi eltéréseket mutatnak minden más, a Kerekasztal által megvizsgált modellhez képest:

1. a megvalósítandó jóléti, fiskális célok relatív fontossága és az e mögött rejlő értékválasztások,
2. az állam szerepe az időskori fogyasztás elfogadható szintjének biztosításában,
3. a béradókból finanszírozott, kötelezésen alapuló nyugellátások jövője.

Az akár radikálisnak is nevezhető paradigma kialakítása mögött nem a jelenlegi rendszer vagy annak más paradigmákban tovább élő jellemzői – például a járulékfinanszírozás, a befizetések vagy jogszerzés, a tőke megtérülése vagy a termelékenységváltozás függvényében meghatározott ellátások, a munkanyugdíj mint a rendszer uralkodó eleme – iránt táplált elvi kritika áll. A paradigma háttérében az állam szerepéről és a modellalkotás során kívánatosnak tartott óvatosságról alkotott elképzelések, valamint a jelenlegi rendszer helyzetének következményeiről és a jövőről alkotott várakozások állnak.

A PARADIGMA ÁLTAL SZOLGÁLT ELVEK ÉS A FIGYELEMBE VETT KORLÁTOK

Egy nyugdíjrendszernek két funkciója van: egyfelől a jövedelemtermelő képesség magas életkorra vagy tartós egészségkárosodásra visszavezethető jelentős csökkenése vagy teljes megszűnése esetén védelmet kell nyújtania jövedelemi és/vagy vagyoni szegénység ellen. Másfelől hozzájárulhat a teljes vagy a nyugdíjba vonulást közvetlenül megelőző aktív életszakasz átlagos fogyasztási színvonalának fenntartásához, legalábbis egy éles törés elkerüléséhez.¹ E két feladat nem egyenrangú: a szegénység elleni védelem – függetlenül attól, hogy szándékok vagy képességek következménye-e a szegénység – kivétel nélkül, minden körülmények között elsőbbséget élvez. Ennek oka csak részben morális, illetve az érdekek megítélésében rejlő bizonytalanság. Legalább ennyire fontos azoknak

1 | Ez azt is jelenti, hogy nézetünk szerint a nyugdíjrendszernek nem feladata a munkaerőpiac befolyásolása, a pénz- és tőkepiacok fejlesztése – bár ezekkel a területekkel nyilván kölcsönhatásban áll.

a negatív külső, járulékos hatásoknak az elkerülése, amelyeket a szegénység okoz egy társadalomnak.

A fontossági sorrend akkor lényeges, ha a két feladat között választani kell. Mivel a nyugdíjrendszerek nagyon hosszú idő alatt érnek be, és teljes életstratégiákat, több generáció várakozásait befolyásolják, a hosszú időtávok miatt nem elhanyagolható annak valószínűsége, hogy a döntéshozók választásra kényszerülnek. Az ilyen döntések – az érintettek eltérő politikai alkupozíciójából fakadóan – a legtöbb esetben a fogyasztási pálya simítását sorolják előbbre, ami megítélésünk szerint elkerülendő. Annak érdekében, hogy a szegénység elleni védelem elsőbbségét biztosítani lehessen, szükségesnek tartjuk a rendszert magát úgy formálni, hogy az az optimális döntések valószínűségét ne rontsa, hanem javítsa.

Az állam szerepét a szükséges minimumra kell korlátozni. Ez a „szükséges minimum” függ az uralkodó értékrendtől, a történelmi tapasztalatoktól és hagyományoktól, ugyanakkor a közösségi szinten ellátott feladatok jellege és kiterjedése vissza is hat az uralkodó viselkedésmintákra, értékválasztásokra és életstratégiákra. Az időskori jövedelembiztonság szempontja felől vizsgálva, véleményünk szerint az állam, illetve az azt képviselő és működtető jogalkotók és államigazgatási szakemberek nem rendelkeznek elegendő információval és ismerettel az egyéneket és csoportokat jellemző interperszonális és intertemporális fogyasztási preferenciákról. Így az ezeket megvalósító döntésekbe indokolatlanul avatkoznak bele, téve ezt az államhatalom kényszerítő eszközeire támaszkodva. A nyugdíjrendszert tekintve, még meg sem született generációkat is kényszerítenek egy olyan szabályrendszerbe, ami alapvetően határozza meg a személyek, eltérő jövedelmi és más szempontból is különböző helyzetű csoportok, illetve az életpályák eltérő szakaszai közötti jövedelemátcsoportosítás mértékét, irányát és módját. Ezért az állami kötelezésen alapuló nyugdíjrendszernek nem indokolt a megélhetés elfogadható minimumának garantálásán túlnyúlnia.

Az óvatosságot elengedhetetlennek tartjuk a jövő nyugdíjrendszerének felvázolása során: olyanná kell a nyugdíjrendszert formálni, hogy lehetőleg ellenálljon a gazdasági, demográfiai, politikai sokkoknak, azaz a kitűzött célokat kedvezőtlen körülmények között is úgy lehessen ellátni, hogy az nem veszélyezteti más közösségi célok finanszírozását. Minél szerényebbek a célok, annál valószínűbb, hogy meg is valósíthatók.

A PARADIGMA CÉLJA

A paradigma *jóléti célja*, hogy elhárítsa a végletes szegénység veszélyét minden időskorú, munkavégző képességét egészségügyi okokból elvesztő (rokkant) és árva esetében egy olyan, a központi költségvetés által finanszírozott pénzbeli ellátás révén, ami *a)* további jogosultsági feltételekhez nem kötött, *b)* összege ellátotti kategóriánként azonos.

A paradigma *fiskális célja*, hogy a nyugdíjrendszer állami kötelezésen alapuló, béradókból finanszírozott elemeit fokozatosan kivezesse, ezzel korlátozva a nyugdíjrendszerre fordítandó adóbevételeket, nagyobb teret engedve más közösségi célok finanszírozásának. További cél az öngondoskodás ösztönzése.

A paradigma igen egyszerű: *a kívánatos célállapot szerint* az állami nyugdíjrendszer hosszú átmenetet követően kizárólag egy alacsony összegű, általános adóbevételekből finanszírozott, 70 éves kortól fizetendő alapnyugdíjból áll. Általános adóbevételén olyan bevételeket értünk, amelyek nem keletkeztetnek nevesíthető és számszerűsíthető követeléseket az állammal szemben. A paradigma tehát minden kötelezésen alapuló rendszerelemet – így a kötelező magán-nyugdíjpénztári megtakarításokat is – felszámolja. A célállapothoz tartozó ellátási szint az időskori létminimumhoz kötődik, így rendszeres emelését az időskori fogyasztói kosár árváltozása határozza meg. Az alapnyugdíj így igen alacsony megélhetési szintet tesz lehetővé, azonban meg kell említeni, hogy ez a szint és ez az indexálás a minimumot képviseli: semmi sem zárja ki, hogy időről időre az ellátási szintek ne emelkedjenek, amennyiben ennek forrása hosszú távon is adott.

A paradigma jövedelmet csoportosít át a magasabb adóterhet viselő – magasabb jövedelmű, magasabb fogyasztású – egyénektől, háztartásoktól az alacsonyabb fogyasztású és jövedelmű idős emberek számára. Az újraelosztás célzottságát megítélésünk szerint javítja, hogy finanszírozását tekintve a viszonylag nehezen ellenőrizhető béradók mellett nagymértékben támaszkodik más – például fogyasztáshoz kapcsolódó – adóbevételekhez. A kifizetés célzottsága ugyanakkor gyenge, hiszen, ellentétben a rászorultsági alapon fizetett juttatásokkal, az alapnyugdíjra minden időskorú jogosult, az egyéb jövedelemmel és likvidde tehető vagyonnal rendelkezők ugyanúgy, mint a kizárólag erre támaszkodók. A perverz újraelosztást mindazonáltal mérsékelheti a jövedelemadó-rendszer, aminek révén a jövedelem függvényében az alapnyugdíj részben visszaadózatható.

A kívánatos célállapotban az időskorúak önkéntes nyugdíjbiztosítással, megtakarításaik és befektetéseik likvidálása révén egészítik ki alapnyugdíjukat, és így érik el az általuk kívánatosnak tartott fogyasztási szintet. Az önkéntes nyugdíjbiztosítások és megtakarítások általánossá válásának számos előfeltétele van, amelyek közül a két legfontosabb a megfelelő pénzügyi kultúra és az adókedvezményeken vagy más instrumentumokon keresztül nyújtott ösztönzők. Fontos megjegyezni, hogy még a várható (alacsony) állami ellátás tudatában, ösztönzők jelenlétében sem várható, hogy mindenki önkéntes megtakarításokat halmozzon fel, és ezek szintje jelentősen emelje az időskorban elérhető jövedelmet. Az átmenet lezárultával tehát jelentős jövedelemkülönbségek lesznek az idős emberek körében, amelyek részben az előtakarékosságra való szándékot, részben a képességet, részben pedig az önkéntes megtakarításokat kezelő pénzügyi szolgáltatók teljesítményét fogják tükrözni.

A célállapot további jellemzője az állami nyugdíjkiadások korlátozása és a jelenlegi – ám a paradigma szerint fokozatosan eltűnő – társadalombiztosítási rendszerben felhalmozott nyugdíjjogosultságok lassú, de végeredményben teljes megszűnése.

A PARADIGMA JELLEMZŐI

Az alapnyugdíj állampolgári jogon jár, életkorhoz (illetve egészségi állapothoz, kiskorúak esetében vér szerinti eltartók hiányához) és helyben lakáshoz kötve. Az alapnyugdíj tehát nem járulékfizetéssel (biztosítási díj megfizetésével) szerzett jog, hanem olyan ellátás, aminek színvonala és az ellátás megindítását kiváltó feltételek a jogalkotó döntése alapján változhatnak. Ez a fajta diszkrecionális bánásmód látszólag hátrányos az időskorúak számára, azonban emlékeznünk kell arra, hogy az idősök aránya a népességen és a szavazásra jogosultakon belül növekszik, így az ellátottakra nézve hátrányos döntések esélye csökken.²

A javasolt paradigma nem tesz különbséget az aktív életpálya jövedelme, a vagyoni helyzet, a foglalkoztatási előtörténet és a családi állapot szerint, és nem kezeli eltérő módon az egyéb forrásból jövedelemmel rendelkező ellátottakat sem. A paradigma további fontos jellemzője, hogy nem a nyugdíjak jövedelemhelyettesítő képességét, hanem a minimális fogyasztási szint fenntartásának képességét célozza, így a rendszer teljesítménye, „jósa” sem azon múlik, hogy milyen – valós vagy célzott – helyettesítési aránnyal írható le.

A paradigma előnyei

A paradigma legfőbb előnye, hogy eleget tesz a fent vázolt elveknek, visszaszorítja az állam részvételét, a rendszert kisebbé, rugalmasabbá és robusztusabbá teszi. Kezeli a Kerekasztal munkáját elindító, hosszú ideje felismert problémát: az elégtelen biztosítási előtörténettel rendelkezők és ezért vélhetőleg ellátatlanul maradók időskori jövedelembiztonságát. Előnynek tekintjük az öngondoskodás ösztönzését, az áttekinthető és könnyen megérthető működési elveket, valamint a várható ellátás megismerhetőségét.

A paradigma hátrányai

A paradigmának természetesen számos hátránya van. Először is, felszámol egy ismert, az egyének várakozásaiba, életstratégiáiba beépült ellátási filozófiát és rendszert, és ezzel egy, a szociálpolitika fejlett országokban általános – járadékkal meghatározott, elvileg univerzális – nyugellátási formáját. Alapvető változást hoz a paradigma abban is, hogy a nagyon hosszú átmenet végén a megmaradó ellátás jóval alacsonyabb, mint bármely másik paradigmában.

2 | A paradigma egyik fontos indítéka éppen az, hogy a nyugdíjkorhatárnál fiatalabbakat és az időskorúak jövedelembiztonságával közvetlenül össze nem függő közösségi célokat megvédje a növekvő politikai erejű – és ezért egyre érinthetlenebb – idősök túlzott befolyásától.

Rendkívül fontos, hogy az alapnyugdíj-paradigma könnyen önbeteljesítő jóslattá teheti a kialakítását indokló – igen borúlátó – várakozásokat. A kötelező nyugdíjrendszer alapnyugdíjra redukálását elsősorban az indokolja, hogy

- a) egyfelől a már ma is elégtelen biztosítási idővel rendelkezőket bizonyosan nem fogják a jövő kormányai ellátatlanul hagyni,
- b) az ilyen ellátások nagy száma miatt ez egy sajátos ellátási forma lesz, amely esetében a rászorultság vizsgálata már nem megvalósítható, és
- c) azok a folyamatok és viselkedési minták, amelyek a jelen helyzethez (örök gammák és nagyon hiányos biztosítási történetű emberek nagy száma) elvezettek, gyökeresen nem változnak meg, sőt bizonyos jelenségek – például a munkaerőszektorok, országok közötti nagyobb mobilitás, az életstratégiák változatosabbá válása – miatt inkább erősödnek.

Várakozásaink szerint a jelenlegi rendszerből egyre többen fognak kimaradni, és így egyre többen szorulnak a nyugdíjrendszeren kívüli jóléti ellátásokra. Ha bevezetnek egy alanyi jogon járó alapnyugdíjat, az óhatatlanul a járulékfizetési fegyelem romlásához vezet – vélhetően a jövedelemeloszlás két szélén –, ez pedig az eddigi folyamatok további erősödéséhez vezethet. Emiatt egy alanyi jogon járó alapnyugdíj mint nulladik pillér hosszabb távon nem működtethető párhuzamosan egy kötelező járulékfizetésen alapuló, univerzális munkanyugdíjjal. Mivel az alapnyugdíj-paradigma átmeneti időszak alatt a jelenlegi társadalombiztosítási nyugdíjrendszer tovább él, fennáll annak veszélye, hogy a járulékbévételek a fizetési fegyelem miatt is (és nem csak az átmenet miatt) romlanak, növelve a hiányt.

A már felhalmozott nyugdíjjogosultságokat a paradigma tiszteletben tartja, azonban emiatt eltérő ütemezés mentén csökkenti a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételeit és kiadásait, igen jelentős és tartós átmeneti hiányt okozva, amit pótlólagos költségvetési források bevonásával szükséges megszüntetni. A helyzet analóg az 1998. évi reform járulékcsökkentésével, ami egy mind a mai napig fennálló átmeneti hiányt okoz. A hiány kezelése, illetve kezelhetősége tétele miatt szükségessé váló hosszú átmenet ugyanakkor olyan fokú, választási ciklusokon, sőt évtizedeken átívelő politikai elkötelezettséget igényel, ami nem jellemző sem Magyarországon, sem másutt.

AZ ÁTMENET

Amennyiben a társadalombiztosítás egy magánbiztosító vagy járadékfedezeti alapon működő foglalkoztatói nyugdíjpénztár lenne, akkor természetes követelményként fogalmazódna meg, hogy nyugdíjígérvényeinek jelenértéke ne haladja meg várt bevételeinek jelenértéke és felhalmozott tartalékai összegét. A társadalombiztosítás a legtöbb helyen fedezet nélkül működik, pillanatnyi kiadásait kizárólag pillanatnyi bevételeiből finanszírozza. Amennyiben holnap

„bezárnák” a társadalombiztosítást, és az ott felhalmozott nyugdíjjogosultságokat készpénzben ki kellene fizetni, a kifizetendő összeg a GDP többszörösére rúgna. Amennyiben a bezárás veszélye nem áll fenn,³ akkor ilyen kifizetésre nincs szükség, sőt ezt a fedezetlen kötelezettséget semmiféle hivatalos statisztika nem mutatja ki, és nem követi. A Kerekasztal által vizsgált paradigmák többsége a kötelező rendszer kiterjedését meghagyja, a belső elosztási viszonyokon változtat, illetve az implicit, ki nem mutatott nyugdíjadósságot részben explicitté teszi. A CSAKa paradigma azonban gyakorlatilag a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer fokozatos megszüntetését tűzi ki célként, ezért az adósság nem görgethető tovább, generációról generációra, hanem azt ki kell fizetni. Vannak országok, ahol a társadalombiztosítás egyik napról a másikra történő bezárását (azaz a járulékfizetés megszüntetését, valamint a szerzett jogok elismerését és egyösszegű vagy az eredeti szabályok szerinti kifizetését) meg lehetett oldani, mert a rendszer kiterjedése viszonylag kicsi volt (Chile), vagy az átlagos ellátások elinflálódtak, miközben a költségvetés jelentős bevételekhez jutott más forrásokból (Kazahsztán). Magyarországon e feltételek egyike sem áll fenn, ezért szoros fiskális korlátok között kell elismerni és kifizetni a felhalmozott jogosultságokat. Ez csak hosszú átmenettel képzelhető el.

A CSAKa paradigma kétféle átmeneti forgatókönyvet vizsgált meg. Az egyik esetben 2012-től a pályakezdők jövedelmét nem terheli sem munkaadói, sem munkavállalói járulék, a másik esetben 2012-től 2042-ig a pályakezdők munkajövedelmét a jelenlegi járulékok fele terheli, és csak a 2042 után munkába állók esetében szűnik meg teljesen a járulék. Elvileg megvizsgálható lett volna több átmeneti forgatókönyv is, ezek azonban vagy fiskális szempontból irreálisak lettek volna (a járulékok és jogosultságszerzés csökkentése minden biztosított, nem csak a pályakezdők esetében), vagy modellezési és végrehajtási, szabályozási szempontból lettek volna kezelhetetlenek (kettő helyett több lépésben csökkenteni a járulékokat és az elismert nyugdíjjogosultságokat).

Az átmenet hossza – azaz, hogy milyen gyorsan, hány lépésben és milyen körben csökken a járulékbérvétel, és meddig érvényesek a „rég” (jelenlegi) rendszerben szerzett jogok, illetve az azok alapján folyósított nyugellátások – befolyásolja az átmenet költségeit: minél hosszabb az átmenet, a teljes költség annál magasabb, viszont az éves költségek maximuma a hosszabb átmenet során alacsonyabb. A teljes átmenet a kétlépcsős változat esetén 120 év, tehát ennyi idő kell, hogy az utolsó olyan kohorsz is kihaljon, amelyik még befizetett a régi rendszerbe (habár már az alacsonyabb, 2012 és 2042 között érvényes járulékmérték szerint). Egy ilyen hosszú átmenet egyfelől irreálisan hosszúnak tűnik, még akkor is, ha tudjuk: 2042 után már nem kell újabb intézkedéseket hozni. Az átmenet hosszát ugyanakkor tekinthetjük egyfajta jelzésnek is arra nézve, hogy

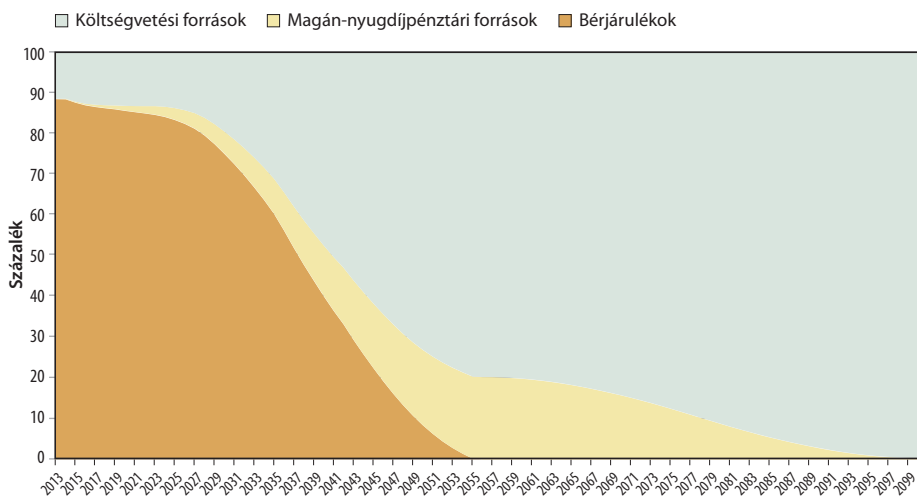
3 | A „bezáráshoz” hasonló állapotot hozhatnak az államhatárok változásai, új országok születése vagy jelentős paradigmaváltások, amilyen például a chilei vagy kazah nyugdíjreformok voltak.

milyen nehézséget okoz egy ekkora elosztórendszer megszüntetése, másképp fogalmazva: mekkora problémát hozott létre egy nem megfelelően karbantartott és alapvetően politikai indítékok mentén szabályozott nyugdírendszer.

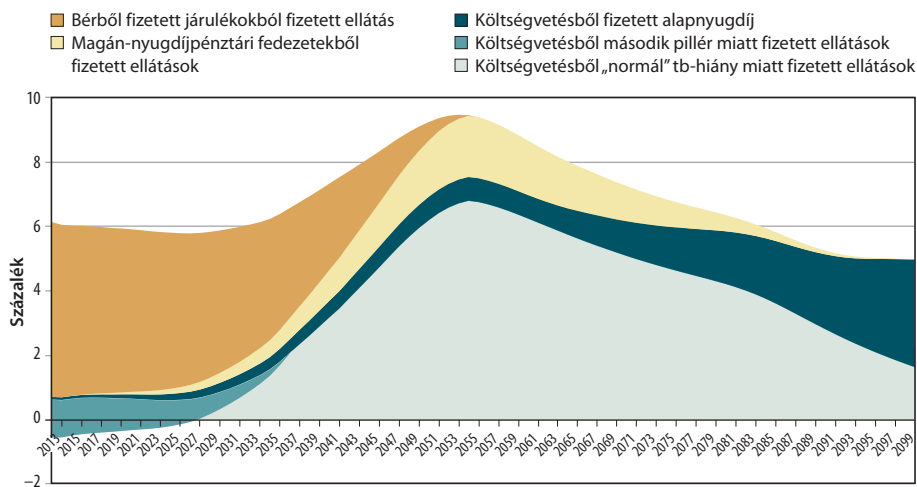
A PARADIGMA FISKÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI

A paradigma fiskális következményeit az 1. és 2. ábra jól szemlélteti.

1. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadások forrásának megoszlása a CSAKa rendszerben

2. ábra | A teljes öregséginyugdíj-kiadások forrásai a CSAKa rendszerben, a GDP százalékában

Az átmenet során a nyugdíjak egyre kisebb részét finanszírozzák járulékok, és egyre nagyobb rész hárul a költségvetésre. A költségvetési finanszírozás két részből áll: egyfelől a forráskivonás miatt előálló hiányból, ami a 2050-es évek közepén tetőzik, másfelől az egyre nagyobb részt kitevő alapnyugdíjból. A 2060-as évektől már csak a költségvetési forrásokból finanszírozott kifutó társadalombiztosítási és az alapnyugdíj, valamint a fokozatosan szintén eltűnő magánpénztári járadékok alkotják a nyugdíjrendszert. Mivel az átlagos ellátási szint trendszerűen csökken, az egyre növekvő létszámú időskorú ellenére az állami nyugdíjkiadások a század második felében a GDP 5 százaléka körül stabilizálódnak. Fontos itt megjegyezni, hogy az ellátási szintet a paradigma árindexálja, ami nagyban hozzájárul a kedvező fiskális képhez.

A PARADIGMA ÉRTÉKELÉSE EGYSÉGES SZEMPONTRENDSZERBEN

I. JÓLÉTI ÉS ELOSZTÁSI SZEMPONTOK

- a) *Cél-e az időskori szegénység megelőzése*
 1. *a rendszer tagjai (járulékfizetők) esetében?* • Igen (de a „járulékfizető” csak az átmenetre értelmezhető ebben a paradigmában).
 2. *a rendszeren kívül rekedt időszerűk esetében?* • Igen.
- b) *Cél-e (vagy csak elkerülhetetlen jelenség) a különböző jövedelmű egyének közötti újraelosztás?* • Cél, és a paradigma elkerülhetetlen következménye.
- c) *Cél-e az eltérő nemű, családi állapotú és gyermekszámú egyének közötti újraelosztás?* • Cél, és a paradigma elkerülhetetlen következménye.
- d) *Cél-e az eltérő jogokat (megtakarításokat) felhalmozó egyének közötti újraelosztás?* • Nem. Az újraelosztás irányát nem a jogok (megtakarítások) határozzák meg, hanem a viselt adóteher.
- e) *Várható-e nem szándékolt újraelosztás, és ha igen, kiktől kikhez?* • Igen, ilyen mindig van, de ennek mértéke az adórendszerrel, így az ellátások adóztatásától is függ.
- f) *Mekkora a célzott átlagos helyettesítési hányad az előrejelzési időszak végén belépők esetében?* • A paradigmának nincs célzott helyettesítési rátája, mivel ez a fogalom a relatív jövedelemhez és fogyasztáshoz kötődik. Az átlagos ellátás a nettó átlagbér 23 százaléka csökken a 2050-ben belépő új munkavállalók körülbelül 2090-ben meginduló ellátásai esetében, azonban az alapnyugdíj árindexálása miatt ez egyfelől fokozatosan csökken, másfelől viszont diszkrécionálisan emelhető időről időre.
- g) *Tartalmaz-e a paradigma sajátos szabályokat azokra nézve, akik ideiglenesen vagy tartósan a jövedelemelosztás két szélén helyezkednek el, vagy egyáltalán nem rendelkeznek járulékfizetéssel vagy más módon jogszerzést keletkeztető jövedelemmel?* • Az átmenet lezárultával egységesen kezel a rendszer mindenkit. Az átmenet első szakaszában a jövedelmük vagy jogosultságszerzésük miatt időskorban nyugdíj nélkül maradók vagy alacsony nyugdíjban részesülők a járulékteljesítményhez képest inkorrekt, magasabb ellátást kapnak.

II. A PARADIGMA A NYUGDÍJRENDSZER LEHETSÉGES CÉLJAI KÖZÜL MELYIKET ÉS MENNYIBEN TELJESÍTI?

- a) *Az időskori szegénység enyhítése, elkerülése.* • Teljes mértékben.
- b) *Az életpálya-keresetek kisimítása.* • Az átmenet végén beálló célállapotnak ez nem része, ezt a paradigma nem teljesíti.
- c) *Mennyire nyújt biztonságot hosszú távon az egyén számára (indexálás)?* • Abszolút fogyasztási szintet garantál. A relatív fogyasztási szint emelését diszkrecionális döntések biztosíthatják az időskorúak szociális helyzete és az államháztartás várható állapota függvényében.

III. FISKÁLIS SZEMPONTOK

- a) *A megvalósítandó rendszer az átmenet lezárultával várhatóan hány százalékkal kisebb közösségi, az időskori jövedelembiztonságot célzó kiadással (nyugdíj + segély) jár, mint a jelenlegi rendszer?* • A teljes nyugdíjkifizetés – a teljes lefedettség ellenére – a GDP 5 százaléka körül stabilizálódik. Azt nem tudjuk, hogy a jelenlegi rendszer, kiegészítve a szükségessé váló szociális ellátásokkal, mennyibe fog kerülni.
- b) *Az átmenet során mekkora a legnagyobb – csak az átmenetre visszavezethető – hiány?* • A GDP 8,4 százaléka, de nagyon fontos, hogy észrevegyük: ez a szám majdnem megegyezik a rendszer teljes kiadásával, tehát ez nem egy magas bérjárulékon felüli finanszírozási igény, hanem a legmagasabb átmeneti kiadás (9,3 százalék) 90 százaléka.

IV. A RENDSZER KITERJEDÉSE

- a) *Ha a viselkedési hatásoktól eltekintünk, a paradigma várhatóan növeli/csökkenti az időskorú ellátottak létszámát?* • Növeli, teljesen lefedve a 70 évesnél idősebb lakosságot és a rokkantakat.
- b) *Milyen viselkedési hatásokat vélelmez a paradigma gazdája?* • 1. Az öngondoskodás és az informális (családon, közösségen belüli) transzferek, valamint immateriális juttatások kényszerű bővülését, 2. az átmenet idején a járulékfizetési hajlandóság romlását.
- c) *A várt viselkedési hatások bekövetkezése lényeges feltétele-e az I. és II. pontban jelölt jellemzőknek?* • Nem.
- d) *Kezeli-e a modellezett paradigma a kellő jogszerző idővel nem rendelkezők jövedelembiztonságát?* • A paradigma igen, a számítási modell nem.

V. MENNYIBEN SEGÍTI ELŐ A RENDSZER HOSSZÚ TÁVÚ FENNTARTHATÓSÁGÁT?

- a) *Pozitív módon:*
 - 1. *ösztönöz vagy sem a rendszerben való részvételle, illetve általában az időskori biztonság értékében az előtakarékosagra?* • A rendszerben való részvételle az átmenet idején ellenőztönzően hathat, a célállapot elérése után a „részvétel” értelmét veszti. Előtakarékosagra ösztönöz.
 - 2. *mennyire kapcsolódik gördülékenyen az önkéntes nyugdíjcélú előtakarékosági megoldásokhoz?* • Teljes mértékben;
 - b) *Negatív módon: nem tartalmaz-e ellenőztönzést a munkapiacra való legális részvételre (járulék szint stb.)?* • Nem.
 - c) *Mekkora folyamatos állami pénzbevonást igényel?* • [Ennek a kérdésnek így nincs értelme, mert a „pénzbevonás” szintje folyamatosan változik, és az „állami pénz” sem világos fogalom.]
-

- d) *Stabilitás: mennyire van kitéve a rövid távú politikai megfontolásoknak?* • Nagymértékben (de ez minden más paradigmára is igaz), viszont a megígért ellátások nem szerzett jogok, így sokkal könnyebben csökkenthetők is, illetve az ígéretek költsége is azonnal láthatóvá válik.
- e) *Illeszthetőség: mennyire könnyen illeszthető a társadalmi biztonsági rendszer más alrendszereihez (nyugdíjrendszer más elemei, rokkantsági rendszer, egészségügyi finanszírozási rendszer stb.)?* • Alapvető filozófiaváltásról van szó, de a célállapot jól illeszkedik más univerzális jóléti ellátásokhoz.
- f) *Továbbfejleszthetőség: mennyire hagy teret a rendszer továbbfejleszthetőségének, a változó körülményekhez való adaptációnak, illetve mennyire merev?* • Sokkal rugalmasabb, mint bármi más, hiszen a rendszer fiskális kiterjedésének csökkentésével több teret enged más területek kiadásainak vagy újabb nyugdíjrendszerelem bevezetésének (ami persze nem célja ennek a paradigmának).

VI. MENNYIRE KORREKT A RENDSZER A RÉSZTVEVŐKKEL SZEMBEN?

- a) *Generáción belül: milyen mértékű újraelosztást tartalmaz, s alapvetően kik az újraelosztás „donorjai”, és kik a kedvezményezettjei?* • Jelentős újraelosztást tartalmaz a magas jövedelműek és magas fogyasztásúak felől az időskorúak felé általában, a jövedelemszegény idősök, illetve a rokkantak felé pedig különösen.
- b) *Egy-egy generáció mennyiben állja a saját nyugdíját, s mennyiben más generáció terhére finanszírozzák azt (generációs korrektség)?* • Ez a kérdés nem jó, mert elválaszthatatlan az államadósság okaitól és finanszírozásának módjától. Alapvetően az együtt élő generációk finanszírozzák az időskorúakat ebben a paradigmában.
- c) *Mennyire átlátható a rendszer korrekt vagy inkorrekt volta?* • A rendszer nagyon átlátható módon tartalmaz jelentős újraelosztást, aminek mértékét a paradigma igyekszik minimalizálni.

16. ♣ A „természetes nyugdírendszer”*

Németh György

A TERMÉSZETES NYUGDÍJRENDSZER MEGHATÁROZÁSA

A nyugdíj közgazdasági értelemben olyan jövedelem, amelynek elköltését tulajdonosa arra az időre halasztotta, amikor munkájával már nem lesz képes megélhetését biztosító jövedelemre szert tenni. Közgazdasági értelemben a nyugdíj élvezete (árak és szolgáltatások vásárlására való elköltése) halasztott fogyasztás. A nyugdíjrendszer e „fogyasztáshalasztást” lehetővé tévő intézmény.

A nyugdíjrendszer két, egymástól élesen elhatárolható feladatot lát el. Az egyik: az aktív kori jövedelmek nyugdíjcéllra szánt hányadának (járulék) összegyűjtése (nyugdíjcéllú megtakarítás); a másik: a nyugdíjcéllú megtakarítás életjáradék formájában történő visszafizetése. Az első feladat akár egyénileg is ellátható, a második azonban semmiképp. Az életjáradék formájában történő visszafizetéshez elkerülhetetlen a nyugdíjba lépők közösségének megszervezése, akik nyugdíjcéllú megtakarításait azon ígéret fejében hajlandók átadni, hogy 1. amíg élnek, nyugdíjat kapnak, valamint 2. nyugdíjuk mértékének megállapításában kizárólag nyugdíjcéllú megtakarításaik mértéke és a nyugdíjasként még várható élettartamuk játszik szerepet. Az volna az ideális, hogy az életjáradékos-sá szervezett nyugdíjasközösség (ami az egy vagy néhány, egymást követő évben születetteket jelent) utolsó életben lévő tagja élete utolsó hónapjában kapja kézhez e közösség nyugdíjcéllú megtakarításának utolsó részletét.

A nyugdíjrendszer feladatai közé nem sorolom a nyugdíjcéllú megtakarítások befektetését, ily módon (reál)értékének megőrzését, sőt – lehetőség szerint, kellő óvatossággal, biztonságra törekedve – gyarapítását. Ez ugyanis végtelenül természetes, magától értetődő, külön nem is említendő dolog. De említése ürügyül szolgál a nyugdíjrendszer oly módon történő leírására, mint amelynek minden (rész-) nyugdíjasközösségére igaz, hogy fizetett járulékaiknak és kapott járadékaiknak jelenértéke megegyezik, s ezt a megegyezést a való világba illő, reális mértékű (pozitív) kamat biztosítja. (Az ellentétes, nem egyidejű pénzfolyamok jelenértéke mindig azonossá tehető, a kérdés csupán az, hogy milyen előjelű és mekkora kamat biztosítja az egyezőséget.)

* | Németh György a Kerekasztal tagjaként kisebbségi véleményt képviselve, a paradigmák hatásvizsgálati munkájának megközelítésével nem értett egyet. Ebben a mellékletben arra kapott lehetőséget, hogy bemutassa saját elképzelését.

Miután meghatároztam, hogy mi a nyugdíj és a nyugdíjrendszer, és mire szolgálnak, mik a feladataik, a következőkben azt határozom meg, hogy *mi nem* a nyugdíj és a nyugdíjrendszer, és *mire nem* szolgálnak. A nyugdíj és a nyugdíjrendszer *őregségi*, nem feladata a hátramaradottról való gondoskodás (özvegyek, árvák stb.), ami azonban nem zárja ki, hogy *hozzá kapcsolódóan* a hátramaradottakról is gondoskodás történjék. A nyugdíj és a nyugdíjrendszer nem szociálpolitikai intézmény, nem feladata az idősök szegénységének enyhítése, illetve csak annyiban, hogy a törvényhozás kötelezővé teszi az állam polgárainak a nyugdíjrendszertagságot, ezzel kényszerítve arra őket, ami egyébként is legsajátabb érdekük. Mert kényszer híján fennáll a veszély, hogy számosan lennének olyanok, akik felelőtlenségük, előrelátásuk hiánya stb. miatt nem gondoskodnának (elegendő) nyugdíjcélú megtakarításról, vagy hosszú életük miatt nyugdíjcélú megtakarításait felélnék, és végletes szegénységbe zuhanának. A nyugdíjrendszer azt a célt szolgálja, hogy aki aktív életében nem volt szegény, az idős korában se váljon azzá. De nem célja, hogy aki aktív életében szegény volt, azt ettől idős korában megszabadítsa. (Az egy speciális – az idősökre koncentráló – segélyrendszer feladata. Ennek legkiterjedtebb, univerzális formája az úgynevezett állami alapnyugdíj, amely valójában nyugdíjnak nevezett segély.) A nyugdíjrendszernek nem feladata, hogy jövedelem-újraelosztást hajtson végre a szegények javára.

A nyugdíjrendszer technikai intézmény. Ezért nem számít más, csak a (ténylegesen) megtakarított forint és a nyugdíjasként még várható élettartam alakulása. A nyugdíjrendszer szempontjából semmi jelentősége nincs a (rendszer-) függőségi ráta, a termékenység, a foglalkoztatás, a gazdasági növekedés, az infláció stb. alakulásának. A nyugdíjrendszer dolga a nyugdíjcélú megtakarítások gyűjtése és nyugdíjként történő visszajuttatása. Vagyis a nyugdíjrendszer feladatai szigorúan technikaiak.

Ha a történelem nem szól közbe, nagyjából a fenti logikát követve fejlődik ki a nyugdíjrendszer. Ezért beszélek természetes nyugdíjrendszerről. A történelem azonban közbeszólt.

A TÖRTÉNELEM KÖZBESZÓLT

A 19. század legvégén, a 20. század első felében számos ország döntött úgy, hogy a társadalmi-gazdasági átalakulást kísérő politikai-szociális feszültségeket olyan nyugdíjrendszer létrehozásával oldja, amely azonnal vagy már a közeljövőben nyugdíjat fizet olyanoknak, akik nem, vagy alig fizettek járulékot.¹ Ilyen volt például a Németországban 1889-ben Bismarck kancellár, az Egyesült Államok-

1 | Az itt következő leírás, magától értetődően, modellszerű, a teljes történeti hűség nem kérhető rajta számon. Ahhoz tanácsolom: Németh György: A nyugdíjreformról. Közgazdasági Szemle, 2009. 3. sz.

ban 1935-ben Rooseveltnél által létrehozott nyugdíjrendszer. Az ilyen céllal létrehozott nyugdíjrendszereknek elengedhetetlen eleme volt a szolgálati idő, a nyugdíjkorhatár, az úgynevezett nyugdíjformula (nyugdíjképlet) stb. A szolgálati idő minimuma és a nyugdíjkorhatár mégiscsak feltételt szab, hogy ki jogosult nyugdíjra, a nyugdíjformula pedig meghatározza, hogy mekkorára. Az ilyen céllal létrehozott nyugdíjrendszerek nem lehettek mások, mint járadékkal meghatározottak (*defined benefit, DB*), mert a járulékkal meghatározottak (*defined contribution, DC*) nem lehettek – éppen ez volt a lényegük.

Mivel a cél az volt, hogy e nyugdíjrendszerek indulásuk után azonnal vagy már a közeljövőben nyugdíjat fizessenek, a járulékokat nem tőkésítették, hanem kifizették. (Vagy, leggyakrabban, egy részét tartalékkolták, amit egy idő – néhány évtized – után már nem tartottak fontosnak. E részlegesen tőkésített nyugdíjrendszereket a korabeli német terminológiával *tőkefedezetinek* nevezték, amit pedig ma nevezünk annak, az volt a várományfedezeti.) Az ilyen (nem tőkésített) nyugdíjrendszereket idővel – szükségét érezve a tipizálásnak – felosztó-kirovónak kezdték nevezni, egy – már az ókorban is alkalmazott – kezdetleges biztosítási módszer megnevezését véve kölcsön. (A biztosítás akkor *felosztó-kirovó* rendszerű, ha a közösség egyes tagjait ért kárt a közösség többi tagjai között utólagosan felosztják, fizetési kötelezettségként kiróják, az így befolyt pénzt pedig a károsultaknak juttatják. Bár e módszer kezdetleges, ma is ismert. Biztosítási törvényünk szükségesnek tartja kimondani, hogy e módszerre hatálya nem terjed ki.) Nyilvánvaló, hogy a *felosztó-kirovónak* nevezett nyugdíjrendszerek nem így működnek. A működés lényegét ennél jobban kifejezi a *pay-as-you-go* (PAYG) angol *terminus technicus*: *ahogy jön, úgy megy is a pénz*.

Az 1950-es évek végén a későbbi Nobel-díjas Samuelson egy tanulmánya,² illetve az általa elindított vita nyomán a pusztá megnevezés köré közgazdasági elmélet kerekedett. Megszületett a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer „tudományos” definíciója és számos, máig használt, a szakmai és közgondolkodásba mélyen bevésődött sztereotípiája. Eszerint a felosztó-kirovó típusú nyugdíjrendszerek jellemzője, hogy a mindenkori járulékbévételeket a mindenkori nyugdíjak kifizetésére fordítják. (Ha ez a feltétel teljesül, akkor a felosztó-kirovó típusú nyugdíjrendszer – ma gyakran használt kifejezéssel – *fenntartható*. Ha a kiadások tartósan meghaladják a bevételeket, akkor fenntarthatatlan.) Felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek esetén az aktív keresők generációja által befizetett járulékot fizetik ki a nyugdíjasok generációjának nyugdíjként. Az aktív keresők abban a reményben tesznek eleget járulékfizetési kötelezettségüknek, hogy az utánuk következő generáció aktív kereső korában ugyanígy jár majd el, s fizetni fogja a nyugdíjukat. Vagyis a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer generációk közötti szolidaritást magában foglaló (íratlan) társadalmi szerződésen alapul.

2 | Samuelson, P. A.: An Exact Consumption-Loan Model of Interest With or Without the Social Contrivance of Money. *Journal of Political Economy*, Vol. 67. No. 6. (1958) 467–482. o.

A felosztó-kirovó nyugdíjrendszer akkor előnyös, ha a népesség növekszik. (Pontosabban: termékenységi oldalról növekszik; vagyis fiatalodik.) Ha a népesség csökken (pontosabban: termékenységi oldalról csökken; vagyis öregszik), akkor hátrányos. Azért, mert növekvő (fiatalodó) népesség esetén egy nagyobb generáció fizeti egy nálánál kisebb nyugdíját, ami – a nyugdíjon kívül minden mást változatlanul tételezve – nagyobb nyugdíjat jelent, míg csökkenő (öregedő) népesség esetén kisebbet. Ha ezt el kívánjuk kerülni, akkor a paramétereket kell változtatni: vagy a járulék mértékét, vagy a nyugdíjkorhatárt kell emelni, vagy e kettő megfelelő kombinációját kell alkalmazni (parametrikus reform).

Egészen más a helyzet, ha mindenki önmaga nyugdíjára takarékoskodik. Ez esetben nincs szó (íratlan) társadalmi szerződésről, generációk közötti szolidaritásról, ráadásul a nyugdíjrendszer automatikusan *fenntartható*, mert csak annyit lehet nyugdíjként visszaosztani, amit e célra előzőleg megtakarítottak. A demográfiának jelentősége nincs, mert mindenki önmaga nyugdíjára takarékoskodik, így nyugdíja nem függ attól, hogy az aktív keresők generációjának létszáma miképpen aránylik a nyugdíjasok generációjának létszámához. 1966-ban Aaron úgy finomította a felosztó-kirovó és a tőkefedezeti nyugdíjrendszer viszonyát, hogy a felosztó-kirovó akkor előnyösebb, ha a népességnövekedés üteme meghaladja a (nyugdíjcélra megtakarított) tőke átlagos hozamát.³ Ha a helyzet fordított – és öregedő társadalom esetén fordított –, akkor a tőkefedezeti az előnyösebb.

Mindez azonban hamis tudás. A nyugdíjszakmai gondolkodás már közgazdasági megalapozásának legelején zsákutcába került („samuelsoni öngól”) azzal, hogy 1. kialakult a felosztó-kirovó *versus* tőkefedezeti dichotómia, és az a hit, hogy 2. a felosztó-kirovó „demográfiafüggő”, míg a tőkefedezeti nem. Ha a népesség öregszik, és a nyugdíjrendszer „felosztó-kirovó módon finanszírozott”, ott nagy a szükség. Viszont kézenfekvő a segítség: a nyugdíjrendszer tőkefedezetivé alakítása. Az 1997. évi nyugdíjreform során ez a hamis tudás uralta a közgazdasági gondolkodás főáramát és a kormányzati gondolkodást, és még ma is erős hadállásokkal bír.

Fontos megjegyeznünk: a később felosztó-kirovónak elnevezett nyugdíjrendszerek létrehozása előtt nem arról vitázott a politikai elit, hogy országának vajon a felosztó-kirovó vagy a tőkefedezeti nyugdíjrendszer előnyösebb-e. És nem azért döntöttek az előbbi mellett, mert azt hitték, hogy a népesség folyamatos növekedése időtlen természeti törvény, amire a fejlett világban az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején a termékenységnek az egyszerű reprodukció szintje alá esése alaposan rácafélt (elindítva a termékenységoldali öregedést). A vita arról folyt, hogy azonnal kell-e vagy elegendő csak a közeljövőben nyugdíjat fizetni a politikai-szociális feszültségek csillapítása érdekében. A döntés meghozatala után minden más csak következmény.

3 | Aaron, H. J.: The Social Insurance Paradox. Canadian Journal of Economics and Political Science, 32. (1966) 371–374. o.

A MÁSODIK GENERÁCIÓ – ÉS AMI UTÁNA JÖN

A modellekben gondolkodó közgazdászok úgy írják le a felosztó-kirovó nyugdíjrendszert, mint amelynek első generációja járulék fizetése nélkül kap nyugdíjat, melyet a második generáció fizet meg, míg a második generáció nyugdíját a harmadik generáció fizeti – és így tovább. Ezzel szemben a tőkefedezeti nyugdíjrendszerben minden generáció önmaga nyugdíjára takarékoskodik, önmaga nyugdíját fizetni. A szisztematikus gondolkodás azonban megkívánja, hogy megmagyarázzuk: miért van az, hogy X számú generáció mindegyike nyugdíjat kap, ha a nyugdíjrendszer tőkefedezeti, és csak $X - 1$ számú, ha felosztó-kirovó. Erre rendszerint a következő a válasz: az egyenlőséget az biztosítja, hogy felosztó-kirovó nyugdíjrendszerben az utolsó generáció nem kap nyugdíjat, mert utolsó utáni generáció híján nem lesz, aki azt kifizesse. Míg tőkefedezeti nyugdíjrendszerben ez nem gond, hiszen ott minden generáció önmaga nyugdíjáról gondoskodik. Csakhogy, ha lesz utolsó generáció, annak – függetlenül a nyugdíjrendszer mibenlététől – nem lesz nyugdíja. Utolsó utáni generáció híján ugyanis nem pusztán a járulékfizetők tűnnek el, hanem azok is, akik számára az előző generáció nyugdíjcélú megtakarítása (értékpapírok, ingatlanok stb.) olyan értéket képvisel, amit hajlandók megvásárolni. Mert ami nekik a vételár, az a nyugdíjasoknak a nyugdíj.

Mindebből nagyon fontos, általánosítható tanulság, hogy nincs olyan nyugdíjrendszer, amely a demográfiai problémáktól menekvést kínálna. Ebből viszont az következik, hogy komoly társadalmi és gazdasági érdek fűződik a népességfejlődés alakulásához. (Még mindig erősen tartja magát az a vélekedés, hogy a népességfejlődéshez legfeljebb politikai-ideológiai érdek fűződhet.) Ez a fejlett országokra (Izrael kivételével) általánosan jellemző termékenységoldali öregedés esetén azt jelenti, hogy a kormányoknak olyan (minőségi szempontokat sem nélkülöző) népesedéspolitikát kell folytatniuk, amelynek célja a termékenységnek az egyszerű reprodukciós szint $(2,1)$ közelébe való emelése.

Felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek modellbeli második generációja az első, amelynek tagjai pályakezdésüktől járulékot fizetnek. E generáció tagjai azok, akik először mérlegelhetik teljes joggal, hogy miképpen viszonyul egymáshoz fizetett járulékuk és az azért cserébe kapott nyugdíjuk. A modellbeli első generáció ezt nem teheti meg, mert járulékfizetés nélkül vagy járulékot alig fizetve kapott nyugdíjat. Ez azért történt, mert *a történelem közbeszólt*: a kormányok országuk társadalmi-gazdasági átalakulását kísérő politikai-szociális feszültségeket olyan nyugdíjrendszer létrehozásával kívánták enyhíteni, amely azonnal vagy a közeljövőben nyugdíjat fizet olyanoknak, akik nem vagy alig fizettek járulékot. Amikor az idő a második generációhoz ér, *a történelem közbeszólása* a múlt része lesz. Elveszti jelenidejűségét. A modellbeli második generáció helyzete (elvileg) megegyezik azzal, mint ha természetes nyugdíjrendszert hoztak volna létre. De nem azt hoztak létre, mert *a történelem közbeszólt*, ezért beiktatódott a modellbeli első generáció.

A felosztó-kirovónak nevezett nyugdíjrendszer reformjának akkor jött el az ideje, amikor az idő a modellbeli második generációhoz ér, amikor a történelem közbeszólása a múlt része lesz, amikor a modellbeli első generáció lelép a színről.

A nyugdíjreform tartalma a modellbeli első generáció jelentette ideiglenesség felszámolása. Állandóságteremtés. Visszatérés a természetes nyugdíjrendszerhez. Mintha mi sem történt volna.

A nyugdíjreformok ideje az 1980-as évek közepén, második felében jött el. Nagy erők kezdték keresni a reform irányát, de a „samuelsoni öngól”, az 1960-as évek első felében zsákutcába került *pension economics* sűrű ködként akadályozta a tisztánlátást, elfújni nem, csak kavargatni sikerült. Az 1990-es évek elején a Világbank is nekiszaladt a problémának,⁴ de tőle sem futotta többre, csak egy nagyszabású kavarásra. Ebből lettek az 1990-es második felének, a 2000-es évek elejének Kazahsztántól Lengyelorszáig végigsöprő reformjai. És ez szolgált alapul az 1997-es magyar reformhoz. Ennek tartalma, hogy a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer öregedés okozta bajaira a tökefedezetivé alakítás jelenti a gyógyírt. Bár ezt teljesen megtenni (egyelőre) nincs mód, de legalább részlegesen meg kell tenni.

Az igazsághoz tartozik, hogy a Világbank végül is nem azt mondta, amit a „nyugdíjreformerek” hallani véltek. De amit hallottak, az egyáltalán nem volt ellenére, nem tiltakozott ellene. A probléma megoldására a Világbank sem volt felkészülve. És mint minden bürokratikus szervezetnek, neki is az volt az érdeke, hogy „történjenek a dolgok”. Még akkor is, ha rossz az irány.

A MAKROGAZDASÁGI ÖRÖKSÉG

Mi az a makrogazdasági örökség, amit a *történelem közbeszólása* ránk hagyott? Az a kötelezettség, hogy a már nyugdíjasok nyugdíját halálukig fizetik, a járulékfizetőknek pedig – további feltételek fennállta esetén – nyugdíjat állapít meg, amit halálukig fizet. E kötelezettségek jelenértéke az állam adóssága. Ez az adósság a hatályos jogszabályokban foglalt ígéreteken testesült meg, és nem – mint a „közönséges” államadósság – az állam által kibocsátott értékpapírok befektetők általi megvételével, az állam hitelfelvételével stb. keletkezett. E két-fajta adósságot mint implicit (nyugdíj-) államadósságot és mint explicit államadósságot különböztetjük meg. Míg az explicit államadósság mértéke szigorúan számon tartott, a befektetők és a nemzetközi pénzügyi intézmények által árgus szemekkel figyelt államháztartási mutató, addig az implicit államadósság léteéről, még kevésbe mértékéről jószerével nem is tudnak. Az államháztartásnak még csak nem is „vonalt alatti” tétele.

4 | Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth. World Bank Policy Research Report. Oxford University Press, Oxford, 1994. 402 o.

A történelmi közbeszólás, a modellbeli első generáció, az ideiglenesség mai öröksége az implicit (nyugdíj-) államadósság.

A magyar állam adóssága az explicit és az implicit államadósság együttese. Az előbbi piaci hitelezőktől aktuális piaci áron (kamatozással) és feltételekkel (futamidő, törlesztési feltételek) vette fel, utóbbit pedig saját keresőitől nyugdíjjárulék formájában, és azt életjáradék formájában egy generáció múlva kell törlesztenie. A magyar állam explicit adóssága bel- és külföldi befektetőkkel (túlnyomórészt utóbbiakkal) szemben halmozódott fel, míg implicit államadóssága saját polgáraival szemben. Az implicit államadósság törlesztése során az állam saját (kis)polgárainak fizet kamatot, míg az explicit államadósság törlesztése során túlnyomórészt külföldieket, kisebb részben saját (nagy)polgárait juttatja jövedelemhez.

A nyugdíjreform legfontosabb makrogazdasági – és nem nyugdíjszakmai – kérdése, hogy mi történjék az implicit (nyugdíj-) államadóssággal. A természetes nyugdíjrendszerhez való visszatérés, mint a nyugdíjreform tartalma, ettől független.

Az 1997. évi nyugdíjreform során létrehozott második pillér makrogazdasági szempontból úgy írható le, mint az implicit államadósságot csökkentő program. Azzal egyidejűleg, hogy a járulékok egy része az első pillér helyett a másodikba kerül, arányosan csökken az első pillérben tett nyugdíjigérvény, vagyis csökken az implicit államadósság. Az első pillérből – a második pillérbe irányított járulékrész miatt – kieső bevételeket az állam pótolja. E pótlás miatt annyival növekszik az explicit államadósság, amennyivel az implicit csökken (illetve kissé többel, mert a második pillérbe befolyó járulékok egy része elmegy a nyugdíjpénztárak működésére). Mivel az explicit államadósság nem nőhet, sőt csökkentése kívánatos, ezért az állam pénzügyi erőfeszítést tesz, hogy e növekményt eltüntesse. (Mindez természetesen a történések modellszerű leírása, nem a jelen makrogazdasági történéseinek leírása.)

Célszerű volt-e a második pillér létrehozása? Nyugdíjszakmai szempontból igen, mert az lényegében a természetes nyugdíjrendszerhez való visszatérés. Makrogazdasági szempontból viszont nem, mert – *ceteris paribus* – így fokozódott az ország pénzügyi sebezhetősége. Az ország pénzügyi sebezhetőségéért ugyanis jórészt az explicit államadósság, illetve annak mértéke (meg persze a lejárat szerkezet, a külföldi pénznemben, illetve külföldről felvett adósság aránya, annak árfolyamkitettsége stb.) okolható, ezért a kormányzat pénzügyi erőfeszítéseinek az explicit államadósság csökkentésére kellett volna irányulnia, nem pedig arra, hogy az implicit államadósságot explicitté alakítsa, majd azt törlessze.

Tehát – *ceteris paribus* – az ország pénzügyi biztonságát az szolgálta volna, ha az állam nem implicit, hanem kizárólag explicit államadósságát csökkenti. Vagyis a második pillér csak egyéni számlákból állna, az egyéni számlákon az állampapírok hozamát írnák jóvá, a második pillérbe irányított járulékok pedig visszakérülnének az elsőbe, s abból fizetnék a nyugdíjakat, nem állampapír-ki-bocsátással felvett piaci hitelből.

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS NYILVÁNTARTÁSÁNAK REFORMJA

1. Mivel az állam teljes adóssága az explicit és az implicit (nyugdíj-) államadósság együttese, ezért illene, hogy az államnak – és a közvéleménynek – tudomása legyen róla. Az explicit államadósság esetén ez két évtizede megoldottnak tekinthető, míg jelen viszonyok között az implicit (nyugdíj-) államadósságot csupán becsülni lehet.

Ha a járulékbefizetéseket egyéni számlán tartjuk nyilván, és azon az állampapírok kamataival megegyező kamatokat írunk jóvá, „forintra/euróra pontosan” tudhatóvá válik az implicit (nyugdíj) államadósság mértéke. Eleinte persze csak kisebb, de fokozatosan növekvő részben, míg a becsült rész ezzel ellentétesen folyamatosan zsugorodik. Egy idő után már szükségtelen lesz az „implicit” jelző használata: az állam adósságáról és a jelen és jövő nyugdíjasaival szemben fennálló nyugdíjadósságáról lehet beszélni.

2. Jelenleg a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer járulékbévételei állami bevételként, nyugdíjkiadásai állami kiadásként vannak nyilvántartva, és így tényezői az állami jövedelemcentralizáció (állami bevételek/GDP) és állami jövedelem-újraelosztás (állami kiadások/GDP) mutatóknak. Vagyis az államháztartás nyilvántartási rendszere szerint a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer állami újraelosztás. Miatta „nagyobb az állam”. Ha a nyugdíjrendszer tőkefedezeti, akkor „kisebb az állam”, és szó nincs állami újraelosztásról.

Pedig a mechanizmus, mint láttuk, a modellbeli második generációtól kezdve ugyanaz, de ezt az államháztartás mai nyilvántartási rendszere képtelen észlelni. (Amiben persze az is szerepet játszik, hogy az implicit államadósságot ma csak becsülni lehet, és egy becsült adat mégse kerülhet e rendszerbe.) Ha a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer mintájára tartanák nyilván az állam hitelfelvevő és hiteltörlesztő tevékenységet, akkor az állam bevételei között szerepelne minden hitelfelvétel, és kiadásai között minden hiteltörlesztés. Minél nagyobb az állam refinanszírozási igénye (minél nagyobb államadósságot minél rövidebb futamidejű állampapírokkal finanszíroznak), annál *nagyobbnak látszik* az állam, a jövedelemcentralizáció és -újraelosztás akár a GDP-t is meghaladhatja (ami közgazdasági képtelenség). Persze csak azért, mert rosszul tartják nyilván az önmagát refinanszírozó államot. Helyesen úgy kellene nyilvántartani, hogy az állam hitelfelvétele és hiteltörlesztése nem számít az állam bevételei és kiadásai közé – csupán a kettő különbsége.

A nyugdíjrendszer államháztartási számbavételét az államadósság, illetve annak refinanszírozása mintájára célszerű átalakítani. Eszerint a befizetett járulékok és a kifizetett nyugdíjak nem szerepelnének az állam bevételei és kiadásai között, csupán különbségük kerülne – előjeltől függően – az egyik vagy másik oldalra. Viszont az (explicit) államadósság mellett nyilvántartanák az implicit (nyugdíj-) államadósságot is.

AZ ADÓRENDSZER REFORMJA

A nyugdíjreformot fel kell használni az adórendszer reformjára. A nyugdíj éppen olyan jövedelem, mint a munkavállalói jövedelem, csak éppen a halasztott fogyasztás célját szolgálja. Ebből következően a nyugdíjjárulék a munkavállalói jövedelemnek nem személyijövedelemadó-köteles része, viszont a nyugdíj személyijövedelemadó-köteles. Természetesen az egészségbiztosítási járulékot a nyugdíjból is meg kell fizetni. És minden közterhet, a nyugdíjjárulék kivételével.

Az adórendszer reformjának része a bruttó bérek foglalkoztatói társadalombiztosítási járulékokkal való tovább-bruttósítása (szuperbruttósítás). A foglalkoztató a munkavállaló után nem fizet közterhet. Csupán a (szuper)bruttó bért fizeti meg munkavállalójának.

A NYUGDÍJREFORM

A(z öregségi) nyugdíjrendszerről le kell választani a hozzátartozói és a rokkantsági ellátást. A hozzátartozói ellátások közül az özvegyi nyugdíj megszüntetendő (így az csupán az árvaellátásra korlátozódik). Az özvegyi nyugdíj fölött eljárt az idő, az mai formájában a hagyományos egykeresős családmodell öröksége. Az özvegyi nyugdíj helyébe a házastársak (élettársak) egymás javára történő kölcsönös haláleseti kedvezményezése szolgál. (Aminek a minimumát akár törvényben is lehetne rögzíteni.) E szétválasztásnak megfelelően a mai nyugdíjjárulékot is két részre kell osztani. A nagyobbik nyugdíjcélt (mai kifejezéssel: saját jogú öregségi nyugdíj fedezetéül) szolgálna, mértékét tanácsos lenne a szuperbruttó bér ötödében (20 százalékában) rögzíteni (öregséginyugdíj-járulék). A kisebbik rész szolgálna az árvaellátás és a rokkantellátás fedezetéül. Ennek mértéke az igényekhez igazítható.

A rokkantnyugdíjazás a maitól eltérő logikát követne: a rokkantnyugdíj (amit helyesebb volna rokkantjáradéknak hívni) az aktív kori munkajövedelem kiesését pótolja, és mint jövedelem, természetesen minden közterhet visel, beleértve a nyugdíjjárulékot (plusz az egészségbiztosítási járulékot, a személyi jövedelemadót stb.). Amikor a rokkantjáradékos eléri a nyugdíjkorhatárt, megállapítanak öregségi nyugdíját. A rokkantjáradék pedig értelemszerűen megszűnik.

A szolgálati idő – mint értelmét veszített kategória – szintén megszűnne. A nyugdíjkorhatár pedig a nyugdíjreform után azt a legalacsonyabb életkort jelentené, amelynek betöltése után a nyugdíjcélú megtakarítás életjáradékra váltsa egyáltalán kérhető. Olyan megoldás is lehetséges, hogy életjáradékért csak akkor lehetne folyamodni, ha a kérelmező megállapított nyugdíja elérne egy bizonyos – minimálbérhez viszonyított – mértéket.

A nyugdíj (életjáradék) induló mértékének megállapítása során csupán a nyugdíjcélú megtakarítás összegére és a nyugdíjasként még várható élet-tartamra lennének tekintettel. Az indexálás a fedezeten elért hozam és a vár-

ható élettartam alakulásának függvénye lenne, s mint ilyen, automatizmus, szabályozást nem igényel. A nyugdíj-megállapítás, illetve -indexálás demográfiai és más technikai problémáinak megoldása, illetve az azokban való döntés a kormányaktuárius (vagy országaktuárius) feladata lenne, tisztviselő államtitkári rangban. Függetlenségét a köztársasági elnök legalább egy évtizedre szóló kinevezése garantálná. (A kinevezés a miniszterelnök javaslatára történne.) A kormányaktuárius tevékenységét az ötfős aktuáriusi tanács vizsgálná, és ha azt nem tartja kielégítőnek, a köztársasági elnöknel kezdeményezhetné felmentését.

Az öregségi járulék nyilvántartása egyéni számlán történne, amely a mindenkor kibocsátott állampapírok kamataiból képzett kamatnak megfelelően gyarapodik (állampapírindex). Az állampapírindex számítási módját törvény határozná meg. Erre a megoldásra azért van szükség, mert a járulékfizetés közgazdasági lényegét tekintve az állam hitelfelvétele abból a célból, hogy a fennálló nyugdíjigényeit teljesíteni tudja, ami miatt a járulékfizető hitelezőt ugyanakkora kamat illetné meg, mint a piaci hitelezőket. Mivel a járulékfizetés kényszer, az államnak nem kell a pénzpiacra lépnie, így a pénz- és tőkepiac nem szabhatna a hitelnyújtás fejében az államnak (kamat)árat. Ezért az egyéni számlákon nyilvántartott nyugdíjcélú megtakarítások kamatozását a piacról kellene „importálni”. Az állampapírindex a piaci kamatozás importja lenne.

Hova telepítsük az állam intézményrendszerén belül a nyugdíjrendszert? Mivel a közbeszédben felosztó-kirovónak nevezett nyugdíjrendszerben a járulékfizetés az állam (kényszer)hitelfelvétele, a nyugdíjfizetés pedig a valaha felvett hitelek törlesztése, akkor az egyéni számlák vezetése az Államadósságkezelő Központ (ÁKK) feladata lenne. (Azon belül a létrehozandó nyugdíj-államadósság igazgatóságé.)

Tisztázni kell a *természetes nyugdíjrendszer* paradigma viszonyát az 1998-ban létrehozott második pillérhez. Mint már esett róla szó, azt nyugdíjszakmai szempontból helyesnek, makrogazdasági szempontból azonban súlyosan elhibázottnak tartom. Nyugdíjszakmai szempontból az egész nyugdíjrendszert, a második pillérhez hasonlóan, *járulékkal meghatározottá* (*defined contribution, DC*) kellett volna alakítani.

Makrogazdasági szempontból a második pillér azért elhibázott, mert fokozza az ország pénzügyi sebezhetőségét azzal, hogy akadályozza az (explicit) államadósság csökkentését, emiatt – ráadásul – a szükségesnél drágábbá teszi az államadósság refinanszírozását. Gátja továbbá a maastrichti kritériumok teljesítésének, az ország eurózónához való csatlakozásának stb.

Mindezek miatt a *legjobb megoldás* a második pillér felszámolása lenne. Az egyéni számlák vezetését az ÁKK nyugdíj-államadósság igazgatósága venné át, a második pillér állampapír-állományával azonnal csökkentenék az explicit államadósságot (és ugyanannyival növelnék az implicitet), a többi eszközt pedig átvenné egy e céllal megbízott vagy e célra létrehozott szervezet, amely – elkerülendő az eladási kényszer miatti értékvesztést és piaci zavarokat – azokat több év alatt értékesítené.

A *második legjobb megoldás* a második pillérbeli tagság választhatóvá tétele lenne. A tőkefedezeti második pillér a járulékfizetők, a majdani nyugdíjasok számára akkor előnyös, ha az magasabb hozam elérésére képes, mint az állampapírok kamata, azzal együtt, hogy hozamából levonjuk a második pillér működtetésének nem csekély költségét. Ilyen hozam elérése kevésbé valószínű, bár elvileg nem kizárt. Gyakorlatilag 1998 óta folyamatos veszteségtermelés folyik, és ez a következő két évtizedben biztosan nem változik. Vagyis a pénztártagok akkor járnának a legjobban, ha az állam járulékfizetésükért cserébe – számlaműveletként – állampapírt adna. Az állam ezzel megtakarítaná az állampapír-kibocsátás költségét, a pénztártag pedig a pénztár fenntartásával (az ügyvezető fizetésétől a könyvvizsgáló díján át a marketingköltségekig és felügyeleti díjig) és a befektetésekkel (megbízási díjak, letétkezelés díja stb.) kapcsolatos költségeket.

Az idő múlásával azonban változhat a helyzet. Következetes makrogazdasági politikával két-két és fél évtized alatt elérhető egyrészt, hogy az ország (explicit) államadóssága csekély mértékűvé zsugorodjék (mondjuk a GDP 15–30 százaléka), másrészt a magyar állam – emiatt is, de akár ettől függetlenül – a piacok szemében oly jó adósnak minősüljön, hogy teljesen eltűnik a kockázati kamatfelár. Az állampapírok csekéllyé vált kamata miatt egyre több járulékfizető gondolja úgy, hogy számára előnyös volna, ha járulékainak legalább egy részével a piacra léphetne, ahol a mai helyzethez képest nagyobb valószínűséggel érne el az állampapírokénál magasabb hozamot. De ez a törekvés makrogazdasági okkal is alátámasztható: az államadósság szintje monetáris és intézményi okokból tovább már nem csökkenthető, viszont a gazdaság növekedésének forrásoldali alátámasztására tovább is szükség van. Logikus (makro-)gazdaságpolitikai lépés, hogy az állam még meglévő adósságainak egy részét – explicit híján az implicitet – *önmagából a piacokra préselje*. De ez, hangsúlyozom, a gazdasági helyzetre reagáló gazdaságpolitikai döntés, és nem az a *képzet* diktálja, hogy a kor „nyugdíjreformerei” miként vélekednek arról, vajon kell-e „igazi” tőke a nyugdíjrendszer mögé, avagy sem.

Tehát a járulékfizetők nyomása és/vagy makrogazdasági ok egyaránt szólhat a második – tőkefedezeti – pillér létrehozása mellett. De ez legfeljebb 20–25 év múlva aktuális kérdés, és ekkor is fokozatosság ajánlott: előbb az önkéntes második pilléri tagságot lehetővé téve, sőt azt is úgy, hogy a tag maga dönthesen től-ig határok között arról, járulékából mennyit visz a piacra. A *szabad választás elve* mindaddig tiszteletben tartandó, ameddig makrogazdasági ok nem szól szűkítése mellett. Ha a *szabad választás elvének* tiszteletben tartásával nem érhető el a makrogazdasági cél, akkor a második pillérbeli tagság kötelezővé tehető. Elvégre nincs olyan állampolgári alapjog, hogy a polgárok tetszőleges mértékben hitelezhessék saját államukat.

Az 1998-ban létrehozott második pillér úgy is felfogható, mint olyan lépés, amelyet néhány évtized múlva egyébként is meg kellett volna tenni, de azt a szükségesnél néhány évtizeddel korábban tették meg. Az 1997. évi nyugdíjreformmal szembeni fő kritika, hogy annak során az első pillért nem alakították a második pillérrel azonosan járulékkal meghatározottá.

Az 1998. évi nyugdíjreform során a második pillér szimbolikus jelentéssel ruházódott fel. Létrehozása a „reformbátorság”, a korszerűség, a modernitás stb. megnyilvánulása volt. Valójában azon hamis tudás gyakorlatba való átültetése történt, miszerint a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer öregedés okozta bajaira a (legalább részleges) tőkefedezetív alakítása az orvosság.

AZ ÁTMENET

A természetes nyugdíjrendszer egy jövőkép, egy célmodell, amelyhez hosszú átmenet vezet. Ezért a nyugdíjreform első lépése egy olyan országgyűlési határozati javaslat beterjesztése, amely felvázolja a célmodellt, melyet törvénybe öntenek. Az országgyűlési határozat intézkedik a *nyugdíjtanács* létrehozásáról és feladatairól. Az 5–9 tagú *nyugdíjtanácsot* az Országgyűlés választja, és az az Országgyűlésnek tartozik felelősséggel. A nyugdíjtanács feladata a jelen helyzetből a célmodellhez vezető átmenet forгатókönyveinek kidolgozása és az Országgyűlés elé terjesztése. Az Országgyűlés – vita és a kormány véleményének meghallgatása után – választ a forгатókönyvek között. Mivel az átmenet nem tervezhető meg egy lépésben, a nyugdíjtanács az átmenet egész időtartama alatt fennáll, bár az átmenettel kapcsolatos tevékenységére nincs folyamatosan szükség. A nyugdíjtanács minden egyéb nyugdíjjal kapcsolatos kérdésben az Országgyűlés tanácsadó szerve.

*

A természetes nyugdíjrendszer paradigmája számomra nem a nyugdíjreform egyik lehetséges opciója, hanem az erkölcsileg és szakmailag egyedül vállalható. Ugy gondolom, hogy a nyugdíjrendszernek – amellet, hogy átlátható, kristálytiszta logikájú és az ország makrogazdasági érdekeit nem veszélyeztető – első sorban korrektnek, tisztességesnek kell lennie. Olyannak, amelyben a részvétel – bár az törvénybe foglalt kényszer – a résztvevő legsajátabb érdeke. Mert jobb feltételeket „magánúton”, a nyugdíjrendszert kikerülve sem érhetne el. E paradigma maximálisan ösztönöz a rendszerben való részvételt, járulékfizetésre.

Azok a nyugdíjreform-változatok, amelyek mögött kőbe vésve az a nézet húzódik meg, miszerint itt felosztó-kirovó nyugdíjrendszerről van szó, vagyis bevételeinek és kiadásainak meg kell egyezniük, mert ez a *fenntarthatóság* kritériuma – se nem korrektek, se nem tisztességesek. Ezekben a változatokban közös, hogy a nyugdíjrendszerbe csempésznek egy „öregedési adót”, amely annál nagyobb, minél erőteljesebb a népesség öregedése. Ezt az adót azonban nem elrejteni kell, hanem láthatóvá tenni. A politikai és gazdasági elit számára nyilvánvalóvá kell tenni, hogy az öregedésre nem szabad és nem is lehet „államháztartási reformmal felkészülni”, az öregedés negatív társadalmi, gazdasági, szociális, politikai hatásai nem „trükközhetők el”. Az öregedés negatív hatásai ellen az egyedüli hatékony eszköz a termékenységet emelő népesedéspolitik.

17. ♣ A nyugdíjjogosultság, illetve a nyugdíjösszeg meghatározásának alapjául szolgáló adatok nyilvántartásának aktuális kérdései*

A Kerekasztal hatásvizsgálatába vont öt nyugdíjreform-paradigmából négy arra törekszik, hogy *szorosabb és áttekinthetőbb kapcsolat épüljön ki egyfelől a biztosított keresőpályája során általa és a munkáltatói által fizetett járulékok, másfelől a nyugdíj összege, az egyéni nyugdíjak egymáshoz való aránya között.* (A négy paradigma más-más formában és esetileg más célokhoz is kapcsolódóan javasolja ennek elérését, ebben különböznek egymástól. Az előbb megfogalmazott alapkövetelmény azonban közös.)

Magyarországon, mint a legtöbb európai országban, mind a munkavállaló béréből levont, mind a munkáltatót terhelő járulék nyilvántartása, bejelentése és befizetése a *munkáltató feladata*. (Jellemzően a nyugdíjbiztosítás számára teljesítik.)

 Megoszlanak a vélemények abban, hogy a későbbiekben megillessék-e majd bizonyos jogok és kötelezettségek magát a biztosítottat is a tőle levont nyugdíjjárulék tényleges befizetésének ellenőrzésében, viselje-e a nyugdíjában az elmaradt munkáltatói befizetések következményeit. Kétségtelen, hogy a hazai gyakorlatban a jelenlegi – évtizedek óta érvényes – törvényi szabályozás szerint a biztosítottat nem érheti abból származó kár, hogy esetleg a munkáltató elmulasztotta a tőle levont járulék tényleges befizetését. Az is valószínű ugyanakkor, hogy az érintett egyén általi ellenőrzés lehetősége elősegíthetné azt, hogy a bevallott járulékot valóban mindig be is fizessék. Mivel azonban e pillanatban ez a kérdés erősen vitatott, ezért a Kerekasztal a kérdés további boncolgatását jelenleg nem tartja elsődlegesnek.

Alapvető fontosságú, hogy a több évtizedes kereső életszakasz folyamán elért, a nyugdíj megállapításának alapjául szolgáló keresetre és a *teljesítendő* járulékfizetési kötelezettségre, valamint a szolgálati időre (várományra) stb. vonatkozó adatok hiánytalanul, lehetőség szerint az adatbázisba való bekerüléskor már hitelesen és időtálló módon *nyilvántartottak* legyenek. Enélkül ugyanis nem biztosítható a nyugdíj törvényes, az egyén és a biztosított közösség számára egyaránt korrekt megállapítása két-három-négy évtizeddel később, a nyugdíjba vonulás időpontjában.

A járulékfizetési kötelezettség teljesítésével kapcsolatos ügyviteli, informatikai stb. feladatok (vagyis a járulékadminisztráció, ennek részeként a járulékok beszedése, behajtása, nyilvántartása stb.) az állami adóhatóság illetékességi körébe tartoznak. Ennek keretében a munkáltatók 2006-tól havonta teljesítenek

* | A Kerekasztal 2009. november 11-i ülésén megtárgyalta és elfogadta.

egyénekre bontott bevallást az APEH számára, a járulékot viszont munkavállalóikra összevontan, vagyis munkáltatói szinten egy összegben fizetik be. *Ettől eltérő funkciót jelent* a nyugdíjjszerzéshez kapcsolódó valamennyi adat (köztük a járulékadminisztrációhoz nem szükséges adatok) évenkénti begyűjtése és egységes történeti, a teljes biztosított életszakaszra kiterjedő nyilvántartásba történő beépítése. Ez utóbbi – a nemzetközi tapasztalatok szerint is – a társadalombiztosítási, ezen belül a nyugdíjszervek feladata. Magyarországon a munkáltatóknak *évente egyszer, a tárgyév lezárását követően* kell bejelentést tenniük a nyugdíjbiztosító számára, külön erre kidolgozott, a munkáltató bérszámfejtési rendszeréhez kapcsolt program alapján, most már jellemzően elektronikus úton.

E két bejelentési kötelezettségnek eltérő a funkciója, ezért nincs szó párhuzamosságról. Bár elsőre egyszerű adminisztrációs könnyítésnek tűnhet a kettősség megszüntetése, a kétféle bejelentés tartalma azonban – az eltérő joghatások miatt – nem azonos, mert nem ugyanazt a célt szolgálják. Az APEH feladata elsősorban arra irányul, hogy a munkáltatók járulékfizetési (valamint bevallási, nyilvántartási stb.) kötelezettsége teljesítésének érvényt szerezzen, a közterhek bevallási és befizetési kötelezettsége teljesítését kezelő általános rendszer keretei között. A járulékadminisztráció keretében az adóhatóságnál keletkező adatok azonban nem alkalmasak a nyugdíjra történt jogszerzés megállapítására. Ezt igazolják azok az – adóhatóság által átadott adatok és a jogszerzési adatok egybevetéséből származó – tapasztalatok is, amelyek szerint az adóhatóság adataiból eddig nem lehetett elfogadható színvonalon „reprodukálni” a jogszerzési adatokat. Ennek fő oka a következő.

A jogosultság szerzését évente felső korlát (az úgynevezett „plafon”) határolja be, ugyanez a korlát a munkavállalói befizetési kötelezettségre is vonatkozik. Ennek elérése viszont a havi bevallási adatokból nem állapítható meg, mert az APEH-nek bejelentett adatok nem tartalmazzak olyan – az APEH számára a járulékfizetési kötelezettség megállapításához felesleges – információkat, amelyek a munkavállaló jogszerzését befolyásolják, például a táppénzes napok számát és hasonlókat. A plafonnak az adott biztosítottra irányadó összegét ugyanis az éves bérezett napok száma is befolyásolja, így egy keresetkifizetésről gyakran csak utólag derül ki, hogy már plafon fölötti. (A plafon fölötti kereset után fizetett, „túlvont” járulék visszafizetése pedig túlnyúlhat a tárgyéven, például az egyén személyi jövedelemadójának bevallása keretében rendeződhet.) Hasonló hatású a bevallások hiánya, késedelmes teljesítése, utólagos javítása is. Mindezek miatt az egyéni jogszerzést csak az *éves szintre konszolidált*, nyugdíj jogi feltételeket is figyelembe vevő, az adatszolgáltatás konzisztenciáját, ellentmondás-mentességét eleve biztosító adathordozó felhasználásával történő munkáltatói bejelentés alapján lehet megállapítani.

Jelenleg tehát a külön jogszerzési bejelentési kötelezettség megszüntetésének nincsenek meg a tartalmi, az intézményi és informatikai feltételei. Az megfontolható lehetne, hogy valóban szükséges-e az APEH számára a havi, egyénenkénti bevallás.

Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság több mint egy évtizede működteti a munkáltatói, éves bejelentésre támaszkodó elektronikus rendszerét, amely a nyugdíj-megállapítás alapja, természetesen más (például szkennelt) okiratokkal együtt. A rendszer létrejötte előtt keletkezett, részben már szkennelt, részben még papíralapú bizonylatok közül az utóbbiak az idő múlásával egyre inkább veszélyben vannak a fizikai kezelhetőségük, használhatóságuk tekintetében. A papíryanag fokozatos digitalizálására érdemes lenne a szükséges fedezetet megteremteni.

A nyugdíjbiztosítással szembeni, évenkénti munkáltatói bejelentési kötelezettség esetleges megszüntetésével – amely a korábbi évekhez hasonlóan ismét felvetődött – veszélybe kerül nemcsak a közeli, hanem a távoli jövőben esedékes nyugdíj-megállapítások törvényes alapja is, hiszen a most kimaradó munkáltatói adatszolgáltatást hosszú évek múltán már nem lehet majd pótolni.

*

A Kerekasztal megállapítja, hogy minden olyan nyugdíjreform-paradigma és -javaslat, amely a biztosítási jellegű – társadalombiztosítási és/vagy kötelező magánpénztári – nyugdíjrendszer fenntartását és továbbfejlesztését célozza, *alapvető feltételként megkívánja a munkavállalói és munkáltatói járulékfizetések, illetve az egyéni nyugdíjjárulék alapjának, vagyis a jogszerzések („várományok”) egyénekre vonatkozó, folyamatos, áttekinthető, időtálló és hiteles nyilvántartását.* Ebbe beleértendők mindazon részletek, adatok, amelyek az egyéni nyugdíj megállapításához esetleg évtizedek múlva szükségesegek lesznek.

Egy teljes körű, a fenti követelményeket és legalább az eddigi minőséget biztosító, összehangolt informatikai rendszer létrehozása megkezdődött, de tökéletesítése előreláthatóan még jelentős munkát és időt kíván. Amíg ez be nem fejeződik, addig a Kerekasztal szerint rendkívül aggályos a munkáltatóknak a nyugdíjbiztosítással szembeni, évenkénti, konszolidált adatokat tartalmazó bejelentési kötelezettségét megszüntetni vagy akár felfüggeszteni, mert a jogszerzés megfelelő nyilvántartásából esetleg kieső évek a nyugdíj-megállapítás jogszerűségét még a távolabbi jövőben is veszélyeztethetik.

18. ♣ A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal álláspontja a vegyes nyugdíjrendszer, a második pillér fő kérdéseiről*

Magyarországon 1997-ben vezették be a vegyes nyugdíjrendszert, amely keretei között az 1998-ban már munkaviszonyban lévők választhatták azt a lehetőséget, hogy 1998. január 1-jétől a nyugdíjjárulékuk egy része valamelyik magánnyugdíjpénztárba kerül, míg a későbbi pályakezdők számára ez kötelező volt. 1998 óta ez a szabály néhány átmeneti alkalommal változott (korlátozott ideig mód nyílt visszalépésre vagy újabb átlépésre), de a rendszer lényege a mai napig ugyanez.

A tőkésített nyugdíjpénztári (második) pillér értelme az volt, hogy a jövőbeni nyugdíjasok két forrásból kapják majd járandóságukat, ezzel megosztva az egyoldalú – csak a magyar állam vagy csak a befektetési piacok működésének kitett – kockázataikat. Fontos cél volt, hogy hosszú távon mérséklődjék az állam nyugdíjfizetési kötelezettsége, továbbá hogy lehetőleg javuljon a járulékfizetési érdekelttség.

A megvalósítás első évtizedeiben átmeneti deficit keletkezik, mivel a magán-pénztári tagok egyéni számlájára kerülő pénztári tagdíjak egyidejűleg nem képesek a folyó nyugdíjak kifizetését is szolgálni. Az eredeti tervek szerint a mindenkor GDP 1 százalékát meg nem haladó (amely ma már 1,3-1,4 százalék) hiányt a központi költségvetés pótolja a társadalombiztosítás számára.

A kiinduló állapot szerint a vegyes rendszer tagjainak befizetései hozzávetőlegesen háromnegyed/egynegyed arányban oszlottak meg az első és a második pillér között, és a tagok ezt megközelítő garanciát is kaptak arra, hogy a vegyes rendszerben töltött éveik után a második pillérből származó nyugdíj nem lehet majd kevesebb, mint a társadalombiztosítástól kapott maradék nyugdíjrész negyede.¹ Azóta a befizetett járulékok/tagdíj arány folyamatosan változik – ahogy a 6 százalékos tagdíj az eredetileg tervezettnél csak később lett 8 százalék, illetve ahogy a járulékkulcs hol emelkedett, hol csökkent –, a garanciát pedig eltörölték. A jelen helyzet szerint tehát egyrészt a befizetések nem háromnegyed/egynegyed szerint oszlanak meg, másrészt a majdani kifizetések arányaira nem lehet mondani semmi biztosat. 2009-ben az összesen 33,5 százalék nyugdíjjárulékából 8 százalék kerül az egyéni számlákra (a vegyes rendszer tagjai esetében), de a második pillér nem visel megrokkadási kockázatokat – az csak az első pillérben szerepel, és a megrokkant vegyes rendszerbeli tagok visszakerülhetnek a tiszta társadalombiztosítási rendszerbe.

* | A Kerekasztal 2009. november 11-i ülésén megtárgyalta és elfogadta.

1 | Az eredeti jogszabályi szöveg egészen pontosan ennél körülbelül 7 százalékkal alacsonyabb összre vállalt garanciát.

A vegyes rendszer bevezetésekor az a szabály is hatályba lépett, hogy az önkéntesen átlépők azokra az évekre is lemondanak már megszerzett nyugdíjjogosultságuk egynegyedéről, amely időt az átlépés előtt a tiszta társadalombiztosítási rendszerben töltötték. Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy – a pályakezdőkhöz képest – az önkéntesen, már jogosultsági viszonytal a hátuk mögött átlépetteknek még magasabb összhozam elérésére van szükségük ahhoz, hogy az átlépés végül több nyugdíjat jelentsen ahhoz képest, mint ha maradtak volna.

A jogszabály – eltérően sok más, ekkortájt a vegyes rendszert bevezető országtól – nem szabott meg felső életkort, ahol az átlépés még lehetséges (alkotmányossági félelmekből). A tájékoztatás igyekezett felhívni a figyelmet arra, hogy 40 éves kor felett érdemes megfontolni az átlépés célszerűségét, de ennek ellenére olyanok is sokan átléptek, akiknek várhatóan körülbelül 20 évük (vagy még kevesebb) lesz a vegyes rendszerben.² Ez a viszonylag rövid időszak eleve több kockázatot jelenthet a hosszú távra optimalizált tőkepiaci befektetések szempontjából, ráadásul az aktív időszak körülbelül felében megszerzett jogosultságok egynegyedéről történő lemondás még inkább megkérdőjelezi a döntés helyességét.

A vegyes rendszer indulásakor komoly viták voltak akörül, hogy az ilyen típusú reformnak van-e értelme, célravezető-e Magyarországon. A Kerekasztal mai tagjai között is voltak az átalakításnak támogatói és ellenzői, és véleményük sok esetben ma is változatlan. A támogatók szerint egy jól megvalósított rendszer hosszú távon teljesítheti a várankozásokat, csökkentheti a jövő nyugdíjasainak egyoldalú kockázatait, és megéri az átmenet nehézségeit és költségeit viselni, mivel még a gazdaság és a tőkepiacok ciklusait is figyelembe véve, magasabb össznyugdíj elérésére adhat lehetőséget. Az ellenzők szerint ez a reform nem enyhíti a nyugdíjrendszer problémáit (igazságosság, lefedettség, finanszírozás, áttekinthetőség), nem ad választ önmagában a demográfiai problémákra, és eközben korábban implicit államadósságot tesz explicitté, és megemeli a költségvetés kimutatott hiányát.

Néhány fontos kérdésben ugyanakkor nagyfokú egyetértés van a szakértők – a reformot eredetileg támogatók és ellenzők – között.

1. A megvalósítás számos ponton rosszul sikerült, és a magánpénztárak első 11 éve összességében sokkal gyengébb teljesítményt hozott, mint az várható volt. 2008 végével gyakorlatilag nem volt pozitív reálhozam az iparág egészében.³ A gyenge teljesítményt nem kizárólag 2008 nehézségei okozták, hanem az azt megelőző időszak is. Sok tennivaló van még a működés javítására, és az utóbbi évek egyes intézkedései (költséglimitek, központi beszedés, választható portfóliószabályozás bevezetése) is csak részleges megoldást jelentenek egyelőre, és ezek megvalósítása sem bizonyult zökkenőmentesnek.

2 | Valódi nyugdíjszolgáltatások kötelezően csak 15 év után, 2013-ban indulnak, addig lehetőség van egyösszegű felvétellel, és praktikusán ezt választják azok (a kevesek), akik már addig nyugdíjba vonulnak.

3 | 2009 első kilenc hónapja során a helyzet ismét javult, a 2008. évi esés jelentős részét sikerült visszatornázni.

2. Túlnyomórészt (legalább 70-80 százalékban) hazai állampapírokat vásárló magánnyugdíjpénztárakat valószínűleg nem érdemes hosszú távon fenntartani, mert egy ilyen rendszer, a maga költségeivel, nem jár elegendő előnnyel az implicit államadósság fenntartásához képest, és nem jelent megfelelő többlethozamot a jövő nyugdíjasainak.
3. A negatív demográfiai trendek részleges orvoslása szempontjából csak akkor jelent a vegyes rendszer előnyt, ha érdemleges mértékű nemzetközi kockázatmegosztásra is sor kerül olyan gazdaságokkal, amelyek gazdasági, növekedési, demográfiai jellemzői eltérnek a hazaitól.

A Kerekasztal a fentieknek megfelelően nem kíván összességében arról nyilatkozni, hogy a vegyes rendszer megvalósítását és fenntartását előremutatónak tartja-e. A társadalmi és gazdasági hatásvizsgálat keretei között ugyancsak nem tér ki többségében érdemben arra, hogy a további tőkésítés előnyére válna-e a jövő nyugdíjrendszerének. A pontrendszeres, illetve a társadalombiztosítási rendszerben pontrendszert és a – csökkentett – munkanyugdíj mellett alapnyugdíjat bevezető változatok fenntartják a mai első és második pillér belső arányait. A kötelező munkanyugdíjat távlatosan lebontó változat is ebből a szempontból egységesen kezeli a két pillért. Mindössze egy olyan változat került kidolgozásra, ahol a társadalombiztosítás működésének belső logikáját megváltoztatva hosszú távon a felosztó-kirovó elem több lépésben teljesen visszaszorul, és a folyamat végére kizárólag egy tőkésített elem marad.

A Kerekasztal ugyanakkor a következő, általános érvényű megállapításokat, javaslatokat teszi a döntéshozók és a nyugdíjrendszer jövőbeli alakítói számára.

- A második pillér működése bonyolult, sok szereplőt, szolgáltatót igénylő, felügyeleti munkát igénybe vevő, azaz költséges tevékenység. Az államnak mint szabályozónak mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a működés minél hatékonyabb mederben folyhasson, és nettó eredményessége minél magasabb legyen.
- A szabályozást olyan irányban kell megerősíteni, amely elősegíti, hogy az egyén egyértelműen átlássa döntései lehetséges következményeit és kockázatait.
- A költségek megfelelő kereteken belül tartásán és a szektoron belüli egészséges szintű verseny ösztönzésén túl a – felhalmozási időszakban – a tevékenység lényegét adó befektetések esetében meg kell adni a lehetőséget a hozam-kockázat hosszú távú optimalizációjára. El kell kerülni a túlzottan szűk vagy egyoldalú befektetési mozgásteret a szabályozásban, és ügyelni kell arra, hogy a kockázatokat a megfelelő, hosszú távú megközelítésben kezeljék. Ez a kockázat a tőkefedezeti rendszerekben a végső alulteljesítés. Más megközelítésű szabályozás felveti azt a kérdést, hogy érdemes-e fenntartani a pénztárakat, a vegyes működést.
- A szövetkezeti jellegű nyugdíjpénztár tulajdonosi, tőkeellátottsági és áttekinthetőségi szempontból nem alkalmas egy több ezer milliárd forintot kezelő, több millió ügyfelet kiszolgáló iparág számára. Túl kell lépni ezen a formán,

és meg kell teremteni azt a helyzetet, ahol az intézmény megfelelő szavatoló tőkét tud felmutatni, szabályozása megegyezik a pénzügyi intézményekével, és megfelelően rendezi a szolgáltatók és az ügyfelek jogait és kötelezettségeit.⁴

- Alapvető adósság 1997 óta a járadékfizetési időszak részletes szabályozása. Miután 2013-tól már valós szolgáltatások is indulnak, nem halogatható ennek véglegesítése. Annál is kevésbé, mert a járadékszolgáltatói piac nem jön létre egyik pillanatról a másikra. A jövőbeli potenciális szolgáltatók csak a végleges szabályozás ismeretében készülhetnek fel termékekkel, új üzletágak indításával. Fontos azt is szem előtt tartani, hogy egy esetleges rossz vagy hiányos szabályozás nemcsak azt jelenthetné, hogy a járadékszolgáltatás túlzottan drága és gyenge verseny mellett zajló lesz, hanem akár azt is, hogy nem lesz szolgáltató, aki belépne a piacra.
- A rokkantság jelenlegi kezelése, a kockázat megosztása az első és második pillér között is újragondolást igényelhet. Elképzelhető, hogy a mai megoldás a legjobb, vagy az egyetlen, amely jól kezelhető, de ha így van, ez esetben is ennek kimondása szükséges.
- Az államnak véglegesen le kell zárnia azt a kérdést, hogy „ki járt jól vagy rosszul” az önkéntes átlépéssel, hogy szorul-e még bármilyen rendezésre az 1998-ban számos szolgálati évvel, valamint 25-30 évnél rövidebb hátralévő nyugdíjpénztári tagsági viszonnal átlépők köre. A rendszer folyamatos lebegtetése bizonytalanságot (és így többletköltséget) jelent az összes szereplő – az egyén, a szolgáltatók és az állam – számára, míg az a visszatérő jelenség, hogy újabb és újabb lehetőségek adódnak az utólagos meggondolásra, rombolja minden hosszú távú intézménybe vetett hitet. Egyszer és mindenkorra dönteni kell mindezekről.
- A tőkefedezeti nyugdíjrendszer logikájától idegenek az állami garanciák – a működés és a befektetések kockázatait a jól megírt szabályoknak kell korlátozniuk, de tőkéletes védelem nem adható. Ugyanakkor a 2008. évet követően felvetődött az a megközelítés, hogy minimumvédelemként valamilyen garanciát – a teljes megtakarítási pályán – élvezhessenek a tagok.⁵ Tudni kell, hogy minden ilyen elem drágítja a rendszert. Ezért az államnak mint szabályozónak nagyon alaposan végig kell gondolnia, hogy tartósan kíván-e ilyennel élni, annak kötelességeit és költségeit hová kívánja terhelni (egyedi szolgáltatókra, szolgáltatók közösségére, pénztártagok közösségére, adófizetőkre), és hogy annak milyen elkerülendő torz ösztönző hatásai lehetnek. Ezen hatásokat, amennyire csak lehetséges, számszerűsíteni kell.

4 | A Kerekasztal bízik abban, hogy a *Jelentés* lezárásakor hosszas előkészületek után immár parlamenti szakaszban lévő jogszabályalkotás ebben a kérdésben – valamint a következő pontban szereplő járadékszabályozási kérdésben – végre megnyugtatóan záródik.

5 | A hatályos jogszabályba bekerült a teljes felhalmozási időszak egészére vonatkozó, inflációkövetési minimumgarancia.

19. ♣ Időügyi és időszódésolitikai összefüggések*

Hegyesiné Orsós Éva

Külföldi példák, nemzetközi dokumentumok is bizonyítják, hogy *a minőségi, méltó idősor feltétele az aktivitás megnövelése* a lehető legszélesebb értelemben és a lehető leghosszabb időtávra. A példák egyben azt is megmutatták, hogy a megvalósulásban kulcsszerepük van a gazdasági, a pénzügyi és az egészség-gel kapcsolatos tényezőknek. A magyarországi régi és friss kutatások igazolják, hogy a rossz egészségi állapot, a képzettség hiánya vagy a tudatlanság komolyan befolyásolja a munkaerő-piaci pozíciót, a munkaesélyek hatnak az egyén anyagi, szociális helyzetére, végső soron élete minőségére. Az élet korábbi szakaszainak minősége pedig csaknem teljes egészében eldönti, milyen minőségű életre van kilátás időskorban.

Mindebből következik, hogy a „megkomponált életút” modelljének kialakításához a kormányzati munka nagyfokú horizontális összehangolására, rendszer-szemléletre van szükség. E szemlélet ma erősen hiányzik. Időspolitikai mellett időszódésolitikáról is beszélni kell. Napjainkban a legidősebbek életminőségének javítása kétségtelenül átgondolt időspolitikát igényel. Jó minőségű élet az időskorban azonban elképzelhetetlen szemléletváltás nélkül, amely az időskorra való felkészülést nemcsak egyéni, hanem minden szintű társadalmi *folyamatnak* tekinti, kezdetét az aktív évekre teszi.

A demográfiai változások miatt mind az államnak, mind a piacnak különös gondot kell fordítania az idősebb korcsoportokra – már csak az ellátórendszerek biztonságos fenntartása, a társadalmi feszültségek csökkentése, illetve a növekvő sajátos (piaci) szükségletek kielégítése miatt is. Bár az időskorúak életmódjának vizsgálata nem új keletű kezdeményezés, a szükségletek változása és csoporton belüli heterogenitása mégis csak az utóbbi években lett kutatások tárgya.

* | 2007 decemberében a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatta a Nyugdíjasklubok és Idősek „Életet az éveknek” Országos Szövetség pályázatát. A Szövetség pályázatában az idősekről szóló nemzeti stratégia előkészítését vállalta. Különböző szakterületek rangos szakértői öt hónap alatt készítették el a több mint 200 oldalas tanulmánykötetet, amely a 2009 őszén elfogadott, az *időügyi nemzeti stratégiáról* szóló országgyűlési határozat egyik előkészítő dokumentuma lett. E tanulmány a tanulmánykötet, illetve a munkacsoport munkájának rövid összefoglalója. A Nyugdíj és Idősor Kerekasztal számára az összefoglalót a munkacsoport vezetője, Hegyesiné Orsós Éva, a Nyugdíjasklubok és Idősek „Életet az éveknek” Országos Szövetség elnöke, az Időügyi Tanács tagja, szakértő készítette.

Dénes Attila kutatásának¹ hipotézise szerint az „új nyugdíjasoknak” olyan, egyre magasabb szintű igényeik vannak, amelyek sokkal inkább hasonlítanak az aktívak szükségleteihez (Dénes, 2008). Dénes úgy fogalmaz, hogy az időszerű igényeinek megváltozásával az egyéni szükségleteket egyre inkább a folytonosság jellemzi. Ez egyszersmind azzal is jár, hogy a nyugdíjba vonulás a korábbiaknál sokkal kisebb anyagi, társadalmi és lelki törést okoz. Az időszerű nem (vagy kevésbé) válnak kiszolgáltatottakká az állami ellátórendszerekkel szemben, hanem ismereteik, tapasztalataik, társas kapcsolataik alapján – a mai kor kihívásaira nyitottan – igyekeznek öngondoskodók maradni, maguk is aktívan hozzájárulnak életminőségük javításához. A cél tehát, hogy az ellátórendszerekre való támaszkodást és ezek esetleges tökéletlenségéből fakadó „egérutas” lehetőségeket (korkedvezményes nyugdíj, rokkantstátusba való menekülés) felváltsák az aktív, egyéni igények szerinti és az egyén által irányítható, ellenőrizhető megélhetési stratégiák. Ez a változás – Dénes (2008) szerint – csak villanásszerűen érzékelhető: az „új nyugdíjasok” aránya a teljes népességhez képest egyelőre igen alacsony. Ugyanakkor Dénes (2008) figyelemre méltó változásokat ír le, amelyek esetében érdemes lenne vizsgálni, hogy milyen folyamatok, körülmények befolyásolták, támogatták a megélhetési stratégiák kialakulását, illetve alakítását. A kutatás mellett szólhat az is, hogy a 2008 januárja és májusa között dolgozó, a nemzeti idősödési stratégia szükségessége mellett érvelő munkacsoport szakértői egyetértettek abban, hogy a sikeres életmódmodellek kialakítására nagyobb az esély az idősödés folyamatában, mint idős korban. E „sikerek” alakulását azonban célszerű nem a véletlenre bízni.

A korábbi kutatások általában azt mutatták, hogy a „régik nyugdíjasok” életében a nyugdíjkor elérése az anyagi helyzet megváltozása (romlása) miatt szinte automatikusan együtt jár(t) a szükségletek befagyasztásával, a szinten tartás kényszerével, a változástól való félelemmel. Kérdés, hogy ebből a „csökkentett üzemmódból” milyen kitörési lehetőségek jöhetnek szóba, amelyek az étellel való megelégedettséget és a sikeres öregedést segíthetik. Kérdés az is, hogy ebben milyen szerepe lehet az életút harmadik szakaszára felkészítő programok kidolgozásának, a biztosítások rendszerének, az öngondoskodásnak, a civil társadalom önszervező mechanizmusainak, valamint az információs társadalomba integrálódás politikájának (*eInclusion*) stb.

1 | A kérdőíves felmérést az OTP Életjáradék Zrt. és az OTP Bank Nyrt. megbízásából a Jelenkutatató Intézet készítette 2007. szeptember 28. és október 26. között, 1003 fős mintanagyságon (Dénes, 2008).

FOGALOMMEGHATÁROZÁS

Már a bevezetőből kiderült, hogy akkor, amikor azt mondjuk, idős, nemcsak a legidősebbekre gondolunk, hanem az idősödő emberre is. A fogalom jelentős átalakuláson megy keresztül. A születéskor és az életciklus egyes szakaszaiban várható élettartam folyamatos növekedésének következtében mind a demográfiai értelemben vett fiatal, mind pedig *az idős definíció* „feljebb tolódott”. A 2000-es évek közepén már látható volt a hagyományos demográfiai értelmezések átalakulása (Széman, 2008).

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) szerint az aktív öregedéssel olyan egészségi állapotot lehet elérni, amellyel az életminőség javítható. Ennek megfelelően a WHO nem egyszerűen a születéskor várható élettartamot, hanem az *egészségesen eltölthető élettartamot veszi alapul*, és a növekvő élettartam miatt az életciklus késői időszakára vonatkoztatja az „öregkort”. Ennek megfelelően a 45–59 évest középkorúnak, a 60–74 évest öregedőnek, a 75–90 évest öregnek és a 90 év feletti embert aggnak nevezi. Az öregség ebben a meghatározásban igen késői életszakaszban következik be.

A *harmadik kor* eredetileg² az önállóság és az elesettség közötti, a nyugdíjazással kezdődő életciklust jelölte, majd a *definíció módosult*. Megfelelő anyagiakat és jó egészségi állapotot feltételezve, hangsúlyossá vált ebben a korban az „újjáformálódás, újjászületés”, a más jellegű „munka”, a szabadidő értékes eltöltése, a kulturális igények kielégítése, hobbitevékenységek végzése.

Egyre több országban kerül előtérbe *az idősödés folyamata*. Reálisan befolyásolni az idős korunk életminőségét meghatározó tényezőket – egészségünket, munkaerő-piaci helyzetünket, megtakarításainkat stb. – idősén már kisebb az esélyünk. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium által támogatott *Nemzeti stratégia – méltó idős kor* munkacsoport is azt hangsúlyozta, hogy Magyarországon a legidősebbekkel, a 70 éven felüliekkel szemben megkülönböztetett felelősséget indokolt tanúsítani. Egyszerre szükséges tehát az új szemléletet tükröző, a fiatalabb generációkra összpontosító intézkedések sorozatát kidolgozni, és megvédeni a legsérülékenyebb, a helyzetüket jelentősen befolyásolni már kevésbé képes idősöket.

2 | A harmadik kor koncepcióját Peter Laslett dolgozta ki az 1980-as évek végén (Laslett, 1991).

KÜLFÖLDI KITEKINTÉS

A WHO (2002) dokumentuma igazi áttörést jelentett, s azért meghatározó ma is az idősügyben, az idősödéspolitikai kialakításában, mert először gondolkodik az idős emberről a maga emberi teljességében, a figyelmet az emberi élet teljességére, és nem kizárólag szociális és egészségügyi tényezőkre szűkíti le.³ A 2002-ben Madridban megrendezett Idősügyi Világkonferencián a világ országai elfogadták a *Nemzetközi idősügyi cselekvési tervet*. E dokumentum felhívja a figyelmet, hogy támogatni kell az idősebbek társadalmi integrációját, aktivitásuk megőrzését, társadalmi hozzájárulásuk elismerését, szükség esetén megfelelő gondoskodás, gondozás biztosítását. Nem sokkal később, 2002 őszén az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (UNECE) Berlinben összehívta az Európai Régió országainak minisztereit. A tanácskozás kidolgozta a *Miniszeri deklarációt*, amely a madridi *Nemzetközi idősügyi cselekvési terv* megvalósítási stratégiája. A stratégia kilenc területre bontva, mintegy száz feladatot határozott meg. Szemléletében már e területek utalnak arra, hogy az étellel való megelégedettségért az élet teljes szakaszában tenni kell, az öregedése annak lesz sikeres, aki erre tudatosan készül. A cselekvési terv és annak elfogadott megvalósítási stratégiája azonban azt is tartalmazza, hogy ezen az úton az egyént nem lehet egyedül hagyni: a társadalom, a kormányzat, a piac és a nonprofit szektor szereplői is felelősséggel tartoznak. E dokumentum ma is hatályos, Magyarországot is beszámolási kötelezettség terheli.

A dokumentumban foglaltak elfogadása ellenére az egyes országokban – számos történelmi, gazdasági, kulturális és egyéb okok miatt – különböző mélységű annak a felismerése, hogy milyen lépéseket kell megtenni annak érdekében, hogy az idősödő ember – használva ismereteit, tapasztalatait, társas kapcsolatait – a kor kihívásaira nyitottan, az öngondoskodás útjára lépve, maga legyen képes aktívan befolyásolni életminősége alakulását.

Ahogy a bevezetőben említettük, néhány ország deklarált időspolitikájában különös hangsúlyt kapott az aktivitás a lehető legszélesebb értelemben és a lehető leghosszabb időtávra. A megvalósulásban kulcsszerepük van a gazdasági, a pénzügyi és az egészséggel kapcsolatos tényezőknek. Ezzel összhangban fontos szerepet játszanak a *munkaerőpiacon maradáshoz támogató programok, intézkedések* (ezek az egészség megőrzését, az idősek piaci viszonyokhoz igazodó képzését, a megfelelő jogszabályi környezet kialakítását stb. hivatottak segíteni).

3 | Erre hívta fel a figyelmet elemzésében Szabó Judit Ágnes, aki áttekintette a hazai időspolitikát 1982-től meghatározó dokumentumokat. Összeállítása a *Nemzeti stratégia – méltó idősor* munkacsoport szakértőinek előkészítő munkáját segítette.

Dániában a nyugdíjkorhatár elérése előtti munkaerő-piaci kivonulás elkerülése érdekében programot dolgoztak ki arra az esetre, ha a munkaadó csak azért venne fel fiatalabbat, mert az idősebb munkaerő tudása elavult.

Németországban 1994-ben az Ulmi Egyetem általános tudományos továbbképzési központja (*Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung der Universität Ulm*) az idősebbek számára készített oktatási programot, amelynek része volt új információs technikák felhasználásának megtanítása.

Az Egyesült Királyságban a kormány 2000-es felmérése alapján az 50 év felettiiek egyharmada vonult ki a munkaerőpiacról a nyugdíjkorhatár elérése előtt, ezzel jelentős GDP-vesztést termelve. Ezért úgynevezett életkori szabályok kidolgozására létrehozták az *életkori tanácsadó testületet* (*Age Advisory Group*). A helyi tanácsok által fenntartott képzési intézményekben a 60 év felettiiek részaránya növekedett (*Striker*, 2005). A képzési programok csaknem 70 éves korig nyújtanak gazdasági haszonnal járó képzést. *Cseres-Gergely* (2008) Finnország példáját mutatja be, ahol elkészítették az Idősödő Munkavállalók Nemzeti Programját. [A képzés és munkaerő-piaci összefüggések nemzetközi példáiról részletesebben lásd *Földiák* (2008), *Széman* (2008), *Cseres-Gergely* (2008).]

Cseres-Gergely Zsombor és Széman Zsuzsa egy-egy ország időspolitikáját bemutatva – a *Nemzeti stratégia – méltó időskor* munkacsoportban készített és már hivatkozott tanulmányaikban – szólnak e politikák *egészségmegőrzést* szolgáló részleteiről is. Mindketten hangsúlyozzák, hogy e programokban fontos szerep jut a munkahelyi egészségvédelemnek és a munkaadói felelősségnek.

Így például Finnországban a 2002-ig tartó előkészítő munka után több ágazati program között indult el a *Veto (Húzás)* program, amely 2003 és 2007 között működött. Célja az egészségmegőrzés és a munka minősége közötti kapcsolat javításának modellezése volt. E folyamat részeként született meg *Ilmarinen* (2006) kiváló könyve, melyben az idősödés és a munka összehangolásának lehetőségeit mutatja be.

A munkahelyi egészségmegőrzés több ország programjában is szerepel. Norvégia háromoldalú megállapodásában a munkahelyi betegségek számának csökkentését tűzték ki célul. A háromoldalú megállapodás ezen a téren érte el a legnagyobb eredményeket.

Az idősügyi és idősödéspolitikának minden esetben ki kellene térnie a jogszabályi környezetre is. Általánosságban elmondható, hogy az elemzett országokban az „*időspecifikus*” szabályozás és törvényalkotás helyett is sokkal inkább a meglevő joganyag általánosítása és az idősekre vonatkozó szabályok meghatározása folyik. Ez egyfelől az időseket hátrányosan megkülönböztető, a munkapiacra lépést gátló szabályozások eltörlését jelenti. Másfelől azon pozitív diszkriminációkét is, amelyek az időseket helyzetüktől függetlenül – koruknál fogva – előnyben részesítik.

Finnországban központi jelentőségű a 2003. évi munka-egészségügyi törvény, amely az időskori hátrányokat a munkahelyi egészségmegőrzés segítségével kívánja csökkenteni, megelőzni. Hollandiában az 57 éven felüli munkanélkülieknek is a fiatalabbakhoz hasonlóan kell munkát keresni, és a korábbinál rövidebb ideig járó munkanélküli-ellátást kapnak (a többi munkanélkülihez hasonlóan). Ezzel együtt igyekeznek a „kortudatos emberierő-forrás-gyakorlatot” is elterjesztetni, új elbocsátási szabályokat bevezetni, és adókedvezményeket adni a dolgozó időseknek. Németországban nincsenek jelentős jogi változások, de megfontolandónak tartják az idősebbek munkanélküli-ellátásának két évre történő kiterjesztését a mostani egy helyett.

Cseres-Gergely (2008) az általa bemutatott finnországi példa kapcsán kiemeli a *kommunikáció szerepét*. A problémák kommunikációjának kulcsszerepe volt abban, hogy a lakosság miként fogadta a tervezett változásokat. Míg Hollandiában elsősorban a munkaadók meggyőzésére fordítottak figyelmet, addig Finnországban minden eredményt a lakosság egészével is megismertettek. Idetartozik a finn program (*Finnish National Programme on Ageing Workers, FINPAW*) eredményeinek széles körű terjesztése. Finnországban már az 1990-es évek vége felé elindult a meggyőzés: nemcsak a szabadidő, a munka is okozhat örömet. A programok beindítása után már közvetlen kapcsolatot létesítettek a vállalatok vezetőivel, középvezetőivel is. Minden érdekelt meggyőzésében fontos szerepet játszott, hogy abban kutatásra alapuló tények, meggyőző eredmények szerepeltek. Kiemelt helyet kaptak azok a lépések, amelyek tudományos eredmények minél innovatívabb, lényegre törő alkalmazását célozták.

Az időügyi és idősödéspolitikai szerves része a *biztosítások és az öngondoskodás rendszere*. A terjedő pénzügyi-gazdasági válság első vesztesei között vannak az egész világon a lakosság megtakarítását kezelő alapok, így a nyugdíjalapok.

Az angol AON Consulting 2008. októberi számításai szerint az angol nyugdíjalapok az elmúlt 12 hónapban 157 milliárd fontot veszítettek, mintegy 28 százalékkal csökkent a vagyonuk (Warren, 2008). A közvetlenül nyugdíj előtt állóknak azt tanácsolták, hogy néhány évvel halasszák el a nyugdíjba vonulást. Az Egyesült Államok nyugdíjasszövetségének (*American Association of Retired People, AARP*) egyik felmérése szerint a 45 éven felüli alkalmazottak 70 százaléka (!) azt tervezi, hogy a nyugdíjkorhatár elérése után is fog dolgozni. Azok közül, akik 65 éves korukban nem kívánnak teljes nyugdíjassá válni, 64 százalék azért kíván tovább dolgozni, mert „szüksége van a pénzre”, vagy „segíteni akar családtagjainak” (HR, 2008).

Míg a fejlett nyugdíj-előtakarékossági rendszerrel működő országok a dolgozókat úgy készítik fel, hogy a munka után járó nyugdíj időskori jövedelmük negyedét adja, addig Magyarországon a lakosság nagy része döntően az államtól várja időskori jövedelme biztosítását. Ez a demográfiai romlással önmagában is

finanszírozhatatlan teher lesz, de a gazdasági válság megjelenésével már rövid távon is gondot okozhat. Az állam mint finanszírozó, szemléletformáló és jogalkotó minden országban meghatározó szerepet játszik az időügy területén. Jelentős különbségek vannak viszont az időskori gondoskodás filozófiájában és gyakorlatában. A volt szocialista országokban húsz évvel a rendszerváltás után még mindig elsősorban az államtól várják a megoldást.

Nagy-Britanniában 1940-ben alakult meg az egyik legrégebb európai szervezet (kezdetben *National Old People's Welfare Council* – idősök jóléti nemzeti tanácsa, ma: *Age Concern* – időügy), amely az időskorra való felkészülés stratégiáját és kapcsolódó területeit (pénzügyek, egészségügy, jogalkotás, civil szektor bevonása és megerősítése, társadalmi kommunikáció) koordinálja. Mivel az angolszász országokban az önszerveződés és önszervezés kultúrája rendkívül erős, természetes, hogy az angol, amerikai, kanadai szervezetek deklaráltan függetlenek, és erősen támaszkodnak a természetes személyek és jogi személyek tagjaik utáni befizetéseire. Ez a fajta társadalomszervezési kultúra jelenik meg az öngondoskodásban és az öngondoskodás csoportos formáiban (vállalati, egyesületi stb.).

Az idősebb korosztályok igényeinek, szükségleteinek változása érzékelhető, s ennek növekvő figyelembevételét jelzi, hogy Európában számos területen stratégiák tucatjai születnek, elsősorban a következő fő területeken:

- új nyugdíjmodellek (*World Bank*, 2007) az igazságos társadalmi teherviselés és -elosztás megoldására;
- foglalkoztatási modellek és kísérleti programok (például nyugdíjasokat foglalkoztató cégek Japánban) a nyugdíjkorhatáron túli foglalkoztatás teljes és részmunkaidős változataira;
- az idősebb munkavállalók képzettségének javítására, munkaerő-piaci versenyképessége fokozására (Finnország, Németország);
- az üzleti szféra részéről termék- és szolgáltatáscsomagok a növekvő új fogyasztói kör kiszolgálására (turizmus, művészet, pénzügyek, egészségügy, kozmetika stb.);
- a hátrányos megkülönböztetés ellen és az idősök munkapiaci bevonása érdekében (EU, Írország);
- lakás, elhelyezés, otthoni, városi és makroinfrastruktúra, közlekedés fejlesztése (például biztonságos otthon, nyugdíjasházak, alacsony padlós közlekedési járművek, tömegközlekedési útvonalak tervezése stb.);
- oktatási-képzési módszerek és anyagok.

Ezek az elemek jelennek meg különböző összetételben olyan, a lisszaboni stratégiához kapcsolódó nemzetközi stratégiai dokumentumokban, mint például az Európai Bizottságnak a munkaerő-piaci részvétel növelésével és az aktív öregedés népszerűsítésével foglalkozó jelentésében (*EC*, 2002) – ami célként jelöli

meg az idősebb munkavállalók foglalkoztatási arányának 50 százalékos növeledését – vagy például a különböző idősügyi szervezetek [*European Older People's Platform (AGE)*, *International Federation of Senior Citizens Associations (FIAPA)*] részstratégiái, tanácsai, javaslatai között.

Ezeknek a külföldi példának a bemutatásával csupán az volt a célunk, hogy érzékeltessük, létezik elemezhető és összehasonlítható időspolitikai, számos részterületről ismert és hozzáférhető jó megoldás. Ahol sikerült változásokat elérni, ott az idősor ügyét, az életkor kitolódását, az idősorok népességen belüli arányának növekedését nem kizárólag mint az idősorok problémáját kezelték, hanem mint társadalompolitikai kérdést, a népesség egészét érintő ügyet. Ennek megfelelően az intézkedések nemcsak az idősorok, hanem az idősödési folyamat legelején lévőket is érintették. Természetesen a különböző korcsoportokat, a különböző élethelyzetekben lévőket különbözőképpen. Nagyon lényeges az *aktivitás kitolása* a lehető legszélesebb értelemben és a lehető leghosszabb időtávra. Ebben pedig a gazdasági, pénzügyi tényezőknek és az egészségnek van kulcsszerepe. Ezt a célt szolgálják az összehangolt intézkedések – legyen szó nyugdíjkorhatár-emelésről, egészségmegőrzésről, a jogszabályi környezet alakításáról, kommunikációról, munkahelyteremtésről és -megőrzésről, képzésről, továbbképzésről, az állam, a civilszervezetek és a piaci szereplők együttműködéséről stb.

Ugyanakkor érdemes megfontolni a Cseres-Gergely Zsombor által leírtakat: „A sikeres megközelítés több alkotóeleme mellett vannak olyan közös vonásai is a korábbiakban felvonultatott országoknak, amelyek sokkal inkább a nehézségekről, mint a sikerről szólnak. Ilyen jellemző először is az, hogy a programok szinte kizárólag jelentős gazdasági növekedés mellett valósultak meg. Azon a lényeges kérdésen túl, hogy emiatt igazán nem tudjuk meg soha, mennyiben járultak hozzá a programok az idősebbek munkapiaci sikereihez, ez a tény legalábbis kétségesé teszi, hogy hasonló beavatkozások sikerrel vihetők végbe olyan gazdaságokban és időkben, amelyekre az erőteljes növekedés nem jellemző. Másodszor: bármilyen sikereket érjenek el a munkavégzésre serkentő beavatkozások az idősorok körében átlagosan, az alacsony iskolázottságúak körében a siker sokkal kisebb. A kérdés nem megoldott, a néhány sikertörténet rendkívül speciális, általánosításra gyakorlatilag alkalmatlan. Végül rendkívül nehéz kérdés a munkahelyüket már elvesztett idősorok munkapiaci reintegrációja. Úgy tűnik, hogy az idősorok foglalkoztatásának növeledését szinte kizárólag azáltal sikerült elérni, hogy a még állásukban maradt idősoroknak segítenek állásukat megtartani. Az a kérdés, hogy a munkanélkülivé vált idősorok helyzetét hogyan lehetne enyhíteni, hogyan lehetne őket nagy tömegben visszanyerni a munkapiacnak, egyelőre tisztázatlan (különösen, hogy sok esetben képzetlen emberekről van szó).” (Cseres-Gergely, 2008.)

MAGYARORSZÁG

A magyarországi helyzet bemutatásakor nem térünk ki részletesen a jó minőségű időskort meghatározó minden lényeges tényezőre,⁴ a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatásával készült, a *Nemzeti stratégia – méltó időskor* című tanulmánykötet részletes elemzést ad a magyarországi helyzetről. Röviden, vázlatyszerűen azonban utalunk arra, melyek a leglényegesebb, a sikeres öregedést elősegíthető, illetve azt gátló körülmények.

Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikájában kiemelt helyet kap az 55–64 éves korosztály munkaerő-piaci aktivitásának növelése. A lisszaboni stratégia 2010-re kitűzött célja e korosztály 50 százalékos foglalkoztatásának elérése. E feladatot sok ország közelítette vagy túlteljesítette, de Magyarország a lemaradók közé tartozik. A 2002-ben 25,6 százalék, 2004-ben 31,9 százalék foglalkoztatási ráta 2006-ban a növekedés ellenére még mindig csak 33,7 százalék volt (KSH, 2007, 41. o.). A lisszaboni cél elérését akadályozó tényezők közül három témakört emelünk ki: egészségi állapot, tudáshiány, munkaadói magatartás (részletebben lásd Széman, 2008).

*Az idősebb munkavállalók munkapiaci helyzetét befolyásoló tényezők:
egészségi állapot – képzettség – munkaadói magatartás (diszkrimináció)*

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT. Magyarországon már az életút korai szakaszában nagy a veszélye a munkaerőpiacról való kiszorulásnak. A Gazdaságkutató Rt. 45 éven felüliek foglalkoztatási helyzetét vizsgáló 2003. évi kutatása szerint a kérdezettek egytizedét egészségi állapota akadályozta munkája elvégzésében. Elsősorban az 51 év felettieket, különösen az 51–55 év közti korosztályt (Adler, 2004).

A nyugdíjrendszer fenntarthatósága szempontjából nem vitatható a nyugdíjkorhatár további emelésének szükségessége és az – EU által is szorgalmazott – 55–64 éves korosztály munkaerő-piaci aktivitásának növelése. Ennek egyik alapvető akadálya az 50 éven felüli munkaerő rendkívül rossz egészségi állapota. A jelenlegi nyugdíjkorhatár 62 év. A WHO adatai szerint viszont Magyarországon a férfiak 62 éves koruk után már nem egészségesek, így a 65 évre emelendő nyugdíjkorhatár esetén a férfi munkaerő további hároméves munkaerő-piaci jelenléte átlagosan eleve betegséggel kapcsolható össze, így jelentős részük teljes munkaidőben csak alacsonyabb teljesítményre képes. Széman (2008) utal arra, hogy ez a probléma jelentős mértékben már egy korábbi életszakaszban is bekövetkezik.

4 | Ahogy korábban írtuk, a jó minőségű időskor, a sikeres életútmodell(ek) feltételezi(k), hogy az egyén az idősödés folyamatában képes megőrizni egészségét, tanulási képességét, s e két feltétellel is összefüggésben tovább van jelen a munkaerőpiacon, valamint megtakarításai révén kevésbé kiszolgáltatott, mint a megelőző idős generációk képviselői.

Általános jelenség, hogy az idősebb korosztályok tagjai igyekeznek mielőbb valamilyen biztos szociális jövedelemhez jutni (nyugdíj, rokkantnyugdíj), és így a biztos ellátás védelmében vállalnak munkát. A munkaadók ugyanakkor kerülik az idősebbek foglalkoztatását, amit csak részben indokol, hogy szaktudásuk színvonala alacsonyabb, mint a fiatalabb korosztályokhoz tartozóké. Az idősebb korosztályban lévő lehetőségeket sem használják ki, igen kis mértékben alkalmaznak időseket távmunkában, a lehetségesnél kevésbé vonják be az idősebb kollégákat a fiatalabb alkalmazottak betanításába.

KÉPZETTSÉG. Az egészségügyi problémát tovább nehezíti az idősebb munkaerő tudáshiánya. Magyarországon az idősebb munkaerő képzési programokba való bekapcsolódása alacsony. 2004-ben a 45–54 évesek 8,4 százaléka (némileg több nő, mint férfi) vett részt ezekben, az 55–64 évesek esetében ennek majdnem fele az arány: 4,5 százalék. A 65–74 évesek körében a mutató már csak 2,2 százalék (Csoma, 2005). Hiányzik az az oktatási struktúra, jogi, finanszírozási háttér, amely lehetővé tenné az idősebb munkaerő tudásának modernizálását. Az iskolajellegű képzés dominál, ami iránt e korosztály érdeklődése, bekapcsolódási esélye csekély. Ugyanakkor az idősebb munkaerő (bár csökkenő súllyal) minden korosztályában sokan szeretnének munkát vállalni. Az ilyen jellegű igényeket a munkaadók és a különféle képzőintézmények programjai igyekeznek kielégíteni. Alapvetően még sincsenek piaci igényeknek megfelelő, azokra gyorsan reagáló (a 45 éven felüli munkanélküliekre koncentráló) képzési lehetőségek. Annak ellenére, hogy a GKI a Foglalkoztatási Alap számára készített 2004. évi beszámolójában hangsúlyozta ennek fontosságát (Adler, 2004).

A 45–64 évesek oktatásban való részvétele Magyarországon jelentősen elmaradt az Unió átlagától. Adler (2004) eredményei tovább árnyalják a helyzetképet: az oktatásban való részvétel a befejezett iskolai végzettség szintjével szoros összefüggésben változik. A legfeljebb nyolc általánost végzettek 5 százaléka jár tanfolyamra, a szakközépiskolát végzettek csaknem fele, a felsőfokú végzettségűeknek csaknem kétharmada. Pedig a tanulás nem rossz befektetés, ezt igazolta a kutatás is: a 45 év felettiek számára a képzések 70 százaléka munkaerő-piaci szempontból hasznos volt. A megkérdezettek a legfontosabb hatásnak azt tartották, hogy a képzés hozzásegített a munkahely megtartásához. A másik nagyra értékelt hatás – hasonlóan a nemzetközi vizsgálatokban megkérdezettek esetében (Striker, 2005, 107. o.) – az önbizalom növekedése volt: csökkent a bizonytalanságérzés, javult az önértékelés. A képzésekben részt vett másik nagy csoport, a tartósan munkanélküliek számára az átképzés jelentette a munkához való visszatérés egyetlen lehetséges útját.

MUNKAADÓI MAGATARTÁS (DISZKRIMINÁCIÓ). A munkatörvénykönyv 30/2000. (IX.15.) GM rendelete nem engedi meg a munkaerő kor szerinti *diszkriminálását*. Ennek ellenére a 2000-es évek közepén tetten érhető volt a diszkrimináció. A 2005 februárjában megalakult Egyenlő Bánásmód Hatósághoz (EBH) működ-

dése első fél éve alatt 400 panasz érkezett. A jogos panaszok több mint felében a vállalatok kor szerint különböztették meg az ötven éven felüli nőket (a másik tipikus panasz a romaellenesség). De diszkrimináció ért sok 67 százalékos rokkant munkavállalót, akiket produktívabbakra cseréltek. Az EBH a problémát általában tárgyalással próbálta megoldani, mivel a törvényben megfogalmazott védett kor egy kiskaput hagyott (objektív felmerülő munkavégzési problémák esetén a dolgozó elbocsátható; *Idősebb nőket ...*, 2005).

A kor szerinti törvényellenes megkülönböztetés a munkaadók álláshirdetéseiben is tetten érhető. A 2005 nyarán elemzett 3000 álláshirdetés 8 százalékában szerepelt kor meghatározás: túlnyomó részben legfeljebb 40 éves korig kerestek munkaerőt. Az internetes álláshirdetések elemzése is megegyező arányokat mutatott.

Idősebbekkel kapcsolatos munkahelyi diszkriminációt jelzett az EU-lakosság véleményét vizsgáló Eurobarometer 2003-ban végzett kutatása. A munkaerőpiacon a legelterjedtebb nézet volt az életkor szerinti megkülönböztetés. A válaszadók többsége (71 százalék) szerint az 50 év fölöttieknek kevesebb az esélyük az elhelyezkedésre. Annak ellenére tartotta magát ez a nézet, hogy az 1997. évi amszterdami szerződésben megfogalmazott diszkrimináció elleni küzdelemben beleértették a kor alapú diszkrimináció megszüntetésére való törekvést is.

A GKI 2003. évi, vállalatokra irányuló vizsgálatában a vállalatok többségének munkaerő-állománya 45 év alatti volt.⁵ Több 45–55 évest, mint fiatal (15–29 éves) bocsátottak el. A cégek egyötöde 45 éven felüli munkavállalót csak akkor vett fel, ha nem talált fiatalabbat, nagyon kevesen alkalmaztak új felvétel esetén 50 év felettieket, különösen a piaci szektorban (az állami/önkormányzati, a közép- és nagyvállalati formában működő cégek sokkal több 45 éven felüli dolgozót foglalkoztattak).

Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének különböző szektorú kis-, közép- és nagyvállalatok vezetőivel folytatott (telefonos) 2004. évi felmérésében⁶ a vállalatok munkaerő-állományának kétharmada 45 év alatti volt, és csak nagyon kevesen foglalkoztattak 55 év felettieket. (Szektor, a vállalat nagysága és a település típusa szerint a korstruktúra eltéréseket mutatott. A községekben lévő vállalatok nagy része zömmel 45 év alattiakat foglalkoztatott. A szolgáltatásban, a termelésben és a 10–249 főt foglalkoztató cégek többségében ugyancsak a fiatalabb korosztályt alkalmazták. Legtoleránsabban a megyeszékhelyeken működő vállalatok viselkedtek.)

5 | A GKI kétlépcsős postai felmérése a nemzetgazdaság valamennyi szektorában (kivéve a kötelező társadalombiztosítást, az egészségügyi, a szociális és a pénzügyi szolgáltatást) a 10 fő feletti alkalmazottat foglalkoztató vállalatok körében.

6 | Széman Zsuzsa felmérése: 342 piaci vállalat menedzsereivel készített telefonos felmérés a 10 fő feletti cégeknél, elsősorban a szolgáltató- és a könnyűiparban (Széman, 2005).

Jövedelmi szerkezet⁷

A 65 évesek és idősebbek havi jövedelmének legnagyobb hányadát a nyugdíj biztosítja. A harmadik és negyedik jövedelmi kvintilisbe tartozók havi jövedelmének 81, illetve 82 százalékát a nyugdíj adja, 15, illetve 16 százaléka munkából származik, 2, illetve 3 százalék pedig egyéb forrásokból. A második és az ötödik kvintilis jövedelmének háromnegyedét a nyugdíj adja, 21 és 23 százalékát munkával szerzik meg; egyéb forrásból a legfelső kvintilisbe tartozók jövedelmének 5, a második kvintilisbe tartozók jövedelmének 2 százaléka származik. Ez utóbbi csoport a bevétel további 2 százalékát társadalmi juttatásokból szerzi. A legalsó kvintilisbe tartozó 65 évesek és idősebbek jövedelmének 68 százaléka nyugdíjből, 23 százaléka munkából, 7 százaléka társadalmi juttatásokból, 3 százaléka pedig egyéb forrásból származik.

Az idősök körében mért szegénységi ráta jóval alatta marad a populáció átlagának (50–64 éves korig 10,1 százalék; 65 év felett 6,5 százalék). A korosztályokat tekintve a gyermekek vannak a legrosszabb helyzetben (0–15 éves korig 19,5 százalék). A relatív medián szegénységi rés a lakosság egészét tekintve 18,8 százalék. Az idősök körében mért ráta ebben az esetben is jóval az átlag alatt marad (a 65 évesek és idősebbek esetében 9,3 százalék).

Az öregséginyugdíj-minimum összege 2008 óta változatlan, 28 500 forint. Értéke az elmúlt évtizedben csökkenő – mind a nyugdíjak átlagos szintjéhez, mind pedig a bérminimum összegéhez viszonyítva. 2008-ban az öregséginyugdíj-ellátás egy főre számított havi átlagos összege 81 975 forint volt, az országos nettó átlagkeresethez viszonyított aránya 67 százalék.

2008-ban a saját jogú nyugdíjasoknál az átlag alattiak létszáma 61 százalék volt. Ezen belül közel 1,5 százalék körüli részarányt képviseltek a nyugdíjminimumot csekély összeggel meghaladó nyugdíjak. A nyugdíj és nyugdíjszerű ellátásokban a minimum környéki ellátások aránya 9 százalékot tett ki az összes ellátás százalékában. 2008. január 1-jén a 62 éves és idősebb nyugdíjasok 75 százaléka öregségi, 19 százaléka korbetöltött rokkantsági, 6 százaléka özvegyi nyugdíjban részesült. 2008-ban a nyugdíjra fordított kiadások a GDP 10,9 százalékát tették ki.

A magyar nyugdíjrendszer nem jelent automatikus garanciákat az időskori szegénység elkerülésére. S ez az elmúlt években a nyugdíjasokat érintő kedvező intézkedések (méltányossági nyugdíjemelés, 13. havi nyugdíj, korrekciós csomag stb.) ellenére is így van.

Dénes (2008) 2007 őszén a 65–84 évesek körében végzett kutatása szerint az anyagi nehézségek megoldását legtöbbször (85 százalék) a saját családjuktól, az ismerősi körtől remélik, de a megkérdezettek 20 százaléka banki kölcsönt is felvenne. Utána a vagyontárgyak értékesítése következne (8,1 százalék), míg

7 | Ez az alfejezet Szabó és társai (2007) alapján készült.

az életjáradéki programba való belépést alig 3 százalék említette. Bár a takarékoskodás az idősök pénzkezelésének legfőbb sajátossága, alig néhányan (21 százalék) tudnak valamit is megspórolni, s ha igen, az az éves jövedelmük alig 7,4 százaléka. A kutatás azt mutatta, hogy az időskorúak körében a szemléletváltásnak csak a csírái fedezhetők fel, és az öngondoskodás szükségességét még csak kevesen látták be.

Megtakarítási sémák, jobb életminőséget biztosító megoldások

A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2006-ban felmérést végzett arról, hogy a magyar aktív korú népesség hogyan készül a nyugdíjas éveire (*Medián*, 2006). A magyar nyugdíjrendszer reformja immár lassan egy évtizede megtörtént. Az akkor sikerként elkönyvelt átalakítás az állami gondoszkodáson alapuló rendszert az öngondoskodás egyes elemeivel egészítette ki – bevezette például a kötelező magánnyugdíjpénztárak intézményét. Az elmúlt években azonban egyre többen hívták fel a figyelmet a jelenlegi nyugdíjrendszer tarthatatlanságára. Egyfelől az állam által beszedett nyugdíjjárulékokból egyre kevésbé biztosítható a nyugdíjak kifizetése. Másfelől azonban az emberek így is túlságosan magasnak érzik a járuléktterheket, a járulékfizetés kikerülésével viszont a saját öregkori anyagi biztonságukat veszélyeztetik. Úgy tűnik, hogy nagyobb arányú öngondoskodás nélkül az emberek jelentős része olyan alacsony nyugdíjra számíthat, amiből aligha lehet megélni. A 2006. évi kutatás azt vizsgálta, hogy kik gondoltak már az öregkori megélhetésükre; mennyire tájékozottak a nyugdíjrendszer működéséről és az öngondoskodás formáiról.

A 60 évesnél fiatalabb felnőtt népesség közel fele gondolkodott már el azon, hogy nyugdíjas korában miből fog megélni, de csak szűk egyharmaduk számolt be arról, hogy valóban készül is valahogyan az öregkorára. Az így nyilatkozók közül a legtöbben az önkéntes nyugdíjpénztári tagságot említették. E csoport 70 százaléka valóban tag, 30 százalékuk egyelőre csak tervezi, hogy belép valamelyik pénztárba. Viszonylag sokan tervezik, hogy a nyugdíj mellett dolgozni is fognak, sőt az öregkorukra „készülők” 10 százaléka – az összes megkérdezett 3 százaléka – csak ebben gondolkodik. Ugyanekkora arányt képviselnek azok, akik egyszerűen csak pénzt raknak félre időskorukra, ennél valamivel kevesebben pedig a már meglévő vagyonuk, leginkább az ingatlanuk feléléséből (eladásából, eltartási vagy életjáradék-szerződésből) tervezik anyagi biztonságukat megteremteni. A teljes népesség 12 százalékát teszik ki azok, akik önkéntes nyugdíjpénztári tagsággal vagy életbiztosítás megkötésével tudatosan készülnek a nyugdíjaskorra. Bár az életkor előrehaladtával egyre többen készülnek a nyugdíjas éveikre, ám ezek aránya még az idősebbek között sem éri el az 50 százalékot. A jövedelem hatása csaknem olyan jelentős, mint az életkoré: az 50 év feletti korosztályban az átlagosnál nagyobb jövedelműek között csaknem kétszer annyian készülnek a nyugdíjaskorukra, mint az átlagnál szerényebb jövedelmű-

ek. Ez alapján úgy tűnik, hogy az aktív évekre jellemző jövedelemkülönbségek újratermelődnek, sőt akár növekedhetnek is a nyugdíjas évek alatt.

Az aktív korú lakosság meglehetősen tájékozatlan az – egyébként valóban meglehetősen bonyolult – nyugdíjrendszerrel kapcsolatban. Azzal a megkérdezettek túlnyomó többsége tisztában volt, hogy a mai nyugdíjasok nyugdíját a mostani dolgozók járulékából fedezi a társadalombiztosítás, ám a kutatás ismeretekkel kapcsolatos többi kérdésére a többség nem tudott helyesen válaszolni. 44 százalékuk tudta, hogy a rá vonatkozó nyugdíjkorhatár 62 év (igaz, további 16-16 százalék említett 60, illetve 65 évet), és nagyjából ugyanennyien találták el többé-kevésbé pontosan a munkavállalók által fizetett nyugdíjjárulék mértékét (6 és 10 százalék közöttire becsülték). Ennél jóval kevesebben tudták, hogy a munkaadók mennyi nyugdíjjárulékot fizetnek, a magánnyugdíj-pénztári tagok közül pedig csak nagyjából minden nyolcadik válaszadó volt tisztában azzal, hogy a társadalombiztosítástól milyen mértékű ellátásra számíthat.

A nyugdíj kiszámításának módja minden nyugdíj előtt állót nagyon komolyan érint, mégis csak 39 százalék azoknak az aránya, akik pontosan tudják, hogy a szolgálati idejüknek melyik szakasza alapján fogják megállapítani a nyugdíjuk mértékét. Sokan vannak abban a tévhitben, hogy a nyugdíj kiszámításakor (még mindig) a szolgálati idő utolsó néhány – az így vélekedők többsége szerint az utolsó öt – évét veszik figyelembe. Ezt leginkább a 30 és 50 közötti korosztályhoz tartozók gondolják – az ennél fiatalabbakat valószínűleg már nem „zavarja meg” a korábbi szabályozás, az ennél idősebbek pedig, talán a nyugdíjhoz közeledve, jobban felfigyeltek a szabályok megváltozására. Bár a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők a legtöbb közéleti kérdésben és a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos más kérdésekben is tájékozottabbak a többiekénél, ebben az esetben épp fordított a helyzet: a legnagyobb arányban a diplomával rendelkezők gondolják, hogy esetükben az utolsó néhány év jövedelme alapján állapítják meg a nyugdíjat, és a legfeljebb nyolc általánost végzettek mondták – alapvetően helyesen –, hogy a teljes szolgálati idő alapján. Valószínűleg ebben az esetben sem arról van szó, hogy az alacsony végzettségűek tájékozottabbak lennének a többiekénél, hanem inkább arról, hogy a félinformációk kevésbé zavarják meg őket abban, hogy a leginkább kézenfekvő választ adják erre a kérdésre. Az egyébként az átlagnál jóval tájékozottabb diplomásoknak inkább lehetnek emlékeik a korábbi szabályozásról, ami ebben az esetben – paradox módon – félreértésekre ad alkalmat.

AZ IDŐSÖDÉSPOLITIKA KIALAKÍTÁSÁT SZOLGÁLÓ NÉHÁNY INTÉZKEDÉSRŐL⁸

A következőkben Cseres-Gergely Zsombornak a megalapozott döntések feltételeivel kapcsolatos megállapításait idézzük, amelyekkel a munkacsoport tagjai is egyetértettek.⁹

„Sok olyan információ nem található meg a létező adatbázisokban, amelyek kulcsfontosságúak az idősebb emberekkel kapcsolatos vizsgálatokhoz, illetve a kor előrehaladtával az egész életpálya folyamán tapasztalható viselkedés tanulmányozásához. A hiányra kétféleképpen lehet reagálni. Elképzelhető már meglévő adatbázisok kibővítése az idősebb emberekre vonatkozó információkkal, és elképzelhető olyan, célzott adatfelvételek létrehozása is, amelyek kimondottan az idősebb, idősödő emberek speciális problémáira koncentrálnak. A két lehetőség azonban nem zárja ki egymást, hiszen nemcsak másra használhatók, de a forrásigényük is igen eltérő. ... [h]árom teljesen életszerű lehetőséget vázolunk fel.

Az első lehetőség egy nagy lakossági adatfelvétel módosítása úgy, hogy az idősebb emberek igényeit fokozottan figyelembe vegye. A legjobb alany erre a KSH munkaerő-felvétele (MEF), amely minden negyedévben mintegy 80 ezer 14–74 éves embert ér el. Főként az aktív munkavégző vagy munkát kereső korosztályokra koncentrálnak, így az idősebb emberekre vonatkozó információk növelése várhatóan nem érintené kedvezőtlenül a részvételi kedvet (jellemző probléma a kérdések számának növekedésekor). A MEF bővítésének előnye az elért emberek nagy száma és a felvételek gyakorisága. Hátránya épp az utóbbi: az emberek sorsát csak visszatekintő kérdésekkel vagy csak 6 negyedéven keresztül követhetjük. Mivel a pótlólagos információgyűjtés többletfeladatokkal jár, a kibővítés többletforrást igényel. (A felvételtől – érthetetlen, miért – jobbára csak a KSH papíralapú kiadványaiból lehet tájékozódni.)

A második egy speciálisabb felvétel kibővítése az idősekre vonatkozó adatokkal. Ilyen például a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének *Életünk fordulópontjai* elnevezésű, időbeli követést lehetővé tevő, úgynevezett paneladatbázisa. Ebben ugyan vannak az időskorra vonatkozó kérdések, információk, de korántsem annyi, mint egy célzott felvételen. Mivel azonban a felvételre ritkán kerül sor, ezeket ki lehet bővíteni további információkkal, ideértve például orvosok által szolgáltatott vagy a kérdezők által mért egészségügyi

8 | A külföldi példák elemzése ismereteket ad ahhoz is, milyen lépések, intézkedések szükségesek az idősödéspolitika előkészítéséhez. A munkacsoport tagjai azonban egyetértettek abban, hogy két területre már előjáróban is érdemes felhívni a figyelmet: a szükséges kutatások és a kommunikáció fontosságáról van szó. A javaslatok megfogalmazásában Cseres-Gergely Zsombor, Széman Zsuzsa, Dénes Attila és G. Németh György, a *Nemzeti stratégia – méltó idős-kor* munkacsoport tagjai nyújtottak segítséget.

9 | Részletek Cseres-Gergely (2008) *Kérdések, javaslatok, az előkészítő vizsgálatok módjai* című fejezetéből.

- adatokat (vérnyomás, súly, a fogás erőssége, látás stb.). Ahogy a MEF esetében, a többletinformációk felvétele itt is többletforrást igényel. ...

A harmadik lehetőség a legambiciózusabb, és ahogy több ország példája mutatja, a kérdés súlyához leginkább illeszkedő megoldás. Eszerint olyan adatfelvételt kell létrehozni, amely kimondottan az idősebb emberek életviszonyait méri fel, és csak róluk gyűjt adatot. Ennek a haszna kettős. Egyrészt, olyan nagy mennyiségben keletkezik adat a megcélzott népességről, amennyit egy általános felvétel nem képes szolgáltatni. Másrészt, olyan információkat lehet gyűjteni, amilyeneket egy általános célú felvételen nem vagy nem célszerű. Az adatok értékét tovább növeli, ha alkalmasak nemzetközi összehasonlításra. Mind a fenti kritériumoknak megfelelő adatfelvétel példaként, mind a nemzetközi együttműködés lehetséges partnereként igen jó példa a SHARE projekt, amely az 50 év felettiekéről gyűjt igen széles körű információkat. A projekt igen jól szervezett, kiváló és multidiszciplináris tudományos megalapozottsággal rendelkezik. Korábban a szervezők érdeklődtek Magyarország részvétele iránt, de az együttműködés fogadókészség hiányában elmaradt. (Részletek a SHARE projektről annak honlapján találhatók: <http://www.share-project.org/>).

Dénes Attila a KSH időskorúakat érintő felmérései mellett az eddigi gyakorlattól eltérő kutatási programokat sürgeti (Dénes, 2008). Olyan kutatásokat kell tervezni, amelyek nem csupán statisztikai egységként kezelik az egyént, de a benne rejlő emberi tőkét, a kapcsolati energiákat és a speciális szemléletmódot is operacionalizálják.

Bár a kutatók számára izgalmas feladatnak tűnik a téma holisztikus megközelítése, a humán energiák mérésének és becsatornázásának hasznát két másik területen fogalmazzuk meg:

- a legfontosabb hozadék talán az, hogy az időskorúak számára olyan programok dolgozhatók ki, amelyek nemcsak elviselhetővé, de kellemessé teszik az élet utolsó szakaszát, amelyek bevonják a társadalom pereméről a legidősebb tagokat;
- az állam oldaláról sem lesz kevesebb a haszon: a civil szerveződések révén az emberi tőke tehermentesíti az ellátórendszereket, s az egyének azt teszik meg önmagukért, amit addig az államtól vártak.

Ilyen megközelítésben az öngondoskodás érdekében tett minden erőfeszítés „nyer-nyer” típusú játékot eredményez, ahol az egyén felszámolja függőségét az állammal szemben, az állam pedig koncentrálhat a valóban fontos és szükséges szolgáltatások minőségének javítására. Ezzel egy időben megszűnik az a társadalmi feszültség, amely jelenleg eltartókat és még több eltartottat állít szembe egymással. Ez a feszültség csak úgy oldható, ha egyre több eltartott sorol át az eltartók oldalára egészségmegőrzés révén, életmódváltással, képzéssel és tanulóssal.

Nagyon hiányzik az igazán széles körű, mély és integrált társadalmi kommunikációs program a szemléletváltást, magatartás-változást igénylő kérdésekben

(a média, az oktatás minden szintjén, a civil társadalom bevonása az eredmények elterjesztésébe és a források biztosítása a végrehajtáshoz). Az életútmodell váltása az elmúlt évtizedek jól begyakorolt, sikeresen alkalmazott, mára működésképtelen, de minimálisan „zsákutcás” modelljének az átalakítását igényli. A piaci szektorban már jól működő, az üzeneteket jól közvetítő, professzionális kommunikáció (és finanszírozás) nélkül a tudás – ami, mint láttuk, még hiányos – csak a társadalmi K+F-kiadásokat növeli, a jólétet és a problémák enyhítését nem szolgálja.

*

2009 őszén az Országgyűlés elfogadta az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról szóló határozatot, ez alapján szükséges lesz átfogó cselekvési program megalkotására is.

HIVATKOZÁSOK

- ADLER JUDIT (2004): A munkavállalási korú inaktív népesség motivációja, munkaerő-piaci távolmaradásának okai. GKI, Budapest, kézirat, <http://www.ofakht.hu/muh/muhelyvitak/adler/05.htm>.
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR (2008): Aktív idősödés, nyugdíjpolitika és munkapiac. Példák, kérdések és javaslatok az életpálya harmadik szakasza, a munkapiaci részvétel és az intézmények kapcsolatára. Megjelent: Javaslat Nemzeti Idősügyi Stratégia megalkotására. SZMM, Budapest, kézirat.
- CSOMA GYULA (2005): Az alkalmazható andragógiai ismeretek a KSH adatok tükrében. Felnőttképzési Kutatási Füzetek, 15. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 69–94. o.
- DÉNES ATTILA (2008): Időskorúak szükségletei és öngondoskodás. Megjelent: Nemzeti stratégia – méltó idősor. SZMM, Budapest, kézirat.
- EC (2002): Report requested by Stockholm European Council: „Increasing labour force participation and promoting active ageing”. (A munkaerő-piaci részvétel növelése és az aktív öregedés népszerűsítése.) COM (2002) 9 final. Brüsszel, január 24. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0009:FIN:EN:PDF>.
- FÖLDIÁK ANDRÁS (2008): Időskorúak a felnőttképzés és a közművelődés rendszerében. Megjelent: Javaslat Nemzeti Idősügyi Stratégia megalkotására. SZMM, Budapest, kézirat.
- HR (2008): A válság miatt újra dolgoznak az amerikai nyugdíjasok. HR Portál, október 30. <http://www.hrportal.hu/c/a-valsag-miatt-ujra-dolgoznak-az-amerikai-nyugdijasok-20081030.html>.
- IDŐSEBB NŐKET... (2005): Az idősebb nőket rúgják ki először. Origo, augusztus 19. <http://www.origo.hu/itthon/20050819azidosebb.html>.
- ILMARINEN, J. (2006): Towards a longer worklife! Ageing and the quality of worklife in the European Union. Finnish Institute of Occupation Health, Helsinki.
- KSH (2007): Társadalmi jellemzők, 2006. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- LASLETT, P. (1991): A fresh map of life: The emergence of the Third Age. Harvard University Press.

- MEDIÁN (2006): Hogyan készülünk a nyugdíjas éveinkre? Felmérés a lakosság öngondoskodási hajlandóságáról. Medián, Budapest, június 8. <http://www.median.hu/object.422b4b4a-474e-4a83-a018-e341ff976570.ivy>.
- STRIKER SÁNDOR (2005): Időskorúak felnőttképzési igényei Európában. Felnőttképzési Kutatási Füzetek, 15. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 95–121. o.
- SZABÓ JUDIT ÁGNES–CHIRER ZSUZSANNA–SÜTŐ TERÉZ (2007): Madridi Idősügyi Cselekvési terv (MIPAA). Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (UNECE) Regionális végrehajtási stratégiájának (RIS) nemzeti nyomon követéséről szóló jelentés. Magyar Köztársaság. Szociális és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi Főosztály/Idősügyi Titkárság, Budapest, október 15.
- SZÉMAN ZSUZSA (2005): Social Ageing, Labour Market and Pensions. PIE Discussion Paper, No. 269. <http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2004/dp269/text.pdf>.
- SZÉMAN ZSUZSA (2008): Munkaerőpiac, idős gondozás: kapcsolódások, problémák. Az öregedés, idősödés, idősértelmezések. A Nemzeti stratégia – méltó idős kor munkacsoport tanulmánykötete, SZMM, Budapest, kézirat.
- WARREN, J. (2008): Retirements delayed as £157 billion wiped off workers' pensions. *Mature Times*, október 27. <http://www.maturetimes.co.uk/node/6819>.
- WHO (2002): Active Ageing. A Policy Framework. World Health Organization, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf.
- WORLD BANK (2007): Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution Schemes – Pension Reform.

20. ♣ Nyugdíjparadigmák az OECD-országokban Nemzetközi áttekintés

Havran Dániel

BEVEZETŐ

A tanulmány célja, hogy áttekintést nyújtson a Nyugdíj- és Időskor Kerekasztal számára az OECD-országok nyugdíjrendszereinek sajátosságairól – elsősorban a paradigmatisztikus elemek alapján. Kitér a nyugdíjrendszereket érintő általános tendenciákra, trendekre, majd az országokat csoportosítja és jellemzi aszerint, hogy milyen nyugdíjparadigmákat követnek. A trendekre vonatkozó számadatakat, az országok egyedi leírását, valamint a rendszerezés során használt fogalmak magyarázatát a tanulmány végén található Függelék tartalmazza.

Írásunkat a nyugdíjrendszereket érintő gazdasági, demográfiai és egyéb tendenciákat ismertető rövid és általános jellegű résszel indítjuk, amelyet kiegészítünk a Függelék több táblázatával. Ezt követően paradigmák szerinti bontásban ismertetjük az OECD-országok jellegzetes nyugdíjrendszereit. Ehhez a Kerekasztal által korábban készített taxonómiát használjuk (NYIKA, 2007). Célunk megbízható térképet, eligazítást adni az egyes országok rendszereiben. A hasonló rendszerű országokat együtt, csoportosítva tárgyaljuk, a következő felosztásban: angolszász hagyományú, kontinentális, skandináv, poszt szocialista, dél-európai, ázsiai és feltörekvő országok. A hasonló paradigmákkal jellemezhető országokról néhány nyugdíjparamétert is közlünk, elsősorban kiegészítő, illusztráló jelleggel.

A következő tematikus tagolású fejezetben egy-egy, a Kerekasztalt foglalkoztató problémához keresünk nemzetközi példákat, eredményeket, tanulságokat, s ahol lehet, adatokat is. Célunk a napirenden lévő döntések alátámasztása.

Végül a Függelékbe gyűjtöttük össze azokat a táblázatokat, amelyek illusztrációként vagy a témában való eligazodáshoz fontosak, de a főszövegben nem kerültek részletesen terítékre. A táblázatokon kívül az OECD-országok nyugdíjparadigmáinak rövid leírása is ide került. Ez mintegy nyugdíj földrajzi fogódzóként is használható. A Függelék harmadik része a tanulmányban használt főbb fogalmakat, definíciókat tartalmazza. A nyugdíj-szakirodalom nyelvezete nem mondható egységesnek – minden szerző, kutató máshogy értelmezi az egyes kifejezéseket. Így ez a rész a tanulmány olvasását könnyítheti meg azzal, hogy a használt fogalmak jelentését tisztázza.

ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP, TRENDEK, TENDENCIÁIK

A nyugdíjrendszerek működését és jellemzőit leginkább a demográfiai változások, a foglalkoztatottság, az egészségügyi helyzet, a gazdasági, jövedelmi és pénzügyi viszonyok alakulása határozza meg. Az általános trendeket bemutató elemzésünkben az OECD-országok e tényezőket érintő, rövidebb távú (2015-ig, 2020-ig szóló) kilátásait ismertetjük.

Demográfia – kilátások

A népesség, a korösszetétel változása nagymértékben kihat a felosztó-kirovó elven alapuló rendszerekre, de közvetve hatással van a tisztán tőkésítettekre is. Fontos tehát a közeljövő főbb demográfiai trendjeinek az ismerete. A nemzetközi tendenciák összefoglalója az ENSZ és az OECD honlapjain megtalálható adatbázisok felhasználásával készült (ENSZ, 2008; OECD, 2008a, 2008b).

NÉPESSÉGSZÁM ALAKULÁSA. Az OECD-országok népességszáma a világdemográfiai trendekhez hasonlóan alapvetően növekszik, 2010-ről 2015-re *átlagosan 2 százalékos* mértékkel számolhatunk. A legtöbb OECD-országban *a népességszám emelkedik, esetleg stagnál*, de Magyarország, Csehország, Lengyelország, Németország és Japán kivétel, rájuk a csökkenés jellemző. Szlovákiában, illetve Olaszországban nem teljesen egyértelmű ez a trend: 2010-ig várhatóan emelkedik a népességszám, majd kismértékben visszaesik a populáció létszáma. Mexikó, Törökország, Írország, Izland és Új-Zéland, valamint az Egyesült Államok népességének növekedése gyorsabb, mint az átlag, általában 4-5 százalék körüli öt évre vetítve. A Függelék F1. táblázata az egyes országok várható tendenciáiról számol be.

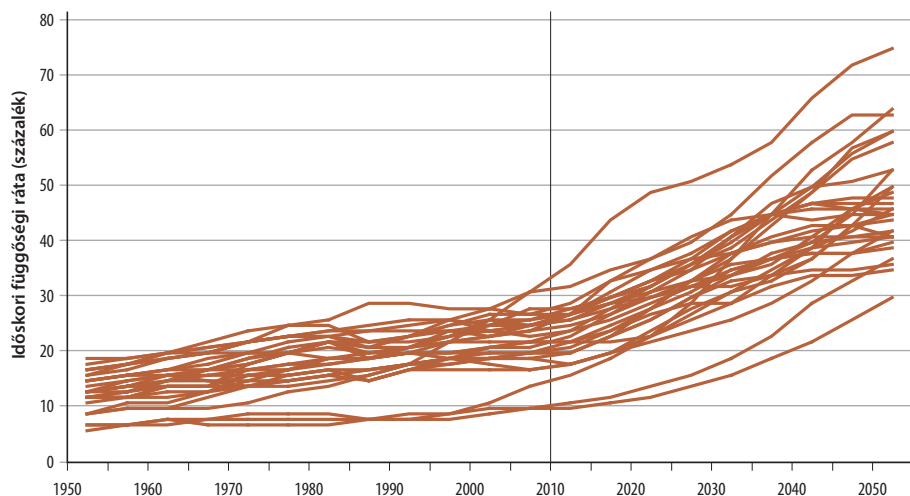
SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉLETTARTAM. A várható nemzetközi tendenciákban folytatódik a születéskor *várható élettartam hosszabbodása*, és ezzel párhuzamosan emelkedik az idősök aránya a társadalomban. A 2015–2020 közötti periódusig az ENSZ legvalószínűbb forgatókönyve szerint *átlagosan 1,5-2 évvel nő* majd a születéskor várható élettartam *a maihoz képest* (F2. táblázat). A 2015–2020-ra előre jelzett várható élettartamok között a sort Japán, Svájc és Ausztrália vezeti (82-83 évvel), Magyarország és Törökország zárja (74-75 évvel). Hosszabb távon, 2035–2040-re az OECD-országokra előrevetített súlyozatlan átlag 85,5 év, amely körülbelül 5 évvel haladja meg a mai értéket.

SZÜLETÉSI RÁTÁK. A *nyers születési ráták* (F3. táblázat) Svédország, Svájc és Németország kivételével *csökkennek majd, vagy stagnálnak*. Ma az OECD-országokban *átlagosan 11,4 ember születik ezer főre* vetítve, 2015-re ez a mutató várhatóan 10,6 fő lesz. Folytatódik a nők gyermekvállalási korának későbbre tolódása, ennek

következtében a korosztályonkénti születési ráták is a 15–19 éves korosztályban alacsonyabbá, a 30–34 éves korosztályban magasabbá fognak válni.

FÜGGŐSÉGI ARÁNYOK, KORSZERKEZET. Az OECD-országok többségében az időskorú népesség abszolút és a teljes népességhez mért aránya is emelkedni fog az elkövetkező 10–15 évben (1. ábra). A fejletlenebb OECD-országok, azaz Mexikó és Törökország kivételével a nyugdíjaskorúak aránya már most nagyobb a társadalmakban, mint a fiataloké. A fiatalkori függőségi rátát általános csökkenő tendencia, az *időskori függőségi rátát általános növekedés jellemzi*, a nem aktív korúak aránya jellemzően tovább nő az elkövetkező 15 évben. Jelentékeny időskori növekedést várnak Dél-Koreában, de szinte mindenhol jellemző a mai (országoként eltérő) 17–26 százalékról (ez az időskori függőségi arány) a 22–32 százalékra, vagyis megközelítőleg átlagosan 5 százalékpontos emelkedés (F4. táblázat). 2040-re az időskori függőségi ráta 40–60 százalékra is emelkedhet egyes országokban, mint például Japánban és Németországban.

1. ábra | Az időskori függőségi arányok változása az OECD-országokban, 1950–2050

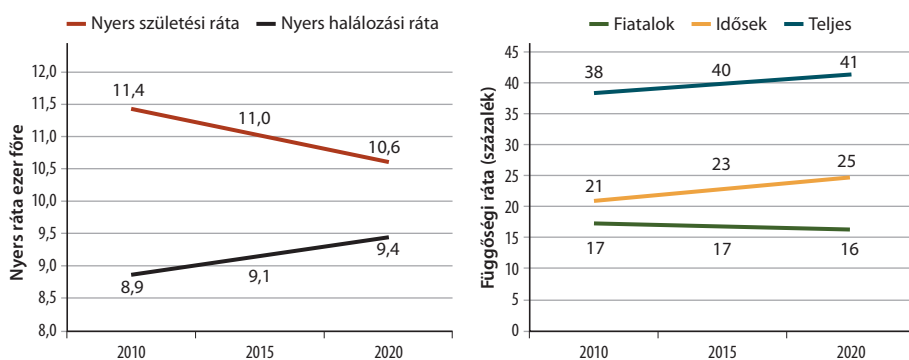
Megjegyzés: Ezen az ábrán nem tudjuk az OECD-országok neveit feltüntetni, az általános növekedési tendencia jól láthatóan minden országra vonatkozik.

Forrás: ENSZ (2008) és Bryant (2003).

MIGRÁCIÓ. Az ország népességéhez képest csak az Egyesült Államok, Kanada, Németország és Új-Zéland esetén várható jelentősebb, 2 százalékos betelepülési hullám (F5. táblázat), amely ellensúlyozhatja a társadalom korszerkezetének idősök felé tolódását. Másutt folytatódik az „öregedés”. A korábbi EU–15 tagországokban is várható *kismértékű bevándorlás*, de csak tizede a fent említett országok mozgásának. Mexikóban nagymértékű kivándorlási hullámot jelez előre az ENSZ.

A főbb demográfiai jellemzőket röviden áttekintve, megállapítható, hogy a népességszám prognosztizálható növekedése elsősorban abból fakad majd, hogy *a várható élettartamok emelkednek* (nemcsak a születéskor várható élettartamok, hanem a mai 65 évesek is várhatóan tovább élnek, mint a 10-20 évvel ezelőtti kortársaik). Az élettartamok hosszabbodásával *megnövekszik az idősök aránya* a társadalomban. Az OECD-országokban a fiatalok aránya nem változik jelentősen (2. ábra). Kevés helyen számolnak jelentős bevándorlással, amely a korszerkezetet a mai helyzetre állítaná vissza. Emiatt a népesség növekedési üteme az OECD-országokban lassulni fog.

2. ábra | Az OECD-országok átlagos demográfiai változásai

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis (OECD, 2008b).

A magyar demográfiai helyzet az OECD-országok átlagához képest negatív irányban tér el. Gyakorlatilag Magyarország az egyetlen ország, ahol a népesség valós csökkenése várható. A várható élettartam az egyik legalacsonyabb, a születési ráták is alacsonyok az OECD-országokat tekintve, valamint nagyméretű migráció sem várható az elkövetkező években. Magyarország további, részletes demográfiai előrejelzését *Hablicsek* (1998) tanulmánya ismerteti.

Foglalkoztatottság, munkapiac – helyzetkép és kilátások

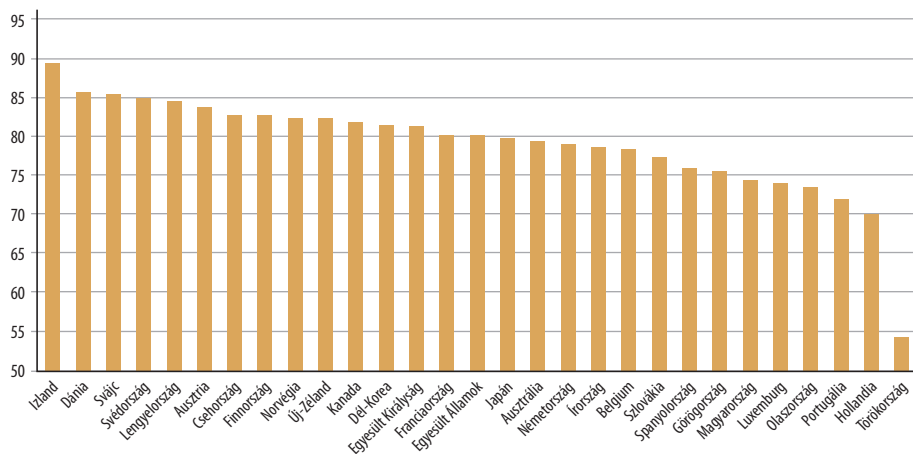
A nyugdíjrendszerek kiemelt célja a jelenlegi munkavállalók idős korra való anyagi fedezetének megalapozása. Vajon a népességből mindenki mindig munkavállaló lesz? Hányan lesznek azok a tartós munkanélküliek, akik nem szereznek nyugdíjjogosultságot? A foglalkoztatottság igen erősen befolyásolja a nyugdíjrendszerek működését, különösen a felosztó-kirovó szisztémákét. Ezért lényeges, hogy bemutassuk a legfontosabb foglalkoztatottsági mutatókat.

FOGLALKOZTATOTTSÁGI RÁTÁK ALAKULÁSA AZ IDŐBEN. A 2000-es évek elején a foglalkoztatottsági arányok lassú, 1-2 százalékpontos emelkedését vagy éppen stagnálását (például az Egyesült Királyságban, Portugáliában, Magyarországon) figyelhetjük meg (*F6. táblázat*). 2000-ről 2007-re az OECD-országok átlagában *valamelyest emelkedett a foglalkoztatás* mértéke (annak ellenére is, hogy Észak-Amerikában csökkent). A teljes foglalkoztatottsági ráta *kicsivel 70 százalék alatti* értéke stabilnak mondható, akár hosszabb távon is.

FOGLALKOZTATOTTSÁGI MUTATÓK KOROSZTÁLYI BONTÁSBAN. A 15–24 éves korosztályban kiemelkedően magas a foglalkoztatottsági ráta Izlandon (70 százalék feletti), de 60 százalékot meghaladó Ausztrália, Hollandia és Svájc mutatója is (*F7. táblázat*). 50 és 60 százalék közötti mutatókról beszélhetünk Ausztria, Kanada, Új-Zéland, Norvégia és az Egyesült Államok gazdaságaiban is. A foglalkoztatottság mértéke az elmúlt tíz évben romlott Portugáliában, Mexikóban, Dél-Koreában, Csehországban és Magyarországon, javult Finnországban és Spanyolországban.

A *fiatalok foglalkoztatottsági arányának* OECD-átlaga *folyamatosan csökken*: 2006-ban 43,3 százalék, míg tíz évvel azelőtt 44,9, húsz évvel korábban 48,1 volt. Ennek oka a felsőoktatásban való részvétel tendenciáiból adódik. Az OECD-országokban a középiskola kötelező, így elsősorban a 18–24 évesek munkavállalása, illetve a felsőoktatásban való részvételük határozza meg a fiatalok foglalkoztatottsági arányait. A részvétel elsősorban a felsőoktatási rendszer kiterjedtségétől és finanszírozási módjától függ. Ennek megfelelően azon országok nagy részében, ahol magas arányú a felsőoktatásban való részvétel, alacsony a fiatalok munkavállalási aránya. Azokban az országokban, ahol magánforrásból kell fizetni a felsőoktatást, ott a foglalkoztatottsági ráta is magasabb, így Ausztráliában vagy Hollandiában is. Törökországban 45 százalék körüli, tehát az OECD-országokhoz képest is nagyon alacsony a foglalkoztatottság. Itt sokan valóban nem dolgoznak, de sokan lehetnek olyanok, akik nem regisztrált mezőgazdasági tevékenységet végeznek. Nagy valószínűséggel hosszú távon emelkedik a foglalkoztatottak aránya.

A 25–54 évesek között a *foglalkoztatottsági ráta* az OECD-országokban átlagosan 76,5 százalék volt 2006-ban (*3. ábra*). Tartósan 80 százalék vagy a fölötti volt a foglalkoztatottság Ausztriában, Belgiumban, Csehországban, Dániában, az Egyesült Királyságban, Finnországban, Izlandon, Hollandiában, Norvégiában, Portugáliában, Svédországban és Svájcban. Közepesnek vagy általánosnak mondhatjuk a 70 százalékos rátával jellemezhető országokat. Alacsony a foglalkoztatottság Mexikóban, és a sor végén szerepel Törökország. Az utóbbi évtizedben Spanyolországban és Olaszországban emelkedtek a mutatók jelentősebben, az Egyesült Államokban romlást lehetett megfigyelni.

3. ábra | A 25–54 évesek foglalkoztatottsági rátája (százalék)

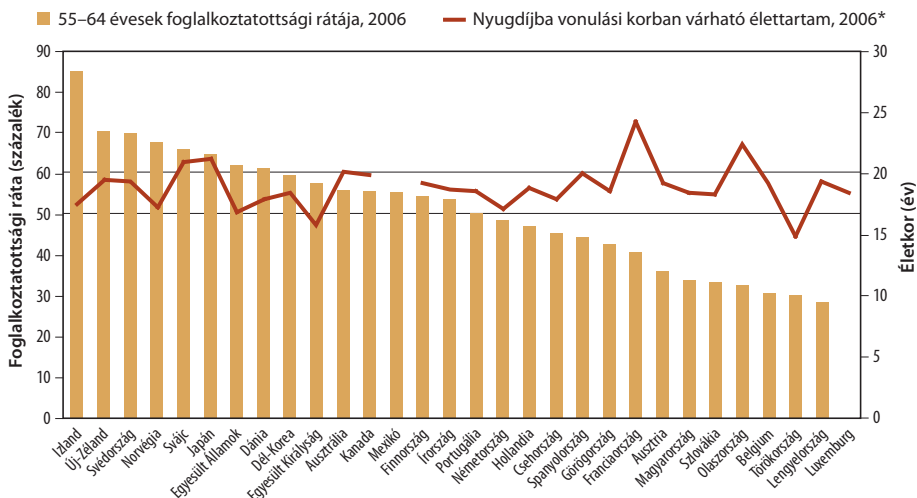
Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis (OECD, 2008b).

A legérdekesebb jelenségeket az 55–64 éves korosztály (idősebb aktívak) adatai mutatják. Az elmúlt tíz évben Izlandon 80 százalék feletti, Új-Zélandon, Norvégiában Svédországban és Svájcban 60 százalék feletti a foglalkoztatottság, bár ezekben az országokban a nyugdíjkorhatár és a várható élettartam is magas. Magas (50 százalék fölötti) foglalkoztatási rátát tudhat magáénak Ausztrália, Kanada, Csehország, Finnország, Írország, Japán, Dél-Korea, Mexikó, Portugália, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok. Alacsony (30 százalék körüli) a foglalkoztatás Belgiumban, Olaszországban, Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában és Törökországban, bár ezt nem önmagában, hanem a várható élettartamok és a nyugdíjkorhatárok ismeretében szabad csak összevetni.

Érdeemes ezt a korosztályt kicsit alaposabban szemügyre venni. A várható élettartamot, a foglalkoztatást és a nyugdíjkorhatárt együtt az *F8. táblázat* foglalja össze. Több országban kiemelkedően alacsony az 55–64 éves korúak foglalkoztatottsági rátája a 25–54 évesekéhez képest. Milyen okai lehetnek ennek?

ALACSONY VÁRHATÓ ÉLETKOR, ROSSZ KÖZEGÉSZSÉGÜGYI ÁLLAPOT. Azokban az országokban, ahol a demográfiai mutatók rosszak a többi OECD-országhoz képest – például Csehország, Szlovákia, Magyarország, Lengyelország, Törökország és Mexikó –, a ma születettek várható élettartama 70 és 75 év között van. Ezekben az országokban az emberek sokszor „elhasználódnak”, betegség miatt vagy rokkantan vonulnak ki a munkapiacról. A 4. ábra szerint nem mindig egyértelmű a kapcsolat a hivatalos nyugdíjba vonulási kortól számított várható élettartam és a foglalkoztatottság között. A nyugdíjban eltölthető évek száma általában 16 és 21 év között várható, miközben az idősebb aktívak foglalkoztatottsága a 30 százaléktól a 80 százalékos mértékig változik.

4. ábra | A nyugdíj előtt állók foglalkoztatottsága és várható élettartam a nyugdíjban

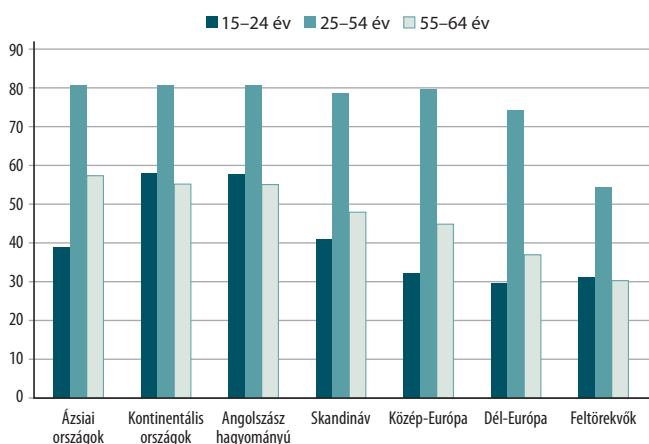
* Becslés. A hivatalos nyugdíjba vonulási korban várható élettartam becslése a 2007-ben 65 éves korban várható élettartam alapján történt. A hivatalos és a tényleges nyugdíjba meneteli kor néhány országban, így például Magyarországon jelentősen eltér.

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis (OECD, 2008b).

JOGOSULTSÁGI KOR SZABÁLYOZÁSA. Magyarországon, Franciaországban, Csehországban és Szlovákiában a jogosultsági kor a többi országhoz képest alacsony. Közülük vagy csak az elmúlt évtizedben kezdték el emelni, vagy még egyáltalán nem emelték a nyugdíjkorhatárt (a 65 év körüli OECD-átlagra). Emiatt az 55–64 éves korosztályból csak a fiatalabbak csoportja dolgozik. Fontos megjegyeznünk, hogy Franciaországban, valamint Olaszországban is indokolatlannak tűnik az alacsony nyugdíjkorhatár, ugyanis magas a várható élettartam, míg a többi ország esetében a várható élettartam jóval alacsonyabb.

Magyarország jelenlegi foglalkoztatottsági adatai nem jók, félő, hogy a következő generációknál is megmarad a tartósan munkát nem vállalók csoportja. A munkát nem vállalók nagy részének nincs szakképzettsége. A foglalkoztatottak jövedelme viszont vásárlóerő-paritáson nem mondható alacsonynak (képesek nagyobb járulékkerhet is elviselni). Az elmúlt időszakban megnövekedt a felsőoktatásban részt vevők számát, ami az elkövetkező években javíthat a munkavállalási esélyeken, amennyiben a felsőoktatásban részt vevők a piaci igényeknek megfelelő szakképesítést szereznek.

MUNKAPIACI KIREKESZTŐDÉS. Vannak olyan államok, ahol a munkapiacra erős a verseny, így az 55 évnél idősebb munkavállalók nehezen találnak új munkát. Akik képesek eltartani magukat megtakarításokból a nyugdíj előtti szakaszban is, valószínűleg egy-két évre nem is keresnek túl intenzíven munkahelyet. Ilyen

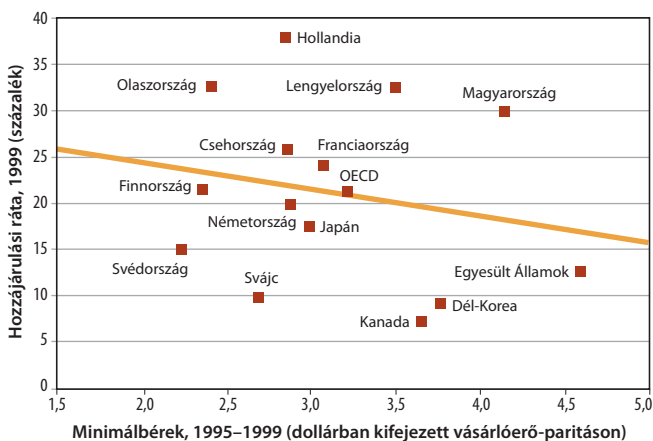
5. ábra

Korosztályos átlagos foglalkoztatottsági ráták, OECD-országcsoporthként

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis (OECD, 2008b).

problémák merülhetnek fel Lengyelország, Törökország, Belgium, Olaszország, Szlovákia, Magyarország, Ausztria idősebb aktív lakosságánál. Ahol nem változott nagyot az 55-64 éves korosztályi foglalkoztatottsági ráta a 25-54 évesekéhez képest (ez azt jelenti, hogy nem 50-60 százalékponttal, csak 20-30 százalékponttal esett vissza), ott általában magas várható átlagéletkort és érett piacgazdaságokat találunk. Ilyen Ausztrália, Kanada, Finnország, Norvégia, Svédország, Svájc, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Japán, Dél-Korea.

MINIMÁLBÉREK ALAKULÁSA AZ OECD-ORSZÁGOKBAN. A foglalkoztatottak egy része – ha nagyon kevés jövedelmet tud csak aktív idejében szerezni – igen kis nyugdíjakkal szembesülhet. Ilyenkor a nyugdíjrendszert a pótlólagos megélhetési összegek kiosztására is fel kell készíteni. Ezért érdekesek az egyes országok minimálbérére, illetve a jövedelemegyenlőtlenségeikre vonatkozó adatok.

6. ábra

A nyugdíjjárulék-ráták a minimálbérek függvényében

Az elmúlt tíz évben a vásárlóerő-paritáson nyilvántartott *minimálbérek* az Egyesült Államokat kivéve emelkedtek (*F9. táblázat*). Éles különbségek vannak az egyes országok között: 2005-ben három dollár alatti órabérek voltak jellemzők Szlovákiában, Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban, Portugáliában, Mexikóban és Törökországban is. Ezekben az országokban nagyobb járulékfizetési arányokat kell alkalmazni a szociális célú nyugdíj-finanszírozáshoz. Velük ellentétben kiemelkedően magas, hét dollár feletti minimális órabér jellemezte Ausztráliát, Franciaországot és Luxemburgot. Jellemző középérték a négy és hat dollár közötti minimálbér. A nyugdíjjárulék-ráták szintjét az *F11. táblázat* tartalmazza.

JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉGEK A MUNKABÉREKBEN. Nem csupán a minimálbér, hanem a teljes jövedelmi skála is lényeges (*F10. táblázat*). Azokban az országokban, ahol a jövedelmek egyenlőtlenek, nagyobb szükség lehet az újraelosztásra, szolidárisabb lehet jövedelemarányos nyugdíjrendszert működtetni, mint jövedelemérzékeny szisztémákat. Az elmúlt húsz év adatait tanulmányozva elmondható, hogy *a bérjövedelmek egyenlőtlensége kismértékben nőtt* az OECD-országok nagy részében, *most átlagosan 3,3-szeres* az alsó és a felső decilisben dolgozók jövedelmének aránya. Ez azt is jelenti, hogy az elkövetkező évtizedekben a nyugdíjkifizetések is differenciáltabbak lesznek. Kicsi az egyenlőtlenség Finnországban, Olaszországban, Norvégiában, Svédországban és Svájcban, nagyok a különbségek az Egyesült Államokban, Kanadában és Magyarországon.

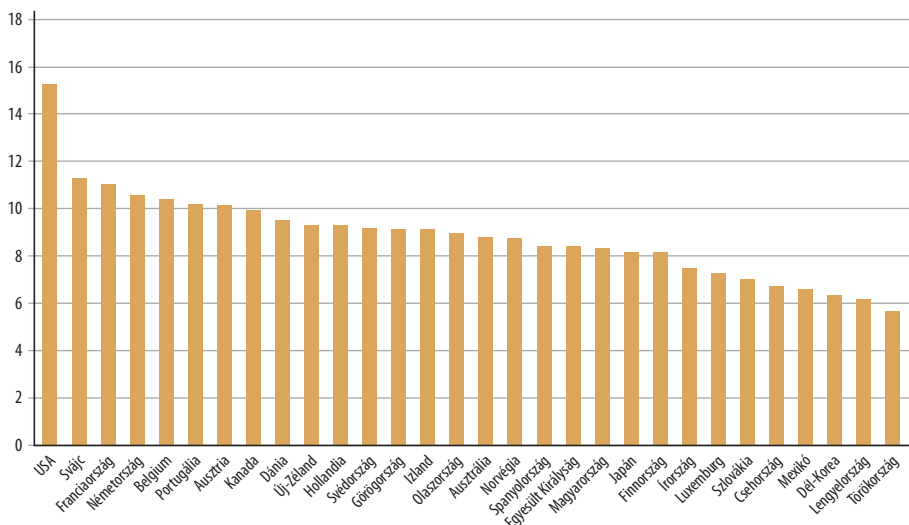
Egészségügyi helyzet és kilátások

Nem mindegy, hogy az időskort milyen minőségben élik meg az emberek. Egészségesebb népesség esetén az idősök társadalmi aktivitása is nagyobb lehet. Azokban az országokban, amelyek közegészsége jó, kevésbé ütközik ellenállásba a magas nyugdíjkorhatár bevezetése is. Ezenkívül az egészségügyi kiadások ugyanúgy a jóléti állam kiadásai, mint az időskori juttatások (öregségi, rokkantsági, özvegyi nyugdíjak, adóból finanszírozott segélyek). Éppen ezért fontos tudni azt, hogy az OECD-országok milyen arányban fordítják egészségügyre a költségvetési és a társadalombiztosítási forrásokat, és mindezzel milyen eredményt érnek el. Egy ország általános egészségi állapota sok tartós betegséggel vagy rokkantsághoz vezető okkal összefügghet, így hatással van a nyugdíjasok számának alakulására is. Az OECD-országok egészségi állapotára vonatkozó előrejelzésekben csak az általános közegészségi állapotot mutatjuk be, amely a várható élettartamra, illetve az aktív korban való munkaképességre van elsősorban hatással.

EGÉSZSÉGÜGYRE KÖLTÖTT ÖSSZEGETEK. A *7. ábra* az egyes országok GDP-arányos egészségügyi kiadásait mutatja. Bár a jövedelem legjelentősebb részét az Egyesült Államokban költik egészségügyre, mégsem terjed ki az egészségbiztosítás

univerzálisan mindenkire. *Jellemzően a jövedelem 8-10 százalékát költik az országok egészségügyre, a felzárkózók közt és néhány kelet-európai országban ez az arány kevesebb, 6-7 százalék körül van. A kiadások nincsenek szoros kapcsolatban a várható átlagéletkorral.*

7. ábra | Az OECD-országok GDP-arányos egészségügyi kiadásai (százalék)

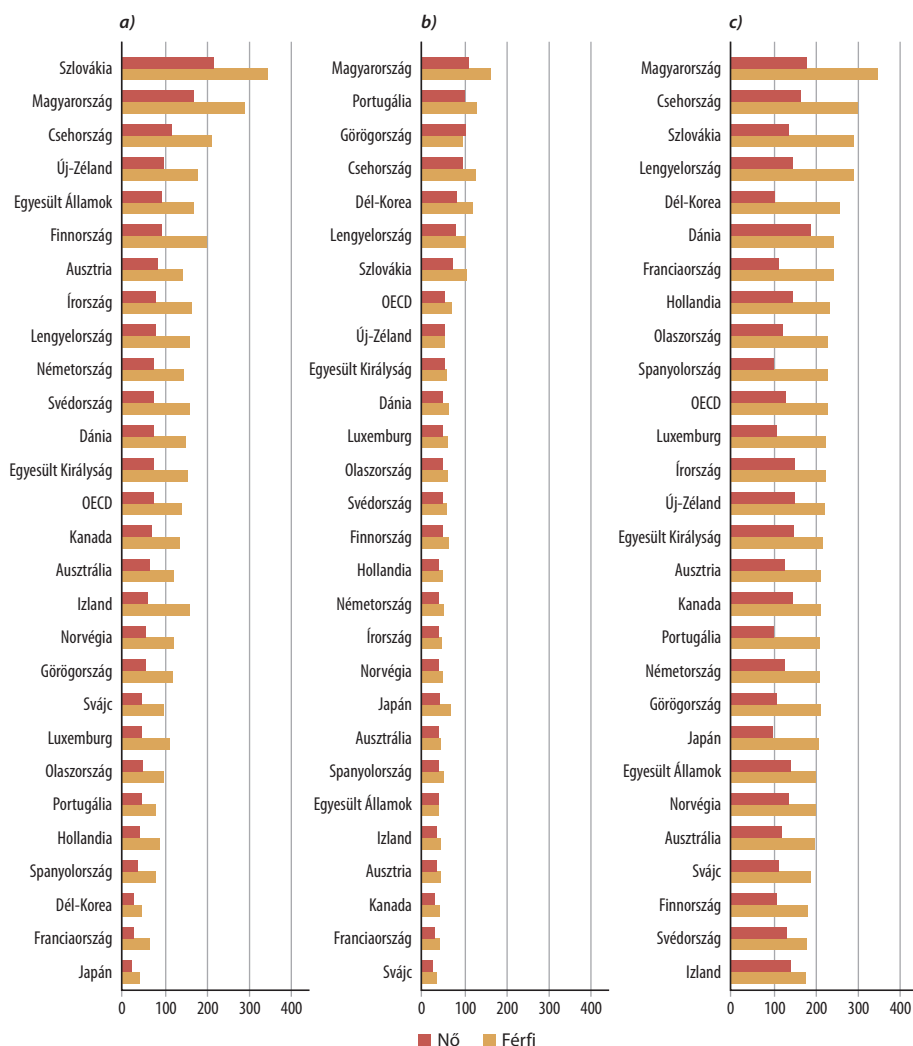
Forrás: OECD (2007b).

IDŐSKORI BETEGSÉGEK ALAKULÁSA AZ OECD-ORSZÁGOKBAN. A nyugdíjaskorban várható életminőség és a várható élettartam nagymértékben függ az egészségi állapottól. Ezért áttekintjük a leggyakoribb betegségeket. A szívinfarktusban, agyvérzésben, rákban elhunytak arányát vizsgáljuk. Általában ezek a betegségek már az aktív korban is gyakoriak, így sokan meg sem érik a nyugdíjaskort. A három kiemelt betegség elterjedése az egész társadalom, így az idősok egészségügyi helyzetére is vonatkozó tanulságokkal szolgál. A 8. ábra szerint a kelet-közép-európai országokban a kiemelt betegségek nagyon gyakoriak. (Ezekben az országokban a többi OECD-országhoz viszonyítva alacsony várható átlagéletkorral találkozunk.)

A kelet-közép-európai országok mindhárom kiemelt betegségben meghaltak arányában nagyon rossz képet mutatnak. Rajtuk kívül Dél-Korea és némely nyugat-európai ország tartozik a lista elejéhez, ezek a jövedelmük relatíve nagy részét költik egészségügyre. Ez azt jelenti, hogy az időskori munkaképesség mértéke és a foglalkoztatottsági potenciál is alacsonyabb a rosszabb egészségügyi állapot miatt.

Várhatóan a kelet-közép-európai országok helyzete (így Magyarorszáé is) javul majd az elkövetkező évtizedekben. A rossz életviteli szokások a rendszer-változás után javultak, kevesebb lett az alkoholfogyasztás és a dohányzás. A lassan javuló életkörülmények és szokások stagnálást vagy *mérsékelt javulást* prognosztizálnak.

8. ábra | Szívinfarktusban (a), szélütésben (b), rákban (c) meghaltak mortalitási rátája, 2004 (standardizált, százezer főre)

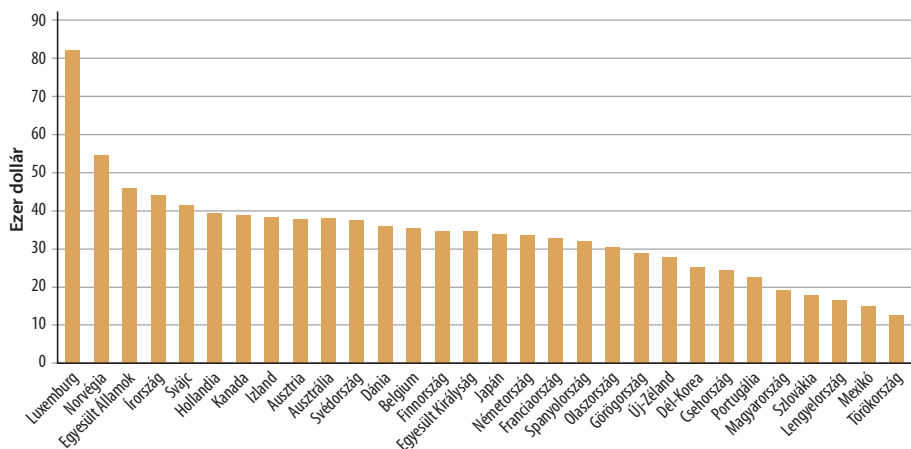
Forrás: OECD, Health at a Glance, 2008.

Jövedelmi, gazdasági, pénzügyi kilátások

A nyugdíjrendszerek működtetésének egyik záloga az egészségesen működő gazdaság. Hosszú távon gazdasági növekedés és átgondolt gazdaságsszabályozás nélkül a nyugdíjrendszer sem képes céljának megfelelően működni. A rossz gazdasági helyzet miatt kialakuló tartós szegénység vagy tartós jövedelemegyenlőtlenség esetén jóval nagyobb terhek rakódhatnak a nyugdíjrendszerre is. Ekkor egyrészt megnőhet a nyugdíjvagyon társadalmi szintű újraelosztása iránti igény, ugyanis a szociális helyzet indokolta nyugdíjak száma emelkedik. Nem mindegy az sem, hogy a nyugdíjrendszerben lévő (valós vagy virtuális) megtakarítások mekkora ütemben növekednek, és mennyi jut a félretett pénzből (jogból) a nyugdíjaskorra. Ebben a részben az OECD-országok gazdasági kilátásait, társadalmi jövedelemegyenlőtlenségeinek alakulását és a nyugdíjak jövedelemhez viszonyuló arányát vizsgáljuk, és ahol lehet, vázoljuk a kilátásokat is.

AZ OECD-ORSZÁGOK JÖVEDELMI HELYZETE. 2007-ben az OECD-országok közül a legtöbb 30 és 40 ezer dollár közötti vásárlóerő-paritáson mért jövedelmet szerzett (9. ábra). A legnagyobb egy főre jutó GDP-t Luxemburg, majd Norvégia érte el, a sort Mexikó és Törökország zárja, közvetlenül a posztoszocialista közép-európai országok után.

9. ábra | Az OECD-országok GDP-je 2007-ben* (dollárban számolt vásárlóerő-paritáson)

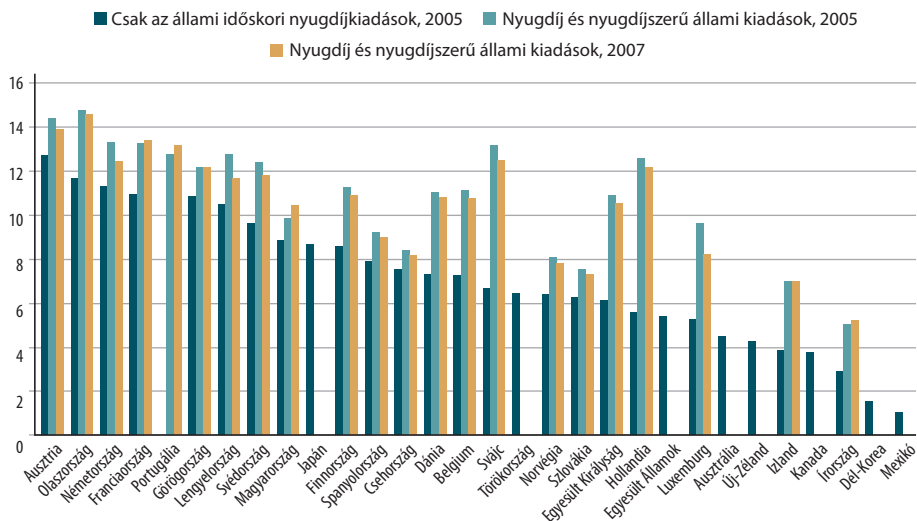

* Szlovákia 2006-os adaton szerepel.

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis (OECD, 2008b).

AZ ÁLLAM SZEREPE. Érdeemes szemügyre venni az állami szféra jelentőségét a nyugdíjak kezelésében. Az állami költségvetés és a finanszírozási rendszer rugalmasságának szempontjából is fontos mutatószám lehet a kormányzat által *kifizetett társadalombiztosítási (social security) nyugdíjkifizetések*, illetve a kormányzat által

10. ábra | Nyugdíjtípusú kiadások a GDP arányában (százalék)

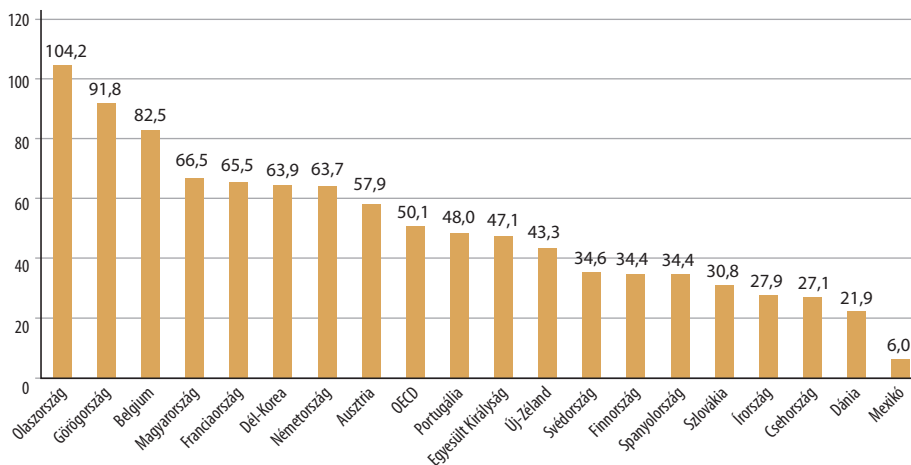

Forrás: KSH, Eurostat, OECD.Stat.

beszedett társadalombiztosítási (nyugdíj-, segély-) *célú járulékok* nagysága. Az állami kiadások minden olyan nyugdíjszerű kifizetést is jelentenek, amelyet adókból, illetve társadalombiztosításból finanszíroznak. Az egyes országokban eltérő súlyú a magán- és az állami szerepvállalás mértéke. Jól látszik a 10. ábrán, hogy bizonyos országokban, ahol nincs kiterjedt állami nyugdíjrendszer, igen alacsony a kifizetések aránya (például Új-Zéland, Dánia), és nincs is egyértelmű kapcsolat a befizetések és a kifizetések között. A dél-európai országok jellemzően nagyobb arányban szednek járulékokat, mint amilyen mértékben fizetnek járadékokat (Olaszországra, Görögországra, Portugáliára igaz ez).

Az állami megoldást nagyobb mértékben alkalmazóknál a GDP 12–14 százalékát is folyósítják a nyugdíjasoknak. Ezek az országok vagy kiterjedt névleges egyéni számlás (NDC) rendszert működtetnek (Olaszország, Lengyelország, Svédország), vagy kiterjedt pontrendszer alapján megállapított kifizetésű rendszereket használnak (Franciaország, Németország). Kivétel ez alól Ausztria és Görögország, ahol szolgáltatással meghatározott nyugdíjrendszer van. Az elmúlt időszakok tendenciáit az F12. táblázat tartalmazza.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK MÉRETE. Fontos kérdés, hogy az egyes országok mennyi ideig és mértékig képesek szükség esetén államadósságból finanszírozni a nyugdíjkifizetéseket. A szolgáltatással meghatározott rendszerek esetében igen gyakori az ilyen pótlás szükségessége, de ha nagyon alacsonnyá válna a hozzájárulással meghatározott nyugdíjak reálértéke a hozzájárulással meghatározott rendszerű vagy csak alapnyugdíjrendszert működtető országokban, akkor ezekben is

11. ábra | Becsült GDP-arányos eladósodottság egyes OECD-országokban, 2008 (százalék)

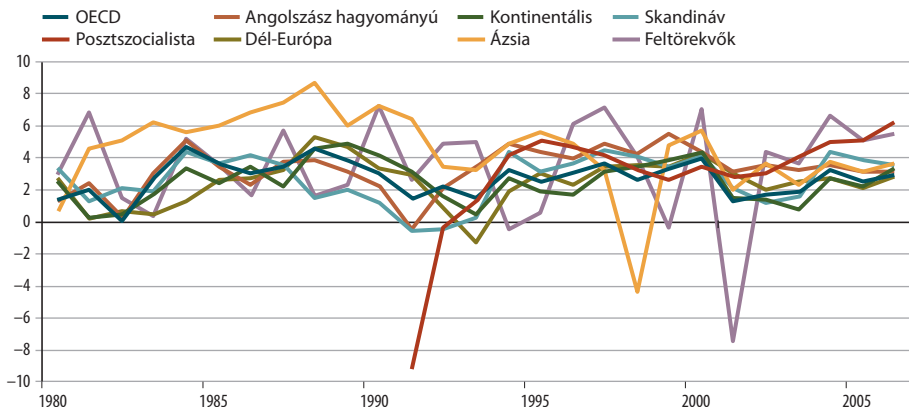
Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis.

szükség lehet kiegészítő forrásokra, amelyeket nem feltétlenül lehet csak adóból fedezni, szükség lehet arra, hogy adósságból finanszírozzák őket. A meglévő államadósság mérete viszont nagyban befolyásolja a gazdasági játéktérét. A *GDP-arányos államadósság* ennek a játéktérnek lehet egy indikátora (11. ábra).

Sajnos több olyan ország is van, amelyekben a nyugdíjakra fordított állami kiadás nagy, amit nem járulékbévételekből fedeznek – vagyis a felosztó-kirovó rendszer állami pótlására van szükség –, és ezenfelül nagy az államadósságuk is (11. ábra). Ezek alapján *Olaszország, Görögország, Magyarország és Franciaország jelenlegi rendszere a társadalom öregedésének folytatódásával hosszú távon nem lesz fenntartható, szigorításra lesz szükség.* A szigorítás Franciaországban a nyugdíjkorhatár-emeléssel lehetséges is, a többi országban csak az ígért szolgáltatások csökkentésével érhető el (szolgáltatással meghatározott nyugdíjrendszerekről van szó).

GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS. A jövedelemnövekedés nagyobb erőforrásokat jelentene a finanszírozásra is. Az OECD-országok átlagos reál GDP-növekedése az elmúlt évtizedekben 2 és 4 százalék között ingadozott (12. ábra). Ez a tendencia hosszabb távon várhatóan fennmarad, viszont 2015–2020-ig a világgazdasági recesszió következtében ennél kevesebb, csak 1 százalék körüli gazdasági növekedés prognosztizálható.

12. ábra | Reál GDP növekedése az OECD-országcsoportokban, 1980–2006 (százalék)

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázisa.

NYUGDÍJPARADIGMÁK AZ OECD-ORSZÁGOKBAN

Először a használt módszertant és a csoportosítási formákat vezetjük be, majd a nyugdíjparadigmákon alapuló csoportok jellemzőit vesszük sorra.

Módszertan és taxonómia

Az összehasonlítás alapelve az érthetőség: ahol lehet, a tanulmány a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal kialakulóban lévő konszenzusos ajánlásait (NYIKA, 2007) és definícióit (NYIKA, 2008) használja. A *nyugdíj* a definíció szerint: „[A]ktív életszakaszban megszerzett jogok alapján biztosított, akár egyösszegű kifizetésként, akár határozott ideig vagy élethosszig folyósított járadék formájában megszerezhető jövedelem, amelyhez egy meghatározott életkor elérésével vagy betegség vagy halál esetén, vagy munkaviszony megszűnésével lehet hozzájutni.” (NYIKA, 2008, 2. o.)

Ebben tehát benne van a rokkantsági nyugdíj is, továbbá minden juttatás, finanszírozási formától függetlenül. Bár az özvegyi és rokkantsági nyugdíj nem elhanyagolható méretű és jelentőségű, de hogy ne vesszünk el a részletekben, mégsem foglalkozunk ezek nemzetközi téren való megoldásaival, rendszereivel. (A rokkantsági nyugdíjról az aktuális kérdések között említést teszünk, özvegyi nyugdíjakkal ott sem foglalkozunk.) A rokkantsági nyugdíjat többnyire az öregségi nyugdíjjal párhuzamosan működtetik, de az öregségi nyugdíjak kialakítása az elsődleges. Néhány országban, így például Magyarországon, igen magas a rokkantsági nyugdíjak aránya, azonban ez történelmi indíttatású (elő-

nyugdíjként funkcionált a munkanélküliség ellen az 50–55 év felettiek számára), mintsem várható tendencia.

Az összehasonlítás a nyugdíjrendszerek paradigmatis jegei alapján történik. *Nyugdíjparadigmának* nevezzük a nyugellátások finanszírozására és alapelveire, a jogosultságok gyűjtésére, illetve a kezelt kockázatokra vonatkozó jellemzők együttesét.

A paradigma-rendszerter elkezésítésére több lehetőség áll rendelkezésre. Az egyik lehet a csoportosítás a Világbank által konstruált, pilléreköl álló modell alapján, amely sokkal inkább egyedi nyugdíjmodell, mint jól használható taxonómia. Bár a pillérek funkciója könnyen megérthető (első: állami, második: kötelező magán, harmadik: önkéntes magánbiztosítás, negyedik: időskori kiegészítő foglalkoztatás), az egyes elemek tartalma nem elég jól definiált. Vanak rendszerek, amelyek teljesen máshogy épülnek fel, s nem osztályozhatók magától értetődően a pillérek szerinti kategóriákkal. Éppen ezért az elemzéshez az OECD által készített csoportosítást (Yermo, 2002), illetve az ehhez kapcsolódó, erre reagáló magyar munkaanyagot (NYIKA, 2007) használjuk. A tipizálást ajánló OECD-tanulmány három csoportosítási lehetőséget ad meg: a *nyugdíjprogramok* (*pension plans*), a *nyugdíjalapok* (*pension funds*) és a *nyugdíjat kezelő jogi személyek* (*pension entities*) alapján való rendszerezést.

NYUGDÍJSÉMÁK SZERINTI TIPOLOGIA. A legfontosabb csoportosítás a nyugdíjsémák mint nyugdíjalrendszerek szerinti megkülönböztetés. Minden olyan jogintézményt *nyugdíjsémának* (*pension scheme*) nevezünk, amelynek feladata nyugdíjcélú jövedelem biztosítása. A sémák alapján az állami nyugdíjfolyósító intézményektől a magánnyugdíjpénztárakig minden intézményt meg lehet különböztetni. A nyugdíjséma lehet a *törvény által biztosított* (állampolgári) jog vagy *polgárjogi szerződésen alapuló* együttműködés a szolgáltatásra jogosítottak és a szolgáltatást nyújtó szervezetek között. Bár történelmi hagyományok miatt a családnak is volt és van nyugdíjjellegű funkciója, de nem tekinthető jogintézménynek. A család mint ilyen intézmény tehát nem tárgy elemzésünknek. Néha használatos a *nyugdíjprogram* (*pension plan*) kifejezés is, amelyre elsősorban magánnyugdíjsémaként hivatkoznak. Programon (*plan* = terv) a nyugdíj-hozzájárulásokat és a jogosultságokat definiáló szabályokat értjük.

Milyen jellemzőkkel írhatjuk le a sémák működését? A csoportosítások a következők:

1. állami – magán (*private – public pension plan*),
2. munkáltatói – személyi, egyéni (*occupational – personal*),
3. szolgáltatással meghatározott – befizetéssel meghatározott – pontrendszer (*defined contribution – defined benefit – points*),
4. kötelező – választható (önkéntes) (*mandatory, compulsory – voluntary*),
5. tőkésített – nem tőkésített (*funded – unfunded*).

Az 1. pont leginkább működtetési kérdés. Egy központi *állami* intézmény vagy akár egy állami felügyeletű, de *magán*-intézménycsoport is képes ellátni a nyugdíjak kezelésével járó feladatokat. Sok helyen az állami–magán megoldásnak történelmi okai vannak.

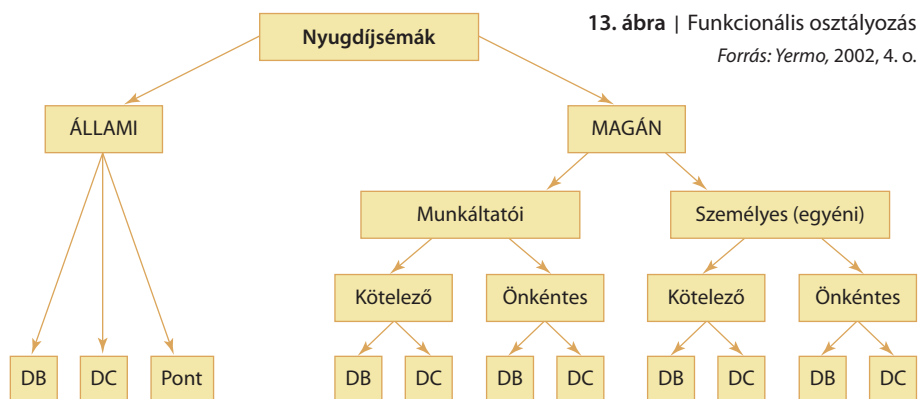
A 2. csoportosítás szintén a működtetés oldaláról közelít, s a magánsémákat bontja tovább: e szerint a biztosítottak nyugdíját vagy a *vállalat* kezeli (sokszor hozzá is járul a befizetésekhez), vagy külön biztosító, pénztár, alapkezelő szerv (*egyéni* forma).

A 3. csoportosítás annak függvényében különböztet meg, hogy mi lesz a nyugdíjként kifizetendő járadék: a nyugdíj szolgáltató határozza meg ezt azáltal, hogy a kifizetéseket nyugdíjformulákkal definiálja (*szolgáltatással meghatározott – defined benefit, DB*), vagy a későbbi nyugdíjas aktív munkavállaló, aki a befizetések sorozatával mintegy rögzíti a nyugdíjaskorban kapható összegeket (*befizetéssel vagy hozzájárulással meghatározott – defined contribution, DC*). Megemlíthetők a kettő közé tartozó módszerek is, amikor *pontrendszerek* alapján állapítják meg a járadékot.

A 4. csoportosításban a *kötelező* vagy *önkéntes* jelleg nem jelenik meg mindig tisztán. Elképzelhető olyan eset, amikor a társadalom egyes tagjainak kötelező egy sémába a belépés (reform során), illetve vannak olyan esetek, amikor egy-egy szakma vagy vállalat dolgozóinak be kell lépniük a nyugdíjsémába.

Az 5. megkülönböztetési lehetőség a tőkésítés foka. *Tőkésített* alap (vagy nyugdíjalapképzés, tartalékképzés) esetén a nyugdíj forrása a jogosultak által vagy javára teljesített befizetésekből, illetve azok befektetési hozamából képzett tartalék. A tőkésítés nem jelent mindig teljes fedezetet. A szolgáltatással meghatározott tőkésített alapok esetében jelentős hiány is keletkezhet. Ezt *alultőkésítésnek* vagy részleges tőkésítésnek is nevezik. A *nem tőkésített* rendszereket általában felosztó-kirovó elven finanszírozzák.

E csoportosítási jellemzők rendszerfunkciók szerint különböztetnek meg, amit a 13. ábra illusztrál.

NYUGDÍJALAPOK SZERINTI TIPOLÓGIA. A következő csoportosítási mód a nyugdíjalapok jellemzői alapján végzett tipizálás. Mi a nyugdíjalap? A *nyugdíjalap* eszközök olyan csoportja, amely kizárólag valamely nyugdíjséma alapján fizetett nyugdíjcélú befizetéseket, illetve azok befektetéseinek hozamát tartalmazza. Ezeket az eszközöket valamilyen módon és valamilyen szervezetnek kezelnie kell. A nyugdíjalapokat a kezelés technikai jellemzői alapján lehet csoportosítani. A definíció értelmében a társadalombiztosítási alap is nyugdíjalap, azonban az állami alapkezelés technikái nem térnek el olyan jelentősen, mint a magánformák. Megkülönböztetni tehát a privát esetben érdemes.

A nyugdíjalapok csoportosítása a következő.

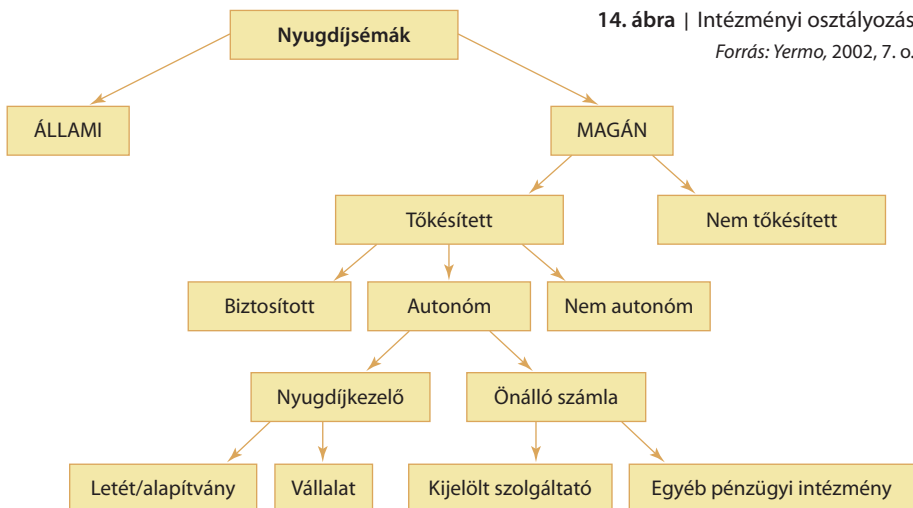
1. autonóm – nem autonóm – biztosított (*autonomous – non-autonomous – insured*),
2. kollektív – csoportos – egyéni (*collective – group – individual*),
3. zárt – nyitott (*closed – open*).

A nyugdíjalapok 1. jellemzője, hogy az eszközöket kezelőnek vagy alapkezelőnek milyen jogosítványai vannak. *Autonóm* alap esetében kizárólag az alap kezelésére szól a jogosítvány, a kezelő semmilyen formában nem használhatja fel a megtakarítás-jellegű vagyonelemeket, míg *nem autonóm* alapoknál az alapkezelő (ez rendszerint a munkáltató vállalat) saját tartalékaként mutatja ki a mérlegében a felhalmozott nyugdíjvagyon, amelyet fel is használhat belső finanszírozásra. A harmadik jogosítványi forma a *biztosított* nyugdíjalap, amely biztosítási elemeket is tartalmaz, és életbiztosítók kezelik. A 2. jellemzőben a *kollektív* alapok gyűjtőhelyként (*pool*) működnek: különböző finanszírozású nyugdíjsémákat kezelnek együtt az alapon, rendszerint egy adott szakma vagy társasághoz tartozók nyugdíjvagyonát. A *csoportos* nyugdíjalapok esetén az ugyanazon finanszírozóhoz (például munkáltató) tartozó személyek nyugdíjának csoportos kezelését valósítják meg. Az *egyéni* nyugdíjalapok az önfoglalkoztatóknak, illetve az önkéntesen vagy kötelezően megtakarító magánszemélyeknek a vagyonkezelési módját jelenti. Bank, biztosítótársaság vagy egyéb vagyonkezelő társaság is végezheti. *Nyílt* alapokba bárki korlátozás nélkül beléphet, a *zárt* alapok viszont kizárólag egy adott csoport (például egy adott munkáltatóhoz tartozó dolgozók) részére működnek (3. megközelítés).

NYUGDÍJKEZELŐK SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS. Ezek a csoportosítások mind az alap egy-egy tulajdonságára vonatkoztak, de lehet csoportosítani az alapok kezelőit, azaz a nyugdíjkezelők szerint is. A *nyugdíjkezelő* olyan speciális célú jogi személy, mint például pénztár, alapítvány vagy vállalat, amely birtokolja és (általában) kezeli a nyugdíjalapot a nyugdíjprogramok/alapok tagjai számára. A tagoknak a nyugdíjalapon tulajdoni vagy haszonélvezői joga van, vagy szerződésben deklarált jog szól arról, hogy a nyugdíjalap kezelője a nyugdíjalap eszközeivel a tagok érdekében jár el.

A nyugdíjkezelőket egy fő jellemző szerint csoportosítjuk: állami – magán (*public – private*).

A kezelés megvalósítása akár állami, akár magán, lehet egységes (egy szerv), néhány szereplős, de esetenként elaprózódott is. A 14. ábra a sémák és kezelők alapján képezhető intézményi klasszifikációt mutatja be.

Ezzel áttekintettük a nyugdíjparadigmák rendszertanát. A rendszertani elemek mellett külső jellemzőt, az adott nyugdíjrendszert fenyegető kockázatokat is érdemes tárgyalni.

KOCKÁZATOK TIPOLOGIÁJA. Ahol lehetséges, megemlítjük a rendszerekben felmerülő legfőbb problémákat, kockázatokat. Góra–Palmer (2004) a kockázatok egy elterjedt besorolását használja.

A nyugdíjrendszereket fenyegető jelentős kockázatok a következők:

1. külső (exogén) kockázatok (Góra–Palmer, 2004):
 - demográfiai kockázat („előregedés”),
 - makrogazdasági kockázat (foglalkoztatottság, reálbérek, jövedelem),
 - pénzügyi piaci kockázat (tőkepiaci hozamok alakulása, pénztárak csődje);
2. belső (endogén) kockázatok:
 - erkölcsi kockázat (megtakarítás, öngondoskodás megszűnése),
 - politikai kockázat (nyugdíjasok „megvásárlása”).

A külső kockázatok többnyire közismertek, a tendenciákat leíró fejezet részleteiben foglalkozik a jelenlegi kockázati tényezők trendjeivel (hatásaival nem). A szolgáltatással meghatározott felosztó-kirovó rendszerek leggyakoribb problémája a társadalmakban az idősök arányának növekedése, de ha a *demográfiai* változások nagyobb méreteket öltenek, azt a tőkésített rendszerek is megsínylik. A *makroökonómiai* tényezők közül a munkaerő-piaci gondok érintik leginkább

a nyugdíjrendszereket. Komoly, talán még az elöregedésnél is nagyobb problémát jelent az alacsony foglalkoztatottság (ami miatt finanszírozhatatlanná válhat a társadalombiztosítási rendszer). A hitelpénz alapú pénzrendszerben a megtakarítások erősen függnének az aktuális pénz- és tőkepiaci hozamoktól, így elsősorban a tőkésített rendszerek vannak kitéve a *pénzügyi piaci* kockázatoknak.

A belső, a nyugdíjrendszerek által generált kockázatok másképpen fenyegetik a rendszer működését. A nagylelkű és biztonságos nyugdíjszisztéma arra ösztönzi a munkavállalókat, hogy ne takarítsanak meg saját maguk, hiszen a „felelős állam” elvégzi ezt helyettük. Ez az *erkölcsi kockázat* az állam egyre növekvő szerepvállalását igényli. A másik belső kockázat a *politikai kockázat*: a politikusok hatalomra kerülésük érdekében olyan juttatásokat ígérnek a nyugdíjasoknak, amelyek esetleges megvalósításával destabilizálhatják a rendszert. Ez állami *szolgáltatással meghatározott* rendszereknél jelent főként problémát.

Paradigmatikus csoportosítás

Összesen hét csoportot mutatunk be, amelyek különböző paradigmajegyeket hordoznak. Sok esetben földrajzi-történelmi viszonyok tekintetében is hasonló országok kerültek egy-egy csoportba, de meghatározó volt a gazdasági-intézményi háttér is. Az *angolszász hagyományú* országokban a magasabb pénzügyi kultúrával rendelkező lakosokra jobban lehet támaszkodni a magánmegtakarítások tekintetében, mint másutt. A *kontinentális* országokra jellemzők az ipari és nagyvállalati hagyományok. A *skandináv* országok nyugdíjparadigmáinak kialakításában szerepet játszott az uralkodó „egyéni, de szolidáris” szemlélet. A *posztoszocialista* országok a szocialista rezsimre mintegy „ráépítve” alakították ki mai nyugdíjrendszerüket. *Dél-Európában* a társadalombiztosítási rendszer szerepe domináns a magánmegtakarítási formákkal szemben. *Ázsia* jelenlegi két OECD-tagországában (Japán, Dél-Korea) a kontinentális jellegű társadalombiztosítás és a munkáltatóval való szoros kapcsolat a jellemző. A *feltörekvők*, felzárkózók mindezeketől eltérő helyzetű, fiatal korstruktúrájú országok (Mexikó és Törökország), ahol a gazdasági intézmények még nem elég érettek az OECD többi országához képest.

Az egyes csoportok elemzése a következő menet szerint zajlik. Minden országcsoporthoz röviden elemzünk: a közös rendszerjegyeket, valamint az egyes esetek eltérő vonásait emeljük ki. Ezt táblázatos összefoglalók követik. Legfontosabb a paradigmajegyeket összesítő táblázat, amely a rendszer-tipológiában használt kategóriákat foglalja össze. Ezt követi az átlagos nyugdíjszintek és a nyugdíjvagyon bemutatása, amelyekből arra lehet következtetni, hogy milyen életszínvonalat tesz lehetővé egy adott ország nyugdíjrendszere a nyugdíjjogosultak számára. A nyugdíjvagyon a jövőbeli nyugdíjjáradékok számított jelenértéke, ezt az országos átlagjövedelem arányában vizsgáljuk. Azt mutatja,

hogy az átlagjövedelem melletti életszínvonal fenntartásával hány évre elegendő tartalékkal rendelkezik az átlagnyugdíjas. A harmadik fajta táblázat a finanszírozási szerkezetet ismerteti, azt, hogy az egyes nyugdíjelemek mekkora tételt tesznek ki az átlagos nyugdíjvagyonból. Az országok részletes leírását a Függelék tartalmazza.

Angolszász hagyományú országok

(Ausztrália, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Írország, Kanada, Új-Zéland)

Az angolszász hagyományú országokban a tőkefelhalmozás szerepe magas a nyugdíj-megtakarítási formák esetében. Jellemzően kisméretű és átlátható nyugdíjrendszert üzemeltetnek, nagyban támaszkodnak az öngondoskodási elemekre is.

ÁLLAMI RÉSZ. Minden országban létezik társadalombiztosítási rész, amely a juttatások és az adminisztráció tekintetében is kisméretűként jellemezhető. Az állami rész nem mindig ad fedezetet a megélhetéshez, de *szociális védőhálóként* általában megfelelően funkcionál. Ausztráliában és Írországban *vagyoni és szociális helyzethez kötött* azonos összegű (*flat sum*) járadék, Új-Zélandon pedig *univerzális* alpnegyudíj biztosítja a legszegényebb idősök megélhetését. Kanadában és az Egyesült Királyságban szintén *rászorultsági alapellátás* van. Az Egyesült Államokban egyáltalán nem jár juttatás a nyugdíjrendszerből azoknak, akik nem szereztek erre jogosultságot, a kis nyugdíjjövedelműek viszont kaphatnak kiegészítést. A szociális védőhálón (időskori elszegényedést megakadályozó részen) felül nem mindenhol találhatóunk más társadalombiztosítási elven működő rendszert: Ausztráliában és Új-Zélandon az állam egyáltalán nem vállal szerepet az alapellátáson kívül. A többi országban *jövedelemarányos, szolgáltatással meghatározott (defined benefit, DB)* rendszereket működtetnek, különböző formákban és paraméterek mellett. Az Egyesült Államokban a jövedelemarányos nyugdíj mellé szociális alapon lehet kiegészítést igényelni. Az Egyesült Királyságban magánnyugdíjba lehet „kiszereződni” – a teljes nyugdíjprogramot a magánsémába vinni.

MAGÁNSÉMA. Nagy hangsúly van a munkáltatói vagy a személyi (egyéni) magánnyugdíjsémákon. Ausztráliában kötelezők és befizetéssel meghatározottak (*defined contribution, DC*) a magánmegtakarítások. Másutt választhatók, és mind a szolgáltatással meghatározott, mind a befizetéssel meghatározott forma elterjedt (többnyire vegyesen, általában tőkésített, befizetéssel meghatározott nyugdíjsémák léteznek), viszont ezekben az országokban is kénytelenek az emberek saját maguk megtakarítani: csak az állami juttatásokból nem, vagy csak nehézségek árán lehet időskorban megélni. Az Egyesült Királyságban az (állami részből) kiszereződött nyugdíjak szolgáltatással meghatározottak. Az Egyesült Államokban a magánrendszer a többi angolszász hagyományú országtól kis-

sé eltér: vállalatok által kezelt [a 410(k) törvényben szabályozott módon], nem autonóm DB magánnyugdíjséma működik, a tőkésítettség nem feltétlenül éri el a 100 százalékot.

KOCKÁZATOK. Az angolszász hagyományú országokban nem jelent nagy kockázatot a demográfiai változás (bár itt is jellemző az öregedés), mivel az egyes országok foglalkoztatottsági helyzete sem jelent problémát. Nehézségek a nem fedezett DB nyugdíjszámlákkal, illetve a vállalatok által rosszul kezelt nyugdíjalapokkal szemben merültek már fel. Elsősorban a csalás, illetve a vállalat felszámolása jelent kockázatot, főleg az Egyesült Államokban. Jelentős gondot okozhat a tőkepiacra kihelyezett nyugdíjalapok számára a hozamok és árfolyamok változékonysága, különösen pénzügyi krízisek esetén.

Az angolszász hagyományú országok paradigmaticus jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat | Az angolszász hagyományú országok paradigmaticus jellemzői

		Ausztrália	Új-Zéland	Egyesült Államok	Kanada	Írország	Egyesült Királyság
<i>Nyugdíjséma</i>							
Állami	vagyoni, jövedelmi helyezethez kötött	x, egyenlő összegű		x (nyugdíj-kiegészítés)	x	x, egyenlő összegű	x
	alapnyugdíj		x		x	x	x
	nyugdíjminimum			x			x
	DB/NDC/pont			DB	DB		DB
Magán	munkáltatói	x	x	x, 401(k)	x	x	x
	személyes	x	x	x	x	x	x
	DB/DC	DC	zömében DC	DB, DC	DB, DC	DB, DC	zömében DB
	kötelező	x					x (kiszereződött)
	önkéntes	x	x	x	x	x	x
	tőkésített/nem tőkésített	tőkésített	tőkésített	is-is	is-is	tőkésített	tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>							
1. a) Autonóm		x			x	x	x
1. b) Nem autonóm				x			
1. c) Biztosított						ritkán, egyéneknek	
2. a) Kollektív			nagyon ritka		x		x
2. b) Csoportos		x	x	x	x	x	x
2. c) Egyéni		x	x	x	x	x	
3. a) Zárt				munkáltatói	n. a.	x	
3. b) Nyitott		x	n. a.	egyéni	n. a.	x	n. a.

	Ausztrália	Új-Zéland	Egyesült Államok	Kanada	Írország	Egyesült Királyság
<i>Nyugdíjkezelő</i>						
Állami		x	x	x		
Magán		x	x	x	x	x
<i>Kockázatok</i>						
Külső	demográfiai					
	makroökonómiai	nők				
		foglalkoztatottsága				
	pénzügyi	x	x	x	x	x
Belső	erkölcsi	korai nyugdíj	nem autonóm alapok			
	politikai					
	egyéb					
						munkáltatói nyugdíjat a vállalat egészíti ki

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

A következőkben az angolszász paradigmájú országok néhány pénzügyi jellemzőjét ismertetjük. A 2. táblázatban az átlagos nyugdíjvagyon és az országos átlagjövedelem hányadát vizsgáljuk, a 3. táblázatban a nyugdíjalrendszerek finanszírozási szerkezetét tekintjük át. A nyugdíjvagyon a várható járandóságok jelenértékét jelenti, az arány pedig azt, hogy átlagosan hány évig lenne képes a nyugdíjas járadékából az átlagos jövedelmi szinten élni.

2. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Ausztrália	42,9	7,2	8,4	259	302
Új-Zéland	39,7	7,4	8,6	193	225
Írország	32,5	5,8	6,9	217	259
Egyesült Királyság	30,0	4,5	5,2	224	264
Egyesült Államok	40,2	5,7	6,7	173	206
Kanada	41,6	6,4	7,4	192	233
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

A 2. táblázatból kiderül, hogy a többi országhoz képest Új-Zélandon magas a nyugdíjak szintje, ami nagyrészt a magánnyugdíjséma kifizetéseiből adódik.

Legalacsonyabb nyugdíjvagyon/átlagjövedelem arány az Egyesült Királyságban van, azonban ez dollárban kifejezve már egyáltalán nem tekinthető olyan kevésnek nemzetközi összehasonlításban. Az angolszász rendszerű országokban a nyugdíjasok átlagosan az átlagjövedelem 30–43 százalékát kapják járadékként.

A 3. táblázat szerint a járulékok és hozzájárulások szerkezetében sem egyéses a hat ország. Ausztráliában a rászorultsági, az Egyesült Államokban és Kanadában a jövedelmi elbírálás nélküli alapnyugdíj teszi ki az állami, jövedelemarányos séma 35–50 százalékát. Azokban az országokban, ahol szolgáltatással meghatározott állami séma érvényes (Egyesült Államok, Kanada, Egyesült Királyság), bérvalorizációt és árindexálást alkalmaznak. A nyugdíjkorhatár 65–67 év. A nyugdíjvagyon fogalma nehezen számszerűsíthető, és nagyon érzékeny a használt paraméterekre, a gazdasági környezet feltevéseire. Ezért inkább kvalitatív (főbb arányok), mint mennyiségi olvasata van a 3. táblázatnak.

3. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj-minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Ausztrália	45,8					54,2	100,0
Új-Zéland		100,0					100,0
Írország		100,0					100,0
Egyesült Királyság	0,5	50,8	33,8	15,0			100,0
Egyesült Államok				100,0			100,0
Kanada	16,5	34,5		49,0			100,0

Forrás: OECD (2007a).

Kontinentális országok

(Franciaország, Németország, Svájc, Ausztria, Belgium, Hollandia, Luxemburg)

A többnyire iparos- és kézművesmúltú kontinentális országokban tradicionálisan erős az állam szerepvállalása a nyugdíjakban. Általában ezekben az országokban az (ipari) munkáltató nagyobb szerepet játszik a nyugdíjazásban, mint más országcsoportok esetében.

ÁLLAMI RÉSZ. A jelentős méretű, felosztó-kirovó elven működő társadalombiztosítási részben a jövedelemarányosság nagyobb mértékben jelenik meg. Az állami nyugdíj általában elég a megélhetéshez, az alacsony jövedelműek élhetnek a nyugdíj-kiegészítés lehetőségével (minimumgarancia-jellegű támogatás Ausztriában és Svájcban). Pontrendszer alapján állapítják meg a járadék méretét Németországban és Franciaországban (itt csak kiegészítő jelleggel), szolgáltatással meghatározott, jövedelemarányos nyugdíj van Svájcban, Ausztriában és a Benelux államokban. Kiemelendő a német pontrendszer különleges mintája

– más országban nem alkalmaznak ilyen kiterjedten és általánosan pontrendszert a nyugdíjjaradékok megállapítására.

MAGÁNSÉMA. A magánbiztosítások formája sokrétű, sok nyugdíjalap és más intézmény is működik, amelyek az állami sémát egészítik ki. Franciaországban és Luxemburgban a magánmegtakarítások önkéntes alapúak. A svájci, a holland, a belga magánrendszer kötelező, illetve bizonyos esetekben a német rendszer is, ahol a foglalkoztatottaknak munkáltatói nyugdíjsémába kell belépniük az adott vállalatnál (ha a vállalat ilyen szabályozás alá tartozik). A magánbiztosítások Ausztriában és Németországban öt különböző formában jelennek meg, találunk ezek között autonóm, nem autonóm és biztosítási elven működő alapot is.

KOCKÁZATOK. A (német és francia ajkú) kontinentális országokban a demográfiai struktúra átalakulása, az idősek arányának növekedése jelent aktuális problémát, valamint a nyugdíj-megtakarítást kezelő szervek sokfélesége, elaprózottsága is hordozhat magában szervezési, adminisztratív veszélyeket.

A kontinentális országok paradigmatisztikus jellemzőit a 4. táblázat foglalja össze.

4. táblázat | A kontinentális országok paradigmatisztikus jellemzői

		Svájc	Ausztria	Német- ország	Francia- ország	Belgium	Luxemburg	Hollandia
<i>Nyugdíjséma</i>								
Állami	vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött	x	x	x	x	x	x	
	alapnyugdíj						x	x
	nyugdíj- minimum	x	x*		x	x	x	
	DB/NDC/pont	DB	DB	pont	DB + pont	DB	DB	
Magán	munkáltatói	x	x	x	x	x	x	x
	személyes	x	x	x	x	x	x	x
	DB/DC	DC, DB	DB	DB	DC	DC	DC	DB, DC
	kötelező	munkáltatói		néhány esetben		egyes szakmákban		egyes szakmákban
	önkéntes	egyéni	x	x	x	x	x	x
	tőkésített/ nem tőkésített	is-is		részben tőkésített	tőkésített	tőkésített	tőkésített	tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>								
1. a)	Autonóm	x	x	x	x	x	x	x
1. b)	Nem autonóm		x	x			x	
1. c)	Biztosított		x	x				
2. a)	Kollektív		n. a.	x				
2. b)	Csoportos	x	x	x	x	x	x	x

	Svájc	Ausztria	Német- ország	Francia- ország	Belgium	Luxemburg	Hollandia
2. c) Egyéni			x	n. a.	x	x	x
3. a) Zárt	x		n. a.		x	x	
3. b) Nyitott				x	x	x	
<i>Nyugdíjkezelő</i>							
Állami	x	x	x	x	x		x
Magán	x	x	x	x	x		x
<i>Kockázatok</i>							
Külső	demográfiai	idősödő társadalom	idősödő társadalom	idősödő társadalom	idősödő társadalom		idősödő társadalom
	makro- ökonómiai				munka- nélküliség		
	pénzügyi						
Belső	erkölcsi						
	politikai						
	egyéb	rokkant- nyugdíjak emelkedése			elaprózódott nyugdíj- programok		

* Az OECD és az ISSA adatbázisai rászorultsági alapon történő nyugdíj-kiegészítésről, az EU-források nyugdíj-minimumról tesznek említést Ausztria esetén.

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

A kontinentális országok közül Németországban és Belgiumban a legalacsonyabb az átlagos nyugdíjak szintje (az átlagjövedelmek körülbelül 36 százaléka), míg Ausztriában, Luxemburgban és Hollandiában (70, illetve 80 százalékos feletti nyugdíjszinttel) sokkal bőkezűbb a rendszer (5. táblázat).

5. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyron az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/ átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Svájc	49,4	8,3	10,3	472	682
Ausztria	72,8	10,6	12,4	433	551
Németország	36,9	6,7	8,0	342	439
Franciaország	50,1	9,0	10,4	330	389
Belgium	36,7	5,6	6,5	248	318
Luxemburg	86,7	18,9	23,3	920	1144
Hollandia	81,8	15,1	17,8	695	814
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

A nők átlagos nyugdíjvagyonja magasabb, ennek oka lehet a nők magasabb várható élettartama. Az egyes időskori ellátást biztosító rendszerek finanszírozási struktúrájára jellemző a magas állami részvétel, Luxemburg kivételével mindenhol a jövedelemarányos rész aránya 90 százalék feletti. Hollandiában és Svájcban a magánrendszer is jelentős szerepet kap.

6. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj-minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Svájc	0,1			68,4	31,5		100,0
Ausztria				100			100,0
Németország	1,1			98,9			100,0
Franciaország	1,3		1,9	96,8			100,0
Belgium			5,4	94,6			100,0
Luxemburg		13,3	0,1	86,6			100,0
Hollandia		38,2			61,8		100,0

Forrás: OECD (2007a).

A jövedelemarányos állami részben a nyugdíjmérték megállapításának alapja általában a teljes életpálya során szerzett jövedelem, ettől Franciaország és Ausztria gyakorlata tér el. A nyugdíjkorhatár általában 65 év, kivétel a többi országhoz képest alacsonynak számító 60 éves korhatár. A nyugdíjparamétereket vizsgálva, kontinentális országok között nem találunk igazán egységes valorizációs és indexálási eljárást sem.

Skandináv államok

(Svédország, Finnország, Norvégia, Dánia, Izland)

A skandináv államokat vizsgálva, egészen eltérő paradigmatis elemeket is találunk, azt is mondhatnánk, ahány ház, annyi szokás. Közös jellemző, hogy minden országban erős a társadalmi igény a társadalombiztosítási rendszerek egyéni nyilvántartására, elszámolására. [Ilyen Svédországban a névleges egyéni számlás (NDC) rendszer, de a többi országban is találunk valamilyen, az átlagosnál nagyobb egyéni elszámolást a magánrendszerben.]

ÁLLAMI RÉSZ. A skandináv államokban két megoldás szokásos. Az első, amelyben egy alapnyugdíj (ez általában rezidensi követelményen nyugszik) és egy valamilyen jövedelemarányos rendszer működik (NDC: Svédország, DB: Finnország, pontrendszer: Norvégia – itt nincs nyugdíjminimum). A második változatban (Izland, Dánia) csak adóból finanszírozott alapnyugdíj van, sem szolgáltatás-

sal meghatározott, sem névleges egyéni számlás séma nem működik. Ennek az alapnyugdíjnak az értéke viszont magas.

MAGÁNSÉMA. A magánséma munkáltatói része minden skandináv államban kötelező. Általában sok, szegmentált nyugdíjalapot működtetnek (különösen Svédországban, Finnországban). Dániában a munkáltatói magánséma állami felügyelet, adminisztráció alatt áll. Megemlítendő, hogy itt nagy figyelmet fordítanak az egyébként tőkésített befektetés piaci, makrogazdasági kockázatainak csökkentésére. Izlandon a magánnyugdíjrendszer nem tisztán DB típusú, valamennyi DC típusú jellemző és előírás is érvényesül. A választható magánsémák kis szerepet játszanak a nyugdíj-biztosítási rendszerekben.

KOCKÁZATOK. A skandináv országok jelenleg kevés problémával szembesülnek, a felosztó-kirovó rendszereket működtető országokban jelent jövőbeli kockázatot az idősödő társadalom.

A skandináv országok paradigmatisz jellemzőit a 7. táblázat foglalja össze.

7. táblázat | A skandináv országok nyugdíjparadigmái

		Svédország	Finnország	Norvégia	Dánia	Izland
<i>Nyugdíjséma</i>						
Állami	vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött				x, egyenlő összegű	x
	alapnyugdíj			x	x	x
	nyugdíjminimum	x	x			
	DB/NDC/pont	NDC	DB	pont	nincs	nincs
Magán	munkáltatói	x	x	x	x, ATP, SP	x
	személyes	x	x	x	x	x
	DB/DC	DC, DB	zömében DB	DC	DC	DB és DC között
	kötelező	a szakszervezeti tagoknak	x	x	munkáltatói	munkáltatói
	önkéntes	x	ritka	x	egyéni	x
	tőkésített/nem tőkésített	is-is	tőkésített	tőkésített	tőkésített	részben tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>						
Autonóm	általában		x	x	x	x
1. a) Autonóm	egy-két eset					
1. b) Nem autonóm			x	x		
1. c) Biztosított			x		x	
2. a) Kollektív	x	x	x			x
2. b) Csoportos	x	x	x			x
2. c) Egyéni		x	x			x
3. a) Zárt	x	x			x	

	Svédország	Finnország	Norvégia	Dánia	Izland
<i>Nyugdíjkezelő</i>					
Állami	x	x	x	x	x
Magán	x	x	x	x	x
<i>Kockázatok</i>					
Külső	demográfiai			idősödő társadalom	
	makroökonómiai	idősek elszegényedése (árindexált nyugdíj)			
	pénzügyi			befektetési hozamok	
Belső	erkölcsi				
	politikai				
	egyéb	nagyszámú nyugdíjalap	elaprózódott nyugdíj- programok		

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

A következőkben a skandináv paradigmájú országok néhány pénzügyi jellemzőjét ismertetjük. Ebben az országcsoportban az átlagos nyugdíjszint mindenhol az átlagjövedelem 50–80 százaléka körül van. A magas várható élettartam és a majdnem egységes nyugdíjkorhatár miatt (67 év, kivéve: Dánia – 65 év) az átlagos nyugdíjvagyon is nagyon hasonló mértékű: az átlagjövedelem körülbelül tízszerese (8. táblázat). (Dollárban valamivel nagyobb a különbség, ugyanis a jövedelemszintek valamelyest eltérnek az egyes országokban.) Ez a szint a többi országcsoporthoz képest is magas.

8. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/ átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Svédország	66,3	10,6	12,2	434	467
Finnország	64,1	10,1	12,0	396	462
Norvégia	54,0	9,3	11,0	505	581
Dánia	76,8	12,1	13,9	640	719
Izland	81,0	12,5	14,1	493	525
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

Ahogy a paradigmák bemutatásakor is látszott, a nyugdíjak struktúrája igen különbözik az öt országban, nincs két hasonló finanszírozási szerkezetű ország. Bár a nyugdíjvagyon értékének meghatározása hozzávetőleges, az jól látszik, hogy Norvégia és Dánia is nagymértékben támaszkodik az univerzális juttatásokra. Finnországban nagyon sok kis nyugdíjalap létezik, mégsem játszanak jelentős szerepet (9. táblázat).

9. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj-minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Svédország			4,7	49,0	26,4	19,9	100,0
Finnország			1,5	98,5			100,0
Norvégia		30,1	0,4	58,5		11,1	100,0
Dánia	12,5	31,5				56,0	100,0
Izland	5,7	13,3			81,0		100,0

Forrás: OECD (2007a).

Közép-Európa (posztiszocialista európai uniós OECD-országok)
(Csehország, Szlovákia, Magyarország, Lengyelország)

A volt szocialista országokban a gazdasági átalakulás lassan változó eleme a nyugdíjrendszer, több ország még ma a reformok elején tart.

ÁLLAMI RÉSZ. Mindenhol állami felosztó-kirovó rendszerből indultak ki, s mind a négy ország valamelyest más utat választott a kiterjesztésre. Közösnek tekinthető Szlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon, hogy az állami felosztó-kirovó elem mellett a kötelezően előírt magánnyugdíjak rendszerét is kiépítették. (A Világbank által ajánlott koncepció egy saját változatát adaptálták.) Csehországban még ma is szinte kizárólag állami felosztó-kirovó séma működik. Az állami rész gyakorlatilag minden országban parametrikus reformra szorul.

MAGÁNSÉMA. A magánséma alig kötődik vállalatokhoz (munkáltatóhoz), nemcsak az önfoglalkoztatók, hanem az alkalmazottak is elsősorban egyéni, tőkésített, befizetéssel meghatározott nyugdíjprogramok közül választhatnak. Ennek történelmi indoka is van: a volt szocialista gazdaságban nem volt helye, hagyománya a vállalati nyugdíjgondoskodásának.

KOCKÁZATOK. Minden államban probléma az idősödő társadalom. Ezenkívül a vegyes rendszerbe történő áttérés is több helyütt viszontagságos. A demográfiai helyzet mellett a foglalkoztatottság alacsony volta jelent még talán az öregeedésnél is nagyobb veszélyt Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban is.

A közép-európai posztoszocialista országok paradigmaticus jellemzőit a 10. táblázat foglalja össze.

10. táblázat | A közép-európai posztoszocialista országok nyugdíjparadigmái

	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Szlovákia
<i>Nyugdíjséma</i>				
Állami vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött	x			
alapnyugdíj	x			
nyugdíj-minimum	x	x*	x	x
DB/NDC/pont	DB	DB	NDC	DB + pont
Magán munkáltatói		x		x
személyes	x	x	x	x
DB/DC		DC	DC	DC
kötelező		a belépőknek	egyéni	x
önkéntes	x	x	ritka	x
tőkésített/nem tőkésített	tőkésített	tőkésített	tőkésített	tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>				
1. a) Autonóm	x	x		x
1. b) Nem autonóm				
1. c) Biztosított				
2. a) Kollektív		x		
2. b) Csoportos	x			x
2. c) Egyéni	x	x	x	
3. a) Zárt				x
3. b) Nyitott	x	x	x	x
<i>Nyugdíjkezelő</i>				
Állami	x	x	x	x
Magán	x	x	x	x
<i>Kockázatok</i>				
Külső	demográfiai	idősödő társadalom	idősödő társadalom	idősödő társadalom
	makro-ökonomiai	alacsony foglalkoztatottság	alacsony foglalkoztatottság	alacsony foglalkoztatottság
	pénzügyi			
Belső	erkölcsi			
	politikai			
	egyéb			

* Magyarországon 15 év szolgálati idővel lehet jogosultságot szerezni (résznyugdíj), és legalább 20 év szolgálati idővel lehet olyan nyugdíjjogosultságot szerezni, amelynek minimuma garantált. Az OECD ezt a gyakorlatot már jövedelemtől függő nyugdíjnak tekinti (hiszen a szolgálati évek már számítanak).

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

Az átlagos nyugdíjszintek eltérnek az egyes országokban: a 45 százalék és 80 százalék közötti tartományban helyezkednek el. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon relatíve magasabb járadékkal élnek a nyugdíjasok a többi közép-európai országhoz képest. Az átlagos nyugdíjvagyon 8-10-szerese az átlagjövedelemnek, ez a többi országcsoportéhoz képest közepesnek, átlagosnak tekinthető. Dollárban számítva azonban már meglehetősen kevés más OECD-országokhoz képest (11. táblázat).

11. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/ átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Csehország	46,7	7,7	9,1	63	77
Magyarország	76,5	12,4	15,4	104	129
Lengyelország	60,1	8,2	8,6	66	69
Szlovákia	56,5	8,8	10,8	55	67
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

A visegrádi négyek közül Csehországot kivéve a nyugdíjak finanszírozási szerkezete nagyon hasonló. Magyarországon az állami rész jelentősége nagyobb, mint Lengyelországban vagy Szlovákiában. Fontos hangsúlyozni, hogy az OECD által készített becslések olyan paramétereken és szabályokon is alapulnak, amelyek csak a jövőben lépnek életbe. Így például Magyarország esetében azt az érett modellt vizsgálták, amelyben már mindenki a vegyes rendszer tagja. A mai állapot szerint Magyarországon az állami jövedeleमारányos rész által szolgáltatott vagyon körülbelül 80 százalékát, a magánrendszeré pedig 20 százalékát teszi ki az összes nyugdíjvagyonnak (12. táblázat).

12. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj- minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Csehország		17,2		82,8			100,0
Magyarország				65,9		34,1	100,0
Lengyelország			0,3	48,8		50,9	100,0
Szlovákia			0,2	45,3		54,5	100,0

Forrás: OECD (2007a).

Az egyes országokban a nyugdíjminimum mértéke az átlagjövedelem 22-23 százaléka körüli, a nyugdíjkorhatár 62-63 év körül van, Lengyelországot kivéve, ahol a férfiaknál 65, a nőknél 60 év.

*Dél-Európa**(Olaszország, Görögország, Spanyolország, Portugália)*

A dél-európai országokra egyszerű szerkezet jellemző: rászorultsági támogatás, felosztó-kirovó állami, valamint nem túl jelentős önkéntes magánrendszer.

ÁLLAMI RÉSZ. Minden országban közös motívum az idős (65 éven felüli) szegényeknek járó szolidaritási (rászorultsági alapú) juttatás. A hagyományos társadalombiztosítási rész Dél-Európában is felosztó-kirovó elven finanszírozott. Olaszország kivételével mindenhol szolgáltatásmeghatározott, Olaszországban viszont a svéd névleges egyéni számlás (NDC) modellhez hasonló szisztémát találunk. Az állami nyugdíjakkal kapcsolatos adminisztrációt és kifizetést általában egy vagy néhány szervezet végzi, kivétel ez alól Görögország, ahol a kifizetések kezelése igen elaprózódott, több ezer nyugdíjszolgáltató működik az országban. Minden államban vannak nyugdíj szempontjából megkülönböztetett szakmák, általában a nehéz fizikai munkával járó foglalkozások, ezek esetében eltérő rendszert vagy szabályokat alkalmaznak.

MAGÁNSÉMA. A magánnyugdíj egyik déli államban sem igazán elterjedt. Változó a jogi kidolgozottságuk is, bár azokban az országokban, ahol több mindenre is lehetőség van, ott sem erős a magánsémák szerepe. A vállalati (korporatív) juttatások hagyományosan nem tartalmazzak nyugdíjgondoskodással kapcsolatos elemeket, így a munkáltatói programok egyik országban sem fejlettek. Az önkéntes megtakarításokkal kapcsolatos programok – talán a délies közgondolkodás miatt is – nem túl jellemzők. Ha mégis vannak, akkor életbiztosítás formájában fordulnak elő leginkább.

KOCKÁZATOK. A dél-európai országokban is nagy problémát jelent a társadalom öregedése. Görögországban a nyugdíjszolgáltatók és a programok különbözősége is kockázatokat rejt magában.

A dél-európai országok paradigmatisztikus jellemzőit a 13. táblázat foglalja össze.

A dél-európai országok nyugdíj-biztosítási rendszereinek fő paramétereivel kapcsolatban meg kell említeni, hogy az átlagos nyugdíjszint a jövedelem arányában kiemelkedően magas Görögországban (95 százalék), de Olaszországban és Spanyolországban is 65 százalék feletti. Ez még a skandináv államokhoz képest is magas, ezekben az országokban az átlagjövedelem viszont alacsonyabb, mint a skandináv országokban. A négy ország közül Portugália a legkevésbé bőkezű nyugdíjsaival szemben (14. táblázat).

13. táblázat | A dél-európai országok paradigmatis jellemzői

		Görögország	Olaszország	Portugália	Spanyolország
<i>Nyugdíjséma</i>					
Állami	vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött	x	x	x	segélyek
	alapnyugdíj				
	nyugdíj-minimum	x		x	x
	DB/NDC/pont	DB	NDC	DB	DB
Magán	munkáltatói		x	ritka	x
	személyes	x	x	ritka	x
	DB/DC	n. a.	DC	DC	DB, DC, hibrid
	kötelező				
	önkéntes	x	x	ritka	x
	tőkésített/nem tőkésített	tőkésített	tőkésített	tőkésített	is-is
<i>Nyugdíjalap</i>					
1. a)	Autonóm		x	x	x
1. b)	Nem autonóm				ritkán
1. c)	Biztosított	x		x	x
2. a)	Kollektív		x	x	
2. b)	Csoportos			x	x
2. c)	Egyéni		x	x	x
3. a)	Zárt		x		
3. b)	Nyitott	x	x	x	x
<i>Nyugdíjkezelő</i>					
Állami		x	x	x	x
Magán			x	x	x
<i>Kockázatok</i>					
Külső	demográfiai	idősödő társadalom	idősödő társadalom	idősödő társadalom	idősödő társadalom
	makro-ökonómiai		alacsony foglalkoztatottság		
	pénzügyi				
Belső	erkölcsi				
	politikai				
	egyéb	elaprózódott állami nyugdíjkezelők		elszegényedés	

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

14. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Görögország	95,1	14,2	16,6	306	358
Olaszország	67,7	9,9	10,8	271	293
Portugália	55,4	8,1	9,5	131	148
Spanyolország	75,6	11,3	13,4	278	352
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

Mind a négy ország nyugdíjrendszerének összetétele szinte egyforma: 95 százalék feletti az állami szerepvállalás, és néhány vagy néhány tized százaléknyi a hozzájárulás a szociális jellegű nyugdíjakra. Az általános adóból finanszírozott tételek – mint például a görög és portugál rászorultsági nyugdíjak – nem jelennek meg a 15. táblázatban.

15. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj-minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Görögország			0,1	99,9			100,0
Olaszország	0,1			99,9			100,0
Portugália			3,5	96,5			100,0
Spanyolország			0,2	99,8			100,0

Forrás: OECD (2007a).

A normál korhatár mind a négy országban 65 év. A valorizálás és az indexálás mind a négy országban eltér.

Ázsia (Japán, Dél-Korea)

Mindkét ázsiai OECD-országban a felosztó-kirovó, szolgáltatással meghatározott állami nyugdíjrendszer működik. Mindkét országra jellemző az alapnyugdíj intézménye.

ÁLLAMI RÉSZ. Míg Dél-Koreában szinte kizárólag az állami működtetésű, szolgáltatással meghatározott felosztó-kirovó rendszer működik, addig Japánban ezt az állami részt egy magánmegtakarítási forma, az úgynevezett kischerződött nyugdíjbiztosítás is kiegészíti.

MAGÁNSÉMA. Míg Japán inkább közelebb áll önkéntes pénztárak tekintetében a kontinentális vagy akár az észak-európai országokhoz, addig Dél-Koreában nem jellemző az önkéntes nyugdíjprogramok szerepe.

KOCKÁZATOK. Mindkét rendszerben súlyos probléma a társadalom öregedése, a szolgáltatással meghatározott rendszer deficitese jelene és várható jövője.

Az ázsiai OECD-országok paradigmatisz jellemzőit a 16. táblázat foglalja össze.

16. táblázat | Az ázsiai OECD-országok paradigmatisz jellemzői

	Japán	Dél-Korea
<i>Nyugdíjséma</i>		
Állami	vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött	
	alapnyugdíj	x
	nyugdíjminimum	
	DB/NDC/pont	DB
Magán	munkáltatói	x
	személyes	x
	DB/DC	DB, ritkán DC
	kötelező	kiszereződött
	önkéntes	x
	tőkésített/nem tőkésített	tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>		
1. a) Autonóm	x	n. a.
1. b) Nem autonóm		n. a.
1. c) Biztosított	x	n. a.
2. a) Kollektív		n. a.
2. b) Csoportos	x	n. a.
2. c) Egyéni	x	n. a.
3. a) Zárt		n. a.
3. b) Nyitott	x	n. a.
<i>Nyugdíjkezelő</i>		
Állami	x	x
Magán	x	x
<i>Kockázatok</i>		
Külső	demográfiai	idősödő társadalom
	makroökonómiai	
	pénzügyi	
Belső	erkölcsi	
	politikai	
	egyéb	

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

Japánban és Dél-Koreában jelentősen eltér az átlagos nyugdíjszint mértéke. Ennek oka az, hogy Japánban Dél-Koreához képest jóval magasabb az átlagjövedelem. Míg Japánban az átlagnyugdíj szintje az átlagjövedelem 33 százalékát teszi ki, ami 5-6 évnyi teljes fogyasztásra lenne elegendő, addig Dél-Koreában ez 64 százalék körül alakul. Dollárban mérve mindkét ország nyugdíjkifizetései az OECD-átlagnál alacsonyabbak (17. táblázat).

17. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagyon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagyon/ átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagyon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Japán	33,5	5,5	6,3	251	293
Korea (Dél-)	63,8	8,9	10,7	213	265
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

Mindkét országban jelentős az állami, jövedelemarányos nyugdíjrendszer, Japánban az univerzális alapellátásból származó nyugdíjvagyon a rendszer körülbelül 40 százalékát teszi ki (18. táblázat).

18. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagyon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj- minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Japán		40,2		59,8			100,0
Korea (Dél-)			3,5	96,5			100,0

Forrás: OECD (2007a).

Japánban a nyugdíjkorhatár 65 év, Dél-Koreában 60 év. Mindkét országban bérvvalorizációt és árindexálást alkalmaznak.

Feltörekvők

(Mexikó, Törökország)

A két feltörekvőnek, felzárkózónak minősített OECD-országban különböző rendszereket találunk, egy közös jellemzővel: mindkét országban erős a tendencia a nyugdíjrendszer magánszféra általi működtetésére. Mexikóban a régi társadalombiztosítási rendszer kifutóban van, az új rendszer egyéni számlás, tőkésített nyugdíjprogramokból áll. Törökországban hagyományos (európai jellegű) társadalombiztosítás működik, viszont 2003-ban kiépítették az önkéntes magánrendszer intézményi kereteit, majd el is indították a magánrendszert.

A két ország alapvető jellegeiben is eltér, Mexikó inkább a dél-amerikai nyugdíjparadigmák jegyeit mutatja, míg Törökország a dél-európai országokhoz hasonlít e tekintetben. Egyik országra sem jellemző az erős iparvállalati múlt, így a munkáltatói típusú nyugdíjak hiányoznak a palettáról. Az itt végrehajtott nyugdíjreformok is sokkal inkább zöldmezősek (kevesebb előzmény van), mint az OECD többi országában. Egyik országban sem jelentenek problémát a demográfiai viszonyok, hiszen az OECD-országoktól eltérően Mexikóban is és Törökországban is magas a fiatalok aránya.

A feltörekvő OECD-országok paradigmatisz jellemzőit a 19. táblázat foglalja össze.

19. táblázat | A feltörekvő OECD-országok nyugdíjparadigmái

	Mexikó	Törökország
<i>Nyugdíjséma</i>		
Állami	vagyoni, jövedelmi helyzethez kötött	
	alpnnyugdíj	
	nyugdíjminimum	x
	DB/NDC/pont	nincs
Magán	munkáltatói	
	személyes	x
	DB/DC	DC
	kötelező	x
	önkéntes	x
	tőkésített/nem tőkésített	tőkésített
<i>Nyugdíjalap</i>		
1. a)	Autonóm	x
1. b)	Nem autonóm	
1. c)	Biztosított	
2. a)	Kollektív	
2. b)	Csoportos	x
2. c)	Egyéni	x
3. a)	Zárt	
3. b)	Nyitott	x
<i>Nyugdíjkezelő</i>		
Állami		x
Magán	x	x
<i>Kockázatok</i>		
Külső	demográfiai	
	makroökonómiai	
	pénzügyi	befektetési hozamok
Belső	erkölcsi	
	politikai	
	egyéb	

Forrás: saját gyűjtés és ISSA adatbázis (www-ssw.issa.int).

Mindkét ország fontos pénzügyi jellemzője, hogy a nyugdíjak értéke dollárban számolva alacsony, azonban ez az alacsony vásárlóerőnek tudható be. Törökországban OECD-szinten is magas a nyugdíjak átlagjövedelemhez viszonyított értéke, ez az OECD-átlagnak megfelelő, 9-10 évre elegendő tartalékot jelent. Mexikóban a nyugdíjak átlagosan az átlagjövedelem körülbelül 37 százalékát teszik ki (20. táblázat).

20. táblázat | Nyugdíjszint az országos átlagjövedelmek százalékában, valamint nyugdíjvagon az országos átlagjövedelmek arányában és dollárban

Ország	Átlagos nyugdíjszint	Átlagos nyugdíjvagon/ átlagjövedelem		Átlagos nyugdíjvagon (ezer dollár)	
	férfiak	férfiak	nők	férfiak	nők
Mexikó	37,3	5,0	5,3	34	32
Törökország	72,0	9,1	10,8	89	105
OECD-átlag	57,5	9,2	10,7	301	359

Forrás: OECD (2007a).

Mindkét országban domináns a jövedelemarányos rész szerepe a nyugdíjrendszerben, azonban Törökországban a nyugellátási feladatokat az állam, Mexikóban pedig a magánszektor látja el.

21. táblázat | Nyugdíjstruktúra – az egyes nyugdíjalrendszerekben az előrevetített nyugdíjvagon aránya a teljes nyugdíjrendszeren belül

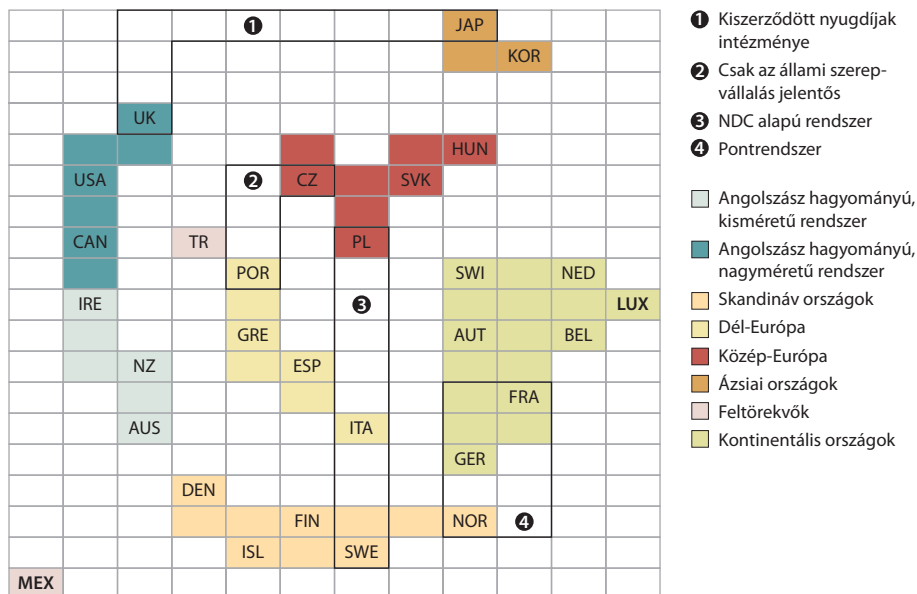
Ország	Alapnyugdíj		Nyugdíj-minimum	Állami	Magán		Összesen
	rászorultsági	univerzális			DB	DC	
Mexikó		13,3	0,1			86,6	100,0
Törökország			0,8	99,2			100,0

Forrás: OECD (2007a).

Főbb tanulságok

A harminc OECD-ország nyugdíjrendszerének működését megismerve, néhány, a jövőbeli döntéseket is segítő, fontos tapasztalatot kell megosztanunk. A 15. ábrán az országok és a csoportok egymáshoz való viszonyát látjuk. A hét országcsoport egészét tekintve, megemlíthető hasonlóság, hogy az Egyesült Királyságban és Japánban létezik a kiszereződött nyugdíj intézménye, a cseh, a portugál és a görög rendszer csak állami részből áll, a lengyel, az olasz és a svéd állami nyugdíj egyéni számlás (NDC) elven, a norvég, a német és a francia pedig szolgálatással meghatározott (DB) elven működik. Mexikó meglehetősen kilóg az OECD-országok sorából a paradigmák tekintetében. Az angolszász országokon belül finom különbség, hogy Kanadában, az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban nagyobb az állam szerepe, mint a csoport három másik országában.

15. ábra | OECD-országok paradigmák szerinti térképe

Rövidítések: AUS – Ausztrália; AUT – Ausztria; BEL – Belgium; CAN – Kanada; CZ – Csehország; DEN – Dánia; FIN – Finnország; FRA – Franciaország; GER – Németország; GRE – Görögország; HUN – Magyarország; ISL – Izland; IRE – Írország; ITA – Olaszország; JAP – Japán; KOR – Korea; LUX – Luxemburg; MEX – Mexikó; NED – Hollandia; NZ – Új-Zéland; NOR – Norvégia; PL – Lengyelország; POR – Portugália; SVR – Szlovákia; ESP – Spanyolország; SWE – Svédország; SWI – Svájc; TR – Törökország; UK – Egyesült Királyság; USA – Egyesült Államok.

Forrás: saját ábra.

Az állami rászorultsági nyugdíjak nem minden országban kidolgozottak. Az időskori elszegényedés elleni védelem több országban is kívánnivalót hagy maga után. Ma már szinte mindenhol rezidensi jogon és nem állampolgársági alapon lehet alapjogosultságokhoz jutni. Az OECD egyes országaiban megtalálható mind a rezidensek számára fizetett alapnyugdíj, mind a jövedelmi helyzet ellenőrzése után folyósított szociális nyugdíj intézménye.

Az állami, jövedeleमारान्यos rész kialakításának kérdése – az, hogy szolgáltatással meghatározott, pont- vagy névleges egyéni számlás rendszert működtessen-e egy ország – elsősorban elszámolástechnikai jellegű kérdés. Ugyanis mindhárom rendszer felosztó-kirovó elven működik. Különbségek akkor jelentkeznek, amikor a szolgáltatással meghatározott rendszerben, illetve az ennek rugalmasabb, részletesebb változatának tekinthető pontrendszerben a megígért nyugdíjjövedelmek nagyobbak, mint amennyit a nyugdíjjárulékok alapján be lehet szedni. Ekkor ugyanis a szolgáltatással meghatározott, valamint a pontrendszer is deficitessé lesz, s állami adókból kell pótolni a kifizetést. A névleges egyéni számlás ugyan nem lesz deficitessé, ha a járulékbévételek csökkennek, mert az egyéni számlákon lévő követelés is összezsugorodik, de olyan kevés nyugdíj-

járadékokat folyósítanak ilyen esetben a nyugdíjasoknak, amelyek a megélhetésre nem elegendők. Vagyis a névleges egyéni számlás rendszer működtetését is ki kell segíteni az állami adóbevételekből. Tanulság, hogy elvileg bármelyik rendszert lehetne alkalmazni bármelyik országban. Három teljesen eltérő hátterű országban vezettek be egyéni számlás rendszert (Svédország, Olaszország, Lengyelország), és szolgáltatással meghatározott rendszereket is igen különböző országokban találunk.

Technikai jellemzők: az egyéni számlás rendszer pontos, de jelentős adminisztrációs költségekkel jár, a szolgáltatással meghatározott rendszer adminisztrációja olcsó, de elnagyolt, a pontrendszer a kettő kompromisszuma. Fontos kérdés a jövedelemarányosság (így az újraelosztás) mértéke. A jövedelemarányosság mértéke inkább rendszerparaméter, viszont az ehhez illeszkedő alapnyugdíjrendszer inkább paradigma kérdése. Először tehát a szociális jellegű nyugdíjak kérdését kell megoldani, ehhez lehet igazítani a jövedelemarányosságot. Erre kevés az igazán jó példa.

A magán- és az állami szerepvállalás aránya fontos paradigmajegy, amely valóban nehezen és lassan változtatható. Sok esetben az adott ország és tőkepiacának múltja határozza meg a magán-állami arányokat. Állami megoldások sokszor felosztó-kirovó alapon, míg a magánszféra rendszerei tőkefedezeti alapon (teljesen vagy részben fedezett alapok) működnek. Bár azt gondolnánk, hogy a fejlett gazdaságú országokban magas a magánszféra szerepe, de például sem Japánban, sem Németországban (mindkettő bankközpontú) nem jellemző a magas szintű magán-öngondoskodás. A fejletlenebb Mexikó nyugdíjrendszere ezzel szemben teljesen magánalapokon áll. Az egyik póluson egyébként a dél-európai, a másik póluson az angolszász hagyományú országok helyezkednek el. A dél-európaiak már most érzik a demográfiai változások hatását, hiszen a felosztó-kirovó rendszerükben növekszik az idősek aránya az aktívakkal szemben. Az angolszász országokban mindez évtizedek múltán lesz érezhető, amikor a jövőbeli nyugdíjasok megtakarításainak reálértéke a kevesebb megtermelt összjövedelem miatt fog csökkenni. A gazdasági válság hatását mindkét szisztéma erősen megérzi.

A stabil és jól megtervezett intézményrendszerű országok magánnyugdíjpénztárai sikeresen működnek. Ott, ahol nagyon elaprózódnak a szereplők (például Görögország), csökken az átláthatóság és a rugalmasság is.

Fontos megjegyezni, hogy az OECD-országok nyugdíjmodelljei nem fedik le a világon megtalálható nyugdíjrendszerek összes – paradigmák által megkülönböztetett – típusát. Például a dél-amerikai országokban számos olyan rendszer él, amely elsősorban magánalapokra épül, és nehezen lenne besorolható az itt bemutatott csoportok valamelyikébe is.

AKTUÁLIS PROBLÉMAKÖRÖK

Az időskori elszegényedés elleni védelem

A nyugdíjrendszereknek két alapvető funkciója van. Az egyik a fogyasztási életpálya simítása, kiegyensúlyozása – erre szolgál a munkanyugdíj; a másik a végleges időskori elszegényedés megakadályozása – erre pedig a szolidaritási alapú nyugdíj (*Augusztinovics*, 2006). Míg az első feladat sokkal inkább egyéni, addig a második inkább társadalmi jellegű probléma. Az időskori elszegényedés természetesen leginkább az érintett időseket sújtja, de családjuk, környezetük számára is súlyos problémát jelent. Az elszegényedés abból eredhet, hogy azok, akik már nem képesek munkát vállalni, nem kapnak olyan mértékű kiegészítő jövedelmet, amely a fogyasztásukat alapszinten fedezné. Nem tudnak tartós használati eszközökre költeni, és elmaradnak a szociális kapcsolatokra lehetővé adó események is (a közlekedési lehetőségek csökkennek, a szórakozás formái beszűkülnek). A kisebb fogyasztással járó „tétlenség” negatív hatással van az egészségre és az önellátás képességére is. Ráadásul a végletes elszegényedés – mint életforma – örökíthető, adott esetben az idősök társadalmi normájává alakul, és növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket és konfliktusokat.

A nyugdíjrendszerekben és azokon kívül több lehetőség van a végletes elszegényedés megakadályozására. Számos megoldás azonban ésszerűtlen, csak az elszegényedést erősítheti.

Az időskori elszegényedés szempontjából vizsgálni kell, hogy az adott országban:

- milyen jogosultsági feltételekhez kötött a rezidens (lakos) nyugdíja, van-e ilyen, és mit jelent az idősök számára;
- létezik-e alapnyugdíj, és mekkora mértékű;
- van-e nyugdíjminimum (minimumgarancia), és mekkora mértékű, elég-e a megélhetésre vagy sem;
- a jövedelemarányos rész (amennyiben van ilyen) milyen kifizetéseket biztosít a kisebb jövedelműeknek (a szolgáltatással meghatározott nyugdíjrendszereknél az indexálás típusa, az átváltási ráta megfelelő védelmet jelent-e)?

A bemutatandó helyzetkép korántsem teljes körű, de legalább érzékelteti a legfőbb tendenciákat.

JOGOSULTSÁGOK KÉRDÉSE. A társadalombiztosítási rendszer nem védi a jogosultságot nem szerzetteket az elszegényedéstől. Általában a nemzetközi elemzések ritkán térnek ki az erre vonatkozó nyugdíjparaméterre, mivel ezek a tanulmányok ritkán közelítenek az elszegényedés oldaláról. Jogosultsági kritériumot minden OECD-ország előír. Több országban is univerzálisnak nevezett rendszer működik, de az univerzális kifejezés megtévesztő is lehet, hiszen az univerzalitás nem jelent minden esetben mindenki számára hozzáférhetőséget. Milyen jogosultsági kritériumokkal találkozhatunk?

Állampolgársági kritérium. Az állampolgársághoz kötött nyugdíjkifizetés ma már egyre ritkább kritérium. Helyette elsősorban rezidensi alapon vizsgálják a jogosultságot.

Rezidensi kritérium. Az univerzális rendszerek is megkövetelik általában a rezidensi létet. Az adott ország lakójának kell lenni, amit általában tartós, többéves, évtizedes múlttal kell bizonyítani. Néhány országban engedékeny a rendszer: Norvégiában csak 3 év rezidensi múltat kell igazolni a 67 éven felüli személynek a nyugdíjjogosultsághoz. Dániában a dán állampolgároknak szintén 3 évet, a külföldieknek 5 évet kell tartósan az országban tölteniük mindehhez. Viszont Dániában is és Norvégiában is a teljes alapnyugdíj megszerzéséhez már 40 év szükséges. Kanadában 10 évig kell tartósan az országban élni, hogy ott kapjanak valamilyen nyugdíjat, és 20 évig ahhoz, hogy ha a nyugdíjas jelenleg külföldön él.

Életkor. Minden országban van életkorhoz kötött kritérium. Előrehozott nyugdíjra, halasztott nyugdíjra gyakorlatilag minden OECD-országban van lehetőség.

Visszavonulás. A visszavonulás ténye is jelenthet kritériumot a nyugdíjjogosultságra. Egyes államokban a nyugdíjazás (*pension*) nem függ össze szorosan a visszavonulással (*retirement*). Ilyen például Finnország vagy Hollandia, ahol nyugdíjat a nem visszavonulók is kaphatnak. Sokszor a nyugdíjasok később is vállalhatnak munkát. Sok országban a visszavonulást és a korhatárt összekapcsolják, például Írországból 65 éves kortól van visszavonulási (*retirement*) nyugdíj, 66 évtől pedig időskori (*old age*) nyugdíj. Ebben az esetben a nyugdíjasok már nem is dolgozhatnak, egy év múlva átkerülnek időskori nyugdíjba.

Szolgálati évek száma, hozzájárulási évek száma, hozzájárulások mértéke. A Magyarországon is érvényben levő jogosultsági kritérium a ledolgozott szolgálati évek számához köti a nyugdíjjogosultságot. Azok, akik az előírtnál kevesebb ideig dolgoztak, elesnek a korábbi évek befizetéseihez tartozó kifizetésektől, és nyugdíjat sem kapnak. Elképzelhető, hogy a jogosultsági feltételeket jövedelemhez kötik: egy bizonyos jövedelemszintet el nem érők nem részesülnének nyugdíjban, de ez az igazságosságot tekintve még kevésbé védhető, mint az előző kritérium. A magyarországihoz hasonló jogosultsági kritériumokat a klasszikus, szolgáltatóval meghatározott rendszerekben alkalmazzák.

Engedékeny a rendszer Németországban, ahol 5 év, Svédországban, ahol 3 év, Svájcban, ahol 1 év a hozzájárulási idő. Az Egyesült Államokban 40 negyedév szükséges a jogosultsághoz. Igaz, ekkor csak részleges a kifizetés, amely elmarad az ország nyugdíjminimumától. (Svájcban például a teljes alapnyugdíjért a biztosítottaknak 21 éves koruktól a nyugdíjig minden évben fizetniük kell a hozzájárulást.)

Szigorúbb a rendszer Portugáliában, Csehországban, Lengyelországban vagy például Ausztriában. Portugália: 15 év hozzájárulási idő, Csehország: 25 év szolgálati idő és 61 éves kor, vagy 15 év szolgálati idő és 65 éves kor. Lengyelország: 20 év és 65/60 éves kor, de magas szolgálati idővel (30 év) van korkedvezmény. Ausztria: 180 hónap (15 év) szolgálati idő az elmúlt 30 évben.

Még szigorúbbnak tűnik a rendszer Belgiumban: itt 44-45 év szolgálati idő kell a teljes nyugdíjhoz, viszont részleges nyugdíjjogosultságot is lehet szerezni ennél kevesebbre, és a legszegényebbeknek rászorultsági alapon is folyósítanak nyugdíjat. Jövedelemszinttől függ a jogosultság Olaszországban. Ha az 1996 után munkapiacra lépők esetében a befizetett hozzájárulások nem érnek el egy bizonyos szintet, akkor azok után nincs kifizetés (ez a szint elég alacsony). Mexikóban nincs jogvesztő kritérium, de a járadék helyett összegszű kifizetést kap az, akinek nincs meg az 1250 hét befizetett hozzájárulása az egyéni számolás nyugdíjrendszerben.

Alapnyugdíjak kérdése. Azok az állampolgárok, akik a kötelező (felosztó-kirovó, szolgáltatással meghatározott) nyugdíjséma *jogosultsági feltételeit nem teljesítik*, nem kaphatnak nyugdíjat. Idetartozhatnak a tartósan munkanélküliek, de az őstermelők vagy az önellátóan gazdálkodó személyek is, továbbá az eltartott háztartásbeliek. Mi történik velük, ha elérik az öngondoskodás határaként megjelölt (nyugdíjjogosultsági) kort? Egy részük egészen biztosan nem képes életének hátralévő szakaszában a kiadásait finanszírozni. Általában az ő számukra működik az alapnyugdíj intézménye. *Alapnyugdíjnak* nevezzük azt a nyugdíjfajtát, amely egy rögzített összeg, és amelyet minden nyugdíjaskorú megkap (elbírálással vagy a nélkül), s a jogosultsággal rendelkezőket e felett még megilleti a járandóságaiknak megfelelően kiszámított összeg. Két megoldás lehetséges azok számára, aki nem szereztek jogosultságot, ha elérik a korhatárt:

1. elbírálás nélkül kapnak állami juttatást vagy segélyt,
2. elbírálással kapnak időskori segélyt (rászorultsági alapon nyújtott segély, *means-tested*).

A jövedelemelbírálás működtetése igen sokba kerül, ráadásul gyakran azok tudnak élni ezzel a lehetőséggel, akik nem is szorulnak rá. Az univerzális rendszer olcsóbban működtethető, és ez az előny akkor sem tűnik el, ha figyelembe vesszük, hogy nemcsak a leginkább rászorulókat, hanem egy kicsit szélesebb réteg kap ilyen transzfert. A juttatott összeget ajánlatos mindenki számára egységesen, azonos összegben (*flat sum*) meghatározni, mivel semmilyen indok, alap nincs a differenciálásra.

A juttatott összeg finanszírozható adókból vagy a társadalombiztosítási rendszerből. A társadalombiztosítási rendszerből való finanszírozás a rendszeren belül nagyfokú újraelosztáshoz vezet, ráadásul ez azt is jelenti, hogy a jogosultak finanszírozzák a nem jogosultakat. Az adókból való finanszírozás is újraelosztással jár, de ennek terheit minden adózó fizeti (néha még a nem jogosult is adózik). A társadalombiztosítás pedig a jogosultak pénzének elosztási csatornája. A szociális segélyek osztása a közösség javát szolgálja (bizonyos értelemben közjóság), így indokolt is a költségvetés rendszerébe illeszteni.

Az egyes országok eltérő megoldásokkal élnek. Sajnos, a szakirodalomban nincs erre vonatkozó egységes leírás vagy elemzés. Rászorultsági alapon fizetnek

alapnyugdíjat Ausztráliában, Ausztriában, Belgiumban, Csehországban, Dániában, az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Finnországban, Franciaországban, Görögországban, Írországban, Izlandon, Kanadában, Németországban, Norvégiában, Portugáliában, Svájcban, Svédországban és Törökországban.

NYUGDÍJMINIMUM, MINIMUMGARANCIA. A végletes szegénység elleni lépésben az első választóvonal az, hogy vajon a nyugdíjaskorú személy szerzett-e jogosultságot. Akik nem szereztek jogosultságot, kaphatnak valamilyen alapnyugdíjat, akik szereztek, azok ezenfelül is szerezhetnek nyugdíjvédelmet. A második választóvonal, hogy ez az összeg elegendő-e a tisztességes megélhetésre.

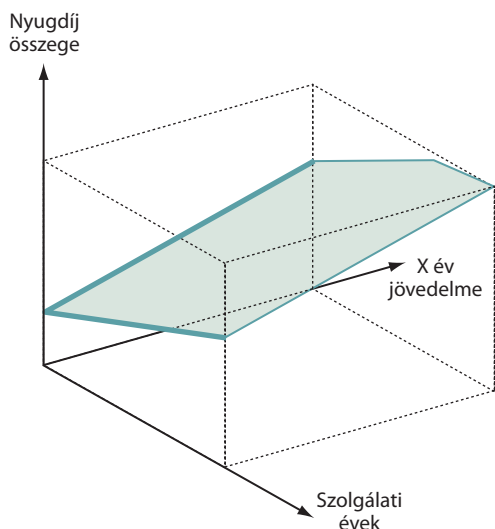
Azok, akik nem szereztek jogosultságot – általában egész életükben kis jövedelemmel rendelkeztek, és rövid ideig álltak munkaviszonyban –, nem kezelhetők a nyugdíjrendszeren belül (nincs mit visszaadni nekik), állami segítségre, koordinációra szorulnak. A jogosultságot szerzettek esetében az a kérdés, hogy a kiegészítő támogatás forrása a nyugdíjjárulékok szegényeket támogató újraelosztásával vagy állami hozzájárulással jöjjön-e létre. (Végső soron mindkét esetben hasonló redistribúció történik.)

Minimumgarancia vagy nyugdíjminimum. Kizárólag a nyugdíjjogosultak számára a nyugdíjrendszer garantál egy minimális összeget (nyugdíjminimumot), amelyet a nyugdíjas akkor is megkap, ha jogosultságot nem, vagy nem elegendőt szerzett. A kifizetés történhet 1. automatikus nyugdíj-kiegészítéssel vagy 2. rászorultságot bizonyítva, igényléssel is.

A minimumgarancia intézménye sok esetben védelmet jelent elsősorban az alacsonyan meghatározott jövedelemarányos nyugdíj esetén, akár szolgáltatással meghatározott, akár pont-, akár névleges egyéni számlás rendszerű állami séma működik egy adott országban.

Csehországban a nyugdíjminimum összege két részből áll: egy alapnyugdíjszerű kifizetésből és egy ezt kiegészítő részből. Nyugdíjminimum-szerű kiegészítésekre találunk példát Ausztriában és Belgiumban, ahol rászorultsági alapon jár kiegészítés a jogosultaknak egy megjelölt nyugdíjminimum-szintre, Dániában pedig az univerzális nyugdíjra van ilyen jellegű, szociális alapú kiegészítés. Franciaországban nincs igazi minimumgarancia, annyi megkötés van, hogy a referencia-nyugdíj (25 év munkaviszony után járó érték) 25 százalékánál nem lehet alacsonyabb a kifizetett összeg. Ez ugyan nem elég a megélhetésre, de van alsó korlát. Németországban sincs törvényi minimumgarancia, csak kompenzációk léteznek a jogosultak számára.

JÖVEDELEMARÁNYOS MUNKANYUGDÍJ A KISJÖVEDELMŰEK SZEMPONTJÁBÓL. A jövedelemarányosság számításának két alapja lehet: egyik a számított múltbeli jövedelem, a másik a szolgálati évek száma. Több helyen a kettőt egyszerre veszik figyelembe, ha olyan a nyugdíjformula vagy a pontrendszer (16. ábra). A névleges egyéni számlás rendszerek csak a hozzájárulásokat veszik alapul.

16. ábra | A nyugdíj összege egyszerre függhet a szolgálati évek számától, illetve a jövedelemtől – illusztráció
Forrás: saját szerkesztés.

Bár sok országban az alapnyugdíj vagy a minimumgarancia intézménye védi az időseket a végletes elszegényedéstől, ezek az összegek nem feltétlenül magasak. Azokban az országokban, ahol nincs vagy jelentéktelen e két szociális védőháló, fontos a jövedelemarányosság mértéke. Valójában sehol sem tekinthetünk el tőle teljesen, ugyanis elképzelhető olyan eset, amikor az alacsony jövedelemarányos nyugdíjjáradék is a megélhetési szint alatt van.

A legkevésbé jövedelemfüggő juttatás az *egyenlő összegű* (*flat sum*) járadék. *Egyenlő összegű juttatás* szerint minden jogosult személy ugyanakkora mértékű juttatást kap, függetlenül a szolgálati évek, a rezidensként eltöltött évek számától, valamint a korábbi jövedelmek mértékétől. Általában az állam finanszírozza.

A szakirodalom sokszor helytelenül a fenti módozatra az *egyenlő arányú* (*flat rate*) kifejezést használja, pedig az egyenlő összegű juttatástól meg kell különböztetni az *egyenlő arányú juttatás* kifejezését (ISSA, 2008): minden azonos szolgálati évet vagy rezidensként eltöltött évet magának tudható jogosult személy *arányosan ugyanakkora mértékű* összeget kap. A juttatás mértéke nem függ a korábban megszerzett jövedelmektől. A nagyobb szolgálati év, rezidensi év nagyobb mértékű összeget jelent.

Nagyon fontos megemlíteni a másik elterjedt jelentést is. Ebben a megközelítésben az *egyenlő arányú* juttatás a *jövedelemtől vagy a szolgálati évektől tisztán lineárisan függő* juttatási rendszert jelent.

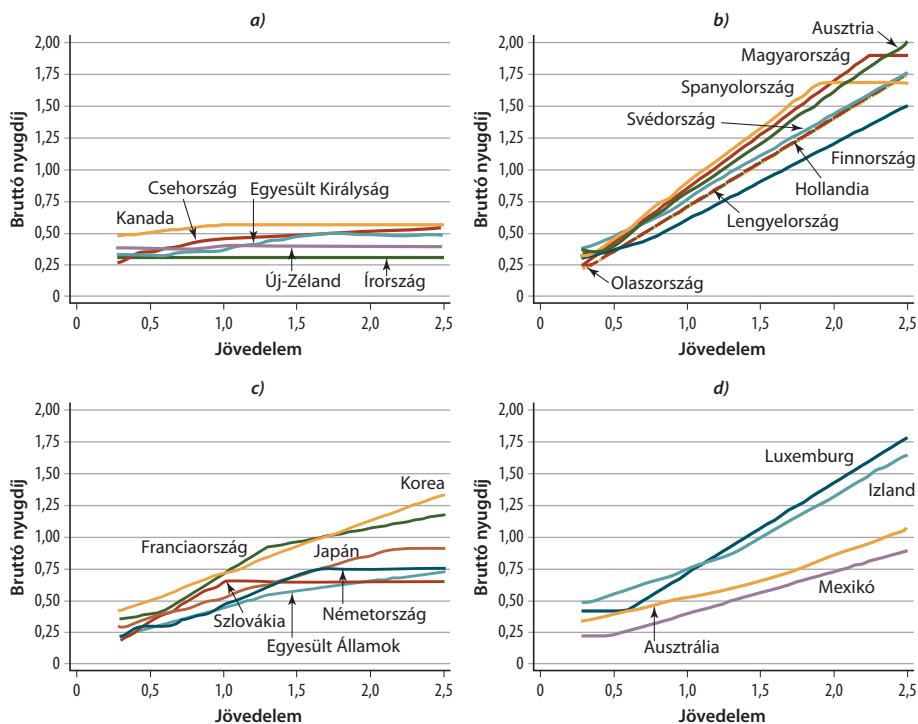
A jövedelemarányosság (itt most együtt kezelve a szolgálati éveket és a jövedelem nagyságát) mértéke szerint megkülönböztethetünk:

- *alig* jövedelemarányos rendszereket (Csehország, Kanada, Írország stb.): inkább egyenlő összegű, de lehet egyenlő arányú is a kifejezés első értelmében;
- *erősen* jövedelemarányos rendszereket (Lengyelország, Svédország, Hollandia, Magyarország stb.): ez inkább egyenlő arányú a kifejezés második értelmében;

- *degresszív rendszereket*: a nyugdíj mértéke az alacsonyabb jövedelmeknél meredekebben, a magasabb jövedelmeknél mérsékeltén jövedelemfüggő;
- *progresszív rendszereket*: a nyugdíj mértéke az alacsonyabb jövedelmek esetén meredekebben, a magasabb jövedelmeknél erősebben jövedelemfüggő.

Whitehouse (2003) az OECD-országok jövedelemarányos nyugdíjrendszereinek meredekségét hasonlítja össze (17. ábra).

17. ábra | Alig (a), erősen (b), degresszíven (c) és progresszíven (d) jövedelemarányos rendszerek

Forrás: Whitehouse (2003) és OECD (2008b).

Természetesen a négy típus valamelyikébe tartozás nem jelenti azt, hogy a kis jövedelműek az egyikben veszélyeztetve lennének. Mindig a rendszer többi komponensével együtt kell tekinteni a helyzetet. Például az alig jövedelemarányos rendszerek nagy részében a magánnyugdíjrendszer szerepe domináns, az állami alapnyugdíj csak a minimumot nyújtja. [Ha berajzolnánk a magánrendszerből származó nyugdíjakat a jövedelmek függvényében, akkor közel a svéd egyéni számlás (NDC) rendszerhez hasonló vonalat kapnánk.] Egyedül Csehországban jelenthet ez problémát, ahol a magánrendszer szerepe jelentéktelen. Félő, hogy ez a típusú szolidaritás már az igazságosságot is sérti, nem beszélve arról, hogy a korábban gazdagabb munkavállalók sem lesznek nyugdíjasként jobb helyzetben, mint szegény társaik.

Ha tömeges elszegényedéshez nem is vezet a cseh megoldás, de egy rosszabb gazdasági helyzetben, ha a nyugdíjak relatíve elértéktelenednek, fokozottan jelentkezhet a végletes elszegényedés veszélye. Az erősen jövedelemfüggő rendszerekben – ahol jellemzőbb, hogy az alacsony jövedelműek igen kevés nyugdíjat kapnak – elengedhetetlen a minimumgarancia vagy az alapnyugdíj megléte. Általában ez a két megoldás majdnem minden országban él is, de van, ahol csak általános szociális alapú segélyeket osztanak. Meghatározó még az, hogy kötnek-e a jövedelemarányos részhez szolgáltatási években megszabott követelményeket. Ha igen, akkor ez a rendszerből kiesők számát növeli – őket máshogyan kell ellátni a végletes elszegényedés megakadályozására. A progresszív és a degresszív rendszerek között a kis jövedelműek szemszögéből nincs igazi különbség – a degresszív inkább szociális elveket követ. A degresszív rendszerben kevesebbet fizetnek a gazdagabbaknak, így akár magasabban lehet tartani a kis jövedelműek jövedelemarányos juttatásait. A degresszív rendszerű országokban a többi országhoz képest mégsem nagyobb az alacsonyabb jövedelműek nyugdíja.

EGYÉB ELSZEGÉNYEDÉS ELLENI ESZKÖZÖK AZ OECD-ORSZÁGOKBAN. Meg kell említeni a nyugdíjrendszeren kívüli nem formális lehetőségeket is az idősök végletes elszegényedése elleni védekezéshez. Ilyen lehet az idősök nyugdíjaskorban való aktiválása, foglalkoztatása. Ezzel a lehetőséggel a Geneva Association foglalkozik élénken napjainkban (*Geneva Association*, 2008). A foglalkoztatás, illetve más aktivizálás csak azokban az országokban működhet eredményesen, ahol a nyugdíjasok egészségesek maradnak, már teljes körű munkavégzésre nem, de részleges munkavégzésre képesek. A kevésbé iparosodott országokban még mindig nagy hagyománya van a családi gondoskodásnak is. Erre a kérdésre elemzésünkben – amely elsősorban a paradigmákat vizsgálja – részletesen nem térünk ki.

Rokkantsági nyugdíjak

A társadalombiztosítási rendszerek egyik célja a munkavállalók munkaképességének elvesztéséből származó jövedelemkiesés (részleges) pótlása. A munkaképesség elvesztése idős kor vagy betegség, rokkantság miatt következik be. Az előbbivel szemben az időskori nyugdíj, az utóbbival szemben a rokkantsági nyugdíj jelent biztosítást. A két kockázat forrása, jellege, ésszerű biztosítási módja azonban nem ugyanaz. Ezért a két nyugdíjfajtát külön is szemügyre kell venni, illetve azt is vizsgálni kell, milyen a két szisztéma kapcsolata. Sok esetben ugyanis a rokkantnyugdíjasi lét egyfajta társadalmi menekülési utat is jelenthet az időskori nyugdíjból vagy a munkapiacról. Vagyis nemcsak kiegészítői, hanem helyettesítői is lehetnek egymásnak.

A rokkantsági nyugdíjak szerkezete nem kapcsolódik szorosan az öregségi nyugdíjak paradigmátikus elemeihez. Még a hasonló öregséginyugdíj-rendszert működtető országok között is nagy az eltérés a rokkantnyugdíjazás technikájának tekintetében.

Minden országban létezik rokkantnyugdíj, és az OECD-országokban szinte mindenhol kapnak a rokkantak valamilyen alacsony szintű, de megélhetést nyújtó támogatást – függetlenül a nyugdíjrendszerhez való hozzájárulásuktól. (Egyedül Törökországról nincs bővebb információ a rendszeren kívüli rokkantokról, de vélhetően valamilyen segélyezés ott is működik.)

Több általános megoldás létezik a finanszírozásban:

1. jövedelemtől független összegű, de a rokkantság mértékétől függő nyugdíj,
2. nagyon kis mértékben jövedelemarányos nyugdíj,
3. valamilyen rokkantsági alapnyugdíj, ezenfelül az aktív életpálya jövedelmével arányos juttatás,
4. valamilyen rokkantsági alapnyugdíj, ezenfelül az aktív életpálya szolgálati idejével arányos juttatás,
5. csak alapvetően jövedelemfüggő juttatás és minimumgarancia,
6. csak alapvetően jövedelemfüggő juttatás és szociális alapú segélyezés,
7. csak alapvetően szolgálati időtől függő juttatás és szociális alapú segélyezés.

1. Az első megoldást alkalmazza Írország, ahol a 65 éven felüliek több, a 65 éven aluliak kevesebb rokkantsági nyugdíjat kapnak. Izlandon az összegű juttatás mellé támogatásokat igényelhetnek.

2. Ehhez hasonlít Új-Zéland modellje, ahol a jövedelemarányosság mértéke igen csekély. Az Egyesült Királyságban hosszú távú rokkantság esetén 45 éves kor alatt segélyt, illetve a rokkantság alapján járó rokkantsági megélhetési támogatást kapnak.

3. Rokkantsági alapnyugdíjat és jövedelemarányos juttatást biztosítanak Kanadában, Luxemburgban, Svájcban, Finnországban, Norvégiában, Csehországban, Portugáliában. Németországban a megszerzett jövedelepontoktól függ a kifizetés. Ez az egyik leggyakoribb módozat.

4. A negyedik változatot (elsősorban a szolgálati évek számától függő rendszer) Magyarországon, Szlovákiában, Olaszországban (de a jövedelmektől is függ) működtetik.

5. Csak jövedelemfüggő juttatás és minimumgarancia van Dániában, Mexikóban (ahol a rokkantsági nyugdíj mértéke 35 százaléka a rokkantság előtti 500 hét átlagos jövedelmének, de van nyugdíjminimum).

6. Csak jövedelemfüggő juttatás van, de lehet segélyt igényelni például Spanyolországban, ahol, ha a rokkantság semmilyen munkát nem tesz lehetővé, akkor a korábbi jövedelem 100 százalékát, ha a szokásos/korábbi munkáját nem teszi lehetővé, akkor a korábbi jövedelem 55 százalékát (55 év fölött 75 százalékát) kapja a biztosított. Az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Belgium, Ausztria, Dél-Korea hasonlóan működteti rendszerét. Franciaországban a rokkantság mértékétől függően a biztosított korábbi jövedelmének (legjobb 10 év átlaga) 50 (teljes rokkantság) vagy 30 százalékát kapja. Hollandiában a rokkantság első két évében a korábbi bér legalább 70 százaléka, majd a mindenkori minimálbér 70 százaléka a juttatás, és ehhez szociális és egyéb

támogatás igényelhető. Belgiumban a rokkantnyugdíjas a referenciajövedelme (a rokkantságot megelőző jövedelme) 65, 53, illetve 40 százalékát kapja attól függően, hogy van-e eltartottja, egyedül él, vagy van-e élettársa. Az Egyesült Államokban a rokkantsági nyugdíj a biztosított meglévő hozzájárulásait veszi alapul, de nincs minimumgarancia. Rászorultsági alapon lehet rokkantsági segélyhez jutni. Törökországban a rokkantsági nyugdíj az egyén átlagos korábbi jövedelmének 60 százaléka. Ez a másik leggyakoribb megoldás.

7. Görögországban a biztosítottaknak rokkantsági nyugdíj (szolgálati időarányos), a nem biztosítottaknak rokkantsági segély jár.

NÉHÁNY KÜLÖNLEGES ESET. Létező megoldás az öregségi nyugdíjra átváltozó rokkantnyugdíj a korhatár elérésekor, például Kanada és Németország esetében.

Egyes országokban időben nem fix a rokkantnyugdíj szintje: Hollandiában csak az első két évben magas a rokkantnyugdíj, majd később csökken.

Ausztrália igen szerteágazó támogatási rendszert épített ki a rokkantak számára: van külön gyógyszer-támogatás, telefontámogatás, mobilitási támogatás, ápolási támogatás, lakhatási támogatás is.

Az OECD-országok közül Japánban működik egyedül intézményesítve az, hogy a munkáltatói nyugdíjséma a rokkantsági nyugdíjazásban is részt vesz. Az állami rész a rokkantság mértékétől függően fix összeget nyújt, ezenfelül a munkáltatói rész szintén a rokkantságtól függően az öregségi nyugdíj 125 százalékát vagy 100 százalékát fizeti.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az OECD-országok körében az egyes társadalmakat érintő időskori kérdések kezelésére számos paradigmaváltozat él. Általánosságban elmondható, hogy nagyon kevés a minden elemében egymáshoz hasonló vagy közeli nyugdíjrendszer. Az egyes intézményi formák fejlettsége is igen eltérő. Leginkább a gazdaságtörténelmi, illetve a földrajzi háttér mentén lehetett osztályozni az egyes csoportokat, de még két demográfiai, gazdasági, történelmi szempontból nagyon hasonló országban is különbözhet az alkalmazott paradigma. A rendszerek jellemzőiben ugyan sokat jelent a pénzügyi, gazdasági és ipari fejlettség, a múlt és a tudatosság, de a kialakított megoldásokra jelentősen hatott a társadalmilag elfogadott értékek (például a szolidaritás, az individualitás), valamint az adott nemzet szervezési „jártassága” is.

Egy nyugdíjrendszer tervezése és működtetése igen hosszú távú folyamat. Ráadásul – a rendszer ígérvényeiből fakadó jellege miatt – minden egyes beavatkozásra hosszú évtizedekig emlékszik a rendszer. Bár egy-egy területen hasonló problémákat találunk (például demográfia, gazdaság stb.) egy-egy országban, egyszerre túl sok befolyásoló tényező érinti a nyugdíjrendszereket ahhoz, hogy hasonlóan lehessen reagálni ezekre – és egyébként pedig több helyes reakció is

lehetséges. E két ok miatt még évszázados távon sem valószínű a nyugdíjprogramok nagymértékű összehangolása vagy egységesítése. A nemzetközi mobilitás növekedése a jövőben sok gondot okozhat a nyugdíjak terén.

A vizsgálatnak és a csoportosításnak még egy tanulsága van. Az egyes rendszereket lokálisan alakították ki (még ha egyes országok számára ebben támogatást nyújtott is a Világbank), s sokkal kevésbé az alkalmazott paradigma vagy paraméter alapján lehet megállapítani azt, hogy egy rendszer jó-e, vagy rossz, hanem az alapján, hogy mennyire világosan megfogalmazott célokat kívánnak vele elérni, és hogy mennyi figyelem összpontosul a célok megvalósítására és a tényleges működésre. Éppen ezért nincs követendő példa (vagy „ideális nyugdíjrendszer”), minden országnak a saját adottságaihoz és történelmi körülményeihez kell igazodnia.

HIVATKOZÁSOK

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA (2006): Napirendi javaslat nyugdíjvitára. Népszabadság, szeptember 15.
- BRYANT, J. (2003): The Ageing of the New Zealand Population, 1881–2051. New Zealand Treasury Working Paper 03/27. <http://www.treasury.govt.nz/publications/research-policy/wp/2003/03-27/06.htm>, a letöltés ideje: 2008. október 20.
- BÜTLER, M.–RUESCH, M. (2007): Annuities in Switzerland. Policy Research Working Paper No. 4438. World Bank. Financial Systems Department.
- CLARK, G. L. (2006): The UK Occupational Pension System in Crisis. Megjelent: Pemberton, H.–Thane, P.–Whiteside, N. (szerk.): Britain's Pension Crisis: History and Policy. Oxford University Press (for the British Academy), Oxford.
- ENSZ (2008): World Population Prospects: The 2008 Revision. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. <http://esa.un.org/unpp>, a letöltés ideje: 2009. november 17, 2009; 12:03:37 PM.
- GENEVA ASSOCIATION (2008): The Four Pillars. The Geneva Association Information Newsletter, No. 43. szeptember. <http://www.genevaassociation.org/PDF/4pillars/GA2008-4P43.pdf>.
- GÓRA, M.–PALMER, E. (2004): Shifting Perspectives in Pensions. IZA Discussion Paper Series, No. 1369. október.
- GUDMUNDSSON, M. (2001): The Icelandic pension system: Design and lessons for others. Monetary Bulletin, 1. Central Bank of Iceland. http://www.sedlabanki.is/uploads/files/mb011_5.pdf.
- GUDMUNDSSON, M. (2003): The Icelandic pension system: Design and lessons for others. International Pension Conference, Moszkva, december 9–10.
- HABLICSEK LÁSZLÓ (1998): Demográfiai forgatókönyvek 1997–2050. www.nepinfo.hu/doc.php?doc=NDE2&f=/f070302010001.pdf, a letöltés ideje: 2008. június 15.
- ISSA (2008): International Social Security Association, Social Security Worldwide adatbázis, utolsó frissítés: 2008. www-ssw.issa.int, a letöltés ideje: 2008. május 9.
- KOVÁCS, ERZSÉBET (2008): A nyugdíjparaméterek nemzetközi összehasonlítása. Biztosítási Szemle, LIV. évfolyam, március.

- MOON, H. (2006): The Korean Pension System: Current State and Tasks Ahead. RCOCI esettanulmány, kézirat. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN026124.pdf>, a letöltés ideje: 2008. május 10.
- NATALI, D. (2004): The Pension System. Research Project „La methode ouverte de coordination (moc) en matiere des pensions et de l'integration europeenne”. Supported by the Service Public Fédéral Sécurité Sociale.
- NYIKA (2007): Magyar nyugdíj-taxonómia. (Proposed Taxonomy for Pension Plans and Pension Funds magyar fogalmainak hozzárendelése.) Munkaanyag. http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu/images/3_ülés_070417_01_02_Fogalmak_OECD_hu.doc, a letöltés ideje: 2008. május 10.
- NYIKA (2008): A nyugdíjrendszer fogalmainak magyarázata. Munkaanyag. http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu/images/PM_A_nyugd%C3%ADjrendszer_fogalmainak_magyar%C3%A1zata.doc, a letöltés ideje: 2008. november 2.
- OECD (2004): OECD Employment Outlook 2004. http://www.oecd.org/document/62/0,3343,en_2649_33927_31935102_1_1_1_1,00.html
- OECD (2005): Pensions at a Glance: Public Policies Across OECD Countries. http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_33933_34814598_1_1_1_1,00.html.
- OECD (2007a): Pensions at a Glance: Public Policies Across OECD Countries. http://www.oecd.org/document/35/0,3343,en_2649_34757_38717411_1_1_1_1,00.html.
- OECD (2007b): Health Data 2007. http://www.aihw.gov.au/international/oecd/oecd_health_data_2007.cfm
- OECD (2007c): OECD Employment Outlook 2007. http://www.oecd.org/document/38/0,3343,en_2649_33927_36936230_1_1_1_1,00.html.
- OECD (2008a): Demography and Population. http://www.oecd.org/topicstatsportal/0,3398,en_2825_494553_1_1_1_1,00.html, a letöltés ideje: 2008. június 15.
- OECD (2008b): OECD adatbázisa. <http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx>, a letöltés ideje: 2008. október 15.
- OECD (2009a): Pensions at a Glance: Public Policies Across OECD Countries.
- OECD (2009b): OECD Health Data 2009: Statistics and Indicators for 30 Countries. www.oecd.org/document/30/0,3343,en_2649_34631_12968734_1_1_1_1,00.html.
- PAULSSON, A. [2007]: Pension Reform in the Nordic Countries. A Model for the other EU member States? Konferencia-előadás. Cicero Foundation Seminar. Párizs, 2007. május 11. www.cicerofoundation.org/lectures/Presentation_Arne_Paulsson.ppt, a letöltés ideje: 2008. szeptember.
- PWC (2003): Turkey. Private Pension System. PriceWaterhouseCoopers jelentés. www.pwcglobal.com/tr/eng/ins-sol/publ/privatepension.pdf, a letöltés ideje: 2008. október 7.
- RIX, S. E. (2005): Old-Age Income Security in Australia. AARP Public Policy Institute, Research Report, március.
- ST. JOHN, S.–WILLMORE, L. (2000): Two Legs are Better than Three: New Zealand as a Model for Old Age Pensions. International Research Conference on Social Security, Helsinki, szeptember 25–27.
- TAMAGNO, E. (2005): The Canadian Pension System. General Assembly of the Japan Pension Research Council. Tokió, szeptember 8–9. <http://www.ier.hit-u.ac.jp/jprc/soukai2005/tamagno-ppt.pdf>, a letöltés ideje: 2008. május 8.
- YERMO, J. (2002): Revised Taxonomy for Pension Plans, Pension Funds, and Pension Entities. OECD. www.oecd.org/dataoecd/34/23/2488707.pdf, a letöltés ideje: 2008. május 8.

- VIDLUND, M. (2008): Pension Reform in the Nordic Countries. A Model for the Other EU Members? Cicero Foundation Seminar. 2008. április. http://www.cicerofoundation.org/lectures/0804Presentation_Mika_Vidlund.ppt, a letöltés ideje: 2008. október 10.
- WHITEHOUSE, E. (1998): Pension Reform in Britain. World Bank, Social Protection Discussion Paper Series, No. 9810.
- WHITEHOUSE, E. (2003): Comparing Pension Systems. Selected results for OECD countries, Eastern Europe/Central Asia, Latin America, Caribbean. Prezentációs anyag.

FÜGGELÉK

• TÁBLÁZATOK

Ország	2005	2010	2015	2010/2005	2015/2010
	ezer fő			százalék	
Ausztrália	20 310	21 362	22 397	5,18	4,85
Ausztria	8 292	8 442	8 514	1,81	0,85
Belgium	10 398	10 522	10 613	1,19	0,86
Csehország	10 192	10 175	10 129	-0,17	-0,45
Dánia	5 417	5 473	5 510	1,03	0,68
Egyesült Államok	299 846	314 692	329 010	4,95	4,55
Egyesült Királyság	60 245	61 517	62 787	2,11	2,06
Finnország	5 246	5 323	5 384	1,47	1,15
Franciaország	60 991	62 507	63 746	2,49	1,98
Görögország	11 100	11 215	11 273	1,04	0,52
Hollandia	16 328	16 502	16 625	1,07	0,75
Írország	4 143	4 526	4 805	9,24	6,16
Izland	296	308	320	4,05	3,90
Japán	127 897	127 758	126 607	-0,11	-0,90
Kanada	32 271	33 752	35 191	4,59	4,26
Korea (Dél-)	47 870	48 673	49 117	1,68	0,91
Lengyelország	38 196	37 902	37 580	-0,77	-0,85
Luxemburg	457	483	510	5,69	5,59
Magyarország	10 086	9 940	9 783	-1,45	-1,58
Mexikó	104 266	110 293	115 756	5,78	4,95
Németország	82 652	82 365	81 825	-0,35	-0,66
Norvégia	4 639	4 785	4 932	3,15	3,07
Olaszország	58 646	59 032	59 001	0,66	-0,05
Portugália	10 528	10 725	10 805	1,87	0,75
Spanyolország	43 397	45 108	46 000	3,94	1,98
Svájc	7 424	7 567	7 699	1,93	1,74
Svédország	9 038	9 242	9 440	2,26	2,14
Szlovákia	5 387	5 396	5 392	0,17	-0,07
Törökország	72 970	77 703	82 111	6,49	5,67
Új-Zéland	4 097	4 285	4 457	4,59	4,01
OECD	3 9088	40 252	41244	2,52	1,96

F1. táblázat
Az OECD-országok
népességének
rövid távú
előrejelzése

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis.

F2. táblázat | A születéskor várható élettartamok az OECD-országokban (férfiak és nők együtt)

Ország	2000–2005	2005–2010	2010–2015	2015–2020	2020–2025	2025–2030	2030–2035	2035–2040
Ausztrália	80,4	81,2	82,0	82,7	85,3	85,9	86,4	87,0
Ausztria	78,9	79,8	80,4	81,0	84,4	85,0	85,6	86,1
Belgium	78,2	79,4	80,1	80,7	84,2	84,8	85,3	85,9
Csehország	75,4	76,5	77,3	78,1				
Dánia	77,3	78,3	79,0	79,7	82,7	83,3	83,8	84,3
Egyesült Államok	77,4	78,2	78,9	79,5	82,7	83,3	83,9	84,5
Egyesült Királyság	78,5	79,4	80,1	80,7	83,5	84,1	84,7	85,3
Finnország	78,4	79,3	80,2	80,9	84,3	84,8	85,4	85,9
Franciaország	79,6	80,7	81,3	81,9	85,8	86,4	86,9	87,4
Görögország	78,3	79,5	80,1	80,8	83,8	84,4	85,0	85,5
Hollandia	78,7	79,8	80,3	80,9	83,5	84,0	84,5	85,0
Írország	77,8	78,9	79,6	80,2	83,3	83,9	84,5	85,1
Izland	81,0	81,8	82,3	82,9	85,0	85,6	86,1	86,7
Japán	81,9	82,6	83,5	84,2	88,4	88,9	89,4	89,9
Kanada	79,8	80,7	81,4	82,0	84,7	85,3	85,9	86,4
Korea (Dél-)	77,0	78,6	79,6	80,2	84,4	85,0	85,5	86,1
Lengyelország	74,6	75,6	76,4	77,2				
Luxemburg	78,2	78,7	79,4	80,0	83,6	84,2	84,8	85,3
Magyarország	72,4	73,3	74,4	75,3	79,8	80,5	81,1	81,7
Mexikó	74,9	76,2	77,3	78,2	81,3	81,9	82,4	82,8
Németország	78,7	79,4	80,0	80,6	84,0	84,6	85,2	85,7
Norvégia	79,3	80,2	80,9	81,6	84,4	85,0	85,6	86,1
Olaszország	79,9	80,5	81,1	81,7	85,2	85,8	86,3	86,9
Portugália	77,2	78,1	78,9	79,6	83,2	83,7	84,2	84,7
Spanyolország	80,0	80,9	81,5	82,1	85,9	86,5	87,0	87,5
Svájc	80,7	81,7	82,3	82,8	85,9	86,4	87,0	87,5
Svédország	80,1	80,9	81,6	82,2	84,7	85,2	85,6	86,1
Szlovákia	73,8	74,7	75,6	76,4	80,7	81,3	81,9	82,4
Törökország	70,8	71,8	72,7	73,6	77,1	78,0	78,8	79,6
Új-Zéland	79,2	80,2	81,0	81,7	84,0	84,6	85,2	85,8
OECD súlyozatlan átlaga	77,9	78,9	79,6	80,3	83,8	84,4	84,9	85,5

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis.

F3. táblázat | Nyers születési és halálozási ráták

Ország	Nyers születési ráta (ezer főre jutó élveszületések)			Nyers halálozási ráta (ezer főre jutó halálozások)		
	2005–2010	2010–2015	2015–2020	2005–2010	2010–2015	2015–2020
Ausztrália	12,4	12,2	12,2	7,1	7,4	7,6
Ausztria	9,2	9,1	9,2	9,4	9,7	10,1
Belgium	10,4	10,2	10,1	10,0	10,4	10,7
Csehország	9,2	8,9	8,4	10,9	11,2	11,5
Dánia	11,2	10,6	10,7	10,3	10,4	10,6
Egyesült Államok	14,0	13,7	13,1	8,2	8,2	8,3
Egyesült Királyság	12,0	11,9	11,8	9,9	9,9	10,0
Finnország	11,1	11,2	11,1	9,7	10,0	10,4
Franciaország	12,2	11,5	11,2	8,9	9,2	9,4
Görögország	9,3	8,9	8,5	9,9	10,6	11,1
Hollandia	11,1	10,3	10,2	8,6	9,0	9,5
Írország	15,5	14,6	13,1	7,0	6,9	7,0
Izland	14,3	13,9	12,3	6,2	6,5	6,9
Japán	8,3	7,5	7,0	9,0	9,8	10,8
Kanada	10,3	10,2	10,2	7,4	7,7	8,0
Korea (Dél-)	9,3	8,5	8,1	5,9	6,6	7,6
Lengyelország	9,5	9,5	9,0	10,0	10,6	11,1
Luxemburg	11,5	11,4	11,9	8,7	8,7	8,7
Magyarország	9,3	9,0	9,0	13,2	13,2	13,3
Mexikó	19,3	17,4	15,7	4,8	4,9	5,2
Németország	8,2	8,2	8,5	10,7	11,3	11,9
Norvégia	11,9	11,6	11,6	9,1	8,8	8,7
Olaszország	9,2	8,4	7,9	10,5	11,0	11,5
Portugália	10,5	10,0	9,4	10,6	10,8	11,0
Spanyolország	10,8	10,3	9,2	8,8	9,2	9,5
Svájc	9,2	9,3	9,8	8,1	8,4	8,8
Svédország	11,3	11,4	11,6	10,1	9,9	9,8
Szlovákia	10,0	9,7	9,2	10,0	10,2	10,5
Törökország	18,4	17,1	15,8	5,9	6,1	6,3
Új-Zéland	13,7	12,9	12,3	7,1	7,3	7,5
OECD	11,4	11,0	10,6	8,9	9,1	9,4

Forrás: ENSZ (2008).

F4. táblázat | Előre jelzett függőségi ráták az OECD-országokban

Ország	Fiatalok függőségi rátája			Idősek függőségi rátája			Teljes függőségi ráta		
	2010	2015	2020	2010	2015	2020	2010	2015	2020
Ausztrália	0,18	0,18	0,18	0,20	0,22	0,24	0,38	0,40	0,42
Ausztria	0,15	0,14	0,14	0,23	0,24	0,27	0,38	0,39	0,41
Belgium	0,16	0,16	0,16	0,24	0,25	0,27	0,40	0,41	0,43
Csehország	0,14	0,14	0,14	0,23	0,25	0,27	0,36	0,39	0,40
Dánia	0,18	0,17	0,16	0,23	0,25	0,26	0,41	0,42	0,43
Egyesült Államok	0,20	0,20	0,19	0,18	0,20	0,22	0,38	0,40	0,42
Egyesült Királyság	0,17	0,17	0,17	0,23	0,24	0,25	0,40	0,41	0,42
Finnország	0,17	0,17	0,17	0,25	0,27	0,29	0,41	0,44	0,45
Franciaország	0,18	0,18	0,17	0,23	0,25	0,26	0,41	0,43	0,44
Görögország	0,14	0,14	0,13	0,25	0,26	0,28	0,39	0,40	0,41
Hollandia	0,18	0,17	0,16	0,22	0,24	0,27	0,40	0,41	0,42
Írország	0,21	0,21	0,20	0,16	0,17	0,19	0,37	0,38	0,39
Izland	0,21	0,20	0,19	0,18	0,20	0,22	0,38	0,40	0,41
Japán	0,13	0,13	0,12	0,30	0,33	0,34	0,44	0,45	0,46
Kanada	0,16	0,16	0,16	0,20	0,23	0,25	0,36	0,38	0,41
Korea (Dél-)	0,16	0,14	0,13	0,16	0,19	0,23	0,32	0,33	0,36
Lengyelország	0,20	0,20	0,21	0,19	0,22	0,27	0,39	0,42	0,48
Luxemburg	0,18	0,17	0,17	0,19	0,20	0,21	0,37	0,37	0,38
Magyarország	0,15	0,14	0,14	0,22	0,25	0,26	0,37	0,39	0,40
Mexikó	0,28	0,26	0,23	0,10	0,11	0,13	0,38	0,37	0,36
Németország	0,14	0,13	0,13	0,26	0,28	0,30	0,39	0,40	0,43
Norvégia	0,19	0,18	0,17	0,22	0,23	0,24	0,40	0,41	0,42
Olaszország	0,14	0,14	0,13	0,27	0,28	0,30	0,41	0,42	0,43
Portugália	0,16	0,15	0,15	0,23	0,25	0,26	0,39	0,40	0,41
Spanyolország	0,15	0,15	0,15	0,23	0,24	0,26	0,38	0,39	0,41
Svájc	0,15	0,15	0,15	0,23	0,25	0,27	0,38	0,39	0,41
Svédország	0,16	0,17	0,17	0,25	0,26	0,27	0,41	0,43	0,44
Szlovákia	0,15	0,15	0,14	0,18	0,21	0,23	0,33	0,35	0,37
Törökország	0,26	0,24	0,23	0,09	0,10	0,12	0,35	0,35	0,35
Új-Zéland	0,20	0,19	0,19	0,18	0,20	0,23	0,39	0,40	0,41
OECD	0,174	0,168	0,164	0,210	0,228	0,248	0,384	0,396	0,412

Forrás: ENSZ (2008).

F5. táblázat | Nettó migráció (férfiak és nők együtt)

Ország	2005–2010	2010–2015	2015–2020	2005–2010	2010–2015	2015–2020
	1000 főre			százalék		
Ausztrália	100	100	100	0,10	0,10	0,10
Ausztria	32	20	20	0,30	0,20	0,20
Belgium	20	20	20	0,00	0,00	0,00
Csehország	13	14	14	–1,40	–1,40	–1,40
Dánia	6	6	6	0,00	0,00	0,00
Egyesült Államok	1199	1110	1100	2,00	1,80	1,70
Egyesült Királyság	130	130	130	0,10	0,10	0,10
Finnország	8	6	6	0,10	0,10	0,10
Franciaország	100	100	100	0,20	0,20	0,20
Görögország	30	30	30	0,00	0,00	0,00
Hollandia	–6	4	15	–0,10	0,10	0,30
Írország	40	20	20	0,40	0,20	0,20
Izland	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Japán	54	54	54	0,00	0,00	0,00
Kanada	200	200	200	1,90	1,90	1,90
Korea (Dél-)	–6	–6	–6	0,00	0,00	0,00
Lengyelország	–40	–24	–24	–1,10	–0,60	–0,60
Luxemburg	4	4	4	0,10	0,10	0,10
Magyarország	10	10	10	0,00	0,00	0,00
Mexikó	–360	–322	–280	–7,80	–6,70	–5,70
Németország	150	150	150	1,50	1,50	1,50
Norvégia	16	16	15	0,10	0,10	0,10
Olaszország	155	150	135	0,50	0,40	0,40
Portugália	40	25	15	0,40	0,30	0,20
Spanyolország	250	125	105	0,40	0,20	0,20
Svájc	20	20	20	0,50	0,40	0,40
Svédország	30	25	25	0,40	0,30	0,30
Szlovákia	2	2	2	0,00	0,00	0,00
Törökország	6	6	–10	0,00	0,00	0,00
Új-Zéland	10	10	10	2,20	2,10	2,00
OECD	74	67	66	0,03	0,05	0,08

Forrás: ENSZ (2008).

F6. táblázat | Foglalkoztatottsági ráták, 2000–2007

Ország	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztrália	69,27	69,05	69,42	70,00	70,33	71,61	72,16	72,85
Ausztria	68,29	68,20	68,79	68,94	67,76	68,65	70,16	71,40
Belgium	60,92	59,68	59,65	59,30	60,45	60,97	60,35	61,59
Csehország	65,24	65,30	65,69	64,86	64,23	64,78	65,27	66,10
Dánia	76,41	75,85	76,43	75,11	75,99	75,50	76,92	77,33
Egyesült Államok	74,10	73,13	71,93	71,22	71,22	71,53	72,00	71,78
Egyesült Királyság	72,15	72,47	72,32	72,57	72,67	72,65	72,52	72,28
Finnország	67,53	68,34	68,26	67,93	67,78	68,52	69,58	70,46
Franciaország	61,14	62,04	62,17	63,31	63,12	63,25	63,25	63,98
Görögország	55,86	55,61	57,70	58,92	59,65	60,30	61,04	61,47
Hollandia	60,07	59,39	59,33	58,83	59,86	59,65	60,95	61,06
Írország	64,48	65,02	64,99	64,90	65,43	67,12	68,18	68,95
Izland	84,64	84,60	82,82	84,06	82,81	84,37	85,30	85,74
Japán	68,87	68,79	68,23	68,36	68,70	69,28	69,96	70,66
Kanada	70,92	70,80	71,44	72,18	72,51	72,49	72,94	73,61
Korea (Dél-)	68,30	68,62	68,14	67,10	67,80	67,46	67,88	67,79
Lengyelország	77,90	77,46	77,11	75,76	75,58	75,19	76,35	77,55
Luxemburg	61,47	62,14	63,33	62,96	63,58	63,68	63,81	63,91
Magyarország	56,02	56,19	56,21	57,01	56,76	56,92	57,31	57,31
Mexikó	62,70	62,97	63,63	62,19	62,46	63,60	63,56	63,04
Németország	65,57	65,82	65,32	64,62	65,04	65,51	67,18	69,01
Norvégia	70,72	71,79	72,42	72,46	73,53	74,62	75,16	75,43
Olaszország	53,88	54,92	55,63	56,20	57,44	57,48	58,41	58,66
Portugália	55,00	53,46	51,65	51,41	51,86	52,95	54,47	57,02
Spanyolország	57,40	58,84	59,46	60,70	62,05	64,26	65,75	66,57
Svájc	78,37	79,16	78,87	77,92	77,40	77,20	77,94	78,59
Svédország	74,24	75,24	74,93	74,25	73,45	73,88	74,51	75,65
Szlovákia	56,76	56,85	56,86	57,75	57,00	57,72	59,40	60,68
Törökország	48,90	47,80	46,71	45,53	46,09	45,93	45,90	45,80
Új-Zéland	72,06	72,49	72,44	71,82	71,23	71,12	72,39	74,08
OECD	65,62	65,42	65,04	64,85	65,18	65,52	66,18	66,69

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis.

F7. táblázat | Korosztályos foglalkoztatottsági ráták, 2006

Ország	15–24	25–54	55–64	15–64
Ausztrália	69,27	69,05	69,42	70,00
Ausztria	68,29	68,20	68,79	68,94
Belgium	60,92	59,68	59,65	59,30
Csehország	65,24	65,30	65,69	64,86
Dánia	76,41	75,85	76,43	75,11
Egyesült Államok	74,10	73,13	71,93	71,22
Egyesült Királyság	72,15	72,47	72,32	72,57
Finnország	67,53	68,34	68,26	67,93
Franciaország	61,14	62,04	62,17	63,31
Görögország	55,86	55,61	57,70	58,92
Hollandia	72,06	72,49	72,44	71,82
Írország	64,48	65,02	64,99	64,90
Izland	84,64	84,60	82,82	84,06
Japán	68,87	68,79	68,23	68,36
Kanada	70,92	70,80	71,44	72,18
Korea (Dél-)	61,47	62,14	63,33	62,96
Lengyelország	55,00	53,46	51,65	51,41
Luxemburg	62,70	62,97	63,63	62,19
Magyarország	56,02	56,19	56,21	57,01
Mexikó	60,07	59,39	59,33	58,83
Németország	65,57	65,82	65,32	64,62
Norvégia	77,90	77,46	77,11	75,76
Olaszország	53,88	54,92	55,63	56,20
Portugália	68,30	68,62	68,14	67,10
Spanyolország	57,40	58,84	59,46	60,70
Svájc	78,37	79,16	78,87	77,92
Svédország	74,24	75,24	74,93	74,25
Szlovákia	56,76	56,85	56,86	57,75
Törökország	48,90	47,80	46,71	45,53
Új-Zéland	70,72	71,79	72,42	72,46
OECD	26,60	71,50	54,90	66,16

Forrás: OECD (2007c), (2008a), (2008b).

F8. táblázat | Születéskor várható átlagéletkor, nyugdíjkorhatár és az 55–64 évesek foglalkoztatottsági rátája

Ország	55–64 évesek foglalkoztatottsági rátája, 2006	Születéskor várható élettartam (közös) 2000–2005	Nyugdíjba vonulás kora, * 2006	Nyugdíjba vonulási korban várható élettartam, ** 2006
Ausztrália	55,60	80,4	65	20,1
Ausztria	35,50	78,9	65	19,1
Belgium	30,40	78,2	65	19,2
Csehország	45,20	75,4	65/62–65	17,8
Dánia	60,90	77,3	65	17,9
Egyesült Államok	61,80	77,4	67	16,9
Egyesült Királyság	57,40	78,5	68	15,8
Finnország	54,50	78,4	65	19,2
Franciaország	40,50	79,6	61	24,2
Görögország	42,40	78,3	65	18,5
Hollandia	46,90	74,9	65	18,8
Írország	53,40	77,8	65	18,6
Izland	84,90	81,0	67	17,5
Japán	64,70	81,9	65	21,1
Kanada	55,60	79,8	65	19,8
Korea (Dél-)	59,30	77,2	65	18,4
Lengyelország	28,10	79,3	65/60	19,3
Luxemburg		77,0	65	18,4
Magyarország	33,60	72,4	62	18,4
Mexikó	55,00	78,2	65	17,5
Németország	48,50	78,7	67	17,1
Norvégia	67,40	79,2	67	17,2
Olaszország	32,50	79,9	65/60	22,4
Portugália	50,10	74,6	65	18,5
Spanyolország	44,10	80,0	65	19,9
Svájc	65,70	80,7	65/64	20,9
Svédország	69,80	80,1	65	19,3
Szlovákia	33,20	73,8	62	18,3
Törökország	30,10	70,8	65	14,9
Új-Zéland	70,40	78,7	65	19,4
OECD súlyozatlan átlag	50,9	77,9	65,0	18,8

* Az adatok 2006-ra vonatkoznak, azonban a jövőbeli intézkedések hatását is figyelembe vette az OECD-kimutatás, így az akkori törvényi szintnél magasabb életkorok is szerepelnek.

** Becslés. A hivatalos nyugdíjba vonulási korban várható élettartam becslése a 2007-ben 65 éves korban várható élettartam alapján történt. A hivatalos és a tényleges nyugdíjba meneteli kor néhány országban, így például Magyarországon jelentősen eltér.

Forrás: OECD (2008a), (2008b), (2009a) 28–30. o., (2009b).

F9. táblázat | Jövedelemegyenlőtlenség* trendjei, 1980–2001 (éves átlagok)

Ország	1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2001	10 éves változás 1985–1989-től 1995–1999-ig
Ausztrália	2,88	2,83	2,82	2,94	3,07	0,11
Ausztria	3,45	3,49	3,56			
Belgium		2,40	2,28			
Csehország				2,86		
Dánia	2,17	2,18	2,16			
Egyesült Államok	3,91	4,23	4,39	4,59	4,64	0,36
Egyesült Királyság	3,09	3,30	3,39	3,45	3,40	0,15
Finnország	2,49	2,50	2,39	2,36	2,41	–0,14
Franciaország	3,18	3,19	3,21	3,07		–0,12
Hollandia	2,47	2,55	2,60	2,85		0,30
Írország			4,06	3,97		
Japán	3,08	3,15	3,07	2,99		–0,15
Kanada				3,65	3,71	
Korea (Dél-)	4,59	4,25	3,75	3,77		–0,48
Lengyelország	2,59	2,65	3,03	3,50		0,85
Magyarország		2,83	3,55	4,15	4,92	1,32
Németország	2,88	2,86	2,79	2,87		0,01
Norvégia				1,96	2,03	
Olaszország		2,29	2,35	2,40		0,12
Portugália		3,56	3,76			
Svájc			2,71	2,69		
Svédország	2,01	2,09	2,11	2,23	2,30	0,14
Új-Zéland	2,89	2,90	3,06	3,28		0,38
OECD	2,98	2,96	3,05	3,14	3,31	0,20

* A teljes állású foglalkoztatottak felső és alsó decilisének jövedelmi arányai.

Forrás: OECD (2004) 141. o.

F10. táblázat | Reál minimumórabérek az OECD-országokban
(dollárban számolt vásárlóerő-paritáson)

Ország	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ausztrália	6,98	7,12	7,05	7,00	7,07	7,15	7,29	7,58
Belgium	6,61	6,61	6,54	6,54	6,62	6,59	6,54	6,57
Csehország	1,06	1,27	1,62	1,99	2,23	2,43	2,54	2,68
Egyesült Államok	5,44	5,32	5,15	5,00	4,92	4,82	4,69	4,57
Egyesült Királyság	5,50	5,65	6,04	6,08	6,33	..
Franciaország	6,26	6,33	6,37	6,50	6,58	6,69	6,91	7,20
Görögország	3,33	3,35	3,39	3,39	3,45	3,50	3,58	3,66
Hollandia	6,54	6,58	6,62	6,74	6,80	6,87	6,83	6,75
Írország	5,42	5,34	5,36	5,42	5,80	6,05
Japán	3,58	3,66	3,71	3,77	3,83	3,83	3,83	..
Kanada	5,34	5,34	5,25	5,19	5,13	5,05	5,07	5,13
Korea (Dél-)	1,87	1,91	2,04	2,25	2,45	2,58	2,77	2,91
Lengyelország	1,62	1,61	1,87	1,99	1,96	2,04	2,04	2,04
Luxemburg	7,42	7,53	7,49	7,75	7,76	7,95	7,98	8,16
Magyarország	1,16	1,23	1,27	1,83	2,16	2,06	2,06	2,12
Mexikó	0,68	0,65	0,66	0,66	0,67	0,67	0,66	0,66
Portugália	2,62	2,66	2,68	2,71	2,72	2,70	2,71	2,66
Spanyolország	3,18	3,18	3,12	3,08	3,04	3,00	3,08	3,22
Szlovákia	1,13	1,29	1,27	1,34	1,51	1,54	1,47	1,22
Törökország	2,04	2,10	1,81	1,47	1,64	1,67	2,14	2,24
Új-Zéland	4,75	4,75	4,92	4,96	5,00	5,20	5,33	5,50
OECD	3,769	3,815	3,988	4,055	4,140	4,183	4,269	4,259

Forrás: OECD.Stat statisztikai adatbázis.

F11. táblázat | Nyugdíjjárulék-ráták az OECD-országokban, 1994, 1999, 2004

Ország	1994	1999	2004
Ausztrália		csak a magánrendszerben	
Ausztria	22,8	22,8	22,8
Belgium	16,4	16,4	16,4
Csehország	26,9	26,0	28,0
Dánia		csak a magánrendszerben	
Egyesült Államok	12,4	12,4	12,4
Egyesült Királyság		nincs külön járadék	
Finnország	18,6	21,5	21,4
Franciaország	21,5	24,0	24,0
Görögország	20,0	20,0	20,0
Hollandia	33,1	37,7	28,1
Írország		nincs külön járadék	
Izland		csak a magánrendszerben	
Japán	16,5	17,4	13,9
Kanada	5,2	7,0	9,9
Korea (Dél-)	6,0	9,0	9,0
Lengyelország	n. a.	32,5	32,5
Luxemburg	16,0	16,0	16,0
Magyarország	30,5	30,0	26,5
Mexikó		csak a magánrendszerben	
Németország	19,2	19,7	19,5
Norvégia		nincs külön járadék	
Olaszország	28,3	32,7	28,1
Portugália		nincs külön járadék	
Spanyolország	29,3	28,3	28,3
Svájc	9,8	9,8	9,8
Svédország	19,1	15,1	18,9
Szlovákia	28,5	27,5	26,0
Törökország	20,0	20,0	20,0
Új-Zéland		nincs	
OECD	20,01	21,23	20,55

Forrás: OECD (2007a) 63. o.

F12. táblázat | Nyugdíjtípusú kiadások az európai OECD-országokban

Ország	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztria	14,4	14,4	14,3	14,4	14,3	14,5	14,6	14,8	14,5	14,3	14,1	13,8
Belgium	11,9	11,6	11,5	11,3	10,9	11,1	11,2	11,3	11,1	11,1	11,0	10,7
Csehország	7,5	8,3	8,3	8,5	8,5	8,5	8,8	8,7	8,3	8,4	8,3	8,2
Dánia	11,4	11,1	11,0	10,8	10,5	10,6	10,7	11,1	11,0	11,0	10,7	10,8
Egyesült Királyság	11,6	11,7	11,2	11,3	11,9	11,5	10,8	10,6	10,6	10,8	10,8	10,5
Finnország	12,7	12,0	11,2	11,0	10,6	10,6	10,9	11,2	11,2	11,2	11,0	10,8
Franciaország	13,5	13,5	13,4	13,4	12,9	12,9	13,0	13,1	13,1	13,2	13,2	13,3
Görögország	10,4	10,5	11,1	11,3	11,1	11,9	11,8	11,5	11,7	12,1	12,0	12,1
Hollandia	13,8	13,4	12,8	12,8	12,5	12,4	12,7	12,8	12,8	12,5	12,3	12,1
Írország	4,7	4,3	4,0	3,8	3,6	3,7	5,0	4,9	5,0	5,0	5,0	5,2
Izland	5,6	5,7	5,7	5,9	6,2	6,1	6,6	7,3	7,1	7,0	6,8	7,0
Lengyelország	12,6	13,6	13,7	13,8	13,3	12,7	12,5	11,6
Luxemburg	11,0	11,3	10,9	10,1	9,4	9,8	10,0	10,1	9,9	9,6	8,6	8,2
Magyarország	8,9	8,5	8,6	8,9	9,2	9,3	9,8	10,0	10,4
Németország	12,7	12,8	12,8	12,8	13,0	13,1	13,3	13,5	13,4	13,3	12,9	12,4
Norvégia	8,1	8,0	8,6	8,7	7,6	7,7	8,4	8,7	8,4	8,0	7,6	7,8
Olaszország	14,5	15,0	14,5	14,9	14,4	14,3	14,6	14,7	14,6	14,7	14,6	14,6
Portugália	9,9	9,9	10,0	10,1	10,5	10,9	11,3	11,8	12,3	12,7	13,0	13,1
Spanyolország	10,3	10,1	9,9	9,6	9,6	9,4	9,3	9,2	9,1	9,1	9,0	9,0
Svájc	11,4	11,7	12,0	12,2	12,1	12,6	12,7	13,2	13,0	13,1	12,6	12,4
Svédország	12,5	12,3	12,1	11,8	11,3	11,4	11,6	12,3	12,3	12,4	12,0	11,8
Szlovákia	7,2	7,2	7,4	7,5	7,5	7,4	7,4	7,3	7,4	7,5	7,3	7,3

Forrás: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/eurostat_tablak/t_livcon/tps00103.html és Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

F13. táblázat | Az állami pénzübeli öregségnyugdíj-kiadások a GDP arányában*

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ausztrália	3,2	3,0	3,4	4,0	4,9	4,4	4,4	4,5	4,6	4,4
Ausztria	10,0	11,0	11,3	12,3	12,3	12,5	12,7	12,8	12,7	12,6
Belgium	5,9	6,3	6,5	7,0	6,9	7,0	7,1	7,2	7,1	7,2
Kanada	2,8	3,4	3,8	4,2	3,9	3,9	3,9	3,9	3,8	3,7
Csehország	5,2	6,4	7,7	7,7	7,9	7,6	7,3	7,5
Dánia	7,0	6,9	7,3	8,4	7,1	7,1	7,1	7,2	7,1	7,3
Finnország	5,1	7,0	7,0	8,5	7,5	7,7	8,0	8,3	8,4	8,5
Franciaország	7,6	8,6	9,2	10,6	10,5	10,5	10,4	10,6	10,7	10,9
Németország	10,0	10,1	9,6	10,4	10,7	10,8	11,1	11,2	11,2	11,2
Görögország	4,6	7,2	9,3	9,2	10,1	10,8	10,5	10,4	10,4	10,8
Magyarország	7,6	7,7	8,3	8,3	8,4	8,8
Izland	3,4	3,7	3,5	3,4	3,8	4,0	4,0	3,8
Írország	4,5	4,7	3,2	2,9	2,6	2,7	2,8	2,8	2,9	2,9
Olaszország	7,2	9,0	8,3	9,4	11,2	11,1	11,2	11,4	11,5	11,6
Japán	3,1	3,9	4,1	5,3	6,9	7,4	7,9	8,2	8,4	8,6
Korea (Dél-)	0,6	1,1	1,3	1,1	1,1	1,2	1,4	1,5
Luxemburg	5,9	5,5	7,6	8,2	6,9	4,9	5,1	5,2	5,2	5,2
Mexikó	..	0,2	0,4	0,6	0,6	0,7	0,8	1,0	0,9	1,0
Hollandia	6,1	5,9	6,3	5,5	5,3	5,2	5,3	5,4	5,6	5,5
Új-Zéland	6,9	7,4	7,2	5,6	4,9	4,7	4,5	4,4	4,2	4,2
Norvégia	5,1	5,5	7,1	7,1	6,5	6,8	6,8	7,0	6,7	6,3
Lengyelország	4,1	7,6	9,7	10,6	10,8	11,0	10,8	10,4
Portugália	3,2	3,4	4,2	6,2	6,9	7,3	7,8	8,3	8,7	..
Szlovákia	6,3	6,4	6,5	6,5	6,3	6,3	6,2
Spanyolország	4,6	5,8	7,2	8,3	8,2	8,0	8,0	8,0	7,9	7,9
Svédország	7,7	8,2	8,5	9,8	9,2	9,3	9,4	9,9	9,8	9,6
Svájc	5,4	5,7	5,4	6,5	6,4	6,6	6,6	6,7	6,6	6,6
Törökország	1,3	1,4	2,2	2,9	6,4
Egyesült Királyság	4,2	4,5	4,9	5,6	5,6	5,8	5,8	5,8	6,0	6,1
Egyesült Államok	5,3	5,4	5,2	5,4	5,1	5,2	5,4	5,4	5,4	5,3
OECD	5,1	5,6	6,0	6,6	6,7	6,8	6,9	7,0	7,0	7,0

* Nincs benne minden nyugdíjjellegű kiadás, például nincs benne az özvegyi nyugdíj és egyéb, nyugdíjhoz kapcsolódó támogatások sem.

Forrás: OECD.Stat, 2009.

• AZ EGYES OECD-ORSZÁGOK NYUGDÍJPARADIGMÁI

AUSZTRÁLIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma
- Egyéni, kötelező séma
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Az ausztrál változat két lábon áll: egy legszegényebbeket támogató társadalombiztosítás (*Age Pension*) és egy kötelező, munkáltató által finanszírozott ellátás (*Superannuation Guarantee*) (Rix, 2005) létezik. A társadalombiztosításbeli öreg-ségi nyugdíj nem univerzális, tehát csak az kap rászorultsági alapon járadékot, aki egy meghatározott jövedelmi/vagyoni szint alatt él, és a 65 éves kort elérte (nőknél 60-ról fokozatosan emelik 65-re) (*means-tested benefit*). A rendszeren belül nincs differencia, mindenki ugyanakkora összeget kap (*flat sum*). Mindezt általános adókból finanszírozzák, nem tőkésített. A munkáltató által finanszírozott program jellemzői: kötelező alkalmazotti megtakarítás (*mandatory occupational savings schemes*), tőkésített, általában befizetéssel meghatározott (9 százalékos kulcs), de van néhány szolgáltatással meghatározott is. A 2005. évi reform óta lehetőség van a nyugdíjpénztár megválasztására is. Az utóbbi időben problémássá vált a nők alacsony foglalkoztatottsága, illetve az, hogy gyakorivá vált a korai nyugdíjba vonulás (belső kockázat).

AUSZTRIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Ausztriában állami, felosztó-kirovó elven működő, szolgáltatással meghatározott nyugdíjrendszer működik. Az alacsony jövedelmű nyugdíjasok kiegészítést kapnak. Az önkéntes munkáltatói és személyes nyugdíjprogramok felépítése a Németországhoz hasonló: autonóm (támogató alapok), nem autonóm („vállalati nyugdíjtakarék”) és biztosítási elven (közvetlen biztosítás, munkáltatói csoportbiztosítás) működő alapok léteznek. Csak azok a vállalatok létesíthetnek munkáltatói nyugdíjprogramot, amelyek székhelye Ausztriában van. Problémák elsősorban a demográfiai változásokban és a politikai kockázatban lelhetők fel. 2010-re tervezik az egyéni számlák bevezetését az állami rendszerben.

BELGIUM

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Az állami rendszer két komponensből áll. Egy alacsony jövedelműeknek fenntartott, szociális háló jellegű, minden rászorulóknak egyforma összegű nyugdíjból

(*Garantie de Revenues aux Personnes Agées*) áll, amelyet általános adókból finanszíroznak, illetve egy jövedelemarányos, árindexált felosztó-kirovó rendszerből. A felosztó-kirovó rendszerhez tartozik minimális nyugdíj, ezen felül viszont jövedelemarányos a kifizetés (Natali, 2004). A magánnyugdíj önkéntes, formája lehet munkáltatói vagy személyes nyugdíjprogram (magánmegtakarítások, biztosítások). Egyes munkavállalóknak, akiknek a munkáltatói létrehozta nyugdíjprogramokat, kötelező belépni ezekbe.

CSEHORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Egyéni, önkéntes séma

Csehországban nyugdíjminimumot előíró, jövedelemarányos, szolgáltatással meghatározott, felosztó-kirovó állami séma működik, amelynek feltétele 61,5 éves korban 25, 65 éves korban 15 év szolgálati idő. A magánnyugdíjpénztárak tőkésített alapokat jelentenek, csekély jelentőségűek.

DÁNIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma (kollektív egyezmények)
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Személyes, önkéntes séma

Az állami séma egyik része a rászorultsági alapon nyújtható, egyenlő összegű (*flat sum*) juttatás, amelyet a költségvetésből finanszíroznak. Két egyéni befizetéssel meghatározott, kötelező munkáltatói séma is működik Dániában, az egyik az ATP (dán munkapiaci kiegészítő nyugdíj), a másik az SP (speciális séma), amelyek együttesen a teljes munkaidőben foglalkoztatottak 90 százalékát lefedik. A tőkésített rendszerű ATP-ben egyéni számlán tartják nyilván a befizetéseket. Leginkább a befektetési egységekhez kötött életbiztosításhoz hasonlít. A befizetéseket különféle tőkepiaci eszközökbe helyezik, a biztosítottak maguk választhatják meg a befektetésük kockázatosságát. A hozzájárulások 80 százaléka egyéni befektetési számlára, a fennmaradó 20 százalék közös számlára kerül, amelyet a makrogazdasági ingadozások kiegyensúlyozására használnak. A speciális séma egyéni megtakarítási számla, amelybe 2008-tól kötelező fizetni a jövedelem 1 százalékát. A két séma közalkalmazottak számára is elérhető, a köztisztviselők részére viszont nincs külön munkáltatói program. Az adminisztráció állami, és a (szintén) ATP-nek nevezett szervezet kezeli ezeket a sémákat. Az önkéntes programok iparági vagy szakmai alapok, biztosítások, illetve vállalati nyugdíjprogramok is lehetnek.

EGYESÜLT ÁLLAMOK

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes sémák [beleértve a 401(k) programokat is]
- Egyéni, önkéntes sémák

Az öregségi nyugdíj része az Egyesült Államok társadalombiztosítási rendszerének, 2007-ben 65 és 66 év között volt a nemtől független korhatár, 2027-ben 67 év lesz. (A társadalombiztosításban ezenkívül özvegyi és rokkantsági nyugdíj is működik.) Az öregségi nyugdíj alkalmazottaknak, illetve egyéni vállalkozóknak jár – a munkanélküliek vagy a nagyon alacsony jövedelműek nem részesülnek ilyen juttatásban. A kifizetés jövedelemfüggő. Azok, akik jogosultak nyugdíjra, de alacsony a jövedelmük, igényelhetnek nyugdíj-kiegészítést. A magánszektorban dolgozók részére választható munkáltatói nyugdíjséma működik. Az alapok fajtája és tőkésítetttsége változó, ugyanis egyaránt létezik befizetéssel és szolgáltatással meghatározott forma. Ezenkívül az 1980-ban életbe lépett új, munkáltató által finanszírozott, befizetéssel meghatározott program is. Ez a 401(k) nevet kapta a törvényi paragrafus száma után. Ebben a formában mind az alkalmazott, mind a munkáltató hozzájárul a nyugdíjhoz. Létezik személyes önkéntes megtakarítás is, amely adókedvezményekkel jár. Mivel sok a szolgáltatással meghatározott alap, a tőkésített alapok befektetési kockázata nagy: a hozamok és a vállalati befizetések nem mindig érik el az előrejelzéseket. Vállalati csásások, csődök esetén is tízezrek nyugdíja tűnhet el (például az Enron esete).

EGYESÜLT KIRÁLYSÁG

- Társadalombiztosítás (*basic pension*)
- Társadalombiztosítás (*State Second Pension*), vagy munkáltatói, kötelező séma (kiszereződött tervek), vagy egyéni, kötelező séma
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Történelmi háttér: a nyugdíjrendszer alapját az 1946-ban létrehozott Beveridge-féle szociális elvű, felosztó-kirovó módon működő rendszer adta. A kezdetben lineáris nyugdíjjáradékkulccsal dolgozó sémát az 1980-as és az 1990-es évekbeli reformok egy második, jövedelemarányos rendszerrel egészítették ki. Ez volt a SERPS (*state earnings related pension scheme*), amelyet jövedelemarányos befizetés és kifizetés jellemezett. A nyugdíj mértéke a 20 legnagyobb jövedelmű év átlagos bérének negyede volt (*Whitehouse*, 1998). Az 1980-as évek közepétől jelentek meg munkáltatói nyugdíjak. Az 1990-es évektől fokozatos az áttérés (kiszereződés – *contract out*) ebbe a sémába, amely egyéni számlás és tőkésített rendszert jelent. A brit rendszer állami és magángondoskodásra épít. Az állami rész két sémából áll. Az első a Beveridge-féle alapokon nyugvó szociális alapbiztosítás, amely egyforma garantált, minimális összeget fizet (*guaranteed minimum pension, GMP*). A második séma jövedelemarányos rendszer (SERPS), amely felosztó-kirovó elven működik. Kötelező, de át lehet szerződni a magánrendszerbe (*contract out*), ezzel kiváltva az állami második sémát. A magánséma (*pension provision*) lehet munkáltatói (*contracted-out occupational pension*, az alkalmazottaknak) vagy csoportos személyes nyugdíj (*group personal pension plans*, az egyéni vállalkozóknak, önfoglalkoztatóknak). Ezenkívül létezik még a nem foglalkoztatottak számára az úgynevezett részvényesek nyugdíja (*stakeholder pension*) is. Általában tőkésített-

tek, törvényben meghatározott befizetési minimummal – vagy az állami részben, vagy ebben a magánsémában, de kötelező a részvétel. A mindenki számára elérhető önkéntes kiegészítő megtakarítás szintén lehet munkáltatói, személyi, esetleg részvényesek nyugdíja. A rendszer legnagyobb kockázataira *Clark* (2006) hívja fel a figyelmet: a foglalkoztatottsági nyugdíj nagy része szolgáltatással meghatározott. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a felhalmozott nyugdíjtartalék nem fedezi az alkalmazott nyugdíját, a munkáltatónak – amely az alkalmazotti nyugdíjat kezeli – kell a különbséget pótolnia.

FRANCIAORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma (ARRCO és AGIRC)
- Munkáltatói, önkéntes séma (PPESVR)
- Egyéni, önkéntes séma (PEIR)

Az állami séma kétrétegű: 1. jövedelemminimum a szegényeknek (szociális háló, *minimum vieillesse*), 2. jövedelemarányos felosztó-kirovó rendszer, amely pontrendszeren alapul, és szolgáltatással meghatározott (*Natali*, 2004). Ezt egészíti ki a kötelező magánséma: a munkáltatói nyugdíjséma (ARRCO vagy AGIRC), amely a dolgozó lakosságot teljesen lefedi. A lakosság kis részét ellátó AGIRC csak a magánszektor vezetői részére működik, az ARRCO pedig a többiek nyugdíját kezeli. Ezek felosztó-kirovó elven működnek, árindexáltak, befizetéssel meghatározottak. A helyettesítési ráta 50 százalék, teljes foglalkoztatotti életpálya (40 év munkaviszony) esetén. Az egyéni vállalkozók és köztisztviselők nyugdíja külön rendszerben működik. Választható a munkáltatói nyugdíjséma (PPESVR) vagy egyéni vállalkozók számára a személyes nyugdíjséma (PEIR), amelyek tőkésítettek. Fő problémák: az idősödő társadalom és a munkanélküliség, elaprózódott, eltérő nyugdíjprogramok.

FINNORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező sémák (a társadalombiztosítási rendszeren belül)
- Munkáltatói, önkéntes sémák
- Egyéni, önkéntes sémák

Az állami séma egy rászorultsági és rezidensi alapon juttatott, egyenlő összegű nyugdíjminimumból és egy jövedelemarányos nyugdíjból áll. A rászorultsági nyugdíjat az adókból és a jövedelemarányos rész felosztó-kirovó alapú hozzájárulásaiból egyaránt fedezik. A második állami séma felosztó-kirovó elven működő, szolgáltatással meghatározott, jövedelemarányos szisztéma. Ebben a juttatások közel 70 százalékát felosztó-kirovó elven finanszírozzák, a finn nyugdíjközpont kezelésében. A magánséma egyik része kötelező, az állami felosztó-kirovó rendszert kiegészítő univerzális munkáltatói nyugdíjat jelent, amely a juttatások 30 százaléka. Kollektív, a vállalatoktól független (autonóm), ritkán részben tőkésített, de leginkább teljesen tőkésített alapokról van szó,

amelyek formája lehet biztosítás, vállalati vagy iparági nyugdíjprogram (több vállalat együttműködése). A magánséma többi része nem jelentős, de léteznek önkéntes magán-nyugdíjbiztosítások is Finnországban, ezek önkéntes munkáltatói vagy személyes programok lehetnek. A nyugdíjba menetel kora választható: 63 és 68 év között lehetőség van nyugdíjba vonulni. Ebben az esetben nem beszélhetünk előrehozott vagy halasztott nyugdíjazásról.

GÖRÖGORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes programok
- Személyes, önkéntes programok

Az állami alkalmazottak a kormányzattól kapnak járadékot. Szegényeknek fenntartott szolidaritási juttatás működik, amely szociális hálóként funkcionál, és adóból finanszírozott. Ezenkívül van minimumnyugdíj-garancia azok számára, akiknek nem érné el a nyugdíja ezt a szintet, szintén adóból finanszírozzák. Ezt egészíti ki az állami felosztó-kirovó elvű, jövedelemarányos nyugdíjséma, amely a jövedelem 20 százalékát garantálja. A nyugdíjrendszer állami, kötelező része nagyon sok részből áll, és kezelése pénzügyileg kiegyensúlyozatlan. Körülbelül 170 nyugdíjséma létezik, különböző szabályokkal. A legjelentősebb az IKA – a magánszektor (ipar, kereskedelem stb.) dolgozóinak, valamint az OGA az agrárszektorban dolgozóknak. Jelentéktelen a magánnyugdíjhoz tartozó önkéntes megtakarítás (munkáltatói vagy személyes, például biztosítás), amely leginkább életbiztosítás. Kockázatok, kihívások: szükség van a görög állami szisztéma egységesítésére, és rendbe kell tenni a finanszírozást. Mindezek megvalósítása azonban nagyon nehéz a politikai viszonyok és a szakszervezetek ellenállása miatt.

HOLLANDIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma (néhány szakmai/iparági nyugdíjterv kötelező)
- Egyéni, önkéntes séma

Hollandiában az állami rész egyforma összegű szociális juttatásból áll. Az alapnyugdíj az átlagos bérszint 31 százaléka, bérindexált és adóból fedezett. A magánrendszer igénybevétele több szakmában is kötelező, szinte univerzálisnak mondható: a munkavállalók 90 százalékát lefedi. A szolgáltatással meghatározott munkáltatói nyugdíjséma iparági (szakmai) vagy vállalati is lehet, mintegy 800 körül van az ilyen nonprofit nyugdíjalapok száma. A személyes nyugdíjséma kiegészítő jellegű és választható, adókedvezménnyel jár. Probléma a pénzügyi stabilitás fenntartása, elsősorban a bőkezű szociális időskori nyugdíj miatt, ugyanis egyre növekszik az alapnyugdíjasok száma.

ÍRORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

A nyugdíjrendszer Írországban viszonylag egyszerű, célja csupán minimális védelmet nyújtani az ország lakóinak. Az állami nyugdíj két részből áll: szociális és nem szociális alapon lehet jogosultságot szerezni. Szociális hálóként funkcionál az állami nyugdíj nem járulékalapú része, rászorultsági alapon az alacsony jövedelműek alapvető szükségleteikre kapnak juttatást (az átlagjövedelem maximum 27 százalékát), amelyet az általános adóból finanszíroznak. Az állami nyugdíjprogramban egyenlő összeget kapnak a jogosultak, amelyet felosztó-kirovó elven fedeznek. Ez az összeg 30 százaléka az átlagjövedelemnek. Járulékalapú állami nyugdíjat kap, aki eleget tesz a társadalombiztosítási befizetési követelményeknek, és elmúlt 66 éves. Korkedvezményt kaphat, aki elmúlt 65 éves, és elegendő társadalombiztosítási befizetése van. Elterjedtek a választható munkáltatói és személyi nyugdíjprogramok: a foglalkoztatottak 50 százaléka tagja valamelyik nyugdíjalapnak. Szolgáltatással és befizetéssel meghatározott nyugdíjprogramok egyaránt előfordulnak.

IZLAND

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Izlandon az állami séma univerzális, adókból finanszírozott alapnyugdíjból, kötelező munkáltatói magánsémából és választható elemekből áll. Alapnyugdíjat minden izlandi rezidens kaphat. A nyugdíjaskorúak egy bizonyos jövedelemkorlát felett csökkentett alapnyugdíjat kapnak, egy másik korlát felett nem kapnak alapnyugdíjat. Alacsonyabb jövedelem esetén rászorultsági jövedelemkiegészítést is igényelhetnek (*Gudmundsson*, 2003). A kötelező munkáltatói sémában a munkavállalók jövedelmük 10 százalékával járulnak a nyugdíjhoz. A séma közel áll a befizetéssel meghatározott típusúhoz: a nyugdíjjáradék nagysága a befizetett összeg alapján alakul, de erőteljes redistributív elemeket is tartalmaz. Mintegy 50 nyugdíjalap működik Izlandon. Működnek önkéntes egyéni nyugdíjprogramok is, amelyek adókedvezménnyel járnak.

JAPÁN

- Társadalombiztosítás (alapnyugdíj)
- Kiszereződött munkáltatói nyugdíj
- Munkáltatói, önkéntes programok
- Egyéni, önkéntes programok

Egységes összegű általános állami alapnyugdíj van. Az alapnyugdíjat árindexszel igazítják ki, mértéke jelenleg a bérek 16 százaléka. Ezt egészíti ki az állami jövedelemarányos (bónuszokkal növelhető) nyugdíj-biztosítási forma. A kifizetések szintén árindexáltak, a finanszírozás felosztó-kirovó elvű és szolgálta-

tással meghatározott. A kellően nagy cégek kisserződhetnek, ezáltal kötelező munkáltatói magánbiztosítássá (*Kosei Nenkin*) alakulhat ez a funkció. Az állami foglalkoztatottak különböző alapokat (országos vagy helyi közszolgálati alapok, tanárok önszegélyző alapja) vehetnek ugyanerre a célra igénybe. A választható alapok közt vannak munkáltatói és egyéni nyugdíjalapok, amelyek szolgáltatással meghatározottak. Ezenkívül biztosítókkal, bankokkal szerződéssel kötött nyugdíjprogramokat is találunk. Léteznek befizetéssel meghatározott nyugdíjak is (vállalati alapok). Mindegyik forma tőkésített.

KANADA

- Társadalombiztosítás (OAS, CPP és QPP)
- Munkáltatói, önkéntes sémák (*registered/retirement plans*)
- Egyéni, önkéntes sémák

Kanadában az úgynevezett időskori szociális transzfer működik, amelyet általános adóbevételekből finanszíroznak. Az életkor, az országban letelepedéstől számított idő és a jövedelem mértéke alapján döntenek el, hogy ki jogosult a támogatásra (*Tamagno*, 2005). Létezik befizetéssel meghatározott, jövedelemarányos felosztó-kirovó rendszer is. Az országban Québec területén a *Québec Pension Plan*, másutt a *Canada Pension Plan* látja el ezt a feladatot. Az önkéntes megtakarítások két formában élnek: a *Registered Pension Plan* esetén a vállalat kezeli az alkalmazott nyugdíját, a *Retirement Savings Plan* esetében pedig egyéni számlán, önállóan képződik a megtakarítás. Mindkét forma adókedvezménnyel jár, és befizetéssel meghatározott. A kanadai nyugdíjrendszer működése jelenleg, úgy tűnik, kevés kockázattal jár, hosszú távon fenntartható.

KOREA

- Társadalombiztosítás
- Egyéni, önkéntes programok

Dél-Koreában progresszív, jövedelemarányos, állami felosztó-kirovó elvű, szolgáltatással meghatározott nyugdíjprogram működik (*Moon*, 2006). Négy nagy állami sémát különböztetnek meg. A nemzeti nyugdíjsémába minden magán-szektorban dolgozó beletartozik, az egyéni vállalkozók is. A rendszer szolgáltatással meghatározott, árindexált, a munkáltató és a munkavállaló egyaránt a bruttó bér 4,5 százalékával (egyéni vállalkozó: 9 százalékkal) járul hozzá a finanszírozáshoz, a járadék mértéke az egyéni bér visszamenőleges átlagától és az országos átlagjövedelemtől is függ. A kormányzati dolgozók sémája a legrégebbi, 1960 óta létezik. Ez a séma nem önfinanszírozó, jelentős deficitet generál. A tanárok nyugdíjsémája 15 évvel később jött létre, de a finanszírozás tekintetében szinte ikertestvére az előzőnek. A honvédelem nyugdíjprogramja fenntartható: bérindexált, a munkáltató és a munkavállaló 7,5-7,5 százalékkal járul hozzá a terhekhez, szolgáltatással meghatározott, a nyugdíjformula csak az utolsó bérszinttől függ. Fő kockázatok: gyorsan öregedő társadalom, és a család hagyományos, időseket ellátó szerepe egyre csökken az országban.

LENGYELORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Egyéni, kötelező magánnyugdíjpénztárak
- Egyéni, önkéntes magánnyugdíjpénztárak

Lengyelországban 1999-ben új rendszert vezettek be, amely az 1949 után születettekre érvényes (1968 utániakra kötelező, előttiekre választható). A reform során az új rendszer kialakításához a Világbank klasszikus hárompilléres modelljét alkalmazták. A két rendszer jelenleg még együtt él. A régi rendszer szolgáltatással meghatározott, felosztó-kirovó, állami működtetésű rendszer. Részleteiben ismertetve az új rendszert: helyet kapott benne az állam által minimálisan garantált nyugdíj, nyilvántartják a munkavállalók befizetéseit, összegzik, és nyugdíjba menetelkor a várható élettartam nagyságával osztják. Így a rendszer befizetéssel meghatározott, az újraelosztás felosztó-kirovó elven működik. Zömében a munkáltatói hozzájárulások jelentik a befizetéseket. A nyugdíjrendszer a gazdaságilag aktív állampolgárookra, nem pedig a rezidensekre érvényes. A mezőgazdasági dolgozókat és az önfoglalkoztatókat külön kezelik. A tőkésített alapokra épülő magánbiztosítás egyéni számlás és kötelező, a biztosítottak számos pénztár közül választhatnak. A választható magánsémák szerepe jelentéktelen Lengyelországban.

LUXEMBURG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Egyforma összegű szociális állami juttatás: az adókból finanszírozott minimális jövedelemgarancia. Ez az átlagjövedelem körülbelül 10 százaléka. Jövedelemarányos állami nyugdíjséma, nyugdíjminimummal. Részben felosztó-kirovó, részben tőkésített, 65 éves korhatárral. Befizetéssel meghatározott. A magánnyugdíj munkáltatói vagy egyéni, kiegészítő jellegű.

MAGYARORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Egyéni, (új belépőknek) kötelező magán-nyugdíjpénztárak
- Munkáltatói és egyéni, önkéntes kiegészítő nyugdíjpénztárak

A magyar nyugdíjrendszer 1929 óta létezik. A második világháború után felosztó-kirovó rendszerré alakították át. A rendszerváltás után megjelentek az önkéntes magánpénztárak. A jelenlegi vegyes (állami-magán) rendszert megalapozó 1997. évi reformcsomag 1998-ban lépett életbe. 1998 óta a kötelező nyugdíjrendszer két részből áll: a felosztó-kirovó elven működő társadalombiztosítási nyugdíjrendszerből és a tőkefedezeti finanszírozású magánnyugdíjrendszerből. A pályakezdők számára kötelező a részvétel a vegyes rendszerben (mindkét pillérben), és egyéni nyugdíjjárulékuk jelentős részét (8,5 százalékból 8 százalékot) a választott nyugdíjpénztárba fizetik. A vegyes rendszer jelenleg a biztosított

lakosság közel 70 százalékára terjed ki. Azok, akik nem választották a vegyes rendszert, továbbra is kizárólag a társadalombiztosítási rendszerből kapnak nyugdíjat. A vegyes rendszer tagjai a felosztó-kirovó rendszerből csökkentett mértékű ellátást kapnak, ezt egészíti majd ki náluk a pénztári járadék. 1993-tól kezdve épült ki az önkéntes kiegészítő nyugdíjpénztári szféra, amely megeremtetette az öngondoskodás szervezeti kereteit, jelenleg az aktív korú lakosság mintegy harmada tagja valamilyen kiegészítő nyugdíjpénztárnak. A nyugdíj összege a társadalombiztosítási rendszerben a havi átlagos keresettől és a járulékfizetési időtartamtól függ, míg a magánnyugdíjrendszerben a befizetett járulékok összege, a biztosított által választott pénztár költségei (működési, befektetési stb.) és a realizált hozamok együttesen határozzák meg a várható nyugdíj (járadék) összegét. A magánnyugdíjpénztárak 2013-tól kezdenek szolgáltatni, ez a forma azonban inkább 2020-at követően válik jellemzővé, így az ellátások folyósítása szempontjából a következő évtizedben a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer szerepe még szinte kizárólagosnak tekinthető. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer öregségi, rokkantsági és hozzátartozói (özügyi, árvaellátás, szülői nyugdíj) ellátásokat nyújt, a magánnyugdíj-pénztári rendszer az öregségi kockázatot kezeli. A társadalombiztosítási rendszerben 20 év járulékfizetési idő szükséges az öregségi teljes nyugdíjhoz, és 15–19 év a résznyugdíjhoz. A magánnyugdíjpénztárak legalább 15 év felhalmozási időt követően, első ízben 2013-tól kezdődően szolgáltatnak nyugdíjjáradékot tagjaik számára. A nyugdíjkorhatár 2009-től egységesen 62 év a férfiak és nők esetében. A nyugdíjrendszer finanszírozása dominánsan járulékforrásból történik, amelyet a központi költségvetés minden évben kiegészít, mivel az állam garanciát vállal a nyugdíjakkal kapcsolatos kötelezettségvállalás kiegyenlítésére. A felosztó-kirovó rendszer kockázatai jelentkeznek a magyar nyugdíjrendszerben is: az alacsony foglalkoztatottság és az egyre idősödő társadalom (keves fiatal) jelentik elsősorban a fő problémákat.

MEXIKÓ

- Kötelező, magánmegtakarítás-jellegű nyugdíjalapok

Mexikóban a társadalombiztosítási rendszer felváltására 1997-ben indították el a kötelező, egyéni számlás magánnyugdíjrendszert. A régi rendszer kifutóban van. Így a klasszikus állami társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe 1997-től már nem lehetett belépni. A tőkésített, befizetéssel meghatározott, egyéni számlás magánnyugdíjrendszerbe kötelező belépni, a számlavezető nyugdíjalap-kezelő társaságot szabadon lehet választani. A biztosítottak egyéni számlája három alszámlából áll: időskori, lakás- és önkéntes számlából. Az egyéni számlára a munkavállaló, a munkáltató és az állam (kismértékben, szociális jelleggel) is befizet. Van garantált nyugdíjminimum, ma az átlagos bér 26 százaléka – ezt az összeget évente az inflációval kiigazítják. Mivel a mexikói rendszer magánnyugdíj-befektetésekből épül fel, a tőkepiaci kockázatoktól nem tekinthetünk el.

NÉMETORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma (bizonyos csoportbiztosítást működtető munkahelyeken)
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

A német rendszer szintén állami és magánrészből áll. Az állami részt 1957-ben változtatták felosztó-kirovóvá, elődje a bismarcki alapokon nyugodott. Jövedeleमारányos, a befizetések sávosan emelkednek. A nyugdíjjáradék értékét pontozással határozzák meg. Az alacsony jövedelműeket szociális háló is védi, körülbelül az átlagjövedelem 20 százalékáig. Az önkéntes munkáltatói nyugdíjsémának finanszírozási szempontból öt típusa van: a magánnyugdíjalapok, a támogató alapok (*Pensionsfonds, Unterstützungskasse*), az autonóm „vállalati nyugdíjtakarék” (*Direktusage*), a nem autonóm vagy nyugdíjpénztár, illetve a közvetlen biztosítás (*Pensionskasse, Direktversicherung*). Egyes munkavállalói csoportokban a dolgozók kötelesek belépni a nyugdíj-megtakarítási rendszerekbe. A német séma fő kockázata, hogy a népesség öregedésének következtében a felosztó-kirovó rendszer egyre kevesebbet tud juttatni. Ennek orvoslását célozta meg az utolsó, 2001. évi Riester-reform is, amellyel csökkentették az állami rész szerepvállalását.

NORVÉGIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Az állami rendszer három részből áll. 1. Univerzális jelleggel létezik jövedelemtől nem, csak a ledolgozott évek számától függő alapnyugdíj (alapfeltétel, hogy három évig rezidensnek kell lenni Norvégiában 16 és 66 év között). Nincs garantált nyugdíjminimum, a teljes nyugdíjhoz viszont 40 év szolgálati idő kell. Aki ennél kevesebbet teljesített, arányosan kevesebbet kap (részleges nyugdíj). 2. A jövedeleमारányos részben a járadékok nagyságát pontrendszer alapján határozzák meg. A pontrendszerben egy adott bázisösszeget számítanak, amelynek 42 százalékát szorozzák a legjobb 20 év átlagos pontszámával. Az így kapott összeg lesz a nyugdíjas jövedelme. A rendszert felosztó-kirovó módon finanszírozzák. 3. Kötelező nyugdíjpénztári tagságot vezettek be 2005-ben, itt egyaránt működik (svájci indexálású) szolgáltatással és befizetéssel meghatározott szisztéma (*Paulsson, 2007*). Az önfoglalkoztatóknak nem kötelező a belépés a magánnyugdíjrendszerbe. A befizetéssel meghatározott programok biztosítási és megtakarítási jellegűek is lehetnek. Működik mind választható munkáltatói, mind egyéni nyugdíjprogram, nagyon hasonló formában, mint a kötelező magánrendszer.

OLASZORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes programok
- Személyes, önkéntes programok

Az olasz nyugdíjrendszer a második világháború után hagyományos felosztó-kirovó rendszer volt, számos foglalkozásbeli csoportra eltérő szabályokkal. Az 1990-es években került sor átfogó reformra, a svéddekhez hasonló modellt készítettek (Dini-reform). Ezt követte és egészítette ki 2004-ben a Berlusconi-reform. Ma is egymással párhuzamosan több átmeneti szisztéma létezik. Az átfogó társadalombiztosítási nyugdíjrendszer csak a magánszférában foglalkoztatottakra érvényes, az önfoglalkoztatók és az állami dolgozók számára külön rendszer működik. Egyik része a társadalombiztosításnak a 65 éven felüli rászorulóknak nyújtott szociális juttatás (*assegno sociale*), amelyet adókból finanszíroznak. Az állami időskori társadalombiztosítás másik része a befizetéssel meghatározott, felosztó-kirovó alapon működő nyugdíj. Három kategóriába tartoznak a biztosítottak: 1. az 1995. december 31. után belépők, illetve azok az 57 évesek, akiknek 5 évnél rövidebb a szolgálati idejük; 2. azok, akik 1995. december 31-ig 18 évnél kevesebb szolgálati évet szereztek, vagy 20 év szolgálati idővel 65 (férfiak), illetve 60 (nők) évesek; 3. az 1995. december 31. előtt legalább 18 szolgálati évet szereztek. Ezek alapján (vagyis az új és a régi rendszerben eltöltött idő szerint) állapítják meg a szolgáltatásokat és a járulékfizetési kötelezettséget. A tőkefedezeti elven működő magánpénztárak kiegészítő jellegűek, a biztosítottak körülbelül 10 százaléka használja ezt a lehetőséget. Léteznek zárt (vállalati, illetve országos szintű kollektív szerződések alapján) és nyílt alapok (melyeket pénzügyi intézetek kezelnek). A 2004. évi reform vezette be továbbá, hogy a végkielégítések automatikusan az önkéntes nyugdíjpénztárba kerüljenek (*silent assent*), hacsak a munkavállaló nem kéri ennek az ellenkezőjét.

PORTUGÁLIA

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes programok
- Személyes, önkéntes programok

Portugáliában jövedelemarányos állami nyugdíjrendszer működik, nyugdíjminimum-garanciával. Néhány nehéz fizikai foglalkozást (halászás, bányászás, tengerész, kikötőmunkás, táncos stb.) külön kezelnek. Mindenki rászorultsági alapon kaphat egyforma összegű szociális juttatást is, függetlenül attól, hogy van-e jogosultsága a jövedelemarányos nyugdíjhoz is. Ez a szociális transzfer a portugál létminimum 44 százaléka. A felosztó-kirovó elvű, szolgáltatással meghatározott, jövedelemarányos részt 75:25 százalékból árinfláció- és bérinfláció-követéssel indexálják. A nyugdíjminimum függ a ledolgozott évek számától is. A magánnyugdíjrendszer nem fejlett, így az önkéntes magánpénztárak rendszere sem. Munkáltatói, egyéni vagy csoportos alapokat, megtakarításokat találunk, de létezik kollektív (a szakszervezetekkel egyeztetett iparági) önkéntes nyugdíjprogram is.

SPANYOLORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes programok
- Személyes, önkéntes programok

A társadalombiztosítás egyrészt rászorultsági alapon juttatott szociális segélyből, másrészt jövedelemarányos felosztó-kirovó rendszerből áll. Az állami, jövedelemarányos nyugdíjséma a legtöbb foglalkoztatottra érvényes, külön kezelnek bizonyos szakmákat (közalkalmazottakat, köztisztviselőket, a hadsereg tagjait, mezőgazdasági dolgozókat, őstermelőket, önfoglalkoztatókat, halászokat, szénbányászokat). Az időskori társadalombiztosítási rendszer árindexált és szolgáltatással meghatározott, felosztó-kirovó elvű (de a nyugdíj függ a ledolgozott évek számától és a jövedelemtől is). A jövedelemarányos rendszer minimumgaranciával ellátott. A nyugdíjjövedelmek adókötelesek. Ezt egészítik ki az önkéntes megtakarítási formák: munkáltatói, csoportos vagy egyéni magánnyugdíjprogramok. Léteznek mind szolgáltatással, mind befizetéssel meghatározott, valamint hibrid elven finanszírozott formák is.

SVÁJC

- Társadalombiztosítás (alapnyugdíj)
- Munkáltatói, kötelező séma (a társadalombiztosításon belül)
- Egyéni, önkéntes séma

Az állami séma jövedelemarányos, szolgáltatással meghatározott, univerzális rendszer. Erősen redisztributív: a nyugdíjjáradékok maximuma a minimum kétszerese. Mindezek mellett az alacsony jövedelműek kiegészítő transzfert is kaphatnak, amely szociális és vagyoni-jövedelmi helyzethez kötött. A magánnyugdíj-biztosítások Svájcban kiegészítő jelleggel működnek. A munkáltatói magánnyugdíjpénztári tagság kötelező a foglalkoztatottak (jó része) számára. Több mint 10 000 ilyen alap működik Svájcban. Az alapok több mint háromnegyede befizetéssel meghatározott (*Bütler–Ruesch*, 2007). A kiegészítő jellegű önkéntes egyéni nyugdíj-megtakarításokat adókedvezménnyel is támogatják.

SVÉDORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, kötelező séma
- Egyéni, önkéntes séma

A három elemből felépülő svéd rendszert nagyszabású reform folyamán 1998-ban alakították ki. Az 1954 után születettek tisztán az új rendszerbe, az idősebbek a régi és az új kombinációjába tartoznak, az 1937-ben vagy ez előtt születettek a régi rendszerben maradtak. A régi rendszer jövedelemarányos felosztó-kirovó rendszer. Az új rendszerben (*Premium pension*) minden magánszemélynek virtuális számlája van, amelyen a befizetett járulékokat tartják nyilván. A rendszer befizetéssel meghatározott (*Notional Defined Contribution*), csak a befizetett összeg válhat úgynevezett nyugdíjkreditté (kerülhet a számlára).

A számlán lévő összeget évente az éves átlagos bérindexszel (1,6 százalékkal) növelik. Ez az indexálás néhány beépített óvatossági elem miatt változhat is. A nyugdíjba menetel időpontjában a felhalmozott összeget szétosztják egy szintén 1,6 százalékos kamatlábnak megfelelő annuitásfaktorról. Az annuitásfaktorban használt időtartam a nyugdíjba vonuló kohorszáának hátralévő várható élettartama. A nyugdíjasok 61 és 67 éves koruk között szabadon bármikor nyugdíjba mehetnek, de a nyugdíjasok már sehol sem dolgozhatnak. A nyugdíjak Svédországban adóköteles jövedelemnek számítanak. Garantált, egyenlő összegű és árindexált nyugdíjat kap minden rezidens. Akiiknek az új rendszerben a jövedelemarányos nyugdíja nem éri el ezt a minimumot, annak kipótolják az összeget. A minimumgaranciát adókból finanszírozzák. Hozzávetőlegesen a foglalkoztatottak 90 százaléka tagja a kiegészítő, önkéntes magánpénztárak valamelyikének. A nyugdíjprogramok között vannak munkáltatói és egyéni programok, szolgáltatással vagy befizetéssel meghatározottak, és adókedvezményrel járnak. A magánnyugdíjalapok legtöbbjének működtetését a svéd vállalkozások szövetsége (*Svenkt Näringsliv*) és a szakszervezetek közötti kollektív szerződés biztosítja. Több mint 500 nyugdíjalap működik az országban. Stabílnak és fenntarthatónak tartják a nyugdíjrendszert. Egyetlen probléma lehet a későbbiekben az idősök relatív elszegényedése, ugyanis a minimumnyugdíj nem bér-, hanem árindexált.

SZLOVÁKIA

- Társadalombiztosítás: felosztó-kirovó rendszer vagy munkáltatói, egyéni kötelező sémák
- Munkáltatói, egyéni önkéntes sémák

Szlovákiában 2003-ban vezették be az új nyugdíjrendszert. A társadalombiztosítási rendszer két elemből áll: az egyik egy szolgáltatással meghatározott, felosztó-kirovó, a másik egy kötelező, egyéni számlás, befizetéssel meghatározott, megtakarítási elem. A felosztó-kirovó sémában a jövedelmet pontrendszerben határozzák meg, emellett figyelembe veszik a munkában eltöltött évek számát is. Az egyéni számlás részhez a munkáltató vagy az önfoglalkoztató járul hozzá (bruttó jövedelme 9 százalékaival), ennek feltőkésített értékét a munkavállaló vagy egy összegben a nyugdíjba menetelkor kaphat meg, vagy életjáradék formájában folyósítják. Nincs nyugdíjminimum, viszont az alacsony jövedelműek nyugdíját a mindenkori minimálbér alapján számítják. (A minimálbér az átlagbér 40 százalékát jelenti.) Ezek a magánmegtakarítások 2005 óta kötelezők. Ezenkívül önkéntes magánpénztárak is működnek (munkáltatói, személyes, biztosítás stb.).

TÖRÖKORSZÁG

- Társadalombiztosítás
- Csoportos (munkáltatói), önkéntes programok
- Egyéni, önkéntes programok

Törökország jövedelemarányos, állami felosztó-kirovó, árindexált kifizetésű, szolgáltatással meghatározott rendszert működtet, amelyben a minimális nyugdíj garantált. Külön rendszerbe tartoznak a köztisztviselők, az önfoglalkoztatók, a mezőgazdasági, a banki, a biztosítói vagy részvénytőzsdei dolgozók. A 2003-ban indított magánnyugdíjak rendszere befizetéssel meghatározott, tőkésített. Csoportos (vállalatok által alapított) és egyéni (ilyenkor a magánszemélyek a nyugdíjfolyósítóval kötnek szerződést) nyugdíjprogramokhoz lehet csatlakozni (PWC, 2003).

ÚJ-ZÉLAND

- Társadalombiztosítás
- Munkáltatói, önkéntes séma
- Egyéni, önkéntes séma

Az ország nyugdíjrendszere két lábon áll: egy univerzális társadalombiztosításon, illetve önkéntes programokon (*St. John–Willmore*, 2000). Az első felosztó-kirovó elven finanszírozzák, állampolgársághoz és korhoz kötött (65 év), s a szociális minimumnál nagyobb járadékot jelent. Az önkéntes alapú munkáltatói nyugdíjprogram a közalkalmazottak és a magánszektorban dolgozók részére egyaránt rendelkezésre áll. A magánszektor alkalmazottait a vállalat finanszírozza, a közszektorban dolgozókat a *Government Superannuation Fund*. Az egyéni vállalkozók a pénzügyi intézetek által felajánlott alapokat választhatják. A legtöbb séma befizetéssel meghatározott, de létezik néhány szolgáltatással meghatározott is.

• FOGALOMTÁR

DEMOGRÁFIAI ALAPFOGALMAK

Aktív kor: a különböző értelmezések szerint vagy a 15–59, vagy a 15–64, vagy a 20–64 éveseket értjük ide, Európában leginkább a 20–59 éveseket számítják aktív korúnak.

Demográfiai öregedés: a népesség korösszetételének idősödése, a népesség átlagos életkorának emelkedése.

Fiatalkor: a különböző értelmezések szerint a 0–14 éveseket vagy a 0–19 éveseket tekintjük fiatal korúnak, Európában az utóbbit használják.

Fiatalkori, időskori és teljes függőségi arány: a fiatalkorúak, illetve az időskorúak száma osztva az aktív korúak számával. A teljes függőségi arány a fiatalkori és az időskori függőségi arány összege.

Időskor: a különböző értelmezések szerint a 60 és több vagy a 65 és több éveseket értjük ide. Európában leginkább a 60 és több éveseket számítják ide.

Korspecifikus születési ráta: egy adott kohorszhoz (korosztály) tartozó élveszületések aránya a kohorsz népességéhez viszonyítva.

Nyers születési ráta: ezer főre jutó élveszületések száma adott időszakban egy adott népességen belül.

Születési évjárat, születési kohorsz: azonos évben, időszakban születettek csoportja, amelynek demográfiai magatartását statisztikai úton életük során figyeljük meg.

Születéskor várható élettartam: az adott évben megfigyelt halálozási gyakoriságok alapján egy újszülött hány évi élettartamra számíthat. (Magyarországon a születéskor várható átlagos élettartam az OECD szerint 2007-ben a nők esetében 77,3 év, a férfiaknál 69,2 év volt.)

Várható átlagos élettartam: a különböző életkorúak az adott év halandósági viszonyai mellett még hány évi élettartamra számíthatnak.

NYUGDÍJ-ALAPFOGALMAK

Nyugdíj: az aktív életszakaszban megszerzett jogok alapján biztosított, akár egyösszegű kifizetésként, akár határozott ideig vagy élethosszig folyósított járadék formájában megszerezhető jövedelem, amelyhez egy meghatározott életkor elérésével, vagy betegség vagy halál esetén, vagy munkaviszony megszűnésével lehet hozzájutni (NYIKA, 2007).

Nyugdíjkezelő: olyan speciális célú jogi személy (például pénztár, alapítvány vagy vállalat), amely birtokolja és (általában) kezeli a nyugdíjalapot a nyugdíjtervek/alapok tagjai számára. A tagoknak a nyugdíjalapon tulajdoni vagy hasznélvezői joga van, vagy szerződésben deklarált joga arról, hogy a nyugdíjalap kezelője a nyugdíjalap eszközeivel a tagok érdekében jár el.

Nyugdíjparadigma: a nyugellátások finanszírozására és alapelveire, a jogosultságok gyűjtésére, illetve a kezelt kockázatokra vonatkozó jellemzők.

Nyugdíjparaméter: a nyugellátások különböző számszerű jellemzőjére (például nyugdíjformula, indexálás, valorizáció, átváltási arány, hozzájárulási ráta stb.) vonatkozó értékek, mértékszabályok.

KIFIZETÉSI MÓDOZATOK

Egyenlő összegű juttatás (*flat sum juttatás*): minden jogosult személy ugyanakkora mértékű összeget, juttatást kap, függetlenül a szolgálati évek, a rezidensként eltöltött évek számától és a korábbi jövedelmek mértékétől. Általában a kormányzat finanszírozza.

Egyenlő arányú juttatás (*flat rate juttatás*): minden, azonos szolgálati évet vagy rezidensként eltöltött évet magának tudható jogosult személy arányosan ugyanakkora mértékű összeget kap. A juttatás mértéke nem függ a korábban megszerzett jövedelmektől. A több szolgálati év, rezidensi év nagyobb mértékű összeget jelent.

Egy másik megközelítésben az egyenlő arányú juttatás a jövedelemtől vagy a szolgálati évektől tisztán lineárisan függő juttatási rendszert jelenti.

Jövedelemarányos juttatás: a nyugdíjjövedelem mértéke az aktív korban megszerzett jövedelmektől függ. Általában a munkáltatói hozzájárulásokból finanszírozzák. A járadék nagyságának meghatározása több módon történhet.

LEFEDETTSÉGI VÁLTOZATOK

Rászorultsági elvű juttatás (*mean-tested, resource-tested*): általában szociális vagy egészségügyi támogató jellegű juttatás, amelynek folyósítása saját vagy családi jövedelmi, illetve vagyoni helyzethez kötött. Az elbírálást az arra kijelölt szervezet (önkormányzat, folyósító stb.) végzi. Általában az állam finanszírozza.

Univerzális elvű juttatások: olyan kifizetések, járulékok, amelyek folyósításához nem kötnek rászorultsági feltételeket. Néha rezidensi vagy más (például szakmai, akik különélbírálás alá tartoznak) követelményektől függ a juttatás.

ELSZEGÉNYEDÉS ELLENI FORMÁK

Alapnyugdíj: minden nyugdíjaskorú (általában univerzálisan, néhol rászorultsági elbírálással) egyenlő arányú vagy egyenlő összegű juttatást kap, ami felett a jogosultsággal rendelkezők kiszámított járandóságaiknak megfelelő nyugdíjat kaphatnak. Az alapnyugdíj mértéke nem feltétlenül biztosítja a megélhetést.

Minimumgarancia (nyugdíjminimum): kizárólag a nyugdíjjogosultak számára a nyugdíjrendszer garantál egy minimális összeget (nyugdíjminimumot), amelyet a nyugdíjas akkor is megkap, ha a megítélt nyugdíjjövedelme a megszerzett jogosultságai alapján nem érné el azt. A kifizetés történhet automatikus nyugdíj-kiegészítéssel vagy igényléssel is.

FINANSZÍROZÁSI FORMÁK

Felosztó-kirovó elvű finanszírozás (*pay as you go*): az adott évben beszedett nyugdíjjárulékot osztják szét nyugdíjjáradékként. Ha a rendszer szolgáltatással meghatározott, akkor előfordulhat, hogy több járadékot kellene kifizetni, mint amennyi járulék keletkezik. Ilyenkor a társadalombiztosítás tartalékaiból (nagyon ritka eset, ugyanis ilyen általában nincs) vagy az állami költségvetésből pótolják a hiányzó összeget. Akkor is előfordulhatna az előző eset, ha a rendszer befizetéssel meghatározott, de ekkor a jogosultságokat a demográfiai és foglalkoztatottsági körülményeknek megfelelően tőkésítik, vagyis mindig annyit fizetnek ki, amennyi járulék összegyűlt az adott évben. Ez alacsonyabb nyugdíjösszegeket is jelenthet.

Tőkésített elvű finanszírozás: az életbiztosítási formákhoz hasonló finanszírozási forma. Az egyének befizetéseit adott évben nem osztják ki, hanem befektetik a tőkepiacon. A nyugdíjba menetelkor a felhalmozott vagyon és a várható élettartam függvényében határozzák meg a nyugdíjjáradék értékét.

JOGOSULTSÁGOKAT DEFINIÁLÓ MÓDSZEREK

Befizetéssel meghatározott (*defined contribution, DC*) nyugdíjrendszer: a nyugdíjjárulékokat közvetlenül a befizetések alapján határozzák meg. A befizetéseket tőkésítik, a tőkésítési ráta lehet az aktuális befektetési hozam, de lehet névleges (technikai) kamatláb is. Nincs szükség nyugdíjformulára.

Pontrendszer alapján folyósító nyugdíjrendszer: a nyugdíjjáradékok nagyságát pontok alapján szabják meg. A pontok a múltbeli teljesítményt ismerik el. Általában úgy határozzák meg a nyugdíj nagyságát, hogy egy átlagos nyugdíjszintet korrigálnak a pontok ismeretében. Rugalmasságban, bonyolultságban a szolgáltatással és a befizetéssel meghatározott rendszer között helyezkedik el.

Szolgáltatással meghatározott (*defined benefit, DB*) nyugdíjrendszer: a nyugdíjjáradékokat nem közvetlenül a befizetések alapján határozzák meg, hanem a legjobb x év vagy a legutolsó x év jövedelmét számítják be, esetleg a szolgálati évek számát építik be egy nyugdíjformulába. Az elmúlt időszakok jövedelméhez valamilyen valorizációs eljárással számítják ki az átváltási arányhoz szükséges nyugdíjba meneteli jövedelemszintet. A járadékokat és azok indexálását pedig ezek alapján előre rögzítik.

NYUGDÍJALRENDSZEREK

Pillér: a Világbank által létrehozott nyugdíjrendszer alkotóelemei. Az első pillér állami felosztó-kirovó, kötelező rendszer; a második kiegészítő, foglalkoztatotti, tőkefedezeti rendszer; a harmadik pillér az egyéni, önkéntes megtakarításokon alapuló biztosítások halmaza. Negyedik pillérként az időskori munkavállalást és jövedelemszerzést szokták említeni (*Geneva Association*, 2008).

Séma: minden olyan jogintézmény, amelynek célja nyugdíjjövedelem biztosítása. A kifejezés egyébként az irodalomban több értelemben is használatos. Az egyik értelmezésben csak az állami nyugdíjrendszert, illetve annak intézményeit, felépítését jelenti (az ISSA ezt a definíciót használja). A másik értelemben a teljes nyugdíjrendszernek egy részét (nem feltétlenül az államit) jelenti, sokszor például a kötelező részét. A kiegészítő elemekre (például életbiztosítás) a kifejezést ritkán használják.

Nyugdíjprogram (*pension plan*): a nyugdíjak magánszervezet általi biztosítása többféle módon történhet. Ezek általános megnevezése a nyugdíjprogram, amely a hozzájárulási és a járadékok konstrukcióját takarja. Ilyen lehet például a megtakarítások, életbiztosítások, életjáradék-konstrukciók stb.

Nyugdíjalap (*pension fund*): eszközök olyan csoportja, amely kizárólag valamely nyugdíjprogram alapján fizetett nyugdíjcélú befizetéseket, illetve azok befektetéseinek hozamát tartalmazza.

21. ♣ Hogyan tovább? Egy nyugdíjszakmai testület szükségességéről, lehetséges feladatairól, intézményi formájáról, illetve a nyugdíjmodell folyamatos fejlesztéséről*

Jelen javaslatban két különálló, bár egymással szorosan összefüggő tevékenységre térünk ki: egy – javaslatunk szerint rendszeresen, de időszakosan végzendő – *nyugdíjszakmai áttekintő munkára*, illetve egy folyamatosan végzendő *modellezési tevékenységre*. Mindkettő intézményi hátterére is javaslatot teszünk.

1. Elengedhetetlen, hogy az ország rendelkezzen egy, a politikai elit által támogatott és a szavazók által elfogadott – ezért céljait és főbb eszközeit tekintve legalább középtávon stabil – olyan nyugdíjpolitikával, amely egyszerre szolgálja a hosszú távon kívánatosnak tartott elosztási célokat és veszi figyelembe a finanszírozhatóság követelményét. A nyugdíjrendszer folyamatos megfelelése az – általánosan elfogadott értéket és eszközrendszert tükröző – nyugdíjpolitika követelményének nem automatikus. Ezért a Kerekasztal fontosnak tartja a *nyugdíjrendszer* közpénzügyi, szociálpolitikai, munkaerő- és tőkepiaci célkitűzéseinek, korlátainak és ezekből fakadó teljesítményének *időszakos áttekintését* a demográfiai és gazdasági folyamatok, valamint a tervezett vagy esetleg már megkezdett politikai és szakpolitikai irányváltások tükrében. A Kerekasztal álláspontja szerint e feladat elvégzését *egy szakmailag felkészült, politikailag független intézményhez szükséges telepíteni*.
2. A Kerekasztal részben e feladat sikeres elvégzése, részben az államigazgatás döntés-előkészítésének támogatására szükségesnek tartja az elmúlt két év során létrejött, a maga nemében egyedülálló *nyugdíjmodell folyamatos karbantartását és továbbfejlesztését*.

E két tevékenység egy szervezeten belül nem oldható meg a munka eltérő intenzitása, jellege, erőforrásigénye és a politikai döntéshozatali folyamatokhoz való viszonya miatt. Ez a feljegyzés ezért két kérdést tárgyal: elsősorban 1. egy nyugdíj-politikai tanácsadó testület feladatait és működésének egyes feltételeit, másodsorban 2. a nyugdíjrendszer működésnek folyamatos modellezését, illetve a modellező munka szervezésének bizonyos kérdéseit.

* | A Kerekasztal 2009. november 11-i ülésén megtárgyalta és elfogadta.

1. NYUGDÍJSZAKMAI TESTÜLET

Egy nyugdíjszakmai testület szükségessége

Egy koherens nyugdíjpolitika létrejöttét, karbantartását hátráltató három leg-súlyosabb probléma, hogy

- a) *hiányoznak* az általánosan elfogadott, jól artikulált *nyugdíj-politikai elvek*,
- b) *a törvényhozó testület tájékozottsága és felkészültsége csekély*, ami az elvek és az azokat leképezni hivatott szabályok közötti megfeleltethetőség esélyeit rontja,
- c) *hiányoznak azok az intézményes keretek*, amelyek teret adnának nyugdíj-politikai problémák magas színvonalon történő, rendszeres megvitatására és a szabályrendszer koherenciájának elősegítésére.

E hiányosságok következtében a szabályalkotás politikai ciklusokhoz és kellően meg nem értett, divatos nyugdíj-politikai irányzatokhoz igazodik, az egymást követő döntések, javaslatok nem mindig mutatnak egy irányba: nem egyeztet-hetők össze egymással, a rendszert megalapozó értékválasztásokkal, az azokból fakadó célkitűzésekkel és korlátokkal.

Az említett problémák orvoslására álláspontunk szerint *a nyugdíjrendszerrel, illetve annak egyes elemeivel már ma is* – közvetlenül vagy közvetve – *foglalkozó állam-igazgatási szervek* (Pénzügyminisztérium, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Pénzügyi Szervezetek Állami Fel-ügyelete) hatáskörük, intézményes érdekeik vagy a mindenkor kormányzathoz fűződő viszonyuk miatt *nem alkalmasak*. A Kerekasztal álláspontja szerint ezért *egy új és jellegét tekintve is újszerű intézményre van szükség*, amit a továbbiakban *nyugdíj-politikai tanácsadó testületnek* (vagy röviden csak *testületnek*) fogunk nevezni.

A nem vagy nem megfelelően ellátott feladatok nem a rendszer működtet-ésével – azaz a jogszabályok végrehajtásával – függenek össze. A politikai dön-téshozók (országgyűlési képviselők, a munkájukat koordináló pártvezetők, a köztisztviselők tevékenységét irányító kormányzati vezetők) azonban a leg-több esetben nem rendelkeznek sem a megfelelő szakértelemmel, sem a szük-séges információval, sem kellő késztetéssel, hogy az időskori fogyasztás- és jö-vedelembiztonságot érintő döntések következményeit a rövid távú politikai érdekek mellett (helyett) hosszabb távú jóléti, munkaerő-piaci, közpénzügyi szempontok szerint is értékeljék. A *nyugdíj-politikai tanácsadó testületnek* ezért három feladata lehet:

- a) egyfajta – jobb megoldás híján utólagos – *koherenciavizsgálat* azzal kapcsolat-ban, hogy a jogszabályok (változásai) mennyiben egyeztethetők össze a nyug-díjrendszer meghirdetett céljaival és eszközeivel,
- b) *a tájékoztatás* a rendszert érintő folyamatokról, azok várható hatásairól,
- c) *lehetséges válaszok megfogalmazása*, elemezve azok várt előnyeit, költségeit és kockázatait.

Feladatok – a szabályrendszer koherenciájának vizsgálata

A nyugdíjrendszer Magyarországon magas szintű jogszabályokban rögzített automatizmusok segítségével működik, ezért bár gyakorta előfordul, de nem szükségszerű a rendszeres beavatkozás, módosítás. Változtatásokra akkor kerül sor, amikor más területen előálló módosítások vagy a gazdasági környezetben bekövetkező váratlan események miatt a nyugdíjrendszer működtethetősége ezt megkívánja, vagy ha politikai megfontolások miatt a rendszer kiterjedésére, ellátási szabályaira, finanszírozására vonatkozó döntések születnek. *A módosítások, azok okától és az indítványozó céljától függetlenül, alkalmasak arra, hogy a szabályrendszer belső koherenciáját és a célokkal való összhangját megbontsák, ezért vizsgálatuk és korrekciójuk időnként szükségessé válik. Ez a tevékenység csak utólagosan, tanácsadás keretében történhet meg,* ugyanis valós kontrollt – azaz valamiféle norma megsértése esetén a jogalkotás felfüggesztését, visszautalását a kezdeményezőhöz – csak nagyon erős, az Országgyűlés és a kormány hatáskörét korlátozó jogosítványok birtokában gyakorolhatna a *nyugdíj-politikai tanácsadó testület*. Erre a hazai joghagyomány és gyakorlat fényében a Kerekasztal véleménye szerint nincs mód.¹

Feladatok – elemzés, értékelés, tájékoztatás

A *nyugdíj-politikai tanácsadó testület* másik feladata az *államigazgatás, a politikai vezetők és a közvélemény tájékoztatása* azokról a folyamatokról, amelyek a nyugdíjbiztosítás elosztási viszonyait, finanszírozását, adminisztrációját várhatóan befolyásolják, illetve olyan *opciók bemutatása, amelyek a már ismert problémákat megoldják*. A megvizsgálandó témák egy része rendszeresen visszatérhet, míg más tennivalók csak esetileg – például az erre jogosult „megrendelő” kérésére – kerül-

1 | A munka során felvetődött, hogy a nyugdíjrendszer alkalmazkodását a változó peremfeltételekhez algoritmusokra épülő automatikus szabályozás váltsa fel, a *nyugdíj-politikai tanácsadó testület* pedig ennek őre és finomszabályozója lenne. Ez számottevően csökkenthetné a végrehajtó hatalom mozgásterét, sőt a törvényhozását is azáltal, hogy minősített többséghez vagy kettős megerősítéshez kötötte volna a rendszer megváltoztatását. A kettős megerősítés ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a változásokat két egymást követő Országgyűlésnek kell jóváhagynia, mégpedig úgy, hogy a második jóváhagyás a második ciklus kezdetét követő 120 napon belül megtörténjen. Ugyanakkor több olyan, a rendszer finanszírozhatóságára, a jövő generációkat terhelő elvonásokra kiható kérdés van (nyugdíjképlet, indexálás, jogosági szabályok stb.), ahol a jogalkotók rövid távú politikai érdekei miatt a kötelezettségek csökkenéséhez vezető döntések megszületésének esélyét aránytalanul lerontanák az említett eljárási szabályok. Kompromisszumos javaslatként fogalmazható meg, hogy a nagyfokú védettség ne a nyugdíjszabályok teljes körére vonatkozzon, hanem csak egy szűk és jól definiált paraméterhalmazra. Érdemes lehet egy ilyen rövid lista kidolgozása – erre a jelen javaslat nem terjed ki.

nek napirendre. A rendszeresen elvégzendő feladatok közé tartozhat a hosszú távú előrejelzésekhez használt munkaerő-piaci, demográfiai és egyéb feltételek áttekintése, módosítása a megismerhető tényadatok és várakozások tükrében. Az eseti feldolgozást igénylő témák száma nagy (például a rokkantnyugdíj gyakorlatilag minden szempontja; a megfelelő járuléktörténet nélkül korhatárt elérők kezelése; a migráció várható hatásai; a korhatáremelés és korszecifikus foglalkoztatás hatásai; stb.), a *nyugdíj-politikai tanácsadó testületre* tehát vélhetően sok feladat vár.

A testület működése – gyakoriság, időtartam

A működés jellegét tekintve a *folyamatos, illetve az időszakos működés között kell elsőként választani*. A folyamatos működés mellett három érv szól:

1. a döntések előzetes véleményezése csak ezzel a működési móddal egyeztethető össze,
2. a megfelelő szakértői háttérrel így könnyebb létrehozni és fenntartani,
3. az időszakosan működő testületeknek Magyarországon nincs hagyománya.

Az időszakosan – legalább ötévente, feladatainak elvégzéséhez igazodó időtartamra – létrehozott testület mellett érvként hozható fel, hogy

1. működése nem vezet a jogszabály-előkészítő munka megkettőződéséhez,
2. kevésbé költséges,
3. nem hoz létre olyan intézményt, amelynek elemi egzisztenciális érdeke a rendszeres javaslattétel, akár van rá igény, akár nincs (ebből a szempontból fontos megemlíteni, hogy véleményünk szerint nem cél egy „központi nyugdíjkutató intézet” létrehozása),
4. így lehetővé válik mindig a vizsgált kérdésekhez igazítani a *nyugdíj-politikai tanácsadó testület* összetételét, illetve az – éppen változó összetétele folytán – nagyobb eséllyel fog új szempontokat és véleményeket megfogalmazni korábban már vizsgált, de továbbra is időszerű témákkal kapcsolatban.

A Kerekasztal álláspontja szerint *egy rendszeresen, legalább ötévente egyszer életre hívott, ám időszakosan – 13-15 hónapon keresztül – működő testület* képes leginkább a feladatok jellegéhez igazodni. Meg kell azt is jegyeznünk, hogy véleményünk szerint az első *nyugdíj-politikai tanácsadó testületnek* lehetőleg 2010 végén vagy 2011 elején meg kellene kezdenie munkáját annak érdekében, hogy a Kerekasztal eredményeire, a felhalmozott ismeretekre, adatokra és tanulságokra kellő mértékben támaszkodhasson.

Működés – jogállás, intézményi kapcsolódás

A *nyugdíj-politikai tanácsadó testületet* felállíthatja az Országgyűlés vagy a kormány.

- a) Amennyiben a testületet az Országgyűlés választja meg, ez magas szintű legitimációt és védettséget biztosít – ugyanakkor az Országgyűlésben folyó munka politizáltsága is árnyat vetne rá, függetlenül a munka színvonalától. Félő az is, hogy a pártpolitikai szempontok miatt a tagok kiválasztásakor a szakértelem másodlagos szerepet játszana.
- b) E problémák elkerülése és az átláthatóság érdekében a Kerekasztal javasolja, hogy a felkérés felelőssége egy kézben összpontosuljon. Mivel a mindenkori miniszterelnöknek módjában áll a testület munkáját mind segíteni, mind ellehetetleníteni, *célszerűnek látszik, hogy a testület megalapításának és a tagok felkérésének joga a miniszterelnököt illesse*. A Kerekasztal 2007–2009 közötti működése azt mutatja, hogy egy miniszterelnök általi felkérés nem szab gátat az eltérő nézőpontok megjelenésének, és az sem lehetetlen, hogy a felkérést követően egy testület nagyfokú szabadságot élvezzen a munkamódszer tekintetében. E javaslattal elérhető, hogy a testület véleményének érvényesítésében kizárólag szakmai tekintélyére és a végzett munka minőségére támaszkodjon, a politikai pártok támogatására csak esetlegesen.

A *nyugdíj-politikai tanácsadó testület* jogállását, működésének főbb jellemzőit, jelentéstételi kötelezettségeit és állandó feladatait *törvényben szükséges rögzíteni*, ezektől pozitív irányban a testület eltérhet, kivéve azokat a tevékenységeket – például konkrét jogalkotó munkában való részvételt –, amelyeket a törvény kifejezetten megtilt számára.

Időszakosan működő testület esetében háromféle, szintén csak időszakosan működő entitásra van szükség:

- a) a testületre, amelynek tagjai nem szükségszerűen rendelkeznek az összes technikai ismerettel,
- b) a testület megrendelése alapján háttéranyagokat, számításokat készítő szakértőkre,
- c) a logisztikai támogatást, kormányzati és egyéb kapcsolattartást biztosító titkárságra.

A testület és az azt kiszolgáló szakértői csoport elválasztása Magyarországon nehezen oldható meg, részint azért, mert a nyugdíjhoz értők köre kicsi, másrészt pedig azért, mert kevés az olyan „nem hivatásos szakértő”, aki rendelkezik a háttéranyagok értékeléséhez, javaslatok megfogalmazásához szükséges közgazdasági, jogi alapokkal, ugyanakkor szakmai függetlenségét nem járhatja le politikai elkötelezettsége, és így alkalmas lenne a testületi tagságra.

Magyarországon tehát az időszakosan működő testületbe vagy be kell vonni a tartalmi munka végzésére alkalmas szakértőket is (gyakorlatilag mindenkit),

vagy kockáztatni kell, hogy a testület tagjai nem tudják sem megérteni a szakértői anyagokat, sem képviselni az azokból adódó következtetéseket. A szakértők testületi tagságát (és intenzív foglalkoztatását) ugyanakkor nehezíti, hogy az időszakos munka intenzitása állandó munkahelyi kötelezettségeikkel, esetleges köztisztviselői jogviszonyukkal nem egyeztethető össze. Kompromisszumos megoldásként felvethető, hogy miközben a testületbe felkért tagok kiválasztásánál a szakmai múlt csak másodlagos, a testületnek legyen egy-két olyan, erre a feladatra elérhető tagja is, aki saját nyugdíj-politikai elképzeléseit félretéve, a testület számára értelmezi az összetettebb információkat, koncepciókat.

Az előbbi kérdéstől elválaszthatatlan a *finanszírozás*. Amint a Kerekasztal eddigi működéséből látszik, az ellentételezés nélkül, pusztán szakmai elkötelezettségtől hajtott, igen változatos intenzitású munkának vannak hátrányai:

- a) nehezebb az ésszerű munkaszervezés és beszámoltathatóság,
- b) a tagokra jelentős pluszterhelés hárul,
- c) a feladatmegosztás nem feltétlenül egyezik meg a felkészültségből és a munkafolyamatból logikusan következő igényekkel.

Ezek miatt elengedhetetlen, hogy a testületet létrehozó döntéssel a megrendelő *pontosan meghatározza az elvégzendő feladatokat* a megoldandó problémák és a rendelkezésre álló erőforrások tükrében. Helytelen, ha egy szervezet/testület saját maga találja ki, hogy mit is kellene tennie, mert ez az elszámoltathatóság és a célirányos működés esélyét rontja. Az induláskor ugyancsak szükséges előre meghatározni az elvégzendő munkának megfelelően *a rendelkezésre álló időt, költségvetést és az elvárt végterméket*. Ezeken túlmenően a testületet jogilag és szervezetileg alkalmassá kell tenni arra, hogy ne szoruljon más intézmények jóindulatára, adminisztratív segítségére (például a szakértők szerződtetésekor), és szakmai függetlensége minél teljesebb legyen.

2. A NYUGDÍJRENDSZER MODELLEZÉSE

Az eddigiekben tehát a nyugdíjpolitika kérdéseivel időszakosan, de rendszeresen foglalkozó testületre vonatkozó javaslatokra térünk ki. A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos elemzések, döntések, javaslatok elengedhetetlen feltétele azonban az is, hogy *kellően részletezett* – így a szerzett jogok, felhalmozott nyugdíjtőkék, ellátások megosztásának előrebecslésére is alkalmas – *modellszámításokra épüljenek*, amelyek konzisztensek a gazdaságról, a népességről, ezek viselkedéséről és kölcsönhatásairól alkotott várakozásainkkal, valamint a feltételezett korlátokkal. Egy ilyen – a nyugdíjrendszer jellege miatt többgenerációs – modell folyamatos fejlesztése *jelentős erőforrásokat és folyamatos munkát igényel*, ezért az újabb és újabb modellek kidolgozása helyett célszerűnek látszik az elért eredmények megőrzése és azok – illetve a mögöttes módszerek és adatok – javítása.

Miközben a testület feladatai nem teszik szükségessé egy állandó intézmény működését, a modell karbantartása megkívánja a folytonosságot mind a munka szervezése, mind a résztvevők összetétele szempontjából. Szükséges tehát, hogy egy erre szakmailag felkészült intézmény felelősségi körébe kerüljön egy – a Kerekasztal jelenlegi modelljére emlékeztető, ám annak hibáit kiküszöbölő – modell kialakítása és működtetése, segítendő mind az államigazgatási döntés-előkészítést, mind a testület munkáját.

ISBN 978-963-9682-04-7

Kiadja | Miniszterelnöki Hivatal
A szerkesztésért felel | Patkós Anna
Tipográfia és fedélterv | Környei Anikó
Nyomdai előkészítés | Szalai Éva

Nyomta és kötötte | Dürer Nyomda Kft., Gyula
Felelős vezető | Kovács János ügyvezető igazgató